T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
DOKTORA TEZİ

FRANSIZ ELÇİLİK RAPORLARINA GÖRE OSMANLI-FRANSIZ İLİŞKİLERİ (1792-1809)

IŞIK EĞRİOĞLU ERTEKİN

TEZ DANIŞMANI
DOÇ. DR. AZİZ TEKDEMİR

EDİRNE
2023

Tez Adı: Fransız Elçilik Raporlarına Göre Osmanlı-Fransız İlişkileri (1792-1809)

Hazırlayan: Işık EĞRİOĞLU ERTEKİN

ÖZET

Bu çalışmada, 1792-1809 yılları arasında Fransız Cumhuriyeti ve Fransız İmparatorluğu'nun İstanbul büyükelçilerinin Osmanlı Devleti hakkında tutmuş olduğu düzenli ve sistematik raporlar ve Fransız Dışişleri Bakanlığı tarafından bahsi geçen büyükelçilere iletilen talimatnameler üzerinden Devrim sonrası Fransa'nın doğu politikası genelinde Osmanlı Devleti'nin konumu ele alınmaya çalışılmıştır. Fransa'nın çoğunlukla Avrupa ülkelerini merkeze alan dış siyaset çemberinde Osmanlı Devleti ile ilgili uyguladığı politika ve bu politikanın tatbikinde kullandığı diplomatik usuller incelenmeye çalışılmıştır. Fransa'nın on altı yılı kapsayan zaman aralığında dönemin Avrupa siyasî konjonktürüne göre şekillenen doğu politikası da temas edilen hususlar arasında yer almaktadır. Türk-Fransız diplomatik münasebetlerinin zamanla neye evrildiği sorusuna Fransa'da vuku bulan siyasal ve sosyal değişimler incelenerek cevap aranmaya ve iki ülkenin kurduğu siyasi, askeri, ticari ilişkilerin şekillendiği zemin resmi ve diplomatik temaslar üzerinden saptanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Fransa, Dış Politika, Diplomasi, Büyükelçi, III. Selim, Napoléon Bonaparte

Thesis Name: Franco-Ottoman Relations Based on French Embassy Reports (1792-1809)

Prepared by: Işık EĞRİOĞLU ERTEKİN

ABSTRACT

This dissertation is a study of the Ottoman Empire in the eastern policy of post-Revolution France and the relations of these two countries via the systematic reports of the Istanbul ambassadors of the French Republic and then the French Empire to the Ottoman Empire between 1792 and 1809, and the instructions sent to the ambassadors by the French Ministry of Foreign Affairs as main sources. The foreign policy of France regarding the Ottoman Empire, which mostly focuses on European countries, and the diplomatic methods used in the implementation of this policy were tried to be examined. It aims to read France's eastern policy transformations upon the European political conjuncture of the period. The study also argues that how the Turkish-French relations -which have been tested several times-, have progressed over the years by examining the political and social changes that took place in France.

Key Words: Ottoman Devleti, France, Foreign Policy, Diplomacy, Ambassador, Selim III, Napoléon Bonaparte

ÖN SÖZ

Fransız Elçilik Raporlarına Göre Osmanlı-Fransız İlişkileri (1792-1809) başlıklı tez çalışmamız giriş ve 4 bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde devleti klasik çağındaki görkemine kavuşturmak için pek çok alanda ıslahat teşebbüslerine girişen III. Selim dönemi Osmanlı Devleti ile 1789 Fransız Devrimi sonrası Fransız Cumhuriyeti arasındaki münasebetler incelenmeye çalışılmıştır. Fransız Devrimi'ni doğuran sebeplerin, devrimden sonra devlet ve yönetim anlayışını nasıl etkilediği ve başta Osmanlı Devleti olmak üzere Avrupa siyasetinde ne gibi değişimlere neden olduğu tartışılmıştır. İkinci bölümde Fransa'nın Mısır'ı işgali ve Avrupalı devletlerin Akdeniz'deki nüfuz mücadelesi üzerinde durulmuştur. Çalışmamızda 1536'dan itibaren müttefik olan Osmanlı ve Fransa'nın, Fransa'nın Mısır'ı işgali ile yollarını nasıl ayırdığı ve 1798 sonrası kurulan yeni ittifak sistemleri ele alınmıştır. Üçüncü bölümde Fransa'ya karşı kurulan Avrupa içi koalisyonlar ele alınmış ve Fransa'nın doğu politikası incelenmeye çalışılmıştır. Mısır'ın işgalinden sonra değişen uluslararası konjonktür ve siyasi dengeler, İstanbul'a gönderilen büyükelçi ve maslahatgüzar raporları ekseninde tasvir edilmeye çalışılmıştır. Dördüncü bölümde cumhuriyetten imparatorluğa geçen Fransa'nın değişen doğu politikası ve bu politikada Osmanlı Devleti'ne biçilen rol, yine büyükelçilik raporları ve Napoléon Bonaparte'ın muhaberatı dikkate alınarak tetkik edilmiştir.

Bahsi geçen raporlar, *mémoire*'lar ve muhaberatın kimi zaman ihtiva ettiği bilginin niteliği, kimi zaman ise sadece taşıdığı hitabet gücünü okuyucuya layıkıyla aksettirmek adına bazı metinleri Türkçeye tercüme ederek aynıyla aktarma ihtiyacı duyduğumu belirtmek isterim. Özellikle Napoléon Bonaparte'ın III. Selim'e gönderdiği mektuplardaki uslüp ve retorik, bambaşka bir çalışmanın konusu olabilecek türdedir. Fakat çalışmamızı ekseninden kaydırmamak adına bu mektupların sadece bir kısmı metne iliştirilmiştir. Bunun dışında Napoléon Bonaparte ve I. Aleksandr'ın Tilsit (1807) ve Erfurt (1808) antlaşmaları arasında geçen süre zarfındaki mektuplaşmaların ekserisi beni çok etkilemişse de bu yazışmaların sadece Osmanlı Devleti'nin paylaşımıyla ilgili kısımlarını çalışmaya eklemekle yetindim.

Tez çalışmamın temel arşiv materyalini temin etmek için gittiğim Paris'teki *Archive Diplomatique*'in *nostaljik* mikrofilm makinelerinin ve evrakın dijitalleştirilmesinde kullanıl(amay)an *geleneksel* metotların, bana belgelerin temini ve okunabilir malzemeyi ayıklama açısından oldukça güç anlar yaşattığını kabul etmeliyim. İlk birkaç sene boyunca dönemin diplomatları tarafından kimi zaman şifreyle, kimi zaman çalakalem yazılmış el yazısı rapor ve *mémoire*'lara sadece bakakaldığımı da ayrıca itiraf etmeliyim. Fransız diplomatik teşkilatının şüpheci, Kartezyen ve *kılı kırk yaran* raporlama usulünün kimi zaman beni iyice umutsuzluğa düşürdüğünü de eklemeliyim. Lakin Fransız tedrisatından geçmekte olan küçük bir çocukken bana hayat dersleri vermeyi kendine ilke edinmiş sevgili Mme Cosette'in Fransız düşünce yapısının sistematik şüpheyle beslendiğine yönelik izahatları, bu insanların zihin yapıları hakkında bir kanaate varmama sebep oldu. Gerçekten de bizler için *inanmak/güvenmek* neyse, raporlarına *maruz kaldığım* Fransız diplomatlar için de şüphe etmek oydu. Apaçık meydanda olan, artık varlığı kanıtlanmış bir bulguyu, üstüne onlarca rapor yazarak, kendi içinde sürekli tartışarak, olası ve hatta zayıf ihtimaller üzerinde aylarca yazışarak gerçekten *var* etmek, sanıyorum salt Fransızlara özgü bir yöntem olmalıdır. Müteveffa Mme Cosette'in sistematik şüpheyle ilgili sözleri çocuk zihnimde hiçbir akis uyandırmamışsa da tez çalışmamın bu son noktasında bu sözleri ve ihtiva ettiği fikir arka planını nihayet anladığım için mutluyum.

Tez çalışmamın nihayete ermesi oldukça uzun sürse de sürecin zorlu ve meşakkatli geçtiğini söyleyemem. Öncelikle çalışma alanıma ve tez konuma duyduğum muhabbet, keyif alarak araştırmama ve yazmama sebep oldu. Fakat en mühimi bu tezin, birçok insanın katkısıyla hazırlanmış olduğu gerçeğidir. Öncelikle tez süresince bana sabırla rehberlik eden, kıymetli fikirlerini ve geniş akademik kaynaklarını benimle paylaşan, her ümitsizliğe kapıldığımda teşvikleriyle beni motive edip mâkul olana yönlendiren, Osmanlı arşiv belgelerinin değerlendirilmesi hususunda hiçbir zaman desteğini esirgemeyen değerli hocam ve danışmanım Doç. Dr. Aziz Tekdemir'e çok teşekkür ediyorum. Değerli görüşleri ve engin birikimiyle benim için karanlıkta kalan noktaları aydınlatan, özellikle Türk-Rus ilişkilerinin tarihi seyri hususunda bilgilerini benimle paylaşma nezaketi gösteren sayın hocam Doç. Dr. Cengiz Fedakâr'a teşekkürlerimi sunmak istiyorum. Çalışmamla ilgili her arşiv

vesikasını ve eseri kullanımıma sunduğu yetmezmiş gibi, bilgi ve fikirleriyle ufkumu açan, çalışmamın her safhasında ayrı bir izi, emeği ve katkısı olan, özellikle III. Selim dönemi idari yapısı, ıslahatları hakkında ve başta Sébastiani olmak üzere İstanbul'a gelip gitmiş Fransız büyükelçileriyle ilgili birikimlerini ve kaynaklarını benimle paylaşan kıymetli hocam Dr. Öğr. Üyesi Süheyla Yenidünya Gürgen'e çok teşekkür ediyorum. Başta danışman hocam olmak üzere, bu üç hocamın tez çalışmamın şekillenmesindeki katkıları gerçekten çok büyüktür. Tedrisatını almadığım felsefe disiplinine dair büyük laflar etme cüretini gösterdiğim çalışmamda Aydınlanma Çağı düşünce yapısı gibi hususlarda bana yol gösteren, yapıcı eleştirileriyle çalışmama katkı sağlama nezaketi gösteren saygıdeğer hocam Emre Dağtaşoğlu'na da teşekkürü bir borç bilirim. Tezimi okuyarak kıymetli görüşlerini benimle paylaşma nezaketini gösteren değerli komisyon üyesi hocalarım Prof. Dr. Yüksel Çelik ve Doç. Dr. Özkan Keskin'e de çalışmama sundukları katkılarından ve yapıcı tenkitlerinden dolayı müteşekkirim. Rusça kaynak araştırması ve metinlerin tercümesi gibi benim için netameli konulardaki tek sığınağım olan ağabeyim Özgürcan Eğrioğlu'na katkılarından dolayı minnettarım. Tezimi yılmadan okuyan, okuduğum pasajları heyecanla dinleyen, çalışmanın gayriresmi editörlüğünü ve redaktörlüğünü yapan mutlak ve daimi müttefikim Mustafa Karapınar'a teşekkürlerimi sunuyorum. Bu süreçte teşvik ve telkinleriyle beni motive eden sevgili arkadaşlarım ve meslektaşlarım Dr. Şeyma Dereci ve Dr. Şenay Öztürk Yılmaz'a, verdikleri fikirlerle zihnimi besleyen, beyin fırtınası ortaklarım, sevgili dostlarım Hacer İsmail Akbaş ve Dr. Turgut Akbaş'a, özellikle sonuç bölümüne dair sunduğu kıymetli görüşleri için değerli arkadaşım ve meslektaşım Dr. Emre Elmas'a, yazım sürecinde karşılaştığım teknik meselelerde yardımıma koşan kıymetli arkadaşlarım ve meslektaşlarım Dr. Emin Ünsal ve Dr. Can Tankut Esmen'e çok teşekkür ediyorum. Tez sürecinde bana direkt ya da dolaylı olarak katkıda bulunan tüm değerli hocalarıma, meslektaşlarıma ve dostlarıma da teşekkürü borç bilirim.

Çalışkanlığı, zekâsı, sevecenliği ile dünyamı aydınlatan sevgili annem Şerife Aydın Eğrioğlu'na kalbinin inceliği, zarafeti, çok yönlü kişiliği ile ruhumu beslediği için ve özgür, bağımsız, özgüveni yüksek bir Cumhuriyet kadını olarak bana rehberlik ettiği için sonsuz minnettarım. Bürokrasiyi değil de akademisyenliği seçseydi, ülkemin

görüp göreceği en iyi tarihçilerden birisi olabilecek sevgili babam Eyüp Eğrioğlu'na, mücadeleye inanan yapısı, erdemli prensipleri ve azmiyle bana mükemmel bir örnek teşkil ettiği için çok teşekkür ediyorum. Çocukluğumdan itibaren eğitimim için birçok fedakârlıkta bulunan, beni küçük yaşta Fransızcayla tanıştıran sevgili anne ve babamı, umuyorum ki bu nâçiz çalışmamla gururlandırabilmişimdir. Ve çocuk ruhumu kültürle, estetikle, edebiyatla, tarihle besleyen ilk arkadaşım, rol modelim sevgili ağabeyim Özgürcan Eğrioğlu olmasaydı, ben bugün olduğum kişi haline gelemezdim. Varlığına minnettarım.

Bu tez bittiyse yoldaşım, meslektaşım, sevgili eşim Ferdi Ertekin'in insanüstü fedakârlıkları sayesindedir. Onun *inancı*, teşvikleri, katkıları olmasaydı bu tez yarım kalırdı. Çalışmamda kimi zaman temellendirmeye çalıştığım her sav, önce onun nazarıdikkatinden geçti. Son olarak sevgili oğlum Teoman Ali Ertekin'den, o altı aylıkken başladığım bu tezi yedi buçuk yaşında ancak sonlandırabildiğim için özür diliyor ve sadece *var* olduğu için kendisine teşekkür ediyorum.

Işık EĞRİOĞLU ERTEKİN

Edirne 2022

KISALTMALAR

AE : Archives Nationales

AMEAE : Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires Étrangères

Bkz : Bakınız.

BOA : Osmanlı Arşivi

C : Cilt

Çev : Çeviren

CNI : Correspondance de Napoléon Ier

CP : Correspondance Politique

Der : Derleyen

Ed : Editör

FO : Foreign Office

HAT : Hattı hümayun

Haz : Hazırlayan

Nr : Numara

s : Sayfa

S : Sayı

TDVİA : Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi

TNA : The National Archives

Yay. Haz. : Yayına Hazırlayan

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....I

ABSTRACT..... II

ÖN SÖZ..... III

KISALTMALAR VII

İÇİNDEKİLER VIII

GİRİŞ 1

I. BÖLÜM: OSMANLI ORDUSUNUN YENİDEN TEŞKİLATLANMASINDAN MISIR'IN İŞGALİNE TÜRK-FRANSIZ İLİŞKİLERİ 18

1. Fransız Devrimi'nin Felsefi Arkaplanı 22

a. Osmanlı Devleti'nde Devrim Fransası İmgesi 33

2. Nizam-ı Cedid Ordusu'nun Teşkili ile Fransız Subay ve Uzmanların İstihdamı…..... 40

3. Fransız Devrim Hükûmetinin Osmanlı Devleti ile Kurduğu İlk Temaslar..... 50

a. Fransa Cumhuriyeti'nin İstanbul'daki İlk Büyükelçiliği 50

b. Marie Louis Descorches'un Orta Elçiliği..... 57

c. Verninac'ın orta elçiliği ve Auber-Dubayet'nin Büyükelçiliği..... 68

4. Campo-Formio Sonrası Fransız Doğu Politikası Ve Fransızların Hürriyet İdeolojisini Balkanlarda Yayma Çalışmaları 86

a. Tepedelenli Ali Paşa ve Bonaparte'ın İlk Temasları..... 88

b. Fransa'nın Yunan Bağımsızlığı'nı Teşvik Etmesi 95

5. Türk-Fransız Diplomatik İlişkilerinde Bir Dönüm Noktası: Mısır Meselesi... 104

a. Fransa'nın Mısır Üzerindeki Emellerinin Tarihi Süreci..... 104

b. Mısır Üzerinde Fransız-İngiliz Rekabetinin Başlaması 114

c. Mısır'ın İşgali için Fransa Tarafından Yapılan Keşif Çalışmaları 119

II. BÖLÜM: BOZULAN İLİŞKİLER- MISIR'IN FRANSA TARAFINDAN İŞGALİ..... 123

1 . Napoléon Bonaparte'ın Mısır'ı İşgali 124

a. Mısır'a Çıkış..... 125

b. Fransa'nın Osmanlı Devleti'ni Oyalaması..... 129

c. Abukır Deniz Muharebesi ve Fransız Donanmasının İmhası 133

2. Osmanlı Devleti'nin Fransa'ya Savaş İlânı 138
a. Osmanlı-İngiltere Yakınlaşması 143
b. Osmanlı Devleti'nin Savaş İlanından Sonra Fransa Tarafından Alınan Tedbirler 145
c. Rus Filosu Boğazlar'da 155
3. Fransa'nın Mısır'da Kalma Çabaları ve Mısır'ın Osmanlı Devleti'ne İadesi 165
a. Bonaparte'ın Akka Kuşatması ve Cezzar Ahmed Paşa'nın Müdafaası 166
b. Fransa'ın Sulh Arayışları 169
c. El Ariş Muahedesi'ne Doğru 177
d. İngiliz Hükûmeti'nin El Ariş Muahedesi'ne Karşı Çıkması 181
4. Fransızların Mısır'ı Terki 187
a. İskenderiye'nin Tahliyesi 198
b. Fransız-Rus Yakınlaşması 201
c. Tahliye Süreci ve Barış Müzakereleri 204
d. Fransızların Mısır'ı İşgalinin Sonuçları, Doğu Sorunu ve Oryantalizm 207
III. BÖLÜM: BONAPARTE'IN BİRİNCİ KONSÜLLÜĞÜ DÖNEMİ TÜRK POLİTİKASI 212
1. Fransa ve İngiltere Arasında geçen Müzakerelerin Seyri 213
a. Sébastiani'nin İstanbul Misyonu 224
2. Türk-Fransız Barışı'na Doğru 230
a. Amiens Sonrası Türk Fransız Barış Antlaşması 237
b. Kapitülasyonların Yenilenmesi ve Fransa'nın Karadeniz'deki Ticareti 239
3. Türk-Fransız İlişkilerinin Yeniden Tesisi ve Brune'ün Büyükelçiliği 248
a. Brune'ün İstanbul'a Gelişi 248
b. Sébastiani Raporunun Bâbıâli Üzerindeki Tesirleri 258
c. Brune'ün İstanbul'daki Elçiliği Süresince Yürüttüğü Faaliyetler 261
d. Halet Efendi'nin Paris Büyükelçisi Olarak Gönderilmesinde Brune'ün Rolü…. 266
4. İngiliz-Fransız Savaşının Yeniden Başlama Süreci ve Bunun Osmanlı Devleti'ne Tesiri 268
a. Mısır ve Malta Üzerindeki Anlaşmazlık ve Sébastiani'nin Raporunun İngiltere'deki Tesiri 268
b. Sébastiani'nin Misyonunun Gerçek Amacı 274

c. Fransa, İngiltere ve Rusya'nın Akdeniz üstündeki diğer tasavvurları 280
IV. BÖLÜM: DEĞİŞEN POLİTİKALAR 284
1. Fransız İmparatorluğu'nun Yükseliş Döneminde Türk Politikası 285
a. Erken Napoléon Savaşları 285
b. Konsüllükten İmparatorluğa 289
c. Bâbıâli'de Rus Etkisinin Artması 293
d. Napoléon'un İmparatorluğu'nun Tanınması Meselesi 299
e. Horace Sébastiani'nin İstanbul Büyükelçisi Olarak Tayini 309
2. Türk-Rus Savaşı (1806-1812) Esnasında Fransa'nın Etkisi 314
a. Sébastiani'nin İstanbul'daki İlk Faaliyetleri 315
b. Savaş İlanı 322
c. Arbuthnot ve İngiltere Ne Yapacak? 326
d. Sébastiani'nin İstanbul Savunmasındaki Rolü 328
e. İngiliz Filosu Boğazlarda 334
3. Fransa'nın Değişen Doğu Politikası 343
a. Türk-Fransız İttifakının İmzalanma(ma)sı 343
b. III. Selim'in Halli'nin Fransa'daki Etkisi 349
c. Tilsit Antlaşması ve Osmanlı Devleti'ndeki Akisleri 354
d. Türk Topraklarının Paylaşılması Projesi 362
e. Tilsit'ten Erfurt'a 367
f. Fransa'nın Doğu Politikası Karşısında Osmanlı Devleti 380
g. Türk-İngiliz Yakınlaşması ve Kal'a-yı Sultaniye Antlaşması 385
SONUÇ 393
KAYNAKÇA 403

GİRİŞ

İşlev itibariyle diplomasi, diyalog, müzakere, savaş veya şiddet dışındaki diğer tedbirler aracılığıyla yabancı devletlerin ve halkların kararlarını ve davranışlarını etkileme sanatıdır[1]. Diplomasinin amacı taraflar arasında ortak bir zemin aramak, bulmak, uzlaşmak ve tarafların görece memnuniyetle eve dönmesine izin verecek bir fayda terazisi kurmaktır[2]. Politik bir araç olarak savaşın kayıpları kazanımlarından daha fazla olduğunda diplomasi sahneye çıkar. Fakat bunun için taraflar arasındaki kuvvet dengesi *görece simetrik* olmalıdır; güç asimetrisinin olduğu yerde diplomasiden bahsedilemez.

Dış politika ile diplomasi sıklıkla karıştırılmaktadır. Diplomasi, diplomatların tavsiyelerde bulunabildiği politik liderler tarafından belirlenen dış politikanın başlıca enstrümanıdır. Dış politikanın amacı, bir devletin coğrafyadan, tarihten, ekonomiden ve uluslararası gücün dağılımından kaynaklanan çıkarlarını muhafaza etmek yahut arttırmaktır. Dış politika ile diplomasi kavramlarının ayrımını özetleyen İngiliz diplomat Sir Victor Wellesley şöyle der: "*Diplomasi politika değil politikayı uygulayan vasıtadır. Bu iki unsur birbirini tamamlar zira biri diğerinin iş birliği olmadan harekete geçemez*"[3]. Dolayısıyla dış politika bir devletin ulusal menfaatleri açısından belirlediği stratejiyi oluştururken, diplomasi bu stratejiyi hayata geçirecek taktik enstrümanı temin eder.

Diplomasi elbette insanlık tarihinin kronik hastalığı haline gelmiş savaştan ayrı düşünülemez. Alman savaş teorisyeni Carl Von Clausewitz (1780-1831)'e göre savaş, geniş bir perspektiften bakıldığında bir düello/çatışmadan başka bir şey değildir. Savaş, düşmanı silahlarından arındırmaya ve kendi irademize boyun eğmeye zorlayan bir kuvvet ve şiddet eylemidir. Düşmanı silahsızlandırma ve mağlup etme amacı mutlak manada gerçekleşmediğinde ise savaşın politik gayesi ortaya çıkar. Savaşın en temeldeki aklî motivasyonunu teşkil eden *politik amaç*, hem ulaşılmak istenen askerî

[1] Harold Nicolson, *Diplomacy*, Oxford University Press, Londra 1942, s. 15.
[2] *The Oxford Handbook of Modern Diplomacy*, s. 4-5.
[3] Temel İskit, *Diplomasi: Tarihi, Teorisi, Kurumları ve Uygulaması*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2018, s. 2.

hedefi hem de bunun için ortaya konulabilecek gerekli çabaların tümünü tayin eder. *Savaş, her halükârda politik koşullardan ve sebeplerden doğar bu yüzden, en temelde harp politik bir eylemdir.* Clausewitz'e göre, politik amaç sonuçken savaş sebeptir ve sonuç, sebepten ayrı tasavvur edilemez. Savaşı başlatan *motivasyon* ne denli güçlü olursa, savaşan millet bundan o nispette etkilenir. Düşmanın imhası ne kadar hayatî olursa, harbin politik ve askerî amacı birbirine o derece yakınlaşır, nihayetinde askerî amaç arttıkça, politik amaç azalır ve arka planda kalır. Bu sebeple savaş, politik bir araç olmanın dışında asla kendi başına, bağımsız bir unsur olarak düşünülmemelidir. Zira bütün bir savaş tarihi, bize harbin politik bir araç olduğunu ispatlamaktadır[4].

Diplomasi ise özünde, barışçıl araçlar kullanılarak ilişkilerin yürütülmesidir. Diplomasi bir bilim değil, ikna sanatıdır[5]. Bu sanatın sanatkârı da diplomattır. İlk uygarlıklar, savaşı sonlandırmak ve barışı tesis etmek adına günümüzde *elçi* adını verdiğimiz özel yetkilere sahip kişileri aracı olarak kullanmaktaydı[6]. Bu elçiler kendilerine verilen belirli bir görevi yerine getirmek için *geçici* olarak istihdam edilmiş yetkililerdi. Daimî bir elçilik görevlisi yahut kurumunun bulunmadığı, devletlerarası ilişkilerde ihtiyaç hâsıl oldukça yetkilendirilen bu görevliler vasıtasıyla yürütülen diplomasiye *ad hoc diplomasi* adı verilmekteydi[7].

a. Avrupa'da Diplomasi

Diplomasinin müzakere ve ikna sanatı olarak uygulandığı antik çağlarda, henüz kurumsallaşmış bir teşkilatın var olduğu söylenememektedir. M.Ö. 6. yüzyıla gelindiğinde Antik Yunan'da şehir devletlerinin elçilerini topluluklarının en iyi hatiplerinden ve avukatlarından özenle seçtikleri bilinmekteydi. Bu elçilerin şehir devletleri arasındaki toplantılarda hitabet sanatının en iyi örneklerini sergilemeleri beklenirdi. Thukydides'in Sparta Konferansı ile ilgili kayıtları M.Ö. 5. yüzyılda bir

[4] Carl Von Clausewitz, *On War*, Translated by: Michael Howard and Peter Paret, Oxford University Press, New York 2007, s. 14-28.
[5] Bu tanım modern diplomasinin ortaya çıkışı ile sadece müzakere sanatı değil aynı zamanda bu sanatın icrasında ele alınan yöntem ve metotla bir bütün olduğu şeklinde revize edilir. Bkz. Harold Nicolson, *Diplomacy*, Oxford University Press, Londra 1942, s. 29.
[6] Timuçin Kodaman-Ekrem Yaşar Akçay, "Kuruluştan Yıkılışa Kadar Osmanlı Diplomasi Tarihi ve Türkiye'ye Bıraktığı Miras", *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 22, Aralık 2010, s. 79.
[7] G.R. Berridge and Ajan James, *A Dictionary of Diplomacy*, Palgrave, 2001, s. 3.

çeşit sürekli diplomatik ilişkiler sistemi geliştirilmiş olduğunu ortaya koymaktadır. Yunan'ın bu gelenek ve kaideleri Batı Roma'ya miras kaldı. Bununla birlikte Romalıların diplomasiye katkıları Yunanlılar gibi sadece müzakereler alanında değil, aynı zamanda uluslararası hukuk alanındaydı da. Bu katkılar oldukça değerli ve hayati olmakla birlikte diplomasinin pratiğinden ziyade kuramına aitlerdi. Doğu Roma İmparatorluğu ise Yunan ve Batı Roma'yı sentezleyerek diplomasiyi bir üst safhaya taşıdı[8]. Diplomasinin bundan sonraki gelişimi geç ortaçağa kadar ağır bir süreç içinde gerçekleşti. 12. yüzyılın sonuna gelindiğinde, İtalya'da büyükelçi terimi ortaya çıktı. 13. yüzyılda büyükelçi terimi hem İtalya'da hem de Fransa'da yaygın olarak kullanıldı. Haçlı seferleriyle ticaretin canlanması, Avrupa'nın Doğu Akdeniz ve Batı Asya ile ilişkilerini arttırdı. Venedik'in jeopolitik konumu, İstanbul ile ticari ve politik ilişkiler kurulmasını sağladı. Venedik, Doğu Roma örneğine dayanarak elçilerine henüz Batı'da bilinmeyen bir uygulamayla yazılı talimatlar verdi. Bu yazılı talimatlar sistematik bir arşiv oluşturdu. Böylece, Venedik'te elçinin bulunduğu ülkenin durumunu raporlaması geleneği oluşmuş ve daha kapsamlı bir diplomasi modeli geliştirilmişti. Başlangıçta, ülkelerine geri dönen elçiler raporlarını sözlü olarak sundular ancak 15. yüzyıldan itibaren bu raporlar yazılı hale getirildi. Diğer İtalyan şehir devletlerinin yanı sıra Fransa ile İspanya, Venedik'in bu diplomatik yöntem ve üslubunu benimsedi[9]. Kayıtlara geçmiş ilk daimi temsilcilik tesis eden devlet ise Milano oldu. Milano Dükü Francesco Sforza 1455'te Cenova'da ilk daimi temsilciliği açtı[10]. Geç Orta Çağ ve Erken Rönesans döneminde, çoğu elçilik geçiciydi ve üç aydan iki yıla kadar sürmekteydi. Ancak 14. yüzyılın sonları ve 15. yüzyılın başlarında Venedik, Milano ve Mantova birbirlerine, papalar ile Kutsal Roma imparatorlarına daimî elçiler gönderdi. Böylece 15. yüzyılda, İtalyan şehir devletlerinde *sürekli diplomasi*ye geçildi ve ilk elçiler tayin edildi. Modern diplomatik uygulamalar ise, Rönesans sonrası Avrupa devlet sisteminin ürünüydü. Devletlerarası elçilik kurumları

[8] Harold Nicolson, *Diplomacy*, Oxford University Press, Londra 1942, s. 20-26.
[9] Kemal Beydilli, "Diplomasi: Devletlerarası İlişkileri Yürütme Aracı", *Üç Kıta-Bir Tarihçi: Prof. Dr. İlhan Şahin Armağanı,* Ed. Güljanat Kurmangaliyeva Ercilasun-Muhammed Bilal Çelik, Bursa 2021, s. 52.
[10] Harold Nicolson, *Diplomacy*, Oxford University Press, Londra 1942, s. 30. İtalyan şehir devletleri kendi aralarında ve Papalık ile Kutsal Roma imparatoru nezdinde daimi temsilciliklerini tesis ettikten sonra Avrupa'nın diğer bölgelerinde de mukim temsilcilikler açmıştı. Bunların ilki 1463'te Fransa'daki Milano büyükelçiliğidir. Bkz. Temel İskit, *Diplomasi*, s. 74.

daha önce açılmış olsa da Fransızca *diplomate* terimi 18. yüzyılda ortaya çıkmış ve "bir devlet adına müzakere etme yetkisine sahip kişi" olarak kullanılmaya başlanmıştı[11].

Avrupa *güç dengesi* olarak tanımlanan sistemin ortaya çıkışı ise 16. yüzyıla dayanmaktadır. Reform'un kiliseyi zayıflatması ile Orta Çağ'ın hâkim düşüncesi olan evrensel monarşi fikri kırılmış, feodal yöneticilerin özerklikleri artmıştı. Kutsal Roma Germen İmparatorluğu'na tabi prenslikler artık eskisi kadar imparatorluğa sadakatle bağlı değillerdi. Elde ettikleri hareket serbestliği ile sivrildikçe *birlik* kavramının çöküşü gerçekleşmişti. Artık Avrupa devletleri, aralarındaki ilişkileri düzenlemek için birtakım prensipler belirleme gereksinimi duymaya başlanmıştı. Bu noktada *raison d'état* ve *güç dengesi* kavramları, bu gereksinimi karşıladı.

Raison d'état, Türkçe metinlere literal olarak *devlet aklı* veya mana itibariyle *hikmet-i hükûmet* olarak çevrilmektedir. Fakat bağlam içerisinde devlet adamının ya da daha soyut olarak ifade etmek gerekirse karar alıcıların devletin bekası için başvurduğu tedbirler şeklinde düşünülebilir. Devlet adamına, devletin bekasını sağlamak için nasıl bir yol izlemesi gerektiğini gösterir. Devletler, büyümeye müsait organik yapıları itibariyle bu rehberliğe ihtiyaç duyabilir, işte *raison d'état* böyle bir büyüme için hem yolu hem hedefi gösterir. Elbette bu yol ve hedef rastgele seçilemediği gibi, her devlet için de aynı yol ve hedef reçete edilemez. Zira devlet, kendi karakterine sahip bir yapıdır. Dolayısıyla devlet, "aklını" önce kendisini ve çevresini anlamak, sonra da politikasını yönlendirecek prensipleri belirlemek için kullanır. Her devlet için bir ideal *raison d'état* vardır ve devletlerin davranışlarına dair her tarihî değerlendirme, söz konusu devletin gerçek niyetini anlama çabasına matuftur[12].

Aynı zaman dilimlerinde ortaya çıkmış olan *raison d'état* ve *hümanizm* kavramlarının birbiriyle çelişmesinin de altı çizilmesi icap etmektedir. Rönesans İtalyası'nda beliren ve birey ile klasik eğitimi merkezine alan *seküler hümanizm* kavramı, Fransa'da devrim öncesi yayınlanan Jean-Jacques Rousseau'nun *Toplum*

[11] https://www.britannica.com/topic/diplomacy (Erişim Tarihi: 06. 08. 2022).
[12] Friedrich Meinecke, *Machiavellism: The Doctrine of Raison D'état and Its Place in Modern History*, Yale University Press, New Haven 1962, s. 1.

Sözleşmesi adlı eseriyle ustaca *raison d'état*'nın içine yedirilmiştir. Rousseau'ya göre bir toplum içinde yaşayan insanın özgürlüğünü muhafaza edebilmesinin yegâne yolu paradoksal görünse de *genel iradeye teslim olmak*tır[13].

Raison d'état, Fransız Başbakanı Kardinal Richelieu[14] (1585-1642) tarafından başarıyla uygulanarak Avrupa devletlerinin pek çoğunun kaderini tayin etmişti. Richelieu XIII. Louis'nin başbakanıydı. "*L'état, c'est moi/Devlet benim*" diyen XIV. Louis ise XIII. Louis'nin oğlu ve halefiydi. *Raison d'état* prensipte realpolitik doktrinin ilk teorisyeni olan Machiavelli'nin politik görüşlerine dayanmaktaydı[15].

Machiavelli, devletin varlığını sürdürebilmesi için Prens'e politik bir misyon yükler ve dinin devlete yön verdiği egemenlik biçimini eleştirir: "*Hükümdar, dindar olmasa da dindarmış gibi görünmelidir. Hükümdar sadece yaşamı ve devletin varlığını sürdürmeyi amaçlar. Bunu sağlamak için başvuracağı araçlar ne olursa olsun her zaman doğru ve övgüye değer olacaktır*[16]." Bu fikirleriyle Machiavelli geleneksel teolojik-politik doktrinden tamamen ayrılarak seküler realpolitik doktrinin temellerini atmıştır. Bu doktrini Avrupa'da ilk hayata geçiren kişilerden biri ise Kardinal Richelieu olmuştur.

Modern devletin oluşumuna giden yolda en önemli dönüm noktalarından biri, her devletin kendi çıkarları doğrultusunda kendi varlığını şekillendirmeye başlaması olmuştur. Richelieu'nün politik düşüncesi, tüm devlet eylemlerine egemen gücün, bütün kişisel ve bencil unsurlardan tamamen arındırılmış kamu yararı yahut *raison d'état* ilkesi etrafında şekillendirilmiştir[17]. Devlet, *âli çıkarı için* amaca giden yolda ahlaki olsun ya da olmasın her türlü aracı kullanmalıdır. Böylelikle Makyavelist real politik, 16. yüzyıl Fransası'nda *raison d'état* kavramının temelini oluşturmuştur. Çağdaşları ve rakipleri tarafından ahlaksızca bulunan ve gerçekten de dönemine kadar

---

[13] Frank M. Turner, *Avrupa Düşünce Tarihi: Rousseau'dan Nietzsche'ye*, Kafka, İstanbul 2019, s. 29.
[14] Richelieu ve politik felsefesi ile ilgili detaylı bilgi için bkz. Armand Cardinal Duc de Richelieu, *Testament Politique*, Kısım 1,2, 1642, Bibliothèque Nationale de France, Dèpartement des Manuscrits; *Minutes de dèpêches de Louis XIII et de Richelieu*, Bibliothèque Nationale de France, Dèpartement des Manuscrits, Section Occidentale, Baluze Fonu, 322 numaralı defter, R 133/750.
[15] Etienne Thuau, *Raison d' État et pensée politique à l'époque de Richeulieu,* Albin Michel, Paris 2000, s. 56-57, 61.
[16] Machiavelli, *Hükümdar*, Çev: Selahattin Bağdatlı, Sosyal Yayınlar, İstanbul 1984, s. 85-86.
[17] Friedrich Meinecke, *Machiavellism,* s. 151, 167.

hiçbir emsali görülmeyen bu yeni devlet politikasında, devletin çıkarları esas alınmış, bu amaç ise kullanılan her türlü ahlaki ya da gayriahlaki araçları meşrulaştırmıştır.

Otuz Yıl Savaşları (1618-1648) ve Reform hareketleri ile evrensel monarşi idealleri suya düşmüş, Kutsal Roma Germen İmparatorluğu'nun temelleri çatırdamış, Richelieu ve onun *raison d'état* doktrini ile Fransa'nın altın çağı başlamıştır[18]. Nitekim Vakanüvis Ahmed Cevdet Paşa da bunu teyit etmektedir: "*Fransa Otuz Yıl Savaşları ile fena bir hale gelmiş olduğu halde Piskopos sınıfından iken muahharen Reisü'l-vükelâ olan Kardinal Richelieu'nün say ve gayretiyle, Fransa az vakit zarfında kesb-i intizam ederek evvelkinden ziyade nüfuz ve kuvvet kazanmıştı. Bu Kardinal, Protestan ve asilzâdegân ile Habsburg Hanedanı'nın nüfuzlarını kırmaktan ibaret olan üç başlı bir politika ittihaz edip üçüne dahi zaferyâb olmuştu. Önce muhalifi olan asilzâdegânı idam ettirmiş ve sonra Fransa'da feodalite usulü tamamen kırılmıştı. Fransa'daki Protestanları tehdit ile sindirip, Almanya Protestanlarını Avusturya aleyhine tahrik ederek Fransa'yı ısındırmış, Fransa Devleti Katolik olduğu halde imparator unvanıyla Katolik mezhebinin baş hâmisi olan Avusturya ile Protestan mezhebini tervîçe çalışan Almanya prensleri arasında cereyan eden muharebâtâ maddeten ve manen müdahaleden geri kalmamıştı. Bu gibi diplomatik tedbirlerle umur-ı hariciyeyi hüsn-i idare ederek Fransa Devleti'ni birinci devletler sırasına getirdiği gibi Fransa'da encümen-i daniş (akademi) küşadıyla ulum ve maarifin terakkisine dahi gayret etmişti*[19]." Otuz Yıl Savaşı'nı bitiren Vestfalya Antlaşması'nı (1648) izleyen yüzyıl boyunca *raison d'état* doktrini Avrupa diplomasisinin temel taşını oluşturmuştur. Bu yeni doktrinle devletler artık hiçbir ahlaki kurala tabi değildiler. Eğer devletin çıkarı en büyük değer ise, yöneticinin ödevi de devletin çıkarlarını büyütmek olmalıydı. Kuvvetli olan egemen olmaya çalışacak, zayıf ise koalisyon kuracaktı. Koalisyon, egemeni kontrol altına alabilecek kadar güçlü ise güç dengesi de oluşmaktaydı[20].

17 ve 18. yüzyıllarda, kendi *raison d'état* doktrinlerini uygulamaya koyan ülkelerin yarattığı bu karışıklık ve keşmekeş, artık yavaş da olsa yerini güçler

[18] Henry Kissinger, *Diplomasi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2006, s. 59.
[19] Ahmed Cevdet Paşa, *Târîh-i Cevdet: Kitap 1 (1.,2.,3.,4. Ciltler)*, C. 1, Yay. Haz. Sadık Emre Karakuş-Murat Babuçoğlu, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği Kültür Yayınları, Ankara 2017, s. 185-186.
[20] Henry Kissinger, *Diplomasi*, s. 59.

dengesine bırakmaktaydı. Avrupa'da hiçbir ülkenin diğerlerine bütünüyle tahakküm edecek güçte olmayışı ve biraz sivrilenin karşısında derhal koalisyonlar kurulması, güç dengesi düzenine geçildiğinin göstergesiydi. Ahmed Cevdet Paşa'ya göre de her devletin kendi menfaatlerini gözetmesi gayet doğaldı. İki devlet arasındaki dostluk hiçbir zaman iki şahsın arasındaki ahbaplığa benzememektedir. Bu yüzden devletlerin ittifakı daima müşterek menfaatler üzerine tesis edilmektedir. İki devlet arasındaki dostluk denen şey müşterek menfaatlerden ibaret olmakla birlikte her birinin kendi menfaati için diğerini aldatmaya çalışması *emr-i tabîidir*. Paşa, buna fenn-i diplomasi adını verir[21]. Montesquieu'ye göre ise, *Avrupa tüm devletlerinin birbirine bağlı olduğu bir bütündür*. *Birçok vilayetten oluşan tek bir devlettir*. Fakat onları aynı bütünlüğe ait olsalar da tek bir yasaya (*raison d'état*) tabi tutmak imkânsızdır. Dolayısıyla Avrupa içinde her bir devletin savaş ve toprak elde etme hakkı tanınmış, bütünün düzenine radikal bir darbe indirmediği takdirde tolere edilmiştir. Machiavelli'ye göre ise Avrupa ülkelerinin birbiriyle rekabeti, ilerlemeyi sağlamaktaydı. Güç dengesi, işte böyle bir ortamda kendisine yer bulmuşken, Hıristiyanlığın yeni bir Avrupa nosyonuyla yer değiştirmesi, devletlerin kendi özerkliği üzerine yoğunlaşması ile Avrupa fikri restore edilmişti[22].

b. Osmanlı Devleti'nde Diplomasi

Fransız subay, diplomat ve siyasetçi Horace Sébastiani (1771-1851), Osmanlı Devleti'ni *askeri monarşi* olarak tarif etmekteydi[23]. Osmanlı Devleti klasik dönemde

---

[21] Ahmed Cevdet Paşa, *Târîh-i Cevdet: Kitap 1 (1.,2.,3.,4. Ciltler)*, C. 4, Yay. Haz. Sadık Emre Karakuş-Murat Babuçoğlu, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği Kültür Yayınları, Ankara 2017, s. 1100.

[22] Francis Harry Hinsley, *Power and the Pursuit of Peace: Theory and Practice in the History of Relations Between States*, Cambridge University Press, Cambridge 1963, s. 162.

[23] Ignace de Testa, *Recueil des Traités de la Porte Ottomane avec Les Puissances Étrangères Depuis le Premier Traité Conclu en 1536 Entre Suleyman et François I Jusqu'a Nos Jours*, C. II, Paris 1865, s. 310. Sébastiani'nin Osmanlı Devleti'ni bu terimle tanımlama gereği duyma ihtiyacının arka planında, Osmanlı Devleti'nin aristokrasi ve ruhban sınıfının varlığıyla kaim geleneksel Avrupa monarşilerinden farklı bir yapıya sahip olması yer alıyor olmalıdır. Zira aydınlanmacı Avrupa düşüncesi, yapısı gereği gözlem, deney, tanım, varsayım, en önemlisi ayrım ve tasnifi merkezine almıştır. Osmanlı monarşisinin hiyerarşik yapısında aristokrasi ve ruhban sınıfının bulunmayışı ve toplumsal hiyerarşide padişahın aynı zamanda serasker sıfatını taşıması Sébastiani'yi bu tanımı yapmaya sürüklemiş olmalıdır. Osmanlı toplumsal hiyerarşisinde piramidin tepesinde *serasker* sıfatıyla padişah yer alır. Onun altında askerî/yönetici zümre (ilmiye, kalemiye, seyfiye) ve nihayet en altta vergi yükümlüsü yönetilen sınıf (köylü, çiftçi, esnaf ve zanaarkarlar) bulunur. Bu yapıda kabaca padişah dışında tüm zümreler reaya statüsündedir. Müslim yahut gayrimüslim Osmanlı reayasısının, en alt tabakadan gelip sadrazamlığa kadar yükselmesi mümkündür. Sébastiani'nin Osmanlı Devleti'ni askeri monarşi olarak tarif etmesindeki *askeri* kavramı salt ordudaki muvazzaf askerleri değil bütün bir yönetici sınıfı ihtiva ediyor

(1300-1600) askerî açıdan gaza ve fütuhat prensiplerini benimsemişti. Bir uç beyliği olarak kurulan Osmanlı Devleti'nde İslami gaza prensibi hâkimdi. Allah'ın emri olarak gaza, darü'l-harbe karşı, itaat ettirinceye kadar daimî akınlarla savaş demekti[24]. Devlet, teolojik-askerî açıdan darü'l-islam ve darü'l-harp kavramlarıyla birbirinden ayrılmıştı. Müslüman olmayan devletler darü'l-harp kategorisindeydi. Teolojik askeri bir terim olan darü'l-harp, Osmanlı hâkimiyeti dışında kalan gayrimüslimlerle ticari ilişkilerin geliştirilmesine herhangi bir engel teşkil etmemekteydi. İslam prensiplerine göre Müslümanlar gayrimüslimlerden üstün kabul edildiği için, gayrimüslim devletlerle denk bir diplomatik ilişki tesis etme gereği duyulmamıştı[25]. Osmanlı Devleti bir İslam devleti olması nedeniyle dış ülkelerle olan ilişkilerinde daima İslamî hukuk prensiplerini kabul etmiştir. Dolayısıyla gayrimüslim devletler, İslam hukuku dışında kaldığından, Osmanlı devleti sadece gerekli gördüğü durumlarda gayrimüslim devletlerle İslamî *eman prensibi*ne göre mütarekeler yapmıştır. Buna mukabil, Hıristiyan devletler de Hıristiyan olmayanları evrensel prensiplere dayanan devletler hukuku dışında bırakmıştır.

Gayrimüslimlerle denk bir diplomatik ilişkinin tesis edilmemiş olmasında dine dayalı dünya tasavvurunun payı olmakla birlikte bu izah tek başına yeterli değildir. Askeri güç ve muharebe alanında kazanılan zafer ve mağlubiyetler, gayrimüslimlerle kurulan diplomatik ilişkinin seyrinde belirleyici olan en önemli unsurların başında gelmektedir. Mütekabiliyet esasına dayalı diplomatik ilişkilerin tesisinde aranan en önemli ilke, devletlerarasındaki görece askeri simetri olmuştur. Dolayısıyla Osmanlı Devleti ve Avrupa devletleri arasındaki münasebetlerde eşitlik, toprak bütünlüğüne saygı ve mütekabiliyet prensipleri, bu askeri asimetri yüzünden uzun süre tanınmamıştır. Osmanlı Devleti, mütekabiliyet prensibini muharebe alanında aldığı ağır hezimet sonrası imzaladığı Karlofça Antlaşması'yla (1699) kabul etmek

olmalıdır. Reayanın pratikte padişahlık haricinde her türlü makama gelebilmesi en azından teorik olarak toplumsal yapıda ehliyet ve liyakat mekanizmasını harekete geçiren katalizör işlevi görmüştür. Buna karşın Avrupa'da en azından Fransız Devrimi'ne kadar ehliyet ve liyakat merkezinde aristokrasiye dâhil olabilmek mümkün değildir. Askeri olmayan bu monarşilerde ruhban ve soylu sınıfları doğuştan imtiyaz sahibiyken askeri olarak tanımlanan Osmanlı monarşilerinde padişah haricinde doğuştan gelen bir imtiyaz söz konusu değildir.

[24] Halil İnalcık, *Osmanlılar: Fütühat, İmparatorluk, Avrupa ile İlişkiler*, Timaş Yayınları, İstanbul 2010, s. 53.

[25] Ömer Kürkçüoğlu, "The Adoption and Use of Permanent Diplomacy", *Ottoman Diplomacy*, Ed: A. Nuri Yurdusev, Palgrave Macmillan 2004, s. 131-132.

durumunda kalmıştır[26]. Askeri asimetrinin Osmanlı Devleti aleyhine yön değiştirmeye başlaması, devletin ağırlık merkezini ordunun ıslahı ve yeniden organizasyonu meselesine kaydırmış, bu süre zarfında Osmanlı Devleti bekasını mümkün kılmak adına mecburen diplomatik ilişkilerini restore etme gereği duymuştu. Bu bağlamda Osmanlı diplomasisinin ihtiyaç duyduğu restorasyon, 1793'ten itibaren uygulamaya konulmuştu. III. Selim döneminde Osmanlı Devleti, Avrupa başkentlerinde daimî elçilikler ve konsolosluklar teşkil ederek *daimî/sürekli diplomasi* uygulamasına geçmişti. Fakat bu tarihten önce de Osmanlı diplomasisinde kurumsallaşma yolunda önemli adımlar atılmıştı. Örneğin 1657 gibi erken sayılabilecek bir tarihte İstanbul'daki yabancı elçilere uygulanan protokol, teşrifat kaideleri gibi detaylar Kānûn-ı Elçiyân'da yer almaktaydı. Böylece diplomaside kurumsallaşma başlamıştı. Yabancı ülke temsilciliklerin sayısı da artış göstermekteydi: 1535'te Fransa, 1547'de Avusturya, 1583'te İngiltere, 1612'de Hollanda, 1700'de Rusya ve hemen akabinde Polonya (Lehistan), 1737'de İsveç ve 1761'de Prusya İstanbul'da temsilcilikler açmışlardı[27]. Bununla birlikte İstanbul'daki yabancı elçilerin Osmanlı diplomasisi içindeki konumları önem kazandıkça, Osmanlı dış politikasının belirlenmesindeki rolleri giderek artmaya başlamıştı[28]. 18. Yüzyıl başlarından itibaren daimi yabancı elçiliklerin sayısının ve bu elçiliklerin diplomasi faaliyetlerinin giderek artması, reisülküttaplığın öne çıkmasını sağlamıştı. Sonrasında devletin artan diplomatik faaliyetleriyle beraber dışişleri bürokrasisi reisülküttabın[29] başlıca meşguliyet alanını oluşturmaya başlamıştı[30]. 18. yüzyıl boyunca Osmanlı Devleti uluslararası ticaret ve konsolosluk kurumlarının kaideleri ile antlaşmaların bağlayıcılığına daha çok itibar göstermiş[31], diplomasi alanında yenilikler yapılmıştı. Bu bağlamda yabancı ülkelere

---

[26] Halil İnalcık, "Türk Diplomasi Tarihinin Sorunları", *Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç,* Ed. İsmail Soysal, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1999, s. XVI.

[27] Emrah Safa Gürkan, "Bir Diplomasi Merkezi Olarak Yeni Çağ İstanbul'u", *Antik Çağdan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi, Siyaset ve Yönetim*, C. I, İstanbul 2015, s. 380.

[28] Güneş Işıksel, "II. Selim'den III. Selim'e Osmanlı Diplomasisi: Birkaç Saptama", *Nizâm-ı Kadîm'den Nizâm-ı Cedîd'e III. Selim ve Dönemi,* Ed: Seyfi Kenan, İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM), İstanbul Aralık 2010, s. 334.

[29] Reisülküttabların Osmanlı devlet teşkilatındaki yeri, vazifesi ve müessesenin teşekkülüyle ilgili bilgi için bkz. Recep Ahıskalı, *Osmanlı Devlet Teşkilatında Reisülküttâblık (XVIII. Yüzyıl),* Tarih ve Tabiat Vakfı (TATAV) Yayınları, İstanbul 2001.

[30] Recep Ahıskalı, "Reîsülküttâb", *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi DİA*, C. 37, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 2007, s. 546-549.

[31] Güneş Işıksel, "II. Selim'den III. Selim'e Osmanlı Diplomasisi: Birkaç Saptama", s. 335.

elçiler gönderilmiş[32], 1725'te yabancı devletlerde ilk konsolosluklar açılmıştı[33]. III. Selim döneminde geleneksel diplomasi anlayışının devletin mevcut vaziyetine katkı sağlamayacağı anlaşılmış ve her alanda olduğu gibi diplomasi uygulamalarında da revizyona gidilmişti.

İlk daimî elçilik, Fransa'da açılmak istenmişse de Devrim'in şiddetlenmesi neticesinde Avrupalı devletlerin Fransa'ya topyekûn cephe alması Bâbıâli'yi bu düşüncesinden caydırmıştı.[34] Bunun üzerine 23 Temmuz 1793'te Yusuf Agâh Efendi, Britanya'nın başkenti Londra'ya ilk ikamet elçisi olarak tayin edilmişti. Böylece ilke defa bir Müslüman ülke Hıristiyan bir ülkede ikamet elçiliği tesis etmişti[35]. Yusuf Agâh Efendi 6 Ağustos 1793'ten itibaren İngiliz büyükelçisinin sahip olduğu statüyle *büyükelçi* (ambassador) unvanı taşımaya başlamış böylece Osmanlı Devleti *mütekabiliyet* esasını diplomasi sahasında tatbik etmişti[36]. Osmanlı Devleti 1793'ten 1811'e kadar Avrupa'ya 7 ikamet elçisi göndermişti. Londra'nın ardından 1795'te Berlin ve Viyana'ya birer ikamet elçisi tayin edilmesi kararlaştırılmıştı. Berlin büyükelçiliğine Seyyid Ali Efendi, Viyana büyükelçiliğine ise İbrahim Afif Efendi seçilmişti[37]. Fransa Cumhuriyet'nin İstanbul'daki orta elçisi Verninac ve büyükelçisi Aubert-Dubayet'nin ısrarıyla, Seyyid Ali Efendi Eylül 1796'da Paris'e yollanarak ilk Fransız ikamet elçisi olmuştu[38]. Yurt dışına gönderilen ilk ikamet elçilerinin mücadele ettikleri temel sorunlar; "eşitlik, toprak bütünlüğüne saygı ve mütekabiliyet" olmuştur. Mütekabiliyet prensibinin uygulanması için ilk girişim 1797 yılında Paris ikamet elçisi

---

[32] Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın sadareti (1718-1730) dönemindeki barış ortamında Avrupa ülkelerine 8 adet elçi gitmiştir. Bu elçilerin üçü gönderildikleri ülkeyle Osmanlı arasındaki münasebetlerin sıklaştırılması maksadıyla gönderilmiştir. Bunlar; 1719'da Avusturya'ya giden Silâhdar İbrahim Paşa, 1720'de Fransa'ya giden Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi, 1722'de Rusya'ya giden Kapıcıbaşı Nişli Mehmed Efendi'dir. Bkz. Faik Reşit Unat, *Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1968, s. 230.

[33] Emre Gör, "1881 Tarihli Şehbenderler Nizamnamesi Üzerine Bir İnceleme", *Sosyal Bilimler Akademi Dergisi*, C. 2, S. 1, Mayıs 2009, s. 71-73.

[34] Ercüment Kuran, *Avrupa'da Osmanlı İkamet Elçiliklerinin Kuruluşu ve İlk Elçilerin Siyasi Faaliyetleri 1793-1821*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1988, s. 15.

[35] Kemal Beydilli, "Diplomasi: Devletlerarası İlişkileri Yürütme Aracı", s. 55.

[36] M. Alaaddin Yalçınkaya, "Yusuf Agâh Efendi", *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi* (İçinde), Cilt: 2, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2008, s. 680.

[37] Ercüment Kuran, *Avrupa'da Osmanlı İkamet Elçiliklerinin Kuruluşu ve İlk Elçilerin Siyasi Faaliyetleri 1793-1821*, s. 7, 23.

[38] Kemal Beydilli, "Seyyid Ali Efendi", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 37, İstanbul 2009, s. 45.

Seyyid Ali'den gelmiş, elçi kapitülasyon imtiyazlarının aynıyla Fransa'daki Osmanlı tüccarı için de tanınmasını istemiştir[39].

c. Kaynaklar Üzerine

Çalışmamızın konusunu teşkil eden Fransız Dışişleri Bakanlığı arşiv kayıtlarının niteliğini anlamak için öncelikle Fransız Devrimi sonrası Dışişleri Bakanlığı/Dışilişkiler Müsteşarlığı'nın yapısına göz atmak gerekmektedir. Devrim sonrasında Fransız dışişleri merkez teşkilatı 1792'ye kadar fazla değişiklik göstermemiş ve eski rejimdeki yapısını çoğunlukla korumuştur. Bu dönemde bu bakanlığın adı *le secrétariat d'Etat aux Affaires étrangères/Dışilişkiler Müsteşarlığı*'ydı. İdari terminoloji henüz oturmamıştı ve müsteşarlığa çoğunlukla büro ya da bölüm denmekteydi. 10 Ağustos 1792'de başlayan ve 27 Temmuz 1794'te (9 Thermidor) sona eren ikinci dönem, devrimci hükümetin örgütlenme dönemiydi. Bu dönemde devrim bürokrasisinde kayda değer bazı değişimler gözlenmişti. Örneğin daha önceleri Denizcilik Bakanlığı'na bağlı olan Konsolosluklar, bu dönemde Dışişleri'ne bağlanmıştı. Bu bir bürokratik reform sayıldı çünkü böylece konsoloslar merkezi yönetimin birimlerinin bir kolu oldular ve siyasi temsilciler haline geldiler[40]. Fransız konsolosların hem dış istihbarat ağındaki rolüne, hem de kordiplomatik içindeki faaliyetlerine dair birkaç örnek çalışmamızın muhtelif kısımlarında sunulacaktır.

10 Ağustos 1792'de rejim değişikliğinin resmiyet kazanmasının ardından hizmetin aksamaması adına bürokratik değişiklikler oldukça yavaş seyretti. Fakat *Jakoben*lerin[41] başa gelişi ile *Jironden*[42] bürokratlar da terör döneminin yıkıcı

[39] Halil İnalcık, "Türk Diplomasi Tarihinin Sorunları", s. XV.
[40] Jean Baillou, *Les Affaires Étrangères et le Corps Diplomatique Français,* C. I, Centre National de la Recherche Scientifique, Paris 1984, s. 287.
[41] Fr. *Jacobin*: Fransız Devrimi sonrasında Bretonya'da oluşan ve devrimle birlikte ülke çapında büyüyen bir siyasi gruba dönüşen Jakobenler Kulübü (*Club des Jacobins*)'nün üyelerine verilen isim. En etkili ismi Maximilien Robespierre'di. Jakobenler bir nevi kamu yararı diktatoryasını desteklemekteydi. Dolayısıyla ulusun faydasına olan her türlü yaptırım -cebren de olsa- uygulanmalıydı. Bu düşünce 5 Eylül 1793-27 Temmuz 1794 tarihleri arasında Terör Dönemi olarak adlandırılan toplumsal kaosa neden oldu. Kasım 1794'te Jakobenler Kulübü lağvedildi. Bkz. François Furet, "Jacobinism", *A Critical Dictionary of the French Revolution,* Harvard University Press, Kondra 1989, s. 704.
[42] Fr. *Girondin*: Fransız Devrimi sonrası Ulusal Konvansiyon'da yer alan siyasi bir fraksiyon. Jirondenler küçük burjuvalar olarak da bilinir, devrimin diğer pek çok aktöründen daha varlıklı olmakla eleştirilirlerdi. Terör Dönemi'nde halk düşmanları olarak ilan edildiler. Pek çoğu bu dönemde giyotine

etkilerinden nasibini aldı ve pek çoğu idam edildi. Ardından Terör Dönemi'ni bitiren 9 Thermidor Darbesi (27 Temmuz 1794) ile bürokraside yeni bir aşamaya geçildi. Bu tarihten 18 Brumaire Darbesi'ne kadar kapsamlı bürokratik revizyona gidildi. Hiyerarşik yapı çoğunlukla muhafaza edilse de iç yapılanmada muhtelif değişiklikler yapıldı. Bu dönemde dikkat çeken önemli yeniliklere Dış İlişkiler Komisyonu'nda kurulan Arşivler Ofisi ile Şifre Kırma Ofisi örnek olarak gösterilebilir. Ayrıca bu iki ofis dâhil diğer tüm Dışilişkiler ofislerinde iki ya da üç memur ekonomi politik, bilim, sanat ve edebiyat alanlarında araştırma-geliştirme faaliyeti için görevlendirildi. Her ofis ar-ge çalışmalarını kendinden sonraki ofis elemanlarının kullanımı için arşivledi[43].

Direktuvar[44] ve Konsüllük döneminde Fransa'nın temsilci gönderdiği ülkeler bölümlere ayrılarak tasnif edilmişti. Bu tasnif esasında Ancien Régime'in uygulamalarına dayanmaktaydı. Fakat Direktuvar'ın son dönemlerinde bir takım değişikliklere gidilmişti. Örneğin 1792 öncesinde bu tasnif Kuzey Bölümü/Division du Nord ve Güney Bölümü/Division du Midi'ydi. Kuzey Bölümü'nde İngiltere, Avusturya, Prusya, Rusya, Hollanda, İsveç, Danimarka ve Amerika Birleşik Devletleri yer almaktaydı. Güney Bölümü'nde ise İspanya, Portekiz, İtalyan devletleri, İsviçre ve

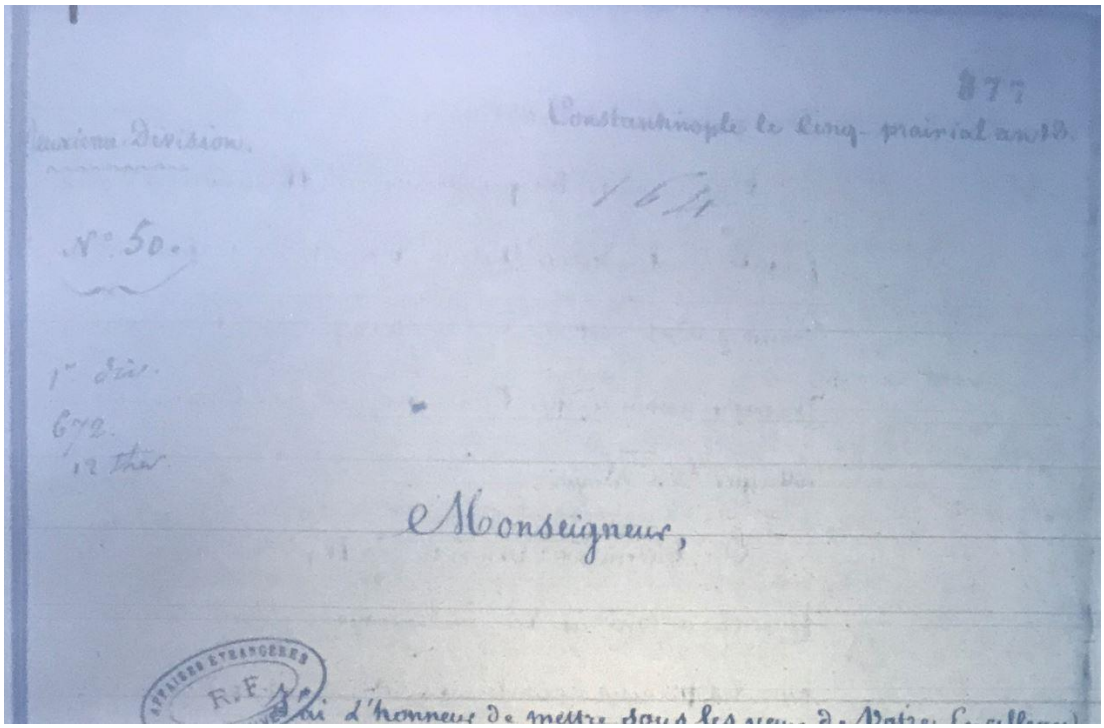
---

gönderildi. Bkz. Mona Ozouf, "Girondins", *A Critical Dictionary of the French Revolution*, Harvard University Press, Kondra 1989, s. 351-352.

[43] Jean Baillou, *Les Affaires Étrangères et le Corps Diplomatique Français,* C. I, s. 293.

[44] Direktuvar (*Le Directoire*) 4 Brumaire Anayasası (26 Ekim 1795) ila 18 Brumaire Darbesi (9 Kasım 1799) arasında Fransa'yı idare eden siyasi rejim. Direktuvar'dan önce, Ulusal Konvansiyon (*Convention National*) ve Kamu Selameti Komitesi (*Le Comité de Salut Public*) adlarıyla iki sistem mevcuttu. Ulusal Konvansiyon 21 Eylül 1792'de Cumhuriyeti ilan etmiş ve kuvvetler ayrımı prensibine uymayan *Montagnards Anayasası*'nı onaylamıştı. Ancak Konvansiyon'da yer alan sayıca az *Jirondins* (küçük burjuvalar) ve devrim karşıtı kimi ruhban-aristokratların Devrim karşıtı diğer Avrupa monarşileri tarafından desteklenmesiyle iç savaş çıkmıştı. Akabinde *Jirondins* tasfiye edilmişti. Bu dönemde *ulusun selameti* en üstün yasaydı ve bunu tesis etmek için Kamu Selameti Komitesi kurulmuştu. Kamunun hayrına olmayan her şeyin ve herkesin yok edildiği bu dönem Jakoben diktatoryası olarak da bilinen Terör Dönemi (*Le Terreur*) olarak anılacaktır. Terör Dönemi sonlandığında Direktuvar tesis edilmiş ve 1795 Anayasası ile kuvvetler ayrımı prensibi uygulamaya konulmuştu. Direktuvar döneminde yasama yetkisi için iki meclis vardı: Beşyüzler Meclisi (*Conseil des Cinq-Cents*) ve İhtiyarlar Meclisi (*Conseil des Anciens*). Yürütme yetkisi Direktuvar'taydı ve İhtiyarlar Meclisi tarafından seçilen 5 Direktör tarafından idare edilmekteydi. Direktörler bakanları atamaktaydı. 18 Fructidor Darbesi (4 Eylül 1797) ile meclislerdeki kralcılar, 22 Floréal Darbesi (11 Mayıs 1798) ile de Jakobenler tasfiye edilmişti. Fakat İkinci Koalisyon Savaşları esnasında Fransa'nın yenilgileri Jakoben hizbin güçlenmesine sebep olmuştu. Çalışmamızın ileriki kısımlarında Mısır'da bulunan Napoléon Bonaparte'ın Fransa'dan kötü haberler alıp Paris'e dönüşünün sebebi budur. Nitekim 18 Brumaire Darbesi (9 Kasım 1799) ile Bonaparte Direktuvar'ı tamamen ortadan kaldıracak ve Konsüllük'ü kuracaktır. Bkz. Koraltay Nitas, "Fransa Yönetim Sistemi", *Yirmi Birinci Yüzyılda Yönetim*, Türk İdari Araştırmalar Vakfı, Ankara 2003, 205-206; *Larousse Encyclopédique Illustré*, C. I, Larousse, Paris 1997, s. 474-475.

Osmanlı Devleti vardı. Konsüllük döneminde Kuzey Bölümü, 1. Siyasî Bölüm, Güney Bölümü ise 2. Siyasî Bölüm olarak isimlendirildi. 2. Bölüm'e daha sonra Napoléon Bonaparte'ın doğu ile ilgili tasavvurlarına bağlı olarak İran, Hindistan da girmişti. 1805'te bu tasnifte bir revizyona gidildi. Dönemin Dışişleri Bakanı Talleyrand, 1 ve 2. bölümleri, Fransa nezdindeki protokol sıralamasına göre tekrar düzenledi. Buna göre İngiltere ve ABD, 2. Bölüme dâhil edildi. 1801'teki Katolik Konkordatosu ile Papalıkla barışılınca, Roma tekrar hiyerarşide üst basamaklara oturdu ve 2. Bölüm protokolünde ilk sırayı aldı. 2. Bölüm, *Ancien Régime* (*Division du Midi* adıyla), Direktuvar, Konsüllük ve Birinci İmparatorluk dönemleri boyunca bakanlık nazarında üst sıralardaki dış temsilcilikleri tanımlamaktaydı[45].

25 Nisan 1805 (5 Prairial XIII) tarihinde İstanbul'dan Fransız Dışişleri Bakanlığı'na gönderilen bir muhaberat. Maslahatgüzar Parandier imzalıdır. Görselin sol üst köşesinde Deuxième Division/2. Bölüm ibaresi görülebilmektedir[46]. Bakanlığa gelen muhaberat ilgili bölümlere sevk edilirdi. Evrakın kaybolma ihtimaline karşı veya sadece tasnif etmek için gideceği bölümün adı sol üst köşeye yazılırdı.

Fransız Dışişleri Bakanlığı'nın merkez idare yapılanmasına kısaca değindikten sonra bakanlığın önemli bir yapıtaşına, yani dış temsilciliklere temas etmemiz

[45] Jean Baillou, *Les Affaires Étrangères et le Corps Diplomatique Français,* C. I, s. 366-367.
[46] Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 209, nº. 377, 25 Nisan 1805, Parandier'den Fransız Dışişleri Bakanlığı'na.

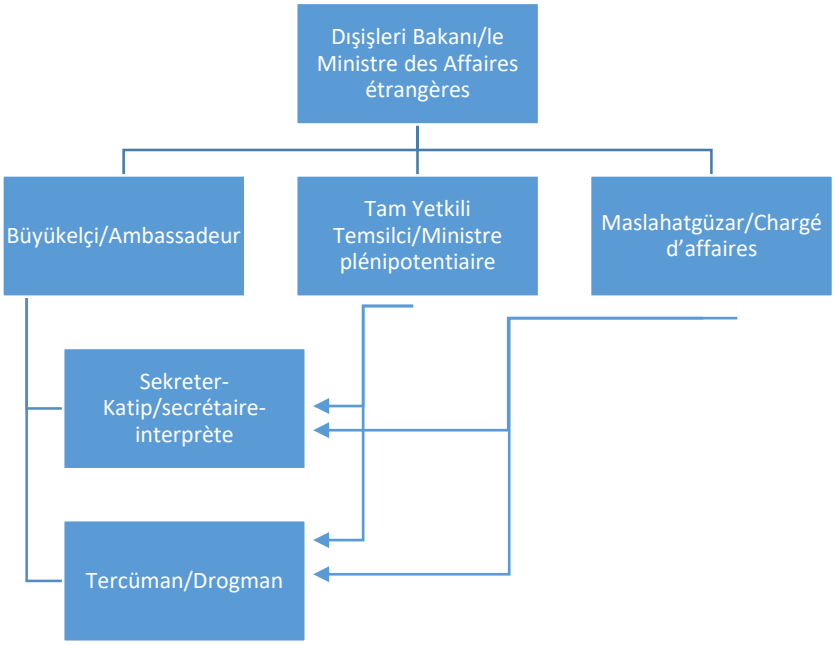
gerekmektedir. 1789'da Fransa'nın yurtdışında 11 büyükelçiliği, 24 orta elçiliği vardı. Protokol açısından ilk sırada Roma büyükelçiliği bulunuyordu[47]. Zira Papalık temsilciliğinin protokolde ilk sırada olması geleneği mevcuttu. Ardından Viyana, Madrid, Londra ve İstanbul büyükelçilikleri gelmekteydi. Bunları Torino, Napoli, Lizbon, Stockholm ve Venedik izlemekteydi. St. Petersburg temsilcisinin büyükelçi unvanı yoktu fakat yine de büyükelçi gibi faaliyet göstermekteydi. 1792 senesinde cumhuriyet rejimine geçişle birlikte Fransa'nın büyükelçilik sayısı 4'e düştü. Bunlar arasında Sémonville ile İstanbul büyükelçiliği de vardı. Temsilcilik/orta elçilik sayısı da 24'ten 3'e düşmüştü. Bunlar arasında Descorches ile yine İstanbul bulunmaktaydı.

Direktuvar ve Konsüllük döneminde de bu sayı fazla değişmemişti. Çünkü dönemin Avrupası'nın siyasi durumu ve süregelen savaşlar Fransa'nın yurtdışı temsil araçlarının yeniden kurulmasına müsaade etmemekteydi. 1802 senesinde Avrupa'da oluşan barış ortamı, Fransa'ya tekrar dış temsilcilikler ve konsolosluklar açma olanağı sağladı. İngiltere ile yapılan Amiens Barış Antlaşması (1802) sonrasında 6 büyükelçilik (Londra, Viyana, Madrid, Napoli, Lahey ve İstanbul), 18 elçilik (St. Petersburg, Berlin, Stockholm, Kopenhag, Hamburg, Dresden, Kassel, Stuttgard, Münih, Bern, Milano, Torino, Cenova, Floransa, Lucca, Roma, Malta ve Lizbon) mevcuttu[48].

Fransa'nın dış temsilciliklerindeki personel sayısı da yine değişkenlik göstermekteydi. İstanbul Büyükelçiliği ve 1803'ten sonra Roma Büyükelçiliği diğer tüm temsilciliklerden çok daha fazla memur istihdam etmekteydi. Özellikle İstanbul Büyükelçiliği, Fransız kordiplomatiğinin sayıca en fazla olduğu temsilciliklerden biriydi. Zira tercüman/drogman sayısı oldukça fazlaydı.

1792-1809 seneleri arasında Fransız Dışişleri Bakanlığı'na bağlı İstanbul Büyükelçiliği'nin teşkilat şeması kabaca şöyleydi.

[47] Jean Baillou, *Les Affaires Étrangères et le Corps Diplomatique Français,* C. I, s. 306.
[48] Jean Baillou, *Les Affaires Étrangères et le Corps Diplomatique Français,* C. I, s. 314, 400.

Bu tabloyla açıklamaya çalıştığımız organizasyon hiyerarşisi esasında çok daha komplike ve değişkenlik gösteren bir yapıya sahiptir. Örneğin maslahatgüzarların doğrudan bakanlığa bağlı olmasının izahı, 1789 sonrasında Fransa'nın Babıali'deki büyükelçilerinin istikrarsız görev sürelerinde aranmalıdır. Büyükelçinin bulunmadığı durumlarda (pasaport iadesi, hastalık, ölüm ya da savaş) maslahatgüzarlar ülkelerini temsil etmekteydiler. Dolayısıyla doğrudan büyükelçiye bağlı değillerdi. Atamaları bakanlık tarafından yapılmaktaydı. Büyükelçinin vazifede olduğu zamanlarda çoğunlukla danışmanlık yapmaktaydılar. Lakin *chargé d'affaires*/maslahatgüzar unvanını da korumaktaydılar. Tam Yetkili Temsilci/*Ministre plénipotentiaire* ise mukim elçiler sınıfına girmez, lakin büyükelçiler gibi muamele görürdü. Gerekli görülen durumlarda –İstanbul'da o esnada büyükelçi ve maslahatgüzar olsa dahi- Paris'ten gönderildikleri vâkidir. Bunların bakanlık diplomatları olmaları bile zaruri değildi. Direkt olarak hükümdar tarafından yetkilendirilseler de raporlarını bakanlığa sunmaları olasıydı. Horace Sébastiani'nin 1802 Paris Barışı'nın ön antlaşma maddelerini onaylatmak için Bonaparte tarafından tam yetkili temsilci/*ministre plénipotentiaire* olarak İstanbul'a gönderilmesi buna bir örnek teşkil edebilir. Büyükelçilik tercümanlarından ayrı konsolosluk drogmanları da kimi zaman büyükelçiliğe hizmete çağrılırdı.

1792'den itibaren İstanbul'da görev yapan ve muhaberat-mémoire-raporlarından istifade ettiğimiz büyükelçi, orta elçi ve maslahatgüzarları kronolojik olarak şu şekilde sıralayabiliriz:

Büyükelçiler	**Görev Süreleri**
Charles-Louis Huguet de Sémonville[49]	1792-1796
Jean-Baptiste Annibal Aubert du Bayet	1797
Guillaume Marie-Anne Brune	1802-1806
Horace Sébastiani[50]	1806-1812

Orta Elçiler:	**Görev Süreleri**
Marie Louis Descorches	1793-1795
Raymond de Verninac-Saint-Maur	1795-1796

Maslahatgüzarlar/Chargé d'affaires:	**Görev Süreleri**
Antoine Fonton	1792
Pierre Jean Marie Ruffin	1798-1804, 1805-1806
Pierre Parandier	1804-1805
Just Pons Florimond de Faÿ de Latour-Maubourg	1808-1812

Yukarıda listesini sunduğumuz büyükelçi, orta elçi ve maslahatgüzarların 1792 ila 1809 yılları arasında İstanbul'daki Fransız Büyükelçiliği'nden Paris'teki Fransız Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği rapor ve muhaberat, tez çalışmamızın temel kaynağını teşkil etmektedir. Bu muhaberatın içeriği genel olarak büyükelçiliğin faaliyet raporlarıdır. Bunun dışında reisülküttaplarla yapılan mükâlemelerin tafsilatları da raporlanmıştır. Babıali ve büyükelçilik arasındaki resmî notalar da yine büyükelçilikten merkeze gönderilen raporlar arasındadır. Ayrıca Osmanlı Devleti'nde faaliyet gösteren konsoloslukların ve ticari komiserliklerin kimi zaman Fransız

[49] Sémonville büyükelçi olarak atanıp görev yerine doğru yola çıkmasına rağmen İstanbul'a hiç ulaşamadı. Yine de 1796 senesine kadar Fransa Cumhuriyeti'nin İstanbul Büyükelçisi unvanını taşıdı. Sémonville hiç İstanbul'da bulunmadığı için Paris'e buradan herhangi bir muhaberatı gitmedi. Lakin Dışişleri Bakanlığı'ndan kendisine gönderilen talimatnameler bu çalışmada kullanılmıştır.

[50] Sébastiani 1808 senesinde İstanbul'dan ve vazifesinden ayrıldı. Fakat Antoine François Andréossy 1812 senesinde yerine gelene kadar büyükelçilik Sébastiani'nin üstünde görünmekteydi.

Büyükelçiliği'ne ilettiği raporlar da, büyükelçilik kanalıyla Paris'e gönderilmekteydi. Dolayısıyla çalışmamızda bu raporların da izlerine az da olsa rastlanacaktır.

Bununla beraber III. Napoléon'un emriyle 1858'de yayınlanmaya başlayan Napoléon Bonaparte'ın muhaberatı/*Correspondance de Napoléon Ier* de kullandığımız kaynaklar arasında önemli bir yere sahiptir. Çalışmamızda bu serinin 1858-1865 yılları arasında basılan ilk on yedi cildinden yoğun olarak istifade edilmiştir. Ayrıca Osmanlı arşiv vesikaları, seyahatnameler, sefaretnameler ve yayınlanmış arşiv kaynaklarından da sınırlı sayıda faydalanılmıştır. 1887-1952 yılları arasında basılan *Revue d'histoire diplomatique* başta olmak üzere pek çok tematik dergi de çalışmamıza katkı sağlamıştır.

I. BÖLÜM: OSMANLI ORDUSUNUN YENİDEN TEŞKİLATLANMASINDAN MISIR'IN İŞGALİNE TÜRK-FRANSIZ İLİŞKİLERİ

15. ve 16. yüzyıllarda dünyanın "süper gücü" olan Osmanlılar, güçlü merkezî otoriteye, iyi işleyen malî, askerî ve bürokratik bir sisteme sahipti. Ancak XVI. yüzyıl sonlarından itibaren savaşlarda alınan sık yenilgiler nedeniyle, içte ve dışta dengeler değişmeye ve "Pax Ottomana" çözülmeye başlamıştı[51]." I. Abdülhamid (1774-1789) tahta çıktığında selefi III. Mustafa zamanında başlamış olan Osmanlı-Rus Savaşı (1768-1774) son safhasına girmişti. Osmanlı ordusunun en son Varna yakınlarındaki Kozluca mevkiinde düşmana mağlup olması ve Serdar Muhsinzâde Mehmed Paşa'nın perişan halde Şumnu'daki karargâhına çekilmesi, Osmanlı idarecilerine Rusya'nın ileri sürdüğü ağır şartları kabul etmekten başka çıkar yol bırakmamıştı[52].

Avrupalı devletler, bu savaşlardan önce, Osmanlı hükümdarlarının askeri ve politik gücünü ciddiye almaktaydı[53]. Fakat 18. yüzyıl, Osmanlı Devleti'nin Doğu Avrupa'daki askeri üstünlüğüne son verdi. Rus ordusu Ukrayna'nın güneyinde önemli zaferler kazandı ve 1770'te Osmanlı Devleti'ne bağlı Rumları isyana teşvik etti. Aynı sene Çeşme'de Osmanlı filosunu ateşe vererek Osmanlı deniz gücüne de büyük zayiat verdirdi. Savaşın genel gidişatında ağır kayıplar veren Osmanlı Devleti, 21 Temmuz 1774'te Rusya ile Küçük Kaynarca Antlaşması'nı imzalamak durumunda kaldı[54].

Osmanlı Devleti'nin 1699 Karlofça'dan sonra imzalamak zorunda kaldığı en ağır antlaşma olan Küçük Kaynarca sonucunda, Aksu (Buğ) iki devlet arasında sınır

---

[51] Yüksel Çelik, "Nizâm-ı Cedîd'in Niteliği ve III. Selim ile II. Mahmud Devri Askerî Reformlarına Dair Tespitler (1789-1839)", *Nizâm-ı Kadîm'den Nizâm-ı Cedîd'e III. Selim ve Dönemi*, Ed: Seyfi Kenan, İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM), İstanbul Aralık 2010, s. 579.

[52] Kemal Beydilli, "Küçük Kaynarca'dan Yıkılışa", *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, Ed: Ekmeleddin İhsanoğlu, C. 1, IRCICA, İstanbul 1994, s. 65.

[53] *Türkiye Tarihi Geç Osmanlı İmparatorluğu 1603-1839*, Ed: Suraiya Faroqhi, Çev: Fethi Aytuna, C. 3, Kitap Yayınevi, İstanbul 2011, s. 17.

[54] Cengiz Fedakâr, "Mora İsyanı (1770), *Tarihin Peşinde Bir Ömür Abdülkadir Özcan'a Armağan*, Haz. Hayrunnisa Alan, Ömer İşbilir, Zeynep Aycibin, Muhammet Ali Kılıç, Kronik Kitap, İstanbul 2018, s. 588, 598-599; Pascal Firges, "Gunners for the Sultan: French Revolutionary Efforts to Modernize the Ottoman Military", *Well-Connected Domains Towards an Entangled Ottoman History (The Ottoman Empire and its Heritage*: *Politics, Society and Economy)*, Ed: Pascal Firges, Tobias Graf, Christian Roth, Gulay Tulasoğlu, C. 57, Brill, Leiden-Boston 2014, s. 172.

halini aldı. Yalnızca dini konularda hilâfet makamına bağlı kalan Kırım, Kuban ve Bucak ise imparatorluktan ayrılıp müstakil bir yapıya kavuştu. Ayrıca Rus ticaret gemileri bundan böyle Boğazlar'dan serbestçe geçebilecekti[55].

Rusya'nın 1783'te Kırım'ı ilhakı 1787'de Osmanlı Devleti'nin Rusya'ya savaş ilanına sebep oldu. Osmanlı Devleti, Kırım'ı Ruslardan geri almak amacıyla hudut boylarındaki kaleleri tahkim etmeye başladıysa da Rusya ve Avusturya arasında imzalanan gizli bir ittifak sebebiyle, Osmanlı ordusu 1787-1792 yılları arasında sadece Rusya ile değil aynı zamanda Avusturya ile de savaşmak durumunda kaldı[56].

Harita 1: 1725-1795 yılları arasındaki Rus yayılmasını gösterir harita. Koyu kısımlar 1725 sınırlarını, açık renkli kısımlar ise 1795 sınırlarını göstermektedir[57].

[55] Kemal Beydilli, "Küçük Kaynarca'dan Yıkılışa", s. 65; Ayrıca bu antlaşmanın 7. ve 14 maddeleri uyarınca Rusya'nın Ortodoks tebaanın hâmiliği rolünü üstlendiği iddiası gerçeği yansıtmamaktadır. Bkz. Roderic H. Davison, "Russian Skill and Turkish Imbecility: The Treaty of Kuchuk Kainardji Reconsidered", *Slavic Review*, Sep., 1976, Vol. 35, No. 3 (Sep., 1976), Cambridge University Press, ss. 463-483; Beydilli, *agm.*

[56] Cengiz Fedakâr, "1787-1792 Osmanlı-Avusturya-Rus Savaşlarında Edirne Lojistiği", *Prof. M. Tayyib Gökbilgin ve Edirne Sempozyumu 15 Nisan 2015 Bildiriler,* Ed. İbrahim Sezgin ve Veysi Akın, İstanbul 2016, s. 153; Cengiz Fedakâr, "1787-1792 Osmanlı-Rus Harplerinde Kılburun, Özi Nehri ve Hocabey Muharebeleri", *Karadeniz Araştırmaları*, S. 46, Yaz 2015, s. 119.

[57] *The Cambridge Modern History Atlas*, Ed: A. W. Ward, G. W. Prothero, Stanley Leathes, Cambridge University Press, London 1912, harita no. 61.

Sağlık durumu iyi olmayan I. Abdülhamid'in, Özi Kalesi'nin Ruslar tarafından işgalini öğrenmesiyle geçirdiği felç sonrası 7 Nisan 1789'da vefat edince[58] tahta Sultan III. Selim geçti. Babası III. Mustafa'nın ilm-i nücûma merakı sebebiyle ana rahmine düştüğü andan itibaren zâyiçesi tutulan Şehzade Selim'in bahtının yaver gitmeyeceğini ve dördüncü halife Hz. Ali gibi devrinin kargaşa içinde geçeceğini müneccim-i sânî Yâkub Efendi istihraç etmişse de III. Mustafa'nın gazabına uğramamak için bu hususu dile getirmekten kaçınmıştı. Şehzadenin doğumu yaklaştığında kapıda bekleyen müneccimbaşı ise yine aynı endişe ile saatle oynayarak doğumun uğurlu saate (vakt-i muhtâr) denk geldiğini ve şehzadenin *cihangir*/*sahipkıran* olacağını müjdelemişti. Bu sebeple atası I. Selim (Yavuz) gibi *harb ü darb ehli* olacağı ümidiyle Selim ismi verilen şehzade, âdeta dirilişin sembolü haline gelmişti[59]. Müneccimbaşının küçük bir hilesi ile omuzlarında tarihin ağır yükünü sırtlanmış olan III. Selim, 7 Nisan 1789'da 28 yaşında tahta çıktığında, Osmanlı Devleti, 1787-1792 Türk-Rus-Avusturya savaşlarının tam ortasındaydı. III. Selim ise bu günler için hazırlanmış, küçük yaşlardan itibaren devlet meselelerine ısındırılmıştı. Babası III. Mustafa'nın elçi kabullerinde, tersane ve tophane teftişlerinde yanında bulunmuştu.

III. Selim henüz şehzadeyken 1786'da Fransa Kralı XVI. Louis ile mektuplaşmaya başlamış, kendisine bu konularda İstanbul'da mukim Fransız Büyükelçisi Choiseul-Gouffier yardımcı olmuştu. Mektuplar müsvedde halinde Ebûbekir Râtıb tarafından yazılmış, bizzat Şehzade Selim tarafından temize çekilmiş ve İshak Bey aracılığıyla Fransa'ya gönderilmişti[60]." Fransa'da İshak Bey'in Fransızca hocası, Türk-Fransız ilişiklerinde önemli rol oynayan kralın doğu dilleri tercümanı

[58] Fikret Sarıcaoğlu, *Kendi Kaleminden Bir Padişahın Portresi Sultan I. Abdülhamid (1774- 1789),* Tarih Ve Tabiat Vakfı Yayınları, İstanbul 2001; Münir Aktepe, "Abdülhamid I", *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi DİA*, C. 1, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 1988, s. 215-216.
[59] Yüksel Çelik, "Nizâm-ı Cedîd'in Niteliği ve III. Selim ile II. Mahmud Devri Askerî Reformlarına Dair Tespitler (1789-1839)", s. 569.
[60] Kemal Beydilli, "Selim III", *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi DİA*, C. 36, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 2009, s. 420-421.

Ruffin olmuştu. Esas itibariyle emellerine hizmet etmesi için yetiştirmek istedikleri İshak Bey[61] ile Ruffin'i buluşturan Fransız büyükelçisi olmuştu[62].

Selim'e göre babasının ölümü ve onun takip etmiş olduğu siyasetin terkedilmiş olması devletin başına gelen felâketlerin başlıca sebebiydi. Şehzade Selim'e göre devletin içinde bulunduğu kötü hal, doğru bir müttefik seçilirse bertaraf edilebilirdi. Nitekim dış siyasette doğru ittifaklar kurmanın önemini XVI. Louis'e gönderdiği mektuplarının birinde şöyle izah etmekteydi: "*Pederimiz ölmemiş olsaydı iş bu hale gelmezdi. O behemehâl bir çare ve ilâç bulurdu. Fakat ölümü üzerine işler işte bu derece karışık ve bozuk bir hal aldı. Bu vaziyetten suçlu olanlar Moskoflu ve onunla anlaşanlar olmuştur. Hattâ dostlarımızın da işlerimize karışmak istemeleri ile vaziyetten bir dereceye kadar mes'ul olduklarını söylemeliyiz. Ölümden gayri her hastalığa ilâç bulmak mümkün olduğundan bu vaziyetin hakkından gelineceği aşikârdır. Fakat bunun için bazı dost devletlerin yardımına muhtacız. Onlardan ve bilhassa Fransa'dan henüz ümidimizi kesmemiş bulunuyoruz. Göreceğimiz yardımın mukabilini vakit ve zamanı geldiğinde iade edeceğiz."* Daha veliaht şehzade iken Selim'in Fransa'ya sempati duymasına neden kişilerin başında Choiseul-Gouffier gelmekteydi. Bu satırlardan valiahttın Fransa'dan yardım beklemekte olduğu açıkça anlaşılmaktadır.[63]"

III. Selim tahta çıkar çıkmaz devam etmekte olan Rus ve Avusturya savaşının kötü gidişatına engel olmaya çalıştı, hatta bizzat sefere çıkmaya teşebbüs etti. Savaşın seyrini değiştirecek ehliyetli seraskeri bulup bunları sadrazam tayin etmekte zorlanması, bu zorluğu aşmak içinse istihâreye yatmak ya da kura çekmek gibi yöntemlere başvurması bu şekilde seçilenleri de şaşkınlığa sevk etti[64].

Fransız Devrimi'nin Avrupa'da yarattığı çalkantılar sürmekteyken, ufukta beliren Avusturya-Fransa savaşı, Avusturya'nın Polonya'daki birliklerini geri çekmesine ve 1790'da Prusya ile ittifak antlaşması imzalayan Osmanlı Devleti ile barış

[61] İshak Bey'in Şehzade Selim'in mektubuyla Fransa'ya gidişi ile ilgili detaylı malumat için bkz. Kemal Beydilli, "Şehzâde Elçisi Safiyesultanzâde İshâk Bey", *İslâm Araştırmaları Dergisi,* S. 3, 1999, s. 78-81.
[62] İsmail Hakkı Uzunçarşılıoğlu, "Selim III'ün Veliaht İken Fransa Kralı Lüi XVI ile Muhabereleri", *Belleten,* II/5-6 (1938), s. 202.
[63] Enver Ziya Karal, *Selim III'ün Hatt-ı Hümayunları*, s. 11.
[64] Kemal Beydilli, "Selim III", *DİA,* C. 36, s. 421.

yapmasına neden olmuştu[65]. Nihayetinde 1791 ve 1792'de imzalanan Ziştovi ve Yaş antlaşmalarıyla üç imparatorluğun savaşı sona ermiş fakat Osmanlı Devleti Karadeniz'in kuzeyinde Kırım'dan sonra en güçlü savunma noktası olan Özi Kalesi'ni de kaybetmiş ve Kırım ile kara bağlantısı da kesilmişti[66]. Yüzlerce yıldır bu coğrafyanın en güçlü aktörü olan Osmanlı Devleti artık kan kaybetmeye buna karşın sınırlarını genişleterek büyüyen Rusya, bölgedeki güçler dengesini kendi lehine değiştirmeye başlamıştı[67].

Bu bölümde, Fransız Devrimi'ni tetikleyen unsurlar Avrupa'daki siyasî konjonktür bağlamında ele alınacak, devrimden önceki rejim ile cumhuriyet rejiminin dış politika pratiklerinin farklılıkları ortaya konulmaya çalışılacaktır. İki rejim türünün siyasi uygulamalarının Fransa-Osmanlı Devleti arasındaki münasebetlere nasıl etki ettiği, Osmanlı Devleti'nin yeni Fransız Hükûmeti'ne ve Devrim'e bakışı incelenecektir. Fransa'nın deniz aşırı ticari faaliyetleri ve kolonizasyon projeleri bağlamında Akdeniz'deki nüfuzunu ve ticaret hacmini arttırmaya yönelik adımların neler olduğu tartışılacaktır. Neticede, Fransa'nın Osmanlı Devleti'ne bağlı Mısır'a hangi koşullar altında göz diktiği, bu bölgenin işgali için yapılan ön çalışmalar ve hazırlıklar ele alınacaktır.

1. Fransız Devrimi'nin Felsefi Arkaplanı

1789'da vuku bulan Fransız Devrimi'nin askeri ve ideolojik tesirleri Avrupa ve dünyada köklü değişim ve dönüşümlere neden olmuştur. Devrim ile birlikte dünyaya yayılan milliyetçilik/ulusçuluk ideolojisi, zaman içinde çok uluslu imparatorlukların dağılmasına ve dünya siyasi coğrafyasında yeni devletlerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Osmanlı Devleti jeopolitik konumu ve kendi çıkarları gereği "bekâsını temin adına" 'eski müttefiki Fransa' ile ideolojik saiklere ve rejim

[65] Kemal Beydilli, *1790 Osmanlı-Prusya İttifâkı (Meydana Gelişi-Tahlili-Tatbiki)*, İstanbul 1981, s. 74
[66] Cengiz Fedakâr, "1787-1792 Osmanlı-Rus Harplerinde Kılburun, Özi Nehri ve Hocabey Muharebeleri", s. 132.
[67] Cengiz Fedakâr, *Kafkasya'da İmparatorluklar Savaşı,* Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2014, s. 2.

değişikliklerine rağmen pragmatik münasebetler kurma politikasını sürdürmüştür. Bu ilişki Kanuni Sultan Süleyman devrine değin uzanmaktaysa da III. Selim dönemi iki devlet arasındaki münasebetlerin giderek daha da artmaya başladığı bir devrin başlangıcı olmuştu. Bu yakınlaşmanın ilk tohumları III. Selim şehzadeyken Fransa Kralı XVI. Louis ile mektuplaşmalarıyla ekilmiştir denilebilir. Osmanlı ordusunun muharebe alanındaki performansından memnun olmayan şehzadenin kafasında ordunun ıslahı öncelikli konular arasındaydı. Bu sebeple ikili arasındaki en temel meselelerin başında ordu, disiplin ve askerin modern talimi gelmekteydi.

Fransa Kralı XVI. Louis bir mektubunda Şehzade Selim'e şunları yazmıştı: "*muharebe güç bir fendir. Bu fende düşman kadar terakki etmeden sefer açmak külliyen hatadır. Binaenaleyh zatı şahanelerinin Allah'ın inayetiyle tahtına çıkması kısmet oldukta neticesini evvelden kestirmeden ve devlet işlerine tamamen nizam verilmeden önce herhangi bir harp teşebbüsüne girişmiyeceklerine akl-ı selimleri delildir. Yenilikte ilerleme yapmadan ve bilhassa muntazam asker ile kumandanlar tedarik etmeden sefere başlamak emrinin verilmesinde mevcut tehlike yüksek takdirlerinize kalmıştır. Bir milletin kahramanlık ve cengâverlik hasletleri ne olursa olsun, bu tedbirleri unutmamak gerektir*." Şehzade bu mektuba son derece içerlemiş, oldukça hiddetlenmiş ve XVI. Louis'ye: "*Vakıa aslında ecdadı izamımızdan Ebulfeth Sultan Mehmed ve pederleri Muradı Sâni ve Sultan Orhan Han ve Sultan Selimi Evvel ve oğlu Sultan Süleyman hazeratı vaktinde bizim askerimizde kuvvet ve kudret ve seraskerlerimizde katî muharebeye mümareset ve meharet vardı. Anın için bu kadar memâlik fethettiler. Hâlâ yedimizdedir. Ve krallar ve tekfürler ve Nemçelular yedlerinden aldıkları memleketler hâlâ yedimizdedir. Evvel zaman frenk askerleri cenk bilmezdi ve nizam yok idi ve kanun yok idi; bunları cümle frenk krallarna bizim âbâ vü ecdadımız öğretti, anlardan gördüler ve öğrendiler. Ve ben âbâ vü ecdadımın kanunlarını bu vaktin tabiat ve nizamına göre ihya edeceğim*[68]*."* cevabını vermişti. Fakat o zamandan bu yana köprünün altından çok sular akmış, Avrupa coğrafi keşifler, Rönesans, Reform ve Aydınlanma süreçlerinden geçerek metafizik ve gelenekle kurduğu bağları bir bir yıkmaya matematik, fizik ve felsefe-bilime dayalı yeni *rasyonel* bir yapı kurmaya başlamıştı. Modern felsefenin babası olarak anılan René Descartes

[68] Enver Ziya Karal, *Selim III'ün Hatt-ı Hümayunları,* s. 13-16.

(1596-1650) bir Fransızdı ve meşhur *Metot Üzerine Konuşma* adlı eserinde şüpheyi bir araç olarak kullanarak kendisinden şüphe edilemeyecek denli matematiksel kesinlikte açık ve seçik bir bilgiye ulaştığını ilân etmekteydi. Bu bilgi, meşhur *cogito ergo sum/düşünüyorum, öyleyse varım*" önermesinde ifadesini bulmuştu. Descartes ile birlikte Fransız düşüncesi henüz Tanrı düşüncesinden tamamen kopmamışsa da matematiksel kesinlikte bilgi arayışı, Fransız teolojisinin giderek rasyonelleşmesine doğru evrilecekti[69]. Bu bağlamda Fransız Devrimi'ni oluşturan faktörleri incelemek Fransız devlet yapısını, devlet erkinin kendinden başka güçlerle ilişkisini ve dolayısıyla çalışmamızın konusunu teşkil eden Fransa'nın Türk politikasını anlamamıza yardımcı olacaktır. Fransa'nın Devrim öncesi *ancien régime*'i ve devrim sonrası cumhuriyet ve imparatorluk dönemlerindeki dış politika reflekslerini anlamak için öncelikle Fransız cumhuriyetinin politik düşüncesini oluşturan felsefî arka planı anlamak gerekmektedir.

Fransız politik düşüncesinin şekillenmesinde Montesquieu (1689-1755)'nün de büyük tesiri olmuştur. Montesquieu, *Kanunların Ruhu* adlı eserinde pozitif kanunların, keyfî olmadığını, arkasında belli bir mantık olduğunu ortaya koymaya çalışmıştı. Montesquieu, kanunların her hükûmetin karakteristik yapısıyla ilgisinin yanı sıra iklimi, dini, ticareti, töresi vs. ile olan ilişkisini de eserinde tartıştı. Bu araştırmaları neticesinde üç politik sistem tipolojisi ortaya koydu: 1-Cumhuriyet, 2-Monarşi, 3- Otokrasi/Despotizm. Ona göre her bir politik sistemin *kendine özgü* doğası ve prensipleri bulunmaktaydı. Montesquieu cumhuriyeti, halkın ya da halkın bir kesiminin kendi kendini idare ettiği yönetim biçimi olarak tanımlamıştı. Ona göre bu tipoloji Antik Yunan tipi küçük şehir devletlerinde var olabilirdi. Cumhuriyet idaresi erdem sahibi yurttaşlara muhtaçtı. Çünkü yurttaş kendisine kanun dayatmış olduğu için kişisel çıkarlarını kamu yararına feda etmeye her daim hazırlıklı olmalıydı. Böyle bir fedakârlık, yalnızca toplumsal eşitlik ve kanaatkârlık ile karakterize edilen devletlerde mümkün olabilirdi zira zenginlik eşitlik ilkesini ihlal edeceği için vatandaşa kendi yararı için kullanamayacağı bir kudret bahşetmekteydi. *Bu nedenle*

[69] René Descartes, *Yöntem Üzerine Konuşma*, Çev: Mehmet Karasan, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara 1962.

politik eşitlik, toplumsal eşitliği gerektirir: Bir demokraside cumhuriyet sevgisi, demokrasi sevgisidir; demokrasi sevgisi ise eşitlik sevgisidir.

Cumhuriyet idaresinden farklı olarak monarşi ve otokraside güç egemen hükümdarın elindedir. Montesquieu'ye göre otokrasi/despotizm, kendisi üzerinde kanun ve kural tanımayan tek bir kişinin devleti keyfi yöntemlerle idare etmesidir. Otokrasi bu anlamıyla tek bir kişinin sabit ve yerleşik kanunlarla idare ettiği monarşiden ayrılmaktadır. Montesquieu, geleneksel Aristotelesçi siyaset bilimi doktrinindeki gibi, monark ile despot arasındaki ayrımın, hükümdarın kişiliğine bağlı olduğu inancında değildi. Aradaki fark kişisel değil yapısaldı. Despotlar, dizginsiz kendi kaprislerine göre hüküm sürerken, monarkın gücü her zaman Montesquieu'nün "ara kuvvetler" olarak tanımladığı, *soylular/aristokrasi* ve *parlamento* gibi birbiriyle rekabet halinde olan otorite kaynaklarının mevcudiyetiyle dizginlenmekteydi. Monarkın otoritesine sınır getiren ara kuvvetlerden biri, imtiyaz ve toprak sahibi *soylular,* monarşi idaresinde *özgürlüğün muhafızı* konumundaydı[70]. Soylular aristokratik hiyerarşide en üst mertebeyi işgal eden kralın baskısına direnebilir, aşırılıklarını frenleyebilirdi. Güçlü bir aristokrasinin olmadığı monarşiler despotizme dönüşme tehlikesiyle kaşı karşıyaydı. Halk ile monarkın karşı karşıya gelmesini engelleyen bir diğer köklü kurumsa *ruhban sınıfı*ydı. Aristokrasi ve ruhban sınıfı, monarkın despota dönüşmesine engel teşkil eden ara kuvvetlerdi[71].

Cumhuriyet'in temelinde nasıl ki *bireysel erdem* ilkesi yer alıyorsa, monarşinin temelinde de *soyluluk*/*asalet* prensibi bulunmaktaydı. Hükümdarın devrilmesi ve düzenin istikrarsızlaşmasıyla sonuçlanan halk ayaklanması tehdidi, otokratik devlet biçiminde monarşiye nazaran daha büyüktü. Otokratik yönetimlerin karakteristik özelliği ise sosyal eşitlik ve atomizasyondu. Otokratik devletlerde her bir hane müstakil bir imparatorluktu. Bu, âli/üstün konumda olanın adî/alçak konumda olanı cezalandırdığı bir idare şekliydi. Despotun tebaası arasında herhangi bir ayrım yahut imtiyaz söz konusu değildi. Bu sosyal eşitlik, paradoksal olarak otokratik idareyi eşitlikle karakterize cumhuriyet idaresine benzer hale getirmekteydi. Montesquieu,

[70] Annelien de Dijn, *French Political Thought From Montesquieu to Tocqueville*, Cambridge University Press, Cambridge 2008, s. 21-23.
[71] Enes Kabakçı, *Sosyolojiyi Kurmak: Montesquieu, Tocqueville, Comte, Durkheim*, Vadi Yayınları, İstanbul 2020, s. 46-47.

‘*l’État c’est moi/devlet benim*’ diyen XIV. Louis ve kalbinde despotizm yatan Kardinal Richelieu’yü Fransa’yı monarşiden otokrasiye dönüştürmeye çalıştıkları için de sert bir dille eleştirmekteydi[72].

Montesquieu politik düşüncesinde özgürlüğün teminatı, kuvvetler ayrılığı prensibidir. Montesquieu bu prensibi ılımlı bir hükûmet şeklinin hâkim olduğu İngiltere’ye bakarak geliştirmiştir. Ona göre yürütme, İngiltere’de olduğu gibi kralın inhisarında olmalıdır. Yasama, İngiltere’deki gibi biri soylular diğeri halk olmak üzere iki meclisten oluşmalıdır. Yargı da halk arasından seçilmiş olabildiğince sınırlı küçük bir gruba emanet edilmelidir. Ancak böyle bir politik denge mekanizması sayesinde insanlar kendilerini özgür ve güvende hissedebilir. Nitekim kuvvetler ayrılığı prensibi, burjuva özgürlük anlayışının en önemli belgelerinden biri olan *1789 Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi*’nin 16. maddesinde şu ifadeyle yerini almıştır: ‘*hakların teminat altına alınmadığı, kuvvetler ayrılığının sağlanmadığı bir toplumda anayasa yoktur*.’ Montesquieu’ye göre cumhuriyet Protestanlara; monarşi Katoliklere, otokrasi/despotizm ise Müslümanlara en uygun yönetim tarzlarıdır. Nitekim Montesquieu despotizmi Hint, İran, Çin, Japon ve Türk imparatorluklarından elde ettiği afakî bir sentezden hareketle geliştirmiştir[73]. Fransız düşüncesinde, hiçbir kayıt ve şart olmaksızın devleti keyfince idare eden *şark despotu* imgesinin oluşmasında bu ve bunun gibi eserlerin büyük payı olduğu muhakkaktır. Fakat ilerleyen bölümlerde ele alınacağı üzere Fransız Devrim Hükûmeti, *ancien régime* müdafilerinin soyut ve muhayyel despotik hükûmet tipolojisi imgesine rağmen, Levant’taki politik ve askeri çıkarlarını muhafaza etmek ve monarşi yanlısı İngiltere ile Rusya’nın yayılmasına mâni olmak amacıyla Fransa, 1789 sonrası değişen koşullarda Osmanlı Devleti’ni Doğu’da yegâne stratejik müttefik olarak benimseyecektir. Hatta resmî bir dış politika vizyonu olduğuna dair elimizde somut bir kanıt bulunmasa da Devrim Hükûmeti’nin Osmanlı Devleti ile kendisini *eski ve samimi dostlar* olarak görüp, İngiliz, Rus ve Avusturya’nın ezici ve yoğun monarşilerine karşı Türk varlığını korumak istemesinin altında belki de sosyal sınıflara, monarşiye ve onun temsil ettiği yozlaşmış sembollere karşı duyduğu tiksinti yer almaktaydı.

---

[72] Annelien de Dijn, *French Political Thought From Montesquieu to Tocqueville*, s. 24.
[73] Enes Kabakçı, *Sosyolojiyi Kurmak: Montesquieu, Tocqueville, Comte, Durkheim*, s. 36, 40, 44-47.

Cenevre'de doğmuş olmakla birlikte, Fransa'da ölen *Jean-Jacques Rousseau* (1712-78) modern Avrupa düşüncesinin önemli simaları arasında yer alır. Onun politik teorileri Fransız Devrimi'nin liderlerine ilham kaynağı olmuş, Fransız Devrimi sırasında külleri Pantheon'a konularak onurlandırılmıştı. Rousseau'nun fikirleri *akıl çağı* olarak da adlandırılan Avrupa Aydınlanması'nın sonuna işaret etmektedir. 30 yaşındayken Paris'e gelmiş ve burada *Denis Diderot* ile tanışmıştı. Bu ikisi daha sonra editörlüğünü o zamanlar Diderot'nun yaptığı *Büyük Fransız Ansiklopedisi* etrafında toplanan bir grup entelektüel ve filozofla birlikte çıkardıkları yayınlardan ötürü *ansiklopedistler* olarak anılmıştır. 1751-1765 yılları arasında Diderot ve d'Alembert editörlüğünde 17 cilt halinde basılan *L'Encyclopédie ou Dictionnaire raisonné des sciences, des arts et des métiers,* ilerlemenin insan aklının gelişimiyle mümkün olduğu inancından esinlenmekte, dinin ve âdetlerin geleneksel otoritesine başvurmayı reddetmekte, yerleşik kurum ve davranışların akıl yoluyla eleştirilmesi gerektiğini vurgulamaktaydı.[74]'

Ansiklopedi'ye 1762-1772 arasında 11 ciltlik fotoğraf klişesi, 1776-77'de biri illüstrasyondan oluşan 5 cilt daha ekledi. Nihayet 1780'de 2 ciltten oluşan indeksin hazırlanmasıyla Ansiklopedi, toplam 35 ciltlik bir hacme ulaştı. Ansiklopedi, Descartes şüpheciliği, bilimsel determinizme yaptığı vurgu ve modern yasal, adli ve dini kurumlar tarafından işlenen suiistimalleri kıyasıya eleştirmesiyle aydınlanma düşüncenin bir ifadesi olarak geniş bir tesir uyandırdı ve Fransız Devrimi'nin entelektüel arkaplanını şekillendiren unsurlardan biri oldu. 150'den fazla müellifin katkılarıyla oluşan Ansiklopedi'nin yazarları arasında Montesquieu, Rousseau, d'Alembert, Buffon, Daubenton, Marmontel, d'Holbach, Bordeu, de Jaucourt, Turgot, Quesnay, Haller, Condillac, Necker ve Grimm gibi isimler yer almaktaydı[75].

İleride Ansiklopedi'nin meşhur yazarları arasında yerini alacak olan Rousseau Fransa'daki ilk şöhretini Dijon Akademisi'nde sunmuş olduğu *Birinci Söylev* ile kazandıktan sonra 1754'te *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı Üzerine Söylev*'ini kaleme aldı. Burada hem eşitsizlik ve mutsuzluğun kaynağını metafizik

[74] Roger Price, *Fransa'nın Kısa Tarihi*, Çev: Özkan Akpınar, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul 2012, s. 99-100, 105.
[75] https://www.britannica.com/topic/Encyclopedie (Erişim Tarihi: 01. 08. 2022).

öğretilerle açıklayan dini doktrinleri hem de aydınlanmanın insan aklını merkeze alan uygar toplumunu tarihsel ve antropolojik verilere dayalı olarak eleştirdi. Rousseau'ya göre iki tür eşitsizlik söz konusuydu. Bunlardan birinci doğal-fiziksel eşitsizlikti ki yaş, sağlık, zekâ ve ruh nitelikleri arasındaki farklardan kaynaklanmaktaydı. Diğeri ise bir tür uzlaşmaya dayanan, otoritesini buradan alan suni eşitsizlikti. Mülkiyet hakları ne doğaldı ne de her daim mevcuttu. Bunlar zengin ve güçlülerin icat ettiği şeylerdi. Bu şiddet ve kargaşa sonucunda siyasi ve ekonomik eşitsizlik, içinde kötülük, baskı, ikiyüzlü bir nezaketin hâkim olduğu ahlaki açıdan yozlaşmış bir Avrupa toplumu ortaya çıkarmıştı. İnsanlık siyasi süreçler aracılığıyla daha insani, daha iyi bir duruma kavuşturulabilirdi. Rousseau, 1762'de yayınladığı *Toplum Sözleşmesi* adlı eserine şu meşhur cümlesiyle başlamıştı: 'insan özgür doğmuştur ne var ki her yerde zincire vurulmuştur.' Rousseau, ilk insanların, yalnız olmalarına rağmen, sağlıklı, mutlu, iyi ve özgür olduklarını iddia etmiştir. Fakat dünyanın bazı bölümlerinde doğal kaynakların sınırlı olması insanı çalışmak ve emek harcamak zorunda bırakmıştır. Varlığını devam ettirebilmek adına muhtaç olduğu şeyleri edinme çabası dayanışmayı zorunlu hale getirmiş böylece ilk toplumsal etkileşim süreci başlamıştır. Bu süreci mülkiyete dayalı aile ve köylerin kurulması, ihtiyaçlarının artması ve ahlaksızlığa doğru atılan ilk adım olan komşuların yeteneklerini ve başarılarını birbirleriyle karşılaştırmaya başlaması takip etmiştir. İnsanın herkesten daha iyi olma arzusu, onların masum kendini beğenmelerini kusurlu bir gurura dönüştürmüştür. Mülkiyetin ortaya çıkışı eşitsizliği arttırmış, onu güvenceye almak için ise kanun ve devlet gerekli hale gelmiştir. Rousseau'ya göre toplumsal düzen, diğer tüm hakların temeli olan kutsal bir haktır. Ancak doğal olmadığından *sözleşme* ve *uzlaşma* esasına dayanır. Onun nazarında *tek meşru toplum, insan özgürlüğünü yücelten toplumdur*. Ona göre insanlık doğa durumuna tekrar dönemeyeceğine göre eşitsizlik ve ahlaksızlıkları asgariye indirebilmek adına yapılması gereken şey toplum sözleşmesidir. Fakat *toplum sözleşmesi* insanların hem bir bütünün parçası olmasına hem de özgür bireyler olarak kalmalarına izin verecek şekilde tanzim edilmelidir. Reformist Cumhuriyetçi Rousseau'ya göre bir toplum içinde yaşayan insanın özgürlüğünü muhafaza edebilmesinin yegâne yolu paradoksal görünse de *genel iradeye teslim olmak*tır. İnsanlar, bir bütünün parçası olarak, bireysel çıkarlarını genel iradeye feda etmelidir. Ne kadar adaletsiz ve yozlaşmış olsa da uygar toplum aynı zamanda insani adalete

erişme olasılığının belirdiği yegâne sahnedir. Böyle bir rejim demokrasinin kendi içinden doğamayacağı için bir 'yasa koyucu'nun yardımı gereklidir. Bu figür rejimi kurmak gibi zorlu bir görevi üstlenecektir. Yeni bir halk tesis etmeye cesaret eden kimse, doğadan gelen fiziksel ve bağımsız insani varoluşu değiştirebilecek bir konumda olduğunu, kendi içinde müstakil bir bütünlüğe sahip her bir bireyi, daha büyük bir bütünün parçasına dönüştürebileceğini, insanın yapısını onu daha güçlü kılmak adına değiştirebileceğini hissetmelidir. İnsanın doğadan gelen bütünlük ve bağımsızlık hisleri ne kadar zayıflatılabilirse kazanılan güçler o nispette büyük ve kalıcı, bu suretle teşkil edilen kurumlar o denli kusursuz ve sağlam hale gelir. Son olarak Rousseau tıpkı Machaivelli gibi Hıristiyan cumhuriyet kavramına şüpheyle yaklaşmaktaydı. Çünkü Hıristiyanlık, müminleri hem Tanrı'ya hem de topluma karşı sorumlu kılmaktaydı. Rousseau'ya göre yurttaşların sadece toplumsal ödevlerini ve ülkülerini gözeterek yaşamasını mümkün kılacak *sivil bir din*e ihtiyacı vardı. Egemen yasa koyucu her ne kadar yurttaşlarını 'sivil dinin müminleri' olmaya zorlama kudretine sahip olmasa da 'münkir'leri sürgün etme yetkisini haizdi. Fakat bu yurttaşlar dinsiz oldukları için değil sadece bu sivil dinin amentüsüne riayet etmedikleri için sürgün edilmeliydi. Bir cumhuriyet yurttaşı, bu 'dogma'ları kabul ettikten sonra 'münafık'lık yaparsa idam edilmeliydi. Çünkü o suçların en büyüğünü işlemiş ve yasalar önünde yalan söylemişti[76].

Fransa'da cumhuriyet taraftarlarının sözcüsü ve temel referans kaynağı *Jean-Jacques Rousseau* ve onun *Toplum Sözleşmesi* adlı eseriydi. Monarşi taraftarlarının ilham kaynağı ise *Montesquieu* ve onun *Kanunların Ruhu* adlı kitabıydı. Montesquieu, aristokratik liberalizmi savunurken monarşinin temelini asilzade/soylu sınıfın teşkil ettiğini özellikle belirtmiş, buna karşın *Rousseau*, toplumsal eşitsizliğin ve ahlaksızlığın kaynağının dolaylı yoldan da olsa asilzade/soylu aristokrat sınıfı olduğunu, monarşik devlet yapılanmasında yürürlükte olan kanunların bu imtiyazlı azınlık sınıfın lehine, çoğunluğunsa aleyhine olduğunu ve reformist cumhuriyetçi liberal bir perspektiften yeni bir *toplum sözleşmesi*yle bu eşitsizliklerin giderilebileceğini savunmuştur. 1778'de hayatını kaybettikten yaklaşık 11 yıl sonra Fransa'da devrim patlak verecek ve Jean-Jacques Rousseau'nun fikirleri Fransa'da

[76] Frank M. Turner, *Avrupa Düşünce Tarihi…,* s. 19-31.

"*liberté, égalité, fraternité*[77]" şiarıyla *kısmen de olsa* vücut bulacaktır. Fransız Devrimi'nin *égalité/eşitlik* ilkesi geleneksel monarşinin toplumsal eşitsizlik ve imtiyaz üzerine kurulu toplumsal düzenini alt üst ederek köklü Avrupa monarşilerini cumhuriyet ve milliyetçilik fikirlerinin yayılmasına engel olmak için bir araya gelmeye sevk edecektir.

Fransız ansiklopedistleri ve Voltaire'in kilise/din karşıtı radikal tutumları Katolik Kilisesi'nin asırlardır süregelen hükümranlığına kalıcı bir darbe indirecektir. Descartes'in şüpheden hareketle kesinlik arayışı, Fransız siyasetinde açık ve seçik bir toplum mühendisliğine doğru evrilecek, aydınlanma filozofları tarafından dine ve Kilise'ye yöneltilen sarsıcı darbeler sonucunda, metafizik kesinlik (iman) yerini bilimsel kesinlik ve kanunlara itaat prensiplerine terk edecekti. Bu aynı zamanda cumhuriyet taraftarı Fransız burjuvazisi ve aydınlarının, tarihsel bir aktör olarak monarşiyi destekleyen ara kuvvetlerden biri olan ruhban sınıfını zayıflatma projesinin bir parçasıydı. Burjuvazinin çıkarları, aristokrasi ve ruhban sınıfının çıkarlarıyla taban tabana zıttı. Geleneksel Fransız monarşisinin iki temel sütunu aristokrasi ve ruhban sınıfı neredeyse tüm kuvvetini doğuştan kendilerine bahşedilen toplumsal eşitsizlik ve imtiyaz haklarından devşirmekteydi. Bu sebepten ötürü Devrim'in *égalité/eşitlik* sloganı yalnızca Bourbon Hanedanı mensuplarının değil aynı zamanda aristokrasi ve ruhban sınıfının da kellesini giyotine götüren radikal bir meydan okumaydı.

18. yüzyılın sonlarına doğru Fransız ordusunda hizmet veren subayların yaklaşık %95'i soyluydu. Soylulara ve ruhban sınıfına ait toprakların çoğu kuzeydeki verimli ovalarda bulunmaktaydı. Nüfusun dörtte üçünü teşkil eden köylüler hem lorda hem de devlete hizmet etmekte, ödedikleri vergiler nedeniyle ellerinde yalnızca kazançlarının üçte biri kalmaktaydı. Devrim sonrası Fransız toplumunu oluşturan sınıfların sahip olduğu toprak mülkiyetini gösteren aşağıdaki tablo giyotinin ekonomik kesintilerini açıkça ortaya koymaktadır:

[77] Fr. *Özgürlük, Eşitlik, Kardeşlik*

Sınıflar	1789 (%'lik dilim)	1802 (%'lik dilim)
Ruhban	20	0
Soylular	22	12
Burjuvazi	16	28
Köylüler	30	40[78]

XVI. Louis'ye Maliye Bakanı olarak hizmet vermiş, Cenevreli banker ve devlet adamı, meşruti monarşi/anayasal monarşi taraftarı Jacques Necker (1732-1804), 1792 yılında yayınlanan *Du pouvoir exécutif dans les grands États* adlı eserinde *"tarihte ilk kez bir halkın, soyut eşitlik ilkesini uygulamaya koyma teşebbüsünde bulunduğunu*" ifade etmiştir[79]. İngiliz avam kamasında milletvekilliği yapmış, siyasetçi ve filozof Edmund Burke (1729-1797)'e göre, "tüm koşullar birlikte değerlendirildiğinde, Fransız Devrimi, *dünyada şimdiye kadar meydana gelen en şaşırtıcı olaydır*.[80]" Fakat devrim sonrası 10 ay süreyle iktidarı ele geçiren Jakobenlerin uyguladığı, daha sonra *terör dönemi* olarak anılacak kanlı yöntemler, 1793-94 yılları arasında Fransa'da eski Sparta, Atina ve Roma modelleri üzerinden erdemli yurttaşlardan oluşan bir cumhuriyet kurmaya yönelik teşebbüslere şüpheyle yaklaşılmasına neden oldu. Korku saltanatı kuran bu Jakoben liderler, bunu yaparken Rousseau'nun dili ve söylemine başvurmuştu[81]. 1804 Mayıs'ında Napoléon kendisini imparator ilan edip monarşiyi yeniden tesis edince, Rousseau o andan itibaren Fransız yasa koyucularının rehberi olmaktan çıkmış ve onun yerini asaletin monarşinin temeli olduğunu belirten Montesquieu almıştı[82].

Üniversite eğitimini tamamladıktan sonra Lahey'deki Fransız Büyükelçiliği'nde kısa süre sekreterlik görevini yürüten Voltaire (1694-1778) 1768-1774 yılları arasındaki Türk-Rus savaşı boyunca II. Katerina ile sürekli mektuplaşmıştı. 1 Nisan 1769 tarihli mektubunda II. Katerina'ya "cesur Rus birliklerinin 'Tatarları' çoktan mağlup ettiğini işittiğini", bu haberlerin sağlığına yeniden kavuşmasında büyük tesiri olduğunu belirtmişti. Voltaire, Rus ordusunun "III.

[78] Roger Price, *Fransa'nın Kısa Tarihi*, s. 99-100, 143.
[79] Annelien de Dijn, *French Political Thought From Montesquieu to Tocqueville*, s. 37.
[80] Edmund Burke, *Reflections on The French Revolution*, Londra 1951, s. 8.
[81] Frank M. Turner, *Avrupa Düşünce Tarihi…,* s. 37.
[82] Annelien de Dijn, *French Political Thought From Montesquieu to Tocqueville*, s. 74.

Mustafa'nın tebaasını" Dinyester'e doğru sürdüğünü öğrendiğinde adeta yeniden doğmuş olduğunu ifade etmekteydi. Küçük Kaynarca Antlaşması sonrası, Rus gemilerinin Karadeniz ve Boğazlarda serbest dolaşma hakkı kazanması ve Kırım'ın özerkliği haberlerini öğrenen Voltaire, Marin'e gönderdiği 27 Ağustos 1774 tarihli mektubunda, bu zaferin Fransızlara bir ders olacağını umduğunu belirttikten sonra "*Bu, Türk Kilisesi'ne karşı Rus Kilisesi'nin zaferidir*." diye yazmıştı. 19 Eylül 1774'te Marin'e yazdığı bir başka mektupta da Yunanistan'ın Rusya ve Avusturya'nın ortak çabalarıyla henüz Türk boyunduruğundan kurtulamamış olmasından duyduğu derin teessürü ifade etmişti.

II. Katerina Avrupa kültürü ve edebiyatından, özellikle de Fransız edebiyatından çok erken yaşlarda etkilenmişti. Voltaire'in ölümünün ardından, 1 Ekim 1778 tarihli bir mektupta Grimm'e "zihnimi ve kafamı şekillendiren ustam Voltaire'dir, daha doğrusu eserleridir." diye yazmıştı. Katerina'nın vekillere yeni kanunlar hazırlamaları yönündeki talimatı (Nakaz), büyük oranda *Kanunların Ruhu*'ndan ilham almıştı. II. Katerina, bu doğrultuda Fransızları ve Avrupa'nın aydınlanma düşünürlerini sarayında ağırlamıştı. Fransız Ansiklopedisi'nin uzun yıllar editörlüğünü yürütmüş olan Denis Diderot, 34 yıl boyunca Rusya'yı yönetmiş, Kırım'ı Rus toprağı haline getirmiş Çariçe II. Katerina (1729-1796) ile bu vesile ile bizzat tanışma fırsatı bulmuştu. Katerina'nın hazırlattığı Nakaz'ın 6. maddesinde, Rusya'nın bir Avrupa gücü olduğu ve Montesquieu'nün iklim teorisine göre Asya devletlerinin despotizmine tabi olmadığı vurgulanmaktaydı. Voltaire ve Diderot, Montesquieu'nün iklim konusundaki tezlerine katılmasalar da Osmanlı Devleti'nin despotizmi konusunda hemfikirlerdi. Diderot'ya göre Türk İmparatorluğu dinî taassuptan gözleri kör olmuş bir despotizm krallığıydı. Voltaire, 20 Mayıs 1769'da savaş ilanından kısa süre sonra Étienne-Maurice Falconet'ye yazdığı bir mektupta "*beni zevkten dört köşe hale getirmek istiyorsan bana elli-altmış bin Türk'ün katledildiğinden bahset*" diye yazmıştı. Filozofların Osmanlı'ya karşı takındıkları bu hasmane tutumun ardında Rusya'nın II. Katerina önderliğinde aydınlanma prensiplerini benimseme çabalarına

karşın, Osmanlı'nın dinî taassuba saplanıp kaldığı yönündeki düşünce bulunmaktaydı[83].

Ayrıca Voltaire tarafından 1753'te kaleme alınan *le Fanatisme ou Mahomet le Prophète* adlı trajedi türündeki oyunda, Voltaire, karakterlerden biri olan Mekke Şerifi Zopire'nin ağzından Hz. Muhammed'e 'sahtekâr, ikiyüzlü, hain' yakıştırmalarının yanı sıra anakronik bir yansıtmayla *barbar* yaftasını yapıştırmaktan da imtina etmemişti[84].

III. Selim'in şehzadeyken mektuplaştığı, aydınlanma sürecinden geçmiş, Newtoncu fizik prensiplerini benimseyen XVI. Louis Fransası, Selim tahta geçtikten kısa bir süre sonra monarşiden cumhuriyete doğru evrilirken yalnızca *özgürlük* kavramını değil *eşitlik* prensibini de heybesine almıştı. XVI. Louis'nin mektubunda şehzadeye *savaş ilim*inden (fen), *öngörülebilirlik*ten ve *akl-ı selim*'den (rasyonalite) bahsetmesinin arka planına böyle bir fikri altyapı bulunmaktaydı.

a. Osmanlı Devleti'nde Devrim Fransası İmgesi

Osmanlı Devleti kendine özgü tarihi koşulları itibariyle Avrupalı devletler gibi Coğrafi Keşifler, Rönesans, Reform ve Aydınlanma süreçlerinden geçmemişti. 16. asır başlarından itibaren başlayan Coğrafi Keşifler, Rönesans ve Reform hareketlerine tüm Avrupa devletleri iştirak etmemişse de bunlar bilahare bu maziyi hüsn-i kabulde bir tereddüt göstermemişlerdi[85]. Bahsi geçenlere ilaveten 18. yüzyılın son çeyreğinde Avrupa'da politik ve iktisadi açıdan iki büyük devrim meydana gelmişti: Sanayi Devrimi ve 1789 Fransız Devrimi[86]. Bütün bu süreçler Avrupa tarihinin kendine özgü koşullarında vuku bulmuşsa da nihayetinde Fransa artık Kanuni'den yardım isteyen, kendisine kapitülasyon bahşedilmiş o eski monarşi olmaktan çoktan çıkmıştı.

---

[83] Jean Christophe Rebejkow, "Voltaire, Diderot, Catherine II and the Russo-Turkish War of 1768-1774", *Journal of Historical Archaeology & Anthropological Sciences,* Vol.3, Issue 3, 2018, s. 392-396 (sflr. 392-398).
[84] François Marie Arouet Voltaire, *le Fanatisme ou Mahomet le Prophète,* Amsterdam 1753, s. 3-6.
[85] Celal Nuri, *İştirak Edemediğimiz Harekât*, Cemiyet Kütüphanesi, İstanbul 1882/1936, s. 4.
[86] Eric J. Hobsbawm, *Devrim Çağı: Avrupa 1789-1848*, Çev: Bahadır Sina Şener, Dost Kitabevi, Ankara 2003, s. 9-10.

Osmanlı Devleti'nin dönemin Fransası'nı ve Fransa'da vuku bulan olayları nasıl algıladığına kabaca göz atmak, iki devlet arasındaki siyasi ilişkilerin niçin istikrarsız bir seyir takip ettiğini anlayabilmemiz açısından önemli ipuçları ihtiva etmektedir. Bu istikrarsızlığın temelinde öncelikle kültürel/fikri arka plan ve buna dayalı siyasi düşünce yer almaktaydı. Devrim sonrası Fransa toplumsal ve kültürel açıdan kabaca monarşi yanlıları ve cumhuriyet taraftarları olarak ikiye bölünmüş vaziyetteydi. Özellikle Napoléon Bonaparte dönemi Fransası'nın emperyal, yayılmacı ve agresif dış politikası bu kaos ortamında Fransa'yı yeniden birleştirmek ve içteki kavgaları bir nebze olsun teskin ederek dikkatleri dışarıya yönlendirmek açısından son derece stratejik bir hamleydi. 1803-1815 yılları arasında büyük oranda Avrupa ve kısmen Asya'yı 12 yıl sürecek bir savaş ortamına sürükleyen bu hamle Fransa imgesine yeni bir çehre kazandırmıştır. Devrim ile birlikte (1789-1802) tohumları ekilen bu yeni çehre, çalkantılı politik rejim değişikliklerine rağmen, ulusçuluk ideolojisi ve aydınlanma düşüncesinin doğal bir uzantısı olan toplumsal ve kültürel ortamın giderek laikleşme/sekülerleşme sürecini tetikleyerek monarşiyi ayakta tutan aristokrasi ve ruhban sınıflarının imtiyazlı yapısının alt üst olmasına doğru evrilmiştir. Geleneksel yapıya sahip muhafazakâr monarşik tüm imparatorluklarda olduğu gibi, üstelik bir aristokrasi ve ruhban sınıfı bulunmayan Osmanlı'nın da meşru kabul edemeyeceği Fransa'daki bu dönüşümün akislerine bu döneme şahitlik etmiş birkaç isim üzerinden temas etmek faydalı olacaktır. Aşağıdaki örneklerde de görüleceği gibi dönemin Osmanlı müelliflerinin temel eleştiri noktaları genellikle aydınlanma felsefesinden kaynaklanan ahlaki zafiyet ve toplumsal şûriş/fitne/kargaşa meselelerine yoğunlaşmaktadır.

Örneğin III. Selim devri vakanüvislerinden Mütercim Asım Efendi (1755-1820), kaleme aldığı *Tarih*'inde Fransa tarihini ve devrimin ortaya çıkışını şöyle nakletmekteydi: "Cumhûriyyet hâdisesi tehaddüs edinceye kadar, Fransa mülkü Avrupa Kralları arasında mümtâz bir yere sahipti. Tâ ki 1789 yılı ortalarında dağılma peydâ olana ve krallarını *idâm ü ifnâ* edip şirazesini kaydırarak ülkelerini ve Venedik ve Felemenk devletleri gibi cumhûriyete dönüştürmüşlerdi". Asım Efendi, ihtilale giden süreçte Fransız filozoflarını eserinde son derece ağır bir dille eleştirmekteydi.

"Avrupa memleketlerinde neşr olunan nüsah-ı mü'ellefe-i cedîdede, 'akayid-i müteceddide-i felâsife-i tabî'iyyîn (yeni doğa felsefesi hükümleri)" Hristiyan Avrupa devletleri nazarında oldukça muteber bir konumdaydı hatta Rusya Çariçesi II. Katerina dedikleri *lain* meşhur Fransız filozoflarından Jean le Rond d'Alembert'i kendisine muallim tayin etmiş ve Diderot nâm *şeytanet-mevsûf* filozofu Petersburg'a davet etmişti. Prusya Kralı ve Avusturya İmparatoru dahi mezheb-i felsefeye rağbet göstermekteydi. Felsefenin yayılmasıyla birlikte serbestiyet fikri zihinlerinde kök salmaya başladı. Avrupa'nın her yerinde özellikle de Portekiz ve İspanya'da halk Voltaire ve Jean-Jacques Rousseau gibi *bed-kîş* filozofların metinlerini okuyarak ruhbanlara beddua etmeye başlamıştı. Filozoflar bir taraftan tiyatro tabir olunan *bâzîçegâhlarda* bir taraftan mevcut Fransız Hükûmeti'ni istihza ile eleştirirken öte taraftan Amerika'nın İngiltere Hükûmeti'nden *serâzâd* olmasını övgüyle teşrih etmekteydi. Velhasıl birkaç sene zarfında mizaçları, ahlak ve akaidleri gitgide değişmiş, eski devletin, saltanatın, kral ve ricalinin kökünü kılıçla kazımışlardı[87]."

Asım Efendi'ye göre, "Fransa Devleti 1400 senelik devlet olup, önceleri milletlerinin *müntehab ve muhtârı, sergerde ve rüesâsıydı*. Zamanla ruhban sınıfı kralların zafiyetlerini nimet, asilzadegânın cehaletlerini ganimet bilerek cümlesini zincir-i taassuba bağlamışlar, kendilerine muhalefet edenleri cehennem azabıyla tehdit ederek emlak ve arazi sahibi olmuşlardı. Aslında ruhbanlığın kökeni *fakr u meskenet* iken, ruhban sınıfı uyguladığı baskı idaresi sayesinde *tahsil-i servet* edinmişti. Fransız ruhban sınıfının dini kendi emellerine alet ederek servet ve mülk edinmesi üzerine *mezkûr feylesoflar zuhur* etmiş, dini ve mezhepleri tezvir ederek hüner, hikmet ve sair zanaat ile marifetin insan eseri olduğunu iddia eden kitaplar neşretmişlerdi. Ayrıca bu filozoflar milletin zihnine *serbesiyyet ve müsâvât* fikirleri ekmişlerdi[88]. Böylece İngiltere'deki meşruti monarşi anlayışı Fransa'ya da sirayet etmişti.

Asım Efendi, İngiliz meşruti monarşisini şöyle tarif etmekteydi: "Kraliyet ki hükûmetin dizgini, hassaten anın yed-i istiklalinde olmaktır. Buna hükûmet-i münferide tabir olunur. İdâre-i umûr u mesâlih'in kavmin az sayıda ileri gelenlerinin

[87] Mütercim Ahmed Âsım Efendi, *Âsım Efendi Tarihi (Osmanlı Tarihi 1218-1224/1804-1809),* Haz. Ziya Yılmazer, C. 1, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları: 58, s. 155-159.
[88] Mütercim Ahmed Âsım Efendi, *Âsım Efendi Tarihi…,* s. 159-160.

elinde bulunmasına cumhûriyet-i hâssa tabîr olunur. Umumen milletleri tarafından her sınıf ve tarîkden muayyen vükelâ ile olmaktır ki, cumhûriyet-i 'âmme tabîr olunur. Fransa'daki işte bu üçüncü yönetim tarzı olan cumhuriyet-i âmme'ydi. Fransa'nın *cem'iyyet-i milletle şîrâze-i saltanatları târumâr olmuş, Kraliyyet ref' ve Cumhûriyyet vaz'* olunmuştu. Daha sonra *müte'ayyinân-ı cumhûr-i mel'anet-mahsûrdan sâbık topcubaşıları olan halef-i İblîs Bonaparta* nâm laîn Cumhuriyet'i kraliyete tahvil ederek Fransa'yı imparatorluğa tebdil ederek *ol hevâ ile Avrupa'yı Asya'yı aşıp ve bütün âlemin huzûrunu meslûb eylemişti*[89]. Asım Efendi'ye göre "… '*vakt-i yesîrde zuhûr-i şikāk u ihtilâl* (ihtilaf ve ihtilal çıkması) *ile devletleri bergeşte* (tersine dönmüş) olmuş '*Françe diyârından tehaddüs eden fitne*'nin *nihâyeti Bonaparta'nın zuhûruna sebep* olmuştu.[90]" *Bonaparta nâm sergerde-i şeytanet*[91]" İmparatorluk unvanını İstanbul'daki elçisi vasıtasıyla Osmanlı Devleti'ne tasdik ettirme çabası içine girmiş, zaman içinde değişen konjonktürle birlikte bu çabasında muvaffak olarak "İmperator ve Padişah ve İtalya Kıralı hazretleri" unvanlarını almıştı[92].

III. Selim'in Sır Kâtibi Ahmed Efendi de ihtilalle birlikte "*Françe Devleti'nin şiraze-i nizâmının sökülüp cumhûr suretine girdiğini…*" nakletmekteydi[93]. Fransız Devrimi'ni Frengi hastalığına benzeten[94] Ahmed Efendi'ye göre "*vaktaki Françe kavminin galeyanı ve herç ü merc-i tuğyanı, Hanedan-ı Burboniyyenin bi'külliyye zevali…*" ile sonuçlanmıştı[95].

Mora Valisi Hasan Paşa da tıpkı Ahmed Efendi gibi Devrim'in Avrupalı devletlerin *şiraze-i nizâmını* kaydırdığı düşüncesindeydi. 1797'de Fransızlar cumhuriyet ideolojisini yaymak amacıyla Hanya'ya, Mora'ya, Zenta Adası'na yeni konsolos ve temsilciler göndererek bahsi geçen bölgelerin ahalilerini *daire-i serbestiyete* dâhil etme siyasetini sürdürmekteydi. Bunun üzerine Hasan Paşa, Mora'daki Fransız faaliyetlerini merkeze bildirdiği tahriratında Fransız Devrimi'nin

---

[89] Mütercim Ahmed Âsım Efendi, *Âsım Efendi Tarihi…,* s. 160-161.
[90] Mütercim Ahmed Âsım Efendi, *Âsım Efendi Tarihi…,* s. 65.
[91] Mütercim Ahmed Âsım Efendi, *Âsım Efendi Tarihi…,* s. 93.
[92] Mütercim Ahmed Âsım Efendi, *Âsım Efendi Tarihi…,* s. 370.
[93] *III. Selim'in Sırkâtibi Ahmed Efendi Tarafından Tutulan Rûznâme,* Yay. Haz: Sema Arıkan, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1993, s. 27.
[94] *III. Selim'in Sırkâtibi Ahmed Efendi Tarafından Tutulan Rûznâme*, s. 60.
[95] *III. Selim'in Sırkâtibi Ahmed Efendi Tarafından Tutulan Rûznâme*, s. 59.

en kritik kavramlarından biri olan *libertéyi* şöyle tarif etmekteydi: "Franşe taifesi, dâhil oldukları memleket ahalilerinin mesami ve ezhanlarına (kulak ve zihinlerine) ilka ile *şiraze-i nizam hallerin ihlal eyledikleri limberte* lafzı ki lisan-ı Efrencte "*bir hâkimin hükmünde olmayalım*" demek imiş"[96]. Osmanlı siyaset düşüncesi açısından *liberté (serbestiyet)* ideolojisinin yayılması Hasan Paşa'nın fevkalade tespitiyle geleneksel Osmanlı *şiraze-i nizamını ihlal* anlamına gelmekteydi. Osmanlı siyaset düşüncesinde halife-padişah ve onun şahsıyla kaim olan *nizam* anlayışı kesinlikle bir hâkimin hükmü altında mümkündü. Osmanlı siyaset düşüncesinin temel kavramlarından biri olan nizam-ı âlem prensibi Fatih Sultan Mehmed Kanunnamesi ile birlikte saltanatın müyesser olduğu erkek evlada karındaşlarını katl için cevaz dahi vermekteydi[97]. Daha önce de işaret edildiği üzere Osmanlı Devleti, içinde bulunduğu jeopolitik koşullar gereği bir askerî monarşiydi ve dini bir arka plana sahip bu askeri monarşide ulül'l-emre itaat, Osmanlı *raison d'état'*sının en temel prensiplerinden birini teşkil etmekteydi. Kuran-ı Kerim'de iki yerde geçen ulü'l emr kavramı ile klasik Sünnî doktrinin tarihsel yorumuna göre yöneticiler ve bilhassa halife-imam sıfatını haiz devlet başkanı[98] yani padişah kastedilmekteydi.

İslam öncesi Türk devlet geleneğinde de hükümdara hükmetme yetkisi Tengri tarafından verilmekteydi, bu yetkiye kut alma denmekteydi. İslam sonrasında da hükümdarın hükmetme yetkisinin kökeni yine ilahiydi. Osmanlı idarecileri tarafından bir hâkimin hükmünde olmamak şeklinde tanımlanan *liberté* kavramının Osmanlı devlet geleneğindeki karşılığı Farsça bir kökene sahip olan *şûriş* yani *kargaşa* anlamına gelmekteydi. Nizamülmülk'ün *Siyasetname* adlı eserinde hükümdara hükmetme hakkı Allah tarafından liyakatine uygun olarak tevdi edilmişti. Buna dayanarak hükümdar da mansıpları ehline vermekle mükellefti[99]. Monarşik bir yapılanmaya sahip Osmanlı Devleti, Fransız Devrimi'nin üç temel prensibinden

[96] BOA, HAT 171-7310, 29 Cemâziyelevvel 1212 (19 Kasım 1797), Yusuf Ziya Karabıçak, "'Why Would We Be Limberte?' Liberté in The Ottoman Empire, 1792-1798", *Turcica 51* (2020), s. 238.
[97] Çoşkun Yılmaz, "Osmanlı Siyaset Düşüncesinde Kavramlar", *Türkler Ansiklopedisi*, Ed: Hasan Celal Güzel, Prof. Dr. Kemal Çiçek, Prof. Dr. Salim Koca, C. 11, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, 35-36.
[98] Talip Türcan, "Ülü'l-Emr", *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi DİA*, C. 42, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 2012, s. 295-296.
[99] Nizamü'lmülk, *Siyasetnâme*, Haz. Prof. Dr. Mehmet Altan Köymen, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1999, s. 11-22.

liberté ve *égalité* kavramlarına yabancıydı. Buna karşın günümüzde kardeşlik olarak çevrilen zamanında *uhuvvet* olarak karşılanan *fraternité* kavramına ise ahilik teşkilatı sayesinde aşinaydı. Bu yüzden *liberté* kavramının *serbestiyet* kelimesiyle karşılanması ve terimin siyasi literatürdeki tam karşılığı olan *istiklâl* kelimesinin pek telaffuz edilmemesi oldukça manidar görünmektedir. Osmanlı devlet geleneğinde *liberté* nizam-ı âlem prensibini ihlal etmesinin yanı sıra siyasi ve toplumsal açıdan *kargaşa* anlamına gelmekteydi. Yine *müsavat* kelimesiyle karşılanan *égalité* prensibi de hükümdarın ilahi kökenleri ve her ne kadar Hint kast sistemi gibi katı ve değişmez olmasa da Osmanlı hiyerarşik toplumsal nizamı açısından *tehdit* anlamına gelmekteydi. Sonuç olarak Sultan III. Selim bir taraftan nizam-ı cedid projesi çerçevesinde, ordunun modernizasyonu için ihtiyaç duyduğu Fransa ile askeri, siyasi ve diplomatik temaslarını sürdürmek zorundayken öte taraftan Fransız Devrim ideolojisinin yıkıcı tesirlerinden sakınmak gibi bir ikilem arasında sıkışıp kalmıştı. Sultan'ın denge siyasetini takip etmesinde bu ikilemin de şüphesiz büyük bir etkisi vardı.

Vakanüvis Ahmed Cevdet Paşa (1882-1895) *Tarih-i Cevdet* adlı eserinde Devrim'i daha soğukkanlı ve makul bir biçimde ele almaktaydı. Dünyada yaşanan olayların birbiriyle irtibatı bulunduğunu belirten Cevdet Paşa, Fransız Devrimi'nin "*Avrupa'da inkılâbât-ı azîmeye bâdi olarak mu'âmelât ve münâsebât-ı düvel ve milel içün bir tarih-i cedid açtığından Avrupaca yeni bir asrın başlangıcı*" olduğunu ayrıca "*Devlet-i Aliyye'ye dahi pek çok tesirâtı olduğundan düvel-i Avrupa ile teksir-i münâsebâtın başlangıcını*" teşkil ettiğini belirtmekteydi[100].

Cevdet Paşa'ya göre, Fransa Kralı XV. Louis, gayretli bir hükümdar olmayıp vaktini eğlence, zevk ü sefaya hasrettiğinden kendisini bir fahişeye teslim ederek onun reyiyle idare-i devlet olunduğu görülünce Fransa ahalisi buna nazar-ı teessüfle bakıp kral hakkında teveccüh-i umumi zail olmuştu. Kralın bu tavırlarla kraliyetin şan ve itibarını tenezzül etmekte olduğu görülünce asrın filozoflarından Montesquieu nâm müellif-i meşhur, heyet-i devlet nedir, adalet ve hakkaniyet ne demektir diye bunların aslını ve esasını beyan ettiği kitap ön plana çıkmıştı. Meşhur Voltaire dahi her şeyi

[100] Ahmed Cevdet Paşa, *Târîh-i Cevdet (1.,2.,3.,4. Ciltler)*, C. 1, Yay. Haz. Sadık Emre Karakuş-Murat Babuçoğlu, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği Kültür Yayınları, Ankara 2017, s. 140.

istihzayla *akâid ve efkâr-ı atîkayı* (eski inanç ve fikirler) itibardan düşürdüğü gibi Rousseau nâm müellif dahi gayet münşiyâne olarak telif ettiği kitaplarda devlet, din ve mezhebin ahvâl-i esasiyesini ortaya koymuştu. Öteden beri gerek efkâr-ı politikiyye gerekse efkâr-ı diniyye ve mezhebiyyece her türlü serbestiyetten mahrum tutulan Fransa ahalisi hemen bu müelliflere tâbi olmuş ve efkâr-ı umûmiye bir başka şekle girmeye başlamıştı. Halbuki bu halkın o vakte kadar *bilâ-terbiyye bâlî kalan* zihinlerine birdenbire bu gibi efkâr-ı felsefiyye yerleştirilince, bu fikirler halkın havsalasına ve izanına sığmamış, halkın bu gibi derin bahisleri anlamayıp *bahire-i hayret*e düşerek ekser hususta yanlış mana vermesi efkâr-ı umûmiyeyi yanlış yola saptırmıştı. Diğer bazı müellif dahi 'dünya hoşça yaşamaktan ibarettir ve başka fazilet ve vakahat yoktur' kelamını esas ittihaz etmiş ve halkı bütün bütün dinsizlik yoluna sevkettiğinden ötürü Fransa'da günden güne dinsizlik efkâr-ı galebe ederek serbestiyet sevdası derece-i ifrâdata götürülmüş idi[101].

Fransa Devleti mukaddemleri *hükümet-i mutlaka* iken millet îçine ihtilâl düşerek muahharen *cumhûr* olmuşlardı[102]. Cevdet Paşa (1822-1895) Fransız Devrimi'nin *terör dönemi*ni şu cümlelerle tarif etmekteydi:

"Fransa'da serbestiyet kazanmak sevdasıyla ihtilal çıkaranlar nihayet söz ayağa düşüp bir takım erâzil söz sâhibi olarak esâfilin â'lâya tagallüb ve tahakkümü kâide olmağla ihtilâle sebeb olanların dahi çoğu hârice sürülerek Robespiyer (Robespierre) artık Fransa'da bir hükümdar-ı mutlak mertebesine vâsıl olmuş ve onun zamân-ı nufüz ve ikbâli Fransa'nın bir *devr-i dehşeti* demek olub şu kadar ki her türlü vahşiliğe mâil olmasıyla beraber dinsizliği sevmediğinden bekâ-yı nüfuzuna alet edindiği esâfil ve erâzil (sefil ve reziller) arzusuna tebe'an *diyânet-i iseviye'yi ilgâ ile ibâdet-i akl âyinini te'sis eylemiş* ise de işbu âyîn-i cedidin çend mâh (birkaç ay) icrasından sonra Robespiyer onu dahi ilgâ ile 1208 senesi evahirinde *bir Allah vardır ve insanın ruhu bakidir* deyü millet meclisine bir kanun yaptırmıştır. İbâdet-i akl âyininin ilgasıyla Robespiyer pekçok âdemlerin teveccüh ve muhabbetini celb eylemiş ise de erâzil takımı indinde nüfuzuna biraz halel gelmiş idi. Robespiyer ise nüfuz ve ikbâline güvenerek kendi aleyhinde zann eylediği eşhası cumhur aleyhine fesâd

[101] Ahmed Cevdet Paşa, *Târîh-i Cevdet,* C. 1, s. 193-194.
[102] Ahmed Cevdet Paşa, *Târîh-i Cevdet,* C. 1, s. 24.

idiyormuş deyu ithâm ve hemân mahkeme-i ihtilaliyede hükm ve i'dam itdirmekle meşgûl olduğundan herkesi haşyet ve dehşet istilâ idüb bu suretle hilafgîrânı (muhalifleri) kuvvet bularak işbu bin iki yüz dokuz senesi evâ'ilinde (1794 başlarında) kendisi ve tarafdarı olan bir hayli mütegallibe İthâm ve i'dâm ile sairlere etdiklerini buldular. Ve bununla Fransa'nın devr-i dehşeti nihayet bularak mahbeslerde mevkûf bulunan binlerce âdemlerin sebili tahliye olunmuşdur. Ve egerçi bunun üzerine Yakobenler (Jakobenler) tekrar ihtilâl çıkarmışlar ise de mağlub olarak nihayet mecma'ları olan (toplandıkları yer) Yakoben manastırı sedd ü bend ve bir müddet sonra hükûmet ma'rifetiyle hedm (yıkma) ve tahrib olundığı gibi mahkeme-i ihtilâliyye dahi ilgâ ve Selâmet-i Umûmiye Cem'iyeti â'zâsından olan gaddarlar habs ve tevkif ve'l-hâsıl icraat-ı vahşîyâneye mâ'il olan cumhûriyyet-i müfride erbâbı her tarafda terbiye ve tedmir (helak) olunarak cumhuriyet-i mu'tedile efkârı galebe eylemişdir[103]."

"*Ol vakit cihangirlikle hurûc eden Napoléon Bonaparte imparatorluk rütbesini haiz olmağla Fransa yine hükûmet-i mutlakaya dönüşmüştü. Vakıa şekl-i devlet, hükûmet-i meşruta üzere müesses idi lakin Bonaparte her istediğini icraya muktedir olduğu cihetle hakikat-ı halde bir hükûmet-i mutlaka idi*. Cevdet Paşa'ya göre, cumhuriyetin fırka-i mütecâzivesi bütün bütün akıldan ve tabiat kanunlarından uzak bir fikr-i bâtıldı. Amma hükûmet-i İslâmiye hilafet ve saltanatı câmi olup İmam-ı Müslimîn olan Padişâh-ı İslâm hâmî-i şeriat ve muhyî-i saltanat olmağla lillâhi'l-hamd bu gibi teferruk (ayrılık) ve teşettütden (dağılma) berî idi[104]."

2. Nizam-ı Cedid Ordusu'nun Teşkili ile Fransız Subay ve Uzmanların İstihdamı

Devrim sonrası Fransa'nın ilk zaferlerini kazanmasından itibaren Cumhuriyet ordularının enerjisini uzaktan izleyen III. Selim, seleflerinin başlattığı fakat temelsiz-dayanaksız kaldığı için orduda etkisinin hissedilmediği ıslahatları yeterli görmediğinden, daha kapsamlı ve köklü ıslahatlar yapmak istiyordu. Zaten savaş

[103] Ahmed Cevdet Paşa, *Târîh-i Cevdet,* C. 3, s. 1724-1725.
[104] Ahmed Cevdet Paşa, *Târîh-i Cevdet,* C. 1, s. 24.

alanındaki mağlubiyetler ve yaşanan toprak kayıpları da bir Osmanlı askerî rönesansını zorunlu hale getirmişti. Bunun üzerine Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu buhranın farkında olan III. Selim, o güne kadar Osmanlı topraklarında benzeri görülmemiş ölçüde bir reform politikasına girişmek durumunda kalmıştı. Özellikle 1787'de başlayan Rus ve Avusturya savaşlarının gözler önüne serdiği zafiyet ve nihayet Ziştovi barışından sonra içinde bulunulan şartlar dâhilinde Rusya ile savaşa devam edilmesinin mümkün olmadığı hakkında, III. Selim'in bu doğrultudaki kesin emir ve beklentilerine aykırı olarak Şumnu'da ordu ve hükümet ricâlinin 11 Ağustos 1791'de oy birliğiyle aldığı karar ve bunun hazırlanan bir mahzarla İstanbul'a bildirilmesi geniş boyutlu bir yenilenme ve yeniden yapılanmanın hayata geçirilmesinin ilk önemli adımını teşkil etti. İleri gelen devlet adamlarından, devlet kurumlarında ne gibi yenilikler yapılması icap ettiğine dair hazırlanması istenen lâyihalar başlayan Nizâm-ı Cedîd döneminin işareti oldu[105]. Devletin bekâsı, 'kâdim nizâm'ın prensipleriyle sürdürülemez hale gelince birtakım kapsamlı ıslahatların yapılması zorunlu hale gelmiş, planlanan bu ıslahat programına ise *nizam-ı cedid* adı verilmişti. Fransa, aydınlanma felsefesinin rasyonel prensipleri doğrultusunda geleneksel sosyo-politik yapıyı köklü dönüşümlere uğratıp *ancien régime* ile bağlarını kesme yolunu tutmuşken III. Selim, büyük oranda askeri nedenlerle devletin bekâsı gereği *nizam-ı kadim*de ıslahat teşebbüslerine girişmek zorunda kalmıştı. "Nizam-ı cedid, "gazi devlet"in "nizâm-ı âlem" gibi evrensel bir iddiadan geri adım atması, rasyonel bir hedef küçültme, içe dönme hali ve askerî sahada makasın açıldığı gerçeğini kabullenmesi" anlamına gelmekteydi[106].

Nizam-ı cedid terimi daha önceki dönemlerde de kullanılmıştı. Kaynaklarda, Köprülüzâde Fâzıl Mustafa Paşa'nın sadâreti esnasında (1689-1691) cizyenin yeniden hesaplanması hatta din ayrımı gözetmeden Osmanlı tebaası arasındaki farklı uygulamalara son verilmesi, vergi ve hizmet yükümlülüklerinin eşitlik ilkesine göre yeniden tanzimiyle ile ilgili planlanan değişiklikleri tanımlamak üzere zikredilmişti[107]. Bununla birlikte, 1720 yılında Fransa'ya büyükelçi olarak gönderilen Yirmisekiz

[105] Kemal Beydilli, "Nizâm-ı Cedid", *DİA*, C. 33, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 2007, s. 175.
[106] Yüksel Çelik, "Nizâm-ı Cedîd'in Niteliği ve III. Selim ile II. Mahmud Devri Askerî Reformlarına Dair Tespitler (1789-1839)", s. 571.
[107] Kemal Beydilli, "Nizâm-ı Cedid", *DİA*, C. 33, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 2007, s. 175.

Mehmed Çelebi'nin oğlu Mehmed Said Efendi'nin de destekleriyle 1727'de ilk kez devlet kanalıyla Türk matbaasını (Dârüttıbâa) kuran İbrahim Müteferrika'nın *Usulü'l-hikem fi nizami'l-ümem* adlı eserinde de *nizam-ı cedid* terimi kullanılmaktaydı. "İbrahim Müteferrika bahsi geçen eserinde, Avrupa'daki yeni askeri nizamları, bu nizamların gerektirdiği silâh değişikliklerini, taktik ve stratejik yenilikleri anlatırken bu terimi kullanmıştı[108]."

Küçüklüğünden itibaren bir *cihangir/sahipkıran*[109] olarak yetiştirilen, çocukluğunda babasıyla birlikte Tophane ve Tersane teftişlerine katılan, savaş konusunda geniş bir merak ve ilgiye sahip olan, Fransız askerî uzmanı Vauban'ın eserini bu amaçla tercüme ettirip bastıran, bu konuda bizzat risale kaleme alan[110] III. Selim'in kafasında aslında öncelikle yeniçeri ocağının ıslah edilmesi düşüncesi yer almaktaydı. Fakat babası III. Mustafa'nın yeniçeri ocağının ıslahının kabil olmadığı yönündeki fikirleri[111] ve askerî alanda alınan mağlubiyetler genç şehzadeyi zamanla yeni bir ordu kurma düşüncesine sevk etti. Şehzade Selim'in Fransa Kralı XVI. Louis ve Dışişleri Bakanı Montmorin Kontu Armand Marc ile mektuplaşması bu arzusunun ilk tohumlarını ekmişti. Yine bu bağlamda Fransa Büyükelçisi Choiseul-Gouffier'nin yardımıyla Avrupa'daki askerî-teknik gelişmeleri tespit ve tahsil etmek amacıyla "şehzade elçisi" unvanıyla Safiye Sultanzâde İshak Bey Paris'e gönderilmişti. Peş peşe mağlûbiyetlerin zamanla devletin bekasını tehdit eder hale gelmesi, Avrupa'dan teknik yardım alınmasını da içeren somut projelere zemin hazırladı. Osmanlı Devleti açısından bu süreç, paradoksal olarak siyasî emelleri itibariyle bir yandan Avrupa'yı devletin bekasına yönelik bir tehdit kılarken, diğer yandan kurtuluşunu sağlayacak askerî reformlar konusunda onu hem model hem de reform programını tatbik edecek uzman personelin kaynağı haline getirmişti. Bu dikotominin neden olduğu çelişkiler,

---

[108] Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Yay. Haz. Ahmet Kuyaş, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul Ekim 2012, s. 54.
[109] Müşteri (Jüpiter) ile Zühre'nin (Venüs/Çobanyıldızı) bir burçta toplandığı esnada doğmuş olan güçlü ve üstün, muzaffer hükümdar. Bkz. Hayrunnisa Alan, "Sâhipkıran", *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi DİA*, C. Ek-2, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 2019, s. 443-444.
[110] Kemal Beydilli, "Selim III", *DİA*, C. 36, s. 424.
[111] Enver Ziya Karal, *Selim III'ün Hatt-ı Hümayunları*, s. 7.

geç 18. ve erken 19. yüzyıl ıslahat sürecinde, reformcular ile karşıtlarının söylemlerini belirleyen temel etken olacaktı[112].

Fransa'nın Osmanlı modernleşme sürecini desteklemesi ise çeşitli koşulların sonucuydu. Fransa'nın Avrupa güç siyasetindeki konumu, Osmanlı Devleti gibi, 18. yüzyılın son çeyreğinin başında zayıflamıştı. Bourbon monarşisi Amerikan Bağımsızlık Savaşı'nda (1775-83) muzaffer tarafta yer almasına rağmen, Fransa uluslararası ilişkilerdeki nüfuzunun büyük kısmını bu tercihi sebebiyle kaybetmişti. Önceki savaşlardan kaynaklanan kamu borcu giderek Fransız devletini felç etmişti. Bu koşullar altında, Osmanlı Devleti'ne yönelik tehditler, Fransa için de tehdit olarak değerlendirildi. Fransa, Osmanlı Devleti ile çok önemli ekonomik bağlara sahipti. Fransa'nın güneyindeki bazı bölgeler neredeyse tamamen Levant ticareti sayesinde geçinmekteydi. Osmanlı Devleti'nin parçalanması halinde, pastanın bir dilimini bile kurtaramayacak durumda olan Fransa, böyle bir gelişmeden nasıl faydalanabilirdi? Böyle bir ihtimalin vuku bulması durumunda Fransa, Mısır'ı ele geçirse bile, birçok Osmanlı vilayetini diğer Avrupalı güçlere kaptırması söz konusu olabilirdi. İstanbul kesinlikle Rusların eline geçecek ve Ruslar sonunda Akdeniz'e ulaşabilecekti. Böyle bir senaryo, Fransız jeopolitik ve ekonomik çıkarları için açık bir tehditti. Dolayısıyla 1783'ten itibaren Osmanlı Devleti'ne gönderilen askeri eğitmenler, Osmanlı ordusunu güçlendirerek aslında dolaylı da olsa Fransa'nın çıkarlarına hizmet etmekteydi[113].

I. Mahmud (1730-1754) zamanında Humbaracı Ahmed Paşa namıyla bilinen Claude-Alexandre Bonneval (1675–1747) önderliğinde Humbaracı Ocağı'nın ıslahıyla başlayan ordunun modern tekniklerle ıslahı girişimlerine 1795'te III. Selim Hasköy'de Mühendishâne-i Berrî-i Hümâyun (Kara Mühendishanesi) mektebini açarak hız kazandırdı. 18. yüzyılın ilk yarısında Bonneval, Osmanlı topçusunun modernleştirilmesine katkı sağlamış ve 1734'te geleceğin subaylarını eğitmek için bir hendese mektebi açmıştı. Küçük Kaynarca Antlaşması'ndan sonra muharebe alanındaki zafiyetler Osmanlı Devleti'nde askeri reformu tercih olmaktan çıkarıp

[112] Yüksel Çelik, "Nizâm-ı Cedîd'in Niteliği ve III. Selim ile II. Mahmud Devri Askerî Reformlarına Dair Tespitler (1789-1839)", s. 567, 572.
[113] Pascal Firges, "Gunners for the Sultan…, s. 173.

zorunlu hale getirmişti. Bu amaç bağlamında Osmanlı ordusuna bir dizi Avrupalı uzman istihdam edilmeye başlandı[114].

Mühendishâne-i Berrî-i Hümâyun, Osmanlı ordusunun muharebe alanında teknik açıdan zafiyet göstermesi üzerine 1775'te I. Abdülhamid döneminde ilk modern mektep olarak kurulan *Mühendishâne-i Bahrî-i Hümâyun*[115] (Deniz Mühendishanesi)'dan sonra imparatorluğun *ikinci modern mühendishanesi* olmuştu. Kara Mühendishanesi örneklerini, Fransa'da Mouradgea d'Ohsson'un[116] ve özellikle Viyana'da Ebûbekir Râtib Efendi'nin gözlemlediği (1792) askerlik ve mühendislik akademilerinden almıştı. Mühendishâne-i Berrî-i Hümâyun binasının inşasına 14 Temmuz 1793'te başlanmış, bina 1795 Eylül'ünde tamamlanmıştı. Mühendishâne-i Berrî-i Hümâyun'da kurulan kütüphanede, 1751'de Paris'te neşredilmeye başlanarak 1780'de tamamlanan 35 ciltlik meşhur Fransız Ansiklopedisi'ne de yer verilmiş olması[117] oldukça manidardır.

---

[114] Pascal Firges, "Gunners for the Sultan…, s. 172-173.

[115] Mühendishâne-i *Bahrî*-i Hümâyun, Fransızca kaynaklarda *École de Théorie* veya *École de Mathématiques*, Türkçe kaynaklarda *Hendesehâne* yahut *Hendese Odası* olarak geçen ve Tersane'de gemilerin çekildiği boş bir hangarda kurulmuştu. Baron de Tott'un imtihandan geçirerek seçtiği ilk öğrenciler genelde ibtidaî riyâziye bilgisine sahip eski kaptanlardan, bunların veya yüksek rütbeli bazı memurların çocuklarından oluşmaktaydı. Mektep için gerekli bazı kitaplar ve aletler ise Paris'ten getirtilmişti. İlk aylarında Fransız hocalarından Gilles Jean-Marie Brazzer de Kermovan tarafından matematik ağırlıklı bir eğitim verilmekte olan okulda kısa bir zaman sonra devletin eğitilmiş denizcilere olan ihtiyacından dolayı ve Cezayirli Gazi Hasan Paşa'nın da isteğiyle ders müfredatında deniz mühendisliği, hendese ve coğrafya bilimlerine ağırlık verilecek şekilde değişiklik yapıldı. 1791-1792 Ziştovi ve Yaş antlaşmalarından sonra bilhassa serhad kalelerinin takviyesi, istihkâmların Avrupa tarzında elden geçirilmesi gerektiğinden buna dair bilim dalı olan *kale hendesesi* önem kazanmıştı. Öte yandan Avrupa'daki gibi gemi inşa edilerek bir donanma oluşturulmasına da öncelik verilmek istenmekteydi. Özellikle bu son ihtiyacı karşılamak amacıyla 1793'te, gemi yapımı sahasında hizmet verecek ve usta mimar-mühendisler yetişmesinde emeği geçecek olan başta Jacques Balthasard le Brunn olmak üzere bazı Fransız mühendisler hizmete alınmıştı. Böylece Brunn'ün himmetiyle Mühendishâne-i Tersâne-i Âmire'de gemi inşası kısmı kurulmuştu. Osmanlı Devleti'nde ilerleyen yıllarda muallim ve gemi yapım mühendisi olarak hizmet verecek olan Büyük Seyyid Mustafa ve Ahmed Hoca, Brunn tarafından yetiştirilmişti. Nitekim bu defa da Brunn, Fransa'nın Mısır'a saldırması üzerine (Temmuz 1798) memleketine dönmek zorunda kalsa da diğer Fransız mühendislerden Benoît gemi inşası derslerine devam etmişti. Bkz. Kemal Beydilli, "Mühendishâne-i Bahrî-i Hümâyun", *DİA*, C. 31, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2006, s. 513.

[116] Ignatius Mouradgea d'Ohsson ya da Osmanlı ismiyle Muradcan Tosunyan. III. Selim'e Nizam-ı Cedid tasavvurlarıyla ilgili sunduğu lâyihası ve *Tableau général de l'Empire Othoman* adlı eseriyle bilinen İsveç eski drogmanı ve ataşesiydi. Şahsiyeti ve eserleri hakkında daha fazla bilgi için bkz. Kemal Beydilli, "İgnatius Mouradgea d'Ohsson (Muradcan Tosunyan): Ailesi Hakkında Kayıtlar, 'Nizâm-ı Cedîd'e Dâir Lâyihası ve Osmanlı İmparatorluğundaki Siyâsî Hayatı", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi,* S. 34 (1984), ss. 247-314.

[117] Kemal Beydilli, *Türk Bilim ve Matbaacılık Tarihinde Mühendishâne, Mühendishâne Matbaası ve Kütüphânesi (1776-1826)*, Eren Yayıncılık, İstanbul 1995, s. 280.

Sultanın eski ordudan müstakil tamamen yeni bir ordu kurma kararının ilk tohumları 1787-1792 Osmanlı-Rus, Avusturya Savaşı devam ederken atılmıştı. 11 Ağustos 1791'de Osmanlı Ordusu Şumnu'dayken padişahın savaşa devam yönündeki kati tâlimatına rağmen, devlet adamları ve komutanların oy birliği ile aldıkları boykot kararı, padişahın ıslahat lâyihaları talebini meşru kılan ve asker-sivil çevrelerin muhalefetine meydan vermeyen hayli sağlam bir gerekçe teşkil etti. Bu esnada padişahın, mevcut ordu ile kıyamete kadar zafer kazanılamayacağını ilân etmesi, elini güçlendirme ve muhalefeti sindirme amacıyla yapılan bir diğer önemli çıkıştı. Selim, bu müsait şartlardan istifadeyle, gerçekleştirmek istediği reform programının esaslarını belirlemek belki de sorumluluğu paylaştırmak amacıyla, devlet adamları ve ulemâdan görüşlerini bildirmelerini istedi. Bunun üzerine Fransız Devrimi'nin raporlarına (*cahier*) benzer şekilde yerli ve yabancılar tarafından kaleme alınan yirmiden fazla ıslahat lâyihasındaki esaslar çerçevesinde yetmiş iki maddelik yeni bir reform programı hazırlandı[118].

1791 yılının sonlarına doğru savaş alanında Rus ordusuna karşı mücadele eden Sadrazam Koca Yusuf Paşa, sefer sırasında, Ruslar tarafından yıllar önce esir alınmış ve bir süre Rus ordusunda görev yapmış az sayıda mühtediyi ele geçirip ordugâhında toplamıştı. Bu dönmeler, sadrazamın kişisel muhafızlarından birkaçı ile iş birliği içinde, ele geçirilen Rus silahlarıyla Avrupa tarzı tatbikat ve manevralar yaparak talime başlamıştı. Yusuf Paşa bu küçük birliğin faaliyetleri hakkında padişahı bilgilendirmiş ve bu raporlar padişahı daha geniş ölçekte bir muhafız birliği teşkil etme hususunda teşvik etmişti. 1792'de savaşı sona erdiren Yaş Antlaşması imzalandıktan sonra Yusuf Paşa, savaş alanında oluşturduğu yeni birliklerle birlikte İstanbul'a doğru yola çıkmıştı. Ancak yeniçerilerin tepkisinden çekindiği için, maiyetinde getirdiği bu birlikleri İstanbul dışında bırakmış ve konuyla alakalı görüşlerini öğrenmek için soluğu derhal padişahın yanında almıştı. Mevcut ordunun savaş alanındaki zafiyeti, padişahın bunların ıslah edilemeyeceği yönündeki inancını pekiştirmişti. III. Selim, sadrazamın model birlik fikrinden de etkilenerek artık yeni bir ordu kurmanın

[118] Yüksel Çelik, "Nizâm-ı Cedîd'in Niteliği ve III. Selim ile II. Mahmud Devri Askerî Reformlarına Dair Tespitler (1789-1839)", s. 573-574.

zamanının geldiğine ikna olmuştu. Bu yüzden bizzat bunların performansını görmeye gitmiş ve sonuçlardan son derece etkilenerek yeni bir ordu kurmaya karar vermişti[119].

Bu noktada yeni orduya Fransız talim subaylarının tekrar istihdamı söz konusu olmuştu. 1756'daki Fransa-Avusturya ittifakı ve Avusturya'nın 1788'de Osmanlı-Rus savaşına dâhil olması Fransa'yı Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğüne olan bağlılığı hususunda ikilem içinde bırakmıştı. Dolayısıyla Monarşi Fransası, askeri eğitmenlerini Osmanlı Devleti'nden geri çekmek durumunda kalmıştı. Fakat 1789 Fransız Devrimi ile bu tutum tamamen değişti. Devrimciler, Fransız halkı tarafından hiçbir zaman sevilmeyen Avusturya ile ittifakı feshettiğinde 1788'in siyasi ikilemi ortadan kalkmış oldu. Ayrıca Fransa'nın 1792'de Avusturya'ya savaş ilân etmesi ve Rusya'nın Fransız Devrimi'ne karşı düşmanca tutumu, Osmanlı'yı Paris için stratejik bir partner haline getirdi. Fransızları İstanbul'a eğitmen göndermeye sevk eden sadece Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğüne olan ilgi değildi, Fransız Hükûmeti de aynı zamanda Avrupa'daki karşı-devrimci güçlere karşı bir müttefik olarak Bâbıâli'yi yanına çekmeyi ümit etmekteydi[120].

Zaten Fransız Devrimi, 1792'den itibaren genel bir Avrupa savaşı dönemi başlattığından, Avrupa devletlerinin Fransa ile meşgul olmaları nizam-ı cedid için uygun şartlar oluşturmaktaydı. Dağılan monarşi, piyasaya bol miktarda işsiz kalmış subay ve teknik becerisi olan eğitilmiş insan sunmaktaydı. III. Selim bu insanların ordu, donanma ve mühendishânelerde istihdam edilmesinde tereddüt etmedi. Bunlar gemi inşa mimar ve mühendislerinden Tersane'de havuz yapımcıları, tâlimli askerlerin eğitmenleri, top döküm ustaları, kalafatçı ve burgucularından marangozlara kadar uzanan bir liste teşkil etmekteydi. III. Selim bu elemanların temini ve cazip bir ödemede bulunulması işleriyle yakından ilgilendi[121]. Fransız danışmanlar nizam-ı cedid projesinde kilit rol oynadı. Zira Bâbıâli tarafından istihdam edilen yabancı teknisyenlerin hemen hemen yarısını (toplamda yaklaşık 600 kişi) Fransızlar oluşturmaktaydı. Devrim Fransası'nın gönderdiği ilk Fransız askeri danışmanları, Osmanlı Devleti'nin özel isteği üzerine İstanbul'a geldi. Bâbıâli, Fransız hükûmetine,

[119] Stanford J. Shaw, "The Nizam-ı Cedid Army under Sultan Selim III: 1789-1807", s. 168-170.
[120] Pascal Firges, "Gunners for the Sultan…, s. 174.
[121] Kemal Beydilli, "Selim III", *DİA*, C. 36, s. 422.

ihtiyaç duyduğu eğitmenlerin sayısını ve niteliklerini belirten listeleri iletmişti. Dolgun maaş vaadleri Fransız subayları için de Osmanlı hizmetine girmeyi cazip hale getirmekteydi. Paris'teki arşivler, Osmanlı Devleti'nde askeri danışman olarak hizmet vermek isteyen onlarca subayın dilekçeleri ile doludur. Üstelik başvuruları kabul edilen yabancı danışmanların tamamı kendi alanlarında gerçekten uzman değildi. Aralarında sadece yeni maceralar arayan bazıları, yalnızca padişahın sunduğu cömert maaşı alabilmek için İstanbul'a gitmek istemekteydi[122]. Bu taleplerden biri, *Napoléon Bonaparte* adlı genç bir Korsikalı subaya aitti. Ulusal Konvansiyon başkanı olan Louis Gustave le Doulcet imzası taşıyan, fakat Bonaparte'ın elinden çıkma olduğu bilinen, 1795 senesine ait bu dilekçe şöyleydi:

"*Rusya İmparatoriçesi, Avusturya ile yakınlaştığından, Osmanlı Devleti'ni askerî açıdan tahkim etmek Fransa'nın çıkarlarına uygun düşmektedir. Bu devlet* (Osmanlı) *çok sayıda cesur askere sahip olmasına rağmen savaş sanatının ilkelerinden bihaber. Modern toplumlarda muharebelerin kazanılması ve kalelerin ele geçirilmesi ile savunulmasında önemli olan topçu eğitimi, Osmanlı Devleti'nde henüz emekleme aşamasındadır. Bunu hisseden Bâbıâli, birkaç kez topçu subayı ve mühendisler istedi; şu anda bu ülkede subaylarımız mevcut. Fakat bunların miktarı azdır. Ayrıca herhangi bir sonuç almak için yeterli talime sahip değildirler. Özellikle de Toulon kuşatmasında topçularımızı komuta ederek itibar kazanmış olan Bonaparte, bir hükûmet misyonuyla Osmanlı Devleti'ne gitmeyi teklif etmektedir. Maiyetine her biri savaş sanatında uzman altı veya yedi subay alacaktır.* (Bonaparte) *Bu yeni kariyerinde Türk ordularını daha güçlü hale getirebilecek ve bu imparatorluğun* (Osmanlı) *kalelerinin savunmasına katkı sağlayabilirse dönüşünde iyi şeyler hak ettiğine kâni olacaktır."* Lakin Bonaparte'ın bu talebi, genç cumhuriyetin yetenekli bir askerden mahrum kalmaması gerekçesiyle Fransız hükümeti tarafından reddedilmiştir[123].

1792 Nisan'ında, 20 yıl önce Baron de Tott tarafından küçük çaplı bir talime tabi tutulan Sürat Topçusu birliklerinin kullandığı Levent Çiftliği, oluşturulması

[122] Pascal Firges, "Gunners for the Sultan…, s. 175-176, 185.
[123] *Correspondance de Napoléon Ier*, C. I, Imprimerie Impérial, Paris 1858, no: 61, 30 Ağustos 1795, s. 90-91.

planlanan yeni kuvvetlerin talim sahası olarak belirlenmişti. Levent Çiftliği, Suriçi'ne uzak nispeten izole bir mıntıkaydı. Birlikler burada oluşturulmak istenen yeni orduya karşı vuku bulabilecek herhangi bir muhalefete karşı koymaya hazır hale gelinceye kadar talim görecekti. Bu noktaya kadar bütün faaliyetler Divan-ı Hümayun'dan resmi bir onay alınmaksızın ve herhangi bir şekilde kimseye duyurulmaksızın padişah ve sadrazam tarafından yürütülmüştü. Bu konu Divan-ı Hümayun'da ancak Nisan sonu Mayıs başında yapılan toplantılarda dile getirilmiş ve padişahın bu konudaki görüşleri evvelden beri bilindiğinden pek az muhalefetle karşılaşmıştı. Şeyhülislam Mehmed Arif Efendi, Tatarcık Abdullah Efendi ve Çelebi Mustafa Reşid (Köse Kâhya) yeni birliklerin teşkilini destekleyenler arasındaydı. Ancak Divan'da, bu yeni birliklerin mevcut orduya mı dâhil olacağı yoksa müstakil mi olacağı, Hazine-i Âmire'den mi finanse edileceği yoksa yeni gelir kaynaklarının mı oluşturulacağı hususlarında tartışmalar çıkmıştı. Sadrazam Koca Yusuf Paşa, mevcut askeri hiyerarşinin dışında yeni bir birliğin, yeniçerileri ve çıkarları yeniçerilere bağlı olan kesimleri gereksiz yere tahrik edeceğini belirterek yeni ordu kendini savunacak kadar güç toplayamadan onları isyana teşvik edeceğini savunmuştu. Sadrazama göre yeni ordu kuvvet kazanıncaya kadar eski sistemin bir parçası haline getirilirse muhtemel bir muhalefet ve isyanın da böylece önüne geçilebilirdi. Bunun üzerine Tatarcık Abdullah Efendi, bu birliklerin yeni silah, üniforma ve teçhizata, düzenli maaşa ve en önemlisi de istihdam edilecek yabancı teknisyen ve danışmanlara ihtiyacı olduğunu belirterek mali meselelere işaret etmişti. Bütün bu masrafların karşılanması için yeni gelir kaynakları ihdas edilmeliydi. Abdullah Efendi, yeni birliğin ve mali teşkilatının müstakil olması gerektiğini belirtmişti. Bunun üzerine Mustafa Reşid Efendi de Abdullah Efendi'ye bu konuda hak vererek yeni birliklerin tamamen müstakil olması gerektiğine ikna olmuştu. Netice itibariyle 14 Mayıs 1792'de taraflar uzlaşmaya vararak nizam-ı cedid adıyla yeni bir ordunun teşkiline karar vermişti. Ancak Yeniçerileri ürkütmemek için yeni ordu ve yeni hazine Osmanlı sisteminde var olan mevcut yerleşik kurumların kılığına bürünecekti. 1 Mart 1793'te yeni ordu için tamamen müstakil bir hazine kurularak, buna yeni gelirler anlamında *irad-ı cedid* adı verildi[124]. Bir pazar günü Topkapı'ya teşrif eden sabık Kethüda-yı Sadrazam *Mustafa Reşid Efendi,* Nizam-ı Cedid

[124] Stanford J. Shaw, "The Nizam-ı Cedid Army under Sultan Selim III: 1789-1807", s. 170-174.

Defterdarlığı ve Talimli Asker Nazırlığı ve Şıkk-ı Sânilik ile hilat giyip kanun-ı cedid-i hümayûn üzere *topçu ocağı* tanziminin kendisine ihale olunduğunu sadrazam telhisiyle öğrenmiş oldu[125]. Böylece nizam-ı cedid ordusunun tüm idaresi, yıllık 50.000 kuruş maaş ile Mustafa Reşid Efendi'ye havale edilmişti.

1793'te Fransa'daki devrim hükûmetinden ordunun ve donanmanın ıslahı için teknisyenler ve subaylar talep edilmişti[126]. Bu talep üzerine Fransız Savaş Bakanlığı, yeni birlikleri eğitmek amacıyla Fransa'dan 6 çavuşun yanı sıra, Korgeneral Menant ve Teğmenler Ranchoup ile Luzin'i gönderdi. Ayrıca Fransa, İngiltere ve İsveç'ten yeni model tüfekler ithal edildi. Başlarda birliğin mevcudu kasten küçük tutulmuştu. 1793 Mayıs ayı sonlarına gelindiğinde nizam-ı cedid ordusunda 200'den fazla asker ve subay talim görmekteydi. 1793 ve 1794'teki irad-ı cedid gelirlerinin çoğu, esas olarak Levend Çiftliği'nde kışla ve talim sahası inşa etmek, Avrupa'dan subay ve teçhizat ithal etmek, askerler için yeni üniformalar imal etmek ve askerlere maaş vermek için tahsis edildi. Padişah ve nazırlar, talimleri denetlemek amacıyla sürekli olarak Levent Çiftliği'ne gitmekteydi. 1794 yazında III. Selim nihayet, kamuoyuna yeni ordunun varlığını ilân etmenin zamanı geldiğini, birliklerin herhangi bir muhalefeti savuşturabilecek kadar yeterli talim gördüğüne kani oldu. Böylece yeni birlikler Levent Çiftliği'nde talim görmeye başladıktan yaklaşık 2 yıl sonra 1794 Eylül ayında, yeni ordunun kurulduğu resmi yönetmeliklerle kamuoyuna ilân edildi[127].

Nizam-ı cedid hareketiyle birlikte Nisan 1792'de Batı'daki gibi kışlalarda kalan ve düzenli tâlim yapan yeni bir askerî sınıf olarak *muallem bostâniyân tüfengçileri/asker-i şâhâne* birliği oluşturuldu. Tâlimli Asker Nâzırlığı kuruldu. Mustafa Reşid Efendi Tâlimli Asker Nâzırlığı görevine getirildi. 1793'te Îrâd-ı Cedîd Defterdarlığı ile Hazinesi teşkil edildi. Merkezde Levent Çiftliği Taksim, Üsküdar, Selimiye ve Hasköy; taşrada ise Aydın, Akşehir, Niğde, Kayseri, Kastamonu, Beyşehir, Ankara, Bolu, Viranşehir, Kütahya vb. yerlerde kışlalar inşa edildi. 1794'te İngiltere ve Hollanda'daki gibi kaliteli barut üretebilmek amacıyla mevcut

[125] *III. Selim'in Sırkâtibi Ahmed Efendi Tarafından Tutulan Rûznâme*, s. 115.
[126] Ruffin'den Fransız Dışişleri Bakanlığı'na, *Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie,* C. 193, fo. 35-49, 11 Pluviôse IV (31.01.1796).
[127] Stanford J. Shaw, "The Nizam-ı Cedid Army Under Sultan Selim III: 1789-1807", s. 174-176.

baruthaneler ıslah edilirken, Küçükçekmece'de *Âzatlı Baruthânesi* adıyla modern bir tesis kuruldu. Bu müessesenin iyi işleyebilmesi için Baruthâne Nâzırlığı ihdas edildi. 1795'te Mühendishâne-i Berrî-i Hümâyun açıldı[128].

3. Fransız Devrim Hükûmetinin Osmanlı Devleti ile Kurduğu İlk Temaslar

a. Fransa Cumhuriyeti'nin İstanbul'daki İlk Büyükelçiliği

1756'daki *Diplomatik Devrim,* Avrupa'da iki asırdan itibaren süregelen güçler dengesini bir anda değiştirmişti. Bu süreçte Fransa ve İngiltere geleneksel müttefiklerini değiştirerek Fransa Avusturya ile; İngiltere de Prusya ile ittifak antlaşması yapmıştı. Akabinde yaşanan Yedi Yıl Savaşları Fransa için iç açıcı sonuçlar doğurmamıştı. Fakat *Diplomatik Devrim*'in en önemli sonuçlarından birisi Kardinal Richelieu'ye atfedilen İsveç-Polonya-Fransa-Osmanlı Devleti ittifaklar sisteminden vazgeçilmiş olmasıydı. Bu sistem bir asırdan uzun süredir Rusya ve Avusturya'ya karşı denge tesis etmiş, böylece Fransa'nın kıtadaki üstünlüğünün temelini oluşturmuştu[129]. Lakin Yedi Yıl Savaşları ve sonrasındaki Fransız-İngiliz Savaşı (1778-1783) ile mali durumu iyice kötüleşen Fransa, 1785 senesi itibariyle iflasın eşiğine gelmişti. Bunun üzerine 1755-1768 seneleri arasında Fransa'nın İstanbul büyükelçiliğini yürütmüş olan dönemin başbakanı Vergennes Dükü Charles Gravier, büyük bir mali reform hareketi başlattı. Bu reformun kilit taşlarından birisi olarak Rusya ile 1787'de bir ticaret antlaşması imzalandı[130]. Fakat bu ölü doğan bir antlaşmaydı. 1787'de Rus büyükelçi Bulgakov'un Yedikule'ye hapsedilmesiyle fiilen başlayan Türk-Rus savaşı Fransa'nın Rusya ticaretini adeta boğdu[131]. Bu savaşa Avusturya'nın da katılmasıyla, Avrupa içinde giderek daha fazla gücün politik ve ticarî çıkarları tehlikeye düşmeye başladı. Ancak muharip taraflar hariç tutulduğunda

---

[128] Yüksel Çelik, "Nizâm-ı Cedîd'in Niteliği ve III. Selim ile II. Mahmud Devri Askerî Reformlarına Dair Tespitler (1789-1839)", s. 574-575.

[129] Pascal Firges, *French Revolutionaries in the Ottoman Empire: Diplomacy, Political Culture, and the Limiting of Universal Revolution, 1792-1798,* Oxford Üniversitesi Yayınları, Oxford 2017, s. 45-46.

[130] Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE], TRA/17870005.

[131] Orville T. Murphy, *Charles Gravier, Comte De Vergennes French Diplomacy in the Age of Revolution: 1719-1787,* State University of New York Yayınları, New York 1982, s. 432, 458.

savaşın yıkıcı tesirlerinden en çok etkilenen ülkelerden biri Fransa oldu. Mâli sıkıntıları Fransa'yı büyük bir krizin içine soktu ve tüm bu süreç Fransız Devrimi'ni tetikledi. Devrimle birlikte monarşinin son otuz yılda tatbik ettiği diplomatik temayüller terk edilmiş ve Fransa Richelieu'ye atfedilen ittifaklar sistemine geri dönme yolunu tutmuşsa da cumhuriyet rejimi köklü monarşileri tehdit ettiğinden Avrupa devletleri Devrim Fransası'nın ülkelerindeki büyükelçiliklerini teker teker kapatmaya başlamıştı. Akabinde Fransa, Avusturya ile savaşa girmiş ve devrimi Fransa'nın meselesi olarak gören 'eski dostu Osmanlı Devleti' ile Avusturya'ya karşı ittifak kurmak için çalışmalara başlamıştı.

Genç Fransız Cumhuriyeti, iç meselelerini hallettikten sonra diplomatik ilişkileri yeniden tesis etme yoluna girdi. Hâlihazırdaki İstanbul Büyükelçisi Choiseul-Gouffier karşı-devrim tarafaydı. Marie Antoinette tarafından himaye edilen Choiseul-Gouffier aslında bir aydınlanma adamıydı, genel itibariyle reform karşıtı değildi. Fakat meşrutî monarşiyi kabul etse de nihayetinde bir aristokrattı ve monarşinin tüm yapıtaşlarını ortadan kaldıran bir sistemi kabul etmiyordu[132]. 1792'de Paris'ten görevini bırakması için bir emir geldiğinde, Choiseul-Gouffier durumu 24 Eylül 1792'de Bâbıâli'ye bildirerek pasaportunun iadesini istemişti. Bâbıâli ise yeni büyükelçi ya da en azından bir maslahatgüzar gelene değin Choiseul-Gouffier'nin vazifesinde kalması gerektiğini bildirmişti[133]. Bu esnada Paris'ten III. Selim'e gönderilen bir mektupta, Choiseul-Gouffier'nin makamına Sémonville'in[134] gönderileceğini, Descorches'un ise Fransız ulusunun iyi niyet dileklerini sunmaya geleceğini bildirmekteydi. Mektupta ayrıca Choiseul-Gouffier'nin ihanetle suçlandığına dair ifadeler yer almakta ve padişah bu büyükelçinin davranışlarına dikkat etmesi hususunda uyarılmaktaydı[135].

---

[132] Pascal Firges, *French Revolutionaries in the Ottoman Empire*, s. 26.
[133] Ignace de Testa, *a.g.e.*, C. II, s. 202.
[134] Sémonville Markisi Charles Louis Huguet. Devrimden sonra kana bağlı asaleti simgeleyen tüm ünvanlar kaldırıldığından Sémonville Markisi gibi kişilerin ünvanları bir gecede soyadlarına dönüşmüştü. Bu bahse bir başka örnek de yine elçi Marie Louis Henri d'Escorches'tu. Escorches Markisi ünvanıyla anılan bu kişi, devrimden sonra Descorches olarak anılagelmiştir.
[135] Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 184, fo. 161-163.

Choiseul-Gouffier yerine bir devrimcinin geçeceğinden haberdardı. Sıkı bir kralcı olan Choiseul-Gouffier, halefi olan Sémonville'in Bâbıâli'yi Avusturya ve Rusya ile savaşa sokmak istediğinin farkındaydı. Fransız Dışilişkiler Bakanlığı'nın Sémonville'e verdiği ilk talimatlardan birinde yeni büyükelçinin ilk vazifesinin Bâbıâli'nin Fransa karşıtı koalisyona katılmasını engellemek olduğu görülüyor. Bu vazifesinin tatbiki için hükûmeti Sémonville'e 8 milyon *lirayı* gözden çıkarabileceğini belirterek, bu paranın 2 milyonu ile *sadrazam ve reisülküttabın satın alınmasını* tavsiye etmişti. Ayrıca Sémonville Divan'ın etkili isimlerini hediyelerle etkileyecek ve Kandiye[136] veya Kıbrıs'ın Fransız Hükûmeti'ne satılması için uğraşacaktı[137].

Sémonville'in diğer vazifesi Bâbıâli'yi Avusturya ve Rusya ile savaşa sokmak olacaktı. O vakit Fransa zaten Avusturya ile savaş halindeydi. Rusya ise 1799'a kadar fiilen koalisyon savaşlarına katılmamış olsa da, koalisyonun bir parçasıydı. İmparatorluk güçlerinin hem Fransa hem de Osmanlı Devleti ile savaşması demek devrim fikirlerinin kendi monarşilerinin sonunu getirmesinden endişe duyan bu iki büyük imparatorluğun askerî gücünün erimesi demekti. İyice yorulan imparatorluk, neticede Fransa'nın devrim orduları ve daha genelde ise devrimin ideolojisi karşısında er geç yenik düşecekti. Devrim ideolojisi Avrupa'ya yayılacak ve Fransız monarşisinin yeniden tesisi ihtimalleri tümüyle ortadan kalkacaktı. İşte Choiseul-Gouffier bu sebeple Bâbıâli ile Devrim Hükûmeti'nin ittifaka girmesi ihtimalinden son derece rahatsızlık duymaktaydı. Neticede bu tasarıyı Bâbıâli 'ye sunacak olan halefinin İstanbul'da itibarsızlaştırılması için Yaş ve Ziştovi antlaşmalarından sonra İstanbul'a geri dönen Rus ve Avusturyalı büyükelçilerin desteğine başvurmuştu. Bunun üzerine İstanbul'daki yabancı kordiplomatik yeni Fransız Büyükelçisi Sémonville'in akredite olmaması için Bâbıâli'ye notalar sunmaya başlamışlardı. Bu notalardan birinde Avusturyalı Diplomat Herbert von Rathkeal "*Kana susamış Jakoben hizbi, anarşi ruhunu her yere yaymaya isteklidir. İstanbul'a en tehlikeli üyelerinden biri olan Sémonville'i göndermiştir.*" yazmıştı. Bâbıâli, Avusturya ve Rusya ile yaptığı barışın

[136] Fransız Dışişleri Bakanlığı'nın burada Girit'in en büyük şehri/kalesi olan Kandiye'den bahsederken tüm Girit'ten mi yahut sadece Kandiye şehrinden mi bahsettiği belirsizdir. Bu kanıya varmamıza sebep olan etken, Fransız muhaberatında Girit Adası'nın sıklıkla Kandiye olarak zikredilmesidir. Fransız belgelerinde tüm adanın sadece Kandiye olarak nitelendirildiği başka örnekler de mevcuttur. Kandiye, çalışmamızın muhtelif yerlerinde Fransız evrakında geçtiği haliyle zikredilmiştir.
[137] Ignace de Testa, *a.g.e.*, C. II, s. 202-203.

ardından, bu iki ülkeyle arasını bozmamak adına Choiseul-Gouffier'ye hükûmetinden başka bir büyükelçi talep etmesini istemişti[138].

Bunun üzerine Marie Louis Descorches fevkalade elçi olarak, Sémonville'in vazifelerine ilaveten devrim sonrası Osmanlı-Fransız ilişkilerini düzene sokmak ve Sémonville'in Bâbıâli nezdinde akredite olmasını sağlama misyonuyla görevlendirildi. Yeni rejimin şüpheci ve güvensiz karakteriyle uyumlu bir biçimde Devrim Hükûmeti, aynı görevi iki farklı temsilciye emanet etmişti. Sémonville'in vazifesi Türk Hükûmeti'nin Fransız Devrimi ile ilgili fikirlerini tashih etmek, Avrupa devletlerinin Türklerle alakalı esas politikaları ile ilgili Bâbıâli'ye bilgi vermek ve böylece Türk-Fransız ittifakının gündeme gelmesi için uygun siyasi ortamı sağlamaktı[139]. Sémonville bir büyükelçi olarak, ülkesinin Babıali nezdindeki temsilcisiydi. Descorches ise Fransa'nın devrim sonrası yabancı ülkelerde tekrar kurumsallaşmadaki araçlarından biriydi. 1792 senesine ait bir *mémoire*/bildiri[140] dönemin Fransız dış politikasını ve bu politikanın Osmanlı Devleti'ni kapsayan unsurlarını anlamak bakımından oldukça önem arz etmektedir. Buna göre Türk-Fransız münasebetleri, şayet derhal bir adım atılmazsa, geri dönüşü olmayacak şekilde kötüleşecekti. Elbette bu kötü gidişatın müsebbibi monarşinin dış politikadaki maharetsizliğiydi. Fransa, yine de geleceğe dair ümitlerini tam anlamıyla yitirmiş değildi. Bâbıâli ile ilişkileri güçlendirmek için atılacak adımların başında muhatabını tanımak ve de yeni rejimin eski bir dost için neden tehlike arz etmediğini idrak etmek yer almaktaydı: "*Türkler dürüst, sadık ve kendinden emindir. Bu nedenle önyargılarına karşı dürüstlük ve sadakatle mücadele edilmeli. Padişah'ın hükûmet sistemimizden korkması için Almanlar gibi sebepleri yok. Fransızlar padişahın topraklarına yayılmaz. Eyaletlerinin uzaklığı, dilleri, mizacı, gelenekleri, kılık kıyafetleri ve Müslümanların Avrupalılarla olan az miktardaki münasebetleri bu yayılmanın önünde her zaman büyük engeller olacaktır."* Ayrıca Rusya'nın Türk toprakları üstündeki emelleri ve bu iki devletin geçmişteki ilişkileri hususunda kısa

[138] Pascal Firges, *French Revolutionaries in the Ottoman Empire*, s. 26-30.
[139] Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 184, fo. 183, tarishiz.
[140] Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 184, fo. 176-177.

bilgiler veren *mémoire*'ın, Descorches'un elçiliğe atanmadan önce hazırlanmış olması sebebiyle, yeni büyükelçinin İstanbul'daki faaliyetlerinde kılavuzluk amacı taşıdığı anlamına geldiği düşünülebilir. Bu bahiste devrim hükûmetinin ilk elçisine verdiği talimatnameler de bir başka kılavuzdur.

Descorches'a 1792'de iletilen ilk talimatlarda[141] 1740 kapitülasyonlarının uygulanması, konsolosluk muhaberatının ve raporlarının tekrar düzene sokulması, drogmanlar ve dil oğlanlarını[142] ilgilendiren hususlarda düzenlemeler yapılmasının yanı sıra genel itibariyle ticaret, seyrüsefer ve Osmanlı mülkündeki Fransız yerleşimcileri gibi meseleler ele alınmıştı. İleriki haftalarda Sémonville ve Descorches'a birer talimatname[143] daha verildi. Bu talimatnamede Cumhuriyetin Osmanlı Devleti'ni kendi safına katma planlarının ilk örnekleri yer almaktadır. Sémonville'in talimatnamesi Devrim Fransası'nın Bâbıâli'nin dostu olduğuna ikna ve Bâbıâli'yi cumhuriyet konseptine ısındırma teşebbüsleriyle başlamaktadır. Talimatnameye göre Sémonville Bâbıâli'yi cumhuriyet yönetiminin fena bir şey olmadığı yönünde ikna edecek, gerekirse Ceneviz ve Venedik Cumhuriyetleri örnekleriyle bu argümanını destekleyecekti. Böylece Bâbıâli'ye cumhuriyet ile yönetilen ülkelerle geçmişten gelen münasebetleri hatırlatılacaktı[144]. Türkler nezdinde cumhuriyet kavramının menfî algısı tamamen izale edilebilirse bu kez devreye Bâbıâli'nin Fransa Cumhuriyeti'ni tanıması fakat en önemlisi de taraflar arasında ittifak muahedesinin imzalanması girecekti.

Dışilişkiler Bakanlığı'nın dış politikada kendisine şiar edindiği "*güven güveni doğurur*" mottosuna uygun olarak Sémonville'in çabalarıyla Osmanlı Devleti'nin güveni kazanılacaktı, fakat aynı zamanda Bâbıâli de Fransa'nın güvenine layık olması

---

[141] Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 184, fo. 147-149.

[142] Fr. Jeunes de Langue. 1669'a dönemin Fransa Başbakanı Jean-Baptiste Colbert tarafından kurulan ve Fransa'nın doğudaki elçilik ve konsolosluklarında hizmet verecek tercümanlar yetiştirmeyi amaçlayan bir girişim olan *École des Jeunes de Langues*'da eğitim alan öğrencilerdir. Bu okul İstanbul'da *Saint-Louis des Capucins* kilisesi bünyesinde ve Fransız Büyükelçiliği himayesinde faaliyet göstermekteydi. Bkz. Frédéric Hitzel, "L'institution des jeunes de langue de Constantinople au début du XIXe siècle", *De Samarcande à Istanbul: Étapes Orientales: Hommages à Pierre Chuvin*, II, (Paris: CNRS Editions, 2015), s. 259-260.

[143] Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 184, fo. 153-155.

[144] Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 184, fo. 154.

gerektiğine kâni olmalıydı. Bâbıâli, Fransa ve Avusturya arasında imzalanan 1756 ittifakının yenilenmeyeceği konusunda ikna edilecek ve Çariçe Katerina'nın Fransa aleyhtarı tavırlarına dikkat çekilerek Rus-Fransız ittifakının asla gerçekleşmeyeceği hususunda teskin edilecekti[145]. Fakat Bâbıâli'nin ittifaka onay vermesi için geçerli bir nedeni olmalıydı. Tam da bu noktada Fransa elçisi Kırım bahsini açacaktı. Kaybedilen toprakların oluşturduğu taze yaralar kaşınacak, bu toprakların Osmanlı Devleti'ne iadesi ihtimali canlı tutulacaktı. Kırım'ın kaybının sadece bir toprak kaybı olmadığı anımsatılacak ve buranın jeostratejik öneminin üstünde durulacaktı. Bâbıâli'ye Rusların 24 saat içinde Kırım limanlarından İstanbul'a çıkarma yapabilecekleri düşüncesi bu vesile ile yeniden hatırlatılacaktı. Ayrıca Herson olmadan Özi, Kılburun ve Osmanlı Devleti'nin asla tam manasıyla emniyette olamayacağı yönünde telkinlerde bulunulacaktı[146]. Fransız elçileri, en önemli vazifelerinin Türkleri derhal savaşa sokmak olduğunu her daim hatırlarında tutmaktaydı. Plana göre "*Osmanlı Devleti, kaybettiği topraklarını geri almak ve Rusya ile Avusturya'nın yayılmacı iştihalarını dizginlemek istiyorsa bundan daha uygun bir anın asla bulanmadığı*" yönünde ikna edilerek Fransa'nın ittifak şartlarını onaylamak durumunda kalacaktı[147].

Bu ittifakın, Fransa'nın devrim ruhuna aykırı olmaması için bir saldırı ittifakı gibi görünmemeliydi[148]. Osmanlı Devleti sadece Fransa'ya yardımcı bir güç gibi gösterilecekti. Bu iki ülke arasında başka bir bağlayıcılık olmayacaktı. Şayet Türk-Fransız ittifakı gerçekleşirse Türk kuvvetleri Rusya'ya Karadeniz'den saldıracak, Turla'da büyük bir ordu toplarken aynı zamanda Tuna tarafında Temeşvar cihetine de asker yığacaklardı. Kısacası Avusturya sınırına Türk birlikleri yerleştirilecekti. Böylece Avusturya bu sınırda büyük bir silahlı kuvvet bulundurmaya mecbur kalacak ve Avusturya ordusunun bu bölgeye kaydırılması Fransa lehine bir saptırma telakki

---

[145] Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 184, fo. 153.

[146] Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 184, fo. 154.

[147] Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 184, fo. 155.

[148] Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 184, fo. 156; 22 Mayıs 1790'da Ulusal Meclis, Fransız ulusunun 'fetihler yapmak' amacıyla herhangi bir savaşa girişmekten vazgeçtiğini ilan etmişti. Bu nedenle, bir saldırı ittifakı imzalamak Fransız devrimci ilkeleriyle tutarsız olacaktı. Bkz. Pascal Firges, *French Revolutionaries in the Ottoman Empire*, s. 47.

edilecekti. Öte yandan Turla hattında mevzilenecek Türk ordusu, Rus birliklerini Polonya'dan çekme ihtiyacı doğuracak ve bu durum da Polonya'yı Rus işgalinden kurtaracak yolu açacaktı. Böylece oluşacak yeni dengeler Fransa ve Bâbıâli lehine olacaktı[149].

Elbette Bâbıâli'nin sunacağı bu *yardım* karşılığında bazı taahhütlerde bulunulmalıydı. Fransız Dışişleri Bakanlığı'nın Bâbıâli'ye bazı teklifleri olacaktı. Buna göre, Fransız donanmasına ait firkateynlerden oluşturulacak bir filo Karadeniz'de Osmanlı Devleti'nin hizmetine sunulacaktı. Karada ise Avusturya sınırına yakın tutulacak Fransız birlikleri Osmanlı Devleti'nin faydasına sunulacaktı. Filonun ve kara birliklerinin niceliği ve niteliği daha sonra belirlenecekti. Ayrıca Fransız Dışişleri Bakanlığı'na göre şu ana kadar Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne karşı kazandığı zaferler, Rus topçusunun daha iyi olmasından kaynaklanmaktaydı. Dolayısıyla Bâbıâli'ye Fransız topçularının hizmeti vaad edilmeliydi[150]. Tüm bunlara ek olarak, Avusturya ve Rusya ile savaş sonrası yapılacak antlaşmalarda Küçük Kaynarca maddelerinin uygulanmaması için taahhütte bulunulacaktı. Bu antlaşma ile belirlenen Türk hududu kabul edilmeyecek ve Kırım'ın tekrar Türk hâkimiyetine girmesi için gerekli görülen her adımın atılacağı sözü verilecekti[151].

Müzakerelerde değinilecek bir başka husus da Fransız gemilerinin Karadeniz'deki seyrüseferi ile ilgiliydi. Bu bahiste *Bâbıâli'nin iki ezeli düşmanı olan Rusya ve Avusturya'ya bu serbestiyi tanımışken, can dostu Fransa'nın da aynı imtiyazdan istifade etmesinin* lüzumu üstünde durulacaktı. Tüm bu maddeler görüşüldükten sonra tali bir mesele olan 1740 Kapitülasyonları'nın genişletilerek yenilenmesi bahsine gelinecekti. Talimatnamede yeni kurulan Fransız Cumhuriyeti'nin tanınması meselesinin üstünde çok durulmamış, bu hususta elçilerin Bâbıâli'ye baskıda bulunmamaları özellikle istenmişti. Zira ittifakın imzalanması

[149] Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 184, fo. 156-157.
[150] Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 184, fo. 157.
[151] Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 184, fo. 158.

demek zaten Fransız Cumhuriyeti'nin Bâbıâli nezdinde resmen tanınması anlamına gelmekteydi[152].

b. Marie Louis Descorches'un Orta Elçiliği

Fransa Cumhuriyeti'nin ilk İstanbul Büyükelçisi Sémonville yukarıdaki talimatlar ile yola çıkmış fakat İstanbul'a gelmekteyken 25 Temmuz 1793'te Avusturya topraklarında tutuklanmıştı. Sémonville'e verilen talimatlar Descorches'a da verilerek, elçiliğe memur edilmişti. Descorches, Ağustos 1793'te İstanbul'a varmıştı[153]. Elçi henüz İstanbul'a varmadan, yabancı kordiplomatik Devrim Fransası karşıtı propagandalarını sürdürmekte ve İstanbul'da cumhuriyetin herhangi bir elçisini görmek istemediklerini dile getirmekteydiler. 1 Nisan ve 4 Haziran tarihlerine Bâbıâli'ye birer nota veren Avusturya (*Herbert von Rathkeal*), Prusya (*Friedrich Wilhelm von Knobelsdorf*) ve Rusya (*Aleksandr Khvostov*) temsilcileri Fransız Sefareti'nde gece-gündüz devam eden cümbüşlerden ve taşkınlıklardan şikâyetçi olmuştu. Şikayetler bununla da sınırlı değildi. Fransızlar, krallarının katili olmakla, tüm ilahî ve insanî yasaları bertaraf etmekle, Bâbıâli'nin tarafsızlık politikasını hiçe saymakla itham edilmekteydi. Bâbıâli'nin tarafsızlığına rağmen, bir simge olan özgürlük ağacını[154] küstahça Fransız Sefareti'nin orta yerine ve Saray-ı Hümayun'un[155] önüne dikmeleri" elçileri o denli rahatsız etmişti ki Bâbıâli'nin bu ağacı derhal kesmesini dahi talep etmişlerdi[156]. Elçilerin ifadelerine bakılırsa *"vaziyet öyle bir hâl almıştı ki, Padişah ittifakın sembolü olarak ulusal renklerle süslenmiş*

---

[152] Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 184, fo. 159.

[153] Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 185, fo. 12, 9 Temmuz 1793, Descorches'dan Dışilişkiler Bakanlığı'na.

[154] Fr. *l'arbre de la liberté*. Fransız Devrimi'nin günümüze ulaşan sembollerinden biridir. Fransa'da basılan madeni 2 Euroların arka yüzünde halen mevcuttur. *İstikrar, terakki, kuvvet ve kudret*i simgelemektedir.

[155] Orijinal metinde *Palais Impériale* olarak geçen bu saray, II. Bayezid döneminde inşa edilen *Galata Sarayı*'dır. Galata Sarayı, klasik dönemde Edirne'deki Eski Saray ve İstanbul'daki Yeni Saray/Topkapı Sarayı ile birlikte devlet kadrolarına liyakatli idareciler yetiştirmek amacıyla kurulmuştur. 19. yüzyıla kadar Enderûn'a ve Kapıkulu Sipahi Ocağı'na adaylar yetiştiren Galata Sarayı, Tanzimat sonrası Fransız eğitim sistemine göre yabancı dil bilen kadrolar yetiştirme ihtiyacı dolayısıyla 1868'de açılan Galatasaray Mekteb-i Sultânîsi'ne dönüşmüştür. Bu saray ile Fransız Sefaret Binası birbirine komşu yapılardır. Bkz. Mehmet İpşirli, "Galata Sarayı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 13, İstanbul 1996, s. 322-323; Adnan Şişman, "Galatasaray Mekteb-i Sultânisi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi,* C. 13, İstanbul 1996, s. 323-324.

[156] Ignace de Testa, *a.g.e.*, C. II, s. 204-206.

giysiler kuşanmakta ve kutsal özgürlük ağacına ilgiyle bakmaktaydı. Her halükârda, Bâbıâli elçi Descorches'un İstanbul'a gelmesine izin vermemeli, Fransız Sefareti'nde yapılan saygısızlığı daha fazla hoş görmemeliydi."[157]

Descorches, bu üç temsilcinin saldırganlığının had safhaya ulaştığından yakınarak, koalisyon elçilerinin tahkirane ifadelerini şöyle aktarmaktadır: "*Ben karaya çıkarken dahi Avusturya, Rusya ve Prusya elçileri her zamankinden daha fazla bize karşı ortak muhtıralar veriyor, hakaret ediyor, tehdit ediyor, bağırıyor, beni kabul etmemelerini, Gaudin'in*[158] *kovulmasını ve sarayın avlusuna dikilen özgürlük ağacının sökülmesini istiyorlardı*."[159]"

Choiseul-Gouffier'nin XVI. Louis'nin idamından sonra İstanbul'u terk etmesi ile Descorches'un Payitaht'a varışı arasında İstanbul'da herhangi bir temsilcisi bulunmayan Fransa Cumhuriyeti için bu durum bir diplomatik fetret dönemiydi[160]. Nitekim Marie Louis Daubri adı altında gizli bir kimlikle seyahat etmesi planlanan Descorches [161] 1793 yazında İstanbul'a vardığında, Bâbıâli kendisinden büyükelçilik konutu yerine Galata'da başka bir konakta kalmasını istemek durumunda kaldı. Bu ricanın Fransız Devrimi'ni simgeleyen kokart ve özgürlük ağacı gibi sembollerden şikâyetçi olan koalisyon temsilcilerinin gönüllerini almak ve tarafsızlığını göstermek amacıyla yapıldığı düşünülebilir. Zira Descorches, Yeşilköy'e vardığında burada Reisülküttabın görevlendirdiği Dantan ile buluşmuş ve Dantan elçiyi Galata'da bir eve yerleştirmişti[162]. Öyle anlaşılmaktadır ki Fransız Sefareti'nin Choiseul-Gouffier tarafından hoyratça kullanımı ve koalisyon üyesi ülkelerin elçilerinin Bâbıâli'ye şikâyetleri Fransız elçinin ikametgâh yerinin değişmesinde büyük rol oynamıştır. Descorches'un aktardığına göre, Choiseul-Gouffier İstanbul'dan ayrılmadan önce

---

[157] Ignace de Testa, *a.g.e.*, C. II, s. 206-207.
[158] Claude-Émile Gaudin, Devrim sonrası İstanbul Fransız büyükelçiliğinin baş sekreteri olarak hizmet vermekteydi.
[159] Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 185, fo. 126.
[160] Pascal Firges, *French Revolutionaries in the Ottoman Empire*, s. 43.
[161] Marie Louis Descorhes'un isminin baş harflerinin (M. L. D.) aynı olacak şekilde Marie Louis d'Aubri (ya da Daubri) diye bir sahte isim seçilmesi planlanmıştı. Bkz. Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 184, fo. 147, 1792.
[162] Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 185, fo. 125-126, 8 Ağustos 1793, Descorches'tan Dışilişkiler Bakanlığı'na.

büyükelçilik konutunun demirbaşlarını, parkelerine varıncaya kadar söktürüp satmış olduğundan konut kullanılacak durumda değildi. Bu sebepten dolayı Descorches bir süre Galata'da bir Fransız vatandaşının evinde ikamet etmek zorunda kalmıştı[163].

Choiseul-Gouffier'nin İstanbul'dan ayrılmasından sonra elçilikte, monarşi döneminin son temsilcileri sayılabilecek tercüman, kâtip ve sekreterlerin işlerine son verildi. Böylece Devrim Fransası yeni rejimi ve yeni Türk politikasıyla İstanbul'da varlık göstermeye başladı. Lakin Descorches bütün bu değişikliklere rağmen herhangi bir Osmanlı yetkilisiyle görüşmek için biraz daha beklemek zorunda kalacaktı. Descorches bu hususta Dantan'ı defaatle Reisülküttap'a göndermesine rağmen, Reisülküttap kendisine "mevcut diplomatik ateşin biraz sönmesi" gerektiği cevabını vermişti[164]. Yeni elçi bu esnada faydalı bağlantılar kurmaya gayret etmekteydi. Bu hususta Fransız dostu olarak telakki ettiği Kaptan-ı Derya Damat Küçük Hüseyin Paşa'nın padişahın üzerindeki nüfuzu sebebiyle oldukça iyi bir araç olarak görmekteydi. Ayrıca İsveç ataşesi d'Ohsson'un kendisine Bâbıâli'deki önemli kişiler ile ilgili akıl verdiğinden bahsetmekteydi. D'Ohsson'a göre Bâbıâli drogmanı Moruzi, kalbinin derinliklerinde Fransız sevgisi taşımaktaydı lakin padişahın güveninin kilit noktası Reisülküttap Mehmed Râşid Efendi idi[165].

Descorches, Reisülküttap'la değil ancak Gümrük Emini Musa Bey ve Muhib Efendi ile görüşebilmişti[166]. Elçi bu görüşmede adı geçenlere itimatnamesini arz etmiş ve yeni rejimin dış politikasının hangi esaslara dayandığını şöyle izah etmişti: 1- Fransız Cumhuriyeti dış ilişkileri ile ilgilenmeye müsait olur olmaz, Osmanlı Devleti'nin en eski ve en sadık dostlarının başında geldiğini duyuracaktı. Fransa'nın niyeti sadece bu ilişkiyi yeniden güçlendirmek değil aynı zamanda onu her

---

[163] Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 185, fo. 12-13, 9 Haziran 1793, Descorches'tan Dışilişkiler Bakanlığı'na.

[164] Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 185, fo. 126, 8 Ağustos 1793, Descorches'tan Dışilişkiler Bakanlığı'na.

[165] Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 185, fo. 127, 8 Ağustos 1793, Descorches'tan Dışilişkiler Bakanlığı'na.

[166] Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 185, fo. 128, 8 Ağustos 1793, Descorches'tan Dışilişkiler Bakanlığı'na.

zamankinden daha etkili kılmaktı. Fransız Ulusu, eski rejimde olduğu gibi kendi menfaatlerine ve türlü entrikalara tevessül etmeyecek, eski rejimin hain temsilcileri artık bu ulusu temsil edemeyecekti. Bundan böyle cumhuriyet idaresi, Fransa'yı dost belleyen devletlere daha önce sunmadığı kadar itibar ve sadakat garantisi verecekti.

2- Descorches'un ikinci vazifesi, Fransız Devrimi'nin gerçek karakterini ve amaçlarını Bâbıâli'ye izah etmekti. Bu hususta Fransa ve Osmanlı'nın ortak düşmanları tarafından yayılan gerçek dışı ve manipülatif algıları bertaraf edebilmek adına Bâbıâli'ye gerekli tüm açıklamalar yapılacaktı. Osmanlı'nın bereketli topraklarına göz dikmiş ortak düşmanların habis iştahlarını bastırabilecek yegâne güçler Fransa ve Osmanlı Devleti'ydi. Osmanlı Devleti'ni bölmekten çıkar devşirmek niyetinde olan bu ortak düşmanlar, Fransa'dan daha ziyade Osmanlı Devleti'ne zarar vermekteydi. Fransa'nın İstanbul'daki son temsilcilerinin ihaneti sebebiyle Bâbıâli'yi bilgilendirmek elzemdi.

3- Descorches, Bâbıâli'ye eski rejimin diplomatik temsilcilerinin bu antlaşmayı imzalayarak Osmanlı Devleti'nin çıkarlarını Avusturya Hanedanı'nın menfaatlerine feda ettiğini belirtmekteydi. Versailles Antlaşması'nın[167] Devrim Fransası iktidarı nazarında yok hükmünde olduğu Bâbıâli'ye bildirilmekteydi. İtimatnamede Bâbıâli'ye düşmanlarının kırk sekiz saat içinde İstanbul'a ulaşabileceği ikazı yapılarak Küçük Kaynarca Antlaşması ile kaybedilen toprakların, Fransa'nın teminatıyla geri alınabileceğinin sinyalleri verilmekteydi. Bu sonucu elde etmek için Fransa, Bâbıâli'den hiçbir yardımı esirgemeyecek bilakis Osmanlı ordusunu desteklemek için gemiler, topçular, subaylar gönderecekti. Fransa bütün bu vaadler karşılığında Bâbıâli'den sadece Rusya'ya karşı aşılmaz bir set oluşturmasını istemekteydi. Teminatnamede ayrıca Osmanlı Devleti'nin tehlikede olduğu ve Osmanlı-Fransa arasında kalıcı bir ittifak antlaşması imzalandığı takdirde, Cumhuriyet idaresinin

[167] Uzun süre devam eden Büyük Britanya-Avusturya ittifakına karşı Fransa-Prusya ittifakının dağılıp 1756'da Fransa-Avusturya ittifakına karşı Büyük Britanya-Prusya ittifakının tesis edilmesi olayı Avrupa tarih yazımında *diplomatik devrim* olarak adlandırılmaktadır. Versailles Antlaşması diplomatik devrimin Fransa ayağıdır.

elindeki tüm araçları seferber ederek bu tehlikeyi bertaraf etmeye hazır bulunduğu bildirilmekteydi[168].

Bunun üzerine Musa Bey bu teklifleri olumlu karşılamış ve Fransız Milleti[169]'nin bu konudaki samimiyetine inandığını belirtmişti. Musa Bey ayrıca önerilen ittifakı kabul etmeyi çok istediklerini ancak Fransız Hükûmeti'nin henüz yeterince konsolide olmaması ve düşmanlarının sayıca fazla olması sebebiyle şu an bu hususta bir adım atılamayacağını Descorches'a bildirmişti. Ayrıca Türk tarafı Descorches'a barış döneminde olduklarını vurgulamış ve bu ittifakı yaparak benimsediği tarafsızlığı bozmak istemediğini de eklemişti. Fransa'nın sabit ve istikrarlı bir hükûmete kavuşması halinde Bâbıâli, bu ittifakı alenen ve derhal ilan edeceği vaadinde bulunmuştu[170].

Musa Bey'in ifadesine göre ittifakın hemen ilanı, iki ülke için tehlikeli ve yersiz olabilirdi çünkü Osmanlı Devleti henüz savaşa hazır değildi. Ancak Bâbıâli Descorches'un subay ve teknik uzman teklifini kabul etmekte, özellikle bir piyade talim subayı, imparatorluğun kalelerini tahkim için iki istihkâm subayı ve iki top dökümcüsü talep etmekteydi. Descorches ise Bâbıâli'nin çekinceleri ve tarafsızlığı muhafaza etme tutumu hakkında birçok itirazı olduğunu, ancak şimdilik Türk tarafının aldığı kararı hükûmetine iletmekle yetinmeyi tercih ettiğini söylemekteydi. Ayrıca talep edilen askerî uzmanların gönderileceği sözünü vermişti. Bununla birlikte Descorches, Bâbıâli'nin Fransız Cumhuriyeti'nin samimi dostluğuna güvenmesi gerektiğini ekleyerek İstanbul'a geldiğinden beri kendisine yapılan muameleyi hatırlatmış ve bu tutuma son verilmesini rica etmişti. Descorches'a göre Bâbıâli, ittifakı ertelemeyi uygun gördüğünden, onun farklı kimlikle katıldığı gizli

[168] Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 185, fo. 143-146.
[169] Bu görüşmede Türk tarafının Cumhuriyet yerine millet terimini tercih etmesi Descorches'un gözünden kaçmamıştı. Bkz. Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 185, fo. 129.
[170] Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 185, fo. 153, Descorches ve Reisülküttab'ın 8 Ağustos 1793 görüşmeleri.

müzakerelerin artık var olması için hiçbir neden yoktu ve bu skandal durum Fransız Cumhuriyeti'nin onuruna yakışamazdı[171].

Bu görüşmeyi Dışilişkiler Bakanı Lebrun'e[172] aktaran Descorches, Bâbıâli'nin tarafsızlıkla ilgili düşüncelerini değiştirebileceği kanaatinde olmadığını "*korkunun hâkim olduğu yerde akla davet hiçbir işe yaramaz. Yaşadıkları talihsizliklerin ruhlarında derin izler bırakması çok da şaşırtıcı değil."* sözleriyle ifade etmekteydi. Descorches ayrıca Osmanlı Devleti'nin savaş hazırlığı içinde olduğunu ancak bu hazırlıkların istenen düzeyde olmadığını belirtmekteydi. Elçinin ifadesine göre tüm Avrupa bir devletin çıkıp Rusya'ya saldırmasını beklemekteydi. Fakat oturup beklemek yerine "Avrupa'yı kötülüğe boğan bu Rus devinin çöküşü isteniyorsa, Osmanlı Devleti'ne yol göstermeli ve istenen askerî uzmanlar derhal Türkiye'ye göndermeliydi[173]."

Bâbıâli'nin iki devlet arasında bir ittifak antlaşması imzalanması için öncelikle Fransa'nın politik istikrara kavuşması gerektiği yönündeki çekincesi 1793 yazında Fransa genelinde yaşanan kargaşa nedeniyle haklı çıkmış görünmektedir. Zira Fransız tarihinde terör dönemi (*le Terreur*) olarak anılan bu olaylar silsilesi 1794 yazında Cumhuriyet'in Dışişleri Bakanı Lebrun ve Robespierre'in giyotinle idamıyla sonuçlanmıştı. Lebrun'un yerine geçen François Louis Deforgues, gönderdiği talimatta, selefinin talimatlarına ekleyecek bir şeyi olmadığını Deschorches'a bildirmişti[174]. Descorches'un bu dönemdeki muhaberatından da anlaşılacağı üzere, Fransa'da hüküm süren terör yüzünden elçi ile Paris arasındaki iletişim ciddi manada aksamıştı. Hatta bu durumdan endişeye kapılmış olduğu anlaşılan Descorches, bir noktada kendisini Türk topraklarında terk edilmiş hissetmiş olduğunu aşağıdaki ifadelerinde dile getirmektedir: "*Para ve mektup, yurttaş bakanım, gözleriniz ve dikkatiniz bize çevrilene kadar bunu sürekli tekrarlayacağım*[175]*."* İletişim

[171] Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 185, fo. 155-156.
[172] Pierre Henri Lebrun esasında 2 Haziran'da görevden alınmıştı, lakin Descorches'un bunu bilmediği anlaşılıyor.
[173] Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 185, fo. 129-130.
[174] Pascal Firges, *French Revolutionaries in the Ottoman Empire*, s. 61.
[175] Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 186, fo. 284.

kopukluğunun yanı sıra terör dönemi esnasında Paris Hükûmeti, İstanbul'daki elçisine maddi destek vermeyi dahi ihmal etmişti. Talimat ve malumattan yoksun, para sıkıntısından muzdarip Descorches: "*cebinde parası olmayan insan ne ileri atılabilir ne de cesur davranabilir*[176]" diye yazmaktaydı. Fransa'da yaşanan karışıklıklar sebebiyle 60 bin kuruşluk poliçesi geri çevrildiğinden Fransız Büyükelçiliği zorunlu giderlerinin masrafını dahi karşılayamaz hale gelmişti[177]. Descorches 25 Mart 1794'te bu durum hakkında şöyle yazmaktaydı: "*Unutmayın, yurttaş bakanım, bana mali imkânlar vaadettiniz ancak İstanbul'da beş parasız kaldım.*"

Çekilen para sıkıntısı sadece sefaret çalışanlarıyla da sınırlı değildi. 2 aydır maaşlarını alamayan İzmir'de demirli dört firkateyn mürettebatının acil ihtiyaçları için Descorches, Osmanlı Hükûmeti'nden 28 bin kuruş daha borç istemek ve daha önce alınan 50 bin kuruşun iadesi için erteleme talep etmek zorunda kalmıştı. Reisülküttap, bu istekleri gülümseyerek kabul etmişti. Descorches'un maddi yardım talebine karşılık III. Selim, talep edilen meblağın ödünç verilmesini ve Descorches'a ihtiyaç oldukça destek verileceğinin gizlice bildirilmesini istemişti[178].

Descorches 23 Eylül 1793 tarihinde Reisülküttap'dan görüşme daveti aldı[179]. Reisülküttap Mehmed Râşid Efendi'nin Üsküdar'daki konağında ağırlanan Descorches, orada hazır bulunanlara mühendis olarak takdim edildi. Kendisine reçel, kahve ve gül suyu ikramından sonra yaklaşık üç saat sürecek olan görüşmeler başladı. Görüşmede Reisülküttap, Descorches'a "Bâbıâli, Fransa'nın dostuydu hatta Fransa'nın başarılarının daim olmasını isteyecek kadar iyi dostuydu fakat ittifakın imzalanmasında acele edilmesinden endişe etmektedir." demiş, Descorches da Reisülküttap'a iki devlet arasındaki ittifakın imzalanmasıyla Bâbıâli'nin ordusunu modernize etmek için Fransa'nın göndereceği askerî uzmanları anımsatmıştı. Descorches bu görüşme sonunda konutuna geri dönerek Dışişleri'ne görüşmenin tafsilatını anlatan bir rapor göndermişti. Descorches raporunda şöyle yazmaktaydı:

---

[176] Pascal Firges, *French Revolutionaries in the Ottoman Empire*, s. 69.
[177] BOA/HAT, 264-15265.
[178] Édouard de Marcère, *une Ambassade à Constantinople: la Politique Orientale de la Révolution Française,* C. 1, Paris 1927, s. 284.
[179] Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 186, fo. 19.

"*Vatan aşkına, üç buçuk ay boyunca rüzgârda yönsüz, nirengisiz kalmış olan bu bedbaht temsilcinize acıyın. Yurttaş bakandan rica ediyorum. Emirlerinizi verin ki yazışmalarımız düzene girsin. Yakında bu sürecin meyve vereceğini göreceksiniz, sizi temin ederim*."[180] Descorches'a göre Ruslar Turla'da asker toplamakta, Kırım sahillerine bataryalar inşa etmekte ve Karadeniz'deki filosunu silahlandırmaya devam etmekteyken Türk tarafı hala ikircikli davranmaktaydı. Deschorces bu tutum hakkında "bir iyi, bir kötü tesir altındalar" yorumunda bulunarak "*iyi tesir altındayken kendilerine sunulan koşullardan istifade ediyorlar fakat hemen sonra kötü bir tesir altına giriyorlar ve bu tüm çabaların akamete uğramasına neden oluyor.*" diye belirtmekteydi[181]. Dolayısıyla Bâbıâli'nin Fransa lehine sonuçlar alması için acilen yönlendirilmesi icap etmekteydi. Bu bağlamda elçi, Bâbıâli'nin istediği askeri ve teknik uzmanların listesini merkeze iletmişti. Bâbıâli de vaad edilen teknik ve askerî uzmanların bir an önce gelmesini istemekteydi. Elçi merkeze "*Padişah, istediği subay ve zanaatkârlar konusunda sabırsız, Kapdan Paşa, mütemadiyen bana ne zaman geleceklerini soruyor*" diye yazmaktaydı[182]. Ordusunu modernize etme sürecinde olan Osmanlı Devleti'nin bu sabırsız bekleyişi zaman içinde bir istihkâm, iki piyade ve bir süvari talim subayının yanı sıra bir de top döküm ustasının İstanbul'a gönderilmesiyle somut bir zemine oturmaya başlamıştı[183]. Bu süre zarfında Fransız büyükelçiliğinden Bâbıâli'ye sunulan 10 nota şu konulara yoğunlaşmıştı:

12 Ocak: İzmir'deki Fransız firkateynlerinin ihtiyaçları için Bâbıâli'den yeni bir kredi talebi hakkında nota.

14 Şubat: Rusların, Osmanlı ve Fransız hükûmetleri arasında sürekli ihtilaf çıkarma çabası ve Bâbıâli'nin İstanbul'da taşkınlık çıkaran Fransızlara yaptırımda bulunmasını istemesi hakkında nota.

---

[180] Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 186, fo. 20-21.
[181] Descorches'dan Dışişleri Bakanlığı'na, Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 187, fo. 19, 25 Ocak 1794.
[182] Descorches'dan Dışişleri Bakanlığı'na, Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 187, fo. 61, 10 Şubat 1794 (22 Pluviôse II).
[183] *Comité de Salut* kayıtları, Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 190, fo. 126, 22 Ocak 1795 1794 (3 Pluviôse III).

15 Şubat: Descorches'un Reisülküttap'a özel olarak yazdığı şifreli bir mektup. Bu mektupta ittifakın tesisi için Reisülküttap'ın şahsına yaklaşık 50 bin kuruş verilmesi hakkında ibare.

20 Şubat: Fransa'nın Osmanlı sularında seyrüsefer talebine ve Osmanlı donanmasının ıslahı için Fransız filolarının örnek teşkil edeceğine dair nota.

24-26 Şubat: Osmanlı Devleti tarafından talep edilen talim subayları ve teknikerin yakında İstanbul'a ulaşacağına dair bilgilendirme ve onları getiren firkateynin ülkeye serbestçe giriş talebi hakkında nota.

Elçi Descorches'un Fransa'dan gelen subay ve teknikerleri taşıyan geminin tedbir amacıyla Çanakkale'de karaya çıkarılmasını protesto ettiği nota.

1 Mart: Mâli darlık sırasında Osmanlı Devleti'nden alınan 50 bin kuruşluk kredinin vaktinde ödenememesi yüzünden Descorches'un özürlerini beyan ettiği nota.

7 Mart: Cumhuriyet elçisinin, elçiliğinin tanınmasını talep ettiği nota[184].

10 Mart: Descorches'un yazışmalarını Avusturyalılara sızdıran Türk memurlar ve Avusturyalılar tarafından işlenen milletler arası hukuka mugayir suçlarla ilgili Bâbıâli'ye sunulan şikâyetler hakkında nota.

17 Mart: Fransa'nın Hıristiyan millet unvanını reddettiği, her Fransız vatandaşının inanç ve ibadet özgürlüğünü koruyan cumhuriyet anayasasının hiçbir dini dışlamadığını beyan eden nota[185]. Bu notalardan terör döneminde Osmanlı Devleti'nde hizmet veren Fransızların, para sıkıntısından, elçilerinin resmen tanınmamasından, Rusya ve Avusturya'nın manipülatif faaliyetlerinden şikâyetçi oldukları anlaşılmaktadır. Ayrıca Devrim Fransası'nın anayasaya dayalı laik bir tutumla Bâbıâli nezdinde "Hıristiyan millet" kategorisinde anılmayı reddetmesi de kayda değer bir husustur. Lakin buradaki esas mühim mesele 15 Şubat'ta Reisülküttaba yazılan şifreli mektupta yer alan rüşvet iddiasıdır. Çalışmamızın daha önceki kısımlarında Fransa'nın

[184] Dışişleri Bakanlığı'ndan Kamu Güvenliği Komitesi (*Comité de salut public*)'ne, Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 187, fo. 47, 28 Mayıs 1794 (9 Prarial II).

[185] Dışişleri Bakanlığı'ndan Kamu Güvenliği Komitesi (*Comité de salut public*)'ne, Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 187, fo. 48, 28 Mayıs 1794 (9 Prarial II).

Osmanlı Devlet adamlarının karar alma ve yürütmede "hızlanması" için belirli bir bütçe ayrıldığı ve Sémonville'e bu parayı Cumhuriyet'in çıkarları doğrultusunda kullanması için tahsis edildiği bilgisine sahibiz. Reisülküttabın, Descorches'un "hediyesi"ni kabul edip etmediğine dair bir vesika bulunmamakla birlikte ittifak antlaşması için yapılan çalışmaların birden hızlanması da dikkatten kaçmamalıdır. Nota trafiğinde dikkat çeken bir diğer husus da Avusturya elçiliğine bilgi sızdıran Türk memurların varlığıdır. 10 Mart tarihli notada bu memurların kimlikleri ya da vazifeleri belirtilmemiştir. Lakin Descorches'un Bâbıâli'ye ilettiği resmi notaların yahut yazışmaların Avusturya elçiliğine sızdırıldığı göz önüne alınırsa, bahsi geçen memurların tercüme işleriyle vazifeli olduğuna dair bir çıkarım yapılabilir.

İstanbul'da para sıkıntısı çektiğinden Osmanlı Devleti'nden borç alan Descorches'un harcamalarının bir kısmı sefaretin işleyişi gibi zaruri ihtiyaçlardan kaynaklanıyor olsa da *gizli harcamalar* kısmında yüklü bir şahsi gider kalemi olduğunu belirmekte fayda vardır. Bahsi geçen bu gizli harcamalar, Dışişleri Bakanlığı tarafından Descorches ve diğer üst düzey sefaret mensuplarının Bâbıâli ile ilişkileri 'iyileştirme' hususunda stratejik mevkilerde bulunan devlet adamlarını *ikna etmek* için tahsis edilen diplomatik rüşvetler olduğu anlaşılmaktadır. Örneğin Mayıs 1794 sonuna ait gizli harcamalar listesine bakıldığında, elçiliğin sadece saray, divan üyeleri, valide sultan ve padişahın sır kâtibine takdim edilen 'hediyeler' için 5204 kuruş harcadığı görülmektedir[186].

1794 sonlarına gelindiğinde Türk-Fransız ittifak antlaşması henüz akdedilemediği için Fransız Dışişleri, İstanbul'a yeni bir elçi tayin etmek için hazırlıklara başlamıştı. Lakin dönemin gelişmelerine bugünden bakıldığında Descorches'un görevini layıkıyla yerine getirmeye çok yaklaştığı anlaşılmaktadır. Zira Reisülküttap ve Descorhces arasındaki mükâlemelerde bir mutabakata varıldığından ve iki devlet arasında ittifak antlaşmasının imzalanması hususunda sadece birkaç ufak eksikliğin kaldığını Osmanlı arşivine yansıyan bir belgeden de takip etmek mümkündür[187]. Dahası 1794 Eylül'ünde III. Selim ittifak antlaşmasının imzalanması

[186] Descorches'dan. Dışişleri Bakanlığı'na, Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 187, fo. 35.
[187] BOA/HAT, 22-12400.

için gerekli çalışmaların bir an önce yapılmasını emretmiş[188] ayrıca Descorches'un Büyükelçilik Konutu'nda kalmasına müsaade edilmişti. Bu gelişmeler, iki ülke arasındaki ilişkilerin genel seyri hususunda müspet gelişmeler olarak kayda geçse de Fransız Hükûmeti, Kasım 1794'te muğlak gerekçelerle Descorches'u geri çekme kararı almıştı[189]. İlerleyen senelerde çeşitli misyonlarla yeniden İstanbul'a gönderilecek olan Descorches'un İstanbul orta elçiliği kariyeri böylece sona ermişti.

Her ne kadar genç Fransız Hükûmeti ittifakın bir türlü gerçekleşmemesini Descorches'un beceriksizliğine bağlasa da Fransa'daki siyasî istikrarsızlığın bu başarısızlıkta büyük rol oynadığı da su götürmez bir gerçektir. Öncelikle Fransa 1756'daki diplomatik devrim ile Osmanlı Devleti'ne yüz çevirmişti. Devrim Hükûmeti her ne kadar monarşi Fransası'nın diplomatik uygulamalarını terk etmiş olsa da belli ki istenen ilişkilerin kurulması hususunda biraz geç kalınmıştı. Osmanlı-Rus, Avusturya savaşları bitmeden ve koalisyon temsilcileri tekrar İstanbul'a dönmeden önce Fransa İstanbul'a bir temsilci göndermeyi akletmiş olsaydı, Fransa-Osmanlı ittifak antlaşmasını imzalamak Bâbıâli'ye bu koşullarda daha makul görünebilirdi[190]. Hâlbuki Bâbıâli, savaşı sona erdirmiş, Rusya ve Avusturya ile ayrı ayrı antlaşmalar imzalayarak savaşın açtığı yaraları sulh döneminde sarmaya çalışmaktaydı. Bu esnada politik ve diplomatik istikrardan uzak Fransa, Osmanlı Devleti'ni tekrar savaşa sürüklemek için Descorches'u göndermişti. Belki cumhuriyet kavramı Bâbıâli'ye yabancı değilse de devrim konsepti, daha doğrusu bir halk ayaklanmasının yürütme erkini ele alarak meşrutiyeti getirmesi, sonrasında da meşrutiyetin Jakoben bir diktatörlüğe evrilmesi fikri, Osmanlı devlet adamlarının aklına yatmamaktaydı. Kral ve kraliçenin başları uçurulmuş, dahası on binlerce insan katledilmişti. Osmanlı karar alıcılarının tüm bu gelişmeleri, memnuniyetsiz halk kitlelerinin protestosu olarak görmediklerine artık hiç şüphe yoktu. Bu şartlar altında, henüz istikrar kazanamamış ve bürokratik rutinini sağlayamamış bir hükûmetle ittifak antlaşması yapmak makul değildi. Üstelik İstanbul'a atanacak büyükelçinin kim olacağıyla ilgili uzun süren karışıklıklar yaşanmıştı. Fransız Hükûmeti önce Choiseul-Gouffier'yi geri çekmiş, bu "hainin" işlerini geçici olarak devralması için başka bir temsilci göndermişti. Daha

[188] BOA/HAT, 1456-23, (29 S. 1209/25 Eylül 1794).
[189] Pascal Firges, *French Revolutionaries in the Ottoman Empire*, s. 78.
[190] Pascal Firges, *French Revolutionaries in the Ottoman Empire*, s. 69.

sonra Choiseul-Gouffier'nin yerine Sémonville atanmıştı. Fakat Sémonville sakıncalı bir karakterdi. Hemen sonra Sémonville yerine Descorches'un geleceği öğrenilmişti. 1792 ve 1793 yazları arasında İstanbul'da en az sekiz kişi (Choiseul-Gouffier, Sémonville, Chalgrin, Fonton, Boeuf, Pech, Descorches ve Hénin) Fransa'nın temsilcisi olarak hizmet vermişti[191]. Ayrıca koalisyon elçileri Bâbıâli'ye mütemadiyen Pera ve Galata'daki Fransız vatandaşlarının olaylar çıkardığına dair bilgiler vermekteydi. Tüm bu diplomatik karışıklığa koalisyon elçilerinin devrim ve Fransa karşıtı propagandaları da eklendiğinde Bâbıâli nezdinde Paris Hükûmeti'ne duyulan güven doğal olarak şüphe uyandırmaktaydı. Velhasıl yaşanan tüm bu idarî kaosa rağmen, ordusunu modernleştirme konusunda Fransa'dan destek bekleyen Osmanlı Devleti'nin Fransız temsilcilerle diplomatik teması kesmemiş olması dönemin Osmanlı diplomasisinin ayırt edici nitelikleri arasındadır.

c. Verninac'ın orta elçiliği ve Auber-Dubayet'nin Büyükelçiliği

1794 Ekim'inde Descorches geri çağrılmış ve yerine Verninac tayin edilmişti. Değişiklik Bâbıâli'ye bildirilmişti[192]. Verninac'ın İstanbul'a gelişi 26 Nisan'ı bulacaktı[193]. Descorches Fransız Cumhuriyeti'nin resmen tanınmasını ve büyükelçiliğin Bâbıâli nezdinde tasdikini sağlayamamış olsa da Fransa'ya dönerken geride yeni elçi Verninac için oldukça uygun bir ortam bırakmıştı. Elbette Fransa'daki idari karışıklıkların da sona ermesi ve Direktuvar Hükûmeti'nin işbaşına geçmesi de Bâbıâli nezdinde olumlu gelişmelerdi. Üstelik Bâbıâli'nin Fransız Cumhuriyeti'ni tanımasının şartlarından biri olan "başka bir devlet tanırsa biz de tanırız" koşulu Nisan 1795'te Prusya'nın Fransız Cumhuriyeti'ni resmen tanıyan antlaşmasıyla[194] gerçekleşmişti. Ayrıca İsveç ve Danimarka'nın da Fransız Cumhuriyeti'ni tanımasının yakın olduğuna dair istihbarat alan Bâbıâli, neticede tarafsızlık politikasını gözden geçirmeye karar vermiş ve değişen Avrupa politik ikliminde artık tarafsız

[191] Pascal Firges, *French Revolutionaries in the Ottoman Empire*, s. 43.
[192] BOA/HAT, 33-1604, (11 R. 1209/6 Ekim 1794).
[193] *Le Stamboul* gazetesinde, İstanbul'daki Fransız sefirleri ile ilgili muhtelif makaleler kaleme alan Régis Délbeuf'ün Verninac'ın İstanbul sefaretiyle ilgili dikkate değer bir köşe yazısı mevcuttur. Verninac'ın İstanbul'a geldiği tarihi bu kaynaktan tespit ettik. Bkz. *Le Stamboul,* Yıl 30, No. 281, 7 Ekim 1898, s.1.
[194] Jules de Clerq, *Recueil des Traités de la France,* C. 1, Paris 1880, s. 232-236.

kalamayacağını idrak etmişti[195]. Bâbıâli bu gelişmeler üzerine 18 Mayıs 1795'te Fransız Cumhuriyeti'ni ve Verninac'ın elçiliğini resmen tanımıştı[196].

Verninac'ın amaçları, selefininkinden çok farklı değildi. Fransız Hükûmeti ona Osmanlı Devleti ile bir saldırı ittifakı kurması talimatını vermişti. *Comité de Salut Public,* Bâbıâli'yi Avusturya'ya karşı bir saldırı başlatmaya ikna etmenin son derece zor olduğunu anlamıştı. Bu nedenle Verninac'a, Osmanlıları "Müslümanların başlıca düşmanı olarak gördüğü" Rusya'ya karşı bir savaşa kışkırtması emredildi. Böyle bir savaş, Polonya'nın Rus işgalinden kurtulmasına da yardımcı olabilirdi. Fransız Hükûmeti'nin hesabına göre Türkler bir kez Rusya'ya saldırdığında, Avusturyalıların da savaşmaktan başka seçeneği kalmayacaktı. Avusturya savaşın dışında kalsa bile, en azından doğu ve güney sınırlarını güvence altına almak için kayda değer bir kuvvet sevk etmek zorunda kalacaktı. Böylece bu kuvvetler Fransa'ya karşı kullanılamayacaktı. Sonunda, 23 Mayıs 1796'da bir Fransız-Osmanlı saldırı ittifakı değil, savunma ittifakının imzalanmasına yönelik bir anlaşmaya varıldı. Bu savunma ittifakı, olası Rus saldırısına karşı bir müttefik sağlayarak Osmanlı çıkarlarına uygun olabilecekti. Ancak Fransa için stratejik değeri düşük bir anlaşmaydı. Yine de Verninac, bu antlaşmayı 'her iki taraf için de eşit derecede fayda' ilkesini göz önünde bulundurarak, bu koşullar altında beklenebilecek en iyi sonuç olarak sundu. Verninac'a göre, ittifak antlaşmasının ana gerekçesi 'Osmanlı Devleti'nin çöküşünü önlemek' ihtiyacıydı. Bu gerekçeyi hazırladığı taslakta şu üç varsayıma dayandırmaktaydı: 1- Osmanlı Devleti'nin yıkılması, bölgedeki güç ve nüfuzun Rusya'nın lehine artmasına, bu da Avrupa'nın dengesinin tamamen bozulmasına ve Cumhuriyet'in egemenlik ve bağımsızlığının tehlikeye düşmesine neden olabilirdi. 2- Osmanlı Devleti'nin yıkılmasıyla cumhuriyetin denizcilik faaliyetleri ve ticareti ölümcül bir darbe alabilirdi. 3- Oysaki Türkler, Avusturya ile savaş halindeyken Fransa'ya çok faydalı olabilirdi[197].

Bu noktada rollerin değiştiği gözlemlenmektedir. İttifak antlaşmasının bir an evvel imzalanması için bu sefer yeni Reisülküttap Ebubekir Râtıb Efendi, Verninac'a

[195] BOA/HAT, 267-15520.
[196] Verninac'ın 26 Mayıs 1795 tarihli mektubuna dayanan haber. Bkz. *Annales patriotiques et littéraires, ou la Tribune des hommes libres,* Yıl 6, No. 202, 10 Temmuz 1795, s. 979.
[197] Pascal Firges, *French Revolutionaries in the Ottoman Empire*, s. 81-82.

tazyikte bulunmaya başlamıştı. Fransız büyükelçisi ise ittifak antlaşması koşullarının hazırlanması için vakit istemekte, konunun çok mühim olduğu, dolayısıyla hata payını asgariye indirmek için titizlikle çalıştığını bildirmekteydi[198].

Bu tedâfüî ittifak taslağına göre taraflardan herhangi birinin bir Avrupa ülkesiyle savaşa girmesi durumunda, diğerinin de savaşa katılması beklenmekteydi. Lakin Fransız Hükûmeti bu antlaşma taslağını oldukça asimetrik bulmaktaydı. Zira Verninac'ın taslağına göre, Osmanlı Devleti olası bir Fransa-İngiltere savaşında Fransa'yı askerî yönden desteklemekten muaf tutulmaktayken, Fransa, muhtemel bir Osmanlı-Rus savaşında Rusya'ya karşı maliyetli savaşlara girmek durumundaydı. Dolayısıyla Fransız Hükûmeti Verninac'ın antlaşma taslağını onaylamamayı tercih etti. Bâbıâli nazarında ise Fransız Hükûmeti'nin onayı sadece bir formalite olarak görüldüğünden antlaşmanın imzalanmaması büyük şaşkınlık yaratmıştı[199].

Osmanlı Devleti ve Fransa arasında imzalanacak herhangi bir antlaşmanın ön koşullarından birisi Fransa'nın Osmanlı Devleti'ne askerî uzman ve silah tedarikinde bulunmasıydı. Bir saldırı yahut savunma antlaşması imzalanması senaryolarında Fransız Hükûmeti, beraber savaşa gireceği müttefikinin askerî vaziyetinden haberdar olmak istemekteydi. Bu amaç doğrultusunda Türk topçularına eğitim ve talim vermek üzere Fransa'dan gönderilmiş olan topçu tabur komutanlarından Jean Baptiste Cuny, 1794 senesi gözlemlerine dayalı bir rapor hazırlamıştı. Bu rapora göre Nizâm-ı Cedid Ordusu'nun neferatı şöyleydi:

Her biri 115 kişiden oluşan 25 Topçu Bölüğü Tophane Kışlası'nda bulunmaktaydı. Levent Çiftliği'nde 115 kişiden müteşekkil bir topçu bölüğü daha mevcuttu. 1000 kişiden müteşekkil bir humbaracı birliği de Kâğıthane'de Tatlısular civarındaydı. Her biri 100'er neferden oluşan 5 arabacı bölüğü yine Tophane'de bulunmaktaydı. Bu birliklerin zabitleri topçu ocağı idaresi altındaydı. Bunlar toplamda 4480 kişiden ibaretti[200].

---

[198] BOA/HAT, 1241-48260.
[199] Pascal Firges, *French Revolutionaries in the Ottoman Empire*, s. 83.
[200] Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 192, fo. 99, 23 Ekim 1795 (1 Brumaire IV).

Osmanlı ordusunun sahip olduğu topların kalibreleri tam olarak tespit edilememişse de topçunun iyi organize edilmiş olduğu gözlemlenmişti. Top dökümhanesi iyi durumdaydı. Jean Baptiste Cuny ayrıca Levent Çiftiği'ndeki silah imalathanesinde oldukça iyi çalışan İspanyol yapımı bir makine bulunduğunu fakat silah üretiminin istenen düzeyde olmadığını aktarmaktaydı. Baruthane'deki barut değirmenleri iyi çalışmakta ve kaliteli barut temin edilebilmekteydi. Bu fabrikada üretimden sorumlu kişi de bir Venedikliydi. 1795'te aşağı yukarı100 topa ve 400 top mermisine sahip olan ordudaki top miktarının altı ay içinde ikiye katlanabileceğini ileri sürmekteydi. Jean Baptiste Cuny Osmanlı Devleti'nin 1795'te ancak 40 fersah mesafe kat edebilecek 10 sahra topuna ve 750 iyi eğitilmemiş topçuya sahip olmasına rağmen gelinen noktanın ümit verici olduğunu belirtmekteydi. Cuny raporunu, "*Türkler her geçen gün topçulukta aşama kaydetmektedir. Türk ordusunun en azından şu anda sahip olduğu en organize ve aktif birimleri topçulardır*[201]*."* diye bitirmekteydi. Cuny'nin bu raporundan hemen sonra başka bir gözlemci ise "*Türklerin askerî olarak en zayıf noktası, topçu ocağıdır*" demekteydi.[202]

Reisülküttap Ebubekir Ratıb Efendi 29 Ekim 1795'te *Comité de Salut Public*'e gönderdiği bir takrirde Bâbıâli'nin ihtiyaç duyduğu askerî uzmanların yanı sıra top üretimi için teknikerler de istemişti[203]. İstenen askerî uzmanlar "askeri teşkilatlanmadan ve personelden sorumlu bir subay, her mevkiden on iki subay, on iki astsubay, otuz sekiz zanaatkâr ve her sınıftan topçu" şeklindeydi. Bu askerler aşama aşama Toulon'a gidecek, kıdemsiz subaylara, ast subaylara ve neferlere üç aylık; daha üst rütbeli subaylara ise altı aylık ön ödeme yapılacaktı. Dökümhane, silah atölyesi ve barut imalatıyla ilgilenenler yıllık *on sekiz bin livre* (günümüzün 103 bin poundu) maaş alacaktı[204]. Bunların yanı sıra bir tümgenerel, bir tuğgeneral, bir albay, iki yarbay, beş

[201] Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 192, fo. 100, 23 Ekim 1795 (1 Brumaire IV).
[202] Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 193, fo. 39, 31 Ocak 1796 (11 Pluviôse IV).
[203] Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 192, fo. 120, 1 Kasım 1795 (10 Brumaire IV).
[204] Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 193, fo. 25-26, 26 Ocak 1796 (6 Pluviôse IV).

yüzbaşı, beş teğmen, on iki çavuş, otuz yedi topçu neferine toplam 75.690 *livre* (günümüzün 435 bin poundu) ödeme yapılması planlanmaktaydı[205].

Dışilişkiler Bakanlığı'ndan Direktuvar Hükûmeti'ne 31 Ocak 1796'da sunulan bir önergenin suretinde yer alan bilgiler tüm bu sürecin aydınlatılmasında önemli bir paya sahiptir. Buna göre Polonya'nın parçalanması ve Rusların batıya doğru yayılması, tüm Avrupa'yı endişelendirmesi gereken gelişmelerdi[206]. Rusların agresif yayılmacılığı netice itibariyle Fransa'nın Akdeniz'deki çıkarlarına zarar verebilirdi. Zira Osmanlı ordusu Rusya ordusu karşısında ağır mağlubiyetler almıştı. Bu yüzden Direktuvar Hükûmeti "Türkleri kurtarmanın lüzumuna" ikna olmuş ve Osmanlı Devleti'nin desteklenmesi gerektiği sonucuna varmıştı. Direktuvar Hükûmeti'ne göre "Osmanlı'nın engin-bereketli toprakları, büyük nüfus potansiyeli ve cesaretlerinin doğru yönlendirilmesi" gerekmekteydi[207]. *Dışilişkiler*'e göre "Topçuluk, Türklerin en zayıf oldukları askerî disiplindi ve bu yönleri tahkim edilmeliydi[208]."

Rapora göre Reisülküttap Ebubekir Ratib Efendi, İstanbul'da üç atölye kurulmasını istemişti. İlki top lojistiği için gerekli arabaları imal edecekti. İkinci atölye bir top dökümü atölyesiydi ve üçüncüsü de tüfek imali ve tamirine yönelikti. Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu tehlikenin bertaraf edilmesi için atölyelerin kurulmasından Fransız ustalar sorumlu olacaktı[209]. Raporun devamında Osmanlı Devleti'nin hizmetine sunulacak asker, uzman, teknik eleman, zanaatkâr ve gemici detayları birkaç maddede açıklanmıştı:

1. Akdeniz'deki mevcut Fransız gemilerinden bir filo teşkil edilerek Türk filosuyla birleşecektir.

---

[205] Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 193, fo. 22.
[206] Direktuvar'a sunulan rapor, Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 193, fo. 35, 31 Ocak 1796 (11 Pluviôse IV).
[207] Direktuvar'a sunulan rapor, Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 193, fo. 38, 31 Ocak 1796 (11 Pluviôse IV).
[208] Direktuvar'a sunulan rapor, Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 193, fo. 39, 31 Ocak 1796 (11 Pluviôse IV).
[209] Direktuvar'a sunulan rapor, Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 193, fo. 40, 31 Ocak 1796 (11 Pluviôse IV).

2. İstanbul'a bir topçu subayı gönderilecek, bunu ilerleyen tarihlerde başka topçu subayları ve zanaatkârlar izleyecektir. Böylece Bâbıâli için bir top atölyesi ve mühimmat deposu kurulacaktır.
3. İstanbul'da bir bronz top atölyesi tesis edilecektir.
4. Paris Tophanesi'nden Grobert[210] İstanbul'da kurulacak top atölyesinin başına tayin edilecekti.
9. Dışişleri Bakanlığı ve Savaş Bakanlığı, mermi imalatı ve tamirinin mümkün kılınması için Paris'teki imalathaneden gerekli alet ve makineleri temin edecekti[211].

Raporun devamında Reisülküttab'ın 29 Ekim 1795'te talep ettiği bir bronz top dökümcüsü, bir top kalıbı imalatçısı, bu ikisinin mesleklerini bilen bir subay, bir gülle dökümcüsü, top kalıpları yapan bir zanaatkâr, bu ikisinin yaptığı işten anlayan bir subay, tüfek üretimi için üç usta, top üretimi için dört usta gönderilmesi hususunda Direktuvar'a talepte bulunulmuştu. Kurulacak dökümhane için işleyişin takibini yapacak iki amir, iki mimar, madencilik okulundan iki öğrenci, iki dökümhane işçisi olmak üzere toplamda 147 kişi talep edilmişti[212].

Gemi inşası için Fransız işçiler de dâhil olmak üzere, astsubaylar, kara ve deniz subayları ve her türden zanaatkâr İstanbul'a gönderilmişti. Hali hazırda Toulon'da bulunan ve derhal gemiyle gelebilmeye uygun bir hafif topçu bölüğünün dahi gönderilmesi planlanmaktaydı. Fakat İngiliz gemileri Toulon Limanı'nını ablukaya aldığı için bahsi geçenler kara yoluyla İstanbul'a gelmek zorunda kalınca yolculukları uzamıştı.

Verninac, 26 Mayıs 1796'da III. Selim'in huzuruna çıkarak daha fazla Fransız subayının Osmanlı ordusunda istihdam edileceğini söylemişti. Yine aynı yılın 16

---

[210] Grobert aynı zamanda bir mucitti. Paris Tophanesi'nde görev yapan Tuğgeneral Grobert'in top lojistiği açısından tuhaf fakat etkili çözümleri vardı. Günümüzde Paris'teki Concorde Meydanı'nda bulunan Marly Atları heykelleri, Grobert tarafından icat edilen vinçli arabalarla buraya taşımıştı. Bkz. Antonin Debidour, *Recueil des Actes du Directoire Exécutif: Procès-Verbaux, Arrêtés, Instructions, Lettre et Actes Divers*, C. II, Paris 1911, s. 237.

[211] Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 193, fo. 41-44, 11 Pluviôse IV (31.01.1796).

[212] Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 193, fo. 48, 11 Pluviôse IV (31.01.1796).

Haziran tarihli Direktuvar resmî *recueil*'ünde Bâbıâli'nin Direktuvar'dan istediği mühendis ve teknisyenlerin görevlendirilmeleri şu şekildeydi: "Fransa Cumhuriyeti'nin denizcilik işlerinin başmühendisi olan Yurttaş Ferregeau, Padişah'ın gerçekleştirmeyi önerdiği hidrolik makineler için İstanbul'a doğru yola koyulmuştu. Ayrıca Osmanlı Devleti'ne gönderilecek iki coğrafyacı, bir taş ustası ve çırağı, bir marangoz ve bir marangoz modelcisi Ferregeau'nun emrinde olacaktı. Söz konusu zanaatkâr ve işçilerin maaşları Cumhuriyet büyükelçiliği vasıtasıyla Bâbıâli tarafından ödenecekti. Mühendisler ve diğer görevlilerin seyahat, teçhizat ve ihtiyaçlarının karşılanabilmesi için Direktuvar her birine daha sonra Osmanlı Hükûmeti tarafından geri ödenecek bir depozito vermekle mükellefti[213]."

Verninac gerek askerî uzmanların İstanbul'a gönderilmesi gerekse Türk-Fransız ittifak antlaşması üzerine çalışırken, Direktuvar tarafından geri çağrılmış ve yerine General Aubert Dubayet, Fransa'nın İstanbul büyükelçisi olarak tayin edilmişti. Bu değişiklik Reisülküttaba bir tebliğ ile bildirilmişti[214]. Aubert Dubayet'ye de İstanbul'a gelişinden evvel Bâbıâli ile yürüteceği diplomatik ilişkinin temelini teşkil edecek bir talimatname verilmişti. Direktuvar tarafından verilen bu talimatların teferruatı, iki ülke arasındaki ilişkilerin seyrinin incelenmesi açısından önem arz etmektedir. Dönemin beş direktörü Le Tourneur, Revellière-Lépeaux, Reubell, Carnot ve Barras imzası taşıyan talimatnamenin muhtevası şu şekildeydi:

"*Fransa ve Avusturya arasında 1756'da imzalanan antlaşma[215] sonucunda, Fransızlar Türkleri terk etme sinyalini verince Avrupa'da fethettikleri ülkelerden Türkleri kovma tasarısı ortaya çıkmaya başladı. Rusya ise tüm kara ordusunu, donanmasını, hazinesini kısacası tüm mevcudiyetini bu amaca vakfetmişti. Monarşi idaresinin maaşlı yazarları, Türklerin Avrupa'daki imajını kin ve nefret dolu bir çehreye büründürdü. Bu imaja rağmen Avrupa'da Türkleri savunmaya kalkışanlara ise Osmanlı Devleti'nin önünde sonunda yıkılmaya mahkûm olduğu söylendi ve kaderine terk edilmesi gereken bir devlet olarak görülmesi tavsiye edildi. Avusturya,*

[213] Antonin Debidour, *Recueil des Actes du Directoire Exécutif…,* C. II, s. 629-632.
[214] Direktuvar'dan Reisülküttab'a, Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 193, fo. 357, Germinal IV (Mart-Nisan 1796).
[215] Versailles Antlaşması.

1756 tarihli o meşum antlaşmayla Fransa'yı yanına çekerek, tüm kaynaklarımızı işlevsiz hale getirmiş ve böylece tasarladığı yayılma planını tatbike başlamıştı. Avusturya bu tarihten itibaren Ren kıyılarındaki topraklarıyla bazen Prusya'yı, bazen Türkiye'yi, bazen Hollanda'yı sakince tehdit etmekten hiç çekinmedi. Nihayetinde bugün haydutluk ve açgözlülükle kurulan üçlü ittifakın sonuçlarına şahit olmaktayız. Bunun sebebi 1756'da çıkarlarımızdan vazgeçen Monarşik Fransa'nın Türkiye'yi yalnız bırakmasıdır. Rusya, Türkleri Avrupa'dan kovma ve İstanbul'u ele geçirme planını yine bizim Avusturya ile yaptığımız bu ittifak sayesinde hazırladı. Eflak ve Boğdan'ın Alman İmparatoru'na bırakılmasıyla Osmanlı'nın çöküşünü oluşturacak şartlar sağlamlaştırıldı. Rusların ve Avusturyalıların hedeflerine ulaşmak için bazen kurnazlığa bazen kaba kuvvete başvurduklarına şahidiz. Monarşi Fransası, Osmanlı Devleti'ni yıkmak isteyenlerle ittifak yaptı. Bu da Polonya'ya ne yapıldıysa Türkiye'nin Avrupa'daki topraklarına da aynı şeyi yapma niyetinde olduklarını kanıtlamaktadır. Avusturya, Türkler için ne kadar çetin bir düşmansa, Rusya da bir o kadar tehlikeli düşmandır. Hırsları ve tasarıları hep aynı amaca hizmet etmektedir. Yirmi beş yıldır sergilenen tutumlara bakıldığında yukarıda defalarca andığımız antlaşmadan bu yana bizi Türklerden uzak tutan nedenleri anlayabiliriz. Ruslar, Türklerle yaptıkları savaşlarda, İstanbul'a girişlerini zorlaştıran engelleri bir bir ortadan kaldırdı. Türkler son yapılan savaşlarda neredeyse hep yenildiler, ancak mağlubiyetlerini cesaretlerindeki eksikliğe bağlamak son derece yanlış olur. Türk ordusu Rus ordusunun sayısına, disiplinine ve topçusuna boyun eğdi. Ancak Osmanlı ordusu mağlupken bile tıpkı yaralı bir aslan gibi düşmanının uzuvlarında yiğitliğinin ve kuvvetinin kanlı ve derin izlerini bırakarak ricat etti. Tüm bu savaşlar devam ederken Osmanlı ile ilişkilerimiz bozulmuş, ticaretimiz etkinliğini yitirmiş, kapitülasyonlarımız unutulmuş ve ayrıcalıklarımız ortadan kalkmıştı. Ticaret konusu birkaç defa hükûmetin dikkatini çekmiş olsa da bu girişimler, Avusturya altınlarıyla gözleri boyanan ve yine Avusturyalıların Türk nefretini ve Osmanlı'nın çöküşü projesini paylaşan Choiseul tarafından bastırıldı. Rusya bu projeyi hayata geçirmek için her zaman tetikteydi. Türklere bakışımızın değişmesine engel olmak için Versaille'da entrikalara başvurdu. Böylece Bâbıâli'ye gönderilen son kraliyet büyükelçilerinden birisi Türklere karşı düşmanlığı bilinen Choiseul (Gouffier) oldu. Bu adam, Voyages de la Grèce adlı eserinde Osmanlı'nın yıkılmasını arzuladığını

yazmış, bu eserin başına da Themisokles ve Miltiades'in lahitlerine kazınmış ve Yunanistan'ı temsil eden bir figür ile Virgil'in şu sözlerini nakşetmiştir[216]*: Exoriare aliquis nostris ex ossibus ultor!*[217]

Bütün bunlara rağmen zaman da siyaset de değişti. Hürriyet güneşi Fransa'yı boş yere aydınlatmıyor. Cumhuriyetin kurucuları, ahmaklık ve önyargıyla dolu maziyi bertaraf etmesini biliyor. Akıl ve sağduyuya kavuşan Fransızlar, nihayet kollarını eski dostlarına açmak ve başlarına gelen öfke ve hırs felaketinden onları uzaklaştırmak istiyor. Siz, Türklerin zihinlerindeki bizimle ilgili şüpheleri dağıtın ve karşılaşabilecekleri yeni tehlikelere karşı gözlerini açmalarını sağlayın. Kendilerini zafere ulaştıracak kararlar almalarında Türklere rehberlik edin. İsveç, Danimarka, İspanya, Prusya ve Akdeniz'e kıyısı olan diğer güçleri de ihtiva eden bir saldırı ve savunma paktı oluşturulması hususunda iki gücü birleştirin. Türkleri Ruslara karşı koyabilmeleri için yeterli askeri kuvvete sahip olmaları yönünde teşvik edin. Türkleri Avusturya topraklarını işgal etmeleri yönünde teşvik edin. Ticaret yollarımızın açılmasını, eski kapitülasyonlarımızın yenilenmesini ve iyileştirilmesini, düşmanlarımızın ticari faaliyetlerinin engellenmesini sağlayın. Cumhuriyet elçisine verilen mühim fakat zorlu görevler bunlardır. Elçimiz karakteri, nezaketi, itibarı ve enerjisi ile şüphesiz birçok engel aşılacaktır[…]*Menfaatlerimiz açısından Türk karakterlerinin iyi bilinmesi icap etmektedir: Birinin Türklerde bıraktığı ilk izlenimi daha sonra silebilmek çok zordur. Münazara ederken ön yargılarını kırabilmeniz ve bakış açılarını değiştirebilmeniz önemlidir.*

Kraliyet elçilerine tavsiye edilen en önemli unsurlardan biri, Roma Katolik Kilisesi ibadetlerine tanınan hakların muhafazasıydı. Bu nedenle Katolik rahipleri, Rumları küçümseyen bir küstahlığa sahipti. Elçimiz, ibadet özgürlüğü hususundaki yeni prensiplerimizi gözetmek ve dini ne olursa olsun Fransa'nın tüm dostlarını kucaklayacak biçimde Fransız cumhuriyetinin sempati kazanmasını sağlayabilir…

---

[216] İki cilt halinde basılan eser için bkz, Marie Gabriel Florent Auguste de Choiseul Gouffier, *Voyage Pittoresque de la Grèce*, Paris 1782. Choiseul Gouffier'nin eserinin iç kapağında yer alan gravürde Yunan giysileri bir kadın, üstünde *Exoriare aliquis* yazılı bir dağın önünde oturmaktadır. Kadının havaya kaldırdığı kolunda ucu zincirli bir kelepçe bulunmaktadır.

[217] Lat. *İntikamı alacak kişi, kemiklerimden doğsun*. Bkz. Virgil, *The Aeneid*, Çev. Robert Fitzgerald, Random House, 1983, s. 119.

Türklere göstereceğimiz bu yeni hoşgörülü tarafımız, cahillerle din tartışmayı yasaklayan Kuran'ın esaslarından biri olduğu için, Türklerin hoşuna gidecektir. Elçimiz, Latinlerin, Rumları dışlayan ve yok olmaya mahkûm eden bu gibi dini taassuba dayalı mezhepçi zulümlerine asla izin vermemelidir.

İstanbul'daki Fransız-Katolik din adamları hala çeşitli mülklere sahiptir… Büyükelçi bunları satmanın yararını ya da sakıncalarını, politik kaygılar çerçevesinde ele almalıdır. Her halükârda bu konuyla ilgili Dışişleri Bakanlığı'na rapor yazmalıdır. Limanlarda dini ihtilafların yerini siyasi ihtilaflar aldı. Bu aşağılayıcı tartışmalara son vermek zor olsa da imkânsız değildir. Yeni anayasa, hangi dinden olursa olsun dürüst insanlara zulmeden bu menfur bakışları bastırmak adına önemli bir fırsattır. Büyükelçi, Cumhuriyet ve Anayasa'nın teminatı altında bu talimatları tatbik etmeye çaba göstermelidir.

Ticaret, Osmanlı Devleti ile anlaşmamız gereken en önemli konuların başında gelmektedir. Konsolos bulunmadığı durumlarda, tacirlerin Türk gümrük memurlarına yönelik şikâyetleri büyükelçiye iletilmelidir. Ulusal duygular, adalet ve eşitlik prensiplerinin önüne geçmemelidir. Cumhuriyet elçisi, kötü muamele gören Fransızlar için adalet talep etmede ve işin aslını öğrenmede istekli olmalıdır. Fransızlar hatalıysa büyükelçi konumunu tehlikeye atmamalıdır. Fakat Türk kanunlarının Fransızlara verebileceği cezaları yumuşatmak için iyi niyetlerle duruma müdahale edebilir. Bu tür durumlarda Türklerden önce davranmanın önemli olduğu malumdur çünkü Türkler bir kere bir kanıya vardıklarında bu kanaatlerini değiştirmeleri çok zordur.

Osmanlı Devleti coğrafi konumu, kanunları ve önyargıları yüzünden Avrupa siyasetine yabancı kalmıştır. Türkler ya gururlarından ya da bir noktaya kadar işe yarayan siyasetleri yüzünden -bazen kaderleri buna bağlı olsa bile- Avrupalı devletlerle yakın ilişki kurmaktan kaçınmıştır. Türkler büyükelçilerini yabancı saraylarda tutmaz, elçilerini yalnızca özel ve ender durumlarda gönderirler. Bu davranışın avantajları olduğu kadar dezavantajları da vardır. Türklerin bu tutumu, kendilerini birkaç yüzyıl boyunca siyaseten, ticareten ve ilmen geri planda bırakan bir izolasyonla sonuçlanmıştır. Polonya meselesi, sonuç alamasalar dahi, onları harekete

geçiren tek şeydir. Rus İmparatoriçesi Osmanlı Devleti'nde çok kıymetli topraklarını aldı. Dinyeper tarafından Karadeniz'e kadar ilerledi. Kaynarca Antlaşması, Bâbıâli'nin Tatarlar üstündeki hâkimiyetini ve stratejik kaynaklarını kaybetmelerine neden oldu. Rusya, Kırım, Taman Yarımaadası ve Kuban'ın bir kısmını ele geçirdi. Özi ise bugün düşmanlarının elindedir. Rus ordularına engel olan tek yer olan Polonya da işgal edildi ve bu işgalin ilk darbeleri Eflak ve Boğdan üzerinde hissedildi. Bu durumda Türklerin, kendilerine yapılacak yeni saldırıları püskürtmek için acele etmeleri ve yeni kayıplar yaşayacaklarının bilincinde olmaları gerekmektedir.

Ancak Türklerin Ruslardan çekindiği kadar, bizim de çekinmemiz gerekir. Türkleri kendi hallerine bırakırsak ve yenik düşerlerse, Rusya'dan çekinmemiz için yeterli sebepler oluşur. Türkler Avrupa'dan bir sürülürse, Karadeniz, Akdeniz ve güneydeki imalatlarımıza hayat veren, denizcilerimizi eğiten ve Fransa'ya paha biçilmez faydalar sağlayan tüm ticaret ağı, İngilizler ve İngilizlerin yeni müttefiki Ruslara geçebilir. O andan itibaren güney topraklarımızda her şeyi kaybedebiliriz. Düşmanlarımız mevcut durumdan istifadeyle bu bölgeleri ele geçirmek için ellerinden gelen her şeyi yapabilir. İspanya da Fransa ile aynı tehlikelerle yüz yüzedir. Akdeniz'e yelken açan her devlet İngiliz yasalarına tabi olmanın hüznünü yaşayabilir. Tüm bunlar hala olasılık. Dolayısıyla kendi kendini iyileştirmesi pek mümkün görünmeyen, neredeyse hiçbir şey üretmeyen ve hammaddelerini fabrikalarımızın ürettiği mamulle takas eden bir 'ulus' yerine, Rum İmparatorluğu[218] kadar güçlü bir ulusun Boğaz'da hüküm sürdüğünü görmemiz ne kadar güzel olurdu. Böylece Avrupa'da yaşananlara asla karışmayan sakin bir ulus yerine, kuzeyde, Yunanistan'da ve Asya'nın bir kısmında hüküm süren güçleri ortadan kaldırmaya hevesli bir yönetim tarafından idare edilen yeni bir ulusumuz[219] olurdu. Dolayısıyla bizim ve daha birçok ülkenin çıkarlarının ortak bir noktada buluşması adına, içinde bulundukları tehlikeleri görmeleri ve tamamen mahvolmalarını engellemeleri için onlara sunacağımız faydalı tavsiyelere uymaları Türkler için çok önemlidir.

[218] Doğu Roma kastediliyor.
[219] Metinde "ulusumuz" sözcüğü ile Fransız Ulusu değil, Fransa'ya tabi "uydu ulus" olarak Osmanlılar kastedilmektedir.

Bu nedenle Büyükelçi ilk olarak, az önce yukarıda bahsettiğimiz durumlar konusunda Türkleri ikna etmelidir. Daha sonra üçlü ittifakı engellemek için tasarladığımız savunma ve saldırı paktı, Polonya'nın geri alınması, Osmanlı'nın huzuru ve Avrupa'da barışın yeniden tesisi konusunda taahhüt vermelidir.

Büyükelçinin üzerinde durması gereken ana hususlar şöyledir:

1. Fransız Cumhuriyeti ve Osmanlı Devleti arasında bir saldırı ve savunma paktı imzalanmalı ve bu pakta İsveç, Danimarka, Prusya ve İspanya da dâhil edilmelidir.

2. Fransa ile Osmanlı arasında imzalanmış eski kapitülasyonların, imtiyazların, istisnaların, hakların tekrar yürürlüğe koymaya hatta iyileştirilmeye çalışmalıdır.

3. Osmanlı Devleti'nin denizlerinde hem Fransız ticaret gemileri hem de savaş gemilerine seyrüsefer serbestisi alınmalıdır.

4. Avusturya veya Rusya ile savaşa girmesi halinde Osmanlı Devleti'ne yardım vaad edilmelidir.

5. Asker, gemi ya da para olarak yapılacak yardımın nitelik ve miktarı belirlenmeli ve belirtilmelidir.

6. Fransa tarafından temin edilecek asker ve gemi sayısına göre ödenecek tazminatın miktarı tayin edilmelidir.

7. İttifak sağlandığı takdirde, Fransa'nın Avusturya ve Rusya'dan gelen ve Bâbıâli'nin çağırılmadığı hiçbir barış teklifini dikkate almayacağının teminatı verilmelidir. Fakat bu taahhüdün karşılıklı olacağı hatırlatılmalıdır[220]."

Yukarıda alıntılanan devrim sonrası Fransa Cumhuriyeti'ni yöneten beş direktör tarafından kaleme alınmış olan satırlar dönemin Fransız doğu politikasının özeti sayılabilecek niteliktedir. Bu yeni politikanın, Choiseul tarafından çerçevesi

[220] Antonin Debidour, *Recueil des Actes du Directoire Exécutif: Procès-Verbaux, Arrêtés, Instructions, Lettre et Actes Divers*, C. I, Paris 1911, s. 692-699; Dubayet'ye Direktuvar tarafından verilen talimatın müsveddesi, Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 193, fo. 212-125, 26 Pluviôse IV (27 Şubat 1796).

çizilen Fransız doğu politikasından oldukça farklı olduğu aşikârdır. Ancak ileriki bölümlerde üzerinde durulacağı üzere Fransa'nın Mısır'ı işgalinin temelini oluşturan politikanın esası da Choiseul'ün bakanlığı zamanında şekillenmiştir. Yukarıda bir örneğini sunduğumuz talimatnamede müşahede edildiği gibi devrim sonrası Fransız dış politikasında -Mısır'ın işgali hariç tutulduğunda- Osmanlı Devleti'ne biçilen rol aynıdır: Buna göre Osmanlı Devleti'nin varlığını sürdürmesi gerekmektedir. Türklerin Ruslara kaptırdığı her toprak parçası Avrupa'da Rus tehdidinin daha da artmasına neden olmaktadır. İleriki yıllarda Talleyrand'ın ortaya koyduğu gibi Polonya'nın bölünmesi Avrupa haritasını nasıl menfi yönde şekillendirdiyse, Osmanlı Devleti'nin çöküşü de benzeri bir etki yaratacaktır. Bu bahse örnek teşkil etmesi açısından konsüllük ve ilk imparatorluk dönemi Fransız dış politikasının birinci adamının kaleminden Ancien Régime ile devrim hükûmetlerinin Osmanlı Devleti politikasının ne derece farklı olduğunu şu satırlardan takip etmek mümkündür: "*Bu tür mühim koşullar beni, mevcut olayların nedenini tespit etmek için geçmişe bakmanın gerekli olduğuna, eski Fransız Hükûmeti'nin tutumunu hatırlatmaya itmektedir. Versay Hükûmeti'nin o dönemde en affedilmez ve ölümcül hatası, Polonya'nın bölünmesine izin veren öngörü eksikliğiydi. Hâlbuki bu bölünmeyi kolayca önleyebilecek kudrete sahip Versay Hükûmeti, Polonya'nın bölünmesine engel olsaydı Avrupa'daki dengeler bozulmayabilir ve Avrupa on yıl boyunca dikkatini dağıtan karışıklıklardan kaçınabilirdi. Versay, Bâbıâli'yi Ruslara karşı mücadelelerinde yalnız bıraktı. 1783'te yaşananlar* (Kırım'ın işgali) *ve 1792'de içler acısı bir barış antlaşmasıyla* (Yaş Antlaşması) *sona eren savaşta Osmanlı Devleti'ne yardım edebilecekken Rusya'nın Türklere verdiği sıkıntıları engellemeyerek bu ilk hatasını iyice pekiştirdi*."[221] Talleyrand'ın bu tespitleri 1807 senesine aittir. Fakat Direktuvar tarafından yazılan bahsi geçen metinde de üzerinde durulduğu gibi, Ulusal Konvansiyon ve Direktuvar'ın Mısır'ın işgaline değin yürüttüğü doğu politikası, Rusya karşısında Osmanlı Devleti'ni desteklemeye yönelikti. Osmanlı Devleti'nin âtıl, müdafaacı, çekimser tavrından silkelenip agresif bir askeri kuvvet haline dönüşmesi temennisi, Mısır işgaline kadar Fransız doğu politikasının eksenini oluşturmaktaydı. Böylece Fransa'nın oluşturmak

[221] Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 213, fo. 147.

istediği Türk-Fransız "saldırı ve savunma" paktı tasarısının mahiyeti daha anlaşılabilir hale gelmektedir. Önceki Fransız elçisi Verninac'ın yalnızca savunma paktı hususundaki ısrarı Direktuvar'ın elçiyi geri çekmesindeki esas sebep gibi görünmektedir. Zaten Dışişleri'nden elçiye verilen talimatın sonunda yer alan şu cümle meseleyi özetler mahiyettedir: "*Avusturya'ya saldırma gereği konusunda Fransız Cumhuriyeti'nin çıkarları Osmanlı Devleti'nin menfaatleriyle tamamen uyumlu olduğundan büyükelçi, bu meseleyi öncelikli hedefi haline getirmeli ve mevcut ihtiyatlı tavrını terk etmelidir*." Bu sebepten ötürü Fransız doğu politikası Osmanlı ordusunu yeniden işler hale getirerek, bu ordunun agresyonunu Rusya ve Avusturya'ya yönlendirmeye dayalıydı. Bu noktada Fransız dış politikası açısından "Osmanlı Devleti'ni yaşat" kodu devreye girmiş, bu amacın gerçekleşmesi için de Osmanlı Devleti'nin askerî ve siyasî olarak desteklenmesi yönünde adımlar atma ihtiyacı hâsıl olmuştu. Bu maksatla III. Selim'in uygulamaya niyetlendiği askerî ıslahata destek vermek Fransa'nın kendi çıkarları için de önem arz eder hale gelmişti. Daha önceki kısımlarda da belirtildiği gibi Verninac'ın ve Fransa'dan gönderilen askerî uzmanların Direktuvar'a gönderdiği raporlarda Türk askerî yapısının en ince teferruatına kadar didik didik incelenerek kayıt altına alınmış olduğu görülmektedir. Bu raporlar analiz edilerek, Osmanlı ordusundaki zayıf noktaları tespit edilmiş ve Türk ordusunun ıslahı için gerekli görülen tüm adımların atılması General Aubert-Dubayet'den istenmişti.

2 Ekim 1795'te yola koyulan General Aubert-Dubayet, maiyetindeki Fransız askeri uzmanlar ile 21 Aralık 1796'da İstanbul'a gelmişti[222]. Yolculuğun uzun sürmesinin sebebi geçmişte olduğu gibi yine İngiliz ablukası olmuştu[223]. Beraberinde bir de atlı topçu müfrezesi getiren[224] elçi 17 Ocak 1797'deki huzura kabulünde III. Selim'e: "*Fransız Cumhuriyeti'nin duyduğu muhabbetin kati bir taahhüdü olarak, topları ve obüsleriyle bir hafif topçu bölüğünün hizmetlerini sunma cüretindeyim.*

[222] Dubayet'nin İstanbul'a gelişinden sonra III. Selim ile görüşmesinin teferruatı hususunda yazılan rapor, Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 195, fo. 336, 28 Nivôse V (17 Ocak 1797).
[223] Antonin Debidour, *Recueil des Actes du Directoire Exécutif: Procès-Verbaux, Arrêtés, Instructions, Lettre et Actes Divers*, C. II, s. 732.
[224] Jucherau de St. Denys, *Histoire de l'Empire Ottoman Depuis 1792 Jusqu'en 1844*, C. I, Paris 1844, s. 366.

İmparatorluğunuzda zanaat ve bilimi yayacak ve aynı zamanda da tüm Avrupa'ya Fransız biliminin eseri olan askerî müesseseyi kuracak olan bir zanaatkâr ekibinin maharetlerini sunmaktayım." demişti. Rapora bakılırsa elçinin bahsettiği topçu birliği nizami bir biçimde Tophane'ye gitmek üzere rıhtıma doğru yürürken, Osmanlı sokaklarında Fransız topçu birliğini gören Türk halkı önce korkup şaşırmış fakat daha sonra kötü bir niyet taşımadıkları anlaşılınca bu birliği "hayranlıkla" seyretmişti[225]. Yine Aubert-Dubayet'yi takip ederek İstanbul'a gelenler arasında çeşitli yüksek rütbeli askerler, cerrahlar ve istihkâm subayları da bulunmaktaydı[226]. Fakat kısa süre içinde Bâbıâli, bu kadar Fransız uzman, subay ve işçinin Osmanlı hazinesine yük olduğu ve sayılarının azaltılması gerektiği kanaatine varmıştı. Bâbıâli'nin askerî uzmanlardan sadece on beşinin kalması yönündeki talebi büyükelçiye Bâbıâli drogmanları vasıtasıyla iletildiğinde Aubert-Dubayet '*bu topçu neferatı birbirinden tefrik olunmaz şayet giderlerse tamamca olmaları lazımdır. Kaldı ki bunları Cumhurumdan göndermeleri için hassaten ben iltimas edip getirttim, hepsi bana emanettir*' demişti. Bunun üzerine Bâbıâli, bahsi geçen subay ve uzmanların üç ay daha kalabileceğini ancak *topçular taallüm işlerini bitirdikten sonra cümlesinin birden def'olunmaları* gerektiğini 'münasip bir dille' Aubert-Dubayet'ye bildirmişti[227].

Aubert-Dubayet Fransa'dan "*zor-şer getirttiği zevâta"* zaten doğru düzgün ödeme yapılmadığı gibi bir de bunların geri gönderilmek istenmesinden duyduğu öfkeyi Fransız Dışişleri'ne şu satırıyla ifade etmişti: *"İmparatorla yaptığımız barış antlaşmasından*[228] *sonra Bâbıâli bana bakımı hükûmetleri için çok masraflı olan hafif topçu birliğini Fransa'ya geri göndermek istediğini bildirdi. Şayet bu iddia* (bakım masraflarının hükûmete ağır gelmesi) *doğruysa, bu acınılası bir durumdur. Bu birlik henüz burada ancak yirmi adamı eğitebildi. Hâlbuki onlara, hafif topların en ölümcül*

[225] Dubayet'nin İstanbul'a gelişinden sonra III. Selim ile görüşmesinin teferruatı hususunda yazılan rapor, Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 195, fo. 340-341, 28 Nivôse V (17 Ocak 1797).
[226] Bu kişilerin adları: Tugay Generali Beaupoil, Tugay Şefi Caulaincourt, Yaverler Mario ve Bertrand, İstihkâmlar Bodin ve Sommé, Cerrah Lesage, Savaş Komiserleri d'Hénin, Casteras, Marchand ve Michel. Bkz Antonin Debidour, *Recueil des Actes du Directoire Exécutif: Procès-Verbaux, Arrêtés, Instructions, Lettre et Actes Divers*, C. I, s. 806.
[227] *... Ne mâni' üç mah topçularımıza talim etsünler. Bizim topçular taallüm ederler. Üç mahdan sonra cümlesini göndermeyi elçi bey düşünsün dedikte üç maha Allah kerimdir...* BOA/HAT, 34-1727, (22 R. 1211/21 Ocak 1797).
[228] Aubert-Dubayet'nin barış antlaşmasından kastı 18 Nisan 1797 tarihli Leoben Ateşkesi'dir.

modern silahlar olduğunu ve bu topları tüm zaferlerimizde kullandığımızı söylediysem de nafile! Dîvan, kuruşları saymaktadır. Aslında, Bâbıâli'nin hizmetinde tek bir Fransız dahi kalmadığında çok mutlu olacağım. Sekiz aydır ödeme için para talep etmekten artık utanıyorum… Üzüntü içindeyim, drogmanlarım aşağılandı ve tüm bunlar mevcut idarecilerin cimriliğinden ya da kamu hazinesinin kıtlığından kaynaklanmaktadır. Umarım yakında bu yorucu görevi tamamlarım."[229] Bâbıâli tarafından her ne kadar askerî uzmanların üç ay daha kalması kararı alındıysa da III. Selim "*Benim vezirim bu güzel lâkin bunların ta'lim edecek bir başka marifetleri yok, heman bargir olduktan sonra bizim topçular dahi âlâ* (sını) *yaparlar… Bilâ-mucip masraftır… Hele bunlar topçu dahi değildir*"[230] diyerek bu karardan çark etmişti. Bunun üzerine Fransızlar peyderpey ülkelerine geri dönmek üzere yola koyulmuştu[231].

Talim subayları ve teknisyenlerin Osmanlı Devleti üzerine bindirdiği mali yükün *bahane* olduğuna inanan Aubert-Dubayet, koca Osmanlı devlet hazinesinin birkaç Fransız askerin maaşını ödeyemeyecek halde olduğuna katiyen ikna olmamıştı. Gerçekten de henüz birkaç sene önce başlattığı Nizam-ı Cedid programı kapsamında Fransa'dan ısrarla uzman, tekniker ve subaylar isteyen Osmanlı Devleti'nin "kasada para yok" ya da "liyakatleri eksik" gerekçesiyle zaten gelmiş olan bu Fransızları geri göndermesindeki asıl maksat tartışmaya açıktır. Bu meselenin izahını Avrupa içi politik dengelerde aramak yanlış bir yaklaşım olmayacaktır. 1797 senesi başları itibariyle Fransa'nın İngiltere ve Avusturya ile savaşta olduğunu, her iki devletin de İstanbul'da aktif diplomasi yürüttüğünü unutmamak gerekmektedir. Fransa karşıtı koalisyon üyesi ülkelerin İstanbul'daki diplomatlarının, imzalanması an meselesi olan bir Türk-Fransız ittifakına engel olmak için muhtelif adımlar attığı vakidir. İttifakın imzalanmasının önüne geçmek için antlaşmanın Bâbıâli'yi bağlayan kısmını –yani teknik uzman ve subay istihdamını- bertaraf etmek istemiş olmaları da imkân

[229] Dubayet'nin Fransız Dışişleri Bakanlığı'na göndermiş olduğu şifreli gönderinin kopyası, Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 196, fo. 213(?), 5 Prarial V (24 Mayıs 1797).
[230] BOA/HAT, 34-1727, 22 Recep 1211(21 Ocak 1797).
[231] Ülkelerine dönen 22 zanaatkârın isimleri şöyledir: Chaisepierre, Lepère, Dubaix, Jaquiet, Roch, Derrière, Matelin, Heury, Bouvié, Tabour, Pelletier, Victor Delcépé, Isidor Delcépé, Vattios, Denys, Lucas, Lenoble, Duverne, Popel, Proteriss (?), Chatel, Naviset. Bkz. Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 197, fo. 102, 11 Frimaire VI (1 Aralık 1797).

dâhilindedir. Bu hesaba göre Osmanlı Devleti'nin, Fransa'dan bir alacağı olmayacağı için, Fransa'ya sunacağı askerî destek de gerçekleşmeyecekti.

Fakat Aubert-Dubayet'ye göre bu ani karar değişikliğinin sebepleri idarî *yozlaşma, bürokratik çöküş ve teşkilat yapısındaki disiplinsizlik*ti. Tüm bunları Osmanlı Devleti'nin hızla çökmekte olduğunun alameti olarak yorumlamıştı. Büyükelçi, Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu durumu 24 Mart 1797 tarihinde Fransa Dışişleri'ne gönderdiği raporunda[232] şöyle özetlemekteydi:

"…Türklerle ticaret başta olmak üzere farklı alanlarda antlaşmalar yapabileceğimize tam olarak emin değilim[233]. Esasında sefahat ve rehavetle derin uykuya dalmış bir hükûmete; kayıtsızlığı ile otoritesinin imparatorluğun en uç noktasına ulaşmasına engel olan bir padişaha; yozlaşmış devlet adamlarına, tecrübesiz paşalara ve itaatsiz, cahil, 'barbar' askerlere nasıl güven duyabiliriz? Osmanlı İmparatorluğu'nun şu anda içinde bulunduğu uyku halini Direktuvar'a bildirmek zorundayım… Finansörler tahtın tüm gelirini ele geçirmişler, kamu servetini kendi sefahat ve rahatları için kullanmak istiyorlar. Açıkça, Marbly ve Tott'un yazdıklarında belirttikleri gibi çöküşün tüm emarelerini gösterdiklerini söylemek doğru olur[234]."

Mamafih, Aubert-Dubayet bu düşünceleriyle çelişen bir Osmanlı politikası izlemeye mecbur kalmış gibi görünmektedir. Direktuvar'dan talimatnamesi uyarınca bir Türk-Fransız saldırı ve savunma paktına Bâbıâli'yi ikna edebilmek için devlet ricali ile müzakereler yürütmüştü. Bâbıâli'ye göndermiş olduğu bir notada Avusturya ile savaşa girmeden önce bir takım mali ve askeri tedbirlerin alınması gerektiğinden,

---

[232] Dubayet'den Fransız Dışişleri Bakanlığı'na, Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 196, fo. 5-10, 4 Germinal V (24 Mart 1797).

[233] Soysal bu cümleyi "Biz Türklerle ancak ticarî ve günün şartlarına uygun antlaşmalar yapabiliriz" şeklinde hatalı tercüme etmiştir. Soysal, Aubert-Dubayet'nin bozuk el yazısının azizliğine uğramış olmalı. Zira cümleyi olumsuzlayan Fransızca "ne" eki, elçinin cümlesine sonradan eklenmiş gibi görünmektedir. Soysal, bir ihtimal "ne" ekini görmemiş ve cümleden "hem ticaret hem başka antlaşmalar yapabiliriz" anlamı çıkartmış olmalıdır. Bkz. İsmail Soysal, *Fransız İhtilâli ve Türk-Fransız Diplomasi Münasebetleri (1789-1802),* Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1999, s. 154; Dubayet'nin Dışilişkilere gönderdiği rapor, Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 196, fo. 5/b, 4 Germinal V (24 Mart 1797).

[234] Aubert-Dubayet'den Dışişleri Bakanlığı'na, Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 196, fo. 5/b, 4 Germinal V (24 Mart 1797).

Osmanlı Devleti'nin ancak topçuların eğitimi ve ordunun ıslahından sonra savaşa hazır halde olabileceğinden bahsetmektedir[235]. Fakat büyükelçinin bütün bu ısrarına rağmen muhtemel bir Fransa-Avusturya savaşı esnasında Türk ordusunun savaşa dâhil olması ve böylece kazanılacak zaferden sonra tüm gücünü toplayıp Rusya üstüne saldırması fikri Bâbıâli'nin aklına yatmamış görünmektedir. Zira bu sıralarda Osmanlı Devleti'nin ana gündemini savaş değil Fransa ve Avusturya arasında gerçekleştirilmesi planlanan barış antlaşması için arabuluculuk yapma fikri meşgul etmekteydi.

Osmanlı Devleti'nin arabuluculuk konusunda kararlı olduğunu Aubert-Dubayet'ye Bâbıâli drogmanlarından biri[236] tarafından bildirilmişti. Bu drogmanın belirttiğine göre Bâbıâli, Ren'in sol yakası ve İtalya'nın tamamen terkedilmesi koşuluyla arabuluculuk yapabileceğini Avusturya İmparatoru'na bildirmişti[237]. Dubayet 25 Nisan'da Direktuvar'a gönderdiği bir raporda, "*Rumeli ve Tuna civarında yaşanan olağanüstü olaylar tam da Bâbıâli'nin arabuluculuk yapma niyetinde olduğunu imparatora bildirdiği zamanlara denk geliyor*[238]" demekteydi. Bu arabuluculuk teşebbüsü savaşı kışkırtan Fransa'yı hayal kırıklığına uğratsa da anlaşılan o ki Avusturya İmparatorunu da memnun etmişti[239].

İlk koalisyon savaşı Fransa lehine gelişme göstermekteydi. Ren cephesinde Victor Moreau ve İtalya'da yeteneğiyle sivrilen Bonaparte, Avusturya'ya karşı birçok muharebede galip gelmiş, Bonaparte'ın Viyana'ya gireceği korkusu Avusturya sarayında endişeye neden olmuştu. Avusturya'nın köşeye sıkıştığı kanısında olan Bonaparte, 18 Nisan 1797'de inisiyatif kullanarak İtalya cephesinde Avusturya ile ateşkes imzalamıştı. Ateşkesten sonra süren uzun müzakereler neticesinde Habsburg

---

[235] İsmail Soysal, *Fransız İhtilâli ve Türk-Fransız Diplomasi Münasebetleri (1789-1802),* s. 155-156; notanın tam metni için bkz: Enver Ziya Karal, "Yunan Adalarının Fransızlar Tarafından İşgali ve Osmanlı-Rus Münasebatı 1797-1798", *Tarih Semineri Dergisi I*, İstanbul 1937, s. 107-109.

[236] Aubert-Dubayet, mevzubahis raporunda drogmanın adını vermemiş olsa da geçmiş raporların muhteviyatı, dili ve üslubundan bu kişinin Prens İpsilanti olması kuvvetle muhtemeldir.

[237] Aubert-Dubayet'den Dışişleri Bakanlığı'na, Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 196, fo. 7, 4 Germianl V (24 Mart 1797).

[238] Aubert-Dubayet'den Dışişleri Bakanlığı'na, Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 196, fo. 109, 6 Floreal V (25 Nisan 1797).

[239] BOA, HAT 175/7644, Hicri 29.12.1211-Miladi 25 Haziran 1797.

Şansölyesi Cobenzl ile Bonaparte arasında 17 Ekim 1797'de Campo-Formio Antlaşması imzalanmıştı. Antlaşmanın VI. gizli maddesi uyarınca Fransa, Prusya'nın desteğiyle Ren Nehri'nin sol yakasını emniyete almış[240] böylece askerî açıdan Osmanlı Devleti'ne ihtiyacı kalmamıştı. Mamafih Campo-Formio Antlaşması'nın imzalandığı bilgisi kendisine ulaşmış olsa da Ren'in sol yakasının emniyete alındığı bu gizli maddeden, Dubayet'nin henüz haberi yoktu[241]. Zaten haberi aldıktan kısa bir süre sonra da Pera'daki elçilik konutunda hastalanıp hayatını kaybedecektir.

4. Campo-Formio Sonrası Fransız Doğu Politikası Ve Fransızların Hürriyet İdeolojisini Balkanlarda Yayma Çalışmaları

Campo-Formio Antlaşması'nın imzalanmasıyla Birinci Koalisyon Savaşı Fransa'nın zaferiyle sonuçlanmış, 1100 yıllık Venedik Cumhuriyeti tarih sahnesinden silinmişti. Venedik'in Adriyatik'teki toprakları Fransa'ya kaldığından, Osmanlı Devleti'yle hemhudut olması ve Avrupa'nın büyük güçlerine karşı kazandığı ardışık zaferler, Fransa'nın Osmanlı Devleti'ne yönelik politikalarını tekrar gözden geçirmesine yol açmıştı. Cumhuriyet'in ilk yıllarında kâğıt üstünde Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğünün temini ile alakadar olan Direktuvar'ın, bu andan itibaren Choiseul ve Vergennes'ın doktrinlerini benimsemeye başladığı görülmektedir. Bu doktrin, Osmanlı İmparatorluğu'nun ömrünün sonuna yaklaştığına, Fransa'nın Osmanlı'nın bölünmesine seyirci kalıp kendilerine düşen parçayla yetinmektense Osmanlı Devleti'nin jeostratejik açıdan değerli topraklarını kapmanın en garanti yolunun onu parçalayanın bizatihi Fransa'nın ta kendisi olması gerektiği prensibine dayanmaktaydı.

Hâlihazırda Venedik Cumhuriyeti'nin ortadan kalkmasıyla birlikte İyon Adaları ile Parga'yı, Butrint'i ve Preveze gibi Venedik'in Epir'deki son toprakları da Fransa idaresine geçmişti. Fransız askerlerinin bu bölgelerdeki varlığının Osmanlı'ya

---

[240] Sydney Seymour Biro, *The German Policy of Revolutionary France*: *A Study in French Diplomacy During the War of the First Coalition 1792-1797*, C. II, Harvard University Press, Cambridge Massachusetts 1957, s. 938.

[241] Dubayet'nin bu tarihlerdeki yazışmalarında Ren'in sol kıyısının emniyet altına alındığına dair bir kayıta rastlanamamıştır.

karşı düşmanca hisler besleyen bölge halkında bağımsızlık fikirlerinin yerleşmesine sebep olduğu yönündeki raporlar bölgeye gelen Fransız raportörler tarafından Paris'e gönderilmişti[242]. Hemen akabinde Korfu'ya vali olarak gönderilen General Antoine Gentili'ye 26 Mayıs 1797 tarihinde bir talimatname gönderen Bonaparte bölgedeki *bağımsızlık* hareketlerinin desteklenmesini istemiş[243], bölge idarecileriyle görüştüğünde muhakkak Yunanistan, Atina ve Sparta vurgusunu yapmasını tavsiye etmişti. Gentili'nin beyanına göre Fransız gemileri Korfu sahillerine yaklaştığında "*muazzam bir insan topluluğu Fransız askerlerini adeta nihayet özgürlüklerine kavuşmuş gibi sevinç ve coşkuyla*" karşılamıştı. Bu topluluğun dini lideri generale: "*Fransız! Bu adada ilim ve sanatta cahil kalmış bir halk bulacaksın. Ama onları küçümseme. Eskiden nasıl olduklarını anlamak için bu kitabı okuyun ve öğrenin*" diyerek Gentili'ye Homeros'un Odysseia'sını vermişti. Gentili, Korfu'da gördüklerini Bonaparte'a yazmış, Bonaparte ise Direktuvar'a kendisine iletilen bilgilerden yola çıkarak Yunan bağımsızlığıyla ilgili düşüncelerini şu sözlerle açıklamıştı: "Zenta, Kefalonya ve Lefkada[244] adaları da aynı özgürlük arzusuna sahiptir. Özgürlük ağacı tüm köylerde, tüm beldelerdedir. Bu insanlar yüce bir ulusun[245] himayesi sayesinde oligarkların[246] zulmü altında yitirdikleri bilim, sanat ve ticaretlerini geri kazanacakları günü beklemektedirler." [247]

İlerleyen aylarda Direktuvar ile Bonaparte'ın aralarındaki yazışmalarda Fransa'nın yeni doğu politikasının giderek şekillendiği görülmektedir. Bonaparte 16 Ağustos tarihli mektubunda[248] "Korfu, Zenta ve Kefalonya adaları bizim için tüm İtalya'dan daha fazla ehemmiyet taşımaktadır. Seçim yapmak zorunda kalsaydık, İtalya'yı İmparator'a geri vermek ve ticaretimizin faydası için bu dört adayı elimizde tutmak daha faydalı olurdu. Türk İmparatorluğu her geçen gün çökmekte. Bu adalara

---

[242] 18. yüzyıl sonlarındaki Yunan milliyetçilik hareketleri ile ilgili bilgi için bkz. Aristovoulos Manessis, "L'activité et les projets politiques des patriotes grecs dans les Balkans vers la fin du xviiie siècle", *Balkans Studies*, C. III, 1962, ss. 75-118.
[243] Bonaparte'dan Gentili'ye, *Correspondance de Napoléon Ier*, C. III, no: 1830, 26 Mayıs 1797, s. 88.
[244] Bonaparte'ın mektubunda Lefkada, eski ismiyle Sainte-Maure olarak geçmektedir.
[245] Bahsedilen yüce ulus, şüphesiz Fransız ulusudur.
[246] Bahsedilen oligarklar, şüphesiz bölgedeki Osmanlı idarecilerdir.
[247] Bonaparte'dan Direktuvar'a, *Correspondance de Napoléon Ier*, C. III, no: 2061, 1 Ağustos 1797, s. 284-285.
[248] Bonaparte'dan Direktuvar'a, *Correspondance de Napoléon Ier*, C. III, no: 2103, 16 Ağustos 1797, s. 310-311.

sahip olmak bu çöküşü mümkün mertebe desteklememizi ya da çöküşlerinden nasibimizi almamızı sağlayacaktır. İngiltere'yi gerçekten yok etmek için Mısır'ı ele geçirmemiz gerektiğini çok yakında idrak edeceğiz. Uçsuz bucaksız Osmanlı İmparatorluğu'nun her gün daha da küçülmesi, Levant'taki ticaretimizi korumak için tedbirler almamız gerektiği konusunda bizleri düşünmeye sevk ediyor." yazmıştı. Aynı gün Direktuvar Hükûmeti'nin Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği bir yazıda "Korfu, Zenta ve Kefalonya adalarını işgal etmemiz Arnavutluk'un bazı paşalarıyla yazışmamızı gerektirmektedir[249]. Bu insanlar Fransızlara düşkündürler. Mevzubahis adalar bizler için çok mühimdir. Türk İmparatorluğu'nu desteklemek istememiz manasızdır, zira yıkılışlarını pek yakında göreceğiz… Yunanistan'da şimdiden kendisini göstermeye başlayan özgürlük fanatizmi, din fanatizminden daha güçlü olacaktır." ifadeleri kullanılmıştı.

a. Tepedelenli Ali Paşa ve Bonaparte'ın İlk Temasları

Ali Paşa ve Fransa teması Bonaparte'dan daha eskiye dayanmaktadır. Örneğin 30 Haziran 1795'te İstanbul'daki Fransız Büyükelçiliği eski maslahatgüzarı Hénin[250], vazifesini bitirmiş ülkesine geri dönerken Yanya'dan geçmekteydi. Ali Paşa bölgede bir Fransız olduğunu öğrenince kendisini evine davet etmişti[251]. İkili bir süre politika, askeri gelişmeler ile ilgili sohbet ettikten sonra Ali Paşa, Hénin'in *Comité de Salut Public*'in bir temsilcisi olduğunu öğrenmişti. Hénin'den *Comité de Salut Public'*in ne olduğunu, nasıl işlediğini öğrenen Ali Paşa nihayet "Pekâlâ, söyle o *Comité de Salut Public*'e ben Fransız Cumhuriyeti'ne içtenlikle bağlıyımdır. Eski hükûmette olduğu

[249] Bonaparte, 16 Ağustos 1797 tarihinde İşkodra Paşası olan Buşatlı İbrahim Paşa'ya bir mektup göndermiş, Adriyatik'teki ticaretlerine engel olunmayacağı konusunda garanti vermişti. Yine aynı mektupta "her hâlükârda Arnavutları kayıracağım" ifadeleri kullanılmıştı. Bkz. Bonaparte'dan İşkodra Paşası'na, *Correspondance de Napoléon Ier*, C. III, no: 2104, 16 Ağustos 1797, s. 312.

[250] Étienne-Félix Hénin, Temmuz 1793-Mayıs 1795 tarihleri arasında İstanbul'da maslahatgüzarlık yapmıştı. Jakoben olduğu kadar ayrıca bir vandaldı da. Hénin, Ayasofya'nın güneybatı cephesindeki yeşil mermer sütunlardan birisine adını ve *14 prarial de l'an 2 de la République Française une et indivisible* (Bir ve bölünmez Fransız Cumhuriyeti'nin ikinci yılının 14 prarial günü [2 Haziran 1794]) yazmıştı. Bkz. Frédéric Hitzel, "Étienne-Félix Hénin, un Jacobin à Constantinople (1793-1795), *Anatolia Moderna – Yeni Anadolu,* Yıl 1991, S. 1, ss. 35-46, s. 35.

[251] Hénin'den *Comité de Salut Public*'e, Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 191, fo. 177, 12 Messidor III (30 Haziran 1795).

kadar yeni hükûmette de Fransa'yı her zaman sevdiğimi onlara söyle. Bir günlük dostluk değil bu; on altı yıldır var. Bunu millete kanıtladım. Hatta ben bir Fransız'ım! Fransızlar dostluğuma her zaman güvenebilirler… Bu dostluğu yazıya dökmek artık hükûmetinize düşüyor. Çünkü ben 4 yıl kadar önce hükûmetinize dostluk nişanı olarak bir hediye ve mektup gönderdim, ama hiç cevap alamadım… Fransa'nın dostluğunu istiyorsam, yanlış anlama, bu zorunluluktan değildir. Ben İşkodra Paşası gibi değilim. Fakat faydalı bir dost olabilirim. İhtiyaç halinde Fransa hizmetine sunabileceğin 40 bin askerim var." demişti.

Hénin daha sonra kayıp mektup ve hediyeyi soruşturmuş, gerçekten de Ali Paşa'nın 1790 senesinde 600 kuruş değerinde Arnavut işi, işlemeli güzel bir tüfekle birlikte bir mektup gönderdiğini, fakat Dışişleri Bakanlığı'nın bu mektubu hiç ciddiye almadığını öğrendiğini belirtmekteydi[252]. Hénin bu sohbetin detaylarını Komite'ye "işimize çok yarayacak şeyler anlattı" notuyla aktarmıştı[253]. Ali Paşa'nın Fransa'ya duyduğu muhabbeti açıkça aktardığı bu görüşme, Napoléon'un ileriki yıllardaki Ali Paşa ile temaslarında bir dayanak noktası teşkil etmiş olması ihtimal dâhilindedir.

Gentili'nin Bonaparte'a 10 Ağustos 1797 tarihinde gönderdiği mektuptan Tepedelenli Ali Paşa ve Gentili'nin görüştüğü ve Toulon filosu için Paşa'nın kaynak sağlayacağı bilgisine ulaşmaktayız[254]. Anlaşılan Campo-Formio imzalanmadan önceki zaman diliminde Ali Paşa ve Fransızlar arasında karşılıklı taleplere dayanan bir ilişki başlamıştı.

1797'nin Ağustos ayı boyunca Ali Paşa ile görüşen Gentili, Paşa'nın 12 bin kişilik bir orduyla Avlonya'ya yürüyeceğini, fakat donanmasına güvenemediğini öğrenmişti. General; Paşa'nın kendisinden arsızca isteklerde bulunduğunu belirtmiş fakat Bâbıâli'nin dikkatini Fransa üzerine çekmemek için, Paşa'nın her istediğinin

[252] Hénin'den *Comité de Salut Public*'e, Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 191, fo. 179, 12 Messidor III (30 Haziran 1795).
[253] Hénin'den *Comité de Salut Public*'e, Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 191, fo. 177, 12 Messidor III (30 Haziran 1795).
[254] *Correspondance Inédite Officielle et Confidentielle de Napoléon Bonaparte: États de Venise,* Paris 1819, 10 Ağustos 1797, s. 521-523.

karşılanmaması gerektiğini yazmıştı[255]. Gentili'nin Ali Paşa'yla münasebetlerde temkinli olunması yönündeki uyarıları sürerken, Bâbıâli de Ali Paşa'yı Fransa ile ilişkilerinde dikkat etmesi yönünde uyarmaktaydı: *kendilerinden* (Fransa'nın) *emniyet caiz olmadığı ve ale'l-husus Venedikli haklarında vukua gelen muameleleri adem-i cevaz-i emniyeti bir kat dahi teyit eylediği zahir olduğuna binaen*[256] Fransa'ya güven olunamayacağı yönünde dikkat çekmekteydi.

Bonaparte ise General Gentili'ye göndermiş olduğu bir başka mektupta[257] da Tepedelenli Ali Paşa'nın bölgede nüfuz kazanmasının Cumhuriyetin faydasına olduğundan, paşanın rakiplerini güçsüz kılması için kendisine destekçi olunması gerektiğinden bahsetmişti. Bonaparte'a göre Ali Paşa ve Cumhuriyet'in çıkar odakları öylesine benzerdi ki, Tepedelenli Fransa'nın dostluğuna adeta muhtaçtı.

Esasında Ali Paşa'nın Fransızlara ihtiyaç duyduğu kadar Fransa'nın da Ali Paşa'ya muhtaç olduğu gerçeği göz ardı edilmemelidir. Fransızların, Osmanlı Hükûmeti'ne karşı desteğini kazanmak ümidiyle Ali Paşa ile gizlice pazarlık yapabiliyor olmaları, zamanın önde gelen bir Avrupa ulusunun bir şekilde onun varlığına hitap etme ve Osmanlı Devleti'nden bağımsız olarak toprak ve ekonomik genişleme planlarında onu dikkate alma ihtiyacı duymaları bu gerçeği kanıtlar niteliktedir. Ayrıca tüm bu sürecin mevcudiyeti bile Ali Paşa'nın güç ve nüfuzunu göz ardı etmemek gerektiği hususunda yeterince önemliydi.

Ali Paşa'nın itibarı, sadece kritik Adriyatik kıyı bölgesini kontrol etmesinden kaynaklanan elverişli coğrafyasının ürünü değildi. Ali Paşa'nın siyasi zekâsı, muazzam zenginliği[258], idare ettiği bölgenin nüfus potansiyeli[259], geniş ordusu nedeniyle de hayati bir müttefik olarak görülüyordu. Ali Paşa, hem kendi gözünde hem

---

[255] *Correspondance Inédite Officielle et Confidentelle de Napoléon Bonaparte: États de Venise,* Paris 1819, Ağustos 1797, s. 536-537.
[256] BOA/HAT, 168-7108, 29 Rabiulevvel 1212/21 Eylül 1797.
[257] Bonaparte'dan Gentili'ye, *Correspondance de Napoléon Ier*, C. III, no: 2343, 10 Kasım 1797, s. 557-558.
[258] Paşa'nın yıllık gelirinin 4 milyon kuruş olduğu, bu gelirin Paşa'nın sahip olduğu topraklardan elde edilen kira gelirleri olduğu düşünülüyordu. Sadece Yanya'dan 300.000 kuruş gelir elde etmekteydi. Bkz. Henry Holland, *Travels in the Ionian Isles, Albaniea, Thessaly, Macedonia during the Years 1812 and 1813*, Londra 1815, s. 115, 117.
[259] Holland, Paşa'nın topraklarında yaşayan nüfusun 2.000.000 civarında olduğunu, kabaca İskoçya'nın nüfusuyla eş değer olduğunu belirtmektedir. Bkz. Henry Holland, *Travels in the Ionian Isles…,* s. 114.

de İngiliz ve Fransız gibi yabancı güçlerin gözünde, açıkça sınırları çizilmiş bölgeleri, nüfusu ve ekonomisiyle işlevsel olarak bağımsız bir hükümdardı. İngilizler ve Fransızlar, onunla müzakere ederken, Osmanlı devletinin bir delegesi veya temsilcisiyle muhatap olmadıklarını ve resmi Osmanlı politikasının sözcüsü olmadığını gayet iyi biliyorlardı. Kendisini bağımsız bir yönetici haline getirmişti ve Avrupa siyasi çevrelerinde bu şekilde muamele gördü. Böylece Avrupa milletleri, Ali Paşa'ya, Bâbıâli tarafından uzun süredir reddedilen, siyasi tanınma ve onaylamayı sağlamakta gecikmemişlerdi.

Ali Paşa'nın umutsuzca istediği "bağımsız hükümdar" rolü, rolün kendisinin imparatorluk ideolojisinin bütünlüğüne aykırı olması sebebiyle görünüşte parçası olduğu siyasi sistem tarafından hiçbir zaman tanınamamıştı. Bu nedenle, Ali Paşa'nın Avrupalıların tekliflerinden hoşnut olması, onlarla müzakerelerini mümkün olduğu kadar uzatması şaşırtıcı görünmemelidir. Avrupalı devletlerin Adriyatik'teki güç krizi ona yalnızca yeni bir yönetim paradigması ve bağımsız yönetim hedefini sürdüreceği yeni bir siyasi etki alanı sağlamıştı. Avrupa devletleri, Ali Paşa'nın uzun süredir devam eden bir Osmanlı valisinden daha fazlası olma umuduna şekil verebileceği bir model oluşturmuştu. Paşa, yavaş yavaş, geleceğinin doğusundaki güçte değil, batısındaki güçlerde olduğuna giderek daha fazla ikna olurken, Avrupa'nın yalnızca askerî ve siyasî politikalarının bazı yönlerini benimsemekle kalmadı, aynı zamanda kendisini daha da "Avrupalı" görmeye başladı. Evini "alafranga" eşyalarla dekore ediyor, kişisel ideolojilerini milliyetçilikle çerçeveliyor ve sarayını yabancı, ileri görüşlü sekreterler ve danışmanlarla dolduruyordu[260].

Bu süreçte başlayan Bonaparte-Ali Paşa yakınlaşmasına bir başka örnek teşkil edecek ayrıntı Fransızların bölgeye gelmesinin hemen akabinde 1 Haziran 1797 tarihinde Ali Paşa'nın Bonaparte'a gönderdiği şu mektupla önem kazanmaktadır:

"*Generalim size, büyük ve güçlü ulusunuza karşı beslediğim saygı ve hürmetle dostluğunuzu talep ediyorum. Buradaki konsolos yardımcılarınız olan Tozoni ve Larta'daki Dupré bu hislerimi yakinen bilirler. Beni dostlarıma yaklaştıran*

[260] Katherine Elizabeth Fleming, *The Muslim Bonaparte: Diplomacy and Orientalism in Ali Pasha's Greece*, Princeton University Press, Princeton 1999, s. 79-80.

zaferlerinizi duyduğumda yaşadığım mutluluğa şahitlerdir. Hayran olduğum kahramanca davranışlarınız, özel dostluğunuzu arzulamama neden oluyor. Bunu bilmeniz ve ulusunuz için her zaman gönlümde baki olan dostluk bağlarını Fransa'nın kahramanıyla pekiştirmek isterim. Bana gelen tüm Fransızlara en seçkin karşılamayı hazırlamak ve desteklemek benim için bir zevktir.

Size duyduğum bu hislerin bana verdiği cesaretle, General, her zaman sizin emrinizde kalmaları koşuluyla iki cesur topçu ve iki humbaracıyı bir ya da iki yıl boyunca benim için vazifelendirmenizi istiyorum. Onları bana Larta'daki temsilciniz olan Dupré ile göndermenizi rica ediyorum. Bu iyiliğiniz için size çok minnettar olacağım."[261]

Lakin Campo-Formio'dan sonra Fransızların bölgeye garnizon kurmasıyla, ikilinin ilişkileri daha diplomatik bir düzeyde seyretmeye başlamıştı. Paşanın yukarıda yazdığı mektubun üslubunda hissedilen "dostluk arayışı", kendisini çıkarlarında direten ve karşılıklı teklifler sunan muhatabına denk bir hükümdarın üslubuna dönüşmüştü. Campo-Formio sonrası İtalya Orduları'nın bir kısmı olan Levant Ordusu'yla beraber Yunan adaları ve Güney Arnavutluk'ta on beş ay geçiren J.-P. Bellaire'in Ali Paşa ile ilgili gözlemleri, Paşa'nın Fransızlara karşı değişen tavrını ortaya koyan önemli metinlerin başında gelmektedir. Bellaire, Ali Paşa ile ilgili şu sözleri kaleme almıştı:

"*Denizcilik ve Koloniler Bakanı, Sultan ile aramızın bozulması ihtimaline karşı Yanya Paşası Ali ile tümene fayda sağlayacak en mükemmel ahengin sağlanması hususunda General Gentili'ye emir verdi. Gentili de bu hırslı ve korkunç Bâbıâli adamıyla siyasi ilişkiler kurmak ve onu çekip çevirmeye teşebbüs etmek için ikinci komutanı Roze'yi Paşa'ya göndermişti.*

Cesaretinin ve elbette entrikalarının bir sonucu olarak paşalığa, imparatorluğun en güçlü birimlerinden birinin başına getirilen ve fetih hayalleri kuran karakterde bir savaşçı olan Ali, biz İyonya Denizi'ne vardığımızda Fransız ordularının en samimi hayranıydı. Bonaparte'ın görkemi ve İtalya ile Almanya'daki

[261] *Correspondance Inédite Officielle et Confidentelle de Napoléon Bonaparte: États de Venise,* Paris 1819, 1 Haziran 1797, s. 350-351.

sayısız zaferi bu paşanın zihninde çok güçlü bir imaj oluşturmuştu. Şüphesiz Fransız Hükûmeti'nden alacağını umduğu yardımın hayaliyle bizim en gayretli taraftarımız gibi görünüyordu. Ali, Toulon filosuna seksen bin franktan fazla ederi olan erzak temin ederek, Brueys, Gentili ve Roze'ye hediyeler yağdırarak bizimle ilgili güzel düşüncelere sahip olduğunu kanıtlamıştı.

Ali'nin vaadlerine ve dostluk teminatlarına aldanan Gentili, bu paşanın silahlı gemilere sahip olmasına ve İyonya Denizi'ne açılmasına gayet yakışıksız bir biçimde izin vermişti ki, bu Venedik Hükûmeti'nin Ali'ye vermeyi asla istemediği bir serbestiydi. Bu durum Ali'ye Delvine Paşası Mustafa'nın topraklarına yürüme imkânı vermişti. (Hâlbuki) *Fransız Hükûmeti, Mustafa'yı da güçlü rakibine karşı desteklemekteydi. Aslında Fransa'nın amacı, bu iki rakip paşa arasındaki mücadelenin sürmesini sağlayarak her ikisi tarafından aranılan unsur olmaktı. General Gentili, Ali'ye topçularına top ve havan manevralarını öğretmesi için iki de Fransız topçu subayı vermişti.*

Ali'nin bize karşı gösterdiği dostane tavırların sebebi İyonya Denizi'ne hatırı sayılır kuvvetler yığmamıza ve Mora'ya bir sefer tertip etmemize dair duyduğu ümitten kaynaklanıyordu. Fakat askerimizin zayıflığı ve kaynaktan yoksun oluşumuz sebebiyle Ali, Yunanistan'da kalıcı olmadığımızı düşünmeye başladı.

Bununla birlikte Brueys, Gentili ve Roze'nin filomuzun varış noktası ve İyon Adaları'na çok sayıda birlik gönderilmesiyle ilgili verdikleri abartılı ve parlak vaadlerle Paşa'yı birkaç ay daha oyaladıklarını belirtmekte fayda var. Ali uzun süre belirsizlik içinde bekledikten sonra nihayet hiçbir girişimde bulunmadığımızı görünce, bağımsızlığını kazanmak için tasarladığı zorlu planın bir parçası olan askerî sefer için Fransız Hükûmeti'nin kendisine yardım etmekle ciddi olarak ilgilenmediğini idrak etti. Sonra bize politik davranmaya başladı ve hırslı tasarılarının gerçekleşmesine yardım etmemizi ummasına rağmen, dostluğu belli belirsiz azaldı.

Koşullar bu şekildeyken Ali, Bâbıâli'den, Pazvandoğlu'nun ilerlemesini durdurmak için on bin Arnavut toplayarak Vidin önündeki Osmanlı ordugâhına katılma emri aldı. Resmi bir itaatsizlikle hükümdarı aleyhine davranmaktan korkarak

ve göründüğü kadar bağımsız olmadığını Fransızlara açık etme çekincesiyle uzun süre tereddüt etti. Divan'daki tüm nüfuzunu Vidin'e gitmemeyi sağlamak için kullandı."[262]

Bellaire'in bu gözlemlerine ek olarak, Bonaparte Gentili'ye yazdığı 10 Kasım tarihli mektubun devamında Arnavutluk'tan Mora'ya kadar uzanan coğrafyanın tüm topografisi hakkında bilgi sahibi olunması gerektiğinden, bölgede yaşayan halkların zafiyet noktalarının tespit edilmesinin öneminden bahsetmişti ve kendi ifadesiyle "*bu insan topluluklarını bölebilecek tüm entrikalar hakkında bilgi sahibi olunmasının gerekliliği*"[263] üzerinde ısrarla durmuştu.

Bu noktadan sonra Fransa-Ali Paşa ile ilişkilerinde ikinci bir safhaya geçildiği görülmektedir. Birkaç ay öncesine kadar taraflar, muhatabının limitlerinin hangi raddeye kadar zorlanacağını tartarken, bu andan itibaren asıl politikaları devreye girmiş gibi görünmektedir. Ali Paşa ile Fransızlar arasındaki bu ilk müzakereler dizisi, her iki tarafta oportünizm ve ikiyüzlülükle karakterize edilmişti. Fakat ilişkilerin ikinci safhasında Paşa, Osmanlı çıkarlarını Fransızların çıkarlarına tercih etmiş gibi görünmekteydi. Fransızların hediyelerini memnuniyetle karşıladı, ancak Bâbıâli ile düşmanca ilişkiler içinde olduğunu bildiği bir güce kendini tamamen adamaya isteksiz kalmıştı.

Görüleceği üzere Fransızlarla yapılan bu ilk müzakere dizisini takip eden olaylar, Ali Paşa'nın diplomat olarak kariyerinin bu nispeten erken evresinde Bâbıâli'ye bağlılığının devam ettiğinin altını çiziyor. Paşa'nın Bonaparte'a olan hayranlığı, Fransızların da onu kullandığının farkında olmasıyla sönmeye başlamıştı. Bu noktada Ali Paşa hâlâ uluslararası diplomasinin sularını sınamakta ve Osmanlı siyaseti altına sığınmayı tercih etekteydi.

Bununla birlikte, Brueys, Gentili ve Roze'nin Ali Paşa ile görüşmeleri, Bonaparte'ın Yunanistan'daki Osmanlı topraklarına erişme niyetiyle yönettiği daha diplomatik bir yöntemdi. Fransızların bölgeye sızmasının ikinci ve daha gizli boyutu, yakında ele geçirmeyi umdukları topraklarda ayrılıkçı bir ayaklanma yaratmak

[262] J.-P. Bellaire, *Précis des Opérations Générales de la Division Française du Levant chargée, pendant les années V, VI et VII, de la défense des îles et possessions ex-vénitiennes de la mer Ionienne, formant aujourd'hui la République des Sept-Isles,* Paris 1805, s. 17-20.
[263] Bonaparte'dan Gentili'ye, *Correspondance de Napoléon Ier*, C. III, no: 2343, 10 Kasım 1797, s. 558.

amacıyla Yunan halkının tutkularını harekete geçirme girişimine bağlıydı. Böylece 1797'de Bonaparte, Yunan asıllı Korsikalı botanikçi Dimo Stephanopoli'yi ve yeğeni Nicolo'yu, halkın özgürlükçü duygularını dile getirmeleri ve Yunan Doğu'nun[264] kurtuluşunun Fransızlarda bulunacağı fikrini yaymaları için İyonya ve Mora'ya göndermişti[265].

b. Fransa'nın Yunan Bağımsızlığı'nı Teşvik Etmesi

Bu esnada Temmuz ayında İpsilanti tarafından Bâbıâli'ye sunulan bir raporda Fransız ordularının Avusturya'ya ait olan bölgeleri ele geçirdikten sonra bu bölgelerin halkını bağımsızlıklarını kazanmaları konusunda teşvik ettiğinden ve tıpkı Fransa'da olduğu gibi bir cumhuriyet kurulması hususunda yönlendirdikleri şüphesinin yayıldığından bahsedilmekteydi[266]. İpsilanti'nin ve diğer voyvodaların raporları Bâbıâli'de Fransız Cumhuriyeti'nin ihtilalci ideolojisinin kendi topraklarına sıçrayacağı endişesini yaratmış, ahalinin cumhuriyet rejimini benimsemek istemesinin yıkıcı sonuçlarından korkulmuştu. Yine bu tarihlerde Reisülküttap Mehmed Râşid Efendi ile görüşen İstanbul'daki Rus elçisi, Yunanistan'daki durumun vahametine vurgu yaparak Çar I. Pavel'in Bonaparte'ın Yunanistan ve Arnavutluk'ta halkı isyan etmeleri yönünde tahrik ettiğine dair haberler aldığını söylemişti. Bu malumatı da Çar'ın vaktiyle Katerina'nın izlediği politikadan çok farklı bir dış politika yürüttüğünün ve Türk-Rus dostluğuna sıcak baktığının bir kanıtı olarak sunmuştu. Ayrıca meseleleri yakinen takip etmek için İtalya'ya casuslar gönderilmesinin, askerî

---

[264] Mot-a-mot çeviri ile Yunan Doğu. Dilimizde tam karşılığı bulunmayan bu kavram; Greko-Romen dünyasında *lingua franca*'sı esas olarak Yunanca olan Roma bölgelerini ve vasal eyaletlerini temsil etmektedir. Bu bölgeler kabaca Yunanistan, Anadolu, Balkanlar, Levant ve Mısır'dır. Roma İmparatorluğu'nun bunlar dışında kalan diğer eyaletleri de Latin Batı olarak bilinmektedir.

[265] Katherine Elizabeth Fleming, *The Muslim Bonaparte…,* s. 90. Dimo Stephanopoli ve Nicolo, Yunanistan misyonunun detaylarını ve oradaki faaliyetlerini iki ciltte anlatan bir seyahatname kaleme almışlardır. Kendisi de Manyot soyundan gelen Dimo Stephanopoli'nin bu eserde ilginç gözlem, tespit ve fikirleri bulunmaktadır. Bkz. *Voyage de Dimo et Nicolo Stephanopoli en Grèce, pendant les années V et VI (1797 et 1798), d'après deux missions, dont l'une du gouvernement français, et l'autre du général en chef Buonaparte*, Yay. Prytanée National Militaire Öğretmenleri, C. I, Paris 1799-1800; *Voyage de Dimo et Nicolo Stephanopoli en Grèce, pendant les années V et VI (1797 et 1798), d'après deux missions, dont l'une du gouvernement français, et l'autre du général en chef Buonaparte*, Yay. Prytanée National Militaire Öğretmenleri, C. II, Londra 1800.

[266] BOA, HAT 230/12805, Hicri 07.01.1212-Miladi 02 Temmuz 1797.

anlamda hazır bulunulmasının öneminden bahsetmişti[267]. I. Pavel'in Türk dostluğuna ne kadar kıymet verdiği konusunda malumat sahibi olmasak da, dönemin uluslararası siyasi konjonktürüne bakıldığında Çar'ın tutumunun Fransa'nın Akdeniz'deki nüfuzunun daha fazla artmamasına ve kendi çıkar sahasına yaklaşmamasına yönelik tedbirler ihtiva ettiği unutulmamalıdır.

Nitekim 1768'den itibaren Rusların Mora'daki Rumları isyana teşvik etmek için pek çok faaliyette bulunduğu da malumdur. Özellikle Manyalılar arasında bir ayaklanma başlatmak maksadıyla II. Katerina bölgeye pek çok casusunu göndermiş ve Rus gemileri yarımadaya çıkarma yapmıştı. Rus tahrikiyle çıkan isyan Serasker Muhsinzâde Mehmed Paşa tarafından bastırılmıştı[268]. Dolayısıyla Moralı Rumlar, özellikle Manyalılar için büyük bir gücün desteğiyle ayaklanma geleneği yeni bir konsept değildi. Nitekim Fransa Cumhuriyeti'nin Trieste konsolosu vasıtasıyla Manyotların bağımsızlık arzusunu işiten Bonaparte 30 Temmuz 1797 tarihinde Spartalıların torunları olarak gördüğü Manyotların eski beyine[269] yazdığı mektupta[270] şunları söylemişti: "Cumhuriyet'in Trieste konsolosu Fransız gemilerini limanlarınızda görme arzunuz hakkında beni bilgilendirdi. Fransızlar, antik Yunanistan'ın hürriyetini muhafaza etmek isteyen tek halkı olan cesur Manyot halkına saygı duymaktadır. Karşılaşabilecekleri her durumda tüm gemileri ve yurttaşlarıyla Manyotları korumaya gayret edeceklerdir." Bonaparte tarafından 30 Temmuz'da yazılan bu mektubun bir kopyası "*Fransa vükelâsının izinleriyle tab' olunan gazete*"[271]

---

[267] İsmail Soysal, *Fransız İhtilâli ve Türk-Fransız Diplomasi Münasebetleri (1789-1802),* s. 177.
[268] Cengiz Fedakâr, "Mora İsyanı (1770), *Tarihin Peşinde Bir Ömür Abdülkadir Özcan'a Armağan*, Haz. Hayrunnisa Alan, Ömer İşbilir, Zeynep Aycibin, Muhammet Ali Kılıç, Kronik Kitap, İstanbul 2018, s. 588, 598-599.
[269] Manya beyi Zanetbey Gregorakis (Osmanlı belgelerinde Canet)'in hıyaneti tescil edildiğinden yerine yeni bey getirilmişti. Bkz. BOA, HAT 127/5244, Hicri 23.11.1210-Miladi 30 Mayıs 1796. Fakat Bonaparte'ın bu bilgiye haiz olup olmadığı konusunda yeterli malumat bulunmamaktadır. Yine de Osmanlı idaresiyle arası iyi olan mevcut bey yerine mektubu isyana meyilli eski beye göndermiş olması kuvvetle muhtemeldir.
[270] Bonaparte'dan Manyot Beyi'ne, *Correspondance de Napoléon Ier*, C. III, no: 2056, 30 Temmuz 1797, s. 281-282.
[271] Mütercim Ahmed Âsım Efendi, Âsım Efendi Tarihi…, s. 351.

Le Moniteur'de yayımlanmış[272], mektup derhal Türkçeye tercüme edilmiş[273] ve Bâbıâli de böylece Fransa'nın tasavvurundan bu şekilde haberdar olmuştu.

İlerleyen aylarda Bonaparte'ın mektubuna cevaben mevcut Manya beyi[274] yerine eski beyin oğlu[275] şöyle yazmıştır: *"…Ceneral, senin adamlarının takririnde bizleri cabbarlardan kurtarmak ve nice bir bu tahakküme tahammül ederiz ve senin re'yine tabi olsak bu raiyyet hakareti bizlerden zail olacaktır. (Ve bunun gibi nice sohbetler var imiş) bizim sana olan cevabımız budur ki bârî-i te'alâdan izinsiz dünyada bir şey olmaz hazret-i Halık-i alemyan her ne ki diler, işler ise insan ona razı olmalıdır. Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye min tarafi-r Rahman mebus olduğundan bizler tabi ve münkad reayasıyız. Asi olmak bize göre muhaldir… hatrınız kalmasın cümlemiz tarafından sana yazılan işbu cevap bila pervazlığına el vermez ise Fransız milletinin insaf ve hakkaniyetine havale…*"[276].

Bonaparte'ın Manya beyi ile temasa geçmesi Osmanlı yönetimi açısından tehdidin gerçeklik kazanması anlamına gelmekteydi. Yine 1797 senesinin yazında Mora Valisi Hasan Paşa'dan Bâbıâli'ye gönderilen bir rapor[277], Bâbıâli'nin endişesini iyice arttırmıştı. Hasan Paşa'nın, Fransa'nın bölgenin konsolosuyla görüşmek için Hanya'ya göndermiş olduğu iki memurun gözlemlerini ihtiva eden raporuna göre Fransız konsolosu bir ziyafette, muhtemelen içkinin de tesiriyle, Fransa'nın Mora ve Girit'i işgal edeceği yönünde açıkça görüş belirtmişti. Hasan Paşa raporunun devamında Mora'daki gayrimüslim nüfus arasında üç renkli kokart gibi Fransa'ya özgü sembollerin kullanımının, muhtemel bir isyanın habercisi olduğunu ifade

---

[272] *Gazette Nationale ou le Moniteur Universel*, 8 Ağustos 1797, S. 321, s.1.

[273] *…tarafıma hassaten birtakım mebuslar irsaliyle arz-ı muhabbete dikkatinizi Trieste'de mukim Fransa Cumhuru konsolosu beyan etmiştir. Her ne kadar kalil ise dahi mücerred şecaati hasebiyle cem-i kudemayı Yunan tevaifinden ıla-el'ân hıfz-ı hürriyete zaferyab olan Manya taifesine Fransalunun itibar-ı tammı olmakla her vakit ve halde esbab-ı himâyetlerini istihsal ve bi'l-cümle sefain ve adamlarına izhar-ı müsaadeye ale'd-devam sa'y bi-hemal idecekleri bi-iştibahtır…* BOA, HAT 168/7108, 28 RA 1212-(20 Eylül 1797).

[274] Panayoti Komenderaki ya da Panagiotis Koumoundouros.

[275] İhaneti tesbit edilen eski Manya Beyinin oğlu Antonis Gregorakis. Osmanlı belgelerinde ismi Ligor Kapudan ve Anton Ligoraki olarak geçmektedir. Bkz BOA, HAT 234/13037. Antonis Gregorakis, Bâbıâli'ye sadakatini gösterip, babası gibi azledilmemek ve mevcut makamında kalmak istemiş olabilir.

[276] BOA, HAT 234/13037, tarihsiz.

[277] BOA, HAT 171/7310. Belge tarihsizdir fakat belgede bahsi geçen olayların vuku bulduğu tarihten 1797 senesinin yaz ayları olduğu çıkarımını yapmaktayız. Zira Hasan Paşa raporunda, Bonaparte'a Anton Ligoraki tarafından cevap niteliğinde gönderilen mektuptan bahsetmektedir.

ediyordu. Hasan Paşa, Ligor Kapudan'ın Türk tarafını teskin etmesi niyetiyle Bonaparte'a verdiği cevaptan tatmin olmamış, raporunda ayrıca Bâbıâli'den sefine ve asker gönderilmesini talep etmişti.

İlerleyen zamanlarda Mora'daki Ortodoksların sadakati konusunda endişesi devam ettiğinden, Bâbıâli Mora'daki Fransız varlığının ne anlama geldiğini önce Dubayet'ye, Dubayet öldükten sonra da Ruffin'e sormuş; Ruffin ise meseleyi Direktuvar'dan sorduracağını vaad etmişti. Nitekim Direktuvar'ın Bâbıâli'ye cevaben iki ülke arasındaki dostluğun devamı yönünde hassasiyet gösterdikleri, Mora ve civarında çıkan söylentilerin Fransa ile ilgili olmadığı, fakat yine de bölgedeki yetkilileri bu konuyla ilgili hassas davranmaya davet edeceği yönünde teminat vermişti[278].

Bâbıâli'nin Mora ve sair adalarda Fransızların tahrikiyle baş gösteren hürriyet ideallerinin bir isyana dönüşmesinden çekinmesi sebebiyle Manya sahillerine iki gemi göndermek[279] dışında da bir takım fiili tedbirler aldığı bilinmektedir. Bonaparte'ın Manya Beyi'ne açıkça verdiği destek garantisine rağmen Ligor Kapudan'ın halkı adına bu desteği reddetmesi akıllara bu tavırdaki Patrikhane rolünü getirmektedir.

Bâbıâli'nin Patrikhane ile siyasî ittifakının 1797 senesi itibariyle güçlendiği gözlemlenmektedir. 1798'de Kudüs Patriğinin kaleme aldığı iddia edilen Patrik Talimatı başlıklı buyrukta yazılanlar açıkça Aydınlanma ve Fransız Devrimi fikirlerine bir Ortodoks tepkisi niteliğindeydi. Talimatta şeytanın dindarları yoldan çıkarmak için özgürlük fikirlerini kullandığı yönünde uyarılar yer almaktaydı. Metinde ayrıca Hürriyet fikirlerinin tanrıtanımazlığı savunduğundan ve Ortodoksların kurtuluşunun ancak Latin sapkınlığına karşı koyduğu için bizzat Tanrı tarafından dünyadaki tüm monarşilerin üstünde yer alan Osmanlı Monarşisine boyun eğmekte bulunabileceği söylenmekteydi[280]. Fakat Kudüs Patriği'ne atfedilen Patrik Talimatı'na Yunan tarafından cevaben "Osmanlı tiranlığı ve onun Hristiyan dalkavuklarını" reddeden ve Fransız modelinde siyasi özgürleşme umutlarını yineleyen broşürler basıldı. Mamafih,

---

[278] İsmail Soysal, *Fransız İhtilâli ve Türk-Fransız Diplomasi Münasebetleri (1789-1802),* s. 172-173.
[279] BOA, HAT 168/7108, Hicri 29.01.1212-Miladi 21 Eylül 1797.
[280] Paschalis M. Kitromilides, "Orthodoxy and the West: Reformation to Enlightenment", *The Cambridge History of Christianity C. V*, ss. 187-209, s. 207.

akabinde Ekümenik Patrik tarafından yerel metropolitlere bu broşürlerin tüm nüshalarının toplatılıp Patrikhane'ye gönderilmesi emri verilerek bir kitlesel hareketin önüne geçilmek istenmişti[281].

Manya Beyi'nin Bonaparte'a verdiği cevabın muhtevasında da Patrik Talimatı'nın taşıdığı genel duygunun paylaşıldığı görülmektedir. Üstelik mektup, Osmanlı yönetimini tanımlarken Osmanlıların, Ortodokslara hükmetmek için Tanrı tarafından gönderildiği ifadelerine başvuruyor, dahası reayanın bu yüzden beyhude yere mücadele etmemesi, bu kadere tevekkül etmesinin dinen gerekli görüldüğünden bahsediliyordu. Bu argüman, Fransız propagandasının tecavüzlerine ve Modern Yunan Aydınlanması'nın argümanlarına karşı, dönemin Ortodoks din adamları tarafından sıklıkla kullanılmaktaydı. Ligor Kapudan'ın mektubunun hazırlanmasında Patrikhane'nin parmağının ya da en azından yerel bir metropolitin etkisinin olup olmadığı bilinmiyor, ancak belge yine de Ortodoks nüfusu Osmanlı yönetimi altında tutmak için Patrikhane argümanının Osmanlı yetkilileri tarafından kullanılmasına işaret etmektedir. Ligor Kapudan'ın Bonaparte'a verdiği cevabın Bâbıâli ya da Patrikhane tarafından ısmarlandığı konusunda bir kaynağa rastlamamış olsak da her iki metinde kullanılan argümanın fazlasıyla benzeşmesi hasebiyle Osmanlı devlet adamlarının imparatorlukta ihtilalci/özgürlükçü ideolojilerin yayılmasından endişe duyduklarını ve bu ideolojilere karşı savaşmak için Ortodoks Kilisesi'nin iş birliğinden istifade ettiğini açıkça ortaya koymaktadır[282]. Bâbıâli'nin Ortodoks Kilisesi'nin siyasi ittifakına başvurmuş olmasının bir diğer önemli yanı da, Hürriyet ve bölünme tehlikesinin Bâbıâli tarafından farkına varılmış olması ve Fransa'nın Avrupa geneline ithal etmeye çalıştığı ideolojinin Osmanlı toprak bütünlüğüne zararının dokunabileceğinin Osmanlı devlet adamlarınca artık idrak edilmiş olmasıdır. Fakat elbette Patrikhane'nin dahli olsun olmasın, Bâbıâli'nin tüm gayretine rağmen

[281] Pashalis M. Kitromilides, "Republican Aspiration in Southeastern Europe in the Age of the French Revolution", *The Consortium on Revolutionary Europe 1980*, Ed. Donald. D. Horward, C. I, ss. 275-285, s. 280.

[282] Yusuf Ziya Karabıçak, *Local Patriots and Ecumenical Ottomans: The Orthodox Patriarchate of Constantinople in the Ottoman Configuration of Power, 1768-1828*, (McGill University Department of History and Classical Studies, Basılmamış Doktora Tezi), Montreal 2020, s. 221-225.

hürriyet ideallerinin Balkan coğrafyasına zaman içinde yayıldığını tarih bize göstermektedir.

Fransız Devrimi'nin hemen sonrasında bir ideolojik temayül olarak kendini göstermeye başlayan ve Balkanlar/Güneydoğu Avrupa'da bir asırlık sosyal ve kültürel değişimin etkilerinin siyasi olarak ifade edilmesi için katalizör oluşturan ideolojinin bir Balkan Aydınlanması'na evrilme serüvenini genel olarak Avrupa aydınlanmasından ayırmak güçtür. Elbette Balkanların kendine özgü tarihsel koşulları bu coğrafyadaki süreci farklı etkilemiş, yabancı tahakkümünde yaşamak ve kilisenin zihinler üzerindeki sınırlayıcı etkisi gibi sebepler yüzünden kıtanın genelinde esmeye başlayan *liberté* havasının Balkan milletleri tarafından teneffüs edilmesinde geri kalınmıştı. Geri kalmışlığın sebepleri, gelişmemiş burjuvazi, yeni seküler Balkan entelijansiyasının ve köylü yurttaşların zihniyet yapısında ya da geleneksel kilise "aydınları"nın oto didaktizmi benimsemeyen mantalitesinde aranabilir[283].

Sebepler ne olursa olsun 19. yüzyılın başından itibaren toplumsal değişimin hareketliliğinden yararlanan ve genel olarak aydınlanmanın kamuoyunu oluşturan toplum kesimleri, hürriyete duydukları arzuyu yüksek sesle dile getirmeye başlamışlardı. Fakat bu noktada hürriyetin "biçimi" farklılık arz etmektedir. Devrim'in ideolojisi farklı Balkan topluluklarına farklı biçimlerde ithal edilmekteydi. Dönemin devrimci dalgalarının ürünü olan Sırp İsyanı örneğinde olduğu gibi Cumhuriyetçilik ve radikalizmin ideolojik fenomenleri her toplulukta farklı bir biçim kazanmıştı. 1789'un etkisiyle radikalleşen yeni nesiller bağımsız cumhuriyet idealleri kurmaktayken, daha gelenekçi olan ve monarşik yapılanmanın tamamen ortadan kalkmasını istemeyenler "mutlakiyetçi aydınlanma" diye tabir edebileceğimiz bir sistemi desteklemekteydi. Aydınlanmanın önceki kuşağının bu temsilcileri Devrim'e karşı sadece güvensiz değil, aynı zamanda düşmandılar ve *alafranga* buldukları bu aşırılıkları benimsemiyorlardı. 1804 senesinde patlak veren Sırp İsyanı'nın[284] en basit tabirle bir köylü ayaklanması olması hasebiyle bunu modern milliyetçiliğin ve Fransız Devrimi'nin bir ürünü olarak nitelendirmek zor görünmektedir. Sırp İsyanı'nın

[283] Roumen Daskalov, *The Making of a Nation in the Balkans Historiography of the Bulgarian Revival,* Central Europen University Press, 2004 Budapeşte, s. 35, 37.
[284] 1804 Sırp İsyanı ile ilgili ayrıntılı malumat için bkz. Selim Aslantaş, *Osmanlı'da Sırp İsyanları,* Kitap Yayınevi, İstanbul 2007.

temelindeki siyasette bir tür modern ideolojik etki hissedilse bile bu isyanın politik kültüründe cumhuriyet özlemleri yoktu[285]. Yine de Fransız Devrimi'nin sembolize ettiği bazı siyasî ilkeler, dönemin politik geleneğini etkileyen tarihsel mirasta kendi yolunu bulmuştu. Leopold von Ranke'ye göre Sırplar, senatosu, yasama kurumları olan modern bir devlet kurma yolunda adımlar atmıştı. Ancak bu adımlar Fransız Devrimi'nin yalnızca (Osmanlı hâkimiyetinden) *özgürlük* prensibini benimsemişse de bölgede yaşayan Müslüman-Türklerin yaşadığı evlerinin satışa çıkarılması ve evlerinden atılması yönündeki politikaları ile *kardeşlik* ilkesinden nasibini alamamıştı. Dolayısıyla isyancı Sırp liderlerin etnik ve dini kökenine bakılmaksızın tüm ülke sakinlerinin kanun ve anayasa çerçevesinde yurttaş statüsünde *eşit* haklara sahip olmasına dayanan modern bir ulus-devlet kurma niyetinde olmadıkları aşikârdır. Bu da Fransız Devrimi'nin getirisi olan ulus devlet kavramıyla çelişen bir girişim olarak değerlendirilmelidir[286].

Avusturya'daki diasporaları aracılığıyla aydınlanmanın katı Alman versiyonuna maruz kalan Sırpların aksine Yunanlar ticarî faaliyetleri ve Kuzey İtalya ile Batı Avrupa'daki diasporaları sayesinde Fransız Aydınlanması'nın en sahih halini tanımışlardı. Ortodoks Kilisesi ve Rum Patrikliği'nin yukarıda değindiğimiz gibi ufak teşebbüsleri dışında Yunanlar, Fransız Devrimi etkileri için en verimli milletti. Fransa'nın Mısır'ı işgaliyle gelişen olaylar neticesinde Türk-Rus müttefik filosunun Yediada'yı alarak Rus garantörlüğünde kurulan Yediada Cumhuriyeti ile Yunanların bir cumhuriyet kurma teşebbüslerine bir süre ara verilmiş olsa da Fransızlar tarafından getirilen kurumsal modernleşme temelleri tamamen ortadan kalkmadı. Gelecekte ise Osmanlı Devleti'nden ayrılan Balkan devletlerinin kuruluş ve ulus devletleşme sürecinde bu temeller büyük ölçüde rol oynayacak, Avrupa'nın ulus-devletleşme ve restorasyon serüvenlerinin önemli yapı taşlarını teşkil edeceklerdi[287].

Genel olarak ulus-devletlerin tam olarak ne zaman ve hangi koşullarda ortaya çıkmış oldukları meselesi karmaşıktır. Fransız ulus devletinin ortaya çıkması ise belirli

---

[285] Pashalis M. Kitromilides, "Republican Aspiration in Southeastern Europe…", s. 276.
[286] Leopold von Ranke, *The History of Servia and The Servian Revolution*, Çev. Alexander Kerr, Londra 1853, s. 118-125.
[287] Pashalis M. Kitromilides, "Republican Aspiration in Southeastern Europe in the Age of the French Revolution", s. 277-278.

bir tarihe 1789 Devrimi'ne dayandırılır. Michael Billig, milliyetçilik paradigmasının hem ulusal hem de uluslararası/evrensel bir anlama sahip olmasından hareketle *Banal Milliyetçilik* kitabında şu tespitlerde bulunmaktadır:

"Bu anlamda, milliyetçilik hususi ve evrensel özellikleri meczeder. Bu imtizaç Fransız İhtilâli'nin galiplerinin zaferlerini nasıl ilan ettiklerinde görülebilir. Galibiyetlerini, teoride tüm insanoğullarına uygulanacak olan "hürriyet, özgürlük ve eşitlik" gibi evrensel ilkelerin bir zaferi olarak duyurmuşlardır. Bunun *aklın zan üzerinde, aydınlanmanın karanlık üzerinde ve halkın despotluk karşısında kazandığı bir zafer olduğunu* da savunmuşlardır. Ancak, zafer anında "halk" soyut bir kavram yahut evrensel bir imkân gibi ortada salınmaya bırakılmamış, büyük, evrensel ilkeler, belirli bir konuma sahip hususi bir halkla sınırlandırılmıştı. *Vatandaş ve İnsan Hakları Bildirgesi,* egemenlik ilkesinin asıl kaynağı millettir: hiçbir insan grubu, hiçbir birey onda temellenmeyen bir otorite beyanında bulunamaz" demekteydi. Söz konusu millet, tabii ki Fransız milletiydi. Devlet, halk ve toprak arasında çözülmez ve ifade edilmez bir bağ olduğu ileri sürülmekteydi. *Egemenliğin milletin olduğunu söylerlerken, devrimciler sanki millet tasavvuru sorunsuzmuş gibi konuşuyorlardı. Sözlerini bugün okurken "millet" kelimesinin o zamanlar açık ve somut bir anlama sahip olduğunu zannedebiliriz. Ancak Devrim sırasında milletliğin bugünkü adetleşmiş sembolleri henüz yerlerinde değildi. Ancien Régime'de milli bir bayrak mevcut olmayıp sadece bölgesel bayraklar vardı. Bildirgenin yazıldığı lisan sadece bir azınlık tarafından ilk dilleri olarak konuşuluyordu.* Loire'ın kuzeyinde, Brittany ve Flandres'ın dışında kalan bölgelerde insanların çoğu tarafından anlaşılabilirdi; ancak güney için genel olarak anlaşılmaz bir metindi. *Bildirge ilan edildiğinde, bugün Fransa olarak bilinen topraklar üzerinde yaşayanların ancak küçük bir yüzdesi kendilerini "Fransız" olarak görüyorlardı. Bu şekliyle "millet", mevcudiyeti tebaanın tümünü kapsayan somut bir varlık değildi.* Daha çok gerçekleştirilmesi planlanan bir projeydi."[288]

Fransız milli projesinin en başat kavramları arasında ise hiç şüphesiz ideoloji gelmektedir. İdeoloji, en soyut biçimiyle hem dünyayı açıklamayı hem de onu

[288] Michael Billig, *Banal Milliyetçilik*, Çev: Cem Şişkolar, Gelenek Yayıncılık, İstanbul Aralık 2002, s. 35.

değiştirmeyi amaçlayan fikirler sistemidir. Kavramın ilk olarak Fransız Devrimi sırasında Fransa'da belirmesi bu anlamda bir tesadüf değildi. Fransız filozof Destutt de Tracy, *idéologie* terimine kabaca *ideler/fikirler bilimi* adını vermişti. İngiliz filozof Francis Bacon, bilimin kaderinin yalnızca insan bilgisini genişletmek değil aynı zamanda insanın bu dünyadaki yaşam standartlarını geliştirmek olduğunu iddia etmişti. Destutt de Tracy ve ideolog arkadaşları, Fransa'yı rasyonel ve bilimsel bir topluma dönüştüreceğine inandıkları bir ulusal eğitim sistemi tasarladı. Fransız öğrenimi, bireysel özgürlüğe duyulan ateşli inancı, ayrıntılı bir devlet planlamasıyla birleştirdi. Bu, bireyi ve hürriyeti esas alan ideolojik öğrenim süreci Direktuvar idaresi altında kısa süre içinde Fransa Cumhuriyeti'nin resmi doktrini halini aldı. Bonaparte başlarda Destutt de Tracy ve arkadaşlarını desteklediyse de kısa süre sonra onlara cephe aldı. Aralık 1812'de, Bonaparte, Fransız ordusunun muharebe alanında monarşiyi temsil eden diğer Avrupalı devletler karşısında almış olduğu bir dizi mağlubiyetin faturasını, küçümseyerek bahsettiği ideologların ve onların inşa ettiği Fransız öğrenim sistemine kesti.[289] Aslında Bonaparte faturayı ideologlara kesmekte kısmen haklı sayılırdı. Çünkü *bireyi ve özgürlüğü merkezine bir Fransız öğrenim sistemi*nin idealize edilmesi söz konusuydu. Fakat bu sistem, 1791'den bu yana topyekûn zorunlu askerlik sistemine geçip 20-40 yaş arasındaki tüm sağlıklı, erkek yurttaşları celbe dayalı, bireysel iradeyi disiplin ve itaatle bastırarak emir-komuta hiyerarşisi dâhilinde yönlendirme üzerine kurulu Fransız ordu mantalitesine taban tabana zıttı.

Fransız ideolojisi, cumhuriyetin ilanıyla politik açıdan egemenliğin meşru kaynağının tek bir monark değil bütün bir halk/ulus olduğu görüşüne yaslanmıştır. Bununla birlikte Fransız okullarındaki temel doktrin ise aydınlanma değerlerine dayalı, aklı, bireyi ve özgürlüğü merkezine alan bir öğrenim sürecini yürütmek üzerineydi. Sonuçta ulusun/cumhurun (*publique*) egemenliğine dayalı cumhuriyet (*république*) idaresindeki devlet, bu ideolojiyi ordusuyla birlikte işgal ya da istila ettiği mıntıkalara da ihraç ederek Mısır başta olmak üzere Balkanlar, Orta ve Batı Avrupa'daki devletlerin ulus devlet yapılanması altında politik birliklerini kurmasına,

[289] https://www.britannica.com/topic/ideology-society (Erişim Tarihi: 06.01.2020)

bunun doğal sonucu olarak da imparatorluk paradigmasının zaman içinde çökmesine neden olarak modern dünya haritasını şekillendirmiştir.

5. Türk-Fransız Diplomatik İlişkilerinde Bir Dönüm Noktası: Mısır Meselesi

İngiltere'nin Mısır aracılığıyla Hindistan'a ulaşma arzusu, Fransa'nın Mısır'ı ele geçirme nedenlerinden en belirleyici olanıydı. Bunun yanı sıra; Osmanlı Devleti'nin artık zayıflamaya başlaması, Küçük Kaynarca Antlaşması ile Avrupa'da Osmanlı Devleti'nin çökmeye başladığı düşüncesi, Mısır'ın zaman içerisinde ticaret vasıtasıyla dışa açılması, Mısır'daki iç karışıklıkların Fransızların Mısır topraklarındaki ticari kuruluşlarına yansıması, modern ulusların antik dönemin ticaret yollarına dönüş eğilimi, denizcilik teknolojilerinin gelişmesi ve elbette büyük güçlerin denizlerin hâkimi olma mücadeleleri Mısır'ın Fransa tarafından ele geçirilmesi fikrinin doğuşuna ve gelişmesine katkıda bulunmuştu. Mısır, Bonaparte'ın seferinden öncesinde bile Fransa'nın ilgisini çekmiş ve planları arasında yer almıştır. Bu ilgi, hükûmeti Kızıldeniz'i Fransız ticaretine açmak için projeler yapmaya sevk etmiştir. Neticede, Akdeniz ve Kızıldeniz'i birbirine bir kanal ile bağlamak için bir işgal ve sömürgecilik projesi ortaya çıkmıştır.

a. Fransa'nın Mısır Üzerindeki Emellerinin Tarihi Süreci

13. yüzyılda, Fransa Kralı Saint Louis önderliğinde düzenlenen Yedinci Haçlı seferi esnasında Mısır, Kudüs'e açılan bir yol olarak görülmüş, bu sebepten dolayı işgali elzem bulunmuştu. Bu sefere ilham veren inanç, 17. yüzyıla kadar kendisini göstermemişti. Elbette bunda Avrupalı devletlerin Osmanlı ordusu karşısında başarısız olmasının etkisi büyüktü. Mısır projesinin şekil almasından önce, konuyla ilgili ilk görüşmeler; Mısır'a gözünü diken ilk Fransa kralı olma özelliği taşıyan XIV. Louis döneminde elçilik yapmış olan Fransa'nın İstanbul elçileri *Denis de La Haye-Vantelet,*

Nointel Markisi Charles François Olier[290] ve *Vaubreuil Senyörü Pierre de Girardin*[291]'in yazışmalarında karşımıza çıkmaktadır.

Bu yıllarda Fransa, Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu için büyüyen bir tehdit halini almıştı. Bu tehlikeyi savuşturmak ve kralın dikkatini başka bir yere yönlendirmek için Mainz Başpiskoposu Johann Philipp von Schönborn, Louis'ye Mısır'a bir sefer düzenlemesi için bir proje teklif etme planları yapmaya başlamıştı. Bu esnada ünlü Filozof Gottfried Wilhelm Leibniz 1666'de hukuk öğrenimini tamamladıktan sonra hukuk doktoru unvanını almış, Nürnberg'te bulunduğu sırada dönemin en seçkin Alman devlet adamlarından Boyneburg ile tanışmıştı. Boyneburg onu hizmetine alarak hukuk ve siyaset sorunlarıyla ilgilenen Elektör Prens Mainz başpiskoposu Johann Philipp von Schönborn ile tanıştırmış, ikili sıkı dost olmuştu. Schönborn bu projenin Kilise'nin yeniden birleşmesini teşvik edeceği kanaatindeydi. Bunun üzerine Leibniz derhal *Demonstrationes Catholicae* projesi üzerine çalışmaya başlamıştı. Araştırmaları onu ruhu belirli bir hedefe konumlandırmaya sevk etmiş, bu da meşhur *yeter-sebep ilkesini* geliştirmeye ve *monad felsefesi*ni ilerletmeye doğru Leibniz'in attığı ilk adım olmuştu[292].

Bu projeye göre, Osmanlı tehdidi karşısında Avrupa birliği kurulmalı ve Doğu'da savaş devam etmeliydi. Projesinde haçlılara sık sık gönderme yapan Leibniz'in amacı Fransa'yı Osmanlı Devleti ile iş birliği politikasından ayırmak ve Güneş Kral XIV. Louis'nin emperyalist iştahını Mısır'a yönlendirmekti. Leibniz'in projesinde Louis, *Doğu'nun İmparatoru* olarak anılmaktaydı. Leibniz, Osmanlı Türklerini savaşları sürmesi ve istikrarsızlığın baş müsebbibi olarak görmekte, Rusya dâhil Avrupa devletleri arasında bir Hıristiyan cephe oluşturmak için bir Avrupa Konfederasyonu önermekteydi. Hıristiyan Avrupa birliği tesis edildikten sonra Sırbistan Avusturya'ya, Kırım ise Rusya'ya verilecekti. Napoléon'un 1798'deki Mısır Seferi'nin ilham kaynakları arasında Leibniz'in Mısır'a dair bu projesinin de payı

---

[290] M. de Nointel'in sefaretnamesi için bkz. *Ambassade de M. de Nointel à la Porte Ottomane Depuis l'anneée 1670 Jusques et Compris l'année 1679*, C. II, galeri kodu 644, Bibliotheque Royale de Munich (Bayerische StaatsBibliothek).

[291] Girardin'in elçilik yıllarına ait yazışmalarında Mısır meselesi ve Fransa'nın doğu ticareti ile ilgili muhtelif bilgiler mevcuttur. İlgili yazışmalar Archives Diplomatique, Correspondance Politique Turquie, no:18-21.

[292] https://www.britannica.com/biography/Gottfried-Wilhelm-Leibniz (Erişim Tarihi: 08. 08. 2022).

bulunmaktaydı[293]. Leibniz'in kralı bu yönde ikna çalışmaları sonuçsuz kalınca[294] Mısır'ın işgali projesi askıya alınmıştı. Colbert'in Levant ticaretini tekrar canlandırma girişimleri ve Osmanlı nezdinde en kapitüler devlet olarak İngiltere'yi geride bırakma fikri, Fransa'nın ticari çıkarları açısından daha uygun bulunmuştu çünkü Colbert'e göre Levant ticareti, Fransa için hayati önem taşımaktaydı[295].

O dönemde Uzak Asya'dan kervanlarla Orta Asya'yı geçerek Kızıl Deniz ve Basra Körfezi'ndeki limanlarda toplanan ticari mallar, Osmanlı'nın Asya ve Kuzey Afrika'daki vilayetlerinden geçtikten sonra Akdeniz kıyısındaki Levant limanlarına getiriliyordu. Bu mallar buradan Avrupalı tüccar vasıtasıyla Hıristiyan ülkelerine nakledilyordu. Bu manzarada, Müslüman ülkelerin ticaret merkezlerinin Avrupalı tüccar için dev bir antrepo görevi gördüğü açıktır. Fakat o dönemde Doğu ile ticaret içinde olan her Avrupalının da teyit edebileceği gibi bu merkezlerin en önemlisi, ticaret trafiğinin en yoğun olduğu merkez Mısır'dı. Her sene Mısır Sudanı'ndan iki-üç bin yelkenli gemi Kızıldeniz'den Hint Okyanusu'na girer, buradan Mumbai'ye ulaşırdı. Bu şehirden yüklendikleri mallar ile Süveyş'e geri dönerlerdi. Yelkenlilerden oluşan bu ticaret kervanları geri döndüğünde Süveyş ve İskenderiye arasındaki çölde hayat birden canlanır, sayısız katar burada mekik dokuyarak Hint mallarını Akdeniz

[293] Halil İnalcık, *Osmanlılar,* s. 218-220.

[294] Leibniz, Fransa Kralı XIV. Louis'nin seleflerinden daha agresif bir ordu yaratarak Avrupa'ya yöneleceği korkusuyla, kralın bu saldırgan enerjisini daha uzak bir bölgeye, Mısır'a, kanalize etmesi gerektiği düşüncesindeydi. Krala Mısır'ı fethederse Doğu'nun İmparatoru olacağını ve Papa üstündeki gücünün artacağını yazdı. Ayrıca bir Haçlı eylemi olarak düşünülecek bu fetih, kralı bir aziz mertebesine yükseltecekti; Lloyd Strickland, "Leibniz's Egypt Plan (1671-1672): from Holy War to Ecumenism", *Intellectual History Review,* C. 26, S. 4, s. 461. Leibniz'in Mısır Planı için detaylı bilgi ve dönemin Osmanlısına bakışı için bkz: Gottfried Wilhelm Leibniz, *Mémoire de Leibnitz à Louis XIV sur la Conquête de l'Égypte*, Paris, 1840.

[295] Jean-Baptiste Colbert (1619-1683), Fransa Kralı XIV. Louis döneminde, ekonomi, denizcilik bakanlığı ve başbakanlık yapmış büyük bir siyaset adamıydı. Güneş Kral XIV. Louis'nin Fransa'yı kalkındıran ve dönemin süper gücü haline getiren reformlarının çoğu Colbert'e atfedilir. Özellikle yürürlüğe soktuğu ekonomik reformun Fransa'yı büyük bir darboğazdan kurtarmasıyla tanınır. Bu reform kapsamında, ithal edilen malların yerine yerli üretimine yönelik adımlar attı ve Fransa'da büyük atölyeler kurdurdu. Ticari faaliyetleri teşvik etmek için tüccar kredileri çıkarttı. Bu reform teşebbüsleri ithalatı azalttığı gibi, artı değer de üretmeye başladı ve Fransız ticareti Akdeniz'de hızla yükseldi. Özellikle Osmanlı Devleti'ne ihracat yapan tüccar teşvik programının içine alındı. Buna göre tüccar, Türklere satacağı malı aldığında değil, sattığında ödeme yapardı. Bkz. *The Universal Dictionary of Trade and Commerce: With Large Additions and Improvements, Adapting The Same to The Present State of British Affairs In America, Since The Last Treaty of Peace Made In The Year 1763*, Londra 1774, C. I, Britain Maddesi, 4S.

kıyılarına taşırlardı. Kahire ve İskenderiye kalabalık pazarlara dönüşürken Mısır da daha önce eşi görülmedik bir refahla serpilmeye başladı.

Mısır'da ticaret yapan Avrupalı milletler arasında Venedik başı çekmekte, Venedik'i sırasıyla Ceneviz ve Fransa takip etmekteydi. Fransa her ne kadar bu ticaret ağında birinciliğe oynamak istiyorsa da, o dönemin şartları gereği Asya'dan gelen malları Marsilya vasıtasıyla Avrupa'ya sunma avantajıyla yetinmek zorunda kalmaktaydı[296].

Fransa için, Kanuni Sultan Süleyman devrinde Osmanlı ile kurulan ilk ittifak ve alınan ilk kapitülasyondan beri, Osmanlı toprakları ve karasuları vasıtasıyla yapılan ticaretin hacmi oldukça yüksekti. Örneğin 1614'te sadece Marsilya'dan Osmanlı'ya yapılan ihracatın hacmi yedi milyon eküyken; 1660'larda üç milyon eküye düşmüştü[297]. 1724 senesinde İstanbul'daki Fransız elçisi Bonnac Markisi Jean-Louis d'Usson, Fransa'nın Doğu limanlarındaki ticaret hacmi hakkında ortalama verileri ortaya koymuş, buna göre İstanbul limanında 700 bin, İzmir limanında 800 bin, Halep limanında 400 bin, Sayda limanında 450 bin, Trablus ve Suriye limanlarında 200 bin *kuruş*; Kahire, İskenderiye ve Reşid limanlarında 1.200.000, Kıbrıs'ta 100 bin, Hanya ve Kandiye limanlarında 300 bin, Mora limanında 200 bin, Side limanında 100 bin olmak üzere toplam 4.450.000 kuruşluk ticaret hacmi olduğunu belirtilmişti[298]. Bu rakamlar göz önüne alındığında Levant ticaretinin devamının Fransa için ne derece önemli olduğu görülebilmektedir.

Köprülüler döneminde gerileyen Türk-Fransız ilişkileri, arada sırada yaşanan ufak diplomatik krizler ile sınanmaktaydı. 1664'teki *Saint Gotthard Muharebesi*'nden sonra Avusturya'ya askerî destek sağlayan Fransa ile Osmanlı Devleti'nin arası iyice

---

[296] Albert Vandal, *L'Odyssée d'un Ambassadeur Les Voyages du Marquis de Nointel (1670-1680)*, Paris, 1900, s. 11-12.

[297] Felix Danjou, *Achives Curieuses de L'Histoire de France Depuis Louis XI Jusqu'a Louis XVIII,* Série II, C. IV, Paris, 1837, s. 435; Paul Masson, *Histoire du Commerce Français Dans le Levant au XVII. Siècle,* Paris, 1896, s.xxxij. Ekü; 13. yüzyıldan Fransız Devrimi'ne kadar kullanılan bir çeşit Fransız parasıdır. Bahsi geçen *Louis XIII* döneminde Fransa basımevlerinde toplamda 21.364.004 çeyrek altın ekü üretilmişti. 1 ekü yakşalık 6 kuruşa eşitti; Henri Antoine Petit-Jacques Meissonnier, "Trésor de Monnaies d'Argent des XVIe et XVIIe Siècles Découvert à Is-Sur-Tille", *Mémoires de la Commission des Antiquités de la Côté-d'Or,* C. XXXVIII, s. 189.

[298] François Charles-Roux, *Les Origines de L'Expédition d'Égypte*, Paris 1910, s. 5-6.

açılmıştı[299]. Ayrıca İngiltere, Fransa ve Osmanlı Devleti'nin arasını açmak niyetindeydi[300]. Bu dönemde iki taraf arasında seyrekleşen yazışmalar hem ticarette hem de diplomaside kendini göstermekteydi. Osmanlı nezdinde Fransa'nın yerini İngiltere almaya başlamıştı. Fakat şüphesiz Levant ticareti ve Mısır, Fransız Hükûmeti'nin ihmal edebileceği bir mesele değildi. Zira Osmanlı Devleti, Mısır'da ticari imtiyaz hakkı alamayan Fransa'nın yerini her an İngiltere ile doldurabilirdi. İngilizler ve Hollandalıların sömürgeci çıkarları için Hindistan'ın stratejik önemi ne ise, Fransızlar için de Mısır o anlama gelmekteydi[301].

1664'te yaşanan olumsuzluklardan sonra İstanbul'da daimi bir elçi bulundurmakta kararsız kalan Fransız Hükûmeti, 1604 kapitülasyonlarına ticaret ile ilgili yeni eklemeler yapılması amacıyla İstanbul'a mukim elçi olarak Nointel Markisi'ni gönderme kararı aldı[302]. Yeni elçi, kapitülasyonların yenilenmesi vazifesi ile birlikte Fransa'nın Levant'taki ticaret hakkının mahfuz tutulmasını dostluklarının bir koşulu olarak Türklere dayatması gerektiği talimatıyla 4 Ekim 1670 tarihinde İstanbul'a ayak bastı[303]. Fransa Kralı'nın, Nointel'e verdiği 12 Haziran 1670 tarihli bir talimatnamesinde, Levant ticaretinde İngiliz ve Hollandalılardan daha imtiyazlı

---

[299] Fransız kralı, 1665'te Sultan IV. Mehmed'e yazdığı mektupta, Avusturya'ya askerî destek vermesinin nedenlerini izah etmekteydi. İzahı yetersiz bulan Osmanlı tarafından cevap Sadrazamca bir mektupla verildi. Bu karşılıklı yazışma trafiğinden sonuç alamayan Fransa, meseleyi yüzyüze halletmek için Payitaht'a elçi göndermeyi uygun bulmuştu. Bkz. Paul Masson, *Histoire du Commerce Français Dans le Levant au XVII. Siècle,* s. 210.

[300] Bunun bir örneği Nointel'in İstanbul elçiliği döneminde görülmektedir. Dönemin Fransa Başbakanı olan Jean-Baptiste Colbert'in, Doğu'da, özellikle de Mısır, Suriye, Kudüs ve Kıbrıs'taki el yazmaları, antik nesneler ya da benzeri buluntuları ülkesine getirmek için büyük bir heves içerisinde olduğu bilinmekteydi. Fransa kralının bu sebeple elçilerini sürekli olarak, bu arkeolojik buluntuları keşfe teşvik ettiğini Nointel'in yazışmalarından öğrenmekteyiz. Nointel, 1674 Şubat'ında bu amaçla Kudüs'te bulunurken, Sadrazam tarafından Kudüs kadısı aracılığıyla iletilen emirle derhal yaptığı işi bırakıp İstanbul'a dönmesi istenmişti. Kızıldeniz'deki Fransız ticaretinin durumunu belirlemek için Kudüs'ten sonraki durağı Mısır olan Nointel İstanbul'a geri dönmek için geçtiği Sayda'dan, dönemin Dışişleri Bakanı Simon Arnauld de Pomponne'a yazmış olduğu raporda: "*Kahire'ye on iki gün sürecek yolculuk için bile hazırdım… Ama şimdi İstanbul'a dönmek zorundayım*" demekteydi. Veziriazama Nointel'in Mısır'ın ilhakı için bir keşif gezisinde olduğu imasında bulunan kişi ise dönemin İngiliz sefiriydi. Bkz. Henri Omont, *Missions Archéologiques Françaises En Orient Aux XVII et XVIII Siècles,* K. 1, Imprimerie Nationale, Paris 1902, s. 192; M. de Nointel'in Pomponne'a gönderdiği mektup sefaretnamesinde mevcuttur: *Ambassade de M. de Nointel à la Porte Ottomane Depuis l'anneée 1670 Jusques et Compris l'année 1679*, C. II, galeri kodu 644, Bibliotheque Royale de Munich (Bayerische StaatsBibliothek), s. 301; Paul Masson, *Histoire du Commerce Français Dans le Levant au XVII. Siècle,* s. 215.

[301] Paul Masson, *Histoire du Commerce Français Dans le Levant au XVII. Siècle,* s. ij.

[302] Paul Masson, *Histoire du Commerce Français Dans le Levant au XVII. Siècle,* s. 211.

[303] Albert Vandal, *Louis XIV et L'Égypte*, Paris 1889, s. 16-17.

duruma gelebilmeleri için elçinin hangi hususlara dikkat etmesi gerektiğini vurgulanmaktaydı. Osmanlı Devleti İngiltere, Hollanda ve diğer ülkelere yeni kapitülasyonlar verirken, Fransa'nın kapitülasyonlarını 1604'ten beri yenilememişti. Diğer devletlerden %3 gümrük resmi alınırken, Fransa'dan %5 gümrük resmi alınmaktaydı[304]. Ayrıca diğer devletlere tanınan bazı haklardan Fransa yoksun bırakılmış, Fransız kralına göre bu durumun vahameti iki ülke arasındaki dostluk ilişkilerini etkileyecek noktaya varmıştı. Nointel Markisi, 30 maddelik teklifini Edirne'de Köprülü Fazıl Ahmed Paşa'ya sunduğunda, teminat altına almak istediği üç temel konu vardı. Bunlardan *ilki*, gümrük resminin %3'e düşürülmesi; *ikincisi* Osmanlı topraklarında yaşayan her bir Katolik'in can ve mal emniyetinin temini; *üçüncüsü* de Fransa'nın Hindistan'a giderken Süveyş üzerinden Kızıldeniz'i kullanabilmesiydi[305]. 5 Haziran 1673 tarihli kapitülasyon ahitnamesine baktığımızda son madde hariç, diğer ikisinin çözüme ulaştığını görmekteyiz[306].

Kızıldeniz ile ilgili maddenin Osmanlı tarafına sunulan metinde yer almaması, Nointel'in Kızıldeniz'in ayrı bir müzakerenin konusu olmasını istemesindendi. Nointel, 31 Ocak 1671 tarihinde Edirne'den merkeze yolladığı muhaberatında bu konuyu diğer taleplerle beraber iletmenin, Osmanlı'da kafa karışıklığı yaratması ihtimalinden ve fazla talepkar görünebileceğinden çekinerek, bahsi geçen konu için ayrı bir müzakere rica edeceğinden bahsetmekteydi[307]. Ayrıca Kızıldeniz'in coğrafî olarak Mekke ve Medine'ye yakınlığı göz önüne alındığında, Osmanlı'nın Kızıldeniz'de Hıristiyan tüccar istememesi ihtimalini de göz önünde bulunduran Fransız Hükûmeti için Kızıldeniz'de ticaret çok hassas bir konuydu ve henüz projelendirilmemişti. Fransa, XIV. Louis dönemindeki ilk kapitülasyon müzakerelerinden sonra da defaatle İskenderiye, Süveyş ve Kızıldeniz rotası üstünden

---

[304] *Lettres Instructions et Mémoires de Colbert,* Haz. Pierre Clément, C. II, Kısım II, Imprimerie Impériale, Paris 1863, s. 845.

[305] Paul Masson, *Histoire du Commerce Français Dans le Levant au XVII. Siècle,* s. 213.

[306] *Un Ancien Diplomate Le Régime des Capitulations Son Histoire Son Application Ses Modifications,* Paris 1898, s. 129-140; müellifi anonim olan bu eserin Osmanlı Türkçesi çevirisi için; *Kapitülasyonlar Tarihi Manası Esasları,* Mütercimleri: Ali Reşad & Macar İskender, Kanaat Matbaası, Dersaadet 1330, s. 121-129.

[307] Paul Masson, *Histoire du Commerce Français Dans le Levant au XVII. Siècle,* s. 212; Mektubun Fransızca orijinali için bkz: Archives Nationales, Affaire Étrangères, Correspondance Reçue du Consulat de Constantinople (1668-1708), AE/B/I/376, F:146.

Hint Okyanusu ve Akdeniz arasında basit ve hızlı bir ulaşım sistemi kurmak, hatta bu hususta Mısır üzerinde imtiyaz sahibi olmak gerektiği kanaatindeydi[308].

XIV. Louis döneminin ünlü ekonomistlerinden Jacques Savary, 1679 senesinde kralına atfettiği eserinde, Akdeniz ve Kızıldeniz'i birbirine bağlayan bir kanal yapılması yönünde araştırma yaptığından bahsetmekteydi. Savary, Kızıldeniz, Akdeniz ve Nil Nehri'nin seviyelerinin farklılık gösterdiğini ve kanalın ilkel yollarla açılması durumunda Mısırlıların tatlı su kaynağı olan Nil'e tuzlu su karışacağını belirtmekteydi. Bu projenin gerçekleşmesi için yüklü bir finansmana ihtiyaç duyulduğunu, bu finansmanı ise ülkesine hizmet etmek isteyen varlıklı prenslerin sağlayabileceğinin altını çizmekteydi. Ayrıca Savary'ye göre bu projeyi Fransa'dan başka bir devletin yapması mümkün değildi, zira Türkler "yaradılış gereği tembel ve ilgisiz olduklarından" padişah bu konuyla ilgilenmeyecekti. Zaten Türkler bölgede sadece hükmen bulunduklarından, projenin inşası Yahudi ve Araplara yarayacaktı[309].

Şüphesiz Jacques Savary'nin, 16. asırda yaşamış olan adaşı İstanbul büyükelçisi l'Ancosme Senyörü Jacques Savary'nin, Fransa Kralı III. Henri'ye göndermiş olduğu 1586 tarihli mektuptan haberi yoktu. 1585-1589 yılları arasında İstanbul'da büyükelçi olarak görev yapan Jacques Savary de l'Ancosme kralına yazdığı bu mektupta; Kanuni Sultan Süleyman'ın bahsi geçen bu kanalın inşasını çok istemiş olduğundan, onun ölümünden sonra da II. Selim'in Kılıç Ali Paşa'yı Süveyş'ten başlanarak Kahire'ye kadar uzanacak kanalın inşası için ön tetkik maksadıyla 25 kadırga, 2 mavna ve birkaç kalyon ile Mısır'a gönderdiğinden bahsetmekteydi[310]. Fakat o sıralarda donanmanın Adriyatik'e çağrılması ve bu seferin Kılıç Ali Paşa'nın ölümüyle sonuçlanması ile bu proje rafa kalkmışsa da 1755'te İstanbul'a gelen Baron de Tott'un hatıratından Sultan III. Mustafa'nın da Süveyş

---

[308] Albert Vandal, *Louis XIV et L'Égypte*, s. 3-4.

[309] Jacques Savary, *Le Parfait Négociant, ou Instruction Générale pour tout ce qui regarde le Commerce de France & des Pays Etrangers*, C. I, Paris, 1757, s. 472-473. II. Selim döneminde tasarlanan bu projenin bânisi Sokullu Mehmed Paşa olarak bilinmektedir. Bkz. Erhan Afyoncu, "Sokullu Mehmed Paşa", *DİA*, C. 37, İstanbul 2009, s. 354-357.

[310] Savary, 25 Temmuz 1586 tarihli mektubunda, Kılıç Ali Paşa ile tercüman vasıtasıyla görüştüğünden ve kanalın açılmasını Fransa'nın çok istediğinden bahsetmekteydi. Savary, bu kanal projesinin antik Firavun Kanalı'nın rotasını takip edeceğini fakat çöl şartlarında bu işin zor hatta imkânsız olduğunu belirtmekteydi. 6/20 Ağustos 1586'da gönderdiği ikinci mektupta ise büyük masraf ve emek isteyen bu projenin rafa kalktığını söylüyordu. Bkz. Henri Delmas de Grammont, *Un Pacha d'Alger Précurseur de M. de Lesseps (1586)*, Cezayir 1886, s. 6-9.

Kanalı'nın açılmasını istediği fakat ömrünün bu projeye vefa etmediği anlaşılmaktadır[311].

İleriki yıllarda Süveyş Kanalı projesi Avrupalı devletlerin 17. yüzyıldan itibaren hız kazanan sömürgecilik mücadelesinde giderek daha da büyük öneme sahip olacaktı. Fransızların Akdeniz ve Kızıldeniz'i birbirine bağlama projesinin gerçekleşmesi durumunda bölgenin stratejik üstünlüğünden ve jeopolitik konumunun avantajlarından faydalanabilecekleri fikrinin ve Kızıldeniz ile Süveyş limanlarının Fransız gemilerine açılması projesinin ilerleyen yıllarda Napoléon Bonaparte'ın Mısır'ı işgaline zemin hazırlayacağı muhakkaktı.

18. yüzyıla gelindiğinde Fransa'nın Mısır'da yaşayan Fransızlar haricinde, Ermeni, Rum ve Kıptiler üzerinde de himaye hakkı iddia etmeye başladığını görmekteyiz. Hatırı sayılır bir Hıristiyan nüfusun hamiliğini üstlenen Fransa'nın tesiri, Latin Katolikleri, şizmatik/hizipçi Hıristiyanları ve İslam dinine mensup olmayan her türlü grubu kapsamaktaydı. Öyle ki, Fransız keşişlerin ulaşabildikleri her nokta, ufak bir Hıristiyan cemaatinin yaşadığı her alan, Fransız patronajının tesir ettiği yerler olarak görülmekteydi[312]. Dolayısıyla Fransa'nın Mısır siyasetinde ticari çıkarları kadar din de önemli bir yere sahipti. Fransa, 18. yüzyıla kadar "zulüm gören dindaşlarının" vaziyetini dile getirmek ve Katolik ibadethanelerinin durumlarıyla ilgili birkaç kez Bâbıâli'ye başvurmuştu[313]. Elbette Fransız Devrimi sonrasında "dindaş himayesi" argümanı geçerliliğini yitirecekti.

18. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu iktisadî ve siyasî krizin bir neticesi olarak merkezi otoritenin zayıflamaya başlaması da Mısır'daki Fransız cemaatinin konumunu belirginleştirmekteydi. Bu dönemde Osmanlı'nın devamlı surette toprak kaybetmesi ve Anadolu'ya doğru tedricen geri çekilmeye başlaması,

---

[311] François Baron de Tott, *Mémoire du Baron de Tott sur les Turcs et les Tartares*, C. 4, Amsterdam 1784, s. 228.

[312] Sina Dağı'ndaki bir manastırın başpiskoposu, 25 Şubat 1699 tarihinde Kahire'deki Fransız Konsolosu olan Benoît de Maillet'den, manastıra asmak için Fransız kralı XIV. Louis'in bir portresini ister. Bu eylem sembolik olarak Fransız hâkimiyetinin buralara kadar uzandığını göstermesi açısından manidardır. Bkz: François Charles-Roux, *Les Origines de L'Expédition d'Égypte*, s. 18.

[313] Bonnac'ın sefaretnamesinde bunların birkaç örneği mevcuttur. 1716 senesine ait bir örnek için bkz. Jean-Louis d'Usson Bonnac, *Mémoire historique sur l'ambassade de France à Constantinople*, Paris 1894, s. 167-169.

bıraktığı bakiye üzerinde Avrupa devletlerinin söz sahibi olması ve Akdeniz'deki geleneksel sistemin radikal bir şekilde değişmesi üzerine Fransa, derhal bu yeni duruma adapte olarak diplomatik ilişkilerini yeniden gözden geçirme safhasına geçmişti.

Fransız Hükûmeti'nin Osmanlı Devleti üzerindeki politikalarında ticari çıkarlar her zaman en belirleyici nedenlerden biri olmuştur. Fransa da tıpkı diğer Avrupalı devletler gibi nüfusu arttıkça, hammadde, pazar ve iş gücü kaynağı arayışına girdiğinden, Mısır'ı, salt din kardeşlerinin emniyetini temin etmek için değil, aynı zamanda sömürgeci yayılımını gerçekleştirme vasıtası olarak istediği açıktı. Zira Levant limanları hammadde ve pazar ihtiyacına cevap verebilirdi. Lyon ipeklilerinin, Languedoc, Dauphinè ve Provence yünlülerinin en iyi müşterileri Levant limanlarındaydı. Fransa'dan bu limanlara gelip yükünü satan gemiler, Mısır ve Suriye'den pamuk, İzmir'den ham ipek ve İstanbul'dan yün temin ederek Fransız limanlarına dönmekteydi. İskenderiye ve İstanbul, Provence'taki[314] tabakhanelere deri, Marsilya'daki sabun imalathanelerine kül tedarik etmekteydi. Ayrıca bu yolla Fransa'ya büyük ölçüde gıda ürünü de geliyordu. Selanik'ten buğday, Kandiye'den zeytinyağı, Mısır'dan pirinç ve kahve tedarik ediliyordu. Bourbon ve Antiller gibi sömürge adalardan artık yeterince temin edilemeyen ecza hammaddesi ve baharat; İzmir, İskenderiye, Suriye limanlarından satın alınıyordu. Marsilya'nın refahı, büyük ölçüde bir transit ticaret faaliyetinin kaynağı olan bu trafiğe dayanmaktaydı. Marsilya'ya gelen bu mallar İspanya, İtalya, İsviçre ve hatta Orta Avrupa'ya kadar ulaşmaktaydı[315].

Tüm Fransa bu tükenmez servet kaynağını korumak ve Levant limanlarındaki ticaret avantajını sürdürmek istiyordu. Osmanlı'nın zayıflaması, çökmesi ya da bölgeden çekilmek durumunda kalması durumunda, Fransa'nın Levant ticaretinin akıbeti öngörülemez hale gelecekti. Dolayısıyla siyasi çıkarlar gibi ekonomik çıkarlar da Fransa'nın Osmanlı'nın parçalanmasına karşı çıkması için geçerli bir sebep gibi görünmekteydi.

---

[314] Provence eyaleti, Toulon, Marsilya, Cannes, Nice gibi önemli ticaret ve liman şehirlerinden oluşmaktaydı.
[315] François Charles-Roux, *Les Origines de L'Expédition d'Égypte*, s. 38.

Lakin bu esnada Osmanlı Devleti, Rusya'ya savaş ilan etmiş (1768-1774) ve bu biraz da Fransız elçisi Vergennes'ın teşvikiyle gerçekleşmişti. Vergennes'ın bu hamlesi, elçiliğinin sonu oldu ve yerine Saint Priest görevlendirildi. Bu şartlar altında dönemin Fransa Dışişleri Bakanı Choiseul Dükü Étienne François[316]; Vergennes ve Saint Priest'e birer talimatname göndermiş, onları kendi devletlerine sadakate ve şerefe davet ederek yeni bir diplomatik usul benimsemişti. Buna göre elçiler Türklerin ataletini sarsmak, mümkün mertebe harekete geçmelerini teşvik etmek, resmî olmayan yollarla askerî destek vermekle görevlendirilmişlerdi. Bu suretle Fransız Hükûmeti'ne arabuluculuk yapma fırsatı doğacaktı[317].

Choiseul bu politikaya sadık kalmak için fazla "ileri görüşlü ve temkinli" idi. Mevcut politikanın sonuçsuz kalma ihtimaline karşı gelecekteki bir politikanın temellerini geç olmadan atabilme ihtiyatını göstermekteydi. Choiseul hakkında Talleyrand, "*çağımızın en büyük dehalarından biri olan Choiseul Dükü, Amerika'nın İngiltere'den ayrılacağını ve Polonya'nın bölüneceğini öngörmüş olduğu gibi Mısır'ın Fransız topraklarına katılmasının lüzumunu da o tarihlerde öngörmüştü*" demekteydi[318]. Ticaret hacmini büyütmek ve sömürge yayılmacılığının menzilini genişletmek için Mısır'ın ilhakının elzem olduğu fikrini, Choiseul'ye ve onun öngörülerine bağlayarak temellendiren ve meşrulaştıran Talleyrand'ın ileriki senelerde bu arzusunun gerçek olduğunu göreceğiz. Fakat Talleyrand'ın da itiraf ettiği gibi Mısır projesinin bânîsi, Osmanlı-Rus savaşında, gayri resmî olarak Osmanlı'yı destekleyerek hükûmetine borçlu bırakmak suretiyle Mısır üstünde hak sahibi olmak isteyen Choiseul'dü.

Bu gibi diplomatik oyunlar, Fransa'nın Osmanlı'yı uluslararası sahada manipüle etmek adına daima kullanageldiği bir araç olmuştu. Diplomasi sanatında *müzakere* kavramı çoğu kere *pazarlık etmek* anlamında kullanılsa da Fransa'nın Osmanlı ile müzakerelerinin, en basit tabirle, "*istediğini alana kadar diretmek*" ilkesi

---

[316] Dönemin Dışişleri Bakanı Étienne-François de Choiseul (1719-1785) ile Monarşi Fransası'nın son İstanbul Büyükelçisi Marie-Gabriel-Florent-Auguste de Choiseul-Gouffier (1752-1817) birbiriyle kuzendir. Kimi zaman literatürde her ikisi de Choiseul olarak anılır, her ikisinin de Osmanlı Devleti ile bir şekilde ilgisi olduğundan bu iki isim birbirine karıştırılmamalıdır.

[317] François Charles-Roux, *Les Origines de L'Expédition d'Égypte*, s. 39,40.

[318] Charles-Maurice de Talleyrand, *Essai sur les Avantages à Retirer de Colonies Nouvelles dans les Circonstances Présentes*, Paris, 1797, s. 16.

üzerine kurulu olduğu söylenebilir. Doğası itibariyle çift taraflı olması icap eden *müzakere*, Choiseul'ün her gelişmeye adapte olabilen politikasının karakteristik bir özelliği olarak, tek taraflı ve biteviye Osmanlı'dan Mısır üzerinde hak isteme sürecine dönüşmüştü. 18. yüzyılın ikinci yarısında Korsika gibi jeostratejik öneme sahip bir bölgeyi imparatorluklarının sınırları içerisine katan Choiseul'e, Mısır'ı da Fransa'ya katabileceği hususunda kralın güveni tamdı. Talleyrand'ın daha sonraları da belirttiği gibi, *Choisuel sadece müzakere ederek Mısır'ı Fransa topraklarına katabilecek bir siyaset dehasıydı*[319].

b. Mısır Üzerinde Fransız-İngiliz Rekabetinin Başlaması

Bir diplomasi dehası olarak görülen Choiseul'ün dışişleri bakanlığından ayrılmasından sonra Fransa'nın Mısır projesi sekteye uğradı. Bu esnada Küçük Kaynarca (1774) ile kısa süreliğine savaşmayı bırakan Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünün son derece kırılgan bir zemine dayandığını bilen Fransa'nın, Levant ve Akdeniz'deki varlığı da en az Osmanlı'nın içinde bulunduğu durum kadar sallantılıydı. Barış şartları Rusya ve Avusturya'nın hırslarını tatmin etmemiş, Osmanlı'nın mevcudiyeti üstündeki tehlikeli belirsizlik, antlaşmadan sonra da devam etmişti. Üstelik artık Mısır'ın ilhakı hususunda İngiltere de rekabete iştirak etmekteydi. Zira Osmanlı'nın içinde bulunduğu zor durum ve Mısır'daki otoritesinin zayıflaması, İngiliz ticaretine Süveyş ve Kızıldeniz rotasını açmak için fırsat tanımaktaydı.

Doğu Hindistan Şirketi (*East Indian Company*)'nden bağımsız olan tüccarlar, Memluk emiriyle, gemilerinin Süveyş'e erişimini güvence altına alan bir anlaşma yapmışlardı. Bu emirin ölümünden sonra da halefi, İngilizlerin elde ettiği imtiyazı garanti altına almıştı. 1775 Ocak ayında biri yüklü, iki İngiliz gemisi Süveyş'e gelmiş, burada Mumbai'deki İngiliz Valisi'nin mektuplarını taşıyan ve Batı Hindistan Şirketi'nden gelen bir yetkili ile buluşmuşlardı. 7 Mart 1775 tarihinde ise "Kudretli ve ulu Prens Muhammed Ebu Dehab ve Bengal'deki İngiliz ulusunun Genel Valisi

[319] François Charles-Roux, *Les Origines de L'Expédition d'Égypte*, s. 49.

Warren Hastings" arasında İngilizlerin Süveyş'teki ticarî haklarını tamamıyla garanti altına alan bir antlaşma imzalanmıştı[320].

Bu anlaşmaya göre İngilizler, Süveyş ile Hindistan arasında mutlak dolaşım serbestisi ile tüccarlarının can ve mal güvenliğini temin etmişlerdi. Ayrıca Madras ve Bengal'den gelen gemilerin gümrük resmi yüzde 6,5'e, Surat ve Mumbai'den gelenlerinki de yüzde 8'e indirilmişti. Bu süre zarfında Süveyş'te demirleyen iki İngiliz gemisi 80 bin ekü ve 30 bin ekülük mal ile birkaç ay sonra Avrupa'ya doğru yol aldı. İngiliz gemilerinin bu faaliyetleri Kahire, İstanbul ve Versailles'da endişe yaratmıştı[321]. Bu süre zarfında Bâbıâli yabancı gemilerin Kızıldeniz'de Cidde'den öteye geçmelerini yasaklasa da[322] Kızıldeniz'den Süveyş'e uzanan İngiliz seyrüseferi tam olarak engellenememişti.

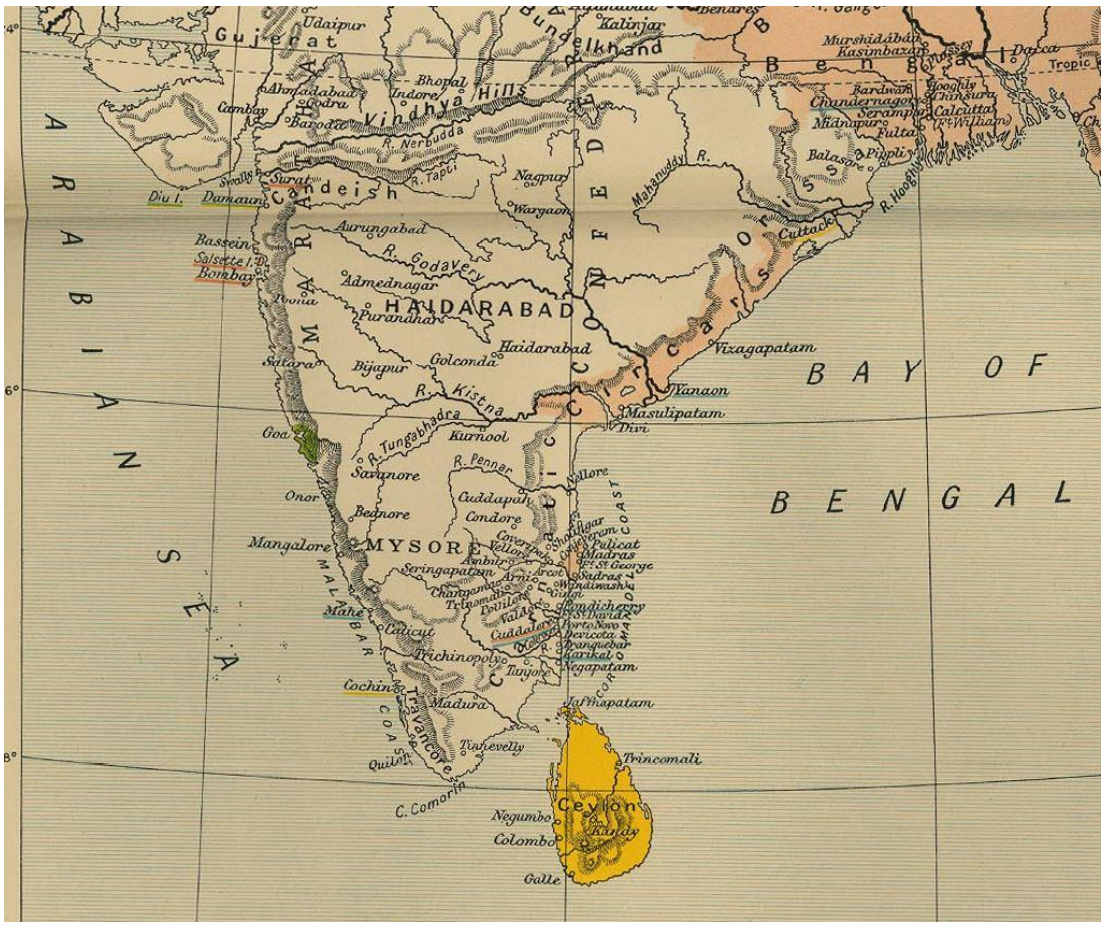
İngilizler sıklıkla Süveyş'e gemi göndermeye devam ederken İngiliz Hükûmeti de kıyıları, limanları, önemli birkaç şehri gezerek edindiği bilgilerle Süveyş limanının kaptanlarından gelen bilgileri raporlaması için birkaç coğrafyacıyı gizlice Mısır'a gönderdi. Bu esnada Mısır'daki İngiliz kamuoyunda Mısır'ın İngiltere topraklarına katılması yönünde güçlü bir eğilim belirmişti. Öyle ki Fransa'nın İskenderiye konsolosu Mure'ün Versailles'a gönderdiği bir raporda; İngiltere'nin Kıbrıs'taki eski konsolosunun, Mısır'ın birkaç sene içinde İngilizler tarafından Türklerden alınacağı yönünde alenen konuştuğu belirtilmekteydi. Fransız konsolosuna göre İngilizler Mısır'da artık *ticari üstünlükten fazlasını* istemekteydi ve şüphesiz Amerika'daki kolonilerini kaybetmenin verdiği zararı Mısır'dan çıkartacaktı[323].

İngilizlerin Mısır'a göz diktiklerine artık emin olan Fransız kamuoyu, Choiseul'ün geçmişte öngördüğü politikayı devreye sokmanın zamanının geldiği kanaatindeydi. Zira Fransa, Mısır üzerinden Hindistan ile ticarî faaliyetlerinin

---

[320] François Charles-Roux, "le Projet Français de Commerce avec l'Inde par Suez sous le Règne de Louis XVI", *Revue de L'Histoire des Colonies Françaises,* Paris 1925, s. 415-417.
[321] François Charles-Roux, "la Politique Française en Égypte a la fin du XVIIIe Siècle", *Révue Historique,* C. 91, no. 2, 1906, s. 230; Archives Nationales, MAR/B/7/433 (1775).
[322] BOA/C.HR. 163-8114.
[323] *Konsolos Mure'ün 17 Haziran 1777 tarihli mektubu,* Archives du Ministère des Affaires étrangères, Correspondance Consulaire, İskenderiye-Kahire.

yürütmesinin yanı sıra, asker, mühimmat, cephane gibi sevkiyatları da bu rota üzerinden Hindistan'daki merkezi olan Pondiçeri'ye ulaştırmak gayesindeydi.

Harita 2: 18. Yüzyılda Avrupalı devletlerin Hindistan'daki müstemlekelerini gösterir harita. Turuncu bölgeler Britanya'nın, sarı bölgeler Hollanda'nın, yeşil bölgeler Portekiz'in ve mavi ile gösterilen yerler Fransa'nın[324]*. Hindistan'ın doğu yakasında, Bengal Körfezi kıyısındaki Pondiçeri, Fransa'nın Hindistan'daki sayılı müstemlekelerinden en önemlisiydi.*

Bunun üzerine gelecekte gerçekleşeceği kaçınılmaz olan bir başka Türk-Rus savaşında Fransızların sunacağı yardımın bir bedeli olarak Kahire'de 8-10 bin askeri alabilecek büyük bir kale, İskenderiye'de orta büyüklükte bir kale, Süveyş'te çok sayıda ambar, depo ve kışla ile bu üç şehirde garnizon kurma hakkı talep etme niyetindeydiler. Bu şekilde Mısır'ın muhtelif ve stratejik noktalarında askerî olarak da varlık göstermek isteyen Fransa, İngiltere'nin Asya'daki hükmünü de silmek

[324] *The Cambridge Modern History* Atlas, Ed. Ward, Prothero, Leathes, Cambridge Üniversitesi Yayınları, 1912, harita no. 64.

istiyordu[325]. Süveyş kanalının açılması da bu amacı destekleyecek nitelikte olacaktı. Bu maksatla İskenderiye'ye mühendisler, mimarlar, on iki denizci, iki Fransız kâtip ve tercüman gönderilmesi gündemdeydi. Gizlice yürütülecek olan bu keşif ve planlama gezisi, Kızıldeniz sahillerini, Süveyş limanını kapsayacak, Nil üstündeki Koptos, Kahire ve İskenderiye'ye kadar uzanacaktı. Görevlendirilecek iki mühendis Rum kılığına girecek, böylece dikkat çekmeden görevlerini yürütürlerken, kendilerinden şüphelenilmesi durumunda iki ünlü akademisyen için tabiat ve iklim araştırması yaptıklarını söyleyeceklerdi[326].

Süveyş Projesi şekillenirken, Mısır'daki Memlûk Emiri Muhammed Bey, Fransa'nın İskenderiye konsolosu Mure aracılığıyla Fransız Hükûmeti'ni açıkça Mısır'a davet etti. Emir, Kızıldeniz'de Fransız gemilerini görmekten ve Fransızların bu yolla özgürce gerçekleştirecekleri Hindistan ticaretinden de istifade etmekten memnuniyet duyacağını belirtti. Konsolos Mure bu mektuba Süveyş'ten transit geçiş hakkı ve gümrük resminin düşürülmesi koşulunu ekleyip cevap vererek durumu Versailles'a iletti. Bakanlıktan açıkça bu meseleyle ilgilenmek için yetki ve güç isteyen Mure'e cevap, Denizcilik Bakanı Antoine de Sartine'den geldi. Sartine, Konsolos Mure'e beklemesi, ihtiyatsızca hamleler yapmaması, gerçekleştiremeyeceği sözler vererek beklenti yaratmaması talimatını vermişti. Sartine'e göre Mısır'daki politik durumun belirsizliği bu projeyi şu an için zorlaştırmaktaydı: "*Şayet bu ülke Berberi illeri gibi Padişah'tan bağımsız olsaydı, Emir ile ittifak kurabilirdik. Fakat az da olsa Osmanlı'nın etkisi burada hala mevcuttur. Padişah hala bu bölgenin meşru hâkimidir ve Mısır hala Padişah'ın hükmü altındadır*" sözleriyle yetki vermeyi reddetmişti[327]. Hem Memlûk Emiri'nin, hem de Fransız konsolosun taleplerine rağmen, tüm bu yazışma trafiğinin neticesinde Fransız Hükûmeti Kızıldeniz'e girme konusunda, İngiltere'nin aksine, bir kayıtsızlık ve atalet içerisindeydi. Denizcilik Bakanlığı, Colbert'in ekonomik kalkınma planının bir parçası olan Mısır üzerinden Hindistan ticareti projesini süresiz olarak ertelemek için siyasi belirsizlik

[325]Louis de Laugier adlı hükûmet görevlisi Fransız Denizcilik Bakanlığı'na sunduğu raporda, Mısır'ın işgali için geçerli nedenleri sıralarken, Süveyş kanalı ve bilumum projenin de detayını verir. Bkz. François Charles-Roux, "le Projet Français de Commerce…, s. 415-417.
[326] François Charles-Roux, "le Projet Français de Commerce…, s. 418.
[327] François Charles-Roux, *Les Origines de L'Expédition d'Égypte*, s. 60-61.

bahanelerinin arkasına sığınmış görünmekteydi. Dışişleri Bakanlığı'nda ise XVI. Louis'nin İstanbul büyükelçiliğinden bakanlığa devşirdiği Vergennes, Doğu'daki statükonun korunmasını, herhangi bir Türk toprağını ele geçirmekten daha kıymetli bulmaktaydı. Fakat Rusya ve Avusturya, Osmanlı'nın Avrupa'daki topraklarında, İngiltere ise Nil Vadisi'nde ilerlerken, Versailles'da herkes Vergennes ile aynı fikirde değildi. Özellikle iki adam, Baron de Tott ve Saint Priest[328], Choiseul'ün Doğu politikalarına sadık kalma eğilimindeydi.

De Tott'un Mısır ile ilgili düşünceleri, Denizcilik Bakanlığı'na sunulan aşağıdaki rapordaki ifadeler ile örtüşmekteydi: "*Versailles ve İstanbul arasındaki dostane güveni sarsmayacak şekilde, Levant'ta ve özellikle Doğu Hint Adaları'ndaki ticaretimiz önceliğimiz olmalıdır… İki denizi birbirine bağlayabilirsek Mısır'ın sahibi olmamız işten bile değildir. Bu şekilde İngilizleri Asya'da küçük düşürebilir ve onlarla ticaret yapan diğer tüm güçlere hükmedebilir konumda oluruz*[329]". Saint Priest de tıpkı Tott ve Choiseul gibi Mısır'ın işgali hususunda oldukça agresif görüşlere sahipti. Saint Priest'e göre Mısır, Amerika gibi uzak bir koloni olmadığından, anavatana yalnızca üç bin *lieue*[330] uzaklıkta olmasından dolayı bereketli Nil topraklarında neredeyse kendi kendine yetişen mahsulün Fransa'ya nakliyatındaki kolaylık göz ardı edilemezdi. Ayrıca burası dünyanın en büyük ticarî antreposu olma potansiyeline sahipti. Şu anda potansiyelini beceriksiz idarecilerin elinde harcıyordu fakat biraz uğraşı ile tam kapasite verim alınabilirdi. Üstüne üstlük İskenderiye açık bir havzada olduğundan işgali de kolayca gerçekleştirilebilirdi. Mısır idaresinde hüküm süren anarşi ve beylerin saldırgan tutumları, buradaki yerli halkı da bezdirmiş görünüyordu. Dolayısıyla yerel halkın direnişi ile karşılaşılmayacağı umulmaktaydı. Şayet Osmanlı Devleti yıkılırsa, bu ülkenin topraklarından Fransa'ya layık olan tek bölge Mısır'dı. Tott ve Saint Priest gibi Mısır'ın işgalini isteyen Fransız saray erkânından bazı politikacılar da işgal için gerekirse İspanya ile ittifak yapılabileceğinden, Mısır'ı İspanyol donanmasının da yardımıyla alınca, Kandiye'yi İspanyollara

[328] François-Emmanuel Guignard de Saint-Priest, 1768-1785 seneleri arasında Fransa'nın İstanbul büyükelçisi olarak görev yapmıştı. Sefaretnamesi için bkz François-Emmanuel Guignard de Saint-Priest, *Mémoires sur l'ambassade de France en Turquie et sur le commerce des Français dans le Levant*, Paris 1877.
[329] François Charles-Roux, "le Projet Français de Commerce…, s. 418.
[330] Yaklaşık 4 kilometreye tekabül eden uzunluk birimi.

bırakabileceklerinden, böylece asıl rakip olan İngiltere karşısında güçlü bir müttefikler donanması seti oluşacağından bahsederek işgalin meşruiyetini onaylamışlardı[331].

c. Mısır'ın İşgali için Fransa Tarafından Yapılan Keşif Çalışmaları

Fransız siyaset adamlarının tazyiki üzerine Baron de Tott, Levant limanlarının teftişini yapmak üzere resmî ve gizli bir görevle Fransa'dan ayrıldı. Uzun zamandır uygulanmasa da Levant'taki seyir gemilerinin komutanları bir dizi limanı ziyaret edip, izlenimlerini Denizcilik Bakanlığı'na bildirmektelerdi. Bu faaliyete "*kralın gemilerini ziyaret*" adı verilmekteydi. Fakat sorunsuz geçen teftişler artık giderek sıklaştığı için, sürekli anavatandan denetçi yollamak yerine, hükûmet bu işi konsolos veya elçilere emanet etme lüzumu görmüştü. Bu diplomatlar düzenli teftiş yapar, durumlarını rapor ederlerdi. 1717'den itibaren Fransa'dan denetçi gönderilerek inceleme yapılmamıştı. Bunun üzerine Baron de Tott, hem Levant limanları denetimi yapmak hem de Osmanlı'nın siyasi durumunu gözlemlemek ve ülkenin kaynaklarına yönelik gizli bir soruşturma yürütmek amacıyla 2 Mayıs 1777'de Toulon limanından yola çıktı[332]. Fransız Denizcilik Bakanı Sartine'in Tott'a verdiği yönergede, bu misyonun temel amacının Levant limanlarındaki teftiş ve incelemenin yürütülmesini sağlamak olduğu açıkça belirtilmiş, limanların mali durumunun düzenlenmesi, buralardaki suiistimallerin tespit edilmesi ve Majestelerinin tebaasının huzurunun temini gibi talimatlar verilmişti[333]. Yine de bu gibi kolay bir görev için Tott'un seçilmiş olması ve en önemlisi de Toulon Limanı'ndan demir almadan önce Denizcilik Bakanı'na yazdığı mektupta *hükûmetini gizli görevini yürütürken yüz üstü bırakmayacağını, vaktinden önce davranmayacağını* belirtmesi[334] sebebiyle Fransa'nın Osmanlı Devleti hakkında gizli faaliyetler yürüttüğü anlaşılmaktadır. Bu görevin temel gayesinin olası bir askerî operasyondan önce bölgeyi tanımak olduğu, Tott'un kendisini gizleyerek bölge ile ilgili kesin plan ve bilgileri edinmesi gerektiğini Denizcilik Bakanı'nın: "*Size bu*

[331] François Charles-Roux, *Les Origines de L'Expédition d'Égypte,* s. 67-69.
[332] Baron de Tott'un 1777 senesinde Osmanlı ülkesindeki gizli misyonunun detayları için bkz. François Baron de Tott, *Mémoire du Baron de Tott sur les Turcs et les Tartares,* C. 4.
[333] Ferenc Tóth, "Égypte. La Double Mission du Baron de Tott à la fin de l'Ancien Régime", *Africa: Rivista trimestrale di studi e documentazione dell'Istituto italiano per l'Africa e l'Oriente*, Yıl 57, No. 2, 2002, s. 160.
[334] François Charles-Roux, "la Politique Française en Égypte a la fin du XVIIIe Siècle", s. 10.

görevinizin mahiyetini Türklerden, Berberilerden hatta Fransızlardan dahi gizlemeniz gerektiğini bildiririm. Gerekirse Bilimler Akademisi için astronomik gözlemler ve doğa tarihi araştırmaları yaptığınız gibi makul mazeretler belirtiniz[335]" ifadesinden de teyit edebilmekteyiz.

Baron de Tott, Mısır'da Kahire, İskenderiye ve Reşid gibi şehirleri dolaşıp resmî görevi olan liman teftişlerini gerçekleştirirken bir yandan da gizli görevini yerine getirmekteydi. Buralardaki izlenimlerini çeşitli zamanlarda Bakanlığa göndermiş olduğu gibi, hatıratında da hassaten belirtmişti. Bu izlenimlerden biri Mısır'daki Fransız tebaasının güven ve huzur içinde olmadığı yönündeydi. Bu durum ileride Mısır'ın Fransa tarafından işgalini meşru kılacak bir araç olacaktır. Şimdilik sadece işgalin projelendirilmesi üzerinde duran Tott, Denizcilik Bakanlığı'na gönderdiği 20 Aralık 1777 tarihli mektubuna, Mısır'ın işgali için bir deniz harekâtı plan taslağı eklemişti[336]. Ayrıca genel bir işgal planı da hazırlamış, on beş aylık gezisinin bitiminde Fransa'ya döndüğünde kendisini Fransa'nın Osmanlı politikasının evrimi açısından belirleyici olan bu gizli raporları yazmaya adamıştı. 1779'da bitirdiği raporunda Baron de Tott, Mısır'ın ticaret hacmi, jeostratejisi ve askerî kapasitesi hakkında çarpıcı gözlemlerde bulunmaktaydı. Fakat özenle hazırlanan tüm bu notlar, planlar, stratejik bilgiler, taslaklar, haritalar[337] Napoléon Bonaparte'a kadar Fransız savaş ve donanma arşivlerinde yirmi yıl bekleyecekti[338]. Napoléon'un Mısır Seferi öncesindeki hazırlık çalışmaları esnasında bu arşivler taranarak Baron de Tott'un raporlarının da içinde bulunduğu bir dizi belge, Napoléon Bonaparte'ın önüne serilecekti. Bonaparte, Baron de Tott'un 1784'te yayınlanan eseri *Mémoires sur les Turcs et les Tatares*'i dikkatle inceledikten sonra, Bâbıâli'yi desteklemeye çalışmanın boşuna olduğu ve Osmanlı Devleti'nin çöküşüne yaşarken tanık olacağı sonucuna varacak, bu nedenle Fransa'ya

[335] Baron de Tott'un seyahati sırasında ona pek çok yol arkadaşı eşlik etti. Kamuflajının meşruiyetini bozmamak adına iki doğa bilimci bir tercüman ve daha sonra Mısır'ın işgali sırasında Napoléon'un tercümanlığını yapacak bir oryantalist olan Jean-Michel Venture de Paradis de bu ekipte onunla yer aldı. Bkz. Ferenc Tóth, "un Hongrois en Égypte avant Napoléon La Mission Secrète du Baron de Tott", *Revue historique des armées,* S. 270, 2013, s. 3-4.
[336] Ferenc Tóth, "un Hongrois en Égypte avant Napoléon La Mission Secrète du Baron de Tott", s. 6-7.
[337] De Tott'un ilgili planı, çizimleri ve bu bahis hakkında daha fazla bilgi için bkz. François Charles-Roux, *Le projet français de conquête de l'Égypte sous le règne de Louis XVI*, Kahire 1929, s. 74-83.
[338] Ferenc Tóth, "un Hongrois en Égypte avant Napoléon la Mission Secrète du Baron de Tott", s. 7.

hem Osmanlı'yı desteklemesi hem de imparatorluğun parçalanması halinde payına düşeni almasını tavsiye edecekti[339].

Neredeyse iki asırlık Mısır projesinin neden hayata geçemediğinin cevabı Fransız monarşisinin statükoyu seven yapısında aranabilir. Öncelikle İngiltere ile devamlı savaş halinde olan Fransa'nın deniz aşırı bir seferi finanse edebilecek mali durumu yoktu. 18. yüzyıl başlarından itibaren sürekli artan nüfusu beslemek, kaynakların yetersizliği ve devam eden savaşlar sebebiyle imkânsız hale gelmişti. Nüfus artışına paralel olarak tahıl fiyatlarının artması ve bunun getirdiği hayat pahalılığının yarattığı kriz[340], iç karışıklıklara neden olmaktaydı. Haliyle monarşi, önceliği Mısır'a vermiyor, hükûmet ise Osmanlı sarayı ile geçmişteki ilişkilerin bozulmaması adına pasif kalıyordu. Özellikle dönemin Dışişleri Bakanı Vergennes, İstanbul'da büyükelçilik yaparken Bâbıâli ile kurduğu yakın ilişkilerin hatırına Mısır'ın işgal projesini rafa kaldırmıştı. Dolayısıyla Fransa'nın Mısır seferi, tüm planlama ve kamuoyu desteğine rağmen Fransız monarşisinin göze alabileceği ölçekte bir işgal projesi özelliği taşımamaktaydı. Fakat monarşi yıkıldıktan ve yerine Devrim Hükûmeti kurulduktan sonra siyaseten yön değiştiren Fransa için Mısır'ın işgal fikri tekrar cazip hale geldi. Üstelik bu sefer proje olarak kalmayacak, hayata da geçirilecekti[341].

1789 Fransız Devrimi'nden sonra devletlerarası ilişkilerdeki en dramatik değişimler Osmanlı-Fransa arasında cereyan etmiştir. I. François ve Kanunî Sultan Süleyman arasında 1536'da imzalanan ittifak antlaşmasıyla başlayan Türk-Fransız diplomatik ilişkilerinin, 1798'e kadar sağlıklı bir şekilde sürdüğü görülmektedir. Elbette bu süre zarfında bazı vakalar bu ittifakın mukavemetini sınamıştır. 1663 St. Gotthard Muharebesi buna örnek teşkil edebilir. Lakin jeostratejik konumu gereği Avrupalı rakipleri tarafından çevrelenmiş Fransa için Türk ittifakı gerekli hatta zaruriydi. Türk-Fransız ittifakı olağan dışı tabiatına rağmen, 18. yüzyıl sonuna kadar devam etmiş, özellikle 16 ve 17. yüzyıllarda hızla büyüyen Fransa açısından oldukça faydalı olmuştu. Okyanus ötesi kolonizasyon yarışında diğer Avrupa ülkeleri ve

[339] Pascal Firges, "Gunners for the Sultan: French Revolutionary Efforts to Modernize the Ottoman Military", s. 183.
[340] Roger Price, *Fransa'nın Kısa Tarihi*, s. 122.
[341] Enver Ziya Karal, *Fransa-Mısır ve Osmanlı İmparatorluğu (1797-1802)*, İstanbul 1938, s. 31

özellikle de İngiltere ile baş edemeyen Fransa, Osmanlı Devleti ile yapılan ittifak ve kapitülasyon antlaşmaları ile Akdeniz'deki ticaret hacmini genişletmişti. *Ancien Régime* döneminde Fransa-Osmanlı münasebetleri ittifakın biteviye konforunda gelişmeye devam etmiştir. Bu süreçte Fransa kimi zaman, Osmanlı Devleti'nin zengin topraklarını ilhak etmeyi arzulamışsa da bu projeler hayata geçirilmemişti, iki ülke arasındaki diplomatik ilişkilerin ve statükokun devamı adına somut adımlar atılmamıştı. Lakin Fransız Devrimi ile Fransa iç ve dış politikada radikalleşmeye gidince *Ancien Régime*'in her kurumu köklü değişimler geçirmiş, dış siyasette de monarşinin diplomatik teamülleri terk edilmiştir. Devrimin ideolojisi süratle ihtilaflı Balkan topraklarına yayılmış, hazırlanıp rafa kaldırılan projeler rejim değişikliği ile birlikte bir bir hayata geçirilmeye başlanmıştır. Bu projelerden Osmanlı Devleti ile alakalı başlıcası şüphesiz Mısır Seferi'dir. Monarşi rejiminde Osmanlı-Fransız ittifakının temel unsurlarından birisi olan "tarafların birbirlerinin toprak bütünlüğünü taahhüdü" maddesi bu seferle geçerliliğini yitirmişti. Zira bu taahhüdü veren Cumhuriyet değil, Monarşi'ydi. Bu koşullar altında Mısır'a doğru yola çıkan Fransız Doğu Orduları Kumandanı Napoléon Bonaparte, Mısır'da daimi bir Fransız müstemlekesi kurabilmek için Osmanlı Devleti başta olmak üzere dönemin diğer büyük güçlerini karşısına alacak, böylelikle Avrupa'da yeni bir ittifaklar sistemi kurulmasına sebep olacaktı.

II. BÖLÜM: BOZULAN İLİŞKİLER- MISIR'IN FRANSA TARAFINDAN İŞGALİ

Fransız Devrimi ile birlikte monarşi yıkıldıktan sonra yönetime geçen Direktuvar Hükûmeti (1795-1799), Osmanlı'nın daima dostu olduğunu iddia etse de yayılmacı hedeflerinden de ödün vermiyordu. Campo-Formio Antlaşması ile Venedik ve Yedi Ada'yı aldıktan sonra Osmanlı Devleti ile hemhudud olan Fransa'da, meclis ve basında Mısır'ın işgali lehinde eğilimler baş göstermişti. O dönemde savaşlarda sergilediği başarılar sebebiyle ünlenen Napoléon Bonaparte da Mısır'ın işgalini elzem görenlerdendi. 16 Ağustos 1797 tarihinde Direktuvar'a göndermiş olduğu mektupta çökmekte olan Osmanlı'dan Fransa'nın payına Mısır'ın düşeceğini belirtmekteydi[342]. 13 Eylül 1797 tarihli başka bir mektubunda ise Korfu ve Zenta'dan sonra Malta'nın da Fransız idaresine girmesinin elzem olduğunu, Akdeniz'in sahibi olmak ve nihayet Mısır'ı işgal edebilmek için Akdeniz'in köşe taşlarının ele geçirilmesi gerektiğinin altını çizmekteydi. Bonaparte, mektubunda Mısır'a Avrupalı bir devletin sahip olması gerektiğini de ekleyerek "*Mısır, Sultan'ın olamaz*" ifadesiyle 25 bin askerle Mısır'ın düşebileceğini ifade etmekteydi[343].

Bu bölümde iki yüz yıllık Mısır'ın işgali planının pratiğe geçirilme süreci ele alınacaktır. Türk-Fransız ilişkilerini temelinden sarsan bu harekâtın Avrupa diplomasisinde yarattığı etkiler incelenecek ve Fransa'ya karşı oluşturulan yeni ittifak sistemlerine değinilecektir. Mısır'ın işgali ile tarihlerinde ilk kez bilfiil savaşan eski müttefiklerin, yeni ittifaklar oluşturma teşebbüsleri üzerinde durulacaktır. Ayrıca Bonaparte, Kléber ve Menou'nun Mısır'da kalma çabalarının nasıl sonuçlandığı ve Fransa'nın Mısır'da daimi bir müstemleke kurabilmek için neler yaptığı ele alınacaktır. Son olarak Türk-Fransız savaşını sonlandıracak mütareke ve ön antlaşma müzakerelerinin seyri incelenecektir.

---

[342] Maurice Herbette, u*ne Ambassade Turque Sous le Directoire*, Paris 1902, s. 210-211

[343] Ignace de Testa, *Recueil des Traités de la Porte Ottomane avec Les Puissances Étrangères Depuis le Premier Traité Conclu en 1536 Entre Suleyman et François I Jusqu'a Nos Jours*, C. I, Paris 1864, s. 516-517.

1 . Napoléon Bonaparte'ın Mısır'ı İşgali

Bonaparte, Campo-Formio Antlaşması'ndan sonra Paris'e dönüşünde Dışişleri Bakanı Talleyrand ile Mısır seferinin planlarını yapmaya başlamış, bütün bunları tasarlarken Paris'teki Osmanlı büyükelçisini de hesaba katmışlardı[344]. Talleyrand, Mısır projesinin banisi Choiseul'ün işgal hususundaki fikirlerine katılmakta ve Direktuvar'ı da bu proje için ikna etmeye çalışmaktaydı. 27 Şubat 1798 tarihinde Direktuvar'a verdiği raporda Talleyrand: "…*Osmanlı İmparatorluğu göreceksiniz yirmi beş sene bile dayanamayacak. Avrupa'daki toprakları iki büyük devlete taksim edilecek. Ben bizim payımıza düşenleri şöyle sıralarım: Mısır, Kandiye ve Limni. Mısır bize, gerek Hindistan'da gerekse dünyanın başka bölgelerinde ticarî açıdan muazzam avantajlar sunuyor. Üstelik iklimi ve toprağı ile Batı Hint Adaları'ndaki kolonilerimizin yerini alabilir. Kandiye ve Limni Adalarını almak ise bizi takımadalar ve Çanakkale Boğazı'nın hâkimi yapar...*[345]" ifadelerini kullanmaktaydı.

Talleyrand'ın Osmanlı Devleti'nin bölünmesi gerektiği fikrini belirttiği bu rapor tesir etmiş olmalı ki, 5 Mart 1798 tarihinde Bonaparte'ın Mısır'ın işgali için Direktuvar'dan yetki aldığını görmekteyiz. Bu mektuba bir de Akdeniz'de silahlanma ve sefer için Direktuvar Hükûmeti tarafından alınan kararnamelerin suretleri de eklenmiş, seferin uygulanması için en kesin ve hızlı yolun kullanılması önerilmiş, Savaş, Donanma ve Maliye Bakanlıklarının da bu hususta bilgilendirildiği yazılmıştı. Napoléon bu mektup ve ekine iliştirilmiş kararnameler ile tüm yetkiye sahip hale getirilmişti[346].

Direktuvar Hükûmeti'nin Napoléon'un askerî başarılarından dolayı oluşan kibri ve sonsuz hırsından çekindiği için, onu Mısır'a göndermek istediğine dair görüşler o dönemde de var olmuştu. Özellikle Dışişleri Bakanı Talleyrand ile yakın ilişkileri ve ortak yayılmacı politik görüşleri savunmaları açısından Direktuvar Hükûmeti'nin Napoléon'u zapt edilmesi zor fakat kontrol altında fevkalade faydalı bir askerî yetenek olarak gördüğü anlaşılabilir bir durumdur.

---

[344] Maurice Herbette, *Une Ambassade Turque…,* s. 212.
[345] Maurice Herbette, *Une Ambassade Turque…*, s. 213.
[346] Ignace de Testa, *a.g.e.,* C. I, s. 535.

a. Mısır'a Çıkış

Harita 3: Bonaparte'ın Toulon Limanı'ndan İskenderiye önlerine giderken izlediği güzergâh[347].

Napoléon Bonaparte, 19 Mayıs günü Toulon Limanı'ndan *l'Orient*[348] adlı gemisi ve donanmasıyla beraber yola çıkmış, Malta'yı zapt ederek 30 Haziran 1798 tarihinde İskenderiye önlerine ulaşmıştı. Daha gemideyken Mısır Valisi'ne hitaben hazırlattığı bir bildiride Direktuvar'ın pek çok kereler Bâbıâli'ye yazarak Mısır Beylerinin Fransız tüccarlarına zorbalık ettiğini ve buna önlem alınması gerektiğini, fakat Bâbıâli'yi dikkate almayan bu kaprisli ve açgözlü insanlar sebebiyle Mısır'a asker çıkarmak zorunda kaldıklarını yazmaktaydı. Bu bildirinin devamında yine paşaya hitaben buranın gerçek sahiplerinin onlar olduğunu, kendisinin gelişinden memnun kalacaklarını ve *kesinlikle Kuran'a ya da padişaha karşı bir girişimde bulunmayacağının* teminatını vermekteydi. Bildirisini, Sultan'ın Avrupa'daki tek dostunun Fransa olduğunu belirterek ve paşayı kendisiyle birlikte ittifaka davet ederek bitirmekteydi[349].

[347] *The Cambridge Modern History* Atlas, harita no. 87. Harita üzerindeki rota, tarafımızdan çizilmiştir.
[348] Fr. *Doğu.* Napoléon'un oryantal hayallerine *Doğu* adlı bir gemiyle yelken açması oldukça semboliktir. Bu gemi üç direkli olup, uzunluğu 64 metredir. Mısır seferinin başında, Abukır Deniz Muharebesi'nde infilak etmiş, kullanılamaz hale gelmiştir. Bkz. *Correspondance de Napoléon Ier*, C. IV, no: 2719, 1 Temmuz 1798, s. 89.
[349] Bonaparte'dan Mısır Valisi'ne, *Correspondance de Napoléon Ier*, C. IV, no: 2719, 30 Haziran 1798, s. 267.

Bonaparte, aynı gün İskenderiye limanında demirlemiş haldeki bir Türk gemisinin kaptanı olan İdris Bey'e mektup yazarak ertesi gün İskenderiye'ye çıkacağını, fakat endişeye mahal olmadığını çünkü Sultan'ın himayesinde olacaklarını belirtmekteydi. Fakat bu mektupta İdris Bey'e şahsen hitap ederek, Fransız askerlerine karşı en ufak bir kötü muamelede bulunması halinde, düşmanca tavır takınmaktan geri kalmayacağını belirtmekteydi[350].

Bonaparte'ın bu iki günde Mısır halkına ya da idarecilerine hitaben yazmış olduğu bildirilerde Osmanlı padişahı ile dostluğunu sürekli vurgulamış olması, Fransız birliklerinin Mısır'da idareciler ve halk tarafından herhangi bir engelle karşılaşmasını engelleme amaçlı olduğu açıktır. Henüz Bâbıâli'ye Fransızların Mısır'a asker çıkardıkları bilgisinin gitmediğini öngören Bonaparte, Mısır'da propaganda aracı olarak padişah ve İslam dinini kullanarak, yöneticileri ve halkı işgale hazırlamaktaydı. 2 Temmuz 1798 tarihinde Bonaparte, İskenderiye halkına hitaben bir bildiri daha yayınladı ve ekine de beş maddelik bir talimatname koydu. Bu bildirinin ve talimatnamenin tercümesi şu şekildedir:

"*Uzun süredir, Mısır'ı idare eden beyler Fransız ulusunu aşağılıyor ve tüccarlarını tahkir ediyor: nihayet intikam vakti gelmiştir*.

Bir süredir, Gürcistan ve Kafkaslardan gelen bu köle sürüsü dünyanın en güzel yerlerinde insanlara zorbalık ediyorlar. Fakat her şeye muktedir olan Tanrı, bunların hükümdarlıklarının bitmesini emretti!

Mısırlılar, size benim İslam dinini yok etmeye geldiğimi söyleyeceklerdir. Onlara inanmayın! Aksine, sizlere haklarınızı geri vermeye ve bu hakları sizlerden gasp edenleri cezalandırmaya geldiğimi söyleyin. Ayrıca onlara Tanrınıza, Peygamber ve Kuran'a, Memlüklerden, daha çok saygı duyduğumu söyleyin.

Onlara, Tanrı önünde eşit olduğumuzu söyleyin. Sadece hikmet, marifet ve fazilet fark yaratır. Peki, Memlükler'de hayatı yaşanılabilir kılacak hikmet, marifet ya da fazilet nerede?

[350] Bonaparte'dan İdris Bey'e, *Correspondance de Napoléon Ier*, C. IV, no: 2721, 1 Temmuz 1798, s. 269.

Güzel bir toprak parçası mı var? İşte orası Memlükler'e ait. Güzel bir cariye, iyi bir at ve ev mi var? Tüm bunlar işte Memlüklere ait.

Eğer Mısır onların malıysa, bırakalım da Tanrı'nın onlara bu malı verdiğini kanıtlasınlar. Fakat Tanrı insanlara karşı bağışlayıcı ve adildir.

Tüm Mısırlıların yönetimde söz söyleme hakkı vardır. En hikmetli, en arif, en faziletli olan burayı idare etsin. Böylece halk da mutlu olacaktır.

Bir zamanlar burada büyük şehirler, büyük kanallar ve muhteşem bir ticaret ağı vardı. Bunları kim yok etti? Memlüklerin para hırsı, adaletsizliği ve zorbalığı değilse kim?

Kadılar, şeyhler, imamlar, çorbacılar biz gerçek Müslümanın dostuyuz diyorlar.

Müslümanlar ile savaşmanın gerekliliğini savunan Papa'yı biz indirmedik mi? Tanrı'nın onlara Müslümanlarla savaşın dediğini zanneden Malta şövalyelerini biz bitirmedik mi? Asırlar boyunca Padişahın (Tanrı onun ne muradı varsa versin) dostu, düşmanının düşmanı olmadık mı? Memlukler ise tam tersine, onun hükümdarlığına karşı durmadılar mı? Hala da onu tanımazlık etmiyorlar mı?

Bizim yanımızda duranlar için çok mutluyuz! Servet ve makam sahibi olacaklar. Tarafsız olacaklar için de mutluyum. Zamanla bizi tanıyıp seveceklerdir. Fakat Memluk saflarında olan ve bize karşı savaşanlar için hiç ümit yoktur. Onlar kahrolacaklardır!

Madde 1. *Ordunun geçeceği yerlerin üç mil yarıçapında bulunan köyler, tâbi oldukları birlikleri komuta eden generale bilgi vermek için bir heyet gönderecektir. Onları uyarmak için de mavi kırmızı ve beyazdan oluşan ordu bayrağını kullanacaklardır.*

Madde 2. *Orduya karşı silah doğrultacak bütün köyler yakılacaktır.*

Madde 3. *Orduya teslim olan tüm köyler dostumuz Padişahın sancağı altında olacaktır.*

Madde 4. *Şeyhler, Memluklere ait olan eşyalar, evler ve mülklerin üstünü mühürleyecek, hiçbir şeyin kaçırılmasına ve yağmalanmasına müsaade etmeyeceklerdir.*

Madde 5. *Şeyhler, kadılar ve imamlar yerlerinde kalacak ve işlerine devam edeceklerdir. Herkes kendi evinde yaşayacak ve ibadet her zaman olduğu gibi devam edecektir. Herkes Tanrı'ya şükretmeli, Sultan'a ve onun can dostu Fransız Ordusu'na dua etmelidir.* Bonaparte manifestosunu *"Memluklere lanet olsun, yaşasın Mısır halkı!*" sloganıyla sonlandırmaktaydı[351].

Napoléon Bonaparte'ın İskenderiye halkına okuttuğu bu bildiride asıl vurgulanmak istenen mesajın, zulüm gören, eziyet çeken Mısır halkını zorba Memluklerin tahakkümünden kurtarmak olduğu açıktır. Bonaparte bu metinde kendisini ülkeler fetheden bir fatih gibi değil, zalimin elinden mazlumu kurtarmaya gelen bir kurtarıcı gibi yansıtmıştır. Fakat iki yüz yıldır Fransız devlet adamları, düşünürleri ve krallarının Mısır'a tutkuyla sahip olmak istedikleri ve de Mısır projesine yıllardır detaylı çalışmalarla hazırlandıkları gerçeği göz önüne alındığında, Bonaparte'ın Mısır'ı işgal sebebinin, dillerini ve dinlerini dahi bilmediği Mısırlılara yardım etmek olmadığı aşikârdır. Fransa'nın Mısır'ı işgali, şüphesiz ticarî, siyasî ve askerî kaygılar taşıyan bir projeydi. Durum böyleyken, seferin emniyetinin temini ve çıkması muhtemel engellerin def'i için Mısırlıların sempatisini ve güvenini kazanmanın Bonaparte için önemi büyüktü. İki yüz yıl boyunca ince planlarla tasarlanmış, büyük politik engelleri aşarak ve diplomatik ilişkileri zedelemeyi göze alarak başlatılan bu işgal seferinin başarısız olma lüksü yoktu. Bonaparte bütün bu gerçeğin farkında olarak, yalnızca askerî değil, siyasî yeteneklerini de kullanmaktan geri durmamaktaydı. İskenderiye'ye çıkışının Osmanlı Sultanı'na zafer, Memluklere kahır ve Mısır halkına saadet getireceği sloganları ve Kur'an'a saygı duyacağı teminatı da şüphesiz bu siyasetin kilit noktalarını oluşturmaktaydı. Bonaparte'ın yukarıda bahsi geçen stratejisi, insanlık tarihinin ilerleyen yıllarında benzerlerine sıkça rastgeleceğimiz "yerel halkı 'zalim yönetici'den kurtarmak için binlerce kilometre öteden gelerek askerî operasyon tertip etme geleneğinin arketipini oluşturduğu söylenebilir. Nitekim benzeri stratejileri Bonaparte'ın Mısır Seferi'nden sonraki iki yüzyıl boyunca sıklıkla göreceğiz. Bonaparte'ın İskenderiye'ye çıkışından tam yüz yıl sonra 1898'de Şam'ı ziyaret eden Kayzer II. Wilhelm ve 2003 yılında Irak'ta iki milyona yakın insanın ölümüne sebep olan George W. Bush'un söylemlerinde

[351] *Correspondance de Napoléon Ier*, C. IV, no: 2723, 2 Temmuz 1798, s. 269-272.

Bonaparte'ın propaganda yönteminin izlerini görmek mümkündür. Bu noktada Bonaparte ve Fransız diplomasi yönetimi, *emperyalist sömürgeciliği* bu araçlarla meşrulaştırma yolunu açmıştır denilebilir.

Mısır topraklarında ilerlemeye devam eden Bonaparte ve birlikleri 23 Temmuz 1798 tarihinde Kahire'ye girmişti. General buradan Kahire Paşası'na bir mektup göndermiş, işgali altındaki bölgenin gelirlerinin kendisinde toplanacağını bildirmişti. Bu mektupta; Fransız Cumhuriyeti'nin Mısır'ı işgal etme amacının, Bâbıâli'ye isyan eden ve Fransız Hükûmeti tarafından düşman kabul edilen Memluklerin def'i" olduğu belirtilmişti. Bonaparte ayrıca Fransız ordusunun kazandığı zaferlerle bu amaç gerçekleştiğinde, Sultan'ın Mısır'dan elde ettiği gelirler hususunda hiçbir kayıp yaşanmayacağını ve eskiden olduğu gibi Mısır'dan vergisini almaya devam edeceğini garanti etmiş, bu hususun Padişah'a özellikle iletilmesi gerektiğini ifade etmişti[352].

b. Fransa'nın Osmanlı Devleti'ni Oyalaması

Mısır ve Akdeniz'de bu olaylar cereyan ederken Osmanlı Devleti'nin Paris'teki mukim elçisi Seyyid Ali Efendi de Fransızların niyetlerini öğrenme gayreti içerisindeydi. Seyyid Ali Efendi'nin Bâbıali'ye gönderdiği raporlar İstanbul'un bilgi sahibi olması açısından önem arz etmekteydi.

Günümüzde Seyyid Ali Efendi, sefiri olduğu ülkenin lisanını bilmediği, bu yüzden şahsî temaslarda bulunamadığı, mecburen tercümanı aracılığı ile iletişim kurduğu yönünde tenkit edilse de bu kanının Fransız tarih yazımının sübjektif bakış açısından kaynaklandığı unutulmamalıdır. Her ne kadar ortaçağda Avrupa'da diplomasinin dili Latince olsa da bu durum 16 ve 17. yüzyıllardaki Fransız krallarının huzurlarına çıkacak yabancı diplomatların Fransızca konuşmasını istemesiyle[353] değişmişti. İki yüzyıldan uzun süren bu uygulama Fransa'ya gönderilecek yabancı diplomatların Fransızca öğrenmesini sağlamış ve bu da Avrupa'nın diplomasi dilinin ve *Lingua Franca*'sının literal manada Fransızca olmasıyla sonuçlanacak bir gelenek

[352] Bonaparte'dan Kahire Paşası'na, *Correspondance de Napoléon Ier,* C. IV, no: 2824, 23 Temmuz 1798, s. 344-345.
[353] Helmut Glück, "The History of German as a Foreign Language in Europe", *Language & History,* S. 57, No 1, Mayıs 2014, s. 48.

doğurmuştu. Bu durum 1919 Paris Barış Konferansı'na kadar sürecekti[354]. Fakat o tarihe kadar Fransızca konuşamayan yabancı diplomatların, temsil ettiği ülkenin yetersizliğinin sembolü olarak ciddiye alınmadığı bir ortam söz konusuydu. Maalesef Seyyid Ali de onlardan biriydi. Seyyid Ali Efendi'nin Paris'teki yaşama ayak uydurma çabalarının tuhaf bulunması, teleffuz etmeye çalıştığı birkaç Fransızca kelimenin komik görülmesi, "bilgisiz ve cahilce" hareketleri literatüre dahi girmişti[355]. Avrupalı okuyucuda *komik, cahil ve kaba* Seyyid Ali Efendi imajının oluşmasında Maurice Herbette'in *Une Ambassade Turque Sous Le Directoire* adlı eserinin büyük payı olduğu muhakkaktır. 1902 senesinde basılan bu eserde karikatürize edilen üst düzey Türk diplomatı imajı üstelik sadece Seyyid Ali'nin şahsıyla sınırlı değildi. Çizilen bu portre sefirin temsil ettiği ülkenin, hatta medeniyetin de *komik, cahil ve kaba* olduğuna dair bir kanaat oluşturulmasına katkı sağlamış olmalıdır. Seyyid Ali Efendi'nin Fransızca bilmiyor oluşu şüphesiz, bu dili bilen diğer Avrupalı diplomatlar arasında dezavantajlı bir konumda olmasına sebepti. Lakin İstanbul'daki Fransız büyükelçilerinin de eşit koşullarda vazifelerini ifa ettiğini belirtmek gerekir. Çalışmamızın temel konusunu teşkil eden İstanbul'daki Fransız büyükelçileri de Türkçe bilmiyorlar, büyükelçilik tercümanları ve drogmanlar vasıtasıyla Bâbıâli'yle temasta bulunuyorlardı.

Türk sefirin Mısır'ın işgali sürecinde eleştirilecek yönleri hayli fazla olsa da dil bilmemek bunlardan birisi değildi. Mamafih, Avrupa'nın diplomatik usullerine vakıf olmaması, tercümanı Kodrikas[356] ve Talleyrand tarafından manipüle edilmesine izin vermiş olması Seyyid Ali Efendi'nin tenkide açık yönlerindendir. Sefir, Talleyrand

---

[354] Paris Barış Konferansı'nda Fransızcanın yanı sıra İngilizce de müzakere dili olarak benimsenmişti. Zira katılımcı ülkelerin bir kısmı Avrupalı değildi fakat en önemli etken şüphesiz ABD Başkanı Wilson'ın tek kelime bile Fransızca bilmemesi idi. Versay Antlaşması da İngilizce ve Fransızca olarak hazırlanmıştı.

[355] Maurice Herbette, *Une Ambassade Turque…,* s. 146-147, 162, 173.

[356] *Panayoti Kodrikas*, Seyyid Ali Efendi'nin maiyetinde, tercüman-kâtip olarak Paris'e gelmiş, esasında Fransa hesabına çalıştığı ve bu yüzden Bâbıâli tarafından idamından korktuğu için Seyyid Ali Efendi Paris'ten ayrıldıktan sonra dahi İstanbul'a dönmeyerek Fransa'da kalmıştı. Kodrikas, Fransa casusu olmakla ve Seyyid Ali'nin mektuplarını kopyalayıp Talleyrand'a vermekle suçlanmaktaydı. Bir başka iddiaya göre, Mısır Seferi'nden sonra Kodrikas bir gün tamamen ortadan kayboldu ve bir daha asla görülmedi. Fransız sosyetesi arasında başının kesilip, İstanbul'a gönderilmiş olduğu hakkında rivayetler dolanmaktaydı. Catherine Wilmot, A*n Irish Peer on The Continent (1801-1803) Being a Narrative of the Tour of Stephen, IInd Earl Mount Cashell Through France, Italy, etc*, Ed. Thomas Ulick Sadleir, Londra 1920, s. 45-46; Maurice Herbette, *Une Ambassade Turque…,* s. 16.

tarafından açıkça yalan yanlış bilgilerle manipüle edilmiş, Fransa'nın Mısır'a asker çıkartacağı bilgisi kati suretle Talleyrand tarafından doğrulanmadığı gibi, İstanbul'daki Fransız maslahatgüzarı Ruffin de Talleyrand'ın oyalama taktiğini kullanmaktan geri kalmamıştı. Fakat Seyyid Ali Efendi'nin, tüm tecrübesizliğine rağmen Fransız basınında çıkan haberlerden ötürü Mısır seferi hakkında endişeler taşıdığı görülmekteydi. Seyyid Ali, bazı adamlarını Toulon Limanı'na gizlice göndermek ve işin iç yüzünü anlamak istemişse de bu teşebbüsü Kodrikas tarafından engellenmişti. Dahası özel kaleminin daha sonra itiraf edeceği gibi Kodrikas'ı da bunu yapmaya Fransız Hükûmeti ikna etmişti. Türk sefiri daha sonra, Bâbıâli'yi şüpheleri hakkında bilgilendirmek için daha geniş ve teferruatlı bilgi edinmeye çabalamış, baş tercümanını Dış ilişkiler Bakanlığı'na yollamış ve Direktuvar'ın esas niyetinin ne olduğunu öğrenmesini tembihlemişti. Fakat Talleyrand'ın bu hususta cevabı değişmemiş, Osmanlı Devleti'ne karşı düşmanlık etme niyetinde olmadığını yinelemişti[357].

Seyyid Ali'nin 5 Ekim 1798 tarihinde Talleyrand'a vermiş olduğu notada, 21 Temmuz'daki görüşmelerine atıfta bulunarak "…*Bu karşılıklı iyi duyguların sürdürülmesine dair hiçbir şüpheye yer bırakmayacak şekilde Bâbıâli'nin kendi toprakları üzerindeki bölünmez egemenliği ve mülkiyeti üzerindeki yemininizi, sarsılmaz dostluğumuzun teminatı olarak Bâbıâli'ye ilettim*[358]" ifadesi mevcuttu. Talleyrand ise 21 Temmuz'daki görüşmeye dair daha fazla detay vermekteydi. İstanbul'daki Ruffin'e göndermiş olduğu bir muhaberatta Toulon'da hazır bulunan Fransız filosunun yegâne amacının Malta'yı almak olduğuna Seyyid Ali'yi inandırdığını açıkça belirtmekteydi. Akabinde Seyyid Ali'nin hükûmetine durumu izah eden bir mektup yazmasının muhtemel olduğunu, bu mektubun Bâbıâli'de nasıl bir akis yarattığının detaylı şekilde rapor edilmesini istemişti. Ayrıca "*Rusya ile savaşarak Kırım'ı almamız hususunda onlara sunacağımız teklifin nasıl etki yarattığını gözlemleyiniz. Şayet Bâbıâli desteklerini sunacaksa Direktuvar bu harekâta hayır demez. Bu hususta gerçek niyetlerini öğrenip bana bildirin*" diyerek Kırım üstündeki tasavvurunu da açıkça ortaya koymuştu. Bu mektubuna bir de

[357] Maurice Herbette, *Une Ambassade Turque…,* s. 224-225.
[358] Maurice Herbette, *Une Ambassade Turque…,* s. 229.

"…*İşgal kelimesinin anlamı fetih demek değildir. Zulmü ve küçük düşürmeyi önlemek fetih değildir*…" notunu düşmüştü[359].

Seyyid Ali Efendi'nin Bonaparte Mısır'a işgal ettikten sonra dahi, Mısır'ın tehdit altında olmadığına inanmakta olduğunu, 29 Ağustos günü Bâbıâli'ye gönderdiği mektupta açıkça görmekteyiz. Sefir, Bonaparte'ın Mısır seferi ile ilgili herhangi bir istihbarat alamadığını belirtmiş ve sadece Malta'nın Fransa tarafından zaptı ile ilgili bilgi vermişti. Dahası Malta'nın zaptının Osmanlı Devleti'nin ticarî ve siyasî çıkarlarının yararına olduğu, Malta'daki Müslüman esirlerin bu vesileyle serbest bırakıldığı haberini vermiş, buna karşılık İstanbul'daki frenk esirlerinin "bilakaydüşart" salıverilmesinin istendiğini bildirmişti. Fransa'nın Mısır'a asker çıkardığı İstanbul'da dahi bilinirken, Seyyid Ali'nin Paris'te bu istihbarata erişememiş olması padişah tarafından öfkeyle karşılanmış olmakla birlikte sefirlik müessesesinin ilk zamanlar nasıl işlediğine dair önemli ipuçları edinmemizi mümkün kılmaktadır[360].

Talleyrand'ın Seyyid Ali Efendi'ye Mısır'a asker çıkartacaklarını söylememesinin esas sebebinin, Türk sefirin Bâbıâli'yi haberdar ederek, işgalin önüne geçmek istemesi olduğu açıktır. Talleyrand'ın, Mısır seferinin tam bir gizlilik içinde yapılmasının seferin selameti açısından sağlıklı olacağını düşünmesi de gayet doğaldır. Fakat Talleyrand gibi bir diplomasi dehasının asıl çekindiği merciinin Bâbıâli olmadığı da unutulmamalıdır. Seferden önce Seyyid Ali Efendi'nin konutuna sürekli girip çıkan İngiliz ve Rus elçilerinin varlığını göz önüne alan Talleyrand, şüphesiz bu iki düşman devletin sefer hakkında bilgi alma ihtimalini en aza indirmek için Seyyid Ali'yi malumatsız bırakmış olmalıdır. Zira seferi haber alacak olan Seyyid Ali'nin Bâbıâli'ye ulaştıracağı rapor İstanbul'a ulaşana kadar, Fransız filosu İskenderiye önüne varmış olacaktı. Fakat Mısır seferi hakkında istihbarat alan bir İngiliz'in, bu haberi derhal Londra'ya bildirmesi ve hâlihazırda Cebelitarık önünde demir atmış halde Akdeniz'e girmeyi bekleyen İngiliz filosunun, sefere engel olması

[359]Talleyrand'dan Ruffin'e, Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 198, fo 303, 8 Thermidor VI (26 Temmuz 1798): mektubun Türkçeye çevirisini ve yorumlamasını İsmail Soysal yapmıştır, bkz: İsmail Soysal, *Fransız İhtilâli ve Türk-Fransız Diplomasi Münasebetleri (1789-1802),* s. 213-214.

[360] Padişah III. Selim, Seyyid Ali ile ilgili hislerini, ilgili hattın derkenarına "*Ne eşek herif imiş*" diyerek belirtmiştir. Bkz. Enver Ziya Karal, *Fransa-Mısır ve Osmanlı İmparatorluğu (1797-1802),* s. 176-177.

işten bile değildi. Bu durumda savaş ilan etmeksizin, Osmanlı toprak bütünlüğüne saldıran Fransa'nın Seyyid Ali Efendi'yi atlatması, Fransa nazarından oldukça anlaşılabilir görünmekteydi.

c. Abukır Deniz Muharebesi ve Fransız Donanmasının İmhası

Bu esnada Fransa'nın planları hakkında bilgi sahibi olan İngiliz Hükûmeti, Fransız filosunun ve filonun mühimmat-erzak taşıyan kafilesinin peşine düşüp imha etmesi için Lord St. Vincent'e yetki vermişti. Amiral St. Vincent ise Amiral Horacio Nelson'a on üç gemi ve bir brik tahsis ederek, Fransız filosunu yakalama görevini tevdi etmişti. Nelson, Fransızların gücünü ve durumunu öğrenmek amacıyla Napoli'ye gelmiş, burada Fransızların Malta'da olduklarını ve Malta'dan doğruca Mısır'a gideceklerini öğrenmişti. Napoli limanında *La Justice*[361] adlı Fransız firkateyni tarafından görülmüş ise de 22 Haziran gecesi, Messina Boğazı'ndan gizlice geçebilmeyi başarmıştı. Bu noktada artık Fransız filosunun hemen ardındaydı. Üstelik İngilizler, Fransızların konumu, gücü ve rotası hakkında oldukça istihbarat temin etmişlerdi. Zira Messina Boğazı'nı geçtikleri sırada, Fransız filosunun ortasından geçip, onlardan su almış bir Ragusa gemisi ile karşılaşmışlar ve Fransız filosunun istikameti hakkında bilgi edinmişlerdi.

Nelson, Fransızların doğuya doğru gittiğini öğrendikten sonra, kendi filosunun dümenini de doğruca doğu yönüne doğru kırmış, Fransız filosundan evvel 28 Haziran günü İskenderiye açıklarına varmıştı. Derhal bir Türk komutanına haber göndererek, Mısır'ın tehdit altında olduğunu bildirmiş, kendilerinin limana alınmalarını, su, yiyecek gibi ihtiyaçlarını karşılamalarını istemiş, işgale gelecek Fransızlara karşı Türklerin safında savaşacaklarının vaadini vermişti. Fakat önceden bir ticaret gemisi tarafından Fransızların gelişi bildirilmiş olan İskenderiye zaten teyakkuzdaydı. İngiliz

[361] *La Justice*, Pierre Amadée Jaubert'i de taşımaktaydı. Jaubert, o tarihte 19 yaşında genç bir tercüman olarak Bonaparte'a Mısır seferi esnasında ona eşlik etmiş, Cezzar Ahmed Paşa ile mülakatta bulunmuştu. Jaubert'i ilerleyen tarihlerde Bonaparte'ın imparatorluğunun tanınması maksadıyla III. Selim tarafından kabulünde görmekteyiz. Bunun dışında, Osmanlı Devleti'ne defaten gelmiş, çeşitli diplomatik faaliyetlerde bulunmuş Türk, Arap ve Fars lisanlarına hâkimiyetiyle bilinen bir isimdir. Bkz. Jean Jacques Emmanuel Sédillot, "Jaubert (Pierre-Amédée-Emilien-Probe)", *Biographie Universelle Ancienne et Moderne: Histoire Par Ordre Alphabétique de la Vie Publique et Privée de Tous Les Hommes Qui Se Sont Fait Remarquer Par Leurs Écrits, Leurs Actions, Leurs Talents, Leurs Vertus ou Leurs Crimes*, C. XX, Paris 1858, s. 587-592.

filosu İskenderiye açıklarına geldiği zaman, İngiliz sancağı taşıyan Fransız gemilerinin geldiği sanılmıştı. Dolayısıyla bu hamle bir *ruse de guerre*[362] telakki edilip, İngilizlerin istekleri geri çevrildi ve limana girmelerine müsaade edilmedi. Nelson ise, açık denizde çok sayıda topa sahip gemilerini ve askerlerini tehlikeye sokmamak için 1 Temmuz günü, Bonaparte İskenderiye'ye ayak basmadan bir gün evvel oradan ayrılmış, İskenderun'a[363] doğru yola çıkmıştı[364]. Neticede Bonaparte'ın Mısır'a çıkışı önlenememişti.

Bonaparte'ın Mısır'da ilerlediği Temmuz ayı boyunca bölgede tansiyon yükselmekteydi. Temmuz sonunda Aşağı Mısır'da çıkan ayaklanmalar, bölgedeki Fransızları endişelendirmekte, yaverinin öldürülmesinden sonra kendisinin de suikasta uğrayacağı kaygısı Bonaparte'ı meşgul etmekteydi. Korku ve kaygı öyle bir noktaya ulaştı ki, 25 Temmuz günü, Fransız filosunun İngilizler tarafından yakılıp tahrip edildiği rivayetleri Kahire'ye kadar ulaştı. Bu rivayetlerin herhangi bir dayanağı olmamasına rağmen, Fransızların korkularının yakın zamanda gerçekleştiği görülecektir. Bonaparte önce suçu amirallerine atmış olsa da, daha sonra filoyu İskenderiye Limanı'na sokmamakta direttiği için asıl suçlunun kendisi olduğuna inanmış olması dikkat çekicidir. Dahası, Bonaparte'ın İngiliz gemilerinin sayısının az olduğuna ve iyi donatılmış olmadığına inanması da Fransız filosunun kaybına neden olan bir diğer etkendi. Bu kanaatinden dolayı gemilerin tamiri ve topların manevra için hazırlanması yerine, filonun baştanbaşa boyanması için vakit harcanmış, bu sayede Amiral Nelson'un avantajlı konuma gelmesine imkân verilmişti. Nihayet İngiliz filosunun saldırıyı başlattığı saatte dahi Amiral Brueys, subaylara verilecek şölen için hazırlıklarla meşguldü. Brueys, gemilerini İskenderiye'nin on altı kilometre doğusundaki Abukır Limanı'na sokmak yerine, savunma hattını sahile yaklaştırmış olsaydı filosu imha olmayabilirdi. Zira kara bataryaları tarafından iyi korunan bir deniz filosuna saldırmaması gerektiğini her denizci gibi Nelson da bilmekteydi. Fakat donanmanın en temel savunma ilkelerinden olan bu unsur göz ardı edilmiş ve bu hata

[362] Fr. Savaş hilesi. Tarihte bilinen en eski ve en meşhur *ruse de guerre* Truva Savaşı'nda kullanılan tahta attı.
[363] Ali Reşad, İngiliz filosunun Kandiye'ye gittiğini yazmaktadır. Bkz: Ali Reşad, *Fransa Büyük İhtilali Tarihi*, C.1, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2018, s. 620.
[364] Pierre-Dominique Martin, *Histoire de l'Expédition Française en Égypte*, C. I, Paris 1815, s. 165-168.

Fransızlar adına ölümcül sonuçlar doğurmuştu. Neticede İngilizler 2 Ağustos 1798 tarihinde İskenderiye önlerinde görülmüş ve kuzeybatıdan esen kuvvetli rüzgârın da etkisiyle tez vakitte Abukır'a ulaşmışlardı.

Amiral Nelson kumandasındaki İngiliz filosunun Abukır Körfezi'ndeki konumu ve Abukır Deniz Muharebesi'nin bir tasviri[365].

İngiliz donanma kuvvetlerinin Nelson kumandasındaki filosu aşağıdaki gibiydi[366]:

Gemi Adı	Top Sayısı	Adam Sayısı	Kaptanı
Culloden	74	590	Trowbridge
Thesus	74	590	R.W. Miller
Alexander	74	590	Alex. J. Ball
Vanguard	74	595	Edward Berry
Minotaur	74	640	Thomas Louis
Leander	50	343	T. B. Thompson

[365] The National Archives (TNA), *PRO 30/9/2/12*, 1798.
[366] Pierre-Dominique Martin, *Histoire de l'Expédition Française en Égypte*, C. I, s. 209-213.

Swiftsure	74	590	B. Hallowill
Audacious	74	590	Davidge-Gould
Défence	74	590	John Eyton
Zealous	74	590	Samuel Hood
Orion	74	590	Sir James Saumarez
Goliath	74	590	Thomas Foley
Majestic	74	590	G. B. West-Cott
Bellerophon	74	590	Henry D. E. Darby
LaMutine(Brik)	-	-	
Toplam	**1.012**	**8.068**	

Buna mukabil, Fransız ileri muharebe hattındaki gemiler ve muharebe sonrası durumları şu şekildeydi:

Gemi Adı	Top Sayısı	Asker Sayısı	Muharebe sonrası durumu
Le Guerrier	74	600	Ele geçirildi
Le Conquérant	74	700	Ele geçirildi
La Spartiate	74	700	Ele geçirildi
L'Aquilon	74	700	Ele geçirildi
Le Souverain Peuple	74	700	Ele geçirildi
Le Franklin	80	800	Ele geçirildi
L'Orient	120	1.010	Yakıldı
Le Tonnant	80	800	Ele geçirildi
L'Heureux	74	700	Ele geçirildi
Le Timoléon	74	700	Yakıldı
Le Mercure	74	700	Ele geçirildi
Le Guillaume Tell	80	800	Kaçtı
Le Généreux	74	700	Kaçtı

Firkateynler			
La Diane	48	300	Kaçtı
La Justice	44	300	Kaçtı
L'Artemise	36	250	Yakıldı
La Sérieuse	36	250	Battı
Toplam	**1.190**	**10.710**	

Abukır Muharebesi'nde İngilizlerden 16 subay, 156 denizci, 46 bahriye eri ölmüş, 37 subay, 562 denizci, 78 bahriye eri ise yaralanmıştı. Toplam ölü ve yaralı sayısı 895 olarak tespit edilmişti. Amiral Nelson'un kendisi de yaralılar arasındaydı. Öte yandan, yukarıdaki tabloda da görüleceği üzere, sadece dört gemisi kalan Fransız filosunun kaybı doğal olarak daha ağırdı. 5.225 Fransız ölmüş, 3.105'i de esir alınmıştı. Fransızlar açısından felaketle sonuçlanan bu muharebede Fransız tarafından ölenlerin arasında Amiral Brueys ve sefere yanında getirdiği on yaşındaki oğlu da vardı[367]. Sadece iki gün süren *Abukır Deniz Muharebesi* (1-2 Ağustos 1798) İngilizlerin kesin zaferi ile sonuçlanmış, Amiral Nelson, Kral tarafından Nil Baronluğu ile taltif edilmişti[368]. Buna mukabil, Fransızlar bu muharebedeki ağır mağlubiyet neticesinde Mısır'da üç yıl daha ancak tutunabilmiş ve Fransa'nın Mısır rüyasının seyri geri dönülemez biçimde değişmişti.

Bonaparte, kendisi için felaketle sonuçlanan bu baskından sonra, 19 Ağustos 1798 tarihinde, Mısır'dan düzenli olarak rapor gönderdiği Direktuar Hükûmeti'ne gerek Mısır'daki isyanlar, gerekse Abukır baskını ile ilgili detaylı bilgiler vermişti. Bu rapora göre; Bonaparte'ın tüm bu hezimetin esas sorumlusu olarak Amiral Brueys'i gördüğü açıktı. Facianın bir diğer sebebi ise iletişimin aksamasıdır. Amirallerine gönderdiği ulakların yolda öldürülmelerinden, dolayısıyla Abukır'dan günlerce haber alamamış olmasından bahseden Bonaparte, aksini emretmesine rağmen Brueys'nin filosunun halen Abukır'da olduğunu öğrendiğinde artık çok geç kalmış olmaktan korktuğunu ifade etmekteydi. Ayrıca "*Bana öyle geliyor ki, Amiral Brueys,*

[367] TNA, *MPI 1/536/6*, 1798.
[368] *The London Gazette,* 6 Kasım 1798, S. 15067, s. 931.

İskenderiye limanına girememiş, Korfu'ya da gitmek istememiş… Şayet böyle hayatî önem arz eden bir hususta hata yapmış ise bunun kefaretini şerefli bir ölümle ödemiştir… Kader bize düşman olarak denizlerin imparatorunu verdi… Ve kader bizi henüz terk etmedi. İskenderiye'ye geldiğimde, benden önce İngilizlerin buradan geçtiğini öğrendim. Beni mahvedecek büyük fırtınalara rağmen kendimi ateşe attım. Karaya çıkarma yapmaya hazırlandığımız esnada Malta'dan gelen La Justice'i gördüm ve bağırdım: *Kader, bana yüz mü çevirecekti? Sadece beş gün! Bütün gece yürüdüm, yürüdüm. Şafakta, silahsız, mühimmatsız, topsuz halde üç bin adamla İskenderiye'ye saldırdım. Beş gün içinde Raşid ve Demenhur'un hâkimi oldum…*" ifadelerini kullanmaktaydı. Raporun devamında 500.000 frank para ile Toulon, Malta, Ankona, Korfu ve İskenderiye'deki gemilerin birleştirilerek yeni bir filonun kendisine gönderilmesini talep etmekteydi. Ayrıca Talleyrand'ın İstanbul'a gidip gitmediğini de sormaktaydı[369].

2. Osmanlı Devleti'nin Fransa'ya Savaş İlânı

III. Selim'in Mısır'ın istilası üzerine ihtiyati tedbirlerin tümünün ilk etapta tedafüi mahiyette olduğu görülmektedir. Fakat III. Selim'in, istila edilmesinden endişe ettiği diğer Akdeniz şehirlerini teyakkuza geçirmeden ve ordu ile donanmayı güçlendirmeden savaş ilan etmemesi oldukça anlaşılır gerekçelerdi. Bunun yanı sıra savaş ilanını geciktirerek Rusya ve İngiltere ile müzakere edilmiş ve bunun sonucunda ilk ittifak nüveleri baş göstermeye başlamıştı. Harbin hazırlıklarının ise sessiz sedasız ikmaline gayret edilmişti[370]. Netice itibariyle 9 Eylül 1798 tarihinde Osmanlı Devleti, Fransa'ya resmen savaş ilan etti[371]. Seyyid Ali Efendi hala Fransız topraklarında iken, İstanbul'daki Fransız maslahatgüzarı Ruffin[372] ve maiyetindeki sefaret erkânı ile

---

[369] Bonaparte'dan Direktuvar'a, *Correspondance de Napoléon Ier*, C. IV, no: 3045, 19 Ağustos 1798, s. 500-504.

[370] Enver Ziya Karal, *Selim III'ün Hatt-ı Hümayunları*, s. 53-55.

[371] 6 Kasım 1798'de The London Gazette'de yayınlanan bir makalede, İstanbul'daki İngiliz elçisi Padişah'ın 9 Eylül değil, 3 Eylül 1798 tarihinde Fransa'ya savaş ilan ettiğini yazmıştır. Bkz: *The London Gazette,* 6 Kasım 1798, S. 15067, s. 931. Fakat bu esasen savaş ilanı değil, savaş ilanı için lüzumlu fetvadır: İsmail Soysal, *Fransız İhtilâli ve Türk-Fransız Diplomasi Münasebetleri (1789-1802),* s. 244.

[372] Selanik'te diplomat bir babanın oğlu olarak 1742'de dünyaya gelen Pierre Ruffin, Kırım'da Fransız konsolosu olarak görev yaptıktan sonra Türkçeyi iyi bilmesinden dolayı dönemin İstanbul büyükelçisi Saint-Priest'nin maiyyetinde İstanbul'da elçilik tercümanı olarak görev yapmıştır. Devrim'e kadar Fransa'nın Osmanlı Devleti ile yazışmalarını gerçekleştirmiş, Collège de France'da Türkçe öğretmenliği görevini 1784'ten 1794'e kadar sürdürmüştür. 10 Eylül 1798 senesinde Bonaparte'ın Mısır seferi sonrası, Yedikule zindanına hapsedilmiş, 3 sene burada hapis hayatı yaşadıktan sonra serbest

birlikte savaş ilanını müteakip alıkonulmuş, bu durum İngiliz basınına dahi yansımıştı[373]. Hapsedilmeden önce 2 Eylül'de Saray'a çağrıldığında Reisülküttap'ın hışmına uğrayan Ruffin'e, Seyyid Ali Efendi tüm maiyetiyle Paris'ten sağ salim dönene ve Fransızlar Mısır'ı terk edene kadar kendisinin zindanda kalacağı bildirilmişti[374].

12 Eylül 1798 tarihinde Bâbıâli, bir bildiri yayınlamış, esasen bir savaş ilanı niteliği taşıyan bildiride iki devlet arasındaki ilişkilerin tarihi seyrine dikkat çekilerek, Fransa ve Osmanlı ilişkileri açısından gelinen noktanın bir analizi yapılmıştı. Avrupalı devletlere de gönderilen bu bildirinin tercümesi şu şekildedir:

"*Çok eski zamanlardan itibaren Bâbıâli ve Fransa arasında barış ve uyum hüküm sürmüştü. Bu barış asla eskimedi, dostluk asla düşmanlığa dönüşmedi. Bâbıâli her zaman karşılıklı anlayışı sürdürmede, eski antlaşmaları gözetmede samimiydi. Bu gerçekler kamuoyuna açıktır ve tüm devletlerin de bu konuda malumatı vardır. Fransa'da vuku bulan ihtilalin başlangıcından bu yana, Bâbıâli, Fransız milletiyle olan kadim dostluğa dayanarak, kusursuz bir tarafsızlık örneği benimsemede tereddüt etmemiştir. Üstelik tüm Avrupa milletleri açıktan Fransa'ya karşı koalisyonlar kurarken bunu yapmıştır… Müttefiklerin orduları Paris'e yaklaşırken, Valenciennes, Condé ve Le Quesnoi gibi önemli yerler ve Fransa'nın kuzeyindeki kilit noktalar hâlihazırda emperyalistlerin elindeydi. Fransa'nın Akdeniz'deki tek amiralliği olan Toulon'daki tüm savaş gemileri İngilizler tarafından neredeyse imha ediliyordu. İçeride ise kraliyet sempatizanları sayıca çok ve güçlü konumdaydı. Son tahlilde Fransızlar zafiyetleri ve üstlerindeki baskı nedeniyle utanılacak durumdaydılar. Bu kadar talihsiz duruma rağmen Bâbıâli, diğer güçlerin yer aldığı koalisyonlarda aktif rol almaktan uzak durarak sadakatine bağlı kaldı ve hiçbir koşulda tarafsızlıktan*

---

bırakılmıştır. Fakat İstanbul'u terk etmemiş, önce Brune daha sonra da Sébastiani'nin elçilik heyetlerinde görev almıştır. 1824'te İstanbul'da görevini ifa ederken hayatını kaybetmiştir. Bkz. Maurice Herbette, *Une Ambassade Turque…,* s. 218.

[373] Bkz: *The London Gazette,* 6 Kasım 1798, S. 15067, s. 931.

[374] Herbette, U*ne Ambassade Turque Sous Le Directoire*, Paris 1902, s. 238. III. Selim'in Sır Kâtibi Ahmed Efendi bu olayı şöyle kayda geçmiştir "*…Fransa üzerine i'lan-ı muhârebe şer'en vacib olmağla bu gün Fransa maslahat güzarı olan Ruffin nâm hınzır ve tercümânı Dantan (Tantan) vesâir sefaret dairesi ile Yedikule'ye kaldırılıp Paris'te olan Devlet-i Aliyye Elçisi Ali Efendi'ye bedel-i tevkif ve İskenderiye'de ve Mısır'da olan Devlet-i Aliyye Tüccârı ve sefâyini mukabili memâlik-i mahrûsada olan Françalı habs ve emval ve eşyaları ahz olundu."* Bkz. *III. Selim'in Sırkâtibi Ahmed Efendi Tarafından Tutulan Rûznâme*, s. 287.

ayrılmadı. Eğer Bâbıâli de Fransa'ya sırtını çevirmiş olsaydı, karadan ve denizden kuşatılmış hale gelecek olan Fransa acaba açlık ve kıtlıkla mücadele edebilecek miydi? Ancak Bâbıâli Fransa'ya sırtını dönmekten ziyade Fransız milletinin faydasına kararlar vermedi mi? Fransa aleyhine Bâbıâli'ye sunulan her türlü şikâyet ve suçlamaları görmezden gelmedi mi? Bâbıâli'nin tarafsızlığının Fransa için ne denli faydalı olduğunu görmek için küçük bir dikkat yetecektir. Şimdi, Bâbıâli, bu kadar cömertlik gösterdikten sonra Fransa tarafından istikrarlı ve kalıcı bir dostluk beklemeye hakkı yok mudur? Fransa'yı senelerce kamu idaresini yalnızca kendi menfaatlerine fayda sağlamaya kullanan insanlar idare etti. Bu insanlar sinsi bir özgürlük sözcüğü ile halkı veya eğitilmemiş akılları yanlış yönlendirmek için mümkün olan her yolu kullanmaktan geri durmadılar. Sadece Fransa'da değil, tüm ülkelerde dini ortadan kaldırmak, ibadeti yok etmek için tüm güçleriyle çalıştılar. Dahası, halkını soymak, tüm sosyal kurumları ortadan kaldırmak, aptallık sınırlarında insan ırkını bozmak için uğraştılar. Komşu ve uzak ülkeler de dâhil olmak üzere dost ya da düşman ayırt etmeksizin saldırdılar. Fransa'nın İstanbul'daki temsilcileri dostluk ilkelerine aykırı davranmamış olsalar da Bâbıâli'yi sürekli olarak yanıltmak için en kurnaz ve zekice yöntemlere başvurmuşlardır. Öte yandan Fransa'nın İtalya'daki general ve komutanları, Padişah'ın mülkü olan Rumeli, Mora ve Adalar'da türlü hilekârlıklar ile isyan çıkarmayı teşvik etmişlerdir. Ayrıca Bonaparte'ın entrikaları ve sahte yayınları da cabasıdır. Bütün bunlar Bâbıâli tarafından şikâyet konusu edilince, bu kişiler eski dostluk bağlarımızı koruma sözü vererek durumu telafi edeceklerini belirttiler.

Bu tür resmî bildirimlere rağmen Fransız generaller, davranışlarına son vermek bir yana daha da şeytanileştiler. Bu da generallerin kötü niyetli uygulamalarının, üstlerinin talimatlarına dayanmasının doğal bir sonucuydu. O zamandan bu yana Bâbıâli sessizliğini sürdürmekte ve tarafsızlık politikasını korumakta ısrar etmişti. Şikâyetlerin hiçbir sonuca ulaşmaması sürecinde hasedin açık bir düşmanlığa dönüşmemesi ve Fransız devlet adamlarının fikirlerini değiştireceği umudu ile Fransa'da bazı şeylerin değişeceğini bekledi… Fransız idareciler Bâbıâli gibi tarafsızlığı benimsemiş olan bağımsız devletlere, meşru bir neden olmaksızın saldırmayı hak gördüler. Böylece bir baskı rejimine girerek,

savunmasız olan bölgeleri ele geçirmek adına yasalara, antlaşmalara, şeref ve haysiyete aykırı olarak güç ve şiddet kullandılar… Ve Osmanlı Devleti'nin en değerli ülkesi olan Mısır'a korsanlara yaraşır şekilde saldırıp, burayı ele geçirdiler.

Bu işgal seferinin ilk seslerinde Bâbıâli, Ruffin'i görüşmeye davet etti ve bu konuyla ilgili resmî açıklama istedi. Ruffin bu konu ile ilgili kesinlikle hiçbir fikri olmadığını söyledi. Bununla birlikte şayet Mısır seferi gerçekleşirse, devletinin bunu Mısır Beylerinin cezalandırılması ve İngilizlerin Hindistan'daki ticarî çıkarlarına zarar verilmesi niyetiyle yapılabileceğini ifade etti. Bunun üzerine Ruffin'e: 'Şayet Fransızlar Mısır'a saldırırsa her ne koşulla olursa olsun bu bir savaş ilanı olarak değerlendirilecek, iki devlet arasında uzun süredir mevcut olan dostluk bağları dinen de siyaseten de kopacak, Bâbıâli Mısır'dan bir karış toprak vermeyecek, bütün Müslüman milletler bu kutsal bölgeyi kurtarmak için harekete geçecektir' denildi. Ruffin'e ayrıca Mısır'ın Bâbıâli hâkimiyetinde olmasından ötürü, Mısır Beylerinin cezalandırılması teşebbüslerinin Fransızlara kalmadığı, İngilizlerin Osmanlı'nın iyi bir dostu olduğu ve Bâbıâli'nin Fransız güçlerinin ülkesinde serbest geçiş yapmasına izin vermediği, İngilizlerin ticarî çıkarlarını baltalamak için dahi olsa bu girişimin yalnızca savaş ilanı olarak kabul edilebileceği söylenmişti… Paris'te Bâbıâli'nin emirlerini alan Ali Efendi, Dışişleri Bakanı Talleyrand Perigord ile bir görüşme yapmış ve açıklama istemişti. Perigord, Mısır aleyhindeki bu seferden vazgeçildiğine ve Bonaparte'ın birliklerinin yalnızca Malta'yı fethedeceklerine dair teminat vermişti. Aynı zamanda Malta'daki devletin yıkılmasının tüm Müslümanlar için avantajlı olacağını ve bunun iki devlet arasındaki dostluğun sağlamlaştırılması açısından da Bâbıâli'de sevinçle ve minnetle karşılanacağına inandığını belirtmişti. Ali Efendi'nin yazdıklarına göre, Talleyrand bu zekice oyunu oynarken yüzü bile kızarmamıştı.

Bu bakanın ve Ruffin'in beyanatları arasındaki farkı ve Bâbıâli'nin Mısır'daki vaziyet hususunda açıkça kandırıldığı çirkin oyunu görmüyor muyuz? Şimdiye kadar yapılan baskı ve şiddet göz önüne alındığında, bazen kurnazlık ve yalan bazen de silah ve şiddet ile tüm milletlerde devrim yapmak, tüm dünyaya hükmetmek, tüm devletleri ve krallıkları zor duruma sokmak, İtalya'da olduğu gibi her tarafta küçük cumhuriyetçi devletler kurarak, bir ana cumhuriyet sıfatıyla buralara istenildiği gibi hükmetmek ve yönetmek gibi imkânsız görülüyor.

Mekke ve Medine gibi iki kutsal şehrin kapısı olarak kabul edilen Mısır'ın istilası tüm Müslümanların dikkatini çeken önemli bir olaydır. Bu durumda Bâbıâli, Fransa Hükûmeti'nin yetki ve sorumluluklarını taşıyan Ruffin'in belirttiklerine ve ilahî yasalara dayanarak, Fransızlara karşı silaha sarılmaya hazırdır. Böylece Allah'ın yardım ve inayetine sığınan Bâbıâli, kara ve deniz yoluyla Fransızların haksız saldırılarına karşı kutsal bir savaşa giriyor. Bu savaş, şeriat kaidelerine göre her Müslümana farz olan kutsal bir savaştır. Bu karara göre, yukarıda adı zikredilen Fransız temsilcisinin maiyetiyle birlikte Yedikule'de hapsedildiğini ve yine yukarıda adı zikredilen büyükelçimiz Ali Efendi'nin tüm maiyetiyle beraber Paris'ten dönene kadar orada kalacakları bildirilmektedir. Mısır'da tutuklu bulunan Osmanlı tebaası mülkleri iade edilerek serbest bırakılana ve Bâbıâli'ye ait olan savaş gemilerinin mürettebatıyla birlikte iadesi gerçekleşene kadar, Fransız konsolos ve tüccarları da rehin olarak tutuklanmıştır."

Bildiri, Fransa'nın Mısır'ı işgaline karşı Avrupalı devletleri ortak bir tepkiye davet ederek sonlanmaktaydı[375].

Bâbıâli'nin yabancı elçiliklere ve elçilikler vasıtasıyla yabancı gazetelere servis ettiği 12 Eylül tarihli bu manifesto/bildiri Fransa'da büyük tepkiye yol açmıştı. Direktuvar bizzat bu bildiriye doğrudan cevap vermese de, yayın organı olan *Le Moniteur* gazetesi üzerinden bir karşı manifesto yayımlamıştı: Buna göre, *Bâbıâli'nin, Fransa'nın Mısır'a gireceğini önceden bildiği, şimdi ise dünya kamuoyuna rol yaptığı* imalarında bulunulmuştu. Ayrıca *Fransa'nın Mısır'a, ülkeyi Memluk Beylerinin zulmünden kurtarmak için girmiş olduğu, yolda giderken de Sultan'ın Türk tebaasını Malta'daki zalimlerin elinden kurtarmış olduğu* belirtilmişti. *Üstelik Amiral Nelson Abukır'da Fransız filosunu imha etmiş, bunun üzerine Osmanlı Devleti, bu yağmacı İngilizlerle işbirliği içine girmişti. Ruffin'in bu meseleye sessiz kalması da gayet anlaşılabilir bir durumdu zira Ruffin, İngiliz elçilik memurlarının önünde gerçeği Türk tarafına nasıl açıklayabilirdi ki? Üstelik kadim dostluğu savaş ilânı kararı alarak*

[375] Ignace de Testa, *a.g.e.*, C. I, s. 548-553.

Osmanlı'nın kendisi zedelemişti. Şimdi ise Osmanlı, İngiliz ve Rusların kölesi olmuş, kendisini bu iki ülkenin merhametine bırakmıştı[376].

a. Osmanlı-İngiltere Yakınlaşması

Bu bildiri ile Osmanlı Devleti'nin İngiltere ile yakınlaştığını söylemek yanlış olmayacaktır. Bildiride, İngiltere'nin ticarî çıkarlarını gözetir bir tutum takınması, hâlihazırda ticarî ve siyasî olarak birbirine rakip olan bu iki emperyal gücün arasındaki tansiyonu kendi lehine kullanması hususunda Osmanlı için önemli politik bir hamle olarak değerlendirilebilir. Zaten Amiral Nelson'un 2 Ağustos 1798 tarihli Abukır Deniz Muharebesi'nde Fransız filosunu yakıp imha etmesi ve Bonaparte'ın anavatanı ile olan tüm iletişimini kesmiş olması İstanbul nezdinde neşeyle karşılanmış, Nelson'a bir Hilâl Nişanı ve 2000 altın gönderilmişti. Ruffin de İngiliz maslahatgüzarı John Spencer Smith'in Bâbıâli'deki itibarının arttığını Talleyrand'a gönderdiği raporunda teyit etmişti[377].

Fransa Osmanlı nezdinde en imtiyazlı devlet olmak için İngiltere'yle yaklaşık iki yüz elli yıl boyunca rekabet etmiş olsa da, bu çabasının Mısır seferi ile boşa çıktığı görülmekteydi. Yukarıda tercümesini yaptığımız, *The London Gazette*'te de Fransız diplomatların, tüccarların ve bunların tüm mallarının rehin alındığına dair bildiri, Bâbıâli tarafından yayımlanan kararname ile birlikte 27 Ekim 1798 tarihinde İngilizce olarak yayımlanmıştı. Gazete buna ek olarak, Fransızların Mısır'a saldıracağı söylentilerine rağmen tedbirsiz davrandığı suçuyla İzzet Mehmed Paşa[378]'nın azledildiği ve yerine Erzurum Valisi Yusuf Paşa[379]'nın getirildiği hususunda

---

[376] *Mémoires tirés des papiers d'un homme d'État sur les causes secrètes qui ont déterminé la politique des cabinets dans les guerres de la Révolution,* C. 6, s. 320-323.

[377] İsmail Soysal, *Fransız İhtilâli ve Türk-Fransız Diplomasi Münasebetleri (1789-1802),* s. 243.

[378] Safranbolulu İzzet Mehmed Paşa, Fransa'nın Mısır'ı işgalinden önce Mısır'da valilik yapmıştır. Fakat Mısır'ın durumu hakkında yeterince bilgi sahibi olmadığı ve birkaç aydır Fransa'nın Mısır'a saldıracağı söylentilerine rağmen tedbir almadığı töhmetiyle 30 Ağustos 1798 (18 Rebîülevvel 1213) tarihinde sadrazamlıktan azledilmiştir. Abdülkadir Özcan, "İzzet Mehmed Paşa, Safranbolulu", *DİA,* C. 23, İstanbul 2001, s. 560-561. Paşa'nın azil tarihi Karal'a göre 31 Ağustos 1798 idi. Bkz Enver Ziya Karal, *Selim III'ün Hatt-ı Hümayunları,* s. 55.

[379] Koca Yusuf Paşa, I. Abdülhamid ve III. Selim dönemlerinde iki kez sadrazamlık yapmıştır. Gürcü asıllı olup, köle olarak geldiği İstanbul'da deniz ticaretine girmiş, daha sonra Cezayirli Hasan Paşa'nın himayesinde hazinedâr olarak görev almış, 1785 senesinde Mora Valisi olmuştur. Ertesi sene I. Abdülhamid tarafından sadarete getirilen Yusuf Paşa, 1787-1792 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Serdar-ı Ekrem olarak orduyu kumanda etmiş, 1789 senesinde Kaptan'ı Derya olmuştur. 1791'de bu sefer de III. Selim tarafından sadrazamlığa getirilen Yusuf Paşa, bu makamı Fransa'nın Mısır'ı işgal edeceği

Bâbıâli'nin 1 Eylül 1798 tarihinde ilan ettiği bir kararnameyi de yine sütunlarına taşıyarak mesele hakkında daha fazla ayrıntı vermişti[380].

Fransa düşmanlığında birleşen Türk-İngiliz diplomatik ilişkileri güçlenirken, Bâbıâli tarafından Akdeniz liman beylerine gönderilen emirde Fransız gemilerinin sahile yaklaştırılmaması ve dost İngiltere gemilerinin erzak, para gibi ihtiyaçlarının karşılanması istenmişti[381]. 27 Eylül 1798'de Direktuvar Hükûmeti'ne gönderilen bir rapordan Sultan'ın doğu limanlarında Fransız gemilerinin dolaştırılmaması ve İngilizlere yardım edilmesi hakkındaki yukarıda zikrettiğimiz fermandan Fransızların haberi olduğu anlaşılmaktadır[382].

Fransa'nın Mısır'ı işgali ile belirginleşen bu yakınlaşma 1878 senesinde kadar devam edecekti. İngiltere'nin Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü Rusya gibi büyük devletlere karşı koruması şüphesiz *Avrupa'daki güçler dengesi*nin değişmesine mani olmak içindi. Rusya-Avusturya ittifakının varlığı bölgede hala büyük ağırlığı olan Osmanlı aleyhine sonuçlar doğurmaktaydı. Öyle ki Rusya'nın genişleyen hudutları ve sivrilen askerî varlığı Osmanlı Devleti'nin sonu olursa, güçsüz ve zayıf bir Osmanlı ile uğraşmak yerine, Osmanlı'nın stratejik noktalarına sahip güçlü bir Rusya ile başa çıkmak gerekecekti. Bu da Avrupa'daki tüm güç dengelerini alt üst edecek bir gelişme olacaktı. Zira Otuz Yıl ve Seksen Yıl savaşlarının sonunda 24 Ekim ve 15 Mayıs 1648'de imzalanan *Vestfalya Antlaşması*'ndan bu yana Avrupa'da geçerli olan Güç Dengesi Sistemi'ne göre hiçbir devletin tek başına ya da bir başka devletle ittifak halinde kuvvetlenmesine müsaade edilmeyecekti. Zayıflamakta olan Osmanlı Devleti'nin hala Avrupa güç dengesi sisteminde jeostratejik konumu gereği büyük bir ağırlığı olduğu da göz önüne alındığında, Osmanlı Devleti'nin parçalanması halinde hâkimiyetindeki topraklara tek bir devletin sahip olması güç dengesinin İngiltere aleyhine değişmesi anlamına gelmekteydi.

---

söylentilerine rağmen tedbir almadığı suçuyla azledilen İzzet Mehmed Paşa'dan almıştır. Bkz. Kemal Beydilli, "Yûsuf Paşa, Koca", *DİA*, C. 44, İstanbul 2013, s. 23-25.

[380] The London Gazette, no. 15074, 27 Ekim 1798, s. 1006-1009.

[381] BOA/C.HR 46/2295, 27 Safer 1213/10 Ağustos 1798; Enver Ziya Karal, *Selim III'ün Hatt-ı Hümayunları*, s. 48-51.

[382] Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 199, fo 15, *Ministère des Relations Extérieures tarafından Le Directoire executive'e gönderilen rapor, 6 Véndemiaire VII/27 Eylül 1798.*

Osmanlı Devleti de stratejik konumunun ve geniş nüfusunun getirdiği avantajların farkında olarak güçler dengesinin merkezindeki çeşitli devletlerle ittifaklar yapmaktan çekinmiyordu. Avrupalı devletler nazarında çökmekte olan Osmanlı'nın, denge politikasından bu denli ustaca istifade etmesi ve Avrupa devletlerinin birbirleriyle yaşadıkları siyasî çekişmeleri kendi lehine çevirebilmesi sayesinde, uzun süre daha ayakta kalabildiğini görmekteyiz. Bu bağlamda İngiltere, Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü korumak adına Kavalalı Mehmed Ali Paşa isyanında ve Kırım Harbi (1853-56)'nde Bâbıâli'ye hem diplomatik hem askerî yönden destekte bulunmuş, Fransa ve Rusya'nın Osmanlı aleyhindeki teşebbüslerini engellemeye çalışmıştı. Fakat 1877-78 Osmanlı-Rus Harbi (93 Harbi)'nden sonra Osmanlı Devleti'nin artık toparlanamayacağı düşüncesi İngiliz devlet adamlarınca da kabul görmüştü. Bu tarihten sonra İngiltere Osmanlı'nın toprak bütünlüğünü koruma politikasını terk etmeye ve parçalanması halinde nasıl bir strateji takip etmesi gerektiğine odaklanmaya, Osmanlı'nın paylaşılma projelerine iştirak etmeye başlamıştı. İngiltere'nin 1882'de Mısır'ı işgal etmesi de bu politikanın doğal bir sonucuydu.

b. Osmanlı Devleti'nin Savaş İlanından Sonra Fransa Tarafından Alınan Tedbirler

Bâbıâli'nin yayımladığı savaş ilanından yalnızca iki gün sonra 14 Eylül'de Fransa'da Direktuvar Hükûmeti tarafından Beşyüzler Meclisi'ne hitaben bir bildiri yayımlanmıştı: "*Direktuvar Hükûmeti, Fransız askerlerinin Mısır'a girdiğini haber vermektedir. Gerek Bâbıâli'nin, gerek bu güzel ülkenin* (Mısır'ın) *mazlum halkının intikamı nihayet alınacaktır. Bu kutlu vaka uzun zamandır pek az insan tarafından tasarlanmıştı ve gerçekleşmesi zor projelerimiz arasındaydı… 1760'a doğru buradaki idareyi ele geçiren Ali Bey adlı zalim, Padişah'ın buyruklarına karşı gelmiş, Paşa'sına itaat etmemiş, konsoloslarımıza zulmetmiş, buradaki tercüman, kâtip ve tüccarlarımıza kötü muamelede bulunmuştu. Bu süreden itibaren burada çeşitli zorluklar yaşanmış, Bâbıâli ve paşalar buna engel olamamıştır… Nihayetinde Fransız ordusu 13 Messidor* (1 Temmuz) *da İskenderiye ve Reşid'i, 5 Thermidor* (23 Temmuz) *da Kahire'i almıştır. Bu zalimler bundan böyle, dünyanın bu kısmının en verimli*

topraklarını işleyemeyecekler, neredeyse kendiliğinden bir şeyler yetişen bu inanılmaz verimli topraklardan faydalanamayacaklar. Bizim bu seferle bir savaş çıkardığımızı kimse söyleyemez. Kime savaş ilan edecektik? Bâbıâli'ye mi? Fransa'nın en eski müttefiklerinden birine savaş ilan etmek aklımızdan dahi geçmez. Osmanlı, zaten (buradaki) *zulümden mustarip. Beylere mi? Biz zaten bunların idaresini tanımadık, tanımayız da. Hayduta baştan cezasını verirsen, savaşmana gerek kalmaz. Hem zaten beylere saldırırken aslında İngiltere'ye saldırmış olmuyor muyuz? Bundan dolayı, Mısır'daki zalimleri kovalayan Cumhuriyet, bu muazzam toprakların bereketinden faydalanma hakkına sahip olmuştur. Mısır zulme uğradı ve Mısırlılar bunun intikamını alacaktır. Bu bereketli toprakların çiftçisi en sonunda barbarların onlardan aldığı mahsûlün tadını çıkaracak. Bâbıâli'nin otoritesi burada tanınmıyordu. Fakat Fransızların muzaffer elleriyle eski otoritelerine yeniden kavuşacaklar. Son olarak, Mısır dünyanın en zengin üretim merkezi, ticaretin kalbi ve en önemlisi, tüm dünyanın selameti için, Hindistan'daki İngiliz ticaretinin karşısında durabilecek güçlü bir merkez olacaktır."*[383]

Marie-Joseph Chénier[384]'in meclis konuşması tutanağında ise mesele "*…Avusturya ve İtalya'da zaferler kazanmış şanlı ordumuzun evlatları Akdeniz'i geçmiştir… Yüzyıllardır barbarlık ve fanatik yöneticiler tarafından idare edilmiş olan bu topraklarda bugün Cumhuriyetimizin muzaffer ordusu sayesinde bilim, sanat ve felsefe yapılmaktadır…*" ifadeleri ile ele alınmaktaydı[385].

Mısır Seferi'nin bir parçası olarak Napoléon Bonaparte ve Fransız Hükûmeti, Mısır medeniyetinin tüm yönlerini araştırmak ve belgelemek, ayrıca modern ve antik çalışmalar için örnekler toplamak için bir grup bilim adamı ve entelektüeli de Mısır'a göndermeyi uygun bulmuştu. Fransız bilim adamlarının burada yürüttükleri çalışma, Mısır'daki ilk büyük ölçekli ve sistematik çalışmaydı. Bonaparte ile birlikte Mısır'a

[383] Direktuvar'dan, Beşyüzler Meclisi'ne, Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 198, fo 469-473, 28 Fructidor VI/14 Temmuz 1798.

[384] Marie-Joseph Chénier babasının konsolosluk vazifesinden ötürü İstanbul'da doğan bir politikacı, şair ve hatiptir. Bkz. Pierre Claude François Daunou, *Œuvres Posthumes de M.J. Chénier*, C. I, Paris 1824, s. 10-11.

[385] Direktuvar'dan, Beşyüzler Meclisi'ne, Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 198, fo 469-473, 28 Fructidor VI/14 Temmuz 1798.

gelen 151 kişilik *bilgin heyeti*; mühendisler, sanatçılar, botanikçiler, haritacılar ve matematikçilerden oluşmaktaydı. Mısır'ı sömürgesi yapmak düşüncesi ile bu işgali gerçekleştiren Fransızlar, bu bölgede sömürgecilik için uygun zemin hazırlamak adına coğrafya, topografya, tarım, hidrografi, ticaret ve üretim faaliyetleri için bilim adamlarını görevlendirmişlerdi. Sanatçılar, mimarlar ve tarihçiler ise Mısır medeniyetinin doğa tarihini ve kültürel mirasını tetkik adına çalışmaktaydı. Üç yıl boyunca, söz konusu 151 bilgin, orduyla birlikte seyahat etmiş ve muazzam miktarda bilgi toplamıştı. Bu süreçte Mısır anıtlarının çizimleri ve planları çıkarılmış, arkeolojik çalışmalar yapılmış, sonuçlar kaydedilmişti. Fransız birlikleri Piramitler Savaşı'nda galip geldikten ve Kahire'ye yerleştikten sonra Bonaparte ve Mısır Bilim ve Sanat Komisyonu[386]'nun önde gelen bilginleri, Mısır Enstitüsü[387]'nü kurdu. Bu enstitü, daha büyük bir bilginler grubunun araştırma yapmasını sağlamak ve yönlendirmek üzere Komisyon'un bir alt kurumu olarak 21 Ağustos 1798'de hizmet vermeye başlamıştı. Enstitü binası ise sembolik olarak mağlup Memluk beylerinin sarayı olmuştu[388]. Bu bilginler Mısır'ın yer üstü ve yeraltı kaynaklarının tetkik ederek *Description de l'Égypte* adında 23 ciltten oluşan kapsamlı bir Mısır Ansiklopedisi meydana getirmişti. Bu ansiklopedi aynı zamanda Avrupalılar ile Müslümanlar arasındaki etkileşimin ilk büyük ölçekli ve metodik sivil kaydı niteliğindedir[389]. Neticede askeri sefer başarısız olmasına rağmen, Mısırla ilgili kültürel ve bilimsel çalışmalar Avrupa kültürü üzerinde Oryantalizm bağlamında kalıcı bir etki bırakacaktı.

Mısır Seferi'ne bir bilgin heyetiyle birlikte giden Napoléon Bonaparte'nin, Makedonya'dan Hindistan'a yanında âlimleriyle birlikte sefere çıkan Büyük İskender'den ilham almış olduğu muhakkaktır. Tıpkı Charlemagne gibi, Bonaparte da Büyük İskender'den ilham aldığını, hatta İskender'den daha üstün olduğunu bizzat ifade etmekteydi: "*İskender Asya'ya çıktığında bir kralın oğluydu ve kendisi de bir kraldı. Ona bahşedilmiş talihi güzel kullanmasını bildi. Ancak daha üç sene önce*

[386] Fr. *Commission des Sciences et Arts d'Égypte*.
[387] Fr. *Insitut d'Égypte.*
[388] Erin A. Peters, *The Napoleonic Egyptian Scientific Expedition and The Nineteenth Century Survey Museum*, Seton Hall University, Yayımlanmamış Master Tezi, South Orange NJ 2009, s. 15-20.
[389] Nina Burleigh, *Mirage: Napoleon's Scientists and the Unveiling of Egypt*, Harper 2007, s. VIII-X.

kimsenin adını bile bilmediği, sadece kazandığı birkaç zafere ve vicdanının yol gösterdiği dehasına güvenen sıradan biri Asya'yı ele geçirmeye cesaret etti."[390].

Kendisini İskender ile mukayese eden Bonaparte Mısır seferine, daha sonra da göreceğimiz gibi Bâbıâli ile müzakere enstrümanına güvenerek çıkmıştı. Mısır'daki konumunu korumak ve doğuda zaferler kazanıp Fransa'ya dönmek isteyen Bonaparte'ın aksine İskender hasmı Darius'a müzakere hakkı tanımamıştı bile. Zaten Bonaparte, İskender gibi "Doğu'nun İmparatoru" olmak için fazla realistti. Zira önünde çok fazla engel bulunmaktaydı. Öncelikle anavatanında savaş devam etmekteydi. Mısır'dan geri döndüğünde geride bir ülkesi bile olmayabilirdi. Bu nokta büyük önem taşımaktadır çünkü İskender Asya'yı fethe giriştiğinde önündeki tek düşman Darius'tu. Bonaparte için İskender'in İssos'ta kazandığı gibi kesin bir zafer bile söz konusu değildi. Orduları İskender'in orduları kadar büyük, komutanları yeteri kadar sadık değildi. Mamafih, Doğu'nun İmparatoru olma cezbesine kapılmış bir halde, buraya sahip olmak için elinden gelen her şeyi yapmaya niyeti olduğu açıktı. Nitekim bu hususta şunları ifade etmekteydi "*koşulların beni İslamiyet'e yönlendirmesi imkânsız değil… siyasî çıkarların büyüklüğü, din değiştirmeyi hoş gösterebilir… Doğu İmparatorluğu'nun ve hatta tüm Asya'nın hâkimi olmanın bedeli sarık ve şalvarsa, buna değmez mi?"*[391]

Mısır seferine âlimleriyle birlikte çıkan Bonaparte'ın, Kahire'de derhal kurumsallaştığı da göz önüne alındığında, Fransa'nın Levant'ta varlığını daimi olarak sürdürmesini istediği açıktı. Hatta hayalleri arasında, Mısır'daki varlığını daim kılmak adına yeni bir din ihdas etmek dahi vardı. Bunun yanı sıra Bonaparte'ın söylemlerinde kendisini Fransa'dan uzakta, Mısır'da kendi ülkesinin imparatoru olarak telakki ettiği açıkça gözlemlenebilir. Nitekim bu hususstaki aşağıdaki ifadeleri son derece ilginçtir: "*Mısır'da, medeniyetin tüm kısıtlamalarından uzakta, özgürdüm. Hayal ettim ve hayalimi nasıl gerçekleştireceğimin yollarını idrak ettim. Bir din yarattım, kendimi bir filin üstünde, başımda sarık, bir elimde keyifle baştan yazdığım Kur'an, tüm Asya'yı birleştirmek adına yollarda hayal ettim. Seferlerimle, iki dünyanın farklı tecrübelerini bir araya getirebilirdim, Hindistan'da İngilizlere göz açtırtmazdım. Mısır'da*

[390] Emmanuel de Las Cases, *Mémorial de Sainte-Hélène,* C. I, s. 127.
[391] Emmanuel de Las Cases, *Mémorial…,* s. 468.

geçirdiğim zaman, ömrümün en güzel yıllarıydı. Çünkü en idealiydi. Fakat kader aksini uygun gördü. Fransa'dan kötü haberler aldım, kaybedecek vaktim yoktu. Fransa'nın rasyonelliğine, pozitifliğine, Paris'e döndüm…"[392]

27 Eylül 1798 tarihinde, Fransız Dışişleri Bakanlığı'ndan Direktuvar'a gönderilen bir rapora göre Fransız birlikleri ve Bonaparte, Mısır'da yerleşkeler kurmaya devam ederken Bâbıâli nezdinde işgalin yankıları sürmekteydi. Padişah bir ferman ile "İstanbul'daki Fransız elçiliğinin dışına yerleştirilen *Fransız Cumhuriyeti* tabelasının kaldırılmasını, limanlardaki Fransız çadırlarının direklerine varıncaya kadar sökülmesini, *basit bir işçi olsa dahi* hiçbir Fransız'ın halka açık bir yerde görünmesinin yasaklanmasını[393], elçilik erkânı ve tercümanlarının Bâbıâli ile iletişime geçmemesini, Çanakkale Boğazı'ndaki komutanlarına gönderdiği bir emir ile ufukta gözükecek her Fransız gemisine ateş açılmasını" emretmişti. Tüm bunların yanı sıra söz konusu rapora göre Sultan'ın, Fransa ile Osmanlı Devleti arasındaki tüm ticarî ilişkinin kesilmesi yönünde ferman buyurduğu ifade edilmekteydi. Aynı rapora göre bakanlık Direktuvar'a, pek çok Türk gemisinin İstanbul'dan Çanakkale Boğazı'na doğru yola çıktığını bildirmekte, boğazın Türk deniz kuvvetlerinin ablukası altına alınacağından ve Fransız gemilerine karşı teyakkuzda olunacağından bahsetmekteydi. Ayrıca Şam ve Akka Paşalarının da silahlanmaları hususunda Bâbıâli'den emir alacaklarının muhtemel olduğunun altı çizilmekteydi.[394]

Bu rapordaki en ilginç bilgilerden birisi de şüphesiz Rusya'nın İstanbul Boğazı'na ulaşım sağlamak için Fransa'ya karşı yardım teklifinde bulunmasıdır. Ruffin'e göre Rusya, İstanbul Boğazı'na girme arzusunu gizlemeyerek, Divan'a

---

[392] Madame de Rémusat, "Mémoire Inédites de Mme de Rémusat", *Revue Des Deux Mondes: Recueil de la Politique de L'Administration et des Moeurs,* Temmuz-Ağustos 1879, C. 34, s. 319.

[393] Osmanlı topraklarındaki Fransızların durumu Fransız Hükûmeti'nce endişeyle takip edilmiş, üç sene boyunca Türkiye'de enterne kalmış olan Fransızlar ile Fransa'daki Türk tebaası 9 Ekim 1801'de imzalanan Ön Barış Antlaşması'nın 3. maddesi ile serbest kalmışlardı: Bkz. İsmail Soysal, *Fransız İhtilâli ve Türk-Fransız Diplomasi Münasebetleri (1789-1802)* , s. 253-254.

[394] Fransız Dışişleri Bakanlığı'ndan Direktuvar'a, Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 199, fo 15, 6 Véndemiaire VII/27 Eylül 1798.

abartılı yardım teklifleri ve fırsatlarıyla gelmekte, Karadeniz'deki filosunu Boğaz'ı geçerek Osmanlı'ya yardım için bölgeye sevk edeceği vaadini vermekteydi[395].

Fransız Dışişleri Bakanlığı, Fransız Cumhuriyeti'nin Akdeniz'de korkunç bir krizin eşiğinde olduğunu, Akdeniz'in artık sadece Osmanlı Devleti'nin nüfuz sahası olmaktan çoktan çıktığını da raporuna eklemişti. Bakanlığa göre: Akdeniz'in çok yakın zamanda İngiliz, Rus ve Türk birleşik deniz kuvvetleri tarafından ablukaya alınması beklenmekteydi. Bu durumun yaratacağı endişe veren hususların başında Levant'taki Fransız halkının buradan çıkarılması ve bunların mallarının emniyeti gelmekteydi. Raporun devamında bu felakete engel olunması için Direktuvar'ın olağanüstü önlemler alması beklenmekte ve işe yaramayan geleneksel yöntemlerin terki tavsiye edilmekteydi. Zira bugünkü eylemlerin temeli her ne kadar geçmişte atılmış olsa dahi, esas olanın Fransız ulusunun çıkarları olduğunun unutulmaması gerekmekteydi. Bakan raporunda, Osmanlı ordusunun stratejik kusurları ve disiplinsiz yapısını iyi bildiğini ve Osmanlı ordu sistemi ve coğrafyası hakkındaki tüm bilgileri sefere çıkmadan önce Bonaparte ile paylaştığını belirtmekteydi. Buna göre: Mısır ile Suriye arasındaki engin çöllerin girişine büyük kaleler inşa edilmesinin elzem olduğundan, deniz savaşında tahrip olan gemilerin tamirinin derhal yapılması gerekliliğinden ve tahrip olan bu gemilerin topçularının başka bölgelere kaydırılmasının faydalı olacağından bahsedilmekteydi[396].

Bakanlık ayrıca, Mısır'da hayatta kalmanın yollarını izah etmiş ve bunu yaparken Osmanlı Devleti aleyhinde Fransızların gerçekleştirilebileceği faaliyetleri de belirtmişti. Buna göre, şayet her şey beklenildiği gibi gider ve Osmanlı Devleti, Rusya'nın yardımını kabul ederse, Rusya Boğazlardan geçerek Akdeniz'e deniz kuvvetlerini indirebilecekti[397]. Böylece Osmanlı Devleti ve nihaî hedefi gerçekleşen Rusya, Fransız donanmasını Akdeniz'de bozguna uğratabilecekti. Böyle bir hadisenin

---

[395] Fransız Dışişleri Bakanlığı'ndan Direktuvar'a, Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 199, fo 16, 6 Véndemiaire VII/27 Eylül 1798.

[396] Fransız Dışişleri Bakanlığı'ndan Direktuvar'a, Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 199, fo 17, 6 Véndemiaire VII/27 Eylül 1798.

[397] 3 Eylül 1798 tarihinde İstanbul'daki İngiliz elçisinin merkeze göndermiş olduğu bir metinde, Rus destek filosunun İstanbul önlerinde olduğu belirtilmektedir. Bkz: *The London Gazette,* 6 Kasım 1798, S. 15067, s. 931. Bakanın bundan haberi olmadığı görülüyor.

vuku bulması halinde ise yenilgi, şüphesiz kaçınılmaz olacaktı çünkü Fransız donanması, anavatandan ve lojistik destekten uzakta, Mısır açıklarında, düşman karasularında savunmasız durmaktaydı. Bozgundan sonra, Fransa sadece donanmasını değil, itibarını ve genç cumhuriyetinin en iyi deniz subaylarını da kaybetme tehlikesi ile karşı karşıya kalacaktı. Fakat elbette bu felaket önlenebilirdi. Bunun için ise bakan, hâlihazırda süren Pazvantoğlu isyanını desteklemeyi teklif etmekteydi. Şayet isyan büyürse, Osmanlı askeri gücünü o yöne doğru kaydırmak durumunda kalacağından Rusya ile yapacağı geçici ittifak gerçekleşmeyecek ve Mısır'daki felaket böylece önlenebilecekti.

Bakan, raporunda alınması gereken önlemlerin bununla sınırlı olmadığını belirterek, iki temel dayanak belirlemişti: ilk olarak Direktuvar Hükûmeti'nin Korfu ve Zenta'nın tahkimi için adım atması elzemdi. İkincisi de, bu adalara asker göndererek Mora'ya girmekti. Korint Boğazı'nı işgal edebilmek için topçularıyla beraber yalnızca tek bir tabur bütün Osmanlı kuvvetlerine karşı koyabilirdi. Şayet Termofil boğazına kadar ilerlenebilirse, sekiz ya da on bin asker ile Mora'yı tamamen işgal etmek yeterli olacaktı.

Harita 4:Fransız Dışişleri Bakanlığı'nın Mora'nın işgali için tasarladığı askerî harekât planının harita üstündeki temsili[398].

Bakanlığın planın uygulanmasını kolaylaştıracak ve daha ekonomik hale getirecek bir diğer teferruat ise Napoli tahtının devrilmesi olacaktı. Büyük Yunanistan[399]'daki bu devrim, Bâbıâli'de korkuyla karşılanacaktı. Zira Fransa, Napoli Devleti aracılığıyla da Osmanlı Devleti ile hemhudud olacağından, Bâbıâli hem merkez hem de Mora için endişe edecekti. Bakanlık tüm bu planların uygulanmasının zor olduğunu kabul etmekteydi. Fakat şayet Osmanlı Devleti, Rusya ve İngiltere ile Fransa'ya karşı birleşirse, Bâbıâli'yi harcamak pahasına, Avrupa'da nihai bir barış ortamı sağlamak için uygun bir amaç olarak Napoli taht krizi kullanılabilirdi. Nitekim eninde sonunda bu korkunç ittifak dağılacaktı. O zaman, Yunanistan ve Mısır'a egemen olan Direktuvar, Ruslara, İngilizlere ve Avusturyalılara "*Türkiye'nin Avrupa'daki topraklarını paylaşalım ve silah bırakalım. Bu paylaşım yakında*

[398] Louis Stanislas d'Arcy de La Rochette, *Greece, Archipelago and Part of Anadoli*, Londra 1790, Bibliothèque nationale de France, département Cartes et plans, GE C-10005. Harita üzerindeki işaretlemeler tarafımızca yapılmıştır.

[399] Raporun orijinal metninde *Grand Grèce* olarak geçen bölge esasında Güney İtalya'dır. https://www.britannica.com/place/Magna-Graecia (Erişim Tarihi: 22.12.2019)

gerçekleşir. İşte o zaman Osmanlı Devleti, Boğaz'ın gerisine sürülecek" çağrısını yapabilecekti[400].

Yeni rejim ile birlikte Fransa'nın şark siyasetinin ne denli yön değiştirdiğini görebildiğimiz bu raporun önemi büyüktür. 21 Temmuz 1798'deki Piramitler Muharebesi'nin cumhuriyete verdiği coşku, onları Mora'nın işgali hazırlıklarına götürmekteydi. Bu sayede Osmanlı Devleti, bir yandan Vidin'de Pazvandoğlu isyanı ile uğraşırken ve Mısır'da çarpışmaya hazırlanırken, Mora'nın elden çıkması kolaylaşacaktı. Diğer Avrupa ülkeleri, özellikle İngiltere her ne kadar Osmanlı Devleti'nin parçalanmasından yana değilse de, nihayetinde olacak olana dur diyemeyeceğini anlayacak ve paylaşım projesine hevesle iştirak edecekti. Türkleri, İstanbul Boğazı'nın gerisine sürmek fikri –her ne kadar bir yüzyıl sonra başarısız bir teşebbüste bulunulduysa da- bahsi geçen dönem için oldukça ilgi çekici görülmüştür.

Öte yandan, Talleyrand'a atfedilen bir önsezi ile Türklerin savaş ilan etmesi durumunda Osmanlı topraklarındaki Fransız diplomat, konsolos, tüccar ve vatandaşların canlarını emniyet altına almak adına bir takım önlemler alınmıştı. Bu bağlamda Direktuvar'ın emriyle Paris'teki Türk sefiri Seyyid Ali de kendi konutunda esir tutulmaktaydı. Türk sefirinin, elçilerin de katıldığı akşam şölenlerine katılması, konutundan dışarı çıkması tamamıyla yasaklanmış görünmekteydi. Direktuvar, bu hamleyi işgalden sonra Fransa tarafından geri çağırılan Mühendishane-i Bahr-i Hümayûn'da görevli Fransız mimar ve teknisyenler hariç, Ruffin, Kieffer ve tüm konsolosların tutuklanması mukabilinde yaptığını savunmaktaydı. Bu bağlamda Fransız Dışişleri'nden, Polis Bakanlığı'na[401] gönderilen bir muhaberatta Direktuvar'ın aldığı bu önlemlerle ilgili kıymetli detaylar verilmiştir. Buna göre Türk sefiri Seyyid Ali Efendi Paris'te gözetim altında tutulmaya devam edecek ve hükûmetin bilgisi olmadan elçilik memurlarından hiçbirinin ülkeden ayrılmasına izin verilmeyecekti. Uygulanacak bir diğer yaptırım da, Polis Bakanlığı'nın merkez büro ya da Akdeniz'deki limanlara göndereceği bir tebliğ ile ülkelerine dönmek isteyen Osmanlı vatandaşlarına pasaport verilmesinin ikinci bir emre kadar yasaklanmasıydı. Fakat tüm

[400] Fransız Dışişleri Bakanlığı'ndan Direktuvar'a, Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 199, fo 16-18, 6 Véndemiaire VII/27 Eylül 1798.
[401] *Ministère de la Police générale*. Bu bakanlık 1796'da Direktuvar döneminde kurulmuştu.

bu önlemler alınırken, iki ülke arasındaki mevcut durumun daha da kötüye gitmemesi adına gerekli tedbirler alınmak zorundaydı[402].

Direktuvar'ın yukarıda belirttiğimiz hususta aldığı diğer bir tedbir de, Osmanlı Devleti'ni kendi düşmanlarından birisiyle ittifak kurmasının önüne geçmek olmalıydı. Fakat Bâbıâli ile iletişimin kopması ve maslahatgüzarın tutuklu olması hasebiyle diplomatik ilişkilerin bu şartlarda sürdürülemeyeceği de su götürmez bir gerçekti. Osmanlı Devleti, Devrim'den sonra Fransa ile ilişkilerini devam ettiren tek büyük monarşi olma özelliği de taşımaktaydı. Dolayısıyla Avrupa içinde hiçbir yerden bulamadığı desteği bulmak ve yeni rejimin bekası için tehdit oluşturan ittifaklara karşı Osmanlı Devleti ile ilişkileri restore etmek girişiminde bulunulması gayet anlaşılır görünmekteydi. Haliyle Devrim Hükûmeti'nin Levant'taki bekasını sürdürebilmesi için Osmanlı Devleti ile iş birliği içinde olması açısından, dış politikada monarşinin geleneklerinin uygulamaya devam ettirilmesi dikkat çekicidir.

Osmanlı ile ilişkilerinde ağır ve temkinli hareket eden monarşi hükümetinin atmaktan imtina edeceği adımları, bu konuda tecrübesiz sayılabilecek Direktuvar Hükûmeti'nin düşünmeden attığı da bir gerçekti. Bu hususta en iyi örnek Direktuvar Hükûmeti'nin Osmanlı Devleti'ne gönderdiği elçisi Descorches örneğidir. Elçisini Osmanlı topraklarında terk eden Direktuvar, Descorches'a talimatlar vermemiş, sübvansiyon sağlamamış, mühim meseleler ertelenmiş ve dış ilişkilerdeki işleyişin tereddüdü yazışmalara dahi yansımıştır. Niyahet, Descorches resmi olarak yeni Fransız Hükûmeti'nin tanınmasını tam sağlamak üzereyken de geri çağrılmıştı. Dolayısıyla Devrim sonrası elçilerin durumu ve statüsü, Devrim Hükûmeti'nin diplomatik açıdan tecrübesizliğinin ve tutarsızlığının aynası niteliğindeydi.

Direktuvar Hükûmeti, daha önce de İstanbul'da elçilik görevini yürütmüş Descorches'u bir arabuluculuk ve ikna misyonuyla 12 Ekim'de tekrar İstanbul'a göndermek istemişti. Bu şekilde diplomatik müzakere yolunu tekrar açacağı umulmuştu. Descorches'a III. Selim ile görüşmesi ve Mısır seferinin amacının Osmanlı Devleti'nin düşmanlığını kazanmak olmadığına, Fransa'nın Memlukler ve İngilizleri cezalandırmak amacıyla yapıldığına ikna etmesi misyonu verilmişti. Bu

[402] Maurice Herbette, *une Ambassade Turque…,* s. 239-241.

misyona göre Descorches, sultana iki öneri sunacak, her bir öneri birer plan dâhilinde işleme konacaktı. Yirmi sekiz sayfalık talimatnamede bahsi geçen iki planın hülasası şöyleydi: Birinci planda, Kahire paşası Padişah adına hükmünü sürdürebilecek, Fransız Hükûmeti bu paşaya senelik 1500 kese ödeme yapacaktı fakat asker bulundurma yetkisi sadece Fransa'da olacak ve askerin vergi toplama görevi eskisi gibi devam edecekti. Buna karşılık Fransa, Müslümanlara iyi muamelede bulunmayı ve kervanların güvenliğini sağlamayı garanti edecekti. İkinci plana göre ise Fransa Campo-Formio Antlaşması ile ele geçirdiği Arnavutluk'un Dalmaçya kıyılarını, buradaki adaları ve limanları, Mısır'a sahip olmak şartıyla Osmanlı Devleti'ne bırakacaktı. Bu alternatife ek olarak yine ilk plandaki gibi Mısır'da yaşayan Müslümanların can ve mal güvenliği temin edilecek, kervan ticaretinin devamı sağlanacaktı[403].

c. Rus Filosu Boğazlar'da

Descorches'un İstanbul'a doğru yola çıkacağı 12 Ekim tarihine kadar, Osmanlı Devleti Rusya ile çoktan ittifak kurmuştu. 3 Eylül 1798 tarihli İstanbul'daki İngiliz elçisinin merkeze gönderdiği rapor üzerine, Rus destek filosunun Boğaz'dan geçmek üzere İstanbul önlerine geldiği belirtilmekteydi[404]. Böylece tarihinde ilk kez İstanbul Boğazı'ndan geçerek nihaî amacı olan Akdeniz'e inme hedefini gerçekleştirmek üzere olan Rusya, artık Fransa'ya karşı oluşturulan ittifakın resmî bir parçası haline gelmişti.

Esasında, Fransız Devrimi'nden sonra derin bir kaygı içinde olan Rus Çarı I. Pavel, cumhuriyet rejimini tehdit olarak görüyor, Bonaparte'ın Campo-Formio Antlaşması ile Balkanlar'daki mevcudiyetinden ve nihayetinde İstanbul'a gireceğinden çekiniyordu. Ayrıca Yediada'ya sahip olan Fransa, Rusların etki alanı olarak tahayyül ettiği Arnavutluk ve Mora'da da nüfuz kazanmaya başlamıştı. Esasında 1798 başlarından itibaren, yani Mısır henüz işgal edilmemişken, Ruslar devamlı suretle, Fransa'nın Osmanlı topraklarını işgal etmek için Toulon Limanı'nda hazırlık yaptığını, buna karşılık Bâbıâli'nin Rusya ile iş birliğinin elzem görülmesinin

[403] Direktuvar'dan Descorches'a, Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 199, fo 40-42, 12 Véndemiaire VII/3 Ekim 1798.
[404] *The London Gazette,* 6 Kasım 1798, S. 15067, s. 931.

gerekliliğini vurgulamış lakin başlarda Fransa'nın düşmanca niyetlerini sezememiş olan Bâbıâli, Rusya'nın bu talebini geri çevirmişti. Fakat Mısır'ın işgalinden itibaren Bâbıâli artık Rus ittifakına olur gözüyle bakmaya başlamıştı.

Amiral Fyodor Fyodoroviç Uşakov[405] yönetimindeki Rus filosu, 23 Ağustos'ta Boğaz önlerine geldi. Ertesi gün Rus filosunun boğazdan serbest geçişine ilişkin Bâbıâli'den resmi onay alan gemiler Türk bataryalarının selamlamalarıyla Boğaziçi'ne girdiler. Amiral Uşakov, Çar I. Pavel'e göndermiş olduğu 29 Ağustos tarihli raporunda, Bâbıâli'nin ve İstanbul halkının Rus filosunu memnuniyetle karşıladığından, nezaket ve iyi niyet gördüğünden bahsetmekteydi. Bir de kendisine elmaslarla süslü bir enfiye kutusu hediye edilmişti[406]. İstanbul'da kaldığı günler boyunca Kapdan-ı Derya başta olmak üzere pek çok devlet adamıyla Rus Elçisi Tamara eşliğinde görüşmeler yapmış Uşakov'a göre kendisine duyulan güvenin bir nişanesi olarak Türkler ona kendi gemilerini göstermiş, tamamen silahlandırılmış ve donatılmış olan bu gemilerle ilgili Uşakov'un düşüncelerini öğrenmek istemişlerdi[407].

Filosu İstanbul'a varmadan önce 7 Ağustos'ta Çar'dan bir talimat alan Uşakov ve komuta ettiği Karadeniz Filosu'nun seyrüsefer hudutları bu talimatname ile belirlenmişti. Çar, Uşakov'un "*ihtiyaca göre ve koşullar elverdiğince Mısır, Kandiye, Mora ve Venedik Körfezi'nden öteye uzanmaması gerektiğinin*" altını önemle çizmiştir[408].

Neticede 16 Eylül'de Türk- Rus müttefik filosu Mora, Modon, Koron, Navarin, Zenta, Kefalonya ve Korfu adalarına doğru bir rota izlemek üzere Çanakkale'den yola çıkmıştı[409]. Osmanlı-Rus müttefik deniz kuvvetlerinin harekâtı resmen başlatmasına

---

[405] Kariyerinin başlarında 1768-1774 Türk-Rus Savaşları ile sivrilen ve 1787-1792 Türk-Rus Savaşları esnasında Rus İmparatorluğu'nun Karadeniz Filosu'nu komuta eden Uşakov, 1790 senesinde Türk Karadeniz kıyılarını top ateşine tutmuştu bkz Cengiz Fedakâr, *Kafkasya'da İmparatorluklar Savaşı*, s. 155.

[406] Uşakov'un Büyükdere'ye gelişi ve Türk Hükûmeti'yle Fransızlara karşı ortak hükûmet planına ilişkin görüşmeleri hakkındaki I. Pavel'e gönderdiği raporu. *Admiral Uşakov,* Ed. R. N. Mordvinov, Institut Istorii Akademii Nauk, C. II, Moskova 1952, No: 79, 29 Ağustos 1798, s. 81-83.

[407] Uşakov'un Türk filosu ve Çanakkale'ye çıkışla ilgili denetim hakkında I. Pavel'e gönderdiği rapor. *Admiral Uşakov,* s. 98-100.

[408] I. Pavel'den Uşakov'a Türk filosu ile Fransa'ya karşı ortak deniz harekâtı talimatnamesi, *Admiral Uşakov*, s. 63-64.

[409] Uşakov'dan emir: *Admiral Uşakov,* s. 109-110.

rağmen Osmanlı-Rus ittifakı 23 Aralık 1798 tarihine kadar resmiyet kazanmamıştı[410]. Öte yandan 29 Aralık'ta, St. Petersburg'da da Rus-İngiliz ittifak antlaşması imzalanmıştı[411]. Fransa düşmanlığında buluşan Osmanlı Devleti ve İngiltere arasındaki ittifak antlaşması 5 Ocak 1799 tarihinde imzalanmıştı. Bu suretle Osmanlı-Rus-İngiliz saldırı paktı derhal yürürlüğe girmiş, Osmanlı-Rus müttefik donanmaları Ege'deki adaları Fransa'dan teker teker almaya başlamıştı. Amiral Uşakov idaresindeki gemilerin vaziyeti şu şekildeydi[412]:

Gemi Adı	**Top Sayısı**
Saint Paul	**84**
Gemilerin **Fransız ismi / Rus ismi**	**Top sayısı** **Fransız kaynağında / Rus kaynağında**
St. Paul/Sv. Pavel	84 / 84
St. Pierre/Sv. Petr	74 / 74
St. Zachaie et Elisabeth/Zaharii i Elizaveta	74 / 74
St. Jean/Bogojavleni Gospodne[413]	70 / 72
La Trinité/Sv. Troitsa	70 / 72
St. Magdelaine/Mariya Magdalina	70 / 68
St. Gregoire/Grigoriy velikiya Armenii	50 / 50
St. Michel/Mikhail	50 / 48
Ascension/Soshestviye Sv. Dukha	50 / 44
Vierge de Casan/Kazanskaya Bogomater	50 / 44
Paraclese?/Navarhiya (Voznesenye Gospodne)[414]	50 / 40
St. Nicolai/Nikolay	50 / 46
St. Heureux/Şaslivoy	50 / 32
13 Gemi / 13+(3 kılavuz gemi)	792 top / 792 top

[410] İsmail Soysal, *Fransız İhtilâli ve Türk-Fransız Diplomasi Münasebetleri (1789-1802),* s. 255-259.
[411] *Mémoires tirés des papiers d'un homme d'État…,* s. 295.

[412]Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 199, fo 26; Gemi sayısı Uşakov'un raporlarında farklılık göstermektedir. Nitekim Uşakov'un raporunda gemi sayısının toplam 16 olduğu fakat yine de top sayısının Fransız raporlarındakiler gibi 792 olduğu görülmektedir. Gemi sayısındaki farklılık Fransız kaynağının üç kılavuz gemisini saymamış olmasından kaynaklanmaktadır bkz. *Admiral Uşakov,* s. 70-71.

[413] St. Jean / Bogojavleni Gospodne ve Paraclese / Navarhiya haricindeki gemilerin isimleri hem Rus hem Fransız kaynağında birbiriyle eşleşmektedir. Eşleşmeyen bu iki gemi ismi top sayıları temel alınarak tarafımızdan eşleştirilmiştir.

[414] Paraclese / Navarhiya ve St. Jean / Bogojavleni Gospodne haricindeki gemilerin isimleri hem Rus hem Fransız kaynağında birbiriyle eşleşmektedir. Eşleşmeyen bu iki gemi ismi top sayıları temel alınarak tarafımızdan eşleştirilmiştir.

14 gemiden müteşekkil Türk filosu hakkındaki malumat şu şekildedir[415]:

Savaş gemileri

Kadir Kaptan	86 Top
Patron Kaptan?	80 Top
Ahmed Kaptan	76 Top
İbrahim Kaptan	74 Top

Firkateynler **Korvetler**

Hüseyin Kaptan	Mustafa Kaptan
Abbas Kaptan	Hüseyin Kaptan
Zeyner/ Kaptan Zeynel	Ali Kaptan
Süleyman Kaptan	Mehmed Kaptan
Herim/Kerim Kaptan	-
Ahmed Kaptan	-

Türk-Rus müttefik filolarının Akdeniz'e doğru seyretmesi Fransız kamuoyunda korku ve endişe ile karşılanmıştı. Mısır'ın işgalinden sonra dahi savaş ilanı beklemeyen Fransız kamuoyu şimdi gözünü Direktuvar'a ve atacakları adımlara çevirmiş görünüyordu. Bu esnada dahi, Bonaparte günah keçisi ilan edilmemekte aksine kahraman rolünde Mısır'daki icraatları merakla beklenmekte ve Fransız gazeteleri bu hususta özellikle Talleyrand'ın kabahati olup olmadığını sorgulamaktaydı. Bonaparte'ın Mısır'a giderken Bâbıâli ile müzakere işlerini Talleyrand'a bıraktığı, Talleyrand'ın ise İstanbul'a gidip Bâbıâli ile görüşmediği, dolayısıyla Osmanlı Devleti'ni İngiltere ve Rusya gibi iki düşman devletin kollarına bıraktığı düşünülmekteydi. Bugün gelinen noktada Osmanlı Devleti'nin Fransa'ya savaş ilan etmesinin ve Mısır'daki Fransız varlığının artık tehdit altında olduğu gibi konular hem Fransız basınının hem de Fransız aydınlarının ortak endişesi haline gelmişti. Bu hususa 12 Ekim tarihli *Le Moniteur* gazetesi *"Gerçek bazen doğrunun önüne geçer. İnanmak istemedik, bunun hakkında konuşmaktan bile imtina ettik fakat işte Bâbıâli Rusya ve İngiltere ile bize karşı ittifak kurdu. Fransa'ya savaş açtı. Şimdi ise Türk ve Rus filoları İstanbul Boğazı'ndan geçerek Akdeniz'e gidiyor. Bu haber*

[415] *Admiral Uşakov,* s. 113.

doğrulandı ve artık bu konuda şüpheye yer yok."[416] ifadelerine yer vermişti. *Le Moniteur*'ün Direktuvar'ın resmi yayın organı olduğu göz önüne alındığında, hükûmet içinde de endişenin giderek tırmandığı söylemek yanlış olmayacaktır.

Osmanlı-Rus müttefik deniz kuvvetleri 5 Ekim'de Yediada civarında görülmüş, 7 Ekim'de Serigo Adası zapt edilmiş, akabinde ise Zenta, Kefalonya, İthaka, Lefkada ve diğer adalar da kolayca ele geçirilmişti. 20 Kasım'da Korfu muhasara edildikten sonra, Tepedelenli Ali Paşa ile destek kuvvetleri bu muhasaraya katılmış ve ada 5 Mart 1799 tarihinde teslim olmuştu[417].

Ege'de bunlar olurken, Mısır'da Bonaparte kendi ülkesinden ve İstanbul'dan haber alamadığından içinde bulunduğu durumu derhal idrak etti. Akdeniz'de İngiliz ablukası altındaydı. İngilizlerin Bâbıâli'deki nüfuzunu kırmak, hiç olmazsa Avusturya ve Rusya'nın Osmanlı üstündeki paylaşım projelerini ifşa ederek Bâbıâli'nin bu iki ülkeyi safdışı bırakmasını istiyordu. Talleyrand'ın çoktan İstanbul'a ulaşmış olduğu zannıyla kendisiyle bir an evvel iletişime geçmek istedi. Bakanın Paris'i bırakıp İstanbul'da müzakerelere başladığına öyle emindi ki ona göndereceği mektupları İstanbul'daki Fransız Büyükelçiliği'ne gönderiyor, Talleyrand'a "*İstanbul Büyükelçisi*" diye hitap ediyordu[418].

İstanbul'dan haber alamayan Bonaparte, Kahire'de bulunan Muskat Konsolosu Beauchamp'ı, Sadrazama ve Talleyrand'a verilmek üzere birer mektup ile İstanbul'a göndermeye karar vermişti[419]. Konsolosun diğer bir görevi de Akdeniz'de olan biten hakkında istihbarat temin etmek, elde ettiği istihbaratı küçük bir gemiyle İskenderiye'ye göndermekti. Beauchamp'ı İstanbul'a götürecek gemi kaptanının,

---

[416] *Mémoires tirés des papiers d'un homme d'État…,* s. 314.

[417] İsmail Soysal, *Fransız İhtilâli ve Türk-Fransız Diplomasi Münasebetleri (1789-1802),* s. 276-277; Serhat Kuzucu, "Rus Çarı I. Pavel Dönemi Osmanlı-Rus Siyasi İlişkileri ve Napoléon'a Karşı Ortak Mücadele", *Karadeniz Araştırmaları*, Sayı 38, Yaz 2013, s. 81; Osmanlı-Rus müttefik deniz güçlerinin Ege'deki faaliyetleri hakkında detaylı bilgi için bkz. Kahraman Şakul, "Osmanlılar Fransız İhtilali'ne Karşı: Adriyatik ve İtalya Sularında Osmanlı Donanması", *Nizâm-ı Kadîm'den Nizâm-ı Cedîd'e III. Selim ve Dönemi*, Ed: Seyfi Kenan, İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM), İstanbul Aralık 2010, s. 255-313.

[418] Bonaparte'ın 22 Ağustos 1798'de Sadrazam'a yazdığı bir mektupta şu ifadeleri kullandığı görülmektedir: "*Aubert-Dubayet'nin yerine İstanbul Büyükelçisi olarak atanan Dışişleri Bakanı Talleyrand-Périgord…*" Bkz. *Correspondance de Napoléon Ier*, C. IV, no: 3076, 22 Ağustos 1798, s. 528.

[419] Bonaparte'ın Beauchamp'a verdiği talimatların tam metni için bkz Bonaparte'dan Beauchamp'a, *Correspondance de Napoléon Ier*, C. V, no: 3746, 11 Aralık 1798, s. 201-203.

Mısır'ın yıllık haracını İstanbul'a kaçırmakla suçlanan Türk kaptanının iki oğlundan birisi olması bu bağlamda görevine sadakatin teminatı olarak görülmekteydi[420]. Türk kılığına girerek yelken açan Beauchamp'ın gemisi İngilizler tarafından yakalanmış, kendisi de Fransız ajanı töhmetiyle önce öldürülmesi tasarlansa da daha sonra Bâbıâli'ye teslim edilmişti. Reisülküttap burada Beauchamp ile görüşmüş, konsolosun Bonaparte tarafından tutuklu Fransız elçisi ve tüccarlarının salınması hususunda müzakere etmek için gönderildiğini öğrenmişti. Beauchamp'ın taşıdığı mektupların muhteviyatını da öğrendikten[421] sonra konsolosu tutuklatarak Rumelifeneri'ne hapsettirmişti[422].

Bonaparte'ın Beauchamp ile Sadrazam İzzet Mehmed Paşa'ya 11 Aralık 1798 tarihinde yollamış olduğu mektupta kendisiyle daha evvel iletişime geçmek için birkaç teşebbüste bulunduğunu fakat cevap alamadığını[423] ekleyerek Beauchamp'ı iyi niyetinin bir göstergesi olarak gönderdiğini, Bâbıâli'nin niyetini bildirdiği mektubunu bir an evvel bu elçi ile geri göndermesini rica ettiğini yazmaktadır[424]. Reisülküttap Âtıf Efendi, Beauchamp'ın ne maksatla geldiğini anlaması için Bâbıâli drogmanlarından Suzzo'dan konsolosa yazması istenmiş, Beauchamp da cevabını yine Suzzo'ya hitaben yazmıştı. Konsolos, Sadrazam ve Talleyrand'a mektup getirdiği vazifesini ve yakalanışını detayıyla anlattıktan sonra Bâbıâli'nin Fransa'ya savaş ilan ettiğinden habersiz olduğundan bahsetmişti. Beauchamp ayrıca bir elçi olarak muamele görmek

---

[420] Bahsi geçen Türk kaptan İdris Bey ile İskenderiye Kumandanı Marmont arasında akdolunan muahede: İdris Kaptan'ın Beauchamp ile İstanbul'a doğru gideceği, fakat arada Kıbrıs'a ve Dimyat'a uğranacağı, buralarda Beauchamp'ın bazı vazifelerini gerçekleştireceği, İngilizlerden kaçınılacağı, özellikle Rodos'tan uzak durulacağı, İdris Kaptan'ın Beauchamp'ın kimliğini tayfadan gizleyeceği, kaptanın görevini yapmasının teminatı olarak oğlunu rehin bırakacağı ve konsolosa itibarda kusur etmeyeceği gibi maddelerden oluşmaktaydı. Bkz. BOA/HAT, 247-13933.

[421] Albert Espitalier, "La Mission de Beauchamp", *Revue d'histoire diplomatique*, Yıl 25, No 1, Paris 1911, s. 603-605.

[422] Beauchamp'ın Rumelifeneri'nde en az iki sene kaldığı (1799-1801) tayinat bahasının verilmeye devam etmesinden anlaşılmaktadır. Bkz. BOA/C.HR., 27-1316, 23-1121, 29-1409, 103-5137.

[423] Bonaparte daha evvel sadrazama iki mektup daha yollamıştı. Bunların ilki 22 Ağustos 1798 tarihine aittir ve o esnada Sadrazam İzzet Mehmed Paşa'dır. İzzet Mehmed Paşa bahsi geçen mektup yazıldıktan 8 gün sonra görevinden azledilmişti. Mektup Paşa'nın eline muhtemelen hiç geçmemiştir. Diğer mektup ise 9 Kasım 1798 tarihli olup o esnada sadrazam Yusuf Ziya Paşa'dır. Yusuf Ziya Paşa'dan da cevap çıkmaz. Bonaparte iki mektubunda da sadrazamlara ismen hitap etmez, dolayısıyla o esnada kimin sadrazam olduğunu bilmediği düşünülebilir. Bahsi geçen mektuplar için bkz. *Correspondance de Napoléon Ier*, C. IV, no: 3076, 22 Ağustos 1798, s. 528-529; C. V, no: 3596, 9 Kasım 1798, s. 122-123.

[424] Bonaparte'dan Sadrazam'a, *Correspondance de Napoléon Ier*, C. V, no: 3747, 11 Aralık 1798, s. 203.

ve İskenderiye'ye geri dönmek istediğini belirtmişti[425]. Beauchamp'ın ısrarlı görüşme talebi III. Selim'e ulaşınca padişah "*Çare ne mülakat olunsun… Müttefikimiz elçilerine dahi güzelce tefhim olunup anlar dahi isterler ise mülakat olunsun. Velhasıl şu mülakatta bir fesad var ise vakıa bakulsun…"* diyerek Beauchamp'ın görüşme talebini müttefik ülkelerin büyükelçilerine bildirmesi emrini vermişti[426].

Bonaparte'ın düşündüğünün aksine Talleyrand İstanbul'a hiç gitmemişti. 1798 yazında Direktuvar Hükûmeti Bonaparte'a; Talleyrand'ın İstanbul'a Padişah III. Selim'i Mısır'ı Fransa'ya vermesi hususunda ikna etmesi için göndereceğine söz vermiş olsa da, Talleyrand Paris'ten hiç çıkmamıştı. Hâlbuki Bonaparte gerek Toulon'dan ayrılmadan önce, gerek Mısır yolundayken Talleyrand ile pek çok kez işgalin askerî ayağının Bonaparte'da, diplomatik ayağının Talleyrand'da olacağı üzerine yazışmışılardı[427]. Öte yandan Talleyrand ise Direktuvar'a girmek istediğinden Paris'i bırakıp gidemiyordu. Bunun yanı sıra Direktuvar da, o dönem Avrupası'nın belirsiz koşulları, dengesiz dış ilişkileri nedeniyle bakanını İstanbul'a göndermek istemiyordu. Zira Bonaparte'ın Toulon'dan ayrıldığı gün, Campo-Fromio'dan beri siyasi istikrarsızlık içinde olan Avusturya, Napoli Krallığı ile savunma antlaşması imzalamış, Fransa ve Avusturya ilişkilerindeki belirsizlik, Talleyrand'ı görevinde tutmak için yeterli olmuştu[428]. Tüm bunlar göz önüne alındığında Direktuvar'ın Bonaparte'a verdiği sözü tutmamasının sebebinin statükonun korunması çabası olduğu açıktır.

Tüm bunların yanı sıra Talleyrand'ın İstanbul'a gitmemesinin başka bir sebebi iletişimdeki aksama olabilir. Talleyrand Bonaparte'dan uzunca bir süre herhangi bir haber alamamıştı. Zira yukarıda değinildiği gibi Bonaparte'ın, özellikle Abukır Deniz Muharebesi'nden sonra, anavatanıyla iletişimi tamamen kesilmişti. Direktuvar Hükûmeti, Bonaparte ile en son Malta'da iken iletişim kurmuştu. Komutanın ülkesine

---

[425] Beauchamp'ın 29 Mart 1799 tarihli cevabının tamamı için bkz. Albert Espitalier, "la Mission de Beauchamp", s. 603-605.
[426] BOA/HAT, 169-7162.
[427] *Correspondance de Napoléon Ier*, C. IV, no: 2608, 28 Mayıs 1798, s. 159; no: 2703, 18 Haziran 1798, s. 248; no: 3045, 19 Ağustos 1798, s. 504; no: 3183, 30 Ağustos 1798, s. 607; *Correspondance de Napoléon Ier*, C. V, no: 3439, 7 Ekim 1798, s. 41.
[428] Carl Ludwig Lokke, "Pourquoi Talleyrand ne fut pas Envoyé a Constantinople", *Annales Historique de la Revolution Française,* S.56, Paris 1933, s. 153-159.

gönderdiği her haber, her mektup Akdeniz'de ekseri İngiliz gemilerince yakalanmaktaydı. Dolayısıyla İngilizlerin Mısır'ın durumu ile ilgili elde ettiği istihbaratı, ne Fransa ne Osmanlı temin edebilmişti. Bunun en açık örneği, Abukır Deniz Muharebesi'nde Amiral Nelson'un Fransız deniz kuvvetlerinin durumu, pozisyonu ve niceliği hakkında edindiği istihbaratı kullanarak Fransız donanmasına karşı elde ettiği zaferdi. 2 Ağustos'ta kazanılan zaferin yankısı ise Fransa'ya ve Bâbıâli'ye ancak Eylül başında ulaşabilmişti. Direktuvar'ın talimatları da Bonaparte'a ulaşmamakta, Akdeniz'de İngiliz ya da Türk gemilerince ele geçirilmekte ve Bonaparte bu yüzden konsolos Beauchamp'ı İstanbul'a göndermek gibi tedbirsiz davranışlar sergilemekteydi.

Bonaparte'ın tecridi öyle bir noktaya ulaşmıştı ki; Şubat 1799 tarihinde İskenderiye limanına gelen bir Ragusa gemisi, kendisine 9 Kasım 1798 tarihli bir mektup ve 3 Eylül-22 Ekim tarihlerinde çıkan gazeteleri getirdiğinde anavatanından ancak haber alabilmişti[429]. Fransa'daki herhangi bir gelişmeyi ortalama 4 ay sonra ancak öğrenebilen Bonaparte'ın, 8 Eylül 1798 tarihli Direktuvar'a göndermiş olduğu mektuba "*şimdi kurye geldi, ama İskenderiye açıklarında kıstırılmış ve yazışmaların kimisini kaptırmış*" diye not düşmesi, meselenin boyutunu gösterir niteliktedir[430].

Bonaparte ve Direktuvar arasındaki muhaberat genelde Napoli ve Ragusa gemileriyle, bazen de Venedikli kuryelerle gerçekleştiriliyordu. Direktuvar'dan Bonaparte'a gönderilmiş ve her nasılsa kendisine ulaşabilmiş olan 4 Kasım 1798 tarihli bir mektupta, iletişim hattının kopmasından bahsedilmekteydi. Bu mektup, askeri harekât ya da diplomatik müzakere sahalarında muhaberatın ne denli önemli olduğunu vurgulaması açısından zikre değerdir. Ayrıca bilgi içeren rapor ve mektupların düşman kuvvetlerinin eline geçmemesi için, şayet geçerse ne gibi tedbirler alınması hususunda Direktuvar'ın talimatlarını da içermektedir. Mektubun diğer dikkat çekici tarafı da Direktuvar'ın Bonaparte'a sefer hususunda tam destek vermesi olarak görülebilir. Zira daha önce Direktuvar tarafından *azimli fakat tehlikeli* olarak görülen ve Fransa'dan uzak bir yerde faaliyet göstermesi istenen Bonaparte,

[429] Bonaparte'dan Direktuvar'a, *Correspondance de Napoléon Ier*, C. V, no: 3952, 22 Pluviôse VII/10 Şubat 1799, s. 309.
[430] Bonaparte'dan Direktuvar'a, *Correspondance de Napoléon Ier*, C. IV, no: 3259, 23 Fructidor VI/8 Eylül 1798, s. 662.

muhtemelen Osmanlı Devleti'nin savaş ilanından sonra, Direktuvar'ın da tam desteğini kazanmıştı. Elbette burada Fransız kamuoyunun, gazetelerinin ve bazı meclis üyelerinin de Bonaparte'a gösterdiği itimadın etkisi büyük olmalıdır. Direktuvar başkanı Treilhard'dan 4 Kasım'da gönderilen mektup, muhteviyatı açısından müstakil bir incelemeyi hak etmektedir:

"*Yurttaş General, Malta'dan ayrıldığınızdan bu yana sadece bir kez sizden haber alabildik. Mektuplarınızı taşıyan kuryelerin öldürüldüğüne ya da esir edildiğine eminiz. Düşman, mektuplarınızı ele geçirmekle övünmektedir. Fakat Direktuvar, bu hususta sizin ya da kuryelerinizin suçu ve kabahati olduğuna inanmamaktadır. Böyle durumlarda, kuryelerin bu mektupları, özellikle de denizde, yok etmeleri zor değildir. Taşıdıkları büyük sorumluluğun bilincinde olmaları ve ihmalleri yüzünden bu mektupların düşman ellerine geçmesi halinde neler olacağı hususunda bu kuryelerin bilgilendirilmesi gerektiğini siz de kabul edersiniz. Direktuvar size çeşitli yollarla ulaşmayı hedeflemektedir. Bu bilgiler cumhuriyetin şu anki durumuna genel bir bakış açısı sunmayı amaçlayan bilgilerdir. Bu sebeple sizi ihmal etmemeye ve sizi ilgilendiren her türlü bilgiyi göndermeye özen göstermektedir.*

Direktuvar bu mektupları Berberistan kıyılarından Mekke'ye dönen ticaret kervanları vasıtasıyla göndermeyi de düşünmektedir. Böyle durumlara her daim hazırlıklı olmanızda fayda vardır. Unutmayın ki Magallon'da[431] *gizli tutmak isteyeceğiniz bilgileri şifreleyebileceğiniz bir şifre mevcuttur. Mısır'a girişinizi, ilk önce filonuzun başarısını daha sonra ise felaketini, Bâbıâli'nin savaş ilan edişini, İngiltere ve Rusya'nın tesirini neredeyse aynı anda öğrendik. Bütün bu kötü gelişmeler ve Mısır'da bir bölgede isyan çıkması meselesi Fransa adına kötü gelişmelerdir. Bu durum bizi en tehlikeli düşmanlarımızın ellerine teslim edebilir. Ancak eğer, harap olan on üç gemimiz, sizi bıraktıktan sonra İskenderiye'yi terk etmiş ve Korfu'ya dönmüş olsalardı, Nelson'a rastlamadan sağ salim oraya varmış olacaklardı. Böyle bir durumda da Osmanlı, Rusya ve İngiltere, Korfu ve Mısır limanlarını bloke*

[431] Charles Magallon, Fransa'nın İskenderiye konsolosuydu. Bkz. Juan Cole, *Napoleon's Egypt: Invading the Middle East*, Palgrave Macmillan, New York 2007, s. 21.

edemeyecek ve iletişimimiz aksamayacaktı. Ancak, işe yaramayan pişmanlıklardan bahsetmek yerine bugüne odaklanmalıyız.

Bâbıâli'nin savaş ilanı ve küstahça manifestosu, tam da kör olduklarını düşündüğümüz anda meydana geldi. Dolayısıyla Direktuvar, İstanbul'a göndermeyi düşündüğü Descorches'u bu görevden geri çekti. Zira Rus filosunun İstanbul sularında bayraklarla karşılandığını öğrendik. Rusların Boğaz'ı geçtiği hakkında bir bilgimiz olmasa da, Akdeniz'de İngiliz filosuyla buluşacağından şüphemiz yok. Sanıyoruz ki ilk hedefleri Malta ve Adriyatik'teki yerleşkelerimiz olacaktır. Şu anki düşünce Rusların Mısır'a inmeyecekleri yönündedir. Öncellikle sizden korktukları için inmeyeceklerdir. Ama asıl sebep sizin Mısır'da kalmanıza ihtiyaç duymalarıdır. Böylece Bâbıâli'ye yardım etmek bahanesiyle Akdeniz'de daha çok kalmak isteyeceklerdir. Aynı şekilde, Galiçya hududunda bulunan 60 bin Rus'un, Alman topraklarına girip, Ren'de savaşacaklarına inanmıyoruz. Onların asıl amacının, Türklerle Pazvandoğlu'na karşı birleşerek bu vesileyle Türk vilayetlerinin merkezlerine kadar girebilmek olduğunu düşünüyoruz. Bu arada Direktuvar, Pazvandoğlu'nun niyetlerini öğrenmek hususunda birkaç adım attı, sizi gelişmelerden haberdar edeceğiz. Ancak, Akdeniz İngiliz ve Ruslarca işgal edildiği sürece sizinle düzenli iletişim kurmak ve asker, mühimmat takviyesi yapmak imkânsız görünmektedir. Bu nedenle en azından bir süre için kendi kendinize yeterli olacak şekilde hareket etmeye gayret göstermelisiniz. Bu bağlamda, yerel halkla iletişim içinde olmak ve Araplarla uzlaşmak gibi tedbirlere başvurabilirsiniz. Size yardım edemeyen Direktuvar, size talimat da veremez. Bu yüzden durumunuzu belirleyip, ona göre hareket etmenizde fayda var. Direktuvar sadece sizi etkileyen hususlar konusunda sizi bilgilendirmek ve kararınızı vermede kullanacağınız verileri size sağlamak istemektedir.

Osmanlı İmparatorluğu yolun sonuna gelmiştir ve neticede muhteşem büyüklükte bir paylaşım olacaktır. Viyana Sarayı ve Rusya çok uzun süredir Türkleri Asya'ya sürme ve Avrupa'da bıraktığı bakiyelerini kendilerine tahsis etmeyi düşünüyorlardı. Fakat İngiltere'nin iştiraki ve Prusya'nın talepleriyle daha da karmaşıklaşan bu projeden biz de faydalanmak istiyorsak, Türk İmparatorluğu'nun kaçınılmaz parçalanışı için, hiç kuşkusuz İstanbul'a yürümek gerekecektir. Yurttaş

Monneron, Afrika kolonilerini merkeze bağlamak ve Tippoo adına sunulan antlaşmayı takip etmek için yola çıktı. Bu nedenle şayet Hindistan'a yürümek isterseniz, Monneron size yardımcı olamayacaktır. Yine de Direktuvar tekrar eder ki, neyi yapmanız gerektiğini ve neyi yapabilmeye muktedir olduğunuzu bir tek siz bilirsiniz.

Şu anda Fransa'ya dönüşünüz zor görünüyor. Bu durumda üç seçeneğiniz var: İlki; özellikle anakaradan yardım alamayan Avrupalılar için kötü bir mevsimde olduğunuzu unutmaksızın, Türklerin taarruzlarından korunacak bir yerleşke kurarak Mısır'da kalmak. İkincisi; şayet yapabiliyorsanız, İngiliz egemenliğini sonlandırmak için size destek vermeye hazır adamları bulacağınıza dair hiçbir şüphe bulunmayan Hindistan'a yürümek. Üçüncüsü ise; İstanbul'a yürümek. Çevrenizdeki seçkin ve cesur adamlara da danışarak seçim yapmak size bırakılmıştır. Ancak bu üç seçenekten hangisini seçerseniz seçin, Bonaparte'ın dehasından ve talihinden görkemli sonuçlar beklemekteyiz"[432].

3. Fransa'nın Mısır'da Kalma Çabaları ve Mısır'ın Osmanlı Devleti'ne İadesi

Direktuvar'ın 4 Kasım 1798 tarihinde gönderdiği talimat, 1799'un Mart ayı sonlarında Bonaparte'a ulaşmıştı. Bonaparte bu talimatı aldığı esnada Suriye seferine çıkmış, Akka önlerinde bulunmaktaydı. Fakat yine de Avrupa'nın içinde bulunduğu genel durumu öğrenmesi açısından kıymetli bilgiler edinmişti. Akdeniz'de İngilizler ellerini güçlendirmekteydi. Amiral Nelson 15 Ekim'de Gozzo'yu ele geçirmiş, İyon adalarına doğru yol almaya başlamıştı. Fakat burada zaten Türk-Rus müttefik filosu faaliyet göstermekteydi[433]. Akdeniz'deki bu hareketlilik Yunanistan'a da sirayet etmeye başlamıştı. Direktuvar bu fırsatı kullanıp, isyancı Yunanlar arasında ihtilalci fikirler yaymayı ummaktaydı. Neticede, 14 Kasım 1798'de bir komite kurup Adriyatik'teki Fransız ticaretini canlandırma bahanesi adı altında, Yunan

[432] Boulay de La Meurthe, *L'Expédition D'Égypte Etude Sur Les Tentatives du Directoire Pour Communiquer Avec Bonaparte Le Secourir et Le Ramener*, Paris 1885, s. 283-292.
[433] Boulay de La Meurthe, *a.g.e.*, s. 63.

ayaklanmasını teşvik etme ve destekleme işine girişmişti[434]. Bu esnada Bonaparte'ın mektupları birikmiş halde Direktuvar'a gelmiş, komutanın Levant siyaseti ile ilgili fikirleri masaya yatırılmıştı. Bonaparte'a göre; Abukır felaketine rağmen Mısır'da kalmaya devam etmek İngilizlere verilecek en güzel cevap olacaktı.

Direktuvar, bu esnada başka bir savaş planı üzerinde durmaktaydı. Plana göre İyon adalarında da bir engelle karşılaşılmadığı takdirde Selanik üstünden İstanbul'a yürünecekti. Burada Suriye üzerinden gelen Bonaparte ile buluşulacaktı. Bir noktada Direktuvar, Bonaparte'ın planına uyarak, bir karar değişikliğine gitti ve okyanustaki filoların tümünün Akdeniz'e çekilmesi kararını verdi. Bu karar alınırken, gemilerin iaşesi, muhaberatı gibi desteğin İtalya vasıtasıyla sağlanabileceği düşünülmüştü[435]. Elbette Bonaparte bu tasarılarını hazırlarken, ne Akdeniz'deki Rus ve Türk filolarından ne de Direktuvar'ın onu kararında serbest bırakan 4 Kasım tarihli talimatından haberdardı. Tüm bu belirsizlik içerisinde, atalet ve endişeden yılmış halde, 10 Şubat 1799'te Suriye üzerine yapacağı sefer hususunda Direktuvar'a bilgi vermişti. Direktuvar'a gönderdiği mektubunda[436] Mısır'daki Fransız varlığını tehdit eden Akka Valisi Cezzar Ahmed Paşa ile karşılaşmak için bir saat içinde yola çıkacağından bahsetmekteydi. Bonaparte, Suriye seferinde üç temel amaç gütmüştü: bunlardan ilki, çölün ötesinde müstahkem bir mevki oluşturmak ve bu sayede Mısır'ı güvence altına almaktı. İkincisi, Bâbıâli ile hesaplaşmak ve müzakere fırsatı yaratmaktı. Üçüncüsü ise İngilizleri Suriye kıyılarından uzak tutmaktı. Bonaparte'ın yukarıda saydığımız amaçlarla yola çıkacağını Direktuvar'a bildirirken "*siz bu mektubu okuduğunuzda, ben Süleyman'ın şehrinin kalıntıları önünde olacağım*" ifadesini kullanması ilgi çekicidir.

a. Bonaparte'ın Akka Kuşatması ve Cezzar Ahmed Paşa'nın Müdafaası

Bonaparte, 24 Şubat'ta 12 bin kişilik ordusuyla El-Ariş'ten hareket etmiş, 4 Mart'ta Hayfa'ya girmiş ve 20 Mart'ta Akka önlerine gelerek, şehri muhasara etmişti.

---

[434] Boulay de La Meurthe, *a.g.e.*, s. 65.
[435] Boulay de La Meurthe, *a.g.e.*, s. 73-74.
[436] Bonaparte'dan Direktuvar'a, *Correspondance de Napoléon Ier*, C. V, no: 3952, 22 Pluviôse VII/10 Şubat 1799, s. 309-311.

Burada Cezzar Ahmed Paşa'nın müstahkem garnizonunu ve ona mühendis, topçu ve mühimmat tedarik eden Sidney Smith[437]'i karşısında bulan Bonaparte, İskenderiye'den deniz yoluyla gelecek olan topçularının, Smith tarafından engellendiğini öğrenmişti. Ağır toplarını çölden geçiremediği için elinde sadece hafif toplar bulunmaktaydı. Üstelik yakın zamanda Şam'dan geçen Türk ordusu doğrudan üstüne doğru yürümekteydi. Fransız birliklerin kumandanı Napoléon Bonaparte, iki ay süreyle kuşattığı Akka'yı Cezzar Ahmed Paşa'nın elinden almak şöyle dursun aksine ağır bir hezimete uğrayarak birliklerine ricat emri vermek zorunda kalmıştı. Atmışbeş gün süren *merdane* bir müdafadan sonra Fransız tarafı ağır kayıp[438] vermişti. Fransız komutanlar toplarını Akka önünde bırakıp iki gün içinde Hayfa'ya geri dönmek zorunda kalmıştı. Ricat esnasında Fransız askerinin morali ve sağlığı bozulmuş ve endişe artmıştı.

Cezzar Paşa'nın Baş Çuhadarı aracılığıyla gelen tahrirata göre Fransız ordusu Akka Kalesi önünde 64 gün kalmış ve bu süre zarfında kaleyi 40 defa taaruzda bulunmuştu. Zaman zaman açılan gediklerden içeri sızmayı başarsalar da 21 Mayıs günü çadırları yakılıp, topları sulara gömülünce Yafa'ya doğru ricat etmeye başlamışlardı[439]. Akka'yı savunan Osmanlı birlikleri arasında birkaç yıl önce Fransız topçu subaylarının eğittiği askerler, Fransız askerî uzmanlar tarafından kurulan atölyelerde dökülmüş toplar ve nizam-ı cedid topçu ocağı askerleri de bulunmaktaydı. Bonaparte, kaderin tuhaf bir cilvesiyle birkaç yıl önce eğitmeyi teklif ettiği bu topçular tarafından, muharebe alanında kelimenin hakiki manasıyla acı bir mağlubiyet tatmıştı[440].

---

[437] Doğu Akdeniz İngiliz donanması komutanı olan Sidney Smith'in kardeşi de bu esnada İstanbul'daki İngiliz maslahatgüzarı John Spencer Smith'tir.

[438] Türk kayıtlarında Fransız askerinin kaybının 20.000'e yakın olduğu zikredilmektedir. Bkz. BOA, HAT 113/4535, 23.04.1214-24 Eylül 1799; Bonaparte Direktuvar'a gönderdiği raporda Fransız ordusunun kaybının 500 ölü ve 1000 yaralı olduğunu, düşmanın kaybının 15.000 olduğunu ifade eder. Bkz. *Correspondance de Napoléon Ier*, C. V, no: 4124, 21 Floréal VII/10 Mayıs 1799, s. 422. Kuşatmaya katılan generallerden Bertrand 1847 basılan hatıratının 2. cildinde Bonaparte'ı doğrulayan rakamlar vermektedir. Bkz. Henri Gatien Bertrand, *Guerre d'Orient. Campagnes d'Égypte et de Syrie 1798-1799. Mémoires Pour Servir a l'Histoire de Napoléon*, C. II, Paris 1847, s. 105.

[439] *III. Selim'in Sırkâtibi Ahmed Efendi Tarafından Tutulan Rûznâme*, s. 307.

[440] Pascal W. Friges, "Gunners for the Sultan: French Revolutionary Efforts to Modernize the Ottoman Military", s. 187.

Fransa'nın Mısır rüyası denizde Amiral Nelson komutasındaki İngiliz donanması karada ise Cezzar Ahmed Paşa komutasındaki Türk ordusundan almış olduğu ağır mağlubiyetlerle sona ermişti. Fakat Bonaparte'ın bu ağır hezimeti kaldıramadığı ricadından bir hafta önce Kahire Divanı'na gönderdiği mektupta açıkça görülmektedir. Bonaparte, 16 Mayıs tarihli mektubunda "*Cezzar'ın sarayını ve Akka surlarını yerle bir ettim. Şehri taş üstünde taş kalmayacak şekilde bombaladım. Bütün ahali deniz yoluyla şehri boşaltmıştır. Cezzar ağır yaralandı ve halkıyla birlikte deniz kıyısındaki kalelerden birine çekildi. Yardımına gelen otuz gemiden üçü benim gemilerim tarafından batırıldı, dördü ise firkateynlerim tarafından ele geçirildi. Geri kalanı ise kullanılamaz halde.*" olduğunu yazmış, Kahire'yi çok özlediği için geri çekileceğini bildirmişti[441].

Akka bozgununda büyük darbe alan Bonaparte'ın ordusu, erimeye ve kumandanlarına isyan etmeye başlamıştı. Abukir Deniz Muharebesi'nden sonra ordusunun çöken moral-motivasyonuna, yaşanan hezimetin faturasının yanında yorgunluk ve hastalıklar da eklenmişti. Sağ kalanlar vebadan kırılmaktaydı. Yafa ve Mısır arasında yürüyerek dokuz günde geçilebilen çöl, 1200 hasta ve yaralı asker ile geçilmek zorundaydı. Bu noktada Bonaparte'ın ordu hekimine bu yaralıları öldürmesi için emir verdiği iddia edilmektedir[442]. Netice itibariyle Kahire'ye ordusunun yarısını kaybetmiş şekilde dönen Bonaparte, Mısır'da daha fazla kalamayacağının da idrakiyle, Fransa'ya dönmek için gizliden hazırlık yapmaya başlamıştı. İleriki yıllarda Akka bozgunu ile ilgili şöyle diyecekti: *"Şayet Akka'da muzaffer gelseydim, başıma sarığımı takar, orduma da şalvar giydirir yoluma devam ederdim. Kendi İssos savaşımı vermiş olurdum. Doğu'nun İmparatoru olurdum, İstanbul'u alır, Paris'e oradan geçerdim"*[443].

Bonaparte, Akka kuşatmasının son günlerinde, İstanbul'a gönderdiği Beauchamp'ın başına neler geldiğini de tuhaf bir şekilde öğrenmiş olacaktı. 16 Mayıs'ta Sidney Smith'ten bir mektup almış, daha sonra *deli* olarak tarif edeceği bu

---

441 *Correspondance de Napoléon Ier*, C. V, no: 4136, 27 Floréal VII/16 Mayıs 1799, s. 428.
442 Adolphe Thiers, *Historie de la Révolution Française*, C.2, Paris 1839, s. 299-300.
443 M. Saint-René Taillandier, "Le Général Philippe de Ségur Sa Vie et Son Temps III – Napoléon Dans L'Intimité et Dans les Grandes Crises Selon Ségur", *Revue Des Deux Mondes: Recueil de la Politique de L'Administration et des Moeurs,* Mayıs 1875, C. 9, s. 128.

genç İngiliz komutanının cüretine şaşırmıştı. Smith, Bonaparte'a elçisi Beauchamp'tan ele geçirilen talimatlarından örnekler vererek: "*sizin güçlü yönlerinizi ve bizim kuvvetimizi tecrübe etmeden şu soruyu sormak istemedim, zira seferinizin başarısının imkânsız olduğuna inanmak istemiyorsunuz. Ama bugün sayemizde Akka surları aşılmaz haldedir. Size sorum şudur: birleşik ittifak ordularımız gelmeden önce Mısır'ı boşaltmak ister miydiniz?*" demekteydi. Bonaparte bu üslup ve cüret karşısında şaşırmış ve cevaben Sidney Smith'in ağzından çıkacak hiçbir öneriyi ve teklifi duymak istemediğini belirtmişti[444]. Bu yazışmadan o an için hiçbir sonuç çıkmamış olsa da, böyle bir yazışmanın mevcudiyeti dahi ittifak kuvvetlerinin müzakereye açık bir tutum içinde olduğunu göstermesi açısından önem arz etmektedir. Yenen taraf, yenilen tarafa Mısır'ı tahliye edip etmeyeceğini sormaktaydı. Yenilen taraf ise ülkesinden gelecek her türlü yardımdan, asker, mühimmat ve iletişim desteğinden yoksun olmasına, ordusunun erimesine, sağ kalanların da vebadan kırılmasına rağmen müzakere hususunda seçici davranıyordu. Lakin müzakere yolları tümden kapatılmamıştı. Müzakerenin ancak Mısır'ın hâkimi olan Bâbıâli ile yapılacağı imasında bulunmuştu. Bu şekilde Napoléon'un son bir senedir irtibat kurmaya çalıştığı Bâbıâli ile müzakere masasına oturma arzusunda olduğunu bir kez daha ifade etmek yanlış olmayacaktır.

b. Fransa'ın Sulh Arayışları

Temmuz 1799'da Abukir'e çıkartma yapan Türk-İngiliz müttefik kuvvetleri Bonaparte tarafından bozguna uğratılmış ve Türk komutanlardan Köse Mustafa esir alınmıştı. Köse Mustafa'nın esaretinden istifade ederek Bâbıâli ile tekrar iletişime geçilmiş, Sadrazama 17 Ağustos'ta anlaşma teklifi içeren bir mektup yollanmıştı. Mektubuna "*Sultanların en büyüğünün güvenini kazanmış, bilgeler bilgesi, âlimler âlimi sadrazama*" hitabıyla başlayan Napoléon, Bâbıâli ve Cumhuriyet arasındaki bu savaşın bitmesini ve Abukir'de tutsak edilen Köse Mustafa vasıtasıyla müzakerelerin yeniden başlatılmasını umut ettiğini belirterek niyetini açıkça ifade etmişti. Bâbıâli ve Fransa'nın ortak düşmanının Rusya ve Avusturya olduğundan, Sultan'ın bu iki düşman devletin, Osmanlı üzerindeki hain emellerini nasıl olur da görmediğinden ve Fransa'nın bu iki düşmanın Osmanlı'yı paylaşma projelerini engellemek istediğini

[444] Boulay de La Meurthe, *a.g.e.,* s. 209-210.

nasıl olup da bilmediğinden bahsederek, sitemde bulunmuştu. Bonaparte'ın hitabet sanatındaki maharetinin zirveye ulaştığı eşsiz örneklerinden biri olan bu mektubun devamı şu şekildeydi:

"*Ekselansları, İslam'ın en büyük düşmanının Rus Çarı I. Pavel olduğunu görmüyor mu? O ki kendisini Malta'nın mâliki ilan etti. Bunun Müslümanlara karşı savaş yemini etmek olduğu açıktır. Çar, İslam'ın sayıca en büyük düşmanı olan Rum dininin müdafisi değil midir? Fransa ise tam tersine, Malta'yı geri alıp orada zincire vurulup, köle edilmiş Türkleri kurtarmış ve tıpkı İslam'ın emrettiği gibi sadece ve sadece tek bir Tanrıya inanmıştı. Peki, Bâbıâli ne yaptı? En hakiki dostuna savaş ilan etti ve ezeli düşmanlarıyla müttefik oldu. Rusya ve İngiltere Bâbıâli'yi aldatmış, bizim Mısır seferi ile ilgili niyetlerimizi belirttiğimiz mektupların siz Sultan'a ulaşmasına engel olmuştur. Asla en hakikatli müttefikimize, İmparator Selim'e düşmanca bir kasıt taşımadık. Amacımız Memlukleri cezalandırmak ve İngilizlere zarar vermekti. Mısır'daki Türk idarecilere ve Sultanın Osmanlı sancağı taşıyan ticari gemilerine gösterdiğim olumlu tutum, Fransa Cumhuriyeti'nin barışçıl niyetlerinin göstergesi değil miydi? Bâbıâli, olağanüstü elçimiz Descorches'un İstanbul'a varışını beklemeden, benim açıklamalarımı dinlemeden, hatta yazdıklarıma cevap dahi vermeden, eşi görülmemiş bir ivedilikle Fransa'ya savaş ilan etti. Tüm bunlara rağmen her şeyi eski haline döndürmek için çaba sarf ettim, Beauchamp'ı İstanbul'a gönderdim, fakat onu tutuklattınız. Üstelik buna cevap olarak da ordunuzu Mısır'a gönderdiniz. Sonra ben de kendimi, Suriye'yi ele geçirmek için çölü geçerken buldum.*

Benim ordum çok güçlüdür, mükemmel bir disipline sahiptir, karşıma çöldeki kum taneleri kadar çok ordu çıksın, onlara karşı da zafer kazanırım. Hisarlar ve kaleler tarumar olur önümde. Dolayısıyla hiçbir şeyden korkmuyorum, ben burada yenilmezim. Fakat insanlığa, reel politiğe ve en hakiki müttefikim olan İmparator Selim'e bir borcum var. Bâbıâli, silah zoruyla elde edemediği şeyi müzakere yoluyla elde edebilir. Mısır'a işgale geldiğinde, tüm ordularını yenebilirim fakat her türlü müzakereye de makul bir tavırla iştirak ederim. Bâbıâli ortak düşmanlarımızla dava arkadaşlığını bırakırsa, Fransa ve Osmanlı arasındaki ittifakı bozacak şeylerden kendisini kurtarırsa, Fransa ve Osmanlı arasında sulhu temin ederiz. Dolayısıyla pahalı ve işe yaramaz silahlarınızı geri çekin. Sizin düşmanınız Mısır'da değil.

Düşmanlarınız Boğaz'da, Korfu'dalar. Sizin tedbirsizliğiniz yüzünden Ege adalarındalar.

Gemilerinizi tekrar silahlandırın, toplarınızı ıslah edin ve Peygamberinizin sancağını yeniden dalgalandırın. Fakat Fransa'ya karşı değil. Aramızdaki manasız savaşa içten içe gülen, sizi zayıflattıktan sonra istediklerini almak için çirkin yüzlerini gösterecek olan Ruslara ve Almanlara (Avusturyalılara) *karşı kullanın. Biz zaten Mısır'ı sizden almak niyetinde değildik. Paris'teki sefirinize tam yetki verin ya da Mısır'a tam yetki ve sorumluluk verdiğiniz birini gönderin. İki saatlik bir görüşme ile tüm sorunlarımızı çözelim. Müslüman İmparatorluğu'na gerçek düşmanlarına karşı güç kazandıracak ve düşmanlarının hain projelerine mani olacak tek yol budur.*

Karadeniz'i Ruslara kapatacağız ve artık bu hain gücün oyuncağı olmayacağız deyin. Bir tek bunu söyleyin ve sizin için her şeyi yapayım. Fransız ordusunun strateji ve cesaretini göstereceği kişiler Müslümanlar değildir. Bilakis, ortak düşmanımıza karşı Müslümanlar ile birleşmemiz lazım. Ben yeterince konuştum. Beauchamp ile cevabınızı iletebilirsiniz. Bu anlamsız ve uygunsuz savaşı bitirdiğimiz gün hayatımın en mutlu günü olacaktır. Ekselanslarına, ona duyduğum derin hürmete ve nazik hatırıma itimat etmesi için yalvarıyorum"[445].

Bonaparte'ın mektubunda kullandığı üslup ve Bâbıâli üzerinde tesir göstermesini beklediği, özenle vurgulanan kelimeler dikkat çekicidir. Mektupta, ekseriyetle Fransa ve Osmanlı arasındaki kadim dostluğa vurgu yapılmış ve bu dostluğu bozanın Bâbıâli olduğu imasına sıklıkla yer verilmişti. Dahası, Bâbıâli'nin sanki Mısır'ın Fransızlarca işgalini kendisi istemiş fakat sonrasında uluslararası kamuoyunda Fransa'nın ihanetine uğramışçasına tavır takınmasına da sitem edilmiştir. Bu tutum Direktuvar'ın yazışmalarında da sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Objektif bir bakış açısıyla ve devletlerarası hukuk esaslarını göz önüne alarak meseleye baktığımızda dahi, bir ülkenin başka bir ülkenin toprak bütünlüğünü bozacak şekilde davranması birinci derecede harp ilanı sebebidir. Nitekim bu hususta Fransa haricindeki diğer tüm Avrupa devletleri de aynı şekilde düşünmekteydi. Dahası

[445] Bonaparte'dan Sadrazam'a, *Correspondance de Napoléon Ier*, C. V, no: 4364, 30 Thermidor VII/17 Ağustos 1799, s. 563-566.

Fransa'nın öne sürdüğü Memlukleri cezalandırma gerekçesi, Bâbıâli nezdinde tam bir safsataydı. Reisülküttab Âtıf Efendi'nin Ruffin ile görüşmesinde "*Her memlekette itaatsizlikler olabilir… Memleketinizde ihtilal var, Müdirânın* (Direktuvar) *nüfuzu kalmadı diye Bâbıâli Marsilya'ya donanma ve asker gönderse Fransa bunu reva görür mü, Devleti Aliyye harp açıyor demez mi*"[446] şeklindeki haklı argümanına Fransız maslahatgüzarı verecek cevap dahi bulamamıştı.

Bonaparte'ın hitabına özenle yerleştirdiği bir başka nokta da *ortak düşmanlar* vurgusuydu. Sultan III. Selim'in Fransa'ya olan muhabbetini ve Rusya'ya olan nefretini tahrik etmek amacıyla hususiyetle kurulmuş bu cümleler ile birlikte Rusların Türk sularında serbestçe dolaşmakta olduğu vurgusu, şüphesiz henüz altı sene önce büyük kayıplarla sonlanmış olan 1787-1792 Türk-Rus Harbi'ni anımsatmak için kaleme alınmıştı. Bonaparte, geçmişte Fransa monarşisi ve İngiltere'nin, Osmanlı Devleti'ne Rusya ve Avusturya ile savaşlarında destek vermesi sebebiyle, İngilizleri *ortak düşman*lar sınıfına koymamış fakat *kandırmak, aldatmak* gibi sözcüklerle İngilizlerin Bâbıâli nezdinde diplomatik entrikalar çevirdiği vurgusunu yapmıştı. Hülasa, Bâbıâli'ye tesir edeceğini düşündüğü her hatıranın, her vakanın incelikle seçilerek kullanıldığı bu mektup basit bir sulha çağrı olmanın çok ötesindedir. Anavatanından destek alamadığı için Mısır'daki varlığının giderek tehlikeye düştüğü gerçeğini Bâbıâli'den gizleyerek oynadığı oyunun enstrümanlarından biridir. *Muhteşem ordusu* ve *yenilmez toplarını*dan bahsederek, harbi savaşmadan kazanmış olduğu yönünde blöf yapmış böylece Bâbıâli'ye müzakere *hakkı* tanımıştı. Hakikatte ise Mısır'da kalmanın anlamsız olduğunu idrak edip, kendisini anavatanında daha cevval işler yapacağına ikna ettikten ve tüm yetki ve komutayı General Kléber'e devrettikten sonra İskenderiye'den Fransa'ya dönmek üzere 22 Ağustos 1799 tarihinde yola çıkmıştı.

Bonaparte'ın Fransa'ya dönüş hazırlıkları esnasında, onun bu tasavvurundan habersiz olan Talleyrand da Bonaparte'ı Fransa'ya çağırmak ve Mısır seferini bitirmek için, Direktuvar'a bu konuyla ilgili bir rapor sunmuştu. Talleyrand raporunda bu projenin öldüğünü, daha ağır kayıplar vermeden Fransız askerlerinin bölgeden

[446] İsmail Soysal, *Fransız İhtilâli ve Türk-Fransız Diplomasi Münasebetleri (1789-1802),* s. 210.

çekilmesi gerektiğini net bir şekilde belirtmişti. Bonaparte ve askerlerinin anavatana sadece deniz yoluyla gelebileceklerini fakat düşmanların denizde faal olmasından ötürü, bir sulh antlaşması imzalanmadan birliklerin yola çıkmaması gerektiğini söylemişti. Bu noktada devreye diplomasi girecekti. "Direktuvar Mısır'daki ordunun dönüşü için Cumhuriyet'in başlıca düşmanlarına başvurmalıdır (antlaşma yapılmalıdır)" sözleri bunu doğrular niteliktedir. Zira bu düşmanların, yani İngiltere ve Osmanlı Devleti'nin, Mısır'ın tahliyesi için antlaşma masasına oturmak isteyecekleri açıktır. İngiltere Hindistan yolunun emniyetini sağlamak, Türkler de Mısır'ı geri almak amacıyla müzakere masasına oturtulabilirdi. Raporun devamında bu iki devletten hangisiyle müzakere edilmeli sorusunun cevabı aranmıştır:

"*Bâbıâli denizlerde güçlü olsaydı ilk önce ona teklif götürmemiz daha uygun olurdu. Zira bizi dinlemeye daha istekli olacakları kanaatindeyim… Bâbıâli Fransa'nın dostudur ve ilişkilerimizin eski haline dönmesi ihtiyacını duyduklarını tahmin ediyorum… Fakat donanmalarının gücü, ordumuzun tahliyesi için yeterli değil. Ayrıca Bâbıâli ile anlaşmamız halinde, İngiltere ve Rusya ile mücadele edebilecek güçte donanması yok. Dolayısıyla sadece tek bir devletle antlaşma yapacaksak, bu ülke İngiltere olmalıdır. Müttefikleri üzerinde sahip oldukları üstünlük sayesinde, Osmanlı ve Rusya'nın, İngiltere'ye antlaşma hususunda sorun çıkaracağını sanmıyorum. Fakat Bâbıâli ve İngiltere'yle aynı anda müzakere edebilirsek, sorun çıkmaması halinde, General Bonaparte, Mısır'da karada ve denizdeki en zorlu düşmanlarından kurtulacaktır. Ruslar, Araplar, Portekizliler ve Berberiler artık kendisi için tehdit oluşturmayacaklardır. Bu müzakereyle Bâbıâli ve İngiltere'ye toprak bütünlüklerinin emniyetini garanti edileceği için, antlaşma yapmak hususunda engel olmayacaklardır.*

Bu müzakere İstanbul'da yapılmalıdır. Fakat İstanbul'daki İngiliz temsilcileri, bu müzakereye girmeye dolayısıyla muahedeye etki etmeye yetki ve izinleri olmadığından, hükûmetlerinden onay-izin bekleyecekler. Bu durumda müzakerelerin uzaması söz konusu olacaktır. Bâbıâli, Mısır'a bir an önce kavuşmak maksadıyla, bahsi geçen İngiliz temsilcilerine muahedeyi hükûmetlerinden izin gelmesini beklemeden imzalaması için baskı yapabilir. Bu durumda, bu onay gelene kadar Mısır'da ateşkes ilan edilebileceği yönünde bir kazanım sağlanabilir…

…Bu muahedenin imzalanması halinde, İngiltere ve müttefikleri ile savaşımız sonlanacak değil, fakat Mısır'ı tahliye ettiğimiz an Bâbıâli ile savaşı bitireceğiz… Mısır'ın tahliyesi de Osmanlı'nın İngiltere ve Rusya ile imzaladığı savunma paktını geçersiz kılacaktır. Çünkü bu ittifakların temel amacı, katılımcı devletlerin toprak ve mülklerinin bütünlüğünü temin etmekti. Bu noktada, Cumhuriyet, Rusya ve İngiltere'den toprak almadığı ve Mısır'ı da tahliye edeceği için, bu ittifak antlaşmasının geçerliliği ve etkisi olmayacaktır. Dolayısıyla sulh muahedesi, Bâbıâli ile ilişkilerimizi düzeltmemiz yolunda atılacak büyük bir adım olacaktır.

Bâbıâli yavaş hareket eder. Sadece bizimle ilişkilerini keserken hızlı davrandılar. Çünkü Ruslar Divan'da etki sahibi oldu. Aynı Rusya, Fransa ve Bâbıâli ilişkilerinin düzelmemesi için de elinden geleni yapacaktır. Ayrıca Türkler bazen sadık dostlar olduklarını kanıtlamışlarsa da, öfkelerini uzun süre korudukları da kabul edilmelidir. İlişkilerimizi düzeltmek zor olacak, çünkü bu konuda haklı olduklarına inanıyorlar. Müzakerecimiz, bu sebeple, halkına ve hükûmetinin mizacına uygun davranmalıdır. Bâbıâli'nin Rusya ve İngiltere'nin haris planlarından kurtulmasına yardım etmeli ve onu Cumhuriyet'e, en tabii müttefikine geri döndürmelidir."[447]

Talleyrand'ın Rusya'nın bölgedeki siyaseti hakkındaki öngörüleri haklılık payı içermektedir. Bakana göre Rusya, Fransa'nın Mısır'ı terk etmesini istemeyecekti. Zira Fransa Mısır'da durdukça, Rusya da Akdeniz'deki varlığını sürdürecekti. Mısır'ın tahliyesinin iki sonucu olabilirdi: ilki şüphesiz Fransa ve Osmanlı arasındaki ilişkinin eski haline dönmesi, sulhün sağlanması ve Türk-Rus ittifakının geçerliliğini kaybetmesi olacaktı. İkincisi ise, Mısır'ın tahliye edilmesiyle Akdeniz'de emniyetin sağlanması ve Rusya'nın Akdeniz'i terketmesi zorunluluğuydu. Bâbıâli, Fransızlar Mısır'da varlık gösterdikçe Rusların yardımına ihtiyaç duyacaktı. Rusya, Fransa ve Osmanlı arasında imzalanacak bir antlaşma ile Osmanlı üzerindeki tesirini yitirmekten çekinmekteydi. Nitekim Rusya'nın endişesinin gelecek yıllarda gerçekleşeceği görülecektir.

Bonaparte, 22 Ağustos 1799 tarihinde Kléber'e vermiş olduğu talimatnamesinde, onu mütareke yapma hususunda serbest bırakmıştı. Talimatlarında,

[447] Boulay de La Meurthe, *a.g.e.,* s. 305-312.

Kléber'e Mısır'ın Fransa için büyük önem taşıdığını unutmadan hareket etmesini emretmiş, fakat anavatandan hala yardım gelmemesi, ordudaki veba salgınının büyümesi ve Fransa'dan endişe verici haberler alınması halinde Osmanlı ile barış yapmasını salık vermişti. Yine de Kléber her halükarda Mısır'ın tahliyesini elinden geldiğince geciktirmeye çabalamalıydı. Bu esnada Bonaparte, Paris'e döndüğünde Mısır'a takviye asker ve mühimmat göndermek için tüm varlığını ortaya koyacaktı. Bonaparte, sulhün sağlanması halinde Kléber'den Bâbıâli'yi Fransa'nın niyetinin Mısır'ı Osmanlı'dan almak olmadığı, Bâbıâli'nin Rusya ve İngiltere ile ittifaktan vazgeçmesi ve Fransa'ya Karadeniz ticaret yolunun açılması gibi konularda baskı yapması gerektiği hususunda talimat vermişti. Şayet bu şekilde altı ay kazanılabilirse, bu süre zarfında Fransız ordusunun Mısır'ı terk etmemesi adına olumlu gelişmeler yaşanabilirdi[448]. Bonaparte'ın vaadine rağmen Anavatandan destek gelmeyeceği de çok açıktı. Zira Bonaparte 8 Ekim 1799'da Fransa'ya adım atar atmaz Mısır'ı unutmuş, *18 Brumaire Darbesi* ile konsüllüğünü ilân etmişti. Direktuvar döneminin bittiği anlamına gelen bu darbe ile Bonaparte, imparatorluğunu ilan edene kadar yönetimdeki üç konsülün başına geçmiş, böylece diktatorya dönemini başlatmıştı.

Üstelik son derece manidar bir biçimde Bonaparte'ın *Brumaire Darbesi*'ni yapmadan önce, 16. yüzyılda Rönesans İtalyası'nda yaşayan Niccolò Machiavelli'nin (1469-1527) fikir ve kuramlarından oldukça etkilendiği bilinmektedir. Zira imparatorluk dönemi envanterleri Machiavelli'nin eserlerinin dokuz ve on dört ciltlik setlerinin mevcudiyetini kanıtlıyor. Ayrıca Bonaparte'ın Floransa'ya geldiğinde Machiavelli'nin eserlerinden her gün okuduğu ve notlar aldığı bilinmekteydi. Metternich'in, 1820 tarihli ünlü Bonaparte portresinde onun İskender, Sezar ve Charlemagne'ı kahraman olarak gördüğünü ve "Machiavelli'ye derin bir hayranlık duyduğunun kesin olduğunu" kaydetmişti[449]. Bonaparte'ın Machiavelli'nin en ünlü ve tartışmalı metni *Hükümdar*'ı okuduğu konusunda yalnızca bir şahit vardır. Conseil d'État'daki Comte Molé, bir gün Bonaparte'ın Hükümdar'dan doğrudan alıntı yaparak

[448] Bonaparte'dan Kléber'e, *Correspondance de Napoléon Ier*, C. V, no: 4374, 5 Fructidor VII/22 Ağustos 1799, s. 572-575.
[449] Metternich'in meşhur Bonaparte portresi için bkz Klemens von Metternich, *Mémoires, documents et écrits divers laissés par le prince de Metternich Chancelier de Cour et d'état,* C. I, Paris 1880, s. 277-314.

"*Bazen bir tilkiyim, bazen bir aslanım. Devletin bütün sırrı, ne zaman biri, ne zaman öteki olunacağını bilmekten ibarettir*[450]" dediğini işitmişti. Hükümdar'ın, sinizmi teşvik eden ve "amaçların, araçları meşru kıldığı" bir eser olduğu yönünde görüşler çoğunluktaydı ve belki de bu, Bonaparte'ın Machiavelli'ye duyduğu ilgi konusunda "açık" olmamasının bir nedenidir. Zira bazı çevrelerde Machiavelli adı sinizm ve hainlikle eşanlamlıydı ve Fransız devlet adamları, burjuva çevreler Hükümdar'ın Vatikan'ın yasaklı kitaplar listesinde olduğunu 17. yüzyıldan beri şüphesiz bilmekteydiler[451].

Bu gerçeğe rağmen Bonaparte'ın *Hükümdar'ı kendisi için yazılmış bir kılavuz olarak* algılamış olması ve karşısına çıkan her sorunda bu kılavuzu kıble almış olması kuvvetle muhtemel görünmektedir. Bonaparte, İçişleri Bakanı Chaptal ile yaptığı bir görüşmede makyavelciliğini açıkça ortaya koyan itiraflarda bulunmuştu: "*Avrupa tahtlarını beş ya da altı aile paylaşıyor ve bir Korsikalı'nın kendilerine denkmiş gibi bu tahtlardan birinde oturmasını ıstırapla izliyorlar. Kendimi bu konumda ancak güç vasıtasıyla tutabilirim… Korkutucu olmayı bırakırsam imparatorluğum yok olur… Açıkçası benim durumum hiçbir hükümdarınkine benzemiyor. Onlar şatolarında tembellik edebilirler… Taht üzerinde benimle aynı haklara sahip olduğunu düşünmeyen bir tek generalim yok. Benim 18 Brumaire'e giden yolumu kendisinin açtığını düşünmeyen tek bir adam bile yok. Bu adamlara karşı sert olmak zorundayım. Beni hiç sevmiyorlar ama benden korkuyorlar, bu kadarı bana yeter. Dışarıda ya da içeride yaydığım korkuyla hüküm sürüyorum… Benim durumum bu ve tüm eylemlerimin sebebi bunlardır*."[452] Bu sözleri ihtiva eden motivasyon bizzat Hükümdar'dan ve bu eserin sunduğu kuramlardan teşekkül etmiş gibi görünmektedir.

Ayrıca Machiavelli'nin *Titus Livius'un On Kitabı Üzerine Söylevler* adlı eserinde yer alan konu başlıklarının Bonaparte'ın hükümranlığı süresince yürüdüğü yolun bir haritası gibi görünmektedir: Yeni bir cumhuriyet kurmak veya mevcut bir

---

[450] "*Hayvan doğasını özümsemeye ihtiyaç duyan bir hükümdar tilki ve aslanı örnek almalıdır çünkü aslan kendini tuzaklardan, tilkiyse kurtlardan koruyamaz. Bir başka deyişle tuzakları bulmak için tilki, kurtları korkutmak için de aslan olmak gerekir*." Bkz. Niccolò Machiavelli, *Hükümdar,* Çev. Sema Sevinç Baykal, İndigo Kitap, İstanbul 2019, s. 78.

[451] Peter Hicks, "Napoleon as a Politician", *The Napoleonic Empire and the New European Political Culture,* Ed. Peter Hicks- Agustin Guimera, Palgrave Macmillian, Basingstoke 2012, ss. 70-81, s. 76.

[452] Peter Hicks, "Napoleon as a Politician", s. 77.

cumhuriyetin eski kurumlarını tamamen reforme etmek, yalnızca bir adamın işi olmalıdır (9. bölüm); Ulusal orduları olmayan prensler ve cumhuriyetler çokça suçlanır (bölüm 21)[453]. Machiavelli bahsi geçen eserinin 25. bölümünde "*Hür bir devletin anayasasını, halkın rızası ve onayıyla değiştirmek isteyen kişi, kadim dönemin bazı izlerini takip etmelidir*" der[454]. Bölümün devamında Machiavelli, bir şehirde ilk kez idareci olan kişinin halkı karşısına almaması için eski adet, töre ve yasaları devam ettirmesini tavsiye etmektedir. Bu sözler şüphesiz Bonaparte'ın Mısır'da Arap ile Arap olmasını, İslamiyet'e gösterdiği "saygı ve hayranlıkla" bölge halkının sempatisini kazanmayı hedeflemesini ve Mısır'da yerel halktan kadınlarla evliliği teşvik etmesini açıklamaktadır[455]. Bu bağlamda Bonaparte'ın Mısır'daki egemenliğini sağlam bir zemine oturtmak için otokrasi giysisini giydiği kadar, farklılıkları kucaklayan demokratik kılıklara girerek "amaca gitmesi" Makyavelci bir tavır olarak görülmelidir. Makyavelizm olarak bilinen ve kabaca *amaca giden her yok mubahtır,* ilkesine dayanan bu politik felsefe, *Ancien Régime*'in dini-teolojik siyaset felsefesinin karşısında rasyonel politik yöntemi tavsiye etmektedir. Bonaparte'ın tarihsel kişiliğiyle birlikte düşünüldüğünde Machiavelli'nin kuramlarının onun eylemleri üzerinde derin tesirleri olduğunu inkâr etmek mümkün görünmemektedir.

c. El Ariş Muahedesi'ne Doğru

28 Eylül 1799 Kléber'in Direktuvar'a göndermiş olduğu mektuptan, Mısır'daki Fransız ordusunun durumu ile ilgili malumat edinebilmekteyiz. Mektup içerik açısından ümit kırıcı fakat gerçekçi olduğundan ayrıca incelenmeyi hak etmektedir. Kléber, mektubunda asker sayısının neredeyse yarıya düştüğünden, mevcut askerin de sefalet içinde, hasta, bitap ve motivasyonsuz olduğundan bahsetmekteydi. Barut ve silah imalatının durma noktasına gelmiş olduğunu, imalatı canlandırmak için gerekli kaynaktan yoksun olduklarını vurgulamıştı. Bonaparte'ın, birliklerin iaşesi gibi mücbir harcamalar için hiç para bırakmadığı, dahası 12 Milyon Frank borcu miras bıraktığını, ayrıca askerlere ödenmesi gereken 4 Milyon Franklık meblağın hiç ödenmediğini, bu tutarın ise eyaletin bir senelik gelirinden fazla

[453] Niccolò Machiavelli, *Discourses on Livy,* The University of Chicago Press, Chicago 1996.
[454] Niccolò Machiavelli, *Discourses on Livy,* s. 60-61.
[455] Peter Hicks, "Napoleon as a Politician", s. 76-79.

olduğunu belirtmişti. Tüm bu harcamalara karşılık Memlukler yok edilememiş, daha da cesaretlenmiş, Türkler, Ruslar ve İngilizler ise müttefik olmuştu. Üstüne üstlük Türk gemileri sahillerde tekrar varlık gösterir olmuştu. Bonaparte'ın Mısır'ı terki konusunda duyduğu rahatsızlığı açıkça ifade ettiği bu mektupta Kléber, "*İşte, Yurtdaş Direktörler, General Bonaparte'ın üstüme bıraktığı Doğu Ordusu'nun muazzam yükü budur*" diyerek bitirmişti. Nitekim Bonaparte Mısır'ı terkettikten sonra, Kléber dört ay daha anavatandan yardım ve destek beklemiş fakat yardımın gelmeyeceğini anlayınca bu kez derhal İngiltere ve Bâbıâli ile mütareke masasına oturmak için adım atmıştı. Bu bağlamda Kléber'in 17 Eylül 1799'da Sadrazam'a ilettiği mektubunda, tıpkı Bonaparte gibi, Mısır seferinin esas gayesinin Memlukleri cezalandırmak ve İngilizlerin Hindistan yolunu keserek sulh yapmaya mecbur etmek olduğunu yinelemişti. İki devlet arasındaki samimi dostluğu vurgulayarak Bonaparte'ın Fransa'ya Bâbıâli ile sulh yapmak için çalışmaya gittiğini belirtmişti[456]. Bu esnada Bâbıâli ile müzakere için her türlü yolu deneyen Direktuvar, 5 Kasım 1799 tarihinde aldığı karar uyarınca, Marie Louis Descorches'u tekrar İstanbul'a göndermek niyetine girmişti[457].

Direktuvar bu adımları atarken, Mısır'da bulunan Kléber ile yazışmalarına da devam etmekteydi. Descorches'un İstanbul'a gönderileceği hususu da bu yazışmalarda Kléber ile paylaşılmış, Paris'ten 7 Aralık 1799 tarihli gönderilmiş mektupta Kléber'e, Descorches'un İstanbul'a sadece sulh müzakereleri için değil aynı zamanda ateşkes ile sonuçlanacak bir ön muahedenin sağlanması ile yetkili olduğu bilgisi verilmişti. Bu hususta Kléber'in, Bonaparte sonrası Mısır'daki mevcut durum ile ilgili Descorches'a bilgi vermesi istenmişti[458]. Bu esnada Bonaparte'ın 17 Ağustos tarihli mektubunu alan Sadrazam ise 27 Ekim tarihli cevabında, Fransızların Mısır'ı terk etmeden sulhun sağlanamayacağının özellikle altını çizmişti. Fakat Fransızlar dilerlerse Mısır'ı terk ederken, Türk donanması onlara Fransa'ya kadar eşlik edebilirdi[459]. Sadrazamın

[456] Charles-Pierre-Victor Pajol, *Kleber Sa Vie, Sa Correspondance*, Paris 1877, s. 352-364
[457] Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 201, fo. 48.
[458] Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 201, fo. 107.
[459] Ignace de Testa, *a.g.e.*, C. I, s. 600-601.

gösterdiği bu *alicenaplık* karşısında, zaten Mısır'ı teslim edip, ülkesine dönmek isteyen Kléber nâçar tahliyeye razı gelmişti.

Tüm bu muhaberat ve müzakerelerde İngiltere'nin etkisinin olmadığını düşünmek yersiz olacaktır. Sidney Smith, Kléber'e sıklıkla gönderdiği mektuplarında, İngiltere'nin bu sulha müspet etkisinden bahsetmekte lakin sulhun gerçekleşmesi adına Fransız ordusunun Mısır'ı terk etmesinin lüzumunu ısrarla belirtmekteydi[460]. Sadrazam, Fransız birliklerini Mısır'dan derhal çıkarmak isterken, bir yandan da İngiltere ile imzaladığı anlaşmanın şartlarını da yerine getirmek adına Sidney Smith'i sıklıkla müzakerelere dâhil etmekteydi. Fransız tarafında, anavatandan destek gelme umudu sönmeye yüz tutarken, Sadrazamın birliklerinin Mısır'a yaklaşmakta olduğu haberi genel endişeyi daha da arttırmaktaydı. Türk tarafında ise Fransızları Mısır'dan bir an önce çıkarmak gerektiğini düşünen Sultan III. Selim sadrazamına yazdığı hattı şerifinde, Smith'in meseleye fazlaca karışmasından rahatsızlık duyduğundan ve bu muhabere trafiği sürerken Fransa'dan yardım geleceğinden endişe ettiğini belirtmekteydi. Sultan III. Selim "*Kârda hazır Fransızların istidadı var iken âcilen şu işi bitirmeğe dikkat edersin göreyim seni Allah muvaffak eyleye*"[461] diyerek anlaşmanın derhal yapılmasını istemişti.

Esasında gerçekten de Smith'in müzakerelere dahli o kadar fazla olmuştu ki, tüm bu muhaberat aylarca sürmüştü. Türk ve Fransız taraflarının muahedenin bir an evvel imzalanmasını isterken, Sadrazamın Smith'e hayli bel bağlamasından ötürü muahedenin imzalanması uzuyordu. Dahası fiziki şartların çetinliği, kış yüzünden deniz yoluyla muhaberatın taşınmasının zorlaşması gibi sebeplerle, iki tarafın attığı adımdan üçüncü taraf, haftalar sonra haberdar oluyor, bu yüzden anlaşma bir türlü gerçekleştirilemiyordu.

Neticede müzakereler sürerken mütarekeye karar verilmiş, fakat bu haber Sadrazam El-Ariş'i zapt ettikten sonra Türk tarafına ulaşmıştı. General Kléber El-Ariş'in zaptından üç gün evvel Sadrazam'a göndermiş olduğu 25 Aralık 1799 tarihli mektubunda, Türk ordusunun yaklaşmakta olmasından duyduğu endişeyi dile

[460] Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 201, fo. 175.
[461] Enver Ziya Karal, *Selim III'ün Hatt-ı Hümayunları,* s. 74.

getirmişti. Ateşkes ve muahedeye razı gelmenin teslimiyet telakki edilmemesini ve savaş geleneklerine uygun olarak kendi askerlerinin ateşkese tam riayet edeceğini belirtmiş, Sadrazamın da aynısını yapmasını rica etmişti. "*Bir elimle dostluğumuzu ve Mısır'ın tahliyesini sunuyorum; diğer elimle savaş.*" diyerek Yusuf Ziya Paşa'ya mukabele edebileceğini ima etmişti[462]. Üç gün sonra El-Ariş'in Türkler tarafından zaptı gerçekleştiğinde, Sadrazam Kléber'in bu mektubunu henüz almamıştı. Yine de Kléber vaadettiği düşmanlığı göstermemişti.

24 Ocak 1800 tarihinde El-Ariş Muahedesi Sidney Smith'in başkanlığını yaptığı sulh konferansında imzalanmıştı[463]. Müzakereleri yürütmek için Babıâli Defterdar-ı Şıkk-ı Evvel Reşid Mustafa Efendi ve Reisü'l-küttab Mustafa Rasih Efendi'yi murahhas tayin etmişti. Fransız mebuslarıyla yürütülen müzakereler neticesinde Fransız askerlerinin üç aya dek *Mısır'dan tard ve def' olunarak Mısır'ı tahliye etmesi* 25 Ocak 1800 tarihinde karara bağlanmıştı[464].

Yirmi iki maddeden oluşan muahedenin en önemli ve başlıca maddelerine göre: Fransızlar Mısır'ı terk ederken gerektiği kadar Türk gemisi onlara eşlik edecek ve tahliye esnasında Türk ve Fransız mümessiller hazır bulunacaktı. İhtilaf çıkması halinde İngiliz mümessili devreye girecekti. Muahedenin en mühim şartlarından birisi de, Türk topraklarındaki tüm Fransız tebaası, elçilik ve konsolosluk erkânının serbest bırakılmasıydı. Bu hamleye karşılık Fransa'da ve Mısır'daki Osmanlı tebaası ve sefaret erkânı da serbest bırakılacak, iki tarafın vatandaşlarının ülkelerine emniyet içinde dönmeleri garanti edilecekti[465]. Sadrazam tahliyenin devam ettiği üç ay boyunca 120 bin pound ödeme yapacak, Fransızların demirlediği İskenderiye, Raşid, Abukir de kırk beş gün içinde tamamen boşaltılacaktı[466].

---

[462] Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 201, fo. 174.
[463] İsmail Soysal, *Fransız İhtilâli ve Türk-Fransız Diplomasi Münasebetleri (1789-1802),* s. 292-293.
[464] *III. Selim'in Sırkâtibi Ahmed Efendi Tarafından Tutulan Rûznâme*, s. 322-323.
[465] İsmail Soysal, *Fransız İhtilâli ve Türk-Fransız Diplomasi Münasebetleri (1789-1802),* s. 293. El-Ariş Muahedesi'nin tam metni için bkz. Ignace de Testa, *a.g.e.*, C. II, , s. 7-11; Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet,* C. 7, Dersa'adet Matba'a-i Osmâniyye 1309, s. 2182-2184.
[466] Archibald Alison, *History of Europe From The Commencement of The French Revolution in 1789 To The Restoration of The Bourbons in 1815,* Paris 1841, C. IV, s. 267.

d. İngiliz Hükûmeti'nin El Ariş Muahedesi'ne Karşı Çıkması

Mısır'da bunlar vuku bulduktan aylar sonra, İngiliz Parlamentosu'nda El Ariş Muahedesi'nin uygulanıp uygulanmaması yönünde ateşli konuşmalar yapılmaktaydı. Hükûmet ve Parlamento, açıkça bu sözleşmenin geçerliliğini sorgulamaktaydı ve muahedenin İngiltere aleyhine sonuçlar doğuracağı yönünde görüşler mevcuttu. Öte yandan muahedenin ihlalinin Avrupa'nın mevcut düzenine fayda sağlamayacağı hatta Britanya'nın tarihine kara bir leke olarak yazılacağı yönünde kaygılar da söz konusuydu. Muahedenin ihlaline karşı olanlar argümanlarını özellikle Rusya'nın Akdeniz'deki varlığı üzerine şekillendirmişlerdi. Mısır hikâyesinin bitmesi, Fransızların koşullar ne olursa olsun bölgeden çekilmesi, Bâbıâli'nin Rusya'ya artık ihtiyaç duymayacağı anlamına geldiğinden, Akdeniz'deki Rus varlığının da sonu demek olduğu yönünde fikirler yüksek sesle dile getirilmekteydi. Bir parlamenterin bu hususta kayda geçen sözleri ilgi çekicidir: "*Muahedenin ihlali Avrupa'yı hasta eder ve tüm dünya bunun sonuçlarından etkilenir. İyi bir dönemden geçmiyoruz, bir tane bile müttefikimiz kalmadı. En güçlü ve en iyi müttefikimiz olan Avusturya aşağılanmış, elleri kolları bağlanmış ve neredeyse parçalanmak üzere. İtalya zaptedilmiş, Portekiz savaşa sürüklenmiş, Mısır Fransız işgali altında, İstanbul felç olmuş halde, Hindistan'daki hükûmet temelinden sallanıyor. Tüm bunlara bir filosu bile olmayan Bonaparte sebep oldu!*"[467].

İngiliz Parlamentosu'ndaki ateşli konuşmalarda en çok desteklenen görüş şüphesiz Fransa El Ariş Muahedesi ile Mısır'dan çıkmış olsa dahi geri dönebilecekleri ihtimaliydi. İngiltere'nin yegâne amacı Hindistan'ın güvenliğiydi. Hindistan'ın emniyeti için de Mısır'ın düşman eline geçmesi engellenmeliydi. Lakin Mısır, Fransa'ya karşı güvence altına alınamamış, Türkler Fransa'yla savaşmaya ikna edilememişti. Ayrıca Mısır, Suriye ve Dalmaçya'daki adalar Türkler ve İngilizlerin çıkarlarının ortak olduğu yeryüzündeki yegâne yerlerdi. Mısır üstündeki ortak çıkarlar, Bâbıâli ile yapılan ittifakın devamının garantisiydi[468].

---

[467] *The Parliament History of England from the Earliest Period to the Year 1803*, London 1819, Vol. XXXV, s. 1218-1219.
[468] *The Parliament History of England from the Earliest Period to the Year 1803*, Vol. XXXV, s. 1214.

Parlamentoda tartışılan bir diğer husus da Sidney Smith'in yetkilerini aşıp aşmadığıydı. Gerçekte Sydney Smith'in ne böyle bir muahedeyi imzalamak için açık bir yetkisi vardı ne de imzalamak için onu mecbur kılan bir emir almıştı. Smith, kendi rızasıyla inisiyatif alarak dört aylık yazışmaların neticesini almak için El-Ariş Muahedesi'ne imza atmıştı. Smith'in müzakerelerde bulunduğu süre zarfında Lord Keith'ten kendisine muahede şartlarıyla ilgili 17 Aralık 1799 tarihli bir talimatname gönderilmişse de bu talimatname Smith'e vaktinde ulaşamadan Smith muahedeyi imzalamıştı. Keith'ten Smith'e gönderilen talimatnameye göre Fransız ordusunun ülkelerine dönmelerine izin verilmeyecek, Kléber ve birlikleri koşulsuz teslim olacaklardı. O esnada Minorka'da bulunan Lord Keith, Kléber'e de 8 Ocak 1800 tarihli bir mektup göndermiş, bu mektup da muahede imzalandıktan sonra Mısır'a ulaşmıştı. Mektupta Fransız birliklerine ve filolarına savaş esiri olarak el konulacağı yazılmıştı. Bu mektubun etkisi Fransız ordusunda büyük bir öfkeye sebep olmuş, Kléber komutanlarına hitaben "*Askerler! Böyle bir küstahlığın cevabı yalnız zaferle verilir: savaşa hazırlanın!*" emrini vermişti[469].

Kléber, Lord Keith'den aldığı mektubun bir kopyasını da Yusuf Paşa'ya göndermiş, Sadrazam'ın şaşkınlığı büyük olmuştu. Bunun üzerine Yusuf Paşa, Sidney Smith'e hitaben bir mektup yazmış, İstanbul'daki İngiliz elçisi Lord Elgin'in Mısır'ın tahliyesi hususunda kralın asla zorluk çıkarmayacağı vaadini hatırlatarak, muahedenin ihlalini ciddiye almayacakları imasında bulunmuştu[470]. Gerçekten de Paşa'nın emri üzerine tahliyenin kararlaştırılan süre içinde gerçekleşmesi istenmişti. İngilizlerin muahedeye karşı çıkması görmezden gelinerek hazırlıklara devam edilmiş, tahliyede yaşanacak herhangi bir gecikmenin *hasmane bir hareket olarak telakki edileceği* imasında bulunulmuştu. Fakat savaşa hazır olan Kléber'in tutumu yine de değişmemiş, tüm bu gelişmelerin sonucunda Türk ve Fransız ordusu 20 Mart 1800'de Heliopolis Muharebesi'nde karşı karşıya gelmişti. Muharebe, Fransızların kesin zaferi ile sonuçlanmış, Türk tarafı çok ağır bir hezimete uğramıştı[471].

---

[469] Louis-Alexandre Berthier, *Mémoires du Maréchal Berthier, Prince de Neuchatel et de Wagram, Major-Général des Armées Françaises,* Paris 1827, C. 1, K. 1, s. 391-392.
[470] Louis-Alexandre Berthier, *a.g.e.*, s. 387-390.
[471] İsmail Soysal, *Fransız İhtilâli ve Türk-Fransız Diplomasi Münasebetleri (1789-1802),* s. 298.

Kıta Avrupası tarihçileri, özellikle Fransız tarihçiler, El-Ariş Muahedesi'nin İngilizlerce önce kabul edilip sonra itiraz edilmesi hususunda oldukça sitemkâr metinler kaleme almışlardı. Gerçekte, muhaberattaki sorunlar sebebiyle İngiliz Hükûmeti'nden Lord Keith'e gönderilen 17 Aralık 1799 tarihli talimatname, Lord Keith'e 8 Ocak 1800 tarihinde gelmiş, aynı tarihte Kléber ve Smith'e gönderilen mektup her ikisine Şubat ayında tevdî olunmuştu. Bu esnada 24 Ocak tarihinde muahede imzalanmış, bu gelişmenin haberinin İngiliz Hükûmeti'ne ulaşması Mart sonlarını bulmuştu. İngiliz Hükûmeti derhal geri adım atmış ve muahedenin yürütülmesi için tekrar emir göndermiş ise de bu emirler Mayıs 1800'de -yani Heliopolis Muharebesi'nden iki ay sonra- Mısır'a ulaşmıştı. Muharebeden galip çıkan Kléber yine de muahedenin tekrar yapılmasına razı gelmiş, fakat bu durum yine de 14 Haziran 1800'deki suikastına[472] mani olamamıştı. Muhaberattaki böylesine basit bir gecikme, hem 6.000 Türk askerinin hem de Kléber'in hayatına, ayrıca Kahire'nin tekrar düşmesine ve Fransa ile sulh yollarının birkaç sene daha kapanmasına neden olması açısından oldukça trajik sonuçlar yaratmıştı.

Kléber'in ölümüyle, Kahire valisi General Menou, kumanda yetkisine sahip oldu. Kléber'i öldüren kişi Halep dolaylarından Süleyman isimli bir Müslümandı. Generali hançerlemiş, hemen yakalanmış, dönemin yazışmalarına konu olacak kadar fazla yaşamasına müsaade edilmemişti. Kléber'in halefi Menou ise Hz. Muhammed'in soyundan geldiği iddia edilen Müslüman bir kadınla evlenmiş[473], İslam dinine geçmişti. İlk adı olan Jacques'ın önüne Abdullah ismini de almıştı. Kléber öldürüldüğünde Menou'nun karısı hamileydi. Doğan ilk ve tek çocuğunun adını Jacques Soliman (Süleyman) koymuştu. Tüm bunlar göz önüne alındığında, Kléber'in bir Müslüman tarafından öldürülmesinin Fransız ordusunda yarattığı nefretin Müslümanlara aksetmesini önlemek amacıyla yahut yerel halka kendisini sevdirmek maksadıyla, Menou'nun İslam'ı seçtiği konuşulagelmişti. Her ne sebeple olursa olsun

[472] Kléber suikastı dönemin Fransız Dışişleri Bakanı Talleyrand tarafından münferit bir eylem değil bilakis Bâbıâli tarafından tertip edilen planlı bir eylem olarak yansıtılmaktaydı. Bakan bu düşüncesini Seyyid Ali Efendi'ye açtığında, Türk sefir, bunun Fransız ordusunun üst kademelerinde yaşanan geçimsizlikten kaynaklanmış olabileceğni belirtmişti. Bkz. Enver Ziya Karal, *Fransa-Mısır ve Osmanlı İmparatorluğu (1797-1802),* s. 131

[473] François Rousseau, *Kléber et Menou En Egypte Depuis Le Depart de Bonaparte (Aout 1799-Septembre 1801),* Paris 1900, s. 411.

Menou'nun din değiştirmesi asker arasında hoş karşılanmamıştı. Ayrıca karısının Hz. Muhammed soyundan olmadığı, bilakis Raşid eşrafından bir hamam sahibinin kızı olduğu söylenmekteydi. Yerel halkın desteğini alarak Mısır'da kalıcı bir Fransız departmanı kurmak istediği bilindiğinden, bu evliliğin amacı anlaşılmaktadır. Fakat saygısını kazanmak istediği yerel halk da Menou'ya itibar etmemekteydi. Menou, karısını bir Fransız gibi giydiriyor, Fransız hanımları gibi muamele ediyor, tüm bunlar Mısırlılar arasında gülünç bulunuyordu[474].

Bonaparte'ın Mısır'dan ayrılmasından, Mısır'ın 1801'deki nihai tahliyesine kadar geçen süre zarfında Fransız Doğu Ordusu'nun ahvali hususunda belirtilmesi gereken birkaç önemli ayrıntı mevcuttur. Menou'nun kara kuvvetlerinin yedi süvari alayı ve on dört yarım tugayı, hastalık ve savaştan ziyan olmuş haldeydi, üç tabur ikiye indirilmiş haldeydi. Askerler hastalık ve pisliğin yanı sıra sıhhi imkânları az olan köylerden ve bölgenin yerel sakinlerinden de bıkmışlardı. Ordunun belirli bir üniforması yoktu, askerler yırtık pırtık ve rengârenk giyinmekteydiler. Hafif piyadeler açık yeşil üniforma ve süvariler koyu yeşil üniforma giyerken kumaş sıkıntısından dolayı Devrim ordusunun giymesi gereken lacivert üniformayı topçular giyiyorlardı. Piyadenin geri kalanı da kırmızı, siyah, gri ya da kahverengi üniformalar kuşanmışlardı. Sıcak iklimde güneşten koruyacağı düşünülen bikorn[475] şapka yerine deri miğferler kullanılmaktaydı. Yine de, bu karmaşık ve tuhaf görünüşlerine rağmen çoğu zaman disiplinli kalmayı bilmişlerdi[476].

---

[474] Afaf Lutfi Al-Sayyid Marsot, *Egypt in the Reign of Muhammed Ali,* Cambridge University Press, New York 1984, s. 20.

[475] Fr. *Bicorne*, başın sağ ve sol yanlarına uzanan iki uçlu şapka. Napoléon Bonaparte'ın ikonik şapkası olarak da bilinmektedir.

[476] Piers Mackesy, *British Victory in Egypt 1801 The End of Napoleon's Conquest,* Londra 1995, s. 55.

Solda: Bonaparte ve Kléber'in Doğu Ordusu Üniformaları içinde tasviri/Sağda: Mısır Doğu Ordusu askerlerinin üniformaları[477]

Menou Savaş Bakanlığı'na yazdığı bir başka mektupta da yine ordunun genel vaziyeti hakkında detaylı ve önemli bilgiler vermektedir: "… *Yurttaş Bakan, sizden saklayacak değilim; göreve ilk geldiğim zaman büyük kusurlar gördüm. Utanmazlık ve ahlaksızlık birkaç idareciyi ele geçirmişti. İlk görevimin onlarla savaşmak olduğunu biliyordum bu yüzden askeri ceza kanununa yeni maddeler ekledim. Bu hareketlerim bana düşman kazandıracaktır ama umurumda değil… Ordu iyi giyinmeye başladı… ve tayınları eksiksiz. Fakat askerin yemeğinin az olduğu hususundaki spekülasyonlarla çok mücadele ettim…* "[478]

Menou'nun Mısır'daki Doğu Ordusu'nun halini iyileştirmeye uğraştığı açıktır. Geniş kapsamlı vergi reformları ve üst kademelerdeki yolsuzlukların önüne geçmek amacıyla yeni askeri ceza yasaları çıkarmasının yanı sıra İslamiyet'i benimsemesiyle yerel seçkinler arasında destek görme politikası gütmekteydi. Menou'nun vergi programı mevcut tüm vergileri kaldırmak ve bunların yerine tek bir vergi getirmeyi amaçlamaktaydı. Toprak, verimliliğine göre üç kategoriye ayrıldı ve kategorilere göre

[477] Phillip Haythornthwaite-Christopher Warner, *Uniforms of the French Revolutionary Wars 1789-1802*, Blandford Press, 1981, Resim 42, 43.
[478] François Rousseau, *a.g.e.*, s. 351-353.

vergilendirildi. Örneğin Fellahlar vergilerini bireysel olarak ödeyecekti. Vergiler değişmeyecek fakat sel gibi afetlerin yaşandığı senelerde meblağı azaltılabilecekti. Toprak vergisi yirmi dört bölüme ayrıldı ve bu yirmi dört kalem verginin yarısı hazineye kalıyordu. 3/24'ü, kanalların temizlenmesi, yolların bakımı gibi masrafları karşılayan şeyhlere gidiyordu. Şeyhlere giden verginin tahsilatı ise Kıptiler tarafından yürütülmekteydi. Mültezimler kendi topraklarının tüm haklarından faydalanarak bunun vergisini ödeyecek ya da faizinin bedeli olarak 3/24 oranında vergi ödeyeceklerdi[479]. Tüm bu toprak ve vergi reformunu yürürlüğe koymak için önce kadastro araştırmaları yapılmış fakat uygulamaya konamadan Fransız birlikleri Mısır'ı tahliye etmek durumunda kalmıştı.

Yine bu dönemde Mısır'daki Fransız idaresinin, muhtelif Arap şeyhleriyle yaptığı ticaretin niteliği hakkında Menou'nun 24 Eylül 1800 tarihli mektuplarından bilgi edinmekteyiz. Fransız Savaş Bakanlığı'na gönderilen bu mektupta Menou, Kızıldeniz'in batı kıyılarındaki Mekke Şerifi, Mısır'ın güneybatısında yer alan Darfur ve Dongola kralları, güneyde Habeşistan ve Libya, Beled el-Cerid ve Sudan'daki Arap şeyhleri ile ticaret ilişkilerinin devamı için iletişim kurmuş, akabinde bu bölgelerden kervanlar Mısır'a gelerek ticari faaliyetlere başlamıştı. Bu kervanlar Mısır'a köle, altın tozu, fildişi, tavus kuşu tüyü, gergedan boynuzu, tıbbi malzeme, kauçuk ve başka pek çok meta getirmekteydi. El-Tor, Sina Dağı, Süveyş, Yafa ve Kudüs hattından da kervanlar günlük olarak Mısır'a gelmekteydi. Menou ayrıca bazı kabilelere Bilbeys, Salahiye ve Süveyş bölgeleri arasında tarım yapmaları için arazi de tahsis etmişti. Ayrıca Savaş Bakanlığı'na, günde binlerce kilo iyi kalite barut imal eden bir baruthanenin kurulduğunu da iftiharla nakleden Menou, Mısır'ın tüm dünyaya güherçile ithal edebilecek kapasitesi olduğunu düşünmekteydi. Bunlardan başka bölgeye Conté isimli bir mühendis tarafından ilkel bir telgraf hattı çekilmiş, askeri giysiler için bir kumaş dinkleme değirmeni ve bir de tabakhane inşa edilmişti.

Menou mektuplarında, ordunun komutasını devraldığında askerî hastanelerin durumunun çok kötü olduğunu fark ettiğini yazmaktaydı. Menou'ya göre hastanelerdeki tek sorun hijyen eksikliği, yemek ya da ilaç olmaması değildi. Aksine

[479] Afaf Lutfi Al-Sayyid Marsot, *Egypt in the Reign of Muhammed Ali,* s. 20.

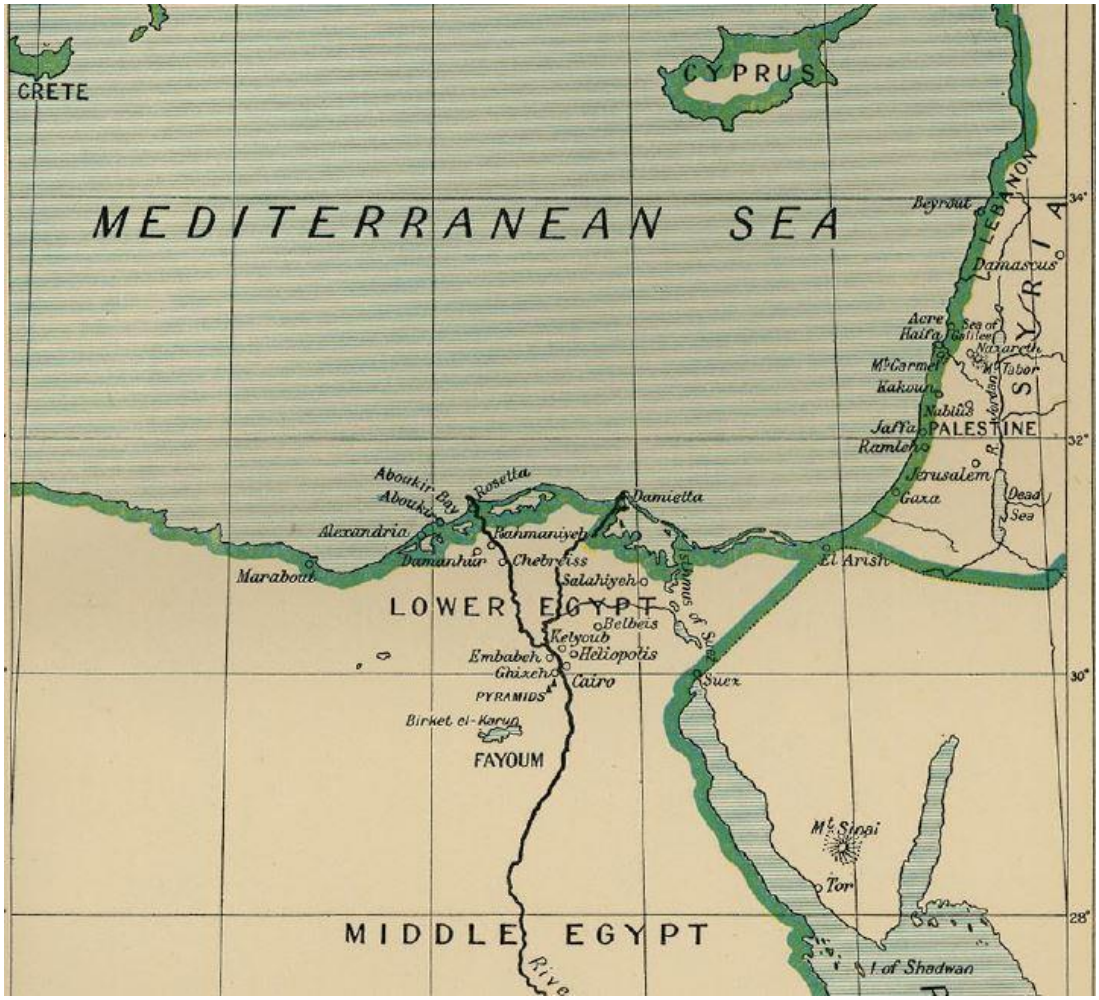
idari yapıdaki ahlak ve sadakat eksikliğinin tüm bu sorunlara yol açan etkenlerin başında geldiğini fakat tüm bu eksikliklerin giderildiğini belirtmişti. 14 Kasım 1800 tarihinde Bonaparte'a göndermiş olduğu bir mektubunda da ordunun, genel durumundan bahsetmiş, Osmanlı ordusunun taarruzu halinde Türkleri yenilgiye uğratacağına dair şeref sözü vermişti. Menou'nun bu mektubundaki ilginç noktalardan birisi de Denderah'da Antik Mısır'a ait bulgulardan birisinin gün yüzüne çıkarılmasıydı[480]. Bugün Paris'te Louvre Müzesi'nde sergilenen Denderah Zodyak Kuşağı, Mısır'ın tahliyesi ile Fransa'ya bu tarihlerde götürülmüştü. Denderah Zodyağı gibi Mısır'da Nil Nehri hattında bulunan diğer antik buluntular da 1801 senesinin Eylül ayında Mısır'ı ebediyen terk edecekti.

4. Fransızların Mısır'ı Terki

General Menou şartlar ne olursa olsun Mısır'da tutunmaya çalışırken, bölgenin bir an önce boşaltılmasını isteyen III. Selim, sadrazama yazdığı hat ile İngiliz birliklerinin de dahliyle Mısır'ın bir an evvel geri alınmasını istemişti[481]. İngiltere tarafı da çözümü Mısır'a asker çıkararak harp yoluyla bölgeyi Fransızlardan temizleme yolunda bulmuştu. Fransızların Mısır'daki durumuna gelince, Yukarı Mısır'da baş gösteren isyanlar büyümekte, Memluk Beyi Murad Bey ile çatışmalar devam etmekteydi. Fransızlar Mısır'a ayak bastığı ilk andan itibaren askerini hiç gevşetmeden her zaman savaşa hazır tutmuştu. Fakat Mart 1801 tarihinde Menou stratejik bir hata yapmıştı. Menou, İngiliz General Abercromby'nin İskenderiye'ye yürümesini olası görmüyordu. İngilizlerin daha doğuda yer alan Tine Körfezi ya da Filistin sahillerinde karaya çıkıp burada Sadrazam'ın ordusu ile buluşacaklarını düşünmüştü. Bu noktada Fransız generallerin aklına İngilizlerin Türk ordusunu da ortadan kaldırmak istemiş olabilecekleri fikri yerleşmişti. Zira Menou'nun mektuplarına göre bu bölgede Türklere karşı hazırlanabilecek bir üs, İngilizlerin Levant'a Türkleri bölmek maksadıyla geldiklerini gösteriyordu[482]. Fransız general, bu sebepten dolayı dikkatini Türk saldırısına vermişti. Türk ordusunun ana gövdesi kara yoluyla El-Ariş üstünden gelmekteyken, Abukir'den çıkarma yapacak olan Abercromby birliği es geçilmişti.

---

[480] François Rousseau, *a.g.e.*, s. 354-357, 373-375.
[481] Enver Ziya Karal, *Selim III'ün Hatt-ı Hümayunları*, s. 77.
[482] François Rousseau, *a.g.e., s.* 398.

Harita 5: 1801'de Mısır ve Filistin[483].

8 Mart 1801'de, İngiliz kaynaklarına göre Sir Ralph Abercromby komutasındaki İngiliz birlikleri 14.954 asker ve 586 topla Abukir Körfezi'ne çıktığında karşılarında 13.432 piyade, 1.661 süvariyle toplam 15.093 asker mevcuttu. Bunun yanı sıra garnizonda özel hizmete tabi 6.680 asker daha vardı[484]. İlk etapta İngiliz askerinin sadece beş bin tanesi Fransızların açtığı ağır ateş altında karaya çıkabilmişti, buna rağmen daha karaya çıkmadan ölenlerin sayısı az değildi. İskenderiye Kumandanı Friant komutasındaki 2.500 civarı Fransız askeri yirmi dakika daha direnip Abukir Gölü[485] sahillerine çekilirken bu esnada 400 asker kaybettiler. Abercromby'nin

[483] *The Cambridge Modern History Atlas*, Ed: A. W. Ward, G. W. Prothero, Stanley Leathes, Cambridge University Press, London 1912, harita no. 85.
[484] Alfred Thiery, *Journal de L'Expédition Anglaise en Egypte Dans L'année Mil Huit Cent*, Paris 1823, s. 305-309.
[485] Eski adı Mahadiye ya da Maadiye Gölü.

çıkarmanın ilk anında ölenler hariç kaybı 652 kişiydi. Kaptan-ı Derya Küçük Hüseyin Paşa'nın beş bin askeriyle eşlik ettiği Abercromby ise, askerini İskenderiye yakınında konumlandırmış, böylece İskenderiye ve Abukir yolunu kilitlemişti[486]. 21 Mart'taki muharebeye kadar Fransızlar birliklerini kuvvetlendirmiş, Yukarı Mısır'dan ve çevre garnizonlardan asker takviyesi yapmıştı. Yine de 21 Mart sabahı başlayan muharebede Fransızlar yenilgi almış, pek çok üst rütbeli Fransız general ölmüştü. Abercromby'nin kendisi de ağır yaralanmış 28 Mart günü öldüğünde yerine Hutchinson geçmişti[487]. Bu muharebeden sonra İngilizlerin 11.739 askeri kalmışken, Fransızların sayısı halen yirmi binin üstündeydi. İngilizler ayrıca 250 savaş esiri ve iki top ele geçirmişti[488]. İngiliz ilerleyişi neticesinde Raşid, 8 Nisan'da direniş göstermeden teslim olmuş, buradaki Fransız garnizonu Fuvvah'a çekilmişti. 19 Mayıs günü Rahmaniye düşmüş, Fransız askerleri çöl boyunca Kahire'ye doğru çekilmeye başlamıştı[489].

Bu esnada Türk ordusunun ana gövdesi uzun süredir yürüyüşteydi. 15.000 askerden oluşan bir kuvveti toparlayan Sadrazam Yusuf Paşa, 25 Şubat 1801 tarihinde Yafa'dan yola çıkmıştı. Aynı gün ordusu 19 kilometre kadar uzaklıktaki Yavne'ye varmışsa da yolların toplar için uygun olmayışı ve hastalık yüzünden yürüyüşleri yavaş seyretmekteydi. Yusuf Paşa'nın ordusu, Yavne'de Cezzar Ahmed Paşa'nın iyi teçhizatlı beş yüz askeriyle birleşmiş, 15 Mart günü Gazze'ye ulaşmıştı. 22 Mart'ta üç bin süvarisiyle Tahir Paşa, 28 Mart'ta da Yusuf Paşa El Ariş'e doğru yola çıkmıştı. 2 Nisan günü El Ariş'teki İngiliz kraliyet topçu birliği komutanı Leake birlikleriyle birleşen Tahir Paşa, Katieh ve Tineh'e yöneldi. 5 Nisan'da da Türk ordusunun Mehmed Paşa tarafından kumanda edilen ikinci tümeni Tineh'te Tahir Paşa'ya katıldı. Bu esnada ordunun geri kalanıyla beraber Yusuf Paşa ve İngiliz yarbaylarından Holloway; çadırların içinde bile 40-45 dereceye varan bunaltıcı sıcakta, erzak, su gibi temel ihtiyaçlardan yoksun, uzun ve çetin bir çöl yürüyüşünün ardından 19 Nisan'da Katieh'e vardılar. Burada kaldığı süre zarfında Yusuf Paşa, Dimyat ve Lesbeh kalelerini teslim olmaya davet ettiyse de buradaki Fransız garnizonları tarafından

[486] Alfred Thiery, *Journal de L'Expédition Anglaise en Egypte Dans L'année Mil Huit Cent,* s. 86, 103.
[487] Piers Mackesy, *British Victory in Egypt 1801 The End of Napoleon's Conquest,* s. 140.
[488] Alfred Thiery, *Journal de L'Expédition Anglaise en Egypte Dans L'année Mil Huit Cent,* s. 113.
[489] Piers Mackesy, *British Victory in Egypt 1801 The End of Napoleon's Conquest,* s. 156, 171.

reddedildi. Bu iki kale daha sonra 6 Mayıs günü buralara ulaşan Halep Paşası İbrahim Paşa tarafından terkedilmiş halde ele geçirmişlerdi[490].

Sadrazam, 27 Nisan günü Katieh'e 86 kilometre uzaklıktaki Salahiye'ye ulaştığında, burada Fransızları bulamadı. Salahiye ve Bilbeys'teki Fransız garnizonları Türklerin bölgeye yaklaşması halinde tahkimatları havaya uçurduktan, depoları tahrip ettikten sonra buraları terk edip Kahire'ye çekilme emri almışlardı. Menou'dan gelen bu emir üzerine 8 Nisan'da Salahiye, 10 Nisan'da da Bilbeys tahliye edilmişti. Yusuf Paşa Salahiye'ye vardığı sırada, Tahir ve Mehmed Paşalar da Bilbeys'i boş olarak ele geçirilmişti[491].

11 Mayıs 1801 tarihinde Türk ordusu Bilbeys'e ulaştı ve burada Yusuf Paşa dağınık ve yorgun ordusunu düzene sokmak adına Arap, Memluk ve bölgenin yerlilerini kendi bayrağı altında ordusuna dâhil etti. Paşa bundan sonra Kahire'yi müdafaa eden General Belliard komutasındaki Fransız askerlerinin çöle çıkması için beklemeye başladı. Yusuf Paşa Fransızların Türk ordusu ile savaşmak için çöle çıkmasını, zaman kazanmak maksadıyla istiyordu. Zira bu esnada İngiliz birlikleri desteğe gelecek ve sayısal üstünlük ile Belliard'a karşı zafer kazanılacaktı. Bu esnada Kahire'deki mevcut garnizonun üstüne, Yukarı Mısır bölgesinden desteğe gelen General Donzelot birliği Salahiye, Bilbeys ve Birket El-Hac'dan gelen garnizonlar ve General Lagrange'ın 12 Mayıs'ta gelen birliği de eklenmişti. Artık Kahire'nin müdafaası için 8.000 Fransız askeri vardı. Bunun yanı sıra Fransızlar adına savaşan Rum ve Kıptiler de Kahire'deydi. Belliard tüm bu kuvvete güvenerek, General Hutchinson Türk ordusuna desteğe gelmeden önce, Türklerle savaşmak için 15 Mayıs'ta 4.600 piyade, 900 süvari ve 24 topla şehirden ayrıldı[492].

Belliard'ın Kahire'den çıkışını öğrenen Sadrazam, Fransız generalin saldırısını karşılamak adına, Tahir Paşa'yı 2.000 süvari ve birkaç top ile düşmanın manevralarını gözlemlemeye gönderdi. Şafaktan önce Tahir Paşa ve Belliard karşı karşıya geldiler fakat Tahir Paşa, Yusuf Paşa'nın birliği gelene kadar bekledi. Nihayetinde muharebe başladığında Türk ordusu Belliard birliklerini ricata mecbur etmiş, bir sene önce

[490] Alfred Thiery, *Journal de L'Expédition Anglaise en Egypte Dans L'année Mil Huit Cent,* s. 150-153.
[491] Piers Mackesy, *British Victory in Egypt 1801 The End of Napoleon's Conquest,* s. 178-179.
[492] Alfred Thiery, *Journal de l'expédition anglaise en Egypte dans l'année mil huit cent,* s. 153-154.

Kléber'in Yusuf Paşa'yı yendiği noktada bu sefer Yusuf Paşa galip gelmişti. Bu noktada Kahire'nin düşmesi için Yusuf Paşa ve General Hutchinson'ın ufak bir gayreti yeterli olacak gibi görünmekteydi. Kahire'deki Fransız askeri artık savaşacak durumda değilse de Türk ve İngiliz birliklerinin sıcak havadan ve hastalıktan erimesini umarak, teslim olmayı reddetmekteydiler[493].

Fransızlar sayıca üstünlüklerini kaybetmenin yanı sıra motivasyonlarını da yitirdiklerine dair pek çok işaret vermekteydiler. Rahmaniye'nin teslim olmasından sonra Hutchinson ile yemek yiyen Fransız subaylar yenildiklerine neredeyse memnun gözüküyorlardı. Zira askerin daha fazla savaşamayacağından, bölgeden bıktıklarından ve hatta hiçbir pişmanlık hissetmeden atlarını düşmana sattıklarından bahsettiklerinde, Hutchinson Fransız ordusunun daha fazla dayanamayacağı hususunda ikna olmuştu. Fransız askeri, Rahmaniye'den, Demenhur'dan ve diğer ufak Fransız garnizonlarından İskenderiye ve Kahire'ye çekilirken oldukça güç anlar yaşamışlardı. 8 Mayıs'ta bir Moore adında İngiliz binbaşısının gözlemlerini kayda aldığı rapora göre Fransız birlikleri Demenhur'dan İskenderiye'ye çekildikleri beş günlük yolculuk boyunca geçtikleri Arap köylerinden nehir taşkınları sebebiyle iaşe sağlayamamış, zor durumda kalmışlardı[494].

İngiliz ve Türk birlikleri Mısır'ın çeşitli yerlerinde, bir garnizondan başka bir garnizona gitmekte olan ufak Fransız birliklerini yakalıyor, bu durum müttefikleri şaşırtıyordu. Fransız askerlerinin küçük gruplar halinde etrafta dolaşmaları Fransızlar arasında emir-komuta zincirinin dağıldığı yönündeki kanıyı pekiştiriyordu. Tüm bunların yanı sıra General Menou ile General Reynier arasındaki çekişmeler asker arasında söylentilere yol açmıştı. Abukır'den yapılan çıkarmaya önlem alınmamış olması Menou'nun otoritesini zayıflatmıştı. Üstüne bir de Rahmaniye'nin düşüşü neticesinde İskenderiye'nin diğer garnizonlarla iletişiminin tamamen kesilmesi zaten zayıflamış olan otoritesinin üst rütbeler arasında dahi sorgulanmasına neden olmuştu[495].

---

[493] Michel de Niello Sargy, *Mémoires Secrets et Inédits Pour Servir a l'Histoire Contemporaine*, C. I, Verneral et Tenon, Paris 1825, s. 425-426.
[494] Alfred Thiery, *Journal de l'expédition anglaise en Egypte dans l'année mil huit cent,* s. 339.
[495] Alfred Thiery, *Journal de l'expédition anglaise en Egypte dans l'année mil huit cent,* s. 191.

Tüm bunlar yaşanırken Menou ortalarda görünmüyordu. Daha sonra İngilizler tarafından da teyit edileceği üzere, Reynier'nin ordunun komutanlığını devraldığı ve Menou'nun sadece Mısır'ın idaresiyle uğraştığı yönünde söylentiler ayyuka çıktı. Reynier, Menou'dan defalarca ricat ya da ateşkes için izin istemişti. Zira artık Mısır'da kalmak için diretmenin bir anlamı yoktu. Savaş çoktan kaybedilmişti.[496]

Menou'nun, Türk-İngiliz müttefik ordularının ağır yenilgilere uğradığı yönündeki görüşlerini Paris'e ilettiği bilgisi göz önüne alındığında, General'in hayal dünyasında yaşadığını söylemek yanlış olmaz. 17 Haziran 1801'de Fransız İçişleri Bakanı Chaptal'e göndermiş olduğu mektubunda, Suriye tarafından gelen Türk birliklerinin iki kez ağır yenilgiye uğratıldığını, üstelik ikinci muharebede Sadrazam'ın birliğinin de tamamen dağıldığını belirtmişti. Menou ayrıca, Kahire'nin dış mahallelerinden İmbaba'da, İngilizlerin ağır bir hezimete uğradığını hatta General Hutchinson'ın da bu muharebede öldüğünü yazmıştı. Esasında Fransız General'in ağır hezimete uğrayıp öldüklerini bildirdiği Yusuf Ziya Paşa ve Hutchinson o esnada Kahire'yi zapt etmek üzerelerdi. Kahire'deki Belliard'a aylar sonra ilk defa bir talimatname gönderen Menou, kumandana direnmesini emretmekteydi. Menou'ya göre Belliard Kahire'de direnirken Fransa'dan mutlaka yardım gelecekti ve zaman kazanmak demek Mısır'ı kazanmak demekti[497]. 20 Nisan'da gönderilen bu mektup, Belliard'a aylar sonra ancak 13 Haziran'da ulaşabilmişti. Generalden aylardır tek bir haber dahi almadığı için çaresiz durumda kalan Belliard, 14 Haziran'da Menou'ya gönderdiği cevabında her şeyin sonuna geldiklerini yazmıştı. Belliard, Kahire'nin elbet düşeceğini, Fransa'dan da yardım beklemenin artık ahmakça olduğunu belirtmiş, sekiz aydır İngilizlerin Mısır'a çıkacağını bilen hükûmet bu güne kadar yardım göndermediyse, bundan sonra da yardım gelmeyeceğini dile getirmişti[498]. Belliard'ın mektubu Fransız Doğu Orduları'nın fiziki kondisyon ve moral-motivasyon durumlarını göstermesi açısından oldukça önemlidir. Mektup tüm iletişim yollarının kapandığı, yiyecek sıkıntılarının başladığı, askerin ruhen tükendiği bilgisini verirken, Menou'yu karar ve talimat

[496] Piers Mackesy, *British Victory in Egypt 1801 The End of Napoleon's Conquest,* s. 129, 150, 228.
[497] François Rousseau, *a.g.e.*, s. 401-403, 410-411.
[498] Victor-Bernard Derrécagaix, *Le Lieutenant-Général Comte Belliard Chef d'état-major de Murat,* Paris 1909, s. 252-253.

vermek hususundaki basiretsizliği için, Bonaparte'ı da tüm bir orduyu Mısır'da kaderine terk ettiği için açıkça suçlamaktaydı.

Müttefikler cephesinde ise General Hutchinson ve Sadrazam Yusuf Ziya Paşa 23 Mayıs'ta sadrazamın çadırında bir araya gelip, durum değerlendirmesi yapmış, Yusuf Ziya Paşa bir an önce Kahire'ye yürümezse ordusunun dağılacağı endişesini taşıdığını itiraf etmişti. Yusuf Ziya Paşa'nın 8.000 süvari dâhil toplam 15.000 askeri olduğu bilgisini alan Hutchinson, sadrazamın ordusunu "*tarihin gördüğü en kötü ordu, fakat ellerinden geleni yapacaklardır*" şeklinde tanımlamaktaydı. Hutchinson'ın Türk ordusu ile ilgili bu fikirlerine rağmen Fransızlara karşı İngiliz-Türk kuvvetleriyle birlikte saldırılması gerektiği düşüncesinin ağır bastığı görülmektedir. Zira Kahire'ye birlikte yapılacak düzenli bir taarruzun, Fransızların bir daha toparlanmasına imkân vermeyecek ölçüde sarsacağı her iki kumandanın da ortak fikriydi. Bu görüşmenin neticesinde Türk-İngiliz birlikleri üç kola ayrıldı: Memlukler sağ kanattan; İngilizler merkezden Kahire'ye yaklaşacak, Türk ordusu da sol kanattan Nil'i takip ederek ilerleyecekti. Bu esnada Yusuf Ziya Paşa'nın birliği General Hutchinson'un birliğini takip etmekte, iki ordu mümkün mertebe birbirine yakın kamp kurmaktaydı. 21 Haziran günü Gize'de General Hutchinson ve Sadrazam, Nil'in her iki kıyısında Kahire'yi görecek şekilde konuşlanmıştı. O günün akşamı Memluk birlikleri giriştikleri birkaç çatışmada Fransızları geri püskürtmüşlerdi[499].

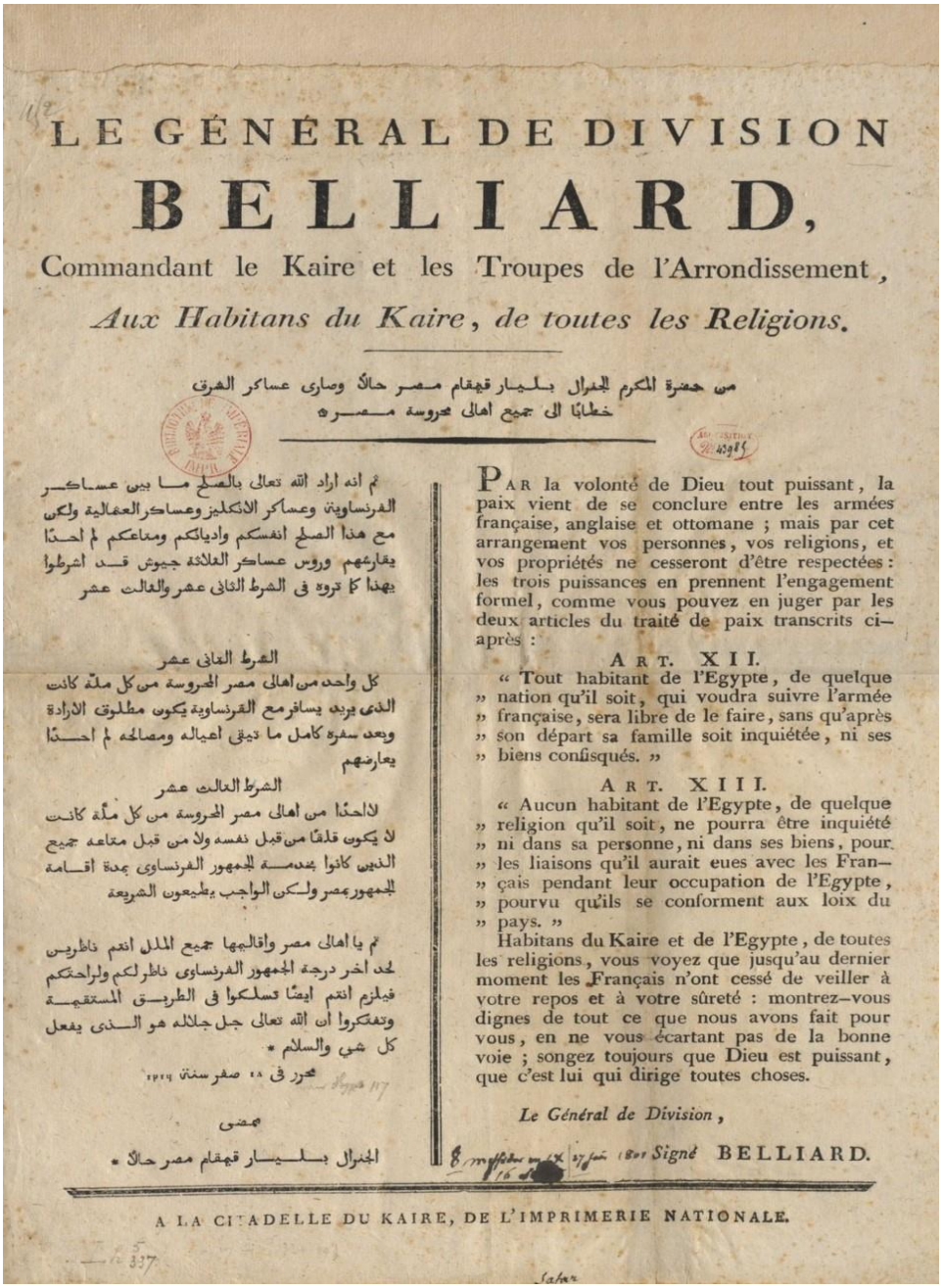
Kahire'deki Fransız birliklerinin komutanı olan General Belliard, dört bir yandan kuşatıldığını, iç kesimlerle tüm iletişimin kesilmiş olduğunu ve Fransa'dan yardımın gelmeyeceğini idrak ederek General Hutchinson'ın karargâhına bir elçi göndermişti. Belliard, her iki taraftan birer subayın yetkilendirilmesini ve Kahire'nin tahliyesi ile ilgili müzakere yapılmasını teklif etmişti. Ertesi gün İngilizler adına tuğgeneral Hope, Türkler adına Osman Bey ve İshak Bey, Fransızlar adına tuğgeneral Morand ve Donzelot müzakere alanında buluşarak mütarekeyi imzalamışlardı[500]. Müzakereler Kahire ve civarının tahliyesi ile ilgili karar çıkana kadar devam etmiş, 28 Haziran'da 20 maddelik bir muahede imzalanarak karşılıklı tutsak iadesi yapılmıştı. Fransızlara bölgenin terki için yetmiş gün verilmişti. Bu süre zarfında Fransız kuvvetleri silah, top

[499] Piers Mackesy, *British Victory in Egypt 1801 The End of Napoleon's Conquest,* s. 186, 200-201.
[500] Alfred Thiery, *Journal de l'expédition anglaise en Egypte dans l'année mil huit cent,* s. 191.

ve yükleriyle Reşid'e doğru yola çıkacaklar ve Toulon'a geri döneceklerdi. Yusuf Ziya Paşa ve Hutchinson'ın birlikleri Fransızlara Reşid'e kadar eşlik edeceklerdi[501].

Daha sonra Gize Muahedesi[502] olarak anılmaya başlanacak olan bu muahedenin 20. maddesi Belliard tarafından hususiyetle eklettirilmişti. 20. maddeye göre, Menou'nun birlikleri için muahedenin bağlayıcılığı keyfî idi[503]. Yani Menou dilerse bu muahededen istifade edebilecekti. Durumu bildiren bir mektubu da İskenderiye'ye göndermişti. Bu mektubu 6 Temmuz günü alan Menou, teslim olmayacağını belirtmişti. Belliard, muahedenin ertesi günlerinde Birinci Konsül Bonaparte'a Kahire'nin düşüşü ile ilgili oldukça detaylı açıklamalar yaptığı bir rapor göndermişti. Bu rapor ile birlikte bir de Bonaparte'a gizli kalması için yalvardığı şahsi bir mektup da göndermişti. Belliard mektubunda Bonaparte'a "siz burada olsaydınız Mısır hala bizimdi" şeklinde yazmıştı[504].

[501] Muahedenin maddeleri için bkz. Gabriel Noradounghian, *Recueil d'Actes Internationaux de l'Empire Ottoman,* C. II, Paris 1900, s. 41-47.
[502] Bazı kaynaklarda Kahire Muahedesi olarak da geçmektedir.
[503] Muahedenin maddeleri için bkz. Gabriel Noradounghian, *Recueil d'Actes Internationaux de l'Empire Ottoman,* C. II, s. 45.
[504] Victor-Bernard Derrécagaix, *a.g.e.,* s. 262-268.

LE GÉNÉRAL DE DIVISION

BELLIARD,

Commandant le Kaire et les Troupes de l'Arrondissement,

Aux Habitans du Kaire, de toutes les Religions.

من حضرة المكرم الجنرال بلـيار قيمقام مـصر حالاً وصارى عساكر الفرق
خطابنا الى جميع اهالى محروسة مـصـر ٭

ثم انه اراد الله تعالى بالصلح ما بين عساكر الفرنساوية وعساكر الانكليز وعساكر العثمالية ولكن مع هذا الصلح انفسكم واديانكم ومتاعكم لم احدًا يقارنهم وروس عساكر الثلاثة جيوش قد اشرطوا بهذا كما تروه فى الشرط الثانى عشر والثالث عشر

الشرط الثانى عشر

كل واحد من اهالى مصر المحروسة من كل ملة كانت الذى يريد يسافر مع الفرنساوية يكون مطلوق الارادة وبعد سفره كامل ما تبقى اعياله ومصالحه لم احدًا يعارضهم

الشرط الثالث عشر

لاحدًا من اهالى مصر المحروسة من كل ملة كانت لا يكون قلقًا من قبل نفسه ولا من قبل متاعه جميع الذين كانوا بخدمة الجمهور الفرنساوى بمدة اقامة الجمهور بمصر ولكن الواجب يطيعون الشريعة

ثم يا اهالى مصر واقاليمها جميع الملل انتم ناظرين لحد اخر درجة الجمهور الفرنساوى ناظر لكم ولراحتكم فيلزم انتم ايضًا تسلكوا فى الطريق المستقيمة وتفتكروا ان الله تعالى جل جلاله هو الذى يفعل كل شي والسلام ٭

محرر فى ٢٨ صفر سنة ١٢١٦

بمضى

الجنرال بلـيار قيمقام مصر حالاً ٭

PAR la volonté de Dieu tout puissant, la paix vient de se conclure entre les armées française, anglaise et ottomane ; mais par cet arrangement vos personnes, vos religions, et vos propriétés ne cesseront d'être respectées : les trois puissances en prennent l'engagement formel, comme vous pouvez en juger par les deux articles du traité de paix transcrits ci-après :

ART. XII.

« Tout habitant de l'Egypte, de quelque » nation qu'il soit, qui voudra suivre l'armée » française, sera libre de le faire, sans qu'après » son départ sa famille soit inquiétée, ni ses » biens confisqués. »

ART. XIII.

« Aucun habitant de l'Egypte, de quelque » religion qu'il soit, ne pourra être inquiété » ni dans sa personne, ni dans ses biens, pour » les liaisons qu'il aurait eues avec les Fran- » çais pendant leur occupation de l'Egypte, » pourvu qu'ils se conforment aux loix du » pays. »

Habitans du Kaire et de l'Egypte, de toutes les religions, vous voyez que jusqu'au dernier moment les Français n'ont cessé de veiller à votre repos et à votre sûreté : montrez-vous dignes de tout ce que nous avons fait pour vous, en ne vous écartant pas de la bonne voie ; songez toujours que Dieu est puissant, que c'est lui qui dirige toutes choses.

Le Général de Division,

Signé BELLIARD.

A LA CITADELLE DU KAIRE, DE L'IMPRIMERIE NATIONALE.

General Belliard'dan Kahire ahalisine çift dilli bir tebliğ. General, Kahirelilere muahedenin imzalandığını bildirirken can ve mal güvenliklerinin taahüdünü veriyor (27 Haziran 1801).[505]

Muahedenin imzalandığı 28 Haziran'dan 13 Temmuz tarihinde kadar, Fransızlar generallerinin emriyle yaralılarını, hastalarını önden Reşid'e sevketti. Muahedede de belirtildiği gibi müttefiklerden lojistik için 21.000 Frank aldı ve 14 Temmuz günü Reşid'e doğru yola çıkıldı. Bu konvoyda üç senelik hâkimiyeti boyunca Fransızların

[505] Bibliothèque nationale de France, département Philosophie, histoire, sciences de l'homme, FOL-LH5-337. http://catalogue.bnf.fr/ark:/12148/cb44436486f (Erişim Tarihi: 01.11.2022).

Mısır'da bulduğu her tarihi eser niteliğindeki parça ve belge ile birlikte Mısır Enstitüsü ve sanat komisyonu üyeleri, matematik okulu öğrencileri de yolculuk yapmaktaydı. Ayrıca, sefer boyunca Fransızlar ile iyi ilişkiler kurmuş Mısırlı tüccar da aileleriyle birlikte yola çıktı. Kıpti ve Suriyeli askerler ve ufak bir Memluk birliği de Belliard'ın konvoyu eşliğinde 27 Temmuz günü Reşid'e vardılar. Askerlerin, hayvanların, mühimmat ve zahirenin gemilere yüklenmesine eşlik etme görevi hatıratından istifade ettiğimiz Yüzbaşı Moore'a aitti. Gemilere binen 10.856 süvari, piyade, topçu, 45 kurmay, 177 deve süvarisi, 150 lağımcı ve mayıncı, 500 harp malülü, 344 denizci, 40 rehber, 800 hasta ile 600 Rum ve Kıptî, 160 Memlukten oluşan destek birlikler olmak üzere toplam 13.672 askeri personel sayılmıştı. Bunların yanı sıra matematik okulundan 30, kütüphane ve yazıhane memurlarından 15, matbaadan 26 görevliye ek olarak 11 adet de sivil gemilere bindirilmişti[506]. Bu sayının içindeki hasta olanlar için müttefiklerin de yardımıyla derhal üç hastane gemisi tahsis edildi ve vebadan muzdarip olanlar bu gemilerde karantina altına alındı.

Veba, tüm Mısır seferi boyunca Fransızların karşılaştığı en büyük illet olmuştu. Sadece Yukarı Mısır'da 130.000 kişi vebadan ölmüş, Kahire'de bu sayı 30.000 civarında seyretmişti. Fransız subay ve askerleri arasında vebadan ölenlerin sayısının 1.100 olduğu tahmin edilmekteydi. Esasında 1791 senesinde başlayan veba, önce ticaret yolları, daha sonra da ülkenin Fransızlar tarafından işgali esnasında da askeri hareketlilik sebebiyle tüm Nil deltası ve Kızıldeniz havzası civarında etkinlik göstermişti. İskenderiye ve Reşid limanlarıyla eş zamanlı olarak güneyde Sudan'a ve Orta Afrika kanallı ticari hareketlilik sebebiyle Mısır'a giren salgının öldürücülüğü son derece yüksek olmuştu. Dönemin Arap kaynaklarına göre veba yüzünden ölenlerin sayısı 1791 senesinde günde 2.000 kişiye kadar çıkmıştı. Ceberti bu korkunç vakayı "Sayılamaz derecede fazla bebek, genç, hizmetli, köle, Memluk, asker ve amir 1791 senesinin baharında hepsi ölüp gitti" cümlesiyle nakletmekteydi[507].

1791 senesindeki veba, salgını sosyal ve sınıfsal konum, yaş ve cinsiyet ayırmadan etki ediyordu. Ölenler arasında 9 Memluk beyi olduğu da bilinmekteydi. Bu durum,

[506] Piers Mackesy, *British Victory in Egypt 1801 The End of Napoleon's Conquest,* s. 202.
[507] Alan Mikhail, "The Nature of Plague in Late Eighteenth-Century Egypt", *Bulletin of the History of Medicine*, Vol.82, No.2, The Johns Hopkins University Press 2008, s. 254-255.

Mısır'da bir idare krizi çıkmasına yetmişti. Zira atanan her bey birkaç hafta sonra vebadan ölmekte, yerine geçecek bey bulunamamaktaydı. Durum öyle bir hal almıştı ki, 1791 senesinde Mısır'a gönderilen bir fermanla, vebadan ölmeyen beylerin sorumluluk sahasının arttırıldığı belirtilmişti[508]. Yani kalanlar, ölenlerin vazifelelerini üstlenmek durumundaydı. Ceberti'nin kaydettiğine göre bir hafta içinde üç bey değiştiği de olmaktaydı. Veba endemisinin üst sınıra ulaştığı zamanlarda Mısır kronikleri ölüm sayısını günde 2.000 olarak vermişse de, Bonaparte'ın yanında getirdiği Fransız hekimler aylık ölüm sayısının 500 ila 800 olduğu kaydını almışlardı[509].

İlerleyen yıllarda veba virüsüne bağışıklığı olmayan Yukarı Mısır gibi bölgeler de vebadan oldukça etkilenmişti. Esasında veba, Mısır için yeni bir hastalık değildi. Fakat Yukarı Mısır ve Aşağı Mısır arasındaki iklimsel farklılıklar, zorlu coğrafi şartlar gibi pek çok fiziki engel iki bölge arasında seyahati zorlaştırmaktaydı. Her halükarda ticaret kervanları tarafından bu engeller aşılsa da, Aşağı Mısır'daki veba salgınının Yukarı Mısır'a taşınması, özellikle de tüm ülkeyi etkileyecek bir epideminin yaşanması, Fransız işgaline değin karşılaşılmamıştı. Bonaparte'ın Akka önlerinde Cezzar Ahmed Paşa'ya karşı yaşadığı ağır hezimet sonrası geri çekilirken vebalı hastaları ölüme terk ettiği bilinmektedir. Fakat aynı illetin Akka surları içinde de müdafilere zor zamanlar yaşattığı da vakidir. Akka müdafaasından sonra, Yusuf Ziya Paşa'nın ordusunun Yafa'da vebaya yakalandığı ve 1800 senesinin son ayları ile müteakip senenin ilk iki ayında ordunun ciddi kayıplar aldığı yönünde İngiliz birlikleri ile seyahat eden bir İngiliz cerrahın notlarından teyit edilebilmektedir. Bahsi geçen cerrahın kayıtlarına göre Sadrazamın hekimi olan Sinyor Bosari[510] de vebadan ölenler arasındaydı[511]. 1801 senesine gelindiğinde Mısır'da herkes veba tehlikesi ile karşı karşıyaydı. Süregelen savaşlar ve muharebeler, hastalığın yayılma hızını arttırmış, dağınık Fransız askerleri ülkenin pek çok yerinde dolaşarak hastalığın yayılmasına

[508] BOA/C.DH 35/1722, 29 Ramazan 1205.
[509] Alan Mikhail, "The Nature of Plague in Late Eighteenth-Century Egypt", s. 260.
[510] Seyahatnamenin yazarı William Wittman Sadrazamın özel hekiminin ismini eserinin kimi yerlerinde Bosari, kimi yerlerinde Boseri olarak yazmıştır.
[511] William Wittman, *Travels in Turkey, Asia-Minor, Syria and Across the Desert Into Egypt, During the Years 1799, 1800 and 1801 in Company with the Turkish Army and the British Military Mission: to which are Annexed, Observations on the Plague and the Diseases Prevalent in Turkey and a Meteorological Journal*, Londra 1803, s. 203.

sebep olmuşlardı. 1801 senesinin Şubat ayında veba ülkenin kuzey kesimlerine ve Kahire'ye girdi. Fransız idaresi evleri kireçle boyayarak, durgun suları boşaltarak, binalarda çamur yerine kömür ateşiyle yanmış tuğla kullanarak ve yolları tekrar onararak vebayla mücadeleye girişse de, salgını durdurmayı başaramadı. Kahire ve çevresinde veba sebebiyle yaşanan kayıpların, Belliard'ın Kahire'yi teslim etmesindeki sebeplerden birisi olduğu düşünülebilir.

a. İskenderiye'nin Tahliyesi

9 Ağustos 1801'de Kahire'yi tahliye eden Belliard birlikleri, atlarını, kölelerini ve silahlarını satıp Mısır'ı ebediyen terk etmişti. Fakat İskenderiye'de Menou'nun komutasındaki Fransız birlikleri henüz savaşı kaybettiklerini kabul etmemekteydiler. Yüzbaşı Moore Kahire'den çıkarttıkları son Fransız'ı da gemiye bindirip, ülkesine gönderdikten bir hafta sonra Mısır'daki son muharebe İskenderiye önlerinde vuku bulacaktı. Bu esnada İskenderiye tahkimatında Menou askerlerine ölümün teslim olmaktan daha iyi olacağını savunmaktaydı. Bonaparte'a 10 Temmuz günü yazdığı mektubunda Menou, Belliard için suçlayıcı ifadeler kullanmaktan da çekinmemişti. Menou'ya göre Belliard'ın Kahire'de 320 topu, dört aylık yiyeceği, tahkim edilip aylarca dayanabilecek bir kalesi vardı. Fakat Belliard düşman Kahire'ye daha saldırmadan teslim olmuş bir zavallıydı. Menou mektubunda Bonaparte'a İskenderiye'yi son nefesine kadar savunacağı garantisini vermiş ve mektubunu "ben ölmeyi bilirim, teslim olmayı değil" diyerek bitirmişti[512].

Kaptan-ı Derya Küçük Hüseyin Paşa İskenderiye önlerine demirlemiş, İngiliz birlikleri de şehrin yakınlarına konuşlanmıştı. İskenderiye'nin son ikmal yolları kesilmiş, Fransızlar İskenderiye'ye hapsolmuştu. Müttefikler arasında şehrin düşüşünün yakın olduğu kanaati hâkimdi. 13 Ağustos'ta kara harekâtı için hazırlıklar neredeyse tamamlanmıştı. Donanma tarafında da Amiral Keith'in ve Kaptan-ı Derya Küçük Hüseyin Paşa'nın 24 ve 12 librelik top taşıyan birçok gemisi dâhil toplam 26

[512] François Rousseau, *Kléber et Menou En Egypte Depuis Le Depart de Bonaparte (Aout 1799-Septembre 1801),* 412-413.

gemi Mariut Gölü'ne girmiş, burada Fransız filosuyla karşılaştıklarında etraflarını çevirmişti[513].

26 Ağustos günü, İskenderiye'den çıkış olmadığını idrak eden Menou teslim olacağının işareti olarak ateşkes teklif etmek durumunda kalmıştı. 72 saat sürecek olan bu ateşkes esnasında Menou teslimiyet maddelerini hazırlatacaktı. 30 Ağustos günü Menou'nun teslimiyet maddeleri karargâha ulaştığında müttefikler şaşkınlığa uğramış, teslimiyet şartları son derece anlamsız ve saçma bulunmuştu. Özellikle üç madde dikkat çekiciydi. Öncelikle, İskenderiye limanında bulunan tüm gemilerin Fransa'ya serbestçe dönebilmesi hususunda Menou diretmekteydi. Müttefiklerin kabul etmediği bir diğer madde de ateşkesin 17 Eylül'e kadar sürmesi, o tarihe kadar Fransa'dan destek kuvvet gelmesi halinde savaşmaya devam edilmesi idi. Buna ek olarak Fransız ordusunun kamu ve özel mülkleri elinde tutmaya devam etmesi ile silah ve cephane teslimi yapmaması yönündeki maddeler müttefikler tarafından dehşetle karşılanmıştı[514]. Özellikle son maddedeki "özel mülk" ibaresi ile Fransızların Mısır'dan elde ettiği tarihi eserler, yazmalar ve koleksiyonlar anlamı çıkartan İngiliz tarafı Menou'ya cevaben dört maddelik bir düzenleme göndermişti. Fransız Generale "niyetinizde samimiyseniz, aşağıdaki maddeleri kabul edersiniz" şeklinde yazan Hutchinson bahsi geçen dört maddeyi şöyle sıralamıştı:

1. Komuta ettiğiniz Fransız ordusu silahları, yükleri ve yalnızca on adet topuyla Fransa'ya dönebilecektir.
2. İskenderiye on gün içinde teslim edilecek, sonraki on gün içinde gemi yüklemeleri yapılacaktır. Filonuz hazır olur olmaz yola çıkılacaktır.
3. Bilim ve Sanat Komisyonu yanına hiçbir kamu eseri, Arapça yazma, harita, çizim, hatırat, koleksiyon almayacaktır ve bunları İngiliz tarafına teslim edeceklerdir.
4. Tahliyenin ayrıntıları, El-Ariş Muahedesi'ninkiyle aynı olacaktır.

Netice itibariye, 2 Eylül günü İskenderiye müttefik kuvvetlerine teslim edildi. Fransız birlikleri iç kısımlardaki Arap köylerine çekilmiş, tahliye için gemiler hazır

[513] Piers Mackesy, *British Victory in Egypt 1801 The End of Napoleon's Conquest,* s. 212.
[514] Alfred Thiery, *Journal de L'Expédition Anglaise en Egypte Dans L'année Mil Huit Cent,* s. 252-256.

olana kadar buralarda kamp kurmuşlardı[515]. İngiliz tarafının aksini belirtmesine rağmen Menou, 6 Eylül'de Hutchinson'a göndermiş olduğu mektupta Reşit[516]'ten çıkartılmış olan ve bugün Rosetta Taşı (Rosetta Stone) olarak bilinen yazıtın Fransa'ya götürüleceğini ve Cumhuriyet'e verileceğini yazmıştı[517]. Fakat Rosetta Stone'un 1802'den bu yana Londra'daki British Museum'da sergilendiği göz önüne alınırsa Hutchinson'ın Menou'nun isteğine razı gelmediği anlaşılmaktadır.

Eylül 1801 sonunda İskenderiye ve Mısır'ın genelinde neredeyse hiç Fransız kalmamıştı. General Menou ise vebaya yakalanmış olduğundan Mısır'ı 18 Ekim'de ancak terk edebilmişti[518]. Fransız general, yenilgiyi kabullenememiş, Bonaparte'a yazmış olduğu mektupta Kahire'nin tesliminin İskenderiye'nin düşüşüne sebep olduğunu ve meselenin incelenip adaletin sağlanmasını dilediğini ifade etmişti[519]. Fakat Mısır'ın düşmesinden kendisini sorumlu tutan silah arkadaşlarının Paris'te onu beklediği haberini aldığında tüm kışı Toulon'da geçirmiş, ancak can güvenliği Bonaparte tarafından sağlandığında Paris'e dönebilmişti[520]. Menou, 1810'daki ölümüne kadar birkaç görev daha almışsa da Bonaparte'ın gözünde İskenderiye garnizonunun kumandanından öteye geçemeyecek ve imparatorluk sınırları dışındaki tali görevlerle yetinmek durumunda kalacaktı. Buna mukabil, Belliard, Mısır'dan "büyük bir askeri yetenek" olarak çıktı, her zaman orduda üst rütbelerde yer aldı ve Bonaparte'ın en çok güvendiği adamlarından oldu.

Belliard'ın 2 Ekim 1801 tarihinde Bonaparte'a gönderdiği şahsi bir mektup, Türk-Fransız ilişkilerinin yeniden şekillenmesinde önemli bir etki yarattığından mektubu buraya olduğu gibi nakletmek gerektiği kanaatindeyiz:

"*Generalim, hükûmetin Bâbıâli ile ilgili talimatlarından haberdar değilim fakat Gize Muahedesi'nden sonra Vezir, Kaptan Paşa ve İngiliz generaller ile kurduğum ilişkilerle ilgili olarak size bilgi vermek gerekliliği duyuyorum. Türk tarafında büyük bir hoşnutsuzluk dikkatimi çekti ve İngilizlerin de Türkleri hakir*

[515] Pierre-Dominique Martin, *Histoire de L'Expédition Française en Égypte Pendant les Années 1798, 1799, 1800 et 1801*, C. II, Paris 1815, s. 289-290.
[516] Reşit kentinin Fransızca ismi Rosettadır.
[517] François Rousseau, *a.g.e.*, 424.
[518] Pierre-Dominique Martin, *a.g.e.*, C. II, s. 293.
[519] François Rousseau, *a.g.e.*425.
[520] Pierre-Dominique Martin, *a.g.e., C. II,* s. 293-294.

gördüğüne tanık oldum. Türk filosu İngiliz filosundan ayrılır ayrılmaz Bâbıâli'yi tekrar ittifaka katmanın zor olmayacağı kanaatindeyim. Muahededen sonra İngiliz askerinin sayıca fazla olduğunu farkeden Kaptan Paşa (Kaptan-ı Derya Küçük Hüseyin Paşa)*'nın Yurttaş Tousard'a endişeyle 'İngilizler Mısır'a yerleşmek isteselerdi, onları kovmak için eski müttefiklerimize* (Fransa'ya) *güvenebilir miyiz?' diye sorması sebebiyle bunu olası buluyorum.*"[521]

b. Fransız-Rus Yakınlaşması

1800 senesi bahar aylarına geri döndüğümüzde, Bonaparte'ın Koalisyon Savaşları'nda durumu lehine çevirdiği görülecektir. Rusya ile Avusturya'nın arası açılmış Rusya İkinci Koalisyon'dan çıkma niyetini açıkça belirtmişti. Bonaparte, 1799 Aralık ayında hem İngiltere'ye hem de Avusturya'ya sulh çağrısında bulunmuş ise de her iki devlet de bunu kabul etmemiş, neticede Avusturya ile gerginlik yaşayan Rusya Bonaparte'ın bir sonraki müttefiki olma noktasına gelmişti. O esnada Rus Çarı olan I. Pavel, dışa kapalı bir politika yürütmekte, Fransız Devrimi ve yol açtığı sonuçlardan oldukça rahatsız olduğu bilinmekteydi. Çariçe II. Katerina'nın oğlu olan I. Pavel, annesinin teşvik ettiği sivil toplum değerleriyle çelişen militarist tutkulara sahipti. II. Katerina'nın otuz yıllık hükümdarlığı sırasında olgunlaşan tüm geleneklere aykırı şekilde katı ve sert bir yönetim tarzı benimsedi. Çar'ın Fransız Devrimi'ne duyduğu nefret yurtdışından gelen her türlü yeniliğe karşı katı sansürler uygulamasına sebep olmuştu. Yurtdışına çıkma yasağı, yabancı kitapların ülkeye girişinin yasaklanması, modaya ve müziğe karşı sert tutumu, Rus aristokrasisinde tepkilere yol açmaktaydı.

Fakat Fransa'da Direktuvar Hükûmeti'nin ilgası sonrasında konsüllük idaresi yürürlüğe girdiğinde Çar, Bonaparte'a daha ılımlı yaklaşmaya başlamıştı. Bu dönemde İkinci Koalisyon'dan çıkan Rusya ile İngiltere'nin arası da açılmaya başlamıştı. Zira Rusya'nın Baltık Denizi'nde yaptığı ticaret, İngiltere tarafından engellenmekteydi. Bu sebeple Çar I. Pavel, Aralık 1800'de İsveç ve Danimarka ile birlikte Tarafsızlar Birliği'ni kurdu. Tarafsızlar Birliği Baltık Denizi'ni İngiliz ticaretine kapatırken, 1.100 İngiliz denizci de Rus limanlarında tutuklanmıştı. Bu durum İngiltere'de büyük

[521] Victor-Bernard Derrécagaix, *a.g.e.,* s. 276-277.

ekonomik sorunlara yol açmış ve hükûmeti sarsacak noktaya gelmişti[522]. Akabinde İngiltere de derhal Tarafsızlar Birliği'ne karşı ambargo koymuştu. Rus ve İngiliz elçiler karşılıklı geri çağırılmış ve iki ülke savaş noktasında gelmişti[523].

Rusya'nın İngiltere başta olmak üzere diğer koalisyon üyesi ülkelerle arasının açılmasını fırsat bilen Bonaparte, I. Pavel ile yakınlaşmanın yollarını aramaya başlamıştı. Bonaparte Rusya'ya yakınlaşacağının sinyalini Talleyrand ile yazışmalarında vermişti. Bonaparte, Talleyrand'a 15 Mayıs 1800'de yazdığı mektubunda İngiltere ve Rusya'nın arasını daha fazla açmak için Malta meselesinin kullanabileceğini yazmıştı[524]. Bonaparte, ilerleyen tarihlerde Rusya'da bir Fransız temsilcinin olması gerekliliğini dile getirmişti. 1 Haziran 1800 tarihine ait mektubunda Mayıs 1800'de Fransız zaferiyle sonuçlanan Heliopolis Muharebesi'ne atıfta bulunan Bonaparte, "*Mısır'dan gelen haber teyit edilirse, Rusya'da birinin olması önem kazanacaktır. Osmanlı İmparatorluğu daha fazla dayanamaz ve I. Pavel de bizim gördüğümüzü görmekteyse, menfaatlerimiz müşterek hale gelir*" [525] diyerek Rusya ile diplomatik temaslara girmenin önemini vurgulamaktaydı.

Bonaparte, 4 Ağustos günü yayımladığı genelge ile Fransa'daki Rus esirlerini de serbest bıraktığını duyurmuştu[526]. Tarafsızlar Birliği'nin kuruluşunu haber vermek için Paris'e gelen İsveçli devlet adamı Georg Magnus Sprengtporten'i bir mektup ile Çar'a göndermiş, "*Avrupa'nın en güçlü iki devletinin*" artık barış yapması gerektiğine inandığını belirtmişti. Bonaparte, mektubunda Avrupa'da huzurun bir türlü sağlanamamasının sebebi olarak İngiltere'yi göstermiş, Rus Çarı'ndan barışı sağlayarak Avrupa'ya sükûneti getirmede yardımcı olmasını rica etmişti. Birinci Konsül mektubuna "*İngiliz siyasetinin kışkırtmalarına aldanıp hala sebepsiz yere savaşıyoruz*" ifadesini eklemiş, Çar'dan Fransa ve Rusya arasındaki barış

---

[522] İsmail Soysal, *Fransız İhtilâli ve Türk-Fransız Diplomasi Münasebetleri (1789-1802),* s. 307.
[523] John W. Strong, "Russia's Plans For an Invasion of India in 1801", *Canadian Slavonic Papers/Revue Canadienne des Slavistes,* Vol. 7, 1965, s. 117.
[524] Bonaparte'dan Talleyrand'a, *Correspondance de Napoléon Ier*, C. VI, no: 4801, 15 Mayıs 1800, s. 285.
[525] Bonaparte'dan Talleyrand'a, *Correspondance de Napoléon Ier*, C. VI, no: 4860, 1 Haziran 1800, s. 325.
[526] *Correspondance de Napoléon Ier*, C. VI, no: 5047, 4 Ağustos 1800, s. 432,433.

müzakerelerini yürütmesi için yetkili bir temsilci istemişti[527]. Bonaparte'ın mektubu Çar'a ulaşmadan, Çar'ın 18 Aralık tarihli mektubu Paris'e gelmişti. Mektubunda "*Avrupa'da tesis edilecek sulhun hatırına müzakere etmeyi istediğini*" belirten Çar, yetkili temsilci olarak Koliçev'i göndermişti. Fakat bir Fransız düşmanı olan Koliçev'in diplomasi alanındaki etkisizliği sebebiyle müzakereler uzamıştı[528].

1801 senesinin başlarında, bugün hala varlığı yazışmalarda teyit edilememiş bir projenin, Çar ve Birinci Konsül arasındaki müzakerelerde şekillenmeye başladığı iddia edilmektedir. Bu projeye göre iki müttefik Doğu dünyasını paylaşacaktı. Rusya ve Fransa birleşik orduları Orenburg'dan Buhara'ya kadarki bölgeyi ele geçirerek Astarhan, İran ve Afganistan'ı işgal edecekler, daha sonra da İngiltere'yi İndus'tan çıkartıp Hindistan'ın hâkimi olacaklardı. Esasında II. Katerina'ya ait olan bu projeyi I. Pavel hayata geçirme niyetiyle Bonaparte'a sunmuş, Bonaparte Fransa'nın kesin olarak Akdeniz'e yerleşmesi şartıyla projeyi kabul etmişti. Ayrıca bu büyük işgal projesinin uygulanabilmesi için Avusturya'nın desteğine ihtiyaç duyulduğundan, II. Joseph'e Sırbistan, Bosna, Bulgaristan ve Eflak ile Boğdan'ın teslimi sözü verilmişti. Dolayısıyla bu projeyle Osmanlı Devleti'nin bölünmesi planlanmaktaydı[529]. Fakat I. Pavel'in Hindistan'a yürümesi projesi bir yana, Fransa'nın bu projeye dâhil olduğu hususunda herhangi bir vesika ya da yazışma bulunmamaktadır. Yine de her üç devletin temsilcileri ile bu husus görüşülmüş, tartışılmış fakat yazıya dökülmemiş olma ihtimali de mevcuttur.

Rus-İngiliz ilişkilerinin bozulduğu ve Baltık ticaret yollarının İngiltere'ye kapandığı I. Pavel döneminde, İngiltere ile sıkı ticari ilişkiler içinde olan kimi soylular Çar aleyhine komplolar kurmaya başlamış, St. Petersburg'daki İngiliz elçisinin de teşvikleriyle bu komplolar darbe teşebbüsüne dönüşmüştü. Mart 1801 tarihinde İngiliz Hükûmeti'nin organize ettiği iddia edilen bu darbe teşebbüsü, kanlı bir süikaste evrilmiş, I. Pavel'in ölümüyle sonuçlanmıştı. Çarın ölümüyle Fransa sempatizanı, İngiliz aleyhtarı olan Rus politikası yön değiştirecek, yeni çar I. Aleksandr İngiltere

[527] Bonaparte'dan Çar'a, *Correspondance de Napoléon Ier*, C. VI, no: 5232, 21 Aralık 1800, s. 538-539.
[528] John W. Strong, "Russia's Plans For an Invasion of India in 1801", s. 118.
[529] İsmail Soysal, *Fransız İhtilâli ve Türk-Fransız Diplomasi Münasebetleri (1789-1802),* s. 310.

ile ters düşmemeye gayret edecek, Malta'nın İngiltere'de kalmasını sorun etmeyecekti.

Bonaparte 1801 Mart'ının son günlerinde üç mühim hadiseyi: İngiliz birliklerinin Mısır'a çıkışını, Nelson kumandasındaki İngiliz donanmasının Baltık Denizi'ni geçişini ve yegâne müttefiki I. Pavel'in suikastını arka arkaya öğrenmişti. Bonaparte'ın *Le Moniteur*'e dikte ettirdiği cümlelerinden Çar'ın katlinin İngiliz planı olduğu düşüncesini görmekteyiz: "*I. Pavel 24-25* (Mart) *gecesi öldü, İngiliz filosu 31'inde Sund'u (*Boğazı'nı*) geçti. Tarih bize bu iki olay arasındaki ilişkiyi gösterecektir."*[530] O esnada Paris'te olan Prusyalı diplomat Girolamo Lucchesini'nin 17 Nisan günü yazdıklarından öğrendiğimiz kadarıyla Bonaparte, I. Pavel'in ölümünden öyle büyük bir keder duymuştu ki "*çaresizce haykırmış ve hemen sonrasında bu ölümün tabii yollardan gerçekleşmediğine, İngiltere'nin olayda dahli olduğuna dair bir fikre*" kapılmıştı[531].

c. Tahliye Süreci ve Barış Müzakereleri

Osmanlı Devleti ile Fransa arasındaki husumetin başlamasından sonra, Paris'teki Türk elçisi Seyyid Ali Efendi, Bâbıâli ile iletişimini mümkün mertebe koparmamıştı. Yazdığı mektuplar kimi zaman Avrupa topraklarından çıkamamış ise de Bâbıâli'nin eski sefiri sıfatıyla Fransız Dışişleri Bakanlığı ile gayri resmî görüşmelerde bulunmaktaydı. Seyyid Ali Efendi'nin bu durumu Fransızlarca, özellikle de Talleyrand tarafından kısıtlanmamış, bilakis Bâbıâli ile barış müzakerelerinin elbet bir gün başlanacağı düşüncesiyle Türk sefirine dostane tavır takınmışlardı. Hatta Bonaparte III. Selim'e Seyyid Ali kanalıyla bir mektup göndermiş, barış teklifini yinelemişti. Birinci Konsül mektubunda tıpkı öncekilerde yaptığı gibi, Mısır Seferi'nin sebebini Sultan Süleyman'dan bu yana Fransız ulusunun en eski müttefiki ve dostu olan Türklere karşı değil, İngilizleri Levant'tan çıkarmak için gerçekleştiğini vurgulamıştı. Mamafih Mısır'ı tahliye edeceğine dair herhangi bir vaadte bulunmadan, Avrupa nezdinde genel bir barış sağlamaya çalıştığını ifade etmişti[532].

---

[530] *Gazette Nationale ou Le Moniteur Universel*, 27 Gérminal IX (17 Nisan 1801), No: 207, s. 1.
[531] Edouard Driault, *Napoléon et Europe la Politique Extérieure du Premier consul 1800-1803,* Paris 1910, s. 173.
[532] Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 202, fo. 65-66.

1801 senesinin Mart ayında Paris'te bulunan Seyyid Ali, Bâbıâli'den gerektiğinde müzakere ve muamele yapmasına müsaade eden yetkiyi ve uyması gereken formaliteyle ilgili resmi talimatnameyi almıştı. Fakat Bonaparte'ın Mısır'daki Doğu Ordusu'nun durumu hakkında bilgi alana ve Mısır'ın terki netleşene yani Ağustos 1801'e kadar, yetkilerini kullanmamıştı[533]. Fakat İstanbul'daki Rus sefirinin de Kaliçef gibi Mısır müzakerelerinde rol oynaması üzerine Bâbıâli, Seyyid Ali Efendi'ye müzakerelerde Rusya'nın arabuluculuk üstlendiğine dair bilgi vermişti. Böylece Kaliçef ve Seyyid Ali Efendi sulhun restorasyonu için Bâbıâli'nin şartlarını Cumhuriyet Hükûmeti'ne kabul ettirebilmek için birlikte hareket ettiler. Türk tarafının müzakerelerde sunduğu üç şartı şöyleydi:

1. Mısır Vilayeti'nin tamamı herhangi bir tazminat olmaksızın Bâbıâli'ye teslim edilecektir.
2. Fransa, Yediada Cumhuriyeti ve kıta üstündeki ülkeler ile ilgili yapılan düzenlemeleri kabul edecek ve tanıyacaktır.
3. Her iki tarafın el koyduğu mülk ve mallar için adilane bir şekilde düzenlemeler yapılacaktır.

Rusya'nın Türk-Fransız barışı müzakerelerinde arabuluculuk yapma ve maddelerin şekillenmesine dâhil olması esasen 1 Nisan 1801 tarihinde prensipte anlaşılan bir Fransız-Rus antlaşmasının maddesine dayanmaktaydı. Dolayısıyla müzakerelerde Kaliçef'in varlığı esasında yasal bir bağlayıcılık taşımaktaydı. Fakat Talleyrand'ın bu hususta ki endişesi Seyyid Ali Efendi'nin müzakerelerdeki Rus mevcudiyetini istemeyeceği ve hislerine yenilip Fransa'nın Mısır'ı tahliyesi karşılığında elde etmeyi umduğu avantajlardan Talleyrand'ı mahrum bırakabilecek adımlar atabileceğiydi[534]. Nitekim bir yabancı düşmanı olan Kaliçef, Türk sefirini müzakereler boyunca üstü kapalı şekilde tahkir ve manipüle etmeye çalışmıştı. Bu durum Talleyrand'ın gözünden kaçmamıştı. Bakan, Seyyid Ali Efendi'nin tercümanı Kodrikas ile birlikte hareket ederek Türk sefire nezih ve güvenli bir ortam sunmaya çalışmıştı. "Rus tahkirinden, Fransız nezaketine sığınan" Seyyid Ali Efendi,

[533] Maurice Herbette, *Une Ambassade Turque…,* s. 265.
[534] Maurice Herbette, *Une Ambassade Turque…,* s. 266-270.

Bâbıâli'den gelen talimatlar ekseninde kalarak antlaşma maddelerinde ufak değişiklikler yapmayı kabul etmişti. Böylece Türk tarafı için kabul edilebilir, Fransa için de Mısır'ı kaybetmeye değecek kadar avantajlı bir ön antlaşma metni hazırlanmıştı:

"*İki ülkenin arasını açan savaşa son vermeyi ve eski münasebetlerin yeniden tesisini isteyen Fransız Cumhuriyeti Birinci Konsülü ve Yüce Bâbıâli; Fransız ulusu adına Yurttaş Dışişleri Bakanı Charles-Maurice Talleyrand ve Bâbıâli adına Paris Sefiri Seyyid Ali Efendi'yi tam yetkili kılmış, aşağıdaki ön antlaşma maddeleri üzerinde mutabakat sağlanmıştır:*

Mad.1. Fransız Cumhuriyeti ve Bâbıâli arasında barış ve dostluk olacaktır ve bunun bir sonucu olarak iki ülke arasındaki husumet bu ön antlaşmanın karşılıklı tasdiki tarihinden itibaren sona erecektir. Hemen akabinde Mısır Fransa ordusu tarafından derhal tahliye edilecek, toprakları ve mülkleri savaştan önceki durumlarıyla, tam ve bütün olarak Osmanlı Devleti'ne iade edilecektir. Tahliyeden sonra Bâbıâli tarafından Mısır'da diğer güçlere verilen imtiyazlar Fransa için de tanınacaktır.

Mad.2. Fransız Cumhuriyeti, Yediada Cumhuriyeti ve eski Venedik ülkelerinin anayasalarını tanımaktadır, bu anayasanın korunmasını garanti etmektedir. Bâbıâli bu hususta hem Fransa hem de Rusya'nın garantisini tanıyıp kabul etmektedir.

Mad.3. Savaş esnasında el konulan veya müsadere edilen iki taraf vatandaşlarına ait mallar ile ilgili Fransa Cumhuriyeti ve Bâbıâli arasında kesin düzenlemeler yapılacaktır. Siyasî ve ticarî temsilciler, her rütbeden savaş esirleri, mevcut ön antlaşmanın tasdikinden hemen sonra serbest bırakılacaklardır.

Mad.4. Fransa Cumhuriyeti ve Bâbıâli arasındaki savaştan önce mevcut olan antlaşmalar bütünüyle yenilenmiş sayılacaktır. Bunun bir sonucu olarak Fransa Cumhuriyeti, Padişah'ın toprakları üstünde vaktiyle sahip olduğu ticaret ve seyrüsefer hakları ile gelecekte en imtiyazlı devletlerin yararlanabildiği haklardan yararlanabilecektir.

Bu antlaşmanın tasdiki Paris'te seksen gün içinde teati edilecektir."[535]

9 Ekim 1801 tarihli olan yukarıdaki bu ön antlaşma metni, daha önce de zikrettiğimiz gibi Bonaparte'ın III. Selim'e yazdığı 11 Ekim tarihli bir mektubuna iliştirilerek 9. Chasseur Alayı Albayı Horace Sébastiani ile birlikte İstanbul'a gönderilmişti.

d. Fransızların Mısır'ı İşgalinin Sonuçları, Doğu Sorunu ve Oryantalizm

Bu dönemde Osmanlı diplomasisinin en göze çarpan özelliği, Bonaparte'ın Mısır'ı işgaliyle şekillenen İngiliz ve Rus ittifakının tersine çevrilmesi ve uzun süredir devam eden bekâ kaygılarının şekillendirdiği geleneksel düzene geri dönüş temayülleri olmuştu. Rus yayılmasının yarattığı tehlikenin farkında olan ancak Avrupa'da Fransa'ya karşı Rus desteğine ihtiyaç duyması nedeniyle Rusya'ya karşı açık cephe alamayan İngiltere, bir taraftan Selim'i imparatorluğunu tahkim etme konusunda teşvik ederken öte taraftan Rus emellerini boşa çıkarma çabası içindeydi. III. Selim, Çar'ın Balkanlar'daki faaliyetlerinin farkında olduğu için Rus ittifakını kabul etmekten hoşlanmadıysa da açık bir kopuştan kaçınmıştı. Çünkü bu, hem Fransız hem de Rus emellerine karşı başlıca siper gibi görünen İngiltere ile bir kopuş anlamına gelebilirdi. Bunun yerine Sultan III. Selim, savaşa yol açabilecek aşırı eylemlerden kaçınarak bu çıkarlar arasında hassas bir denge sağlamaya çalışmıştı[536].

Fransa'nın Mısır Seferi sadece Doğu ve Batı arasındaki münasebetler için değil, aynı zamanda Avrupa diplomasisi için de bir dönüm noktası niteliğindedir. Fransızların Mısır'ı işgali, Doğu sorununu Avrupa'daki güçler için önemli bir gündem meselesi haline getirmiş ve bir süreliğine de olsa Doğu, Avrupalı devletlerin mücadele ve savaş alanına dönüşmüştü. Fransızların Mısır'ı terkinden sonra, özellikle Batılı tarihçi ve siyaset bilimciler Fransız işgalini Mısır'da modern çağın miladı olarak kabul etmişlerdir. Türk tarih yazımına baktığımızda ise örneğin Enver Ziya Karal'ın *Fransa-Mısır ve Osmanlı İmparatorluğu (1797-1802)* adlı eserinde olaylar *şark meselesi*

[535] Ignace de Testa, *a.g.e.,* C. I, s. 495-496.
[536] Stanford Shaw, *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey: Volume I: Empire of the Gazis: The Rise and Decline of the Ottoman Empire 1280-1808,* Cambridge University Press, 1997, s. 271.

çerçevesinde ele alınmaktadır. Bununla birlikte Edward Said'in *Orientalism* adlı eseri ilk kez 1978'de yayınlandığında Türkiye'de ve dünyada büyük yankı uyandırmış ve Mısır merkezli Osmanlı-Fransız ilişkileri bu eserden sonra *şark meselesi* bağlamında değil *oryantalizm/şarkiyatçılık* bağlamında incelenir hale gelmiştir. Said'e göre *şark* terimi neredeyse tamamen Avrupa'ya özgü bir buluştu. Avrupa'nın gözünde antikçağdan beri gönül maceralarının, egzotik varlıkların akıldan çıkmayan hatıraların ve olağanüstü deneyimlerin mekânı olagelmiş olan şark, artık eski temsil değerini yitirmeye yüz tutmuştu. Kadim şark imgesi ile şarkın 20. yüzyılın son çeyreğindeki yazgısı Said'e göre tamamen Avrupa'ya özgü bir temsil biçimiydi. *Bin Bir Gece Masalları*'nın egzotik şark algısı 20. yüzyılda yerini sömürgecilik, yıkım, sefalet imgelerine terk etmiş ve Avrupa tarzında "*medeniyet* götürülmesi gereken metruk bir diyar" halini almıştı.

Said'e göre şark Avrupa'nın sadece coğrafi açıdan komşusu değildir; Avrupa'nın en büyük, en zengin, en eski sömürgelerinin mekânı, uygarlıkları ile dillerinin kaynağı, kültürel rakibi, en derin, en sık yinelenen öteki imgelerinden biridir. Avrupa açısından *şark*, aynı zamanda modern-medeni *garp* kimliğinin oluşturulmasında önemli rol oynamıştır. Edward Said, garbın şarkı hegemonyası altına almak için şarkiyatçılığı bir araç olarak kullandığı bunun ilk örneğininse Napéleon Bonaparte'ın Mısır işgalinde sergilendiğini iddia etmektedir. II. Dünya Savaşı'na kadar Avrupa'daki şark imgesi İngiliz ve Fransızlar tarafından şekillendirilmiş, bahsi geçen tarihten sonra garbın şark hegemonyası ABD'nin eline geçmiştir.

Edward Said her ne kadar şarkiyatçılığın köklerini Bonaparte'ın Mısır seferine dayandırsa da batının doğuya olan ilgisi bilindiği gibi oldukça eskiye dayanmaktadır. Said'in şarkiyatçılık kavramıyla kastettiği bu köklü akademik ilginin emperyal çıkarlara alet edilerek doğunun askeri, ekonomik, idari ve kültürel açından batının hegemonyasına sokulması, doğunun doğululaştırılmasından ziyade batılılaştırılması projesiydi. Ve esasında bu olgu Avrupa'nın askeri üstünlüğünün diplomatik olarak tescil edilmesinin doğal bir sonucuydu. Batılılaştırılan sadece *doğu* değil aynı zamanda coğrafi keşiflerle birlikte bütün bir Amerika, Avustralya, Afrika kıtasının büyük bir kesimiydi. Meselenin şarkiyatçılık kavramıyla sadece Müslüman nüfusun çoğunlukta olduğu bölgelerle sınırlı tutulması, bu anlamda bu tarihi sürecin Avrupalı devletler

arasında hüküm süren ve iki dünya savaşına neden olan emperyal-koloniyal dünya hâkimiyeti rekabeti olduğu gerçeğini ıskalamakta ve olayı ideolojik dar kalıplara mahkûm etmektedir.

Öte yandan, Fransa'da *oryantalizmin* I. François döneminde İstanbul'a gönderilen Guillaume Postel'in Osmanlı coğrafyasından topladığı dini ve ilmî eserleri Fransa'ya göndermesi ile başladığı kabul edilmektedir. Devam eden senelerde İstanbul eski büyükelçisi Savary de Brèves'in Fransa'ya tomarla götürdüğü el yazmasının tercümeleri ile Doğu'ya duyulan alaka kendini bir bilim dalı olarak göstermeye başlamıştı. André du Ryer 1647 senesinde Kur'an'ı Fransızcaya tercüme etmiş, iki sene sonra İskoç yazar Alexander Ross, Fransızca tercümesinden istifade ederek Kur'an'ı İngilizceye çevirmişti. Jean de Thevenot'nun kaleme aldığı *Relation d'un Voyage fait au Levant* adlı 1664 tarihli eserde Doğu, yine bir Batılı gözünden Batı'ya tanıtılmıştı. Yukarıda saydıklarımız gibi onlarca eser Fransa'da ve daha başka ülkelerde Doğu'yu tanımlayan, araştıran ve gözlemleyen eserler olarak literatürde yer almaktadır.

1666 senesinde mektepli oryantalistler yetiştirecek olan Fransız Bilimler Akademisi (*Académie des Sciences*) ortaya çıktığında *Compagnie des Indes Orientales*[537] kurulalı iki sene olmuştu. Akademi'nin faaliyetleri Doğu'ya yönelik daha önceki çalışmalarla paralel nitelikte olduğundan Fransa'daki seküler bilgi, oryantalizmden etkilenmeye devam etmekteydi. Dolayısıyla Fransız Bilimler Akademisi'nin oryantalist faaliyetlerinin saray destekli olduğunu söylemek, özellikle de Akademi'nin Colbert'in emriyle *Bibliothèque Royale*'de teşekkül ettiği bilgisini göz önüne aldığımızda, yanlış olmayacaktır. *Bibliothèque Royale*, ilk olarak Türk-Fransız diplomatik ilişkileri ile başlayan Fransız Oryantalizmine temel teşkil etmiş el yazmaları ve seyahatnamelerle dolu olduğundan akademi, doğuyu analiz eden pek çok çalışma yapmıştı. 1787 senesine gelindiğinde iki cilt halinde yayınlanan *Voyage en Egypte et en Syrie* adlı eserin yazarı Comte de Volney, bir sene sonra 1788'de *Consideration sur la Guerre Actuel de Turcs*'ü yayınlamış, her iki eser de Bonaparte'ın ilgisini çekmişti. Volney'nin eserlerinde Mısır'ın coğrafi ve sosyolojik

[537] Fr. Doğu Hint Kumpanyası.

yapısı, Müslümanların adetleri ve İslam'ın prensipleri gibi dikkat çekici bilgiler vermiş olması, Bonaparte'ın Mısır'da oldukça işine yaramış olmalıdır. Zira 2 Temmuz 1798'de İskenderiye'de okuttuğu manifestoda "*Bizler gerçek Müslümanlarız"* diyerek Mısır'ın yerel halkı üstünde oluşturacağı etkiyi önceden, belki de Volney'nin tesiriyle, tasarladığı bellidir. Muhtelif bilim dallarında çalışmalar yapan oryantalistlerle dolu *Orient* adlı bir gemiyle Mısır'a ayak basan Bonaparte'ın, Memluk idaresine karşı Mısırlıların düşmanlığını kullanması[538] ve daha da önemlisi Mısır'ı işgali niyetiyle Fransız oryantalizminin yüz elli yıl boyunca hazırlamış olduğu her türlü çalışmadan edindiği ön bilgiyle Mısır'ı bir süreliğine kolonileştirdiği gerçeği göz ardı edilmemelidir. Sadece üç sene süren bu kolonizasyon, bir başka sömürgeci devletin müdahalesiyle son bulmuş olmasa idi, Fransız oryantalizminin amacına kesin bir şekilde ulaşacağını söylemek mümkün olacaktı.

Üç yıl süren bir işgalin geniş kapsamlı, köklü kurumsal ve entelektüel değişimlere sebebiyet veremeyeceği gayet açık olsa da bu işgalin Mısır'daki yönetici unsurlar arasında Mısır'ın gerçek hâkiminin kim olduğu hususunda kafa karışıklığı yarattığı ortadadır. Zira işgal, Mısır'ın savunmasında mevcut olan zafiyeti ortaya çıkarmış ve Mısırlı seçkinlerin Batı ve Batı usulü eğitim ile tanışmasına vesile olmuştu. Bonaparte'ın Mısır'da yarattığı idarî kaosun sonraki iki yüzyıl boyunca yaşanacak bir değişim silsilesinin fitilini ateşlediği de inkâr edilemez. Fransızların bölgeden çekilişi ile oluşan iktidar boşluğundan istifade eden Kavalalı Mehmed Ali Paşa, Osmanlı otoritesine ve Memluk bakiyesine karşı zaferler elde ederek Mısır'daki varlığını kuvvetlendirmiş, tüm bunları yaparken model olarak gördüğü yegâne Avrupa ülkesi olan Fransa'dan istifade etmişti. Mehmed Ali Paşa neredeyse her alanda yapacağı geniş kapsamlı reformlar için Fransa ile dirsek temasını hiç koparmamış, Fransız tarzı kurumsallaşma yoluna gitmiş, tarımda başlattığı modernizasyonda Fransız usulünü benimsemişti.

Sonuç itibariyle "Kölemenler'in yeniden iktidara ortak edilmesiyle sonuçlanan bu müdahale sürecinin yarattığı kaos, Mısır'ın son firavunu olan Kavalalı Mehmed Ali

[538] Edward W. Said, "Orientalism: The Cultural Consequences of the French Preoccupation with Egypt", *Napoleon in Egypt Al-Jabarti's Chronicle of the French Occupation 1798,* Princeton 2006, s. 169-170.

Paşa'nın merkezi otoriteye isyanıyla sonuçlanacak ve bu isyan 1831'de Mısır kuvvetlerinin Anadolu'ya taarruzu ve Pâyitaht İstanbul'un işgali tehdidine kadar uzanan Kavalalı İsyanı'nın zeminini de teşkil edecekti[539]."

[539] Yüksel Çelik," III. Selim Devrinde Mısır'da Osmanlı-İngiliz Rekabeti (1798–1807)", Nizâm-*ı Kadîm'den Nizâm-ı Cedîd'e III. Selim ve Dönemi* (İçinde), Ed: Seyfi Kenan, İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM), İstanbul Aralık 2010, s. 364.

III. BÖLÜM: BONAPARTE'IN BİRİNCİ KONSÜLLÜĞÜ DÖNEMİ TÜRK POLİTİKASI

1801 senesi itibariyle Avrupa'da devletlerarası dengelerde ciddi değişiklikler gözlemlenmektedir. Öncelikle, Avrupa ve Levant'ta agresif askeri harekatları sebebiyle kıtada Bonaparte'a ortak bir hoşnutsuzluk oluşmaya başlamış, bu durum yeni ittifakların teşekkülüne sebep olmuştu. Lakin 1801 senesi başlarında, Fransa karşıtı koalisyonların sarsılmaz birliğinin esasına kırılgan bir yapıya sahip olduğu, İkinci Kuzey Birliği'nin oluşumuyla teyit edilmişti. İngiltere'nin yalnız bırakılma çabaları, ilk Pitt Hükûmeti'ne[540] duyulan memnuniyetsizliklerin yüksek sesle dile getirilmesine sebep olmuştu. İngiliz parlamentosunda Kuzey Birliği'nin Baltık Denizi'ni kapamasına yönelik yaptırımlar tenkit edilmeye başlanmıştı. Üstelik Pitt'ten sonra gelen başbakan Addington da, görevinin ilk aylarında halefinin politikalarını aynı şekilde yürüttüğü için, kendisi de eleştiri oklarına maruz kalmıştı. Britanyalı devlet adamları Kuzey Avrupalı devletlerin barışçıl tabiatlarının doğru yönlendirilmesi gerektiğini ve Baltık limanlarının zorla kapatılmasının Britanya'ya faydası olmayacağını savunmaktaydı. Dahası böylesi bir deniz harekâtı ülkenin içinde bulunduğu ekonomik darboğazı pekiştirmekten başka işe yaramayacaktı. Ayrıca Rusya ve Avusturya'ya sekiz yıl boyunca mali sübvansiyon sağlanması ve askeri harekâtların bedelleri hükûmeti büyük vergi artışlarına zorlamıştı. Tüm bunların yanı sıra, İngiltere'nin Avrupa'da müttefiki kalmamıştı. Britanya, müttefiklerinin mali taleplerini artık karşılamak istemiyor, diğer koalisyon ortaklarının kaygılarına kulak kapıyordu. Ayrıca müttefikleri arasındaki üstünlüğünü sağlamlaştırmak için diplomasiyi değil askerî operasyonları tercih ediyordu. Pitt'in kısa süreli çözümler üreten doğaçlama siyaseti artık işlemiyordu[541]. Nitekim artık hem kamuoyunda hem de parlamentoda barış vaktinin gelip çattığı söylenmekteydi[542].

---

[540] William Pitt başkanlığında, 1783-1801 yılları arasında faaliyet gösteren hükûmet.

[541] Charles John Fedorak, "In Search of a Necessary Ally: Adington, Hawkesbury, and Russia, 1801-1804", *The International History Review*, S. 12, no. 2 (Mayıs 1991), s. 222-223.

[542] Avam Kamarası'nın parlamenterleri ve aynı zamanda ünlü bir hicivci olan İrlandalı Richard Brinsley Sheridan, 27 Haziran 1800 tarihli hitabında Fransa ile yapılan savaşların başarısız olmasını altı temel sebebe dayandırır. Sheridan bu sebepler genelinde Britanya dış siyasetinin eksiksiz bir resmini çizer. Bkz. *The Parliament History of England from the Earliest Period to the Year 1803*, Vol. XXXV, s. 393-398.

Bu bölümde Mısır'ı büyük kayıplarla tahliye etmek zorunda kalan Fransa'nın, zayiatını diplomasi yoluyla nasıl telafi etmeye çalıştığı ele alınacaktır. Savaşlarla elde edilen toprakların ve deniz aşırı kolonilerin, müzakere masalarında nasıl el değiştirdiği üstünde durulacaktır. Fransa'nın artan askerî gücü karşısında III. Koalisyon'un tertip edilmesi ve Fransa'nın buna mukabil oluşturduğu ittifak sistemi incelenecektir. Bu bağlamda Osmanlı Devleti ile Fransa arasındaki barış müzakerelerinin seyri üzerinde durularak ateşkesin ön antlaşmaya, ön antlaşmanın da bir ittifak antlaşmasına dönüşmesi süreci ele alınacaktır. Bu iki ülkenin savaş sonrası diplomatik düzeyde yeniden başlayan ilişkilerinin bu erken safhası üzerinden dönemin Türk-Fransız münasebetlerine göz atılacaktır.

1. Fransa ve İngiltere Arasında geçen Müzakerelerin Seyri

İngiliz kamuoyunda barışa yönelik özlemlerin artmasına rağmen İngiliz devlet adamları ve politikacıların çoğu Fransa ile yapılacak bir barış muahedesinin kalıcı olacağına gönülden inanmıyordu. Şüphesiz Bonaparte'ın hırslı tabiatı ve savaş alanlarındaki mahareti böyle düşünmeleri için yeterli bir sebepti fakat yine de parlamentoda savaş çığırtkanlığı yapmamayı tercih ettiler. Zira İngiltere savaşı sürdürmekte ısrar ederse, tüm Avrupa'nın arzuladığı genel barışa engel olacak ve savaş yanlısı bir tutum sergilemiş olacaktı. Böyle bir izlenimin, Avrupa'da rüzgârın tersten esmesine ve eski koalisyon üyelerinin İngiltere'ye karşı Fransa lehinde birlik oluşturmasına sebep olabileceği ve bunun da Bonaparte'ın tam da arzuladığı sonuç olacağı hususunda fikir birliği etmişlerdi.

Bu nokta, Fransa ile Britanya arasındaki politika farkının net şekilde gözlemlenmesi açısından önem arz etmektedir. İngiltere, her daim rasyonel ve realist araçlara başvurarak dış politikasını yönlendirmiş olsa da, Fransa özellikle Cumhuriyet döneminde kendinde içkin olan potansiyelini mega projeleri hayata geçirmek üzere kullanmıştı. Dolayısıyla tüm Avrupa'yı ele geçirmeyi arzulayan bir askeri deha karşısında geleneksel İngiltere dış politikası bir noktaya kadar dayanabilmiş, İngiltere'nin organizasyon sanatındaki maharetinden müteşekkil Koalisyon'lar, Bonaparte karşısında tedricen çözülmeye başlamıştı. Nitekim her zaman rasyonalist

yapısıyla ayırt edilen İngiliz Hükûmeti, tutkudan çok nesnel hesaplamalara dayanarak, ülkenin gelecekte daha elverişli koşullar altında Fransa ile mücadelesini sürdürebilmesi için beklemeye karar vermişti.

Pitt'in koalisyonu, Fransa ve Habsburglar arasında imzalanan Lunéville Antlaşması ile darbe alsa da, bu dönemdeki Britanya siyasetinin Avrupa tarihi açısından eşi görülmemiş ittifaklara sebebiyet verdiğini belirtmek gerekmektedir. Zira Fransa'ya karşı oluşturulan bu koalisyonlar Pitt Hükûmeti'nin maharetiydi. Bu hükûmet zamanında kurulan ve birbiriyle politik açıdan çatışan üyelerden oluşan bu ittifaklar bugün dahi tarihçilerin aklını kurcalamaktadır. Pitt'in siyasi organizasyon zekâsı sayesinde, Ruslar ve Türkler tarihlerinde ilk kez müttefik olmuş, Rus donanması Boğazlar'dan geçerek Akdeniz'e girmişti. İngilizler kadim düşmanları Fransızlara karşı Mısır'ı Osmanlı Devleti'ne geri vermek için savaşmış, İngiliz amiralleri ülkelerine III. Selim nişanları ile dönmüşlerdi. Lakin sonuçta Lunéville Antlaşması ile Fransa, Avrupa devletleri ile sulh yoluna gidince, İngiltere dış politikada yalnız kalmıştı.

Bu esnada Kraliyet'te birlik fikrinin tesisi için İrlanda sorunuyla yüzleşme yoluna gidildi ve hükûmet kendisini ülkenin tüm güçlerini birleştirecek bir İngiliz-İrlanda uzlaşması görevine adadı. Avam Kamarası'na yüz İrlandalı milletvekilinin girmesi ve Katolik emansipasyonu gibi adımlarla İrlandalıların birliğe katılımının rızası alındı[543]. William Pitt, kaba hatlarıyla Fransa ve İngiltere arasındaki ebedi düşmanlığın asla sona ermeyeceğine, Fransa'nın Yüz Yıl Savaşları'nın intikamını alıncaya değin durmayacağına inanan devlet adamlarındandı. Bu iki ülkenin arasındaki ilişki, araya barış ya da ateşkes adını verdikleri ufak molalarla bölünen ve yüzlerce yıl süren büyük bir savaş maratonundan ibaretti. Dolayısıyla Pitt'in hükûmetten istifası da bu ebedi savaşın kazanılması için atılan ufak bir adım, büyük bir saldırıdan önceki stratejik geri çekilme olarak görülmekteydi. Neticede Pitt, Fransa'ya duyduğu açık nefretin ülkeyi barıştan alıkoymasına izin vermemek adına hükûmeti Addington'a devrederek, başbakanlığı bırakmıştı. Öte yandan İngiltere'nin

[543] Pitt'in Katolik emansipasyonu ve kralın konuyla ilgili katı tutumu için detaylı bilgi için bkz. Charles John Fedorak, "Catholic Emancipation and the Resignation of William Pitt in 1801", *A Quarterly Journal Concerned with British Studies*, C. 24, No. 1, (Bahar 1992).

muzaffer yazgısı, Amiral Nelson'ın Baltık Denizi'ndeki zaferine rağmen sekteye uğramıştı. Zira İngiltere, kadim düşmanları İspanya ve Fransa ile aynı anda iki cephede birden savaşırken eski müttefikleri Rusya, İsveç ve Prusya ile de çatışma halindeydi.

İngiltere'nin bânîsi olduğu ikinci koalisyonun başarısızlığı Lunéville Antlaşması ile kesinleşmiş, Floransa Antlaşması ile Napoli kaybedilmişti[544]. Üstelik koalisyon Avrupa kıtasındaki son dayanağı Portekiz'i de kaybetmek üzereydi. Üstüne üstlük kıtlık tehlikesi baş göstermişti. Önceki yılın hasadı ortalama mahsulün üçte birinden az çıkmış ve eldeki stok tükenmişti. 1800 senesinin hasadı yine yetersiz kaldığında, İngiltere'yi kıtlık vurdu. Savaşların devamı, özellikle de deniz savaşlarının sürmesi sebebiyle tahıl tedariki yetersiz kaldı. Fakat İngiliz ekonomisine en büyük hasarı Rus ambargosu verdi. İngiliz ithalatının yüzde yetmiş beşinden fazlasını oluşturan Baltık tahıl tedarikine erişimin kapatılması, kıtlığın başlamasına sebep gösterildi. 1801'de hazine endişe verici şekilde açık verdi ve üstüne o senenin harcaması eklendiğinde 25-26 milyon sterlin borçlanma gerekti. Uluslararası düzeyde, İngiltere ticaret açığı verdi. Sterlin ise İspanya ve Hamburg döviz piyasalarında ciddi şekilde değer kaybetti.

Hükûmetin savaşı finanse etmek için hazine bonoları yoluyla borçlanması ise büyük soruna yol açtı[545]. İrlanda'nın da dâhil olduğu üç krallığın yıllık toplam giderinin, borcun faiziyle birlikte 69 milyon sterlin olduğu öngörülmüşü. Ülkenin tüm borcu hükûmet ibrazında faizler ve krediler dâhil toplam 298 milyondu[546]. Tahıl krizi ekonomik durgunluğu hızlandırdı ve bu durgunluk, savaş nedeniyle denizaşırı büyük pazarların kaybıyla aynı zamana denk geldi. Dolayısıyla tüm bunlar sanayi ve ticarette ciddi kayıplara sebep olurken, işsizliğe de yol açtı. Bu gelişmeler aynı zamanda orta ve üst sınıflar için de olumsuz sonuçlar doğurdu. Yoksullar ve işçi sınıfı, ödemelerinde temerrüde düşmeye başladı. Bu durum mal sahiplerinin orta sınıfın dahi ödemeyi

---

[544] Fransa ile Napoli Krallığı arasında 28 Mart 1801'de imzalanan Floransa Antlaşması'nın 3. maddesi uyarınca tüm Napoli limanları Türk-İngiliz savaş ve ticaret gemilerine kapatılmıştı. Bkz. Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE], TRA/18010015, s. 2.

[545] Charles John Fedorak, *The Addington Ministry and the Interaction of Foreign Policy and Domestic Politics 1800-1804*, (University of London, London School of Economics and Political Science, Basılmamış Doktora Tezi), Londra 1990, s. 20.

[546] Adolphe Thiers, *History of the Consulate and the Empireof France under Napoleon*, C. I, Londra 1845, s. 214-216.

reddedeceği şekilde fiyat yükseltmesine, hükûmetin de savaşı finanse etmek için daha yüksek vergiler koymasına sebebiyet verdi[547].

Temel gıda maddelerinin fiyatının büyük oranda artması, fırınların ve depoların yağmalanması, vergilerin arttırılması fakat tüm bunlara rağmen aristokratların müreffeh yaşamlarına devam etmesi ile 1801 İngiltere'si 1792 Fransa'sına dönmek üzereydi. Pitt Hükûmeti mevcut sıkıntıların müsebbibi olarak görülüyor, muhalif sesler artmaya her geçen gün artıyordu. Durumun vahameti öyle bir noktaya vardı ki, Londra'da gizlice yapılan gece toplantılarında açlığın tek çaresinin devrim olduğu görüşü yayılmaya başladı[548]. 1798'deki İrlanda İsyanı ve Fransız Devrimi örneği ve bahsi geçen iki ülkenin de İngiltere aleyhine temasta olması[549] akıllara artan tahıl fiyatları yüzünden yapılan protestoların ideolojik bir ivme kazanmaya başladığı fikrini getirdi. Bir devrimden çekinen İngiliz Hükûmeti kamuoyu baskısıyla genel barış için adım atacak, tüm bu süreç İngiltere'yi Amiens Barışı'nı imzalamaya doğru sürükleyecekti.

William Pitt'in görevi Addington'a devretmesinden sonra İngiltere dış politikasının istikameti bir süreliğine Rusya'ya doğru çevrilmişti. 1800 senesinden itibaren Rusya'nın Baltık ambargosu, tahıl krizi gibi yukarıda izah etmeye çalıştığımız durumlar sebebiyle Rusya'nın İngiltere'ye Fransa'dan daha çok hasar verdiği gerçeği göz önünde tutulmalıdır. Dolayısıyla Addington ve Hawkesbury taktiksel davranıp ilk olarak Danimarka'yla ilgilenmek zorunda kalsalar da, Kuzey Birliği'nin ve gerçek tehdidin arkasındaki gücün Rusya olduğunu biliyorlardı. Yalnızca Rusya, Baltık'ı İngiliz ticaretine kapatma gücüne sahipti. Dolayısıyla Rus donanması ile ordusunun büyüklüğü, kuzey ülkeleriyle ittifak kurması halinde denizlerdeki İngiliz gücüne meydan okuması ya da Fransa ile müttefik olması halinde Avrupa'dan İngiliz nüfuzunu sürmesi an meselesiydi.

Sonuç olarak, 1801'in başlarında Rusya, İngiliz çıkarlarına Fransa'dan daha büyük bir tehdit oluşturduğundan İngiltere'nin siyasi ve askeri konumunu

---

[547] Charles John Fedorak, *The Addington Ministry and the Interaction of Foreign Policy and Domestic Politics 1800-1804,* s. 18-20.
[548] Clive Emsley, *British Society and the French Wars 1793-1815,* London 1979, s. 88.
[549] Fransa, 1796-1798 İrlanda Seferi ile İrlanda'da İngiliz aleyhtarlarını finanse ederek, İngiltere'ye karşı isyana teşvik etmişti.

güçlendirmek için Rusya ile yakınlaşması elzem görülmesi sebebiyle I. Pavel ile temasa geçildi. Fakat bu esnada I. Pavel suikasta uğramıştı. Tahta geçen oğlu I. Aleksandr, İngiltere ile daha barışçıl bir politika izleme eğilimindeydi[550]. Fransa'nın kıtadaki genişlemesini engellemek için müttefik arayışından vaz geçmeyen İngiltere, Avrupa'daki tüm kuvvetlerin Fransa'ya karşı bir koalisyon oluşturmak üzere birleşmesinin imkânsız olduğunu görmüştü. Dolayısıyla tüm bu Avrupalı güçler içinden Fransa'nın etkisini dengeleyebilecek en kuvvetli olanı seçerek diplomatik maharetini bu gücün üstünde göstermesi gerekmekteydi. Kıtada bu şartları sağlayan en büyük kuvvet, geniş yayılım alanı, nüfusu ve muazzam askeri potansiyeliyle Rusya'ydı[551].

Hükûmetteki bu fikir birliği üzerine, İngiltere, Rusya ile yakınlaşma çalışmalarına başlamış ve Mayıs 1801'de Fransızların Mısır'a tekrar saldırması halinde, Rusya'nın bu konu hakkındaki planlarını öğrenme çabasına girmişti. İngiltere'nin öğrenmek istediği şey böyle bir olayın vuku bulması halinde Rusya'nın Mısır'ın Osmanlı toprağı olduğunun garantisini verip vermeyeceğiydi. Haziran ayına gelindiğinde Kuzey Birliği'nin sonunu getiren İngiliz-Rus Muahedesi'nde faydalı sonuçlar alan İngiltere, Fransa aleyhine Ruslar ile anlaşılabileceğine yönelik umutlarını arttırmıştı. Fakat Ruslar, İngiltere'nin lehine askerî taahhütlerden kaçınmak istemiş, Fransa ile savaş başlatmamak adına İngiltere ile antlaşma yapmayı kibarca reddetmişti. Ülkesinde tarım ve sanayide reformlar yapmak niyetinde olan I. Aleksandr "herhangi bir gücün tercihine göre değil, ülkemin faydasına dayanan ulusal bir sistemi uygulamaya çalışacağım. Rusya için faydalı olacağına inanıyorsam İngiltere ile olduğu kadar Fransa ile de dostluğumu pekiştirebilirim… Bu politik sistemin en temel prensibi sulhun devamını sağlamaktır"[552] demişti.

---

[550] James J. Kenney Jr. "Lord Whitworth and the Conspiracy Against Tsar Paul I: The New Evidence of the Kent Archive", *Slawic Review*, S. 36, No. 2 (Haziran 1977), s. 205, 215.

[551] Fransız istihbaratı tarafından hazırlanan bir rapora göre Rusya'nın 1721 senesinden itibaren Avrupa ve Asya'daki yayılımı 16.765 milkare (43.421 km²) idi. Osmanlı Devleti, İran, İsveç, Polonya ve Yedi Ada'dan elde ettiği bu topraklardan 8.938.210 kişilik bir nüfusu kendisine katmıştı. Bkz. Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 214, fo 273.

[552] Charles John Fedorak, *The Addington Ministry and the Interaction of Foreign Policy and Domestic Politics 1800-1804,* s. 78-79.

İngiltere'nin Rusya ile müzakereleri bu şekilde sürmekte iken, müttefikini bir suikasta kurban veren Bonaparte da yeni Çar I. Aleksandr'ı tarafına çekmek niyetiyle 26 Nisan 1801'de Çar'a bir mektup göndermişti. Mektupta babası I. Pavel ile kurmuş olduğu ittifakın devamını rica etmiş ve kendisini tıpkı babası gibi denizlerde adaleti sağlamaya davet etmişti[553]. Fakat I. Aleksandr'ın, Kuzey Birliği'ni İngiltere'nin lehinde sonuçlanacak şekilde dağıtmasıyla Fransız Hükûmeti'nde kaygı baş göstermeye başlamıştı. Talleyrand'ın o esnada Petersburg'da bulunan ve elçiliğinin son günlerini geçiren Kaliçef'e göndermiş olduğu tebliğde: "*Kuzey Birliği'nin dağılmasıyla Fransa ile Rusya arasındaki muahedeler geçerliliğini yitirmiştir. Fransız Hükûmeti bundan böyle, denizlerde İngiltere ile mücadelesinde kendi emniyetini kendisi sağlayacaktır*"[554] ifadesini kullanarak İngiltere ve Rusya arasındaki sulh görüşmelerinin Fransa nezdindeki etkilerini beyan etmişti.

Bu esnada İngiltere'deki Fransız esirlerinin durumunu tahkik etmek için Londra'ya gönderilmiş olan Louis Guillaume Otto ile İngiltere'nin Dışişleri Bakanı Lord Hawkesbury barış için birkaç kere görüşme yapmışlardı. Müzakereler neticesinde süreci ön antlaşmalara götürecek iki temel prensip arasında kalınmıştı. Bunlar *uti possidetis* (savaşta kazanılanların elde kalması) ve *status ante bellum* (savaş öncesi duruma dönüş) prensipleriydi. Fransa'nın 1789'dan itibaren sınırlarını oldukça genişlettiği ve İngiltere'nin de kazanımlarının pek fazla olmadığı göz önüne alınırsa iki ülke arasında çekişmenin sebebi anlaşılacaktır. İngiltere'nin kıtadaki kazanımları neredeyse sıfırdı. Askeri gücü her noktada yetersiz kalmış, donanmasının başarısını gölgelemişti. Buna mukabil, Fransa hâkimiyet ve nüfuzunu büyük ölçüde genişletmiş, Campo-Formio ve Lunéville antlaşmalarıyla ciddi toprak kazanmıştı. Bu topraklar cumhuriyetin maddi gücünü önemli ölçüde arttırmıştı.

Bonaparte sadece askeri kuvvetiyle değil, aynı zamanda diplomasi alanındaki becerisiyle de Avrupa'da tesirini arttırmıştı. İspanya ile bağlar gelişmiş ve denizlerde Fransa-İspanya bayrağı taşıyan filolar varlık göstermeye başlamıştı[555]. Fransa, Kıta Avrupa'sında İngiltere karşısında tamamen üstün durumdaydı fakat İngiltere kıta

[553] *Correspondance de Napoléon Ier*, C. VII, no: 5550, 26 Nisan 1801, s. 137-138.
[554] Edouard Driault, *Napoléon et Europe La Politique Extérieure du Premier consul 1800-1803,* s. 175.
[555] Jean-Baptiste Honoré Raymond Capefigue, *L'Europe Pendant le Consulat et l'Empire de Napoléon,* C. 3, Paris 1840, s. 361-362.

dışında, yani kolonilerde genişlemekteydi. Trinidad ve Minorka'yı İspanyollardan; Martinik, Miquelon ve Hindistan'daki yerleşkelerini Fransa'dan; Ümit Burnu ve Sri Lanka'yı ise Hollanda'dan almıştı. Bu noktada Hawkesbury *uti possidetis* prensibinde direttiğinde, Talleyrand'ın son kırk yılda işgal edilen kolonilerin iadesi yönündeki ısrarlarına maruz kalmıştı[556].

İki ülke arasındaki müzakereler devam ederken Otto sıklıkla Paris ile yazışıyor, Talleyrand vasıtasıyla Bonaparte'dan direktifler alıyordu. Bu süre zarfında Fransızların Mısır'da aldığı ağır yenilgiyle Mısır'ın terki kesinleşmiş bulunduğundan müzakerelerin önemli bir gündemi Mısır ve Malta idi. İngiltere, Mısır'ın Osmanlı Devleti'ne iadesi konusunda asla taviz verilmeyeceği hususunda ısrar ediyorsa da[557], 1801 yazı sonunda askerleri İskenderiye'den ayrılan Bonaparte, artık sabrının sınırında Hawkesbury'ye Otto aracılığıyla İskenderiye'ye bir sene içinde geri döneceğini, İngilizlerin paralarını koalisyon oluşturmak için çarçur etmemelerini söyleyerek gözdağı vermişti[558]. Bunun dışında Hawkesbury'ye şahsen bir mektup göndererek antlaşma için kendi şartlarını sıralamış ve kısaca Malta'nın şövalyelere geri verilmesi karşılığında hali hazırda boşalttığı Mısır'ın Osmanlı Devleti'ne iadesi teminatını vermişti. Şüphesiz Fransız Hükûmeti'nin bundan çıkarı Akdeniz'deki nüfuzunu tamamen kaybetmemekti. Zira Mısır'ı kaybederek Doğu Akdeniz'de yitirdiği varlığını, Malta'yı İngilizlere bırakarak iyiden iyiye pekiştirmek istemiyordu. Bonaparte mektubunu şu sözlerle bitirmişti: "*Birinci Konsül'ün sulhun tesisi, insanlığın gözyaşları ve kanının akmaması için ne gibi fedakârlıklar yaptığını tüm dünya görecektir*"[559].

Ancak zaten Fransa'nın Mısır'ı elinde tutmasına İngiliz Hükûmeti'nin izin vermeyeceği kesindi. Hawkesbury müzakere esnasında gayri resmi olarak dahi bu ihtimali zikretmeyecekti. Zira bölgedeki Fransız varlığının İngilizlerin doğudaki stratejik ve ticari çıkarları için bir tehdit olduğu sır değildi. Nitekim Fransa'nın

---

[556] Jean-Baptiste Honoré Raymond Capefigue, *L'Europe Pendant…,* s. 364.
[557] Jean-Baptiste Honoré Raymond Capefigue, *L'Europe Pendant…,* s. 366.
[558] Bonaparte'dan Caillard'a, *Correspondance de Napoléon Ier*, C. VII, no: 5648, 23 Temmuz 1801, s. 202.
[559] Bonaparte'dan Hawkesbury'ye, *Correspondance de Napoléon Ier*, C. VII, no: 5649, 23 Temmuz 1801, s. 203-204.

donanmasını güçlendirmeye devam etmesi, İngiliz Parlamentosu'nda endişeyi arttırmaktaydı. Genel kanaat, barış sürecinde Fransa'nın donanmasını tahkim etmesi yönündeydi. Dolayısıyla Akdeniz'deki Fransız varlığının kısıtlanması Britanya nezdinde önem arz etmekteydi. İleriki yıllarda Fransız denizciliğinin geldiği nokta göz önüne alındığında İngiltere'nin kaygısı haklı görülebilir. Bonaparte, 1800-1804 seneleri arasında özellikle Güney Pasifik ve Avusturalya'ya keşif gezileri düzenletmişti. Öyle ki Nisan 1802 tarihinde Güney Avusturalya'nın bir bölümü *Terre Napoléon* (Napoléon Toprağı/Ülkesi) olarak adlandırıldı. Fransa bunun dışında Amerika'da keşif gezileri tertip etmiş, Hindistan'a da inceleme ekibi göndermişti[560].

1801 senesinde Fransız ordusunun doğudaki varlığını ortadan kaldırmak için yürüttüğü Akdeniz ve Mısır seferinin yüklü maliyeti sebebiyle İngilizler, Mısır'ı Fransızlardan arındırdıktan sonra elde tutma niyetinde değildi. Bu, sadece bölgede kalmanın vereceği yüksek maliyetten değil aynı zamanda Mısır'a yerleşmenin sonucuna değmeyeceği içindi. Hawkesbury'nin tüm barış müzakereleri boyunca Lord Elgin aracılığıyla Bâbıâli'ye açıkladığı gibi, İngilizler 1801 seferini Mısır'ı Türklere geri vermek maksadıyla yürütmüşlerdi. Zira Mısır'a yerleşmekle elde edilebilecek herhangi bir avantaj, Türk ve Rus düşmanlığının maliyetini karşılamaya değmezdi[561].

İngiltere ve Fransa arasındaki müzakerelerin dönemin en mahir devlet adamlarınca yürütüldüğü gerçeği gözü önüne alındığında, her iki ülkenin elde etmek için çabaladığı sonuca ulaşana kadar müzakere sanatını nasıl icra ettiklerine bakmakta fayda vardır. Öncelikle Bonaparte tarafından sınırları, idari yapısı ve ittifak sistemleri değiştirilen Avrupa topraklarının, her iki ülkenin deniz aşırı bölgelerdeki sömürge ve sömürgecilikle bağlantılı kurumların, Afrika'nın en uç noktasındaki Ümit Burnu'ndan Hindistan'daki yerleşkelere kadar çok geniş bir coğrafyanın kime ait olacağı, kimden alınıp kime verileceği yukarıda bahsettiğimiz müzakerelerde şekillenmekteydi. Örneğin Mısır'ın Osmanlı'ya geri verilmesi konusu müzakerelerde sabit değişmez olarak ele alınmaktaydı. O esnada Fransız General Menou'nun birlikleri Mısır'da

[560] Bonaparte'ın, "ikinci bir vatan" olarak Avusturalya'da Fransız yerleşiminin yaygınlaşması için sürdürdüğü politika ve Avusturalya'daki Fransız keşif gezileri için detaylı bilgi için bkz. Ernest Scott, *Terre Napoléon a History of French Explorations and Projects in Australia*, Methuen, Londra 1911.
[561] Charles John Fedorak, *The Addington Ministry and the Interaction of Foreign Policy and Domestic Politics 1800-1804,* s. 82.

Türk-İngiliz müttefik kuvvetlerine karşı direnmekte olduğundan Hawkesbury, Seylan, Trinidad, Tobago, Martinik ve Malta gibi ticari kapasitesi yüksek ve stratejik açıdan daha önemli gördüğü bölgeleri elinde tutmayı amaçlamaktaydı. Bu noktada, son on yılda işgal ettiği pek çok bölgeyi elden çıkarmakta beis görmemekteydi.

İngiltere'nin tüm fetihlerini her zaman elde tutmayı düşünmeyecek kadar rasyonel bir siyasi vizyon takip ettiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Zira geçmiş müzakerelerine bakıldığında, İngiltere'nin elde ettiği toprakları genel barış görüşmeleri esnasında her zaman bir pazarlık aracı olarak kullanmayı gelenek haline getirdiği görülmektedir. Genellikle deniz aşırı fetihlerin krallığa vereceği maliyet ve zahmet hesap edilir, bu bölgelerin müzakere edilen ülkelere bırakılması teklif edilirdi. Böylece asıl istedikleri toprağın İngiltere'de kalması amaçlanırdı.

İngiliz dış siyasetinin bu geleneğine rağmen Addington Hükûmeti'nin, konvansiyonel siyaset eğilimlerini benimseyen Pitt Hükûmeti'nden daha rasyonel ve pratik bir dış politika anlayışı geliştirmek zorunda kaldığını belirtmek gerekmektedir. Örneğin 1800 senesinde Otto ile yapılan müzakerelerin seyrine yönelik bir plan tasarlanmış ve genel bir barış için uygulanabilecek yollar parlamentoya bir taslak halinde sunulmuştu. Buna göre İngiltere; Ümit Burnu, Seylan ve Koçi haricindeki bazı sömürge topraklarını Hollanda'ya takas teklifi olarak sunmuştu. Bu kayıtları Pitt Hükûmeti'nin Dışişleri Bakanı William Grenville, Addington'a bizzat göndermiş ve belli ki Fransa ile barış müzakereleri esnasında aynı metodun kullanılmasını tavsiye etmişti[562].

Fakat eski bakanın Bonaparte'ın Avrupa siyasi geleneğini değiştirdiğinin farkında olmadığı açıktı. Grenville gibi pek çok geleneksel siyaset adamı, İngiltere'nin diplomasi kaidelerinin oluşmasında büyük söz sahibi olsalar da, müzakerelerde "gözden çıkarılabilecek kolonilerin teklifi" yöntemi Bonaparte'ın kıta Avrupa'sında deprem yaratmasından önce kullanılagelen bir stratejiydi. Zira 1801 sonrası Avrupa'sında sömürge toprakları, Avrupa içindeki toprak kazanımlarına eşdeğer

[562] Bu kayıtları Addington'a gönderen Grenville ayrıca Osmanlı Devleti'nin dahli olmadan Fransa ile bir barış imzalanamayacağını, mevcut Türk-İngiliz ittifakının buna engel olduğunu ve müttefik güçlere karşı yükümlülüklerin bulunduğunu hatırlatmaktadır. Bkz. George Pellew, *The Life and Correspondence of Addington, first Viscount Sidmouth*, C. I, Londra 1847, s. 257-260.

değildi. Aksine Fransa uzun zamandır arzuladığı gibi doğal sınırlarına ulaşmış olduğundan İngilizlerin gözden çıkaracağı ufak tefek adalar için bu kazanımından vaz geçecek gibi görünmüyordu. Bilakis Fransa tarafı, Portekiz, Napoli ve Türk topraklarını tahliye etmemek için ele geçirdiği diğer toprakları önermeye hazırdı. Diğer taraftan İngiltere kazanımlarının bir kısmından vazgeçmek istemezse, İtalya ve İber Yarımadası Fransa'nın nüfuzu altında kalacak ve İngiltere'nin Akdeniz'deki ticari ve stratejik çıkarlarını tehdit etmeye devam edecekti. Bunlar, Hawkesbury'nin müzakereler esnasında manevra yapabileceği sınırlar olarak belirlenmişti. Fakat yukarıda bahsedildiği gibi Nisan 1801'de Otto, Bonaparte'ın emirleriyle Hawkesbury'ye iki farklı sürpriz alternatifle gelmiş, İngiltere bu teklifleri müzakerelerin temel dayanağı kabul etmişti. Fransız tarafı taktiksel tavizlere imkân tanımak için abartılı teklifler sunmuş, böylelikle pazarlık payı bırakmıştı. Fransızların Mısır'dan çıkacağı artık kesinlik kazandığında İngiltere, Fransa ile "adil ve onurlu" koşullar altında barış yapma fikrine odaklanmış haldeydi. Zira Hawkesbury'ye göre Britanya yakın tarihte meydana gelecek herhangi bir savaşta yalnız kalmak istememekteydi. Aynı zamanda eski müttefiklerin gözünden düşen İngiltere, her ne kadar bu ülkelere tam olarak güvenemese de gelecekteki bir savaşı finanse etmek için eski müttefiklere ihtiyaç duymaktaydı. Örneğin Rusya hali hazırda hükümdarları bir suikasta kurban gittiği için idari bir karışıklık içinde idi. Avusturya, ordusunun kuvveti 1800 senesinde Hohenlinden Muharebesi'nde Fransızlara karşı tarumar olduğu; Prusyalılara da geçmişlerindeki Fransız sempatizanlığı sebebiyle güvenilemediğinden, bu ülkelerle birleşip savaşa girmek tehlike arz etmekteydi. Fakat her şeye rağmen Avrupa kıtasındaki Fransız gücü öyle ürkütücü bir noktaya ulaşmıştı ki Hawkesbury'ye göre yakın gelecekte savaş kaçınılmazdı[563].

1801 senesi yazında müzakerelerin çıkmaza girmesinin en önemli sebeplerinden birisi de Hawkesbury ve Addington'ın yeteri kadar taviz verdiklerine duydukları inançtı. Otto, Talleyrand'dan alığı talimatlar doğrultusunda kimi zaman tehditkâr davranıyor, kimi zaman uzlaşmacı bir tavır takınıyordu. Örneğin görüşmelerin birinde Fransız tarafı, İngilizleri daha fazla toprak tavizi vermezse

[563] Charles John Fedorak, *The Addington Ministry and the Interaction of Foreign Policy and Domestic Politics 1800-1804,* s. 87-89

Portekiz'i işgal etmekle tehdit etmişlerdi. Buna mukabil İngilizler ise Otto'ya Üçüncü Koalisyon'un kurulmasının an meselesi olduğuna dair uyarılarda bulunmaktaydı. Bu noktada Otto, bir Fransız diplomasi geleneği olan "müzakereleri kesip, ülkesine geri dönme" metodunu uygulamış fakat Hawkesbury'yi kışkırtamadığını gördüğünde Fransa'nın daha iyi şartlar elde edemeyeceğine dair inancını Talleyrand'a bildirmişti[564].

Müzakerler esnasında çözüme kavuşturulamayan bir diğer konu Malta konusuydu. Fransız tarafı, Mısır'ın elden çıkacağı kesinleştiğinde Malta'nın durumu ile ilgili ateşli mücadelerde bulunmaya başlamıştı. Hawkesbury de hem Malta'yı hem Rusya'nın iyi niyetini ellerinde tutamayacaklarını idrak etmiş ve Ruslarla yapılan ilk barış görüşmelerinde 1799 İngiliz-Rus ittifak antlaşmasının tekrar yürürlüğe konmasını teklif etmişti. Dolayısıyla her ne kadar Kuzey Birliği görüşmelerinde Malta konusu Ruslar ile görüşülmemiş olsa da, yakın gelecekte iki ülke arasında bu konunun gündeme geleceğini düşünmekteydiler. Bu bağlamda İngiltere'nin İstanbul büyükelçisi Lord Elgin'in "Tanrı aşkına Malta'yı elinde tut" ihtarlarını görmezden gelerek adanın tarafsızlaştırılmasını Fransızlara bir taviz olarak sunma kararı alınmıştı. Dolayısıyla 1799 Rus antlaşmasına nazire yaparak Malta'daki tarafsız kuvvetin Rusya olması inancı hâkimdi. Zira Malta Şövalyeleri adanın tarafsızlığını savunacak kadar güçlü değillerdi. Bu sebeple Hawkesbury, Malta'ya bir Rus garnizonu kurulması gerektiği düşüncesindeydi. Her ne kadar Mısır'ın durumu Fransa'nın elini güçsüzleştirmekte ise de Bonaparte Malta'nın Rus garantörlüğüne bırakılmasına şiddetle karşıydı. Otto'ya verilen talimatlarda Malta'nın "Avrupa'lı büyük güçlerden birinin garantörlüğünde kalması" gerektiği kanaati hâkimdi[565].

Otto ve Talleyrand arasındaki yazışmaların niteliği Otto'nun Hawkesbury'nin sunduğu teklifleri çoktan kabul edecek noktada olduğunu göstermektedir. Zaten daha sonrasında Bonaparte'ın stratejik müttefiki I. Pavel'in ölümüyle tahta çıkan I. Aleksandr'ın Fransa'ya karşı dostane bir tutum sergilemediğini fark eden Hawkesbury, hükûmetinin Fransa'ya karşı diplomatik önceliklerini yeniden gözden

[564] Charles John Fedorak, *The Addington Ministry and the Interaction of Foreign Policy and Domestic Politics 1800-1804,* s. 90-91.
[565] Bonaparte'dan Talleyrand'a, *Correspondance de Napoléon Ier*, C. VII, no: 5749, 17 Eylül 1801, s. 256.

geçirmek amacıyla Otto ile müzakerelere ara vermişti. Müzakerelerin kesildiği üç ay boyunca diplomasinin yapamadığını generaller ve paşalar yapmış, Mısır'ın durumu netlik kazanmıştı. Otto'nun da dediği gibi herkes nefesini tutmuş Mısır'ı izlemekteydi[566]. Sonunda Mısır'daki hadiselerin Fransa aleyhine sonuçlandığı haberini alan Bonaparte, aceleyle Otto'ya ön antlaşmanın imzalanması emrini verdi. Otto ve Lord Hawkesbury görüşmelere tekrar başladı[567].

Bonaparte kış gelmeden ordusunu savaş için hazır edip etmeyeceğinin kesinleşmesi adına müzakerelerin bir an evvel sonlanması için Otto'ya Talleyrand aracılığıyla baskı yapıyor, müzakerelerin Ekim 1801'den önce kesin şekilde sonlanmasını istiyordu[568]. Netice itibariyle 1 Ekim 1801 tarihinde Londra'da Hawkesbury ve Otto arasında ön antlaşma imzalanarak Mısır'ın, Osmanlı Devleti'ne terki kesinleşmiş, Malta'nın da nihai antlaşma ile sonradan kararlaştırılacak üçüncü bir gücün garantörlüğü ve himayesi altına alınması belirlenmişti[569].

1 Ekim'de yapılan ön antlaşma İngiltere kamuoyu ve parlamentosunda memnuniyetle karşılanmış, Addington Hükûmeti'nin yürüttüğü diplomasi başarılı bulunmuştu. Addington, sekiz ay gibi kısa bir sürede savaşı durdurmuş, Rusya'yla teması yeniden kurmuş, Kuzey Birliği'ni etkisiz hale getirmiş, seleflerinin kibirli ve uzlaşmaz yaklaşımlarının başarısız olduğunu kanıtlamıştı. Mamafih İngiltere ön antlaşmanın tüm bu müspet sonuçlarına rağmen, oldukça büyük bir tavizler vermişti. Britanya'nın sömürge topraklarının önemli bir oranı el değiştirmişti. Fransa'nın Avrupa kıtasındaki topraklarının genişliğinde bir azalma olmadığı gibi Bonaparte da halen kıtada geniş sınırlarıyla İngiltere için en büyük tehdidi oluşturuyordu.

a. Sébastiani'nin İstanbul Misyonu

İngiltere ve Fransa arasında imzalanan ön antlaşmanın etkisi tüm kıtada kendisini gösterirken, Bonaparte doğudaki hareket özgürlüğüne tekrar kavuşmak

---

[566] Charles John Fedorak, *The Addington Ministry and the Interaction of Foreign Policy and Domestic Politics 1800-1804,* s. 85.
[567] Jean-Baptiste Honoré Raymond Capefigue, *L'Europe Pendant…,* s. 371.
[568] Bonaparte'dan Talleyrand'a, *Correspondance de Napoléon Ier*, C. VII, no: 5749, 17 Eylül 1801, s. 255.
[569] Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE], TRA/18010018, madde 4 ve 5.

niyetindeydi. Bu maksatla Mısır'a çıktığı ilk andan itibaren III. Selim ile mütemadiyen iletişime geçme gayretinde bulunduğuna daha önceki bölümlerde değinilmişti

Bonaparte, III. Selim ile ilişkilerin yeniden tesisi için Albay Sébastiani'yi İstanbul'a göndermişti. Sébastiani, 26 Kasım 1801'de Bonaparte'ın mektubu ve ön antlaşma maddeleriyle birlikte İstanbul'a gelmişti. Sébastiani ilk etapta ne sultanla görüşebilmiş ne de mektubu tevdi edebilmişti. Bu dönemde özellikle Rus elçisinin bir müddet muhalefetine maruz kalmıştı. Albay'ın kanaatine göre, İngiltere büyükelçisi Lord Elgin de padişahın Sébastiani ile görüşmeyi ertelemesine sebep olmaktaydı. Nihayetinde Sébastiani'nin mektubu iletip III. Selim ile görüşme şansı yakalamasında Prusya ve İspanyol elçilerin Bâbıâli üzerindeki tesiri etkili olmuştu. Daha sonra 9 Ekim ön antlaşmasının Bâbıâli tarafından tasdiki için harekete geçen Sébastiani, 28 Kasım 1801'de Reisülküttap ile bir görüşme yapmış ve bu görüşmenin tafsilatını ileride İngiltere ve Bâbıâli'de büyük skandal yaratacak raporuna eklemişti[570].

Sébastiani, raporunda Rus ve İngiliz elçilerin şiddetli muhalefetleri sebebiyle padişahın ön antlaşmayı henüz onaylamadığı bilgisini vermişti. Albay şöyle yazmıştı: *"Bana söylediğine göre Divan'ın ilk fikri antlaşmayı ilk haliyle, düzenlenmeden ve tümüyle kabul etmekmiş. Fakat müttefiklerin dahli olmadan sonuçlandığı ve dolayısıyla Londra Antlaşması'na aykırı olduğu gerekçesiyle İngiliz Büyükelçisi ve hatta Rus temsilcisi tarafından ön antlaşmanın onayına itiraz edilmiş. Bakana, Bâbıâli tarafından yapılan değişikliklerin kötü karşılanabileceğini ve bu antlaşma bütünüyle kabul edilmezse Fransa ve Osmanlı İmparatorluğu arasında barışın tesis edilemeyeceğine inandığımı söyledim… İngiltere Büyükelçisi, Rusya ve Napoli elçileri, Türk Hükûmeti'ne Osmanlı İmparatorluğu'nun önemli bir parçası olan bir teamülü feda ederek Fransa ile ilişkilere baştan başlamanın tehlike arz ettiğini ima ettiler.*"[571]

Sébastiani'nin Reisülküttap tarafından ciddiye alındığını fark eden Rus elçisi Tamara, bir müddet sonra muhalefeti bırakıp Osmanlı ve Fransa arasındaki barışın

[570] Albay Horace Sébastiani'nin İstanbul'daki faaliyetleri ve raporunun değerlendirmesi için bkz. Süheyla Yenidünya Gürgen, "Napolyon'un Şark Politikasını İhyâ Etmek: Horace Compte Sebastiani'nin İstanbul-Mısır Seyahatleri (1801-1802) ve Raporları", *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı,* S. 27, (Güz 2019).
[571] Ignace de Testa, *a.g.e.,* C. I, s. 507.

tesisi için arabulucu olmayı teklif etmişti. Fransız albayın raporuna göre Tamara kendisiyle görüşmek istemişti. Tamara, Birinci Konsül'ün mektubunu padişaha şahsen vermenin Türk teamüllerine aykırı olduğunu, böyle yaparsa bunun çok ciddi sonuçları olacağını, dilerse kendisinin aracı olabileceğini Sébastiani'ye bildirmişti. Sébastiani, bu teklife sıcak bakmadığını söylemiş, gelişmeleri raporunda şu şekilde ifade etmişti: *"Tamara'ya teşekkür ederek itibarından istifade etmeyi kabul ettiysem de orta yol teklifini reddettim. Ona padişahın, Birinci Konsül'den bir mektup aldığı için gurur duyması gerektiğini ve şüphesiz beni huzuruna kabul etmek için sabırsızlanacağını söyledim."* Sébastiani'nin bu cevabını işiten Rus elçi, bu andan itibaren muhalefeti tamamen kesmiş ve hatta Bâbıâli'ye Sébastiani'nin III. Selim'in huzuruna kabulü için kulis yapmaya başlamıştı. Albay'a göre, Tamara'nın tavrındaki bu keskin değişimin sebebi Türk-Fransız barışını kaçınılmaz görmesi ve bu nihai barış antlaşmasında birkaç Rus dokunuşu yapmak istemesiydi[572].

Tamara'nın nihai Türk-Fransız barışının Rus tavassutuyla imzalanması yönündeki ısrarı, Paris'te Türk-Fransız temsilcileri arasında gerçekleşen ön antlaşma müzakereleri esnasında yersiz müdahaleleriyle görüşmelerin uzamasına sebep olan Rus temsilcisi Kaliçef'i hatırlatmaktadır. Rus temsilcinin baskıcı tavrı hem Talleyrand'ı hem de Seyyid Ali'yi oldukça zor duruma sokmuş ve bıktırmıştı. Sébastiani, Tamara'nın arabuluculuk teklifini daha sonra Reisülküttaba aktarmış, karşılığında kendisinden çok kıymetli bazı bilgiler edinmişti. Albay'ın raporlarından edindiğimiz malumata göre Reisülküttap, III. Selim'in Rusya'nın arabuluculuğuna pek az itimat ettiğini düşünmekteydi. Aynı rapora göre Reisülküttap nihai barış antlaşmasının Paris'te herhangi bir aracı olmaksızın, İngiltere ve Rusya'nın muvafakatiyle imzalanmasını tercih ettiğini söylemişti. Sébastiani'nin raporundaki şu cümle dikkat çekicidir: *"*(Reis) *Efendi'nin bu sözleri Türk Hükûmeti'nin ne denli zayıf olduğunu ve Rus etkisine – özellikle de İngiliz etkisine- ne kadar maruz kaldığını göstermektedir. Lord Elgin'in İstanbul'da neredeyse mutlak bir despotizm uyguladığını söylemek doğru olacaktır. Türkler, Ruslar ve İngilizlerden nefret ediyor, fakat Ruslar sınırlarında daimi olarak 80.000 adam konuşlandırmış vaziyette ve İngilizler de Mısır'ı işgal ediyor, beyleri koruyor ve Yanyalı Ali Paşa ile ilişkileri var.*

[572] Ignace de Testa, *a.g.e.,* C. I, s. 508.

Şayet Bâbıâli, Mısır'ın İngilizlerden arındığını görür de barış aracılığıyla da Fransa'ya yanaşırsa, o zaman kendilerini bize tamamen teslim edeceklerdir. Fakat o zamana değin, İngiltere Bâbıâli'ye hâkim olmaya devam edecek."[573]

Sébastiani uzunca bir süre teamüllere uymayı reddettiği için III. Selim'in huzuruna çıkıp, Bonaparte'ın mektubunu şahsen teslim edememişti. Zira padişahın elçilik unvanı ve rütbesine sahip olmayan yabancı temsilcileri özel olarak kabul etmesi adet değildi. Fakat Sébastiani, padişahla özel olarak görüşme ve mektubu şahsen elden verme hususunda ısrar etme talimatı aldığı gerekçesini ileri sürmekteydi. Bu noktada Sébastiani ve Reisülküttab arasında sık sık görüşmeler yürütülmüş, Reisülküttab 2 Aralık'ta mektubun sadrazam yerine kaymakama teslimi konusunda Fransız albayı ikna etmeye çabalamıştı. Sébastiani bu şekilde iletişim kurmanın Türk geleneklerine aykırı olmadığı konusunda diretmiş, tüm Avrupa'da işlerin bu şekilde yürütüldüğünü belirtmişti. Daha da ileri giderek yirmi dört saat içinde müspet bir cevap almadığı takdirde Reisülküttab'tan pasaportunun iadesini istemişti. Sébastiani'nin ültimatomu işe yaramış, kendisine iki gün içinde padişahın huzuruna çıkacağı bildirilmişti. Sébastiani'ye Hıristiyan temsilcilerin kendi giysileriyle padişahın huzuruna kabul edilmemesi yönündeki peygamber yasası bildirilmiş ve albayın giymesi için kaftan hediye edilmişti. Fakat Sébastiani, hediyeyi memnuniyetle kabul etmesine rağmen 9. Dragon alayının tugay komutanı üniformasıyla padişahın huzuruna çıkmak istediği yönünde diretmiş ve bu arzusu da kabul edilmişti[574].

Sébastiani'nin III. Selim'in huzuruna çıkması kariyeri için olağanüstü bir basamak olmalıdır. Raporunda yer alan şu cümleler, vazifesini ifa etmiş bir adamın gururuyla yazılmış gibi görünmektedir: *"Hükümdar benimle tam iki kez konuştu (bu büyükelçilerin bile tecrübe edemediği bir şey). Padişah önce Birinci Konsül'ün sağlığı, sıhhatini sordu sonra da* (Birinci Konsül'ün) *barışa duyduğu arzunun ve şahsına duyduğu bağlılığın teminatını istedi… O andan itibaren, Majestelerinin Fransızların büyük bir dostu olarak görülebileceğine inanmak için her türlü sebebim olduğunu düşünüyorum."*[575] Sébastiani raporunun devamında asli vazifesini

[573] Ignace de Testa, *a.g.e.*, C. I, s. 508-509
[574] Ignace de Testa, *a.g.e.*, C. I, s. 509.
[575] Ignace de Testa, *a.g.e.*, C. I, s. 509-510.

tamamladığından, Osmanlı Devleti'nin mevcut durumu hakkında gözlem ve analizler yapacağından ve hükûmetine kesin bilgiler sunacağından bahsetmektedir. Şüphesiz Albay İstanbul ziyaretinde nihai Türk-Fransız barışının imzalanmasını henüz sağlayamamışsa da tutarlı gözlemleri ve detaylı analizleri sebebiyle Bonaparte nezdinde ciddi bir itibar kazanmıştı. Bu itibar kendisini daha sonraki senelerde önce Mısır'da gözlemci, daha sonra da İstanbul'da büyükelçi olarak görmemize neden olmuştur. Sébastiani'nin parlak kariyeri III. Selim'in Bonaparte'a Aralık 1801'de gönderdiği mektubunda albay hakkında sarf ettiği güzel sözler[576] ile de pekişmiş olabilir. Ayrıca Sébastiani'nin, Birinci Konsül'ün dikkatini *İstanbul'daki entrikaları engellemiş olması*[577] ile çekmiş olduğu muhakkaktır.

Bu esnada Yedikule'de üç yıldır mahpus olan Ruffin, Kieffer, Dantan ve diğer elçilik çalışanları 26 Ağustos 1801'de serbest bırakıldılar[578]. Fransız elçilik konutu Mısır seferinden sonra İngilizlere tahsis edildiğinden, Fransız büyükelçiliği memurları için geçici olarak Pera'da bir konut tahsis edilmiş, birer de koruma verilmişti. Fransızlara göre yüzyıllardır Fransız elçilerinin resmî ikametgâhı olan elçilik konutunun İngiltere'ye tahsis edilmiş olması Türklerden bu zamana kadar gördükleri en büyük hakaretlerden biriydi. Ruffin elçilik konutunun geri alınması için haftalarca Reisülküttap'la yazışmış, her seferinde konutun Fransa'ya iadesinin yakın olduğu cevabını almıştı[579].

Ruffin Yedikule'den çıktıktan sonra Kasım ayında resmî ataması gelene kadar büyükelçilikte maslahatgüzar olarak çalışmış ve Bâbıâli tarafından da bu durum kabul görmüştü. Ruffin'in maslahatgüzar olarak ilk görevi Osmanlı topraklarında bulunan Fransız tutsakların Fransa'ya dönebilmesi için gerekli ayarlamaları yapmak ve bu topraklarda yaşayan Fransızların şartlarını iyileştirmeye çabalamak olmuştu. Neticede Ruffin, nihai barış imzalanmadan önce Fransız tutsakların ülkelerine dönebilmelerini

---

[576] "*... Albayın mükemmel ahlakından... memnun kaldık.*" Bkz. III. Selim'den Bonaparte'a, Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 203, fo 198.
[577] *Correspondance de Napoléon Ier*, C. VII, no: 5962, 19 Şubat 1802, s. 388.
[578] Henri Dehérain, *Orientalistes et Antiquaires: La Vie de Pierre Ruffin, Orientaliste et Diplomate: 1742-1824*, C. 1, Paris 1929, s. 222.
[579] Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 203, fo 107.

uygun gören fermanı elde etmeyi başarmıştı[580]. Bunların dışında savaş sırasında Bâbıâli tarafından el konulan her türlü Fransız mülkünün geri alınması için görüşmelerde bulunmuş, büyükçe bir kısmını geri alabilmişti. Ruffin bu süreçte pek çok Osmanlı devlet adamıyla yüz yüze gelmiş, görünüşe göre esaretinin verdiği küskünlüğü unutturmak adına pek çoğundan iyi muamele görmüştü. Kendisine hiçbir Avrupalı temsilciye davranılmadığı kadar ayrıcalıklı davranılmış, örneğin üç yıl öncesinde kendisine hapsini bildiren kişinin şu anki makamında yer alan sadaret kethüdası, Ruffin içeri girdiğinde ayağa kalkarak, yüksek sesle "*Mösyö Ruffin'e bir Osmanlı devlet adamı gibi davranılabileceğini*" söylemişti. Ruffin bu iltifata tüm iyi niyetiyle "divan üyelerinden aşağı kalmayacağı" cevabını vermişti. Bir başka gün ise Sadrazam Yusuf Paşa ile görüşmüş, kendisinden gördüğü saygı, hürmet, ikram ve hediyeler karşısında şaşkına dönmüştü. Heliopolis muharebesinde Fransız Doğu Ordusu karşısında savaşan fakat mağlup olan Yusuf Paşa, şahsen tanıyıp, saygı duyduğu birkaç Fransız subay ile ilgili Ruffin'e sorular yöneltmiş, Fransız milletinin şerefi ve sadakatinden sitayişle bahsetmişti: "*Fransızlar yaptıkları her şeyi iyi yaparlar, yiğitçe savaşır ve düşmanlıkları unuturlar*"[581].

Ruffin'in, Türk tarafı ile iyi ilişkilerini sürdürmeye devam ederek Sébastiani'nin işini bir miktar kolaylaştırdığı açıktır. Ruffin'in, Bonaparte'dan aldığı talimata göre Fransa'nın Pazvandoğlu isyanını desteklemediği hususunda Bâbıâli'yi ikna etmesi gerekmekteydi. Lakin Reisülküttap ile ön antlaşmanın usulleri konusunda da hararetli tartışmalar yapan Türk tarafını Tuna boyunda çıkan isyanlarda Fransız tesiri olmadığı konusunda ikna edememişti. Aynı talimatnamenin içeriği Sébastiani'nin misyonunun bir kısmını da oluşturmaktaydı. Buna göre iki temsilcinin vazifesi Pazvandoğlu isyanları ile ilgili olarak III. Selim'e Fransa'nın masumiyetiyle ilgili garanti verilmesi hatta isyanların önlenmesi için yardım teklifinde bulunulmasıydı[582].

---

[580] Ruffin'den Talleyrand'a, Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 204, fo 48-50.
[581] Thomas-Xavier Bianchi, *Notice Historique sur M. Ruffin*, Paris 1825, s. 32.
[582] Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 203, fo 29.

2. Türk-Fransız Barışı'na Doğru

Fransa barış antlaşmasının imzalanmasında en büyük engellerden biri olarak Lord Elgin'i görmekteydi. Fransız tarafı İngiliz elçisi Lord Elgin'in Bâbıâli'deki tesiri sebebiyle Türk-Fransız ön antlaşmasının III. Selim tarafından kabul edilmeyeceğinden endişe etmekteydi. Zira Ruffin'in Talleyrand'a göndermiş olduğu Kasım 1801 tarihli raporuna göre Bâbıâli nihai barış için hazırdı. Fakat Ruffin'e göre Reisülküttap, İngilizlerin Padişah üstündeki tesirini kabul etmekte ve Lord Elgin'in ön antlaşmanın özellikle 4. maddesine muhalefette bulunduğu yönünde gayri resmi bilgi vermekteydi. İngiliz muhalefetine uğrayan 4. madde ön antlaşmada yer aldıkça, nihai barış antlaşmasının tasdiki konusunda garanti verilememekteydi. Söz konusu 4. madde[583] ve 1. maddenin son fıkrası[584] ile sanki hiç Mısır seferi yaşanmamış gibi eski kapitülasyonların temini sağlanacak ve Mısır'da hangi devlet yeni imtiyazlar edindiyse, Fransa da "en imtiyazlı devlet statüsünde" olduğu için doğrudan aynı imtiyaza sahip olacaktı. Dolayısıyla İngiltere, Osmanlı Devleti üstündeki tahakkümünü yitirecekti.

11 Kasım 1801 tarihinde Ruffin'den Talleyrand'a gönderilen bir başka rapora göre Ruffin, Reisülküttap'ın endişelerini gidermek için ön antlaşma ile nihai antlaşmanın farklı olduğunu ve ayrı ayrı tasdik gerektiğini, ön antlaşma için verilen onayın, nihai antlaşma için geçerli olmayacağı hususunda garanti vermişti[585]. Fakat Ruffin'in bir kaynağına[586] göre Lord Elgin, Osmanlı devlet adamlarına "Bâbıâli ve Fransa arasındaki barışın sadece bir kere imzalanacağı" telkininde bulunmaktaydı[587].

---

583 4. madde: *Fransa Cumhuriyeti ve Bâbıâli arasındaki savaştan önce mevcut olan antlaşmalar bütünüyle yenilenmiş sayılacaktır. Bunun bir sonucu olarak Fransa Cumhuriyeti, Padişahın toprakları üstünde vaktiyle sahip olduğu ticaret ve seyrüsefer haklarından ve gelecekte en imtiyazlı devletlerin yararlanabildiği haklardan yararlanabilecektir.* Bkz. Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE], TRA/18010018, madde 4.

584 *Tahliyeden sonra Bâbıâli tarafından Mısır'da diğer güçlere verilen imtiyazlar Fransa için de tanınacaktır.* Bkz. Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE], TRA/18010018, madde 1.

585 Ruffin'den Talleyrand'a, Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 203, fo 105-107, 20 Brumaire X (11.11.1801).

586 Aynı mektuba göre Ruffin'in kaynağı büyük ihtimalle İstanbul'daki İsveç maslahatgüzarıydı.

587 Ruffin'den Talleyrand'a, Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 203, fo 125/b, 28 Brumaire X (19.11.1801).

Lord Elgin, Bâbıâli'yi ön antlaşmanın kendisini alakadar eden maddelerinin değiştirilmesi için sıkıştırmakta, Ruffin'in vaadlerinin yalan olduğuna dair ikna etme teşebbüsünde bulunmaktaydı. Bunlara ek olarak yine aynı kaynağa göre İngiliz büyükelçi, Bâbıâli'nin tasarrufunda olan Mısır'ın yarısını istediği takdirde İngilizlere verebileceğini söylemişti.

Bu bilginin doğruluğu tartışmaya açık olmakla birlikte Aralık 1801 itibariyle Mısır'daki İngiliz kuvvetlerinin henüz bölgeyi terk etmemiş olması Fransız tarafında kaygı uyandırmaktaydı. Bu kaygılar ileriki aylarda Lord Elgin'in Mısır'a gayri resmî bir seyahat düzenlemesiyle doruğa ulaşacaktı[588]. Sébastiani'nin Fransız Dışişlerine göndermiş olduğu 11 Aralık 1801 tarihli muhaberat[589] bu endişeyi doğrular niteliktedir. Sébastiani muhaberatında, III. Selim ile 9 Aralık[590] tarihinde görüştüğünü belirterek Kaptan-ı Derya ile İskenderiye önündeki tüm Osmanlı donanmasının iki gün evvel dönüş yaptığından ve Mısır'da büyük değişiklikler olduğundan bahsetmektedir. Albayın aldığı bilgiye göre Mısır'daki İngiliz generali[591], Sadrazam ve Kaptan-ı Derya'ya tüm beylerin İngilizlere iadesi için baskı yapmıştı. Ayrıca Türklerin İskenderiye, Giza ve Süveyş hariç tüm Mısır'ı almalarına izin verildiği, bununla birlikte hala İskenderiye'de 2.500; Giza ve Süveyş'te iki farklı noktada toplam 7.000 İngiliz askerinin bulunduğu bilgisini vermişti.

Karal'a bakıldığında İngilizler, Fransız Doğu Ordusu'nu Mısır'dan çıkarmaya yardım etmenin karşılığında Bâbıâli'den Kızıldeniz'de bir liman ve Mısır'da bazı ticarî imtiyazlar isteyecekti. Fakat Türk-Fransız ön antlaşmasının 4. maddesine binaen Fransa da aynı hakka sahip olacağından, İngiltere buna mani olmak için Londra'da imzalanan İngiliz-Fransız ön antlaşmasının 5. maddesine dikkat çekerek Bâbıâli'yi sıkıştırmaktaydı[592]. Bu bağlamda Soysal da, 9 Ekim 1801 tarihinde Paris'te imzalanan

---

[588] Ruffin'den Talleyrand'a, Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 204, fo 245, 23 Ocak 1802.
[589] Horace Sébastiani'den Fransız Dışişleri Bakanlığı'na, Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 203, fo 178/a-178/b, 20 Frimaire X (11.12.1801).
[590] Sébastiani, 11 Aralık tarihli muhaberatında III. Selim'in huzuruna çıktığı gün için "dünden önceki gün" ifadesini kullanmıştır. Soysal'da bu tarih 8 Aralık olarak kayda geçmiştir. Bkz. İsmail Soysal, *Fransız İhtilâli ve Türk-Fransız Diplomasi Münasebetleri (1789-1802)*, s. 323.
[591] Bahsi geçen generalin, General Hutchinson olması kuvvetle muhtemeldir.
[592] Enver Ziya Karal, *Fransa-Mısır ve Osmanlı İmparatorluğu (1797-1802)*, s. 137.

ön anlaşma maddelerinin 14 Kasım'da, yani Sébastiani ön anlaşma metni ve Bonaparte'ın mektubu ile henüz İstanbul'a varmadan 12 gün önce, Bâbıâli tarafından tadil edilip Bonaparte'a geri gönderildiğinden bahsetmektedir[593]. Buna göre Reisülküttap ve sadaret kethüdasının katıldığı toplantıda ön anlaşma maddelerinin İngilizleri memnun edecek şekilde değiştirilip Seyyid Ali Efendi'nin Paris'te altına imzasını attığı muahedenin içeriğinin tahvil edilmesi kararlaştırılmıştı. Netice itibariyle ön anlaşmanın 1. maddesinde yer alan en imtiyazlı devlet ibaresi[594] kaldırılmıştı. 2. maddede ise Fransa'nın garantörlüğünü belirten ibare çıkarılmış, Yediada Cumhuriyeti'nin Fransa tarafından tanınacağı şartı değiştirilmemişti[595].

Bu esnada Ruffin, ön antlaşma maddelerinin onaylanıp onaylanmadığını öğrenmek için Bâbıâli'ye Dantan'ı birkaç defa göndermiş, Dantan Divan'ın toplandığını ve iki-üç gün içinde sonuçlanacağı cevabını almıştı[596]. Fakat ön antlaşmanın tadil edildiği bilgisini ise Lord Elgin'den öğrenmişti. Lord Elgin, Ruffin'e Bâbıâli üzerinde hiçbir tesiri olmadığını iddia ederek, İngiltere'nin istediği her şeyi zaten İngiliz-Fransız ön antlaşmasında elde ettiğini, Türk-Fransız ön antlaşmasının da İngiliz-Fransız ön antlaşmasındaki maddeleri yinelediğini ifade etmişti. Ayrıca Mısır'ın Osmanlı'nın mülkü olduğunu, Bâbıâli'nin Mısır'ın yarısını isterlerse İngilizlere verebileceğini belirterek, Britanya'nın Mısır üstündeki tasavvurlarını açık etmişti[597]. Böylece Ruffin'in anonim kaynağının bu konuda aktardığı söylentinin gerçek olduğu ortaya çıkmıştı. Elgin ayrıca Türk-Fransız ön antlaşmasının Divan tarafından tadil edilmesinin sebebini Ruffin'e açıklamıştı. Büyükelçiye göre Bâbıâli, Seyyid Ali Efendi'nin Fransız Dışişleri tarafından aldatıldığı kanaatindeydi ve bu yüzden ön antlaşmanın yeniden düzenlenmesi gerekmekteydi. Bu değişikliğin

---

[593] İsmail Soysal, *Fransız İhtilâli ve Türk-Fransız Diplomasi Münasebetleri (1789-1802),* s. 325.
[594] Bu ifade bahsi geçen maddede "*Bâbıâli tarafından Mısır'da diğer güçlere verilen imtiyazlar Fransa için de tanınacaktır.*" cümlesiyle açıklanmaktadır. Osmanlı Devleti ve Fransa ön antlaşmayla *status ante bellum*'u benimsediğinden, Fransa savaştan önceki imtiyazlarını geri kazanmaktaydı. Dahası diğer devletlere verilen imtiyazlar bahsi geçen bu maddeyle Fransa için otomatik olarak elde edilmekteydi. Fransa en kapitüler devlet olma özelliğini koruyacaktı.
[595] İsmail Soysal, *Fransız İhtilâli ve Türk-Fransız Diplomasi Münasebetleri (1789-1802),* s. 325-326.
[596] Ruffin'den Talleyrand'a, Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 203, fo 125, 19 Kasım 1801.
[597] Ruffin'den Talleyrand'a, Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 203, fo 125, 19 Kasım 1801.

Reisülküttap tarafından Talleyrand'a bir mektupla iletildiğini de eklemişti[598]. Ruffin bunun üzerine Bâbıâli'ye bir nota vererek durumun izahını talep etmişti[599].

Talleyrand, Bâbıâli'nin müzakereleri başarıyla yürütme konusunda Seyyid Ali'ye güvenmediğini düşünse de, ön anlaşma metninin başına bunların geleceğini kuşkusuz ön görmemişti. Seyyid Ali, hükûmet ve bizzat hükümdar tarafından tam yetkili temsilci olarak ön anlaşma müzakerelerinde yer almış, 9 Ekim tarihli metnin altına yine bu sıfatla imzasını atmıştı. Dolayısıyla Talleyrand, Seyyid Ali'nin onayından geçen metnin, İstanbul'da başka ülkelerin tazyikiyle değiştirebileceğini hesaba katmamıştı. Lord Elgin'in resmi ültimatomlarına, Tamara'nın şikâyetleri ile protestolarına boyun eğen Türk Hükûmeti'nin ön anlaşma metninde yaptığı bu değişiklikler, o esnada Paris'te bulunan ve hükûmetinin tüm yetkisini taşıyan Seyyid Ali'nin itibarının zarar görmesine sebep olmuştu. Seyyid Ali'nin 1798 senesinde Talleyrand tarafından Mısır seferi konusunda kandırıldığı gerçeği de Bâbıâli'nin sefirin arkasında durmadığı ihtimalini kuvvetlendirmekteydi. Sadece Ruffin, Seyyid Ali'nin yanında durmuş, Rus arabuluculuğuna başvurmadığı için ona yöneltilen sitemlere karşı Seyyid Ali'yi savunmuş, "*iki eski dostun, sadece uzak kaldıklarında birbirleriyle konuşmak için arabulucuya ihtiyaç duyabileceğini*" söylemişti. Bununla beraber Seyyid Ali, nihai barış antlaşmasının tam yetkili temsilcisi olarak Bâbıâli'nin kendisini görevlendirmesini istemekteydi[600].

Seyyid Ali Efendi'nin bu arzusuna rağmen Otto ve Hawkesbury arasında geçen ön antlaşma müzakerelerinde, Fransa ve İngiltere haricindeki müttefik devletlerin ileride yapılacak barış görüşmelerine müdahale etmemeleri hususunda fikir birliğine varılmıştı. Dolayısıyla Fransız temsilcisi Joseph Bonaparte ve İngiliz temsilcisi Lord Cornwallis müzakerelere yalnız başlamıştı. Görüşmelere Türk temsilcinin katılmasını istemeyen Fransa, Türklerin Londra'daki İngiliz-Fransız ön anlaşma maddelerini zaten kabul ettiğini, Türk-Fransız ön anlaşmasının da Londra'dakine aykırı olmadığını,

[598] Ruffin'den Talleyrand'a, Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 203, fo 126, 19 Kasım 1801.
[599] Ruffin'den Bâbıâli'ye, Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 203, fo 249-250, 23 Ocak 1802.
[600] Maurice Herbette, *Une Ambassade Turque…,* s. 276, 281.

Bâbıâli'nin temsilcisine Amiens'de ihtiyaç bulunmadığını savunmaktaydı[601]. Bonaparte Amiens'deki temsilcisi olan kardeşi Joseph Bonaparte'a Seyyid Ali'yi Amiens'de görmek istemediğini ve Türkiye'nin toprak bütünlüğünü koruyan maddenin kabul edilmesi için Türk sefirinin bizzat orada bulunmasına gerek olmadığını yazmıştı[602]. Seyyid Ali ise Şubat ayında Amiens'te müzakerelerde bulunan İngiliz temsilci Lord Cornwallis'e bir mektup göndererek kendisinin de müzakerelerde bulunması yönünde hükûmetten emir aldığını bildirmişti[603].

Seyyid Ali'nin Amiens'e gitme ısrarı ve Fransa'nın tüm bu talepleri ısrarla reddetmesi işlerin karmaşık bir hal almasına neden olmuştu. Bonaparte, 19 Şubat 1802 tarihli notasında bu karmaşık meseleyi gayet sade bir şekilde özetlemektedir: "*... Fransa ile Bâbıâli arasında ön barış anlaşması imzalanmış ve Londra anlaşmasına aykırı olmayacak şekilde onaylanmıştı. Dolayısıyla bahsi geçen anlaşmaya aykırı olmadığından, Türk-Fransız ön antlaşmasını onaylanmış kabul etmekteyiz. Bu arada Bâbıâli'ye giden Fransız Albay, tali entrikaları engelledi. Sultan, Birinci Konsül'e yazdığı mektubunda doğrudan Fransa ile görüşmek ve ön anlaşmayı nihai anlaşmaya dönüştürmek arzusunda olduğunu ifade etti. Sonuç itibariyle Paris'teki Bâbıâli elçisi gerekli olan yetkileri ve talimatları aldı. Birinci Konsül tarafından kabul edilen bu elçi, ... edep ve hürmet gereği meseleleri İngiliz temsilciye aktarması gerektiğini söyledi. Birinci Konsül, İngiliz temsilciye bu durumun haber verilmesi için Osmanlı elçisinin bu istediğini derhal kabul etti. Fransa ile nihai barış kesindir. Bâbıâli ve Fransa gibi iki büyük güç arasında doğrudan yapılmayan herhangi bir anlaşma, ancak bir ateşkes sayılabilir. Diplomatik sistemde iki tür ittifak vardır: doğal ittifak ve tesadüfi ittifak. İngiltere'nin Bâbıâli ile ittifakı yalnızca tesadüfi olduğundan, Fransa ön anlaşmalarda mütareke şartını koymak zorunda kaldı. Fakat özel düzenlemelerin yapılması hususunun ele alınması şarttır. Aksi yönde hareket etmek, bu iki gücü* (Fransa ve Osmanlı) *tesadüfi müttefik sınıfına sokacaktır. Fakat her iki ülke de aslında doğal müttefiktir. Fransız tam yetkili temsilcinin bu konuda garanti verebileceği iki*

[601] İsmail Soysal, *Fransız İhtilâli ve Türk-Fransız Diplomasi Münasebetleri (1789-1802)*, s. 328.
[602] Bonaparte'dan Joseph Bonaparte'a, *Correspondance de Napoléon Ier*, C. VII, no: 5984, 8 Mart 1802, s. 406.
[603] Seyyid Ali Efendi'den Cornwallis'e, Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 203, fo 286, Şubat 1802.

şey vardır: İlki, bu anlaşmada hiçbir gizli madde olmayacağı, ikincisi de tamamıyla ön anlaşmalara bağlı kalınacağıdır. Britanya Majesteleri'nin ileri süreceği başka herhangi bir koşul, makul sayılmayacaktır."[604]

Görünen o ki, Seyyid Ali'nin Lord Cornwallis ile yazışmaları Bonaparte'ın bilgisi dâhilindedir. Fakat Lord'un kendisi de Seyyid Ali'den mektuplar aldığı konusunu Joseph Bonaparte'a yazmış olduğundan, meselenin bu yönü bir sır değildi. Soysal nazarında Seyyid Ali'nin Bâbıâli'den aldığı talimatlara göre davranarak Amiens'e katılmak istemesi, Bonaparte ve Talleyrand'da büyük öfkeye sebep olmuştu. Talleyrand Reisülküttap'a bir mektup göndererek yapılacak barış antlaşmasının sadece onu ilgilendiren ülkeler arasında yapılmasının makul olduğu ve Osmanlı'nın Amiens'e bir temsilci göndermesine hiç gerek olmadığını yazmıştı. Şayet Seyyid Ali ve kendisi arasında Paris'te ayrıca telakki edilecek görüşmeler neticesinde Bâbıâli ve Fransa arasında bir nihai barış anlaşması imzalanmazsa, Fransa'nın İtalya'daki ordusunun Rumeli'yi veya Osmanlı Devleti'nin herhangi bir başka toprağını zapt edeceği konusunda tehdit etmişti. Bunlara ek olarak Bonaparte'ın kendi yazışmalarında rastlanılmamışsa dahi, Soysal'ın aktardığına göre Birinci Konsül'ün Mart 1802 başlarında Seyyid Ali'yi huzuruna alarak, "*sizin Amiens'e gitmenize gerek yoktur. Biz Türkiye'nin şerefini müdafaa ederiz. Barış anlaşması burada* (Paris'te) *ayrıca müzakere edilmeli ve tanzim olunmalıdır*" demişse de Seyyid Ali "benim aldığım talimat müttefik sıfatıyla Amiens'de barış anlaşmasını yapmaktır" diyerek sefirin görüşmelere katılmaması konusunda ısrar etmişti[605]. Nitekim bu görüşmenin Seyyid Ali için ehemmiyeti büyük olmalıdır. Çünkü henüz eylül ayında Türk sefirin Bonaparte'a göndermiş olduğu bir mektuptan Birinci Konsül'ün kendisini görmezden gelerek, yok saymasına içerlediği anlaşılmaktadır[606]. Bâbıâli'nin 9 Ekim ön anlaşmalarını Türk sefirin onayladığı şekilde kabul etmeyerek onu Fransa nezdinde itibarsızlaştırması Seyyid Ali'nin bir diplomat olarak kariyerinin bitmesine neden olmuştur. Nitekim Bâbıâli de bunun farkında olmalıydı ki, daha sonra Paris'te iki ülke

---

[604] *Correspondance de Napoléon Ier*, C. VII, no: 5962, 19 Şubat 1802, s. 388.
[605] İsmail Soysal, *Fransız İhtilâli ve Türk-Fransız Diplomasi Münasebetleri (1789-1802),* s. 326-327.
[606] Seyyid Ali Efendi'den Bonaparte'a, Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 203, fo 27, 1 Vendémiaire X (23.09.1801).

arasında yapılması planlanan barış görüşmelerine Seyyid Ali'yle değil Seyyid Galip Efendi'yle katılma kararı almıştı.

Gerek Fransız dışişleri bakanı gerekse Birinci Konsül'ün şahsen gösterdiği bu hiddet, Osmanlı tarafına yansımışsa da Bonaparte'ın kendi muhaberatına aksetmemiş görünmektedir. Fransa o esnada dahi Osmanlı Devleti'nin dostluğuna ihtiyaç duymaktaymış gibi davranmakta ve Türk-İngiliz ittifakını kırmak istemekteydi. Bonaparte'ın Amiens'deki temsilcisi Joseph Bonaparte'a 9 Mart tarihinde göndermiş olduğu bir mektupta[607] "*Amacım Bâbıâli ile bir anlaşma yapmaktır… Şu an önümde belgeler olmadığından Türkiye'nin toprak bütünlüğünü garanti eden bir madde var mı bilemiyorum. Böyle bir madde koymak zorunlu görünüyor. İmzalaman için gereken tüm yetkiyi sana veriyorum… Ben de senin gibi daha fazla zaman kaybedilmemesi gerektiğine inanıyorum. Bitirmek için ne gerekiyorsa yap ve imzala…"* şeklinde talimatlarını yazmış ve Osmanlı'nın bütünlüğünü koruyan maddenin eklenmesi gerektiğini belirterek İngiltere karşısında Osmanlı Devleti'nin dostu ve müttefiki sıfatını geri alma niyetinde olduğunu göstermek istemişti. Nitekim 16 Mart 1802 tarihinde anlaşma metni üzerinde yapmış olduğu düzenlemede *"Bâbıâli ile ilgili olarak, 19. madde, sonuncu madde olmalıdır.* ***Britanya Majesterleri'nin müttefiki*** *ifadesini çıkartmalıyız. Çünkü bu sıfat başlı başına büyük kuvvet ihtiva etmektedir ve Bâbıâli'yi tanımlayan bir sıfat değildir. Bu nedenle oldukça basit şekilde ifade etmek istiyorum ki bu anlaşmanın hükümleri Bâbıâli için de geçerlidir."* yazmıştı[608].

Bonaparte, Osmanlı Devleti ile İngiltere arasındaki ittifakı bitirmek ve Bâbıâli'deki İngiliz etkisini kırmak niyetindeydi. Bu amaçla Amiens Barışı metninde bir boşluk oluşmaması için metin üzerinde yaptığı düzenlemeleri Fransız temsilcisi Joseph Bonaparte'a göndermiş, endişelerini tekrar tekrar dile getirmişti: *"Büyük Britanya'nın müttefiki ibaresini çıkarmak çok önemli. Çünkü bu Rusya'nın müttefiki, İmparator'un müttefiki, Fransa'nın eski müttefiki demektir. En iyisi Büyük Britanya'nın müttefiki ifadesini toptan çıkartmak. Bu çok önemli bir madde. Bu*

[607] Bonaparte'dan Joseph Bonaparte'a, *Correspondance de Napoléon Ier*, C. VII, no: 5986, 9 Mart 1802, s. 407.
[608] *Correspondance de Napoléon Ier*, C. VII, no: 5996, 16 Mart 1802, s. 413.

kelimeler İngiltere'ye bizim için uygun olmayan şekilde üstünlük verecektir."[609] Mamafih 27 Mart 1801 tarihinde Amiens'de imzalanan barış anlaşmasının Osmanlı Devleti'ni ilgilendiren 19. maddesinde Bonaparte'ın tüm gayretine rağmen **Britanya Majestelerinin müttefiki** ibaresi kullanılmıştı[610].

a. Amiens Sonrası Türk Fransız Barış Antlaşması

III. Selim; 27 Mart 1802 tarihli Amiens Barış'ından sonra, antlaşmayı onaylamak için 13 Mayıs tarihinde bir iltihakî akit[611] hazırlatarak 16 Mayıs günü Paris'e göndermişti. Ayrıca Fransa ve Osmanlı arasında nihai barış anlaşmasını imzalamak üzere Seyyid Galib Efendi'yi 1 Nisan'da Paris'e göndermişti. Galib Efendi 1 Haziran günü yanında Dupas ve tercüman Dantan olduğu halde Paris'e varmış ve maiyetiyle birlikte Osmanlı elçilik binası olan Monaco konağına[612] yerleştirilmişti.

Türk elçisi, geldiği gün tercümanını Talleyrand'a göndermiş, ertesi gün 2 Haziran'da da bakan ile ilk görüşmesini gerçekleştirmişti. Galib Efendi, Bâbıâli'den aldığı talimatlara göre Fransa ile İngiliz ve Rusları küstürmeden müzakere edecek ve hatta şayet gerekirse Fransız Hükûmeti'yle yapılacak görüşmelere arabulucu olarak katılmalarına da müsaade edecekti. Galib Efendi Paris'e ulaştığında Amiens Barışı imzalanmış ise, Fransa ile barış müzakerelerine başlaması talimatını almıştı. Ayrıca İngiltere bu müzakerelerde Londra ön anlaşmasını ileri sürüp muhalefette bulunursa, İngiliz temsilcinin onayına ihtiyaç duymadan duruma göre davranması emredilmişti. Sefire verilen bir diğer talimat da, şayet Amiens Barışı imzalanmamış ise İngiltere ile mevcut ittifakın feshinin yapılması yönündeydi. Bu durumda İngiltere'ye bazı tekliflerde bulunabilecek, olumlu sonuç alınamazsa muharebe yoluna gidilecekti.

Nitekim 26 Haziran'da Dışişleri kâtibi tarafından hazırlanmış metne, Bâbıâli'den yukarıdaki şartlara onay verildiği bilgisini alan Galip Efendi imza atmış ve üç yıl süren Türk-Fransız savaşı sona ererek iki devlet arasında barış yapılmıştı. III.

---

[609] Bonaparte'dan Joseph Bonaparte'a, *Correspondance de Napoléon Ier*, C. VII, no: 6004, 22 Mart 1802, s. 419.

[610] 27 Mart 1802 Amiens Barış Antlaşması'nın tam metni ve ilgili madde için bkz. Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE], TRA/18020001.

[611] Akdin tam metni için bkz. Ignace de Testa, *a.g.e.*, C. II, s. 139-140.

[612] *Hôtel de Monaco*. Burası Seyyid Ali Efendi'nin de ikamet ettiği Türk Büyükelçiliği konağıydı. 1808 senesine kadar Osmanlı Devleti Paris'te bu binada temsil edilmişti. Bugün bu binada Polonya Cumhuriyeti Büyükelçiliği bulunmaktadır.

Selim’den “fazla uzatma” salahiyeti alan Türk sefiri aşağıdaki maddelere imza atarak, sadece barış antlaşması değil, aynı zamanda kapitülasyonların yenilenmesine ve aynı zamanda ittifak paktı oluşturulmasına onay vermiş, iki ülke arasında yeni bir döneme girilmesine vesile olmuştu.

Madde 1 - Gelecekte Fransa Cumhuriyeti ile Bâbıâli arasında barış ve dostluk olacaktır. İki Devlet arasındaki düşmanlıklar bundan böyle sona erecektir.

Madde 2 - Savaş zamanından önce, iki devlet arasında var olan her türlü ilişkiyi belirleyen antlaşmalar ve kapitülasyonlar yenilenmiştir. Bu yenilenmenin sonucu olarak Fransızlar Osmanlı topraklarında diğer devletlere tanınan bütün imtiyazlardan faydalanma hakkına sahiptir. Bâbıâli, Fransız bayrağı taşıyan Fransız ticari gemilerinin bundan böyle, herhangi bir ihtilaf olmaksızın Karadeniz’de serbestçe seyrüsefer hakkından yararlandığını kabul eder. Bâbıâli ayrıca, söz konusu Fransız gemilerinin diğer imtiyazlı milletlerin ticaret gemilerinin sahip olduğu haklardan faydalanmasına muvafakat eder. Bâbıâli ve Cumhuriyet Hükûmeti, iki devletin ticaret gemilerinin seferine yardımcı olacak şekilde denizlerdeki her türlü korsanlık faaliyetlerinin önlenmesi için müştereken tedbirler alacaklardır. Bâbıâli, Fransız ticaret gemilerinin Karadeniz'deki seyirlerini her türlü korsanlığa karşı korumayı taahhüt eder. Bu madde ile Fransızlara tanınan ayrıcalıklar Fransız Cumhuriyeti denizlerinde ve topraklarında Bâbıâli'nin tebaasına ve bayrağına da garanti edilmektedir.

Madde 3 - Fransız Cumhuriyeti, Karadeniz'e kıyısı olan Osmanlı topraklarında, Fransız ticaretinin ihtiyaçlarının bir tesisi lüzumlu kıldığı yerlerde kurulabilecek ticari mümessil ile komiserliklerinde ve Bâbıâli topraklarının diğer bölgelerinde Fransa'nın savaştan önce sahip olduğu aynı haklar, ayrıcalıklar ve imtiyazattan istifade edecektir.

Madde 4 - Bâbıâli, Fransa ile İngiltere arasında Amiens'te (26 Mart 1802/22 Zilkade 1216) yapılan anlaşmayı kabul eder. Bu antlaşmanın Bâbıâli ile ilgili tüm maddeleri resmen taahhüt edilmiştir.

Madde 5 - Fransa Cumhuriyeti ve Bâbıâli, karşılıklı toprak bütünlüğünü garanti ederler.

Madde 6 - Savaş sırasında mallarına el konulan veya haczedilen vatandaşlara ve tebaaya verilecek tazminatlar, İstanbul'da her iki ülkenin temsilcileri ile iki hükûmet arasında yapılacak hakkaniyetli bir düzenleme ile belirlenecektir.

Madde 7 - İki ülkede gümrük vergilerine ilişkin doğabilecek tartışmalar hususunda yeni düzenlemeler yapılıncaya kadar eski kapitülasyonlar dikkate alınacaktır.

Madde 8 - Savaş nedeniyle iki ülkede halen tutuklu bulunan savaş esirleri varsa, bunlar fidye ödenmeden derhal serbest bırakılacaktır.

Madde 9 - Fransız Cumhuriyeti ve Bâbıâli, işbu antlaşma ile birbirlerinin nezdinde en imtiyazlı devlet haline gelmiştir. Diğer devletlere verilecek imtiyazlar, bu antlaşmada açıkça belirtildiği üzere, birbirlerine de verilmiş sayılacaktır.

Madde 10 - Bu antlaşma seksen gün içinde Paris'te onaylanacaktır.

Antlaşmanın bir de gizli maddesi olarak: Fransa, diğer devletlerle savaşa girdiği takdirde Osmanlı Devleti'ni kendisine destek vermesi için zorlamayacağını taahhüt etmektedir [613].

b. Kapitülasyonların Yenilenmesi ve Fransa'nın Karadeniz'deki Ticareti

Karadeniz'de Fransızlarca kullanılması planlanan ticaret limanlarının detaylı bilgilerini, bununla beraber tüm Karadeniz bölgesi yerleşim birimlerinin sosyal, ekonomik, coğrafi bilgilerini ihtiva eden bir rapor[614] Türk-Fransız ön anlaşmalarının imzalanmasından sadece iki hafta sonra Fransız Dışişleri Bakanlığı'na sunulmuştu. 9 Ekim ön anlaşmasının 4. maddesinin[615] şartlarına göre, Rusya'nın Karadeniz'de elde

[613] Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE], TRA/18020010; Ignace de Testa, *a.g.e.*, C. II, s. 146-148.

[614] Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 203, fo 65-76, 2 Brumaire X (26 Ekim 1801).

[615] *Fransa Cumhuriyeti ve Bâbıâli arasındaki savaştan önce mevcut olan antlaşmalar bütünüyle yenilenmiş sayılacaktır. Bunun bir sonucu olarak Fransa Cumhuriyeti, Padişahın toprakları üstünde vaktiyle sahip olduğu ticaret ve seyrüsefer haklarından ve gelecekte en imtiyazlı devletlerin yararlanabildiği haklardan yararlanabilecektir.*

ettiği ve gelecekte de edeceği her türlü imtiyazdan Fransa da faydalanabileceği için, yukarıda bahsi geçen raporun, ön anlaşmanın imzalanmasından hemen sonra hazırlanması oldukça anlamlıdır. Bonaparte daha sonra konuyla ilgili Rus Çarı I. Aleksandr'a bir mektup[616] göndermiş ve Karadeniz'in önemini şöyle anlatmıştı: *"Akdeniz limanlarımızdan Karadeniz'e bir ticaret yolu açabilsek, ülkelerimizin kazanacağı çok şey olurdu, Katerina'nın böyle bir projesi vardı. Ülkeniz ve Fransa arasında doğrudan ticaretin faydası çok büyük olurdu. Kolonilerimizin ve imalathanelerimizin ürettikleri ürünleri Marsilya'dan doğrudan Karadeniz limanlarına getirebilir, karşılığında da ülkenizin büyük nehirleriyle denize kolayca ulaştırdığı buğday, kereste ve diğer ürünleri temin edebilirdik. Böyle bir ticari hamleyi oluşturabilseydik, Majestelerinin saltanatının parlamasını ve güçlerimizin yeni ve ortak bir çıkar üstünde birleşmesini sağlardık".*

Gerçekten de Galib Efendi 7 Haziran 1802'de yani Paris'e vardıktan birkaç gün sonra Bonaparte ile Karadeniz konusunda görüşmüş, Bonaparte Rusya'ya Karadeniz'de verilen dolaşım hakkının Fransa'ya da verilmediği takdirde Türk-Fransız barış antlaşmasının yapılmasının mümkün olamayacağı konusunda sefiri uyarmıştı. Fakat Galib Efendi'ye Bâbıâli tarafından Karadeniz'in Fransız ticaretine açılmaması yönünde talimat verilmişti. Şayet Fransa tarafından böyle bir talep gelirse Galib Efendi'nin, Rusya'nın bu konuda sorun çıkaracağını bahane ederek, meseleyi geçiştirmesi istenmişti[617]. Bunun üzerine Galib Efendi, Bâbıâli'den aldığı bu talimata uyarak Rusya'nın konuya muhalefet edeceğini belirtmişse de, Bonaparte Fransa'nın daha evvelden Rusya ile konu hakkında görüştüklerini ve Rusya'nın meseleye itiraz etmeyeceğini temin ettiğini bildirmişti. Bonaparte tüm bunlara ek olarak Fransa Karadeniz'de ticaret hakkı elde ederse, Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünün teminat altına alacağını belirtmişti[618]. Bonaparte Rusya'nın meseleden haberdar olduğunu ve rızasının bulunduğunu söylese de, bundan sadece üç ay önce İstanbul'dan

---

[616] Bonaparte'dan Çar'a, *Correspondance de Napoléon Ier,* C. VII, no: 5957, 27 pluviôse X (16 Şubat 1802), s. 384-385.

[617] "*…bu babda Fransalunun ısrarı zuhurunda iktizasına göre hareket eylemesi…*" Bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Âmedî Galib Efendi'nin Murahhaslığı ve Paris'ten Gönderdiği Şifreli Mektuplar", *Belleten,* C. 1, S. 2, Ankara 1937, s. 374-375.

[618] İsmail Soysal, *Fransız İhtilâli ve Türk-Fransız Diplomasi Münasebetleri (1789-1802),* s. 330-331; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Âmedî Galib Efendi'nin Murahhaslığı…, s. 403.

Dışişleri Bakanlığı'na gönderilen bir raporda[619] Ruffin; *"Petersburg sarayı Karadeniz'de bizim sancağımızın olmasına asla izin vermeyecektir. Bana öyle geliyor ki Mare Liberum*[620] *prensibini kabul eden 1780'deki ilk Tarafsızlar Birliği'nin üyelerinden biri olan bu saray (Petersburg) bizim Karadeniz'e girmemize engel olmak isterlerse kendileriyle çelişmiş olacaklardır."* ifadelerini kullanmıştı.

Galib Efendi, Haziran ayı boyunca yaptığı görüşmelerin özeti ile Bonaparte'ın talebini bir rapor halinde Bâbıâli'ye göndermişti. Bâbıâli de bu talep üzerine *"Fransalunun işbu ticaret maddesine kemâli ısrarları cezm olunmağla vakit ve hale nazaran işi uzatmayup heman Karadeniz ticaretine dahi ruhsat itasiyle tekmili maslahatı hayriye eylemesi"*ni uygun bulmuştu[621].

Karadeniz'de ticarî imtiyazlar elde etmek Fransa için son derece önem taşıdığından, Talleyrand konuyla ilgili maddenin onaylanmasını şansa bırakmak istemiyordu. Dolayısıyla, 30 Haziran'da III. Selim'in onayının Paris'e gelmesini beklemeden, İstanbul'daki Fransız maslahatgüzarı Ruffin'e detaylı bir talimatname[622] yollayarak Ruffin'in İstanbul'da gerekli ayarlamaları yapmasını istemişti. Bu talimatname, Mısır seferinin başarısızlıkla sonuçlanması akabinde Fransa'nın Osmanlı Devleti üstündeki tasarılarının anlaşılması açısından önem arz etmektedir:

"*Yurttaş* (Ruffin) *size Bâbıâli ile Fransa Cumhuriyeti arasında yapılacak antlaşmayı ileterek en kısa sürede* (Bâbıâli'ye) *onaylatmanız yönünde sizi görevlendiriyorum. Bu antlaşma iki devlet arasındaki eski ilişkileri onurlu ve mutlak bir şekilde yeniden tesis edebilecek niteliğe sahiptir. Osmanlı Hükûmeti'nin gözündeki saygınlığımız ve İstanbul'a geri dönüşümüz konusunda bu onayın gecikmemesi çok önemli...*"[623] diyerek talimatnamenin devamında anlaşmanın içeriğinde iki temel prensibin yattığını açıklamıştı. Bunlar eski kapitülasyonların yenilenmesi ve

---

[619] Ruffin'den Fransa Dışişleri Bakanlığı'na, Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 203, fo 406, 4 Germinal X (25 Mart 1801).
[620] Lat. Deniz Serbestisi. Kimseye ait olmayan uluslararası sular.
[621] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Âmedî Galib Efendi'nin Murahhaslığı…, s. 375.
[622] Dışişleri Bakanlığı'ndan Ruffin'e talimatname, Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 204, fo 151-154, 11 Messidor X (30.06.1802).
[623] Dışişleri Bakanlığı'ndan Ruffin'e, Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 204, fo 151, 30.06.1802.

Karadeniz'de Fransızlara ticaret hakkı tanınmasıydı: "*Bu antlaşma Türkiye'de geçmiş zamanda elde ettiğimiz kapitülasyonların yenilenmesidir... Birinci Konsül, kapitülasyonların tüm garantileriyle birlikte Karadeniz'de Fransız ticaretine izin verilmediği takdirde, Bâbıâli ile antlaşma yapmamaya karar vermiştir*."[624] Talleyrand, Ruffin'e kapitülasyonların 7. maddesinde yer alan gümrük resimlerinin Osmanlı Hükûmeti tarafından değerlendirilerek düzenlenmesi talimatını vermişti[625]. Nitekim imzalanan antlaşma metninde yeni bir düzenleme yapılıncaya kadar eski kapitülasyon şartlarının aynen devam ettiğini görmekteyiz[626]. Bu da, 7. maddeyle ilgili yeni bir düzenleme getirilmediği anlamına gelmekteydi.

Bu satırlar Fransa'nın 1798'de kaybettiği tüm ticarî haklar, denizlerde dolaşım hakkı ve gümrük resmi imtiyazlarının tekrar eskisi gibi, hatta Fransa açısından daha avantajlı reformlarla yenileneceği sinyalini vermekteydi. III. Selim'in ordusunun modernizasyonu için Fransa'ya, dolayısıyla da bu barış antlaşmasına duyduğu büyük ihtiyaç neticesinde, Bonaparte Mısır'ı ve Akdeniz'i kaybetse de, Karadeniz'i kazanmış görünmekteydi.

Antlaşmanın özellikle 2. maddesi Fransa için avantajlıydı zira bu madde, Fransız gemilerinin Karadeniz'e giriş-çıkış ve serbest dolaşımı için her defasında Bâbıâli'nin rızasının alınmayacağı veya bekleme süresinin kısalacağı anlamına gelmekteydi. 1787'de Rusya ile yaptığı antlaşmayla elde ettiği kapitülasyonlarla Karadeniz'de varlık göstermeye çalışan Fransa, Osmanlı Devleti'nden de aynı imtiyazı almak istiyordu. Dolayısıyla başarısızlıkla sonuçlanan Mısır seferinin, Fransa'ya avantaj sağlayan sonuçlarından birisi Bâbıâli'den koparılan bu imtiyazdı. Çünkü bilindiği üzere Levant/Doğu Akdeniz ticaretinin Osmanlı ile yapılan savaş sebebiyle kesintiye uğraması, özellikle Fransa'nın Akdeniz'deki ticari merkezi olan Marsilya ticaretine zarar vermişti. Dolayısıyla Karadeniz'de ticaret gemilerinin serbest dolaşım hakkının elde edilmesiyle, bu zararın kapatılması planlanmaktaydı. Bonaparte

[624] Dışişleri Bakanlığı'ndan Ruffin'e, Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 204, fo 153, 30.06.1802.
[625] Dışişleri Bakanlığı'ndan Ruffin'e, Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 204, fo 152, 30.06.1802.
[626] Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE], TRA/ 18020010, 25 Haziran 1802, Paris Antlaşması ve gizli maddeleri.

nezdinde Paris Antlaşması'nın bu 3. maddesinin pratiğe geçirilmesi hayatî önem arz etmekteydi. Zira anlaşmanın aynı maddesi, *ad valorem* gümrük resminin %5 oranından[627] daha fazla vergi almak niyetindeki Osmanlı'ya karşı yasal açıdan bağlayıcı bir madde olacaktı.

Esasında 1802'ye kadar Rusya Karadeniz'de ticareti geliştirmek için birçok Avrupa devletine imtiyazlar vermiş ve limanlarını yabancı tüccara açmıştı. 1782'de II. Katerina yabancı ticaretini teşvike yönelik somut adımlar atmış, gümrük vergilerini %25 oranında düşürmüştü[628]. 1784'te Avusturya, 1787'de Napoli ve Fransa, Rus desteğiyle Karadeniz'de transit ticarete başlamışlardı[629]. Fakat daha önce değinildiği gibi Fransız Devrimi ve akabindeki Devrim ve Napolyon savaşlarının etkileri Karadeniz'deki ticareti engellemişti. 1792'de, Rusya Karadeniz'in kuzey kıyılarındaki son büyük muhkem mevkii olan Özi'yi ve Hocabey'i Osmanlı Devleti'nden almasıyla[630] Karadeniz'de nüfuzunu arttırmış, Karadeniz ticaretini tekrar canlandırmaya çalışmıştı. Engin Rus topraklarından hammadde ve tahıl temin etmek isteyen Avrupalı devletler nazarında giderek önem kazanan Karadeniz, son derece sratejik bir bölge halini almıştı. Buraya akan büyük nehirlerin seyrüsefere uygun tabiatları sebebiyle orta Avrupa'dan Karadeniz'e neredeyse kesintisiz dolaşım yapmak mümkündü. Tuna Nehri, bu nehirlerin en önemlilerinden biri olarak Alman topraklarından gelen ürünlerin Karadeniz vasıtasıyla pek çok noktaya taşınabilmesini

---

[627] *Ad valorem* gümrük resmi ithal edilen malın değerine göre vergi alma sistemi olarak kullanılagelmiştir. Buna göre ithal edilen pahaca daha değerli malların vergisi de aynı nispette artmaktaydı. 1740 kapitülasyonlarında standarda bağlanan *ad valorem* oran %3 idi. Oranın %3'te kalması Fransa için daha avantajlıydı. Osmanlı Devleti oranı %5'e çıkartmak istese de 1740 kapitülasyonlarının şartlarını sağlayan 3. madde, oranın yükseltilmesine engel olacaktı. 1740 kapitülasyonlarının gümrük resimleriyle ilgili için bkz. Archives et manuscrits de la Bibliothèque universitaire des Langues et Civilisations, Manuscrits turcs, MS TURC 151-153, *Copie du texte des Capitulations franco-ottomanes de 1153 (1740) (Kitāb-i 'Ahdnāme-i Hümāyūn-i Saādet-Maḳrūn),* madde 10 ve madde 56. İnalcık, *ad valorem* gümrük resmi sisteminin malın değerinin biçilmesi konusunda büyük anlaşmazlıklara yol açtığını ve ileri tarihlerde Avrupalı devletlerin standart bir tarife sistemine geçmesi yönünde Bâbıâli'ye baskı yapıklarından bahsetmektedir. Bkz. Halil İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, C. I, Ed. Halil İnalcık-Donald Quataert, Çev. Halil Berktay, Eren Yayıncılık, İstanbul 2004, s. 249.

[628] Constantin Ardeleanu, "The Opening and Development of the Black Sea for International Trade and Shipping (1774–1853)", *Euxeinos,* 14/2014, s. 32.

[629] Kahraman Şakul, "From Mare Clausum to Mare Liberum: Black Sea Diplomacy in the Era of Russo-Ottoman Duopoly", *Kritika: Explorations in Russian and Eurasian History*, S. 21, No. 4, Güz 2020, s. 719.

[630] Cengiz Fedakâr, "1787-1792 Osmanlı-Rus Harplerinde Kılburun, Özi Nehri ve Hocabey Muharebeleri", s. 127-131.

mümkün kılmaktaydı. Aynı şekilde Dinyester de Doğu Avrupa'dan gelen malların Asya pazarında yer almasına vesile olmaktaydı.

1802 senesi Avrupa'sının genel barış ortamında, her millet kayıplarını onarıp, yaralarını sarmak ve savaş esnasında boşalan tahıl ambarlarını doldurmak için ticari faaliyetlere yönelmişti. Akdeniz ticaretinde sivrilen tüccar ve armatörler, Karadeniz'de de şubeler açmaya ve uçsuz bucaksız Rus topraklarından nehirler vasıtasıyla Karadeniz'e taşınan buğdayın her yöne sevkiyatını gerçekleştirilmekteydi. Tüm bu ticari ağın merkezinde ise Karadeniz ve Karadeniz'i dünyaya bağlayan Boğazlar yer almaktaydı. Tüm bu fotoğrafın dışında kalan İngiltere ancak Fransa'nın Mısır'ı işgaliyle birlikte Karadeniz'e girmeyi başarabilmişti. Artan Fransa tehdidine karşı Türkler ve Ruslar ile yapılan ittifaklar neticesinde İngiltere, Karadeniz'de transit ticaretin bir parçası olabilmişti. Bu esnada Türk-Fransız savaşı bitmiş, 1802'de iki devlet arasında imzalanan barış antlaşmasıyla Fransa tekrar oyuna dâhil olmuştu. Şimdi artık Karadeniz'de birden fazla büyük güç söz sahibi olmak istiyordu. Fransa ve Bâbıâli arasında yapılan 1802 antlaşmasının Karadeniz ticareti ile ilgili yukarıda zikredilen maddeler dünya kamuoyuna aksettiğinde, özellikle İngiltere, Prusya, İspanya, Hollanda gibi ülkeler arasında büyük yankı uyandırdığından bu ülkelerin temsilcileri de Karadeniz'de ticari imtiyazlar elde edebilmek için Bâbıâli'den taleplerde bulunmuşlardı. Bölgede dönen bu küresel rekabet, şüphesiz Boğazların hâkimi Osmanlı Devleti'nin etkin rol oynadığı yeni bir güçler dengesi sistemini oluşturacaktı. Sahip olduğu stratejik konumun ehemmiyetini idrak etmekte geç kalmayan Bâbıâli, bu yeni güçler dengesi modelini avantaja çevirecek ve dış siyasetinin bir parçası haline getirecekti.

Eylül 1802'de Karadeniz ticaretinin işler hale getirilmesi ile ilgili adımlar atan Fransız Hükûmeti, bölge coğrafyasının öğrenilmesi işini ilk sıraya koymuştu. Bununla ilgili olarak İstanbul'daki Fransız elçiliğine bir coğrafyacı atanmış, kendisine Karadeniz'in detaylı ve kesin haritalarının hazırlanması görevi verilmişti. Bundan başka, diğer Levant karasularında yer alan takımada, kayalık ve sahillerinin konumlarını belirleyerek, Osmanlı denizlerindeki seyrüsefer faaliyetleri için bir harita

koleksiyonu hazırlanması istenmişti[631]. Antlaşmanın imzalanmasını takip eden senelerde Fransa, Asya'da Ereğli, Sinop ve Trabzon'da; Avrupa'da da Varna ve Galati'de, hatta Odesa ile Herson'da da yerleşke kuracaktı. Tüm bu yerleşkelerin yetkili komiserleri 1803 senesinde İstanbul'daki Fransız elçisi olan Mareşal Brune yardımıyla, yetkili oldukları bölgelere gidip görevlerine başlayacaklardı[632]. 1802den sonra göreve gelen elçiler ve konsoloslara, özellikle Karadeniz ticaretinin devamı hususunda avantaj sağlanması için çeşitli yetkiler verilecekti.

Kapitülasyonlara ait bir diğer hüküm de, 9. ve 2. maddelerde yer almaktaydı. Buna göre iki ülke de birbirinin nezdinde en imtiyazlı ülke konumundaydı. Aynı zamanda 2. maddede yer alan "aynı imtiyazlar Fransız Cumhuriyeti denizlerinde ve topraklarında Bâbıâli'nin tebaasına ve bayrağına da garanti edilmektedir" ibaresi mütekabiliyet prensibi açısından önem arz etmektedir. Soysal, bu maddede yer alan mütekabiliyetin göstermelik olduğunu ifade etmektedir, bundan sadece sınırlı sayıda Rum ve Ermeni gayrimüslim Osmanlı tebaasının istifade edebildiğini belirtmektedir[633] . Lakin Talleyrand'ın Ruffin'e göndermiş olduğu talimatnamede geçen "*Bu antlaşma Türklerden elde ettiğimiz eski kapitülasyonların yenilenmesi olduğu kadar, Osmanlıların da yeni kapitülasyonlar elde etmesi anlamına gelmektedir… Eski ilişkilerimizin yeniden tesisi ve tam mütekabiliyet ilkeleri bir kez kurulduktan sonra, geri kalanı tartışılır…*" ifadeleri[634] bu bağlamda dikkat çekicidir. Zira Talleyrand ve Ruffin'in yazışmalarının Fransız tarafının kendi içindeki yazışamalar olduğunu unutmamak gerekmektedir. Dolayısıyla Fransızlar gerçekten de mütekabiliyet ilkesini benimseme niyetlerinde samimiymiş gibi görünmekteydiler.

Fransa'ya sağlanan imtiyazlar her zaman kâğıt üzerinde kalmamış, pratikte daha fazla imtiyaz elde etmişlerdi. Geçmişte, resmi belgelerde bu imtiyazlardan faydalananların yalnızca Latin Hristiyanları ve Batılılar olduğu görülmektedir. Yani

---

[631] Bonaparte'a sunulan rapor, Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 204, fo. 495.
[632] Levant ve Karadeniz'de yetkilendirilen komiserliklerin durumu, Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 205, fo. 493, Şubat-Mart 1803 (Ventôse XI).
[633] İsmail Soysal, *Fransız İhtilâli ve Türk-Fransız Diplomasi Münasebetleri (1789-1802),* s. 336.
[634] Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 204, fo 152/b, 11 Messidor X (30.06.1802).

yalnızca Osmanlı topraklarında görev yapan ve Fransız kordiplomatiğine mensup kişiler bu haklardan istifade etme hakkına sahipti. İstanbul'daki Fransız elçisi ya da diplomatik temsilcileri her zaman Osmanlı'nın gayrimüslim, özellikle de Katolik tebaasının çıkarlarını savunmaktaydılar. Ancak Osmanlı Devleti'nin tebaası olan Hristiyanlar, Katolik olsalar dahi, kapitülasyonlarla elde edilen bu haklara çoğu zaman sahip olamamışlardı. Fakat zaman içinde, özellikle Fransız Devrimi sonrasında değişen dünya düzeninde, Doğu Hristiyanları da (Levantenlerden ayrı olarak) tedricen Fransız elçiliğinin ilgi alanına girmeye başladı. Ayrıca, 25 Haziran 1802 tarihli antlaşmanın hükümleri, durumu kapitülasyonlar özelinde yeni bir aşamaya getirmişti. Bu tarihe kadar kapitülasyonlar Padişah'ın Fransa'ya bahşettiği bir lütuf, tek taraflı bir imtiyazdı. Fakat 1802 antlaşması iki hükûmet tarafından imzalanmış, dolayısıyla iki taraflı olarak hazırlanan bir akit haline gelmişti. Dolayısıyla Fransa'nın durumu, özellikle İngiltere ve Rusya karşısında benzersiz şekilde güçlenmiş bulunmaktaydı[635].

Daha önce değinildiği gibi bu anlaşma sadece bir barış ve kapitülasyon antlaşması değil, aynı zamanda bir ittifak antlaşması olarak kaleme alınmıştı. Bu hususta antlaşmanın 5. maddesinde yer alan "birbirinin toprak bütünlüğünü garanti eder" ibaresinin, iki ülke arasında hem saldırmazlık hem de savunma paktı teşkil ettiği söylenebilir. Mamafih antlaşmanın gizli maddesinin mahiyeti Osmanlı Devleti'nin Fransa'nın yanında savaşa girmesi için mecbur bırakılamayacağını belirttiğinden, 5. maddenin anlamı değişikliğe uğramaktadır. Buradan sadece Fransa'nın, Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü temin edeceği yönünde bir bağlayıcılığı olduğu çıkarılabilir. Dolayısıyla 5. maddenin yalnızca mütekabiliyet prensibine göre hazırlanmış bir saldırmazlık paktı işlevi göreceğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Talleyrand barış anlaşması görüşmeleri boyunca, bir diplomat ve tecrübeli bir siyasetçi olarak, Galib Efendi'yi oldukça zorlamış, tavır ve davranışları sefirin raporlarına konu olmuştu. Türk sefir anlaşmanın imzalanmasından sonra, yeni bir sorunla karşılaşmamak için bir an evvel İstanbul'a doğru yola çıkmıştı. Talleyrand'a göre ise Türk sefiri, Fransa ile eski dostluk ilişkilerini yeniden tesis ederek, esasında kendi ülkesini gelecekteki tehlikelerden korumuştu. Zira Bâbıâli, Fransa'nın eski

[635] Bu imtiyazı 30 Kasım 1799 antlaşması ile İngiltere zaten elde etmişti.

kapitülasyonlarını yenilemiş, üstüne yenilerini de vermişti. Bonaparte tam da bu sebepten dolayı Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünün teminatını vermişti. Bu durum, Osmanlı Devleti üstünde bir tür Fransız himayesi oluşturulduğu anlamına gelebilir.

Pek çok modern tarihçi 26 Haziran 1802 Türk-Fransız barış antlaşmasını, Osmanlı Devleti'nin zaaflarının uluslararası arenada tasdiki olarak görürken, şüphesiz bu çıkarımı müzakereler esnasında Fransız delegasyonunun kendi aralarındaki yazışmalarından, bu yazışmaların taşıdığı kaygıları hesaba katmadan yapmaktadırlar. Bu iki devletin diplomatik ilişkilerinin seyrini incelerken kimi zaman tarihçiler, olayları açıklamak için günümüzde mevcut olan yaklaşımlara başvurmakta ve bugünün uluslararası ilişkiler ve diplomasi kodlarıyla o günküleri değerlendirerek zaman zaman anakronizme düşebilmektedirler. Hâlbuki her tarihî vakayı ele alırken yapılması gerektiği gibi, bu antlaşmayı ve sonuçlarını değerlendirirken de 1802 senesinin Türk-Fransız münasebetlerini etkileyen olayların seyrine bakmak gerekir. 26 Haziran antlaşması maddelerine genel bir bakış attığımızda, metnin sadece iki ülke arasındaki barışla ilgili olmadığı çok açıktır. Zaten bu anlaşmada barış amaç değil, bir araçtır. Fransa, Osmanlı Devleti ile barış yapmak mecburiyetindedir zira Türk topraklarında ve karasularında ticaret yapmak istemektedir. Fransa, ticaret yapmak için Türk toprak ve karasularına ihtiyaç duymaktadır çünkü donanmasının ve ticaret filolarının etki alanı Akdeniz ve daha sonra da Karadeniz'dir. Fransa bu sulara kısılıp kalmıştır çünkü İngiltere o dönemde denizlerin hâkimidir ve kıtalar arası deniz ticaretinde Fransa'nın sözü geçmemektedir. Diğer taraftan Osmanlı Devleti için de Fransa ile barış yapmak zaruridir, zira öncelikle ordunun modernizasyonu için Fransız askerî insan kaynağına ihtiyaç duymaktadır. Ayrıca, Fransızları Mısır'dan çıkartmak için İngiltere ve Rusya'ya çok fazla taviz vermiş, karasularını bu iki devlete açmak zorunda kalmıştır. Bu ikisinden kurtulmanın tek yolu Fransa ile geçmişteki ilişkilerin revizyonu gibi görünmektedir. Anlaşılan Osmanlı Devleti illa bir yabancı devletin tasallutuna mecbursa bu devlet açıkça Fransa olacaktır. Tüm bunlara ek olarak birkaç sene içinde Avrupa'yı birbirine katan Bonaparte'ı da daha fazla oyalamak istememektedir.

Tüm bu tarihi olgu ve olaylar, bizleri 26 Haziran 1802 Türk-Fransız barış antlaşmasının, modern tarihçilerin zafiyet hatta kabahat olarak nitelendirdiği maddelerinin muhteviyatını düşünmeye zorlamalıdır. Nasıl ki tabiat yasaları her canlıyı hayatta kalmaya kodlamış ise, her devlet de hayatta kalmak, parçalanmamak, bölünmemek için zamanının ve jeopolitik konumunun belirlediği bazı yöntemlere başvurur. Bâbıâli'nin, döneminin en güçlü üç devleti tarafından açık ya da kapalı tehditler, ültimatomlar ve diplomatik kurnazlıklar ile manipüle edilmeye çalışıldığı göz önüne alındığında, Osmanlı Devleti bu çıkmazdan olabilecek en avantajlı şekilde sıyrılmış, tam mütekabiliyet prensibine dayanan bu antlaşmayı da yenilmiş değil, sulhu hak etmiş bir devletin haysiyetiyle imzalamıştı. Soysal bu durumu Fransız diplomasinin hünerinden ziyade, Osmanlı Devleti'nin zayıflığı ve Fransa ile anlaşmak mecburiyeti içinde oluşu ile izah etmektedir[636]. Fakat Galip Efendi'nin anlaşmayı imzalamaya mecbur bırakıldığı ya da Fransa'nın masadaki baskın tabiatından çaresiz kaldığı düşünülmemelidir. Bilakis, Galip Efendi, İstanbul'da bir kahraman gibi karşılanmış, henüz Paris'ten yola çıkmadan dahi anlaşmanın kutlamaları yapılmaya başlanmıştı. Galib Efendi'nin "*Devlet-i Aliyye ile Françe Cumhuru beyninde musalaha akd ü imza olunmuş olduğu*" hakkındaki haberi İstanbul'a ulaşınca, Sultan, mutat olan mahallerden üç gün top atışı yapılmasını ferman buyurmuştu[637].

3. Türk-Fransız İlişkilerinin Yeniden Tesisi ve Brune'ün Büyükelçiliği

a. Brune'ün İstanbul'a Gelişi

Fransa barış anlaşması sonrası ilişkilerin yeniden tesisi için ilk adımı atmış, 11 Eylül 1802'de İstanbul'daki Fransız Sefareti'ne elçi olarak General Guillaume Marie-Anne Brune atanmıştı[638]. Bonaparte'ın büyükelçilik makamına Brune'ü seçme

[636] İsmail Soysal, *Fransız İhtilâli ve Türk-Fransız Diplomasi Münasebetleri (1789-1802),* s. 336.
[637] *III. Selim'in Sırkâtibi Ahmed Efendi Tarafından Tutulan Rûznâme,* s. 379.
[638] Bonaparte'ın General Brune'ün büyükelçi olarak atanmasıyla ilgili yazısı, Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 204, fo. 404, 24 Fructidor X (11.09.1802).

nedenlerinden biri mareşalin parlak askerî kariyeriydi. 1799 Bergen Muharebesi'nde gösterdiği üstün başarı Brune'ün III. Selim tarafından sevilen Albay Sébastiani'nin yerini almasındaki önemli nedenler arasındadır. Zira Brune, Batavya'daki Fransız kuvvetlerini komuta ederken Helder'e inen bir Rus-Britanya müttefik ordusunu püskürterek iki ordunun başkumandanlarını teslim olmaya zorlamıştı. 1802 yılına gelindiğinde bu defa İstanbul'da püskürtülmesi icap eden bir Rus-Britanya diplomat ordusu vardı ve Bonaparte nazarında bu görevin altından layıkıyla kalkabilecek tek isim Brune'dü. Nitekim Brune'ün asker kökenli bir elçi olmasının Bâbıâli'deki müspet etkisi, bizzat Sadrazam tarafından Brune ile yapılan ilk görüşmede kendisine bildirilmişti[639].

Bonaparte barışı sağlanmak, eski ilişkileri yeniden tesis etmek ve Türkleri etkilemek maksadıyla Brune'ün İstanbul'a girişinin gösterişli olmasını istemiş, elçi ve maiyetinin yolculuğu için bir firkateyn ve bir korvetin eşlik ettiği iki adet 74 toplu gemi tahsis edilmişti. Bunun üzerine Brune 22 Ekim 1802'de eşiyle birlikte Paris'ten ayrılarak İstanbul'a doğru yola koyulmuştu. İngiltere ile Fransa arasında süren barış ortamı, Brune'ü taşıyan ve içinde padişaha verilecek değerli hediyelerin de bulunduğu konvoyun engelsiz bir yolculuk yapmasını mümkün kılmıştı. Brune'ün filosu, İstanbulluların meraklı bakışları altında 6 Ocak 1803'te İstanbul Boğazı'na demir atmış, Fransız filosunun manevraları ve gemilerdeki heyetin disiplinli tavırları reaya için adeta seyirlik bir gösteriye dönüşmüştü. Hatta sadece reaya değil padişah da bu enstantaneyi beğeniyle izlemişti. Fakat diğer ülkelerin elçileri o gün sırra kadem basarak filonun gelişini seyretmekten kaçınmışlardı. Brune 7 Ocak günü top atışları eşliğinde karaya ayak basmış, bu tumturaklı gösteriyi takiben devlet ricalinin kabulüne çıkmayı beklemişti. Ancak İstanbul'a gelişine tesadüf eden Ramazan ayı ve Ramazan Bayramı sebebiyle 15 Şubat'ta Sadrazam ile görüşünceye kadar Reisülküttap dışında kimseyle görüşememişti[640].

---

[639] "*Bâbıâli; Yüce Birinci Konsül'ün Büyükelçilik vazifesini yerine getirmek üzere, tıpkı kendisi gibi hükûmetine şan ve şeref kazandırmış, son derece saygıdeğer bir general dostunu seçmiş olmasından memnuniyet duymaktadır."* Bkz. Ruffin'den Fransız Dışişleri Bakanlığı'na, Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 205, fo. 442, 1 Ventôse XI (20.02.1803).

[640] Pierre Coquelle, "l'Ambassade du Maréchal Brune a Constantinople (1803-1805), *Revue d'histoire diplomatique*, Yıl 18, s. 53-55.

Brune, İstanbul'a doğru giderken, Bonaparte Bâbıâli ile kurmak istediği dostane ilişkilerin bir benzerini Rusya ile de kurmak istemekteydi zira Karadeniz'deki Fransız varlığının emniyeti Türkler kadar Ruslara da bağlıydı. Rusya Karadeniz'i bir Rus gölü olarak görmesine ve Çar I. Aleksandr, Fransa'nın Karadeniz'de nüfuzunu arttırmasından endişe etmesine rağmen Fransızlara ihtiyatlı davranmayı tercih etmişti. Fakat Ruslar Bonaparte'ın ordusuyla birlikte ilerlemesinden çekinmekteydi. Rus sarayında Bonaparte'dan bir tiran olarak bahsedilmekte[641], I. Pavel dönemindeki Fransız-Rus yakınlaşmasının hata olduğu savunulmakta ve günden güne İngiltere ile Rusya daha da yakınlaşmaktaydı. Rusya ile yaşanan bu gelişmeler, Bonaparte'ın Türk-Fransız barış antlaşmasından sonra belirlediği doğu politikasının istikametini tayin etmişti. Bu politikanın gerçekleştirilmesine hizmet eden iki hamle, Sébastiani'nin misyonu ve Brune'ün İstanbul'daki elçiliği, Bonaparte'ın doğu stratejilerinin aracı haline gelmişti. Yeni Fransız elçisi, İstanbul'a cebinde Bonaparte'ın Mısır seferi sonrası uygulamaya koyacağı doğu politikasının bir özeti sayılabilecek talimatlarıyla ayak basmıştı. Bonaparte'ın 18 Ekim'de kaleme aldığı bu talimatname[642] altı maddeden oluşmaktaydı:

1. İstanbul'daki büyükelçi, Fransa'nın iki yüz yıldır bu başkentte sahip olduğu üstünlüğü ne pahasına olursa olsun tekrar elde etmelidir. Elçimizin oturduğu ev en güzeli olmalıdır[643]. Elçimiz diğer elçilerden daha üst bir seviyede olmalı etrafı daha geniş bir maiyetle çevrili olarak büyük bir ihtişamla yürümelidir. Elçimiz tüm hacıları, Suriyeli, Ermeni Hristiyanları ve özellikle de kutsal topraklara giden tüm kervanları koruyacak adımlar atmalıdır.

---

[641]Tatistceff çalışmasında, I. Aleksandr'ın prensliği dönemindeki öğretmeni olan ve Çar'la yakınlığı ile bilinen Frédéric-César de Laharpe'ın mektubunu nakleder. Mektupta Laharpe'ın Bonaparte'dan hiç hoşlanmadığı ve onun için "gelmiş geçmiş en büyük tiranlardan birisi" sözleri hemen dikkat çekmektedir. Bkz. Serge Tatistceff, *Alexandre Ier et Napoléon d'apres leur correspondance inédite 1801-1802*, Paris 1891, s. 43.

[642] Brune'e talimatname, *Correspondance de Napoléon Ier*, C. VIII, no: 6378, 26 Vendémiaire XI (18 Ekim 1802), s. 69-71.

[643] Brune bu talimatı yerine getirebilmek için 1803 Şubat'ında İstanbul'daki Fransız elçilik konutunda tadilat yaptırmaya başlar. Fakat ödenek noksanlığından ötürü tadilat uzadıkça uzar. Brune konuyla ilgili önce Talleyrand'a yazıp ödenek ister, akabinde direkt olarak Bonaparte'a yazar. Bkz. Brune'den Dışişleri Bakanlığı'na, Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 205, fo. 450, 21 Pluviôse XI (14.02.1803).

2. Ticaretimiz koruma altında olmalıdır. Osmanlı İmparatorluğu'nun bu zayıf durumunda, Avusturya karşısında lehimize gelişecek bir durum oluşacak diye bekleyemeyiz. Hükûmetimize, paşalardan gelebilecek onur kırıcı davranışlar ya da tüccarımıza yapılabilecek en küçük hakaret elçimiz tarafından derhal cevaplanmalıdır. Paşaların ve beylerin sancağımıza saygı ve hürmetle bakmaları sağlanmalı.

3. Şayet Rusya ve Avusturya'nın Padişah'ın ülkesini bölmek gibi niyetleri varsa, Fransa'nın çıkarının bu iki büyük devlet arasında bir denge sağlamak olduğu her koşulda hissettirilmelidir. Rus elçisine saygı gösterilmelidir fakat çoğu zaman çıkarlarımıza daha yakın olan Prusya elçisinden istifade edilmelidir.

4. Şayet İstanbul ve çevresinde olaylar meydana gelirse, Bâbıâli'ye arabuluculuk teklif edin ve imparatorluğun dikkatini Fransız elçisine çekmek için genel olarak her fırsatı değerlendirin. Bu prensibe göre, Müslümanların bayram günlerinde Fransız elçilik konutunu doğu örf ve adetlerine göre ışıklandırmakta hiçbir sakınca yoktur. İnsanların dikkatini Fransız elçiliğine çekerken de, onların örf ve adetlerine aykırı davranmamaya dikkat edin, birbirimize ve başkalarına değer verdiğimizi göstermeye özen gösterin.

5. Denizcilik Bakanı, Suriye açıklarında ve İstanbul'da her zaman seyir halinde bulunacak iki firkateyn ve birkaç aviso[644] bulundurma emri aldı. Elçi, gerekli durumlarda ticari ilişkilerimizi yürüten komiserlerle iletişime geçmek ve ticaretimizin emniyetini sağlamak için bunları kullanacaktır.

6. Son olarak elçinin çeşitli paşalıklar (eyaletler) hakkında detaylı ve kesin bilgiler edinmesi ve bunu kabineye iletmesi istenmektedir. Hatta araştırmalarını İran'a doğru genişletmesi gerekmektedir.

Bonaparte'ın Brune'e verdiği ilk talimatnameden de anlaşılacağı gibi elçinin İstanbul'daki asıl amacı, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Fransız üstünlüğünü yeniden kurmak ve İngiltere ile Rusya'nın tasallutunu kırmaktı. Büyükelçi bundan başka komşu güçlerin eylemlerini izlemek, Vidin bölgesinde ve Rumeli'de rapor edilen her

[644] Fransa, İspanya ve Portekiz'i tarafından kullanılan küçük savaş gemilerine verilen genel ad. Türk denizciliğindeki karşılığı şalopadır. Fransa bu dönemde avisoları kurye gemisi olarak kullanmaktaydı. Bonaparte'ın bu maddede kastettiği kurye gemisi olan aviso olmalıdır.

türlü isyan hareketini araştırmak, hükûmetine raporlamak durumundaydı. Ayrıca eski kapitülasyonlarda yer alan ve Levant'taki Katolik kiliselerinin korunmasına ilişkin tüm haklarını geri alması gerekmekteydi. Bir diğer önemli nokta ise, Fransa'nın Levant'taki ekonomik üstünlüğünü tekrar elde etmesine yönelikti. Bu bağlamda, Mısır seferinin getirdiği maddi kayıpların telafisi için konsoloslukların, ticari komiserliklerin ve kançılaryaların yeniden tesisi için çalışılması gerekmekteydi.

Brune'ün, elçiliğinin 1806'daki son günlerine kadar Fransız Dışişleri Bakanı Talleyrand'dan talimatlar aldığı bilinmektedir. Bu talimatların niteliği genel itibariyle elçinin Osmanlı Devleti hakkındaki gözlem ve analizlerinin mahiyetine yönelikti. Nitekim Brune'un İstanbul'a ayak bastıktan hemen sonra Reisülküttap ile yaptığı görüşmelerde bakandan aldığı talimatların izleri açıkça görülmektedir. Örneğin büyükelçinin 25 Ocak 1803 tarihli raporunda Mısır'daki beylerin durumuyla ilgili Reisülküttap'dan edinilen bilgilerin merkeze aktarıldığı dikkati çekmekteydi[645]. Esasında Bonaparte'ın talimatnamesinin son maddesinde belirttiği gibi Osmanlı Devleti'nin eyaletlerindeki durum hakkında detaylı bilgi edinilmesi, bunların merkeze aktarılması ve Fransız Dışişleri'nden seneler içinde aldığı talimatlar beraber düşünüldüğünde Fransız Hükûmeti'nin esas amaçlarından birinin Osmanlı Devleti'ni zafiyete uğratan unsurlar ile ilgili bilgi almak olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Talleyrand'ın sıklıkla bahsettiği üzere Fransa, Osmanlı Devleti'nin çöküş halinde olduğuna inanmaktaydı. Dolayısıyla iki devlet arasındaki münasebetlerin yeniden tesisi, Osmanlılar için önemli olmalıydı. Fransa'nın Türklere sağladığı ittifak ve emniyet karşılığında, Bâbıâli'nin Fransa'ya ticari avantajlar garanti etmesi son derece doğal idi.

Fakat Doğu politikasının bir ayağını Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünün devamı üzerine kuran Fransa'nın Bâbıâli'yi destekleme eğilimi, tamamıyla bu desteğin harcanacak zahmete değip değmeyeceğine bağlıydı. Zira Talleyrand'ın düşündüğü gibi "yıkılmak üzere olan"[646] bir devleti ayakta tutmaya çabalamak,

[645] Brune'den Dışişleri Bakanlığı'na (01 no'lu ek raporla birlikte), Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 205, fo. 384-386/b, 5 Pluviôse XI (25.01.1803).
[646] Dışişleri Bakanlığı'ndan Brune'e gönderilen muhtelif muhaberat, Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 205, 206.

gerçekleşecek olanı geciktirmek anlamına geldiğinden, kaynak ayırmaya değmeyecekti. Dolayısıyla Brune'ün vazifesindeki önemli amaçlarından birisi Osmanlı Devleti'ndeki çöküşün derecesini belirlemek, mevcut isyanların durumunu öğrenmek, aynı şekilde Osmanlı askerî kuvvetlerinin Rumeli'deki mevcut durumu hakkında da bilgi edinmek, Vidin ve genel olarak Rumeli'de rapor edilmiş isyancı hareketleri tespit etmekti. Kısacası Brune, Fransız Hükûmeti'nin Osmanlı politikasında önceden belirleyebilecek malumat ve istihbaratın toplandığı merci olacaktı. Osmanlı topraklarındaki konsoloslar, ticari mümessiller ve hatta tüccar da bu istihbarat ağının birer dalları olarak hizmet vereceklerdi. Nitekim Brune'ün görevde kaldığı seneler boyunca merkeze gönderdiği muhaberatın ve raporların temelini Osmanlı Devleti'ni meşgul eden isyanların niteliği oluşturmaktaydı. Şüphesiz bu raporlardaki her türden bilgi, Fransa'nın Osmanlı Devleti'nde kurduğu bu istihbarat ağı tarafından sağlanmaktaydı.

Bunun haricinde Bonaparte'ın eyaletlerin durumunun İran'a kadar gözlemlenmesi talebinin yanı sıra elçinin bir diğer vazifesi Osmanlı topraklarında yaşayan gayrimüslimlerin genel durumu hakkında bilgilendirme yapmaktı. Bu hususta özellikle Rum tebaanın üstünde durulması istenmişti. Zira Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünün garantörlüğünü yapmak, Fransız Hükûmeti'ne Osmanlı topraklarında analizler yapma, azınlık grupların faaliyetlerini inceleme ve gerektiğinde bunlarla temasa geçme hakkı vermekteydi.

Mareşal Brune'ün ilk resmi teması yukarıda belirtildiği üzere Reisüküttap ile olmuştu. Bu görüşmeden sonra 14 Şubat 1803 tarihinde elçi, tumturaklı bir maiyet ve kayıklar eşliğinde Bâbıâli'ye kabul edilmişti. Fransız elçinin, Konsül'ün emri üzerine, İstanbul'daki diğer milletlerin elçilerinden daha fazla itibar görmek adına hamleler yaptığı oldukça açıktı. Mamafih kendisi İngiltere büyükelçisi Lord Elgin ya da yüksek rütbeli Rus temsilcileri gibi diplomat sıfatı taşımayan bir askerdi. Brune, bu noktada kendisi ve temsil ettiği ülkenin itibarının diğer ülkelerin temsilcilerine üstünlüğünü tesis etmek amacıyla padişahın huzuruna çıkmak istemiş bu hususta bir frankofil olan Kaptan-ı Derya ile görüşmüştü. Anlaşılan Kaptan-ı Derya vasıtasıyla saraya taşınan bu mesele, III. Selim'in Bonaparte'ı memnun etmek istemesi neticesinde Fransa lehine

sonuçlanmıştı. Velhasıl, Brune ve maiyetinin Bâbıâli'ye kabulünün detayları, Maslahatgüzar Ruffin tarafından Fransız Dışişlerine bir rapor[647] halinde ulaştırılmıştı:

Fransız elçilik heyeti Vezir İskelesi'nde karaya indiğinde, Çavuşbaşı tarafından Köşk'e götürülmüş, burada kendilerine kahve, şerbet ve gül suyu ikram edilmişti. Daha sonra Fransız elçiliğinin yüksek rütbeli memurları, Sadrazam'ın büyükelçinin emrine verdiği yüz adet koşumlu ata binmiş, kortejde düzenin sağlanmasının ardından geçit resmi icra edilmişti. Ruffin Fransız elçiliğine verilen önemi vurgulamak adına kortej düzenini şöyle sıralamaktaydı: Başta iki sıra halinde dizilmiş Yeniçeri şeref muhafızları, daha sonra büyükelçinin hizmetine verilmiş yeniçeri refakatçileri, on iki at ve on iki çuhadar, iki sıra halinde yaya olarak ilerleyen yirmi dört çuhadar, sonrasında Fransız elçiliğinin kapıcısı ve yaya halde uşağı, oda hizmetçisi, postası, atları üstünde beratlılar[648], dil okulu öğrencileri[649], Drogmanlar-Tercümanlar, ticari ilişkiler komiserleri, Orta elçi ve diplomatlık öğrencileri, atları üstünde sefer kâtibi ve özel kâtip gitmekteydi. Daha sonrasında elçiliğin başkâtibi Pierre Parandier taşıdığı itimatname ile gelmekteydi. Parandier'nin sağında Çavuşbaşı yer almaktaydı. Olağan elçiliklerde Bâbıâli'den bir görevli, elçinin tercümanının önünden ilerlemekteydi. Sonrasında Büyükelçi Brune, onun şahsî kâtibi, *Syrène* firkateyninin kumandanı, Fransa birinci drogmanı, büyükelçinin üç emir subayı, mühendis taburu başı, iki firkateyn subayı, büyükelçiliğin papazı, St. Antoine'ın ve St. Dominique'in başrahipleri, büyükelçinin silahtarı, iki şeref muhafızı, elçiliğin idare memuru, iki ticarî temsilci ve en sonda da Fransız tüccar gelmekteydiler.

Büyükelçi, atından indiğinde Bâbıâli'nin baş tercümanı Prens Callimachi tarafından karşılanarak yüksek rütbeli memurlar eşliğinde elçilere tahsis edilen bekleme dairelerinde durmaksızın Divan'a kabul edilmişti. Büyükelçi içeri girdiği anda sadrazam da tam karışışındaki kapıdan içeri girmişti. Selamlaşmalardan sonra sadrazam divana, büyükelçi de kendisi için hazırlanmış olan koltuğa oturmuş, daha

[647] Ruffin'den Dışişleri Bakanlığı'na, Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 205, fo. 440-446, 1 Ventôse XI (20.02.1803).
[648] Metnin orijinalinde *barataire* şeklinde geçmektedir.
[649] Belgede Fr. *les jeunes de langue*. École des Jeunes de langues öğrencileri. Bu okul daha sonra *École des langues orientales* bünyesinde katılmıştı. Okun öğrencisi gençler doğu dillerini öğrenerek Osmanlı ve İran gibi ülkelerin kordiplomatik kadrosuna dâhil olmaktaydı.

sonra büyükelçi, kendisinin yeni büyükelçi olarak atandığını, eski dostluğu pekiştirerek yenileyen yeni antlaşmalar imzalanmasının ülkesi, hükûmeti ve Birinci Konsül nezdinde mutlulukla karşılandığını ifade etmişti. Üç yüz yıldır müttefik olan ancak Mısır meselesiyle birbirlerine düşmanlık besleyen iki ülke temsilcileri, yeniden ittifak kurmak amacıyla müzakereler yürütürken birbirlerine karşı son derece nazik ve temkinli bir tutum sergilemekteydi. İstanbul'da son beş senedir Fransız büyükelçisi bulunmaması, Fransız maslahatgüzarının üç sene Yedikule zindanında alıkonulması göz önüne alındığında, Brune'ün Osmanlı devlet teşkilatlanmasının iki numaralı devlet adamı karşısında takınacağı tutum oldukça önem arz etmekteydi. Brune sadrazama hitabında şunları söylemişti:

"*...Çetin şartların gevşettiği ancak Türk ve Fransız refahının taahhüdü olan bu bağları daha da sıkılaştıracağımızı umuyorum. Yüce Birinci Konsül'ün dehası, dünyaya sunduğu barışın ihtişamı, kazandığı sayısız zaferin ışığı, bir zamanlar düşmanlarımız olan ülkelerin ona gösterdiği saygılı tutum ve Fransız Cumhuriyeti'nin Avrupa'da ağırlık teşkil eden gücü hem taahhütlerinin hem de kudretinin kefilidir. Altesleri*[650]*, Osmanlı İmparatorluğu'nun Fransa'nın hakiki ve doğal müttefiki olduğunu; bu iki halkın sadakat, semâhat ve azameten dünyada eşsiz olduğunu ve ortak menfaatlerin onları birbirine bağladığını bilmektedir. Bu teamül için seçilmiş olmaktan ötürü çok mutluyum ve Bâbıâli nezdinde bu onurlu vazifeyi savaştaki gayretlerimin şanlı bir armağanı olarak görüyorum. Ekselanslarının itimadına emanetçi olmak benim için bir zevktir. Sadakati ve bilgeliği ile Sultan III. Selim'in, yeni kariyerimin bana vereceği olası zorlukları aşmama yardımcı olacak cengâver bir sadrazamı var. Kendisini sulhun tesisi hususunda tebrik ediyor ve alteslerine saadet ve refah vermesini Tanrı'dan niyaz eyliyorum*."

Bu sitayiş dolu sözler üzerine Sadrazam Yusuf Ziya Paşa, büyükelçiye hitaben şunları söylemişti:

---

[650] Fransız hitaplarının genelinde Osmanlı sadrazamına "altesleri" (*son/votre altesse*) diye hitap edilmekteydi. Bu unvan devrim öncesinde Fransızlar arasında prens ve prensesler için kullanılmaktaydı. İmparatorluğun ilanından sonra da kullanılmaya başlandı. Ayrıca imparatorluk dönemine kadar Osmanlı padişahı için "*sa/votre majesté*" (majesteleri) hitabı kullanılsa da bu Bonaparte'ın imparator olmasıyla "*sa/votre hautesse*"e (ekselansları) tenzil etti. "*Sa/votre majesté*" hitabı ise sadece Bonaparte için kullanılır hale geldi.

"*Bâbıâli; Fransa Cumhuriyeti ile aralarında mevcut olan kadim ve içten dostluğun daha da kuvvetlenerek yenilenmesinden büyük memnuniyet duymaktadır. Ayrıca Yüce Birinci Konsül Bonaparte'ın Osmanlı İmparatorluğu'nun menfaatlerine yönelik gösterdiği nezaket için mesuttur. Ayrıca samimi dostluklarının karşılıklı taahhütlerle korunması için gayret gösterilmesinden memnun memnundur. Bâbıâli; Yüce Birinci Konsül'ün büyükelçilik vazifesini yerine getirmek üzere, tıpkı kendisi gibi hükûmetine şan ve şeref kazandırmış, son derece saygıdeğer bir generali seçmiş olmasından memnuniyet duymaktadır. Ayrıca büyükelçinin gayret ve teveccühünü her fırsatta kanıtlayarak iki ülke arasındaki dostluk bağlarını sağlamlaştırmak için ne gerekiyorsa sadakatle yapacağına inancı tamdır.*"

Sadrazamın bu konuşmasının ardından büyükelçiye reçel, şerbet, kahve ve gül suyu ikram edilmiş ve kendisine içten iltifatlarda bulunulmuştu. İkram ve iltifatların peşi sıra sadece üç kuyruklu paşalara ait olan serasker kumaştan samur bir kaftan giydirilmişti. Hatta sadece büyükelçiye değil, Elçilik Başkâtibi Parandier'e ve yedi üst düzey elçilik memuruna da samur ya da kakum kaftanlar hediye edilmiş, dahası Fransız heyetinde bulunanlara seksen iki kaftan dağıtılmıştı. Tüm bu teşrifattan sonra büyükelçi ayağa kalkarak sadrazamı selamlamış ve aynı güzergâhı izleyerek elçiliğe geri dönmüştü[651].

Büyükelçi Brune, sadrazamla görüşmesinden sekiz gün sonra 22 Şubat Salı günü Padişah III. Selim'in huzuruna kabul edilmek üzere sabah 6.00 civarında yola koyulmuş, öğleden önce Kubbealtı'nda Sultan III. Selim'in huzuruna çıkmıştı[652]. Brune burada padişaha şöyle hitap etmişti:

"Şeref ve fazilet ile parlayan, Müslümanların pek yüce, pek üstün, pek güçlü, yüce gönüllü ve muzaffer İmparatoru Sultan Selim; Yüce Birinci Konsül'üm Bonaparte beni Bâbıâli nezdinde elçi olarak tayin etmiştir. İşte bu haysiyetli vazifeye mazhar olduğuma dair teminat mektupları. Eski dostlukları yeniden tesis eden sulhun hayırlı

[651] Ruffin'den Dışişleri Bakanlığı'na, Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 205, fo. 442/b, 1 Ventôse XI (20.02.1803).

[652] Büyükelçi Brune'ün gerek III. Selim gerek Sadrazam ile görüşmeleri esnasındaki teşrifat detayları Ruffin'ce detaylarıyla kaleme alınmıştır. Çalışmamızda konu bütünlüğünü bozmaması adına bu detaylara yer vermemekle birlikte, kıymetli bilgiler içerdiğinden önem arz ettiğini belirtmek isteriz.

bir neticeye varmasından ötürü majestelerini tebrik etmek ve pek cömert Birinci Konsül'ün saltanatınızın şan ve refahına iştirak ettiğini belirtmek için vazifelendirildim. Temsilcisi olduğum o büyük imparatorluk olan cumhuriyet, sizlere benim vasıtamla dostluk dileklerini sunmaktadır. Osmanlıların ve Fransızların ortak faziletleri arasında sadakat ve cömertlik yer almaktadır. Bu fazilet, tabiatın oluşturduğu bir bağdır ve geçmişten gelen adetlerimizle pekişmiştir. Bu bağı sağlamlaştırabilmek adına çıkarlarımız birleşmektedir. Yüce gönüllü Birinci Konsül, dostluğunu majestelerine sunmaktan mutluluk duyuyorum. Tüm Müslümanların size duyduğu saygıdeğer sevgiye şehadet edebildiğimi hükûmetime belirtmekle de mutluluğum artmaktadır. Majesteleri ve kabinesinden en kadim ve en güçlü dostunuza olan bağlılığınızı muhafaza ettiğinizi gösteren teveccühü tecrübe ettim[653]*."*

Brune, padişaha hitap ederken Ruffin, III. Selim'in yüz hatlarının gevşediğini ve ifadesine mutlu bir tatmin yerleştiğini gözlemlemiştir. Brune'ün konuşması bittikten sonra, III. Selim'in hitabını sadrazam okumuştu. Sadrazamın hitabı bittikten sonra bu hitabın tercümesi Divan-ı Hümayun Baş Tercümanı tarafından Fransızca olarak tekrar edilmişti. Bu hitabında padişah *"Bâbıâli ve Fransa Cumhuriyeti arasındaki dostluğun yeniden tesisini tasdik etmiş ve Birinci Konsül Bonaparte'ın kendilerine gösterdiği iyi niyet ve samimi hislerden memnun olduğunu*" dile getirmişti[654].

Brune'ün bu ilk hamlesi Fransız kordiplomatiği, özellikle de Ruffin tarafından, diplomatik bir zafer olarak değerlendirilmişti. Ruffin, Rus ve İngiliz elçilerine kıyasla Fransız elçilik heyetine gösterilen bu hürmet ve teveccühün üstünlüğünü her fırsatta vurgulamıştı. Daha önce belirtildiği üzere Osmanlı Devleti, Fransız elçisini Topkapı Sarayı'na götürmek için İngiliz ve Rus elçilerine tahsis edilenden daha fazla ve daha heybetli bir gemi tahsis etmişti. Ayrıca Brune'ün karaya indiği yerden saraya kadar kendisine eşlik eden askerî alay, diğerlerine nispeten daha kalabalıktı. Bunların yanı

[653] Ruffin'den Dışişleri Bakanlığı'na, Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 205, fo. 445/b, 1 Ventôse XI (20.02.1803).
[654] Ruffin'den Dışişleri Bakanlığı'na, Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 205, fo. 446/a, 1 Ventôse XI (20.02.1803).

sıra gerek Sadrazam'ın gerekse Padişah'ın kabulünde Fransız kordiplomatiği hediye ve ihsanlara boğulmuş ayrıca davet sofrasında Brune sadrazama daha yakın oturtulmuştu. Huzura kabulün detaylarını Ruffin gibi, Brune de kaydetmiştir. Elçinin 10 Mart'ta Fransız Dışişlerine gönderdiği muhaberatta[655] Brune, sadrazam ile yaptığı görüşmede hiç bekletilmemiş olduğunu buna karşın Lord Elgin'in yarım saat bekletildiğini belirtmekteydi. Ayrıca Brune padişahın huzuruna çıkarken de sadece üç ya da dört dakika bekletilmiş, ardından yirmi üç kişiyle huzura kabul edilmişti. Buna mukabil Lord Elgin kırk dakika bekletildikten sonra sadece on beş kişiyle huzura alınmıştı. Bu gibi teferruatlar günümüzden bakıldığında okuyucuya pratik bir amaca hizmet etmeyen teşrifat detayları gibi görünse de Ruffin ve Brune, Türk insanının bu tür teamüllere verdiği önemi de göz önüne alarak ayrıntıları merkeze aktarma gereği duymuştu. Tüm bunlar Fransız elçisinin teşrifatta diğer elçilerin önüne geçtiğini gösteren alametler olarak yorumlanmıştı.

b. Sébastiani Raporunun Bâbıâli Üzerindeki Tesirleri

Brune'ün 10 Mart 1803 tarihli muhaberatına bakıldığında Türk-Fransız ilişkilerinin yavaş fakat sağlam adımlarla eski formuna kavuştuğunu gözlemleyebilmekteyiz. Brune, özellikle III. Selim ile olan görüşmesini, Mısır'ın işgalinin yarattığı güvensizlik ortamını bertaraf edebilmek açısından çok önemli görmekteydi. Muhaberatında Türklerin güvenini kazanabilmek için diğer milletlerin elçileri ile pasif-agresif bir çekişme içine girdiğinden ve özellikle İngiltere elçisi Lord Elgin'in manipülasyonları karşısında oldukça zorlandığından bahsetmektedir. Brune, Lord Elgin'in Bâbıâli üstündeki tesirini "…büyüklüğümüzü kıskanan İngiltere'nin entrikaları Bâbıâli'yi hala etkiliyor. İngiltere, Bâbıâli'ye Fransa'nın ahde vefasız taahhütlerinde sadakatsiz, her şeyi (her an) istila etmeye hazır ve en önemlisi kuzu postuna bürünmüş kurtlar olduğu"[656] yönündeki cümleleriyle tarif etmekteydi.

[655] Brune'den Dışişleri Bakanlığı'na, Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 205, fo. 479-482, 19 Ventôse XI (10.03.1803).

[656] Brune'den Dışişleri Bakanlığı'na, Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 205, fo. 479-482, 19 Ventôse XI (10.03.1803).

Mamafih, Sébastiani'nin İstanbul ve Mısır'daki gözlem ve analizlerini içeren raporun 30 Ocak 1803'te *Le Moniteur* gazetesinde yayımlanması[657] İngiliz tarafında öfkeyle karşılanmış, bu öfke Lord Elgin'in telkinleri aracılığıyla Osmanlı Sarayı'na da sıçramış neticede III. Selim'in Brune'e olan güveninin sarsılmasına neden olmuştu. Sébastiani'nin raporu Fransızların Mısır'ı tekrar işgal planlarının altyapı çalışması olarak değerlendirilmişti. Özellikle Osmanlı'nın Mısır'daki askerî varlığının tüm detaylarıyla raporda ele alınması ve Sébastiani'nin Mısır'ı ele geçirmek için 6000 Fransız askerinin yeterli olacağı yönündeki yorumu[658] Osmanlı devlet ricâli tarafından hiddet ve şaşkınlıkla karşılanmıştı. Sébastiani'nin 1801'deki kabulüne atfen reisülküttabın, "Nasıl? Kendisine pek izzette bulunduğumuz Sébastiani mi!" sözleri[659], raporun Bâbıâli'de yarattığı tesire dair çarpıcı bir örnektir. Brune gelecekte Sébastiani tarafından kaleme alınan raporunun Bâbıâli'de yarattığı infiali teskin etmek amacıyla birkaç teşebbüste bulunmuştu. Bu teşebbüslerden birinde büyükelçi, reisülküttapla yaptığı görüşmüş ve Sébastiani için "heyecanlı ve seçkin bir genç" yakıştırması yapmıştı. Büyükelçiye göre Sébastiani "başkalarının canını sıkacak şeyleri dile getirme hastalığına" kapılmıştı. Öte yandan Sébastiani'nin raporunun Mısır'daki İngiliz tahakkümünün gerçek boyutlarını ortaya koyması açısından yararlı olduğunu savunmuştu[660]. Fakat rapor Bâbıâli nezdinde mazur görülmediği gibi İngiliz ve Rus elçileri krizi fırsata çevirmek adına rapor özelinden Fransa aleyhtarlığını canlı tutmak için çalışmalar yürütmeye başlamıştı. İşler bununla da kalmamış Fransızların Mora'ya çıkarma yapacağı yönünde söylentiler dolanmaya başlamıştı. Fransız tarafı bu söylentilerin baş müsebbibi olarak Rus ve İngiliz temsilcilerin provokasyonlarına işaret etmekteydi. Brune'ün Mayıs ayında Fransız Dışişleri'ne gönderdiği mektupta yaşanan krizin tesirlerini takip etmek mümkündür: *"Savaş söylentileri burada bizler için ilk başta çok olumsuz izlenimler yarattı… Daha önceki mektuplarımda Sébastiani tarafından kaleme alınan raporun, ilk geldiğimde edindiğim tesiri azalttığını*

---

[657] *Gazette Nationale ou le Moniteur Universel*, 10 Pluviôse XI (30 Ocak 1803), No. 130, s. 523-526.
[658] Süheyla Yenidünya Gürgen, "Napolyon'un Şark Politikasını İhyâ Etmek", s. 116.
[659] Brune'den Dışişleri Bakanlığı'na, Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 206, fo. 55/b, 5 Germinal XI (26.03.1803).
[660] Brune'ün Reisülküttap ile yaptığı müzakereden, Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 206, fo. 301, 15 Messidor XI (06.07.1803).

yazdığımı[661] *hatırlayacaksınız. Bu rapor, Bâbıâli memurları tarafından tercüme edilmişti. Hâlihazırda Rusya ile olan dostluğumuza rağmen sanki bizimle sürekli savaş halinde olmak zorunda hisseden Ruslar başta olmak üzere diğer yabancı tercümanlar, Fransa aleyhine gizli bir münazara yaparak Albay Sébastiani tarafından kaleme alınan raporun bir tercümesini Kaptan-ı Derya'ya sunmuşlardır. Kaptan Paşa da bu tercümeyi Sultan Selim'e takdim etmiştir. Bu rapordan çıkardıkları sonuç; Fransa'nın halen Mısır'ı ele geçirmeyi planladığı olmuştur. Tercümanların resmettiği bu sahne İstanbul'daki durumumu o kadar vahim hale soktu ki, kendimi savunmaya geçmiş halde buldum. Bâbıâli temsilcilerine Sébastiani'nin raporunda vurgulamak istediği yegâne şeyin, İngilizlerin Mısır'ı zorunlu olarak tahliye etmeleri gerektiği ile ilgili olduğunu zira bu hususta verdikleri sözleri tutmadıklarını belirttim. Bütün bunlardan sonra kordiplomatik* (diğer ülkelerin diplomatları) *ile yaptığım müzakereleri arttırdım, toplantılarımı sıklaştırdım ve bu görüşmelerim neticesinde en azından görünüşte bu olumsuz etkiyi bir miktar olsun dindirdiğime inanıyorum. Ancak Bâbıâli'de artık gümrük meseleleri gibi en ufak şeylerde bile zorluklarla karşılaşır oldum. Fermanlar konusunda birkaç gün süren anlaşmazlıklar yaşadım ve neticede Karadeniz'deki komiserlikler konusunda bana berat vermeyi neredeyse reddedeceklerdi."* [662]

Sébastiani tarafından kaleme alınan bu raporun Fransa ile Osmanlı Devleti arasındaki ilişkileri yeniden gerilimli hale getirdiği ve İstanbul'daki Fransız Büyükelçisi'ni zor duruma soktuğu ortadadır. Mısır'ın işgali sonrası Fransızlara karşı duyulan güven kaybını telafi etme sancıları çekerken yayınlanan bu rapor Osmanlı-Fransız ittifakını bozmak için fırsat kollayan Rus ve İngiliz kordiplomatiğinin propaganda faaliyetleri sayesinde Bâbıâli'nin aklını çelmek amacıyla koz olarak kullanılmaya çalışılmıştır. Ancak taze ittifak anlaşması ve Bâbıâli'nin ihtiyatlı politikası taraflar arasındaki birliğe istenen zararı verememiştir.

---

[661] Brune'den Dışişleri Bakanlığı'na, Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 206, fo. 58-64, 5 Germinal XI (26.03.1803). Brune, bu mektubunda Reisülküttap'ın Albay Sébastiani'nin raporu ile ilgili tepkilerini yazmıştı.

[662] Brune'den Dışişleri Bakanlığı'na, Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 206, fo. 186-189/b, 2 Prarial XI (22.05.1803).

c. Brune'ün İstanbul'daki Elçiliği Süresince Yürüttüğü Faaliyetler

14 Ocak 1803'te Lord Elgin'in İstanbul'daki yerini[663] 13 Mayıs'ta Birleşik Krallık'ın büyükelçisi vasfıyla İstanbul'a gelen Lord William Drummond almıştı. Üstelik yeni İngiliz büyükelçisi ile hâlihazırda İstanbul'da bulunan Rus Elçisi Italinski önceden tanışmaktaydı[664]. Drummond'un büyükelçiliğe atandığı tarihte, İngiltere ve Fransa halen Mısır ve Malta hususlarında birbirlerine diş göstermekteyse de İngilizler Sébastiani'nin raporundan 30 Ocak 1803'e kadar haberdar olmadıklarından yeni bir savaş ihtimali söz konusu değildi. Bu sebepten dolayı Lord Elgin'den sonra İstanbul'a gönderilen büyükelçinin Drummond olmasında iki neden söz konusuydu: İlki, 23 Aralık 1798'de vuku bulan Türk-Rus- ittifakıyla, Osmanlı Devleti'nin toprak güvence altına alınmıştı. 5 Ocak 1799'da imzalanan İngiliz-Türk ittifak antlaşması ile de İngiltere bu güvenceyi tasdik etmişti. Üstelik 1802 Paris Antlaşması ile Fransa da Osmanlı toprak bütünlüğünü garanti etmişti. Dolayısıyla 19. yüzyılın başında üç büyük devlet muhtemel bir savaş halinde Osmanlı toprak bütünlüğünün emniyetinin garantörü olduklarını antlaşmalarla kayıt altına almış durumdaydı. Yukarıda anılan antlaşmalar ve Drummond'un Italinski ile yakın ilişkileri sebebiyle, Amiens sonrası muhtemel bir İngiliz-Fransız savaşında, İngiliz ve Rus elçiler birlikte hareket etmeyi planlamaktaydı. Bu iki "eski dost" diplomatlar Bâbıâli'de Fransız elçisi aleyhine kulis yapmayı ve Fransızların İstanbul'daki nüfuzunu kırmayı amaçlamaktaydı. İngiltere Fransa ile savaşa tutuşacak ve böylece 1802 Paris Antlaşması'nın ilgili maddesi geçerliliğini yitirecek olsa dahi Bâbıâli her halükârda İngilizlerle yaptığı antlaşmaya dayanarak toprak bütünlüğünü teminat altına alabilirdi.

Drummond'un büyükelçi seçilmesinin diğer sebebi ise Fransa-İngiltere barışı uzun yıllar devam ettiği takdirde Fransa'nın Bâbıâli'de yeniden tesis ettiği nüfuzunu İngilizler lehine dengelemekti. Bu durumda hem Rusya'nın Osmanlı üstündeki tasavvurları geri plana atılacak hem de Italinski-Drummond dostluğu sayesinde Rusya

---

[663] TNA, *SP 105/109/309.* 14 Ocak 1803.

[664] Italinski'nin 1795-1801 seneleri arasındaki Napoli Büyükelçiliği esnasında, Drummond da 1801'de Napoli'ye elçi olarak gelmiş, bu ikili böyle tanışmıştı. Zira Drummond 1806 senesinde Rus Büyükelçi ile Napoli'de tekrar karşılaşmış, General Fox'a yazdığı raporda, Italinski ile geçmişteki dostluklarına dair atıfta bulunmuştu. Bkz. Henry Bunbury, *Narratives of Soma Passages in the Great War with France from 1799 to 1810,* Londra 1854, s. 283-284.

kendisi dışlanmış hissetmeyecekti. Her iki senaryoda da Lord Drummond'un Italinski ile olan bağı ustalıkla kullanılacaktı.

Fakat Mayıs 1803'te İngiliz-Fransız savaşı patlak verince ilk senaryoya göre hareket edilmiş ve Bâbıâli'de Fransız aleyhtarı bir hizip teşkil edilmişti. Bu hizbin saraydaki temsilcisi Valide Sultan Kethüdası Yusuf Ağa'ydı. Hem III. Selim üzerinde nüfuz sahibi olduğundan hem de Yusuf Ağa'nın hamiliğini üstlendiğinden Valide Mihrişah Sultan'ın da Fransızlardan hazzetmediği söylenmekteydi[665]. Bâbıâli'deki Fransız lehtarı hizbin önde gelen isimleri arasında ise 1803'teki ölümüne kadar Kaptan-ı Derya Küçük Hüseyin Paşa bulunmaktaydı. Fakat Paşa'nın erken ölümüyle bütün hesapları alt üst olan Fransız elçisi, bu olaydan sonra Bâbıâli'deki nüfuzunu İngiliz-Rus hizbine karşı savunmakta zorlanmaya başlamıştı. Brune'ün Talleyrand'a Mart ayında gönderdiği mektuba bakılırsa, Hüseyin Paşa vakti zamanında padişaha Rusların asıl yüzünü göstermeye çalışmışsa da, bu çabalar "*Valide Sultan ve himayesindekilerin küstahlığı yüzünden Sultan'a tesir edememişti*[666]."

Bu dönemde Brune, Bâbıâli'de safları sıklaştırmak haricinde üç temel mesele ile ilgilenmekteydi. Bunlardan ilki şüphesiz Fransa'nın Karadeniz'deki seyrüsefer hakkıydı. 1802 Paris Antlaşması'nın 2 ve 3. maddeleri uyarınca Osmanlı Devleti, Fransız gemilerinin Karadeniz'de serbest dolaşımına, ticaretine ve Karadeniz kıyılarında kurulacak Fransız komiserliklerine müsaade vermişti. Bununla birlikte Rusya, 1787'de Fransa ile imzaladığı ticaret antlaşması gereğince Karadeniz'de Fransız gemilerinin serbest dolaşımını tasdik etmişti. Ancak Ruslar Karadeniz'de Fransız gemilerine zorluk çıkartarak hem 1787 Rus-Fransız antlaşmasının ilgili maddesini hem de 1802 Paris Antlaşması'sının 2 ve 3. maddelerini alenen ihlal etmekteydi. Hatta öyle ki Fransız gemileri bazı limanlarda Rus tacizine dahi uğramıştı. Paris Antlaşması'nın 2. maddesinde yer alan "Bâbıâli, Fransız ticaret gemilerinin Karadeniz'deki seyirlerini her türlü korsanlığa karşı korumayı taahhüt eder." ibaresi uyarınca Fransız gemilerinin emniyeti Osmanlı garantisi altında olsa da mevzubahis tacizciler Rus sancağı taşıdığı için yaptırım uygulanamamıştı. Rusya'nın Fransız

[665] Brune'den Talleyrand'a, Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 206, fo. 8, 1 Germinal XI (22.03.1803).
[666] Brune'den Talleyrand'a, Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 206, fo. 9, 1 Germinal XI (22.03.1803).

gemilerine gösterdiği bu düşmanca tutumu izâle etmek için Fransa, St. Petersburg Büyükelçisi General Hédouville'i vazifelendirmişti[667]. Ayrıca İstanbul limanlarına uğrayan gemilerin kayıt defterleri incelenerek Karadeniz'e geçenler listelenmiş[668]; Denizcilik Bakanlığı'ndan birkaç brik istenmiş[669] böylelikle Fransız gemilerini taciz edenler tespit edilmeye çalışılmıştı.

Brune'ün elçiliği sırasında ilgilendiği bir diğer mesele ise gümrük resim oranıydı. 1802 Paris Antlaşması'nın 7. maddesi[670] uyarınca Fransız elçisi İstanbul'a geldikten sonra yeni bir oran tayin edilmesi planlanmaktaydı. Ancak 7. maddeye göre yeni oranlar tayin edilinceye kadar eski kapitülasyonlarla belirlenen %3'lük gümrük resmi uygulaması devam etmeliydi. Mamafih İstanbul gümrüğü ile genel bir tarife üzerine anlaşan ve bu tarifeye göre ödeme yapan tüm diğer yabancı tüccar 7. maddenin muhteviyatını öğrendiğinde kendilerine uygulanan gümrük resimlerini yüksek bulup ödemeye yanaşmamışlardı. Kendilerine uygulanan yüksek gümrük tarifesine Fransız tüccarların tabi olmamasına da itiraz etmişlerdi[671]. Bâbıâli, yaşanan gerginliğin Fransız elçisinin İstanbul'a gelişiyle son bulacağını ummaktaydı. Bu nedenle Brune ile tarifelerin yeniden düzenlenmesi için görüşmelere başlanmasını istemişti. Fakat tarifenin %3'te kalmasından zaten memnun olan Fransız tarafı, müzakere teşebbüsünde bulunmayınca Bâbıâli "*Fransız Hükûmeti eski dostuyla arasının bozulmasını istemiyorsa*" meselenin hızlı bir şekilde çözümlenmesi gerektiğini dile getirmişti. Ayrıca Bâbıâli, söz konusu tarifenin adilane bir şekilde tadil edilmesinin hem Osmanlı Devleti'nin hem de Fransız tüccarların lehine olacağını savunmuştu. Zira gümrük tarifelerindeki artış, aynı zamanda malların fiyatlarında da artış anlamına gelmekteydi. Bâbıâli bu argümanlarla gümrük resim oranını arttırmaya

[667] Pierre Coquelle, "l'Ambassade du Maréchal Brune a Constantinople…, s. 65.
[668] Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 206, fo. 129, 5 Floréal XI (25.04.1803).
[669] Talleyrand'dan Brune'e, Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 206, fo. 219, 17 Prairial XI (06.06.1803). Mektupta, daha önce Brune'ün göndermiş olduğu bir muhaberatta Karadeniz'deki Fransız seyrüseferinin emniyeti için birkaç brik gemisi talebine atıf mevcuttur.
[670] Madde 7: Bu hususta iki ülkede gümrük vergilerine ilişkin doğabilecek tartışmalarda birlikte yeni düzenlemeler yapılıncaya kadar eski kapitülasyon antlaşmasının ilgili maddelerine uyulacaktır.
[671] Tüccarların bu şikâyetlerini Rus ve İngiliz elçileri de dile getirmekteydi; BOA, HAT 169/7219.

çalışmaktaydı[672]. Bâbıâli meselenin tez vakitte halli adına Brune'ü sıkıştırmış hatta tarife hususunu bir an evvel çözüme kavuşturması için kendisine bir miktar rüşvet teklif edilmesi dahi gündeme gelmişti[673]. Netice itibariyle Brune yeni tarifeyi kabul etmiş[674] Fransız tüccarlardan alınacak yeni gümrük resmi oranı %6 olarak belirlenmişti.

Brune'ün ilgilendiği bir diğer konu da Mısır'ın işgaliyle başlayan Türk-Fransız savaşında mağdur olan Fransız vatandaşlarına verilecek tazminatlar meselesiydi. Bâbıâli'nin Fransa'ya savaş ilan etmesinin ardından Levant'ta büyük maddi kayıplara uğrayan Fransızlar, sulh sağlandığında bağlı bulundukları konsolosluklara gidip zararları kadar tazminat talebinde bulunmuşlardı. Yapılan başvurular neticesinde 11.073.470 kuruş[675] olarak belirlenen toplam tutarın[676] ödenmesi için Ruffin Bâbıâli ile pek çok görüşme yapmışsa da bu konuda pek ilerleme kaydedilememişti. Paris Anlaşması'nın 6. maddesi[677] uyarınca her iki tarafın eşit tazminat hakkı olduğundan dolayı Ruffin'le görüşen İbrahim Besim Efendi Osmanlı topraklarında yaşayan Fransızların sayısı fazla olsa da, Fransa'da yaşayan Türklerin sayısının az olduğunu, dolayısıyla Mısır'da meskûn olan Osmanlı tebaasının zararlarının da karşılanması gerektiğini belirtmişti. Haliyle her ülkenin vatandaşları da mevzu bahis savaştan eşit zarar gördüğüne göre Osmanlı, Fransa'ya hiçbir şey ödemek zorunda değildi. Zira İbrahim Besim Efendi'ye göre her iki ülkenin zararı birbirini dengelemekteydi. Fakat buna mukabil Ruffin'in cevabı şöyle olmuştu: *"Fransızlar tarafından talep edilen*

---

[672] BOA, HAT 261/1507; BOA, HAT 256/14720; Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 206, fo. 181-182, 29 Floréal XI (19.05.1803).

[673] "*…bir hafî vasıta ile mersuma biraz akçe vaad ve ol vechile maslahata mümaşaatı istihsal olunmak suretine o vechile karar verildiği geçen gün huzur-ı âlilerine şifahen arz ve beyan olunmuş…"* BOA, HAT 177/7763.

[674] BOA, HAT 176/7735.

[675] Fransız gözlemciler tarafından 1803'ün Mart ayında yapılan bir çalışmaya göre imparatorluğun sadece Rumeli'den elde ettiği yıllık gelir 10.107.500 kuruştu. Dolayısıyla Fransızların istediği toplam tazminat miktarının ne denli yüksek olduğu bu nispete bakılarak anlaşılabilir. Bkz. Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 206, fo. 41, 2 Germinal XI (23.03.1803).

[676] Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 206, fo. 276, 15 Messidor XI (04.07.1803).

[677] Madde 6 - Savaş sırasında mallarına el konulan veya haczedilen vatandaşlara ve tebaaya verilecek tazminatlar, İstanbul'da her iki ülkenin temsilcileri ile iki hükûmet arasında yapılacak özel bir komisyon ile hakkaniyetle düzenlenecektir.

tazminat meblağı ile Osmanlıların sunduğu ya da sunacağı tazminat meblağı çok farklı niteliktedir. Bu kayıpların doğrulanması konusunda belirgin engeller mevcuttur. Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan Fransızların (varlıkları) kayıtlıdır. Çoğu sizin kayıtlarınızda bile mevcuttur. Başkentte dahi bu (kayıpların) kanıtını elde etmek, kontrol etmek sizin için kolay. Şimdi size soruyorum, Osmanlıların Mısır'da kaybettiklerini iddia ettiği miktarı kanıtlayabilir misiniz?"[678].

Ruffin'in müzakereleri devam ederken Amiens Barışı'nın bozulmasıyla Bâbıâli'deki yabancı diplomatlar arasındaki nüfuz dengeleri hızlıca değişmişti. İngiliz büyükelçisi, Fransa ile yaşanan sorunların başında Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünün emniyeti meselesi geldiğini iddia ederek Fransa'nın Osmanlı topraklarında gözü olduğunu belirtmişti. Fakat büyükelçiye göre Fransızların Osmanlı Devleti üstündeki habis tasavvurlarına karşın İngiltere Devlet-i Aliye'ye muhabbetle bağlıydı ve Osmanlı Devleti'ni Fransız tacizlerinden korumak amacındaydı. Tam da bu sebeple İngiltere-Fransa arasında çıkabilecek muhtemel bir savaşta, Osmanlı Devleti tarafsızlığını muhafaza etmeliydi[679]. Zaten Bâbıâli de tarafsız kalmaktan yanaydı. 4 Temmuz 1803'te Bebek Kasrı'nda kendisini kabul eden Reisülküttap'a hitaben Brune, İngiltere'nin Amiens Antlaşması hükümlerini ihlal ettiği hususunda diretince Mahmud Râif Efendi'nin sitemkâr tavrıyla karşılamıştı. Reisülküttap söz konusu iki devletin sürekli savaşmasından, üstelik de Osmanlı Devleti'ni de bu münakaşalarına dâhil etmesinden usanmış olacak ki Brune'e şunları söylemişti:

"*Daha beş, altı ay önce başladı bu tartışmalar, herkes yakinen izledi, gördü. Bu münakaşanın sebebini size özellikle soran oldu mu hiç? Önce Malta meselesi dendi, sonra St. Domingo yüzünden, sonra Florida, sonra da Ümit Burnu yüzünden kavga ediyorsunuz dendi. Gerçek nedenden hiç emin olamadık. Çoğu siyasetçi sulhu muhafaza etmede beceriklidir. On iki yıldır Avrupa ruhen ıstırap çekmektedir üstelik dökülen insan kanı da cabası. Haliyle müzakereye istekli bir gücün de aracılığıyla sulha bir kapı açılır sanıyorduk. Derken tekrar savaş çıktı… Belki bir hal yolu, sağduyu ile bir orta yol bulunur. Savaş her zaman kötüdür, müzakere edebilenler için*

[678] Ruffin tarafından yürütülen tazminat görüşmelerinin 13.sünün tutanağı, Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 206, fo. 93, 18 Germinal XI (08.04.1803).
[679] BOA, HAT 226/12576, Hicri 1217-Miladi 1802.

asla iyi olmamıştır.''[680] Mahmud Raif Efendi'nin bu sözlerini Sudûrdan İsmet Bey[681] "*Bir dostun, kendi dostu için de dirlik istemesi gayet tabiidir*" ifadesiyle desteklemiş ve Fransız büyükelçiye son derece açık şekilde Bâbıâli'nin artık daha fazla savaş istemediğini belirtmişlerdi. Zaten büyükelçiyle ertesi gün yapılan meclis-i mükâlemede Osmanlı Devleti mevzubahis ihtilafta mutlak tarafsızlığını muhafaza etmek adına İngiliz ve Rus sefirleriyle de görüşeceğini kendisine bildirerek muhtemel bir savaşta bîtaraf kalmaya kararlı olduğunu belli etmişti[682].

d. Halet Efendi'nin Paris Büyükelçisi Olarak Gönderilmesinde Brune'ün Rolü

Brune'ün İstanbul'da yürüttüğü dikkat çekici faaliyetlerden birisi de Osmanlı Devleti'nin Seyyid Ali Efendi'den sonraki Paris büyükelçiliği makamına kimin atanacağı hususunda oynadığı aktif roldü. 1803 senesinde Paris'teki Türk Sefarethanesi halen boş olduğundan III. Selim, hem Paris Antlaşması'nın tatbiki hem de ikamet elçisi bulundurulması maksadıyla bir sefir atamak niyetindeydi. Brune'ün muhaberatından edindiğimiz bilgiler ışığında bu mevki için Amiens Barışı müzakerelerinde Türk tarafının murahhası olarak Paris'e gönderilen Galib Efendi ile Halet Efendi arasında kalınmıştı. Galib Efendi'nin evvelki Paris tecrübesi ve Fransa'nın lehine alenen konuşması[683], Paris'le düzeltilmek istenen ilişkilerde kilit bir isim olarak görülmekteydi. Fakat öte yandan Halet Efendi ise Paris'in istediği bir adaydı. Halet Efendi'nin Paris'e büyükelçi olarak gönderilmesine kesin karar verilmesinin ardından sefirin gidişi için bir ziyafet tertiplenmiş[684], fakat gidişi 12 Temmuz'dan[685] önce mümkün olmamıştı. Brune, Halet Efendi'nin Paris Büyükelçisi

---

[680] Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 206, fo. 306, 15 Messidor XI (04.07.1803).
[681] Sudûrdan İsmet Bey'i 1799 'da İngiltere ile yapılan ittifak antlaşmasındaki rolünden de hatırlamaktayız. Bkz. BOA, C. HR. 40/1997, Hicri 02/Şaban/1214-Miladi 30 Aralık 1799; Sudûrdan İsmet Bey, padişahın Nizam-ı Cedîdçi ve reformist kadrosu Atabegân-ı Saltanat üyelerinden, eski Rumeli Kazaskeri idi. Bkz. Süheyla Yenidünya, "Atabegân-ı Saltanat: Avrupa'ya Özenen Müceddidler Mi? Heterodoks Zındıklar Mı?", *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı,* Yıl 16, Güz 2008, S. 25, s. 68.
[682] BOA, HAT 251/14251, Hicri 16 Rabiulevvel 1218-Miladi 06.07.1803
[683] Brune'den Talleyrand'a, Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 206, fo. 10, 1 Germinal XI (22.03.1803).
[684] Brune'den Talleyrand'a, Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 206, fo. 188, 2 Prarial XI (22.05.1803).
[685] Süheyla Yenidünya Gürgen, *Devletin Kahyası Sultanın Efendisi Mehmed Said Hâlet Efendi*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2018, s. 66-67.

olarak tayinindeki kendi rolünü şu sözlerle ifade etmişti: "*Reisülküttap nezdinde pek muteber olmasak da bana verdiği sözleri hep tutar. Halet Efendi'nin Paris'e götüreceği hediyeler*[686] *azaltılmak istense de sonradan bu karardan cayıldı. Üstünlüğümüz böylece yeniden tesis edilecek ve benim de azmim sayesinde her geçen gün daha da büyüyecek.*"[687] Brune, Halet Efendi'nin Paris yolunda özellikle Fransız nüfuzunun olduğu bölgelerde iyi muamele görmesi, güzel karşılanıp, ağırlanması için azami ölçüde gayret sarf ederek, Fransız Savaş Bakanlığı'na, Maliye Bakanlığı'na ve İçişleri Bakanlığı'na birer mektup göndermiş, Türk sefirinin Bükreş'e ulaştığı ve yakında Paris'e varacağı hususunda bilgilendirme yapmıştı[688].

Fakat Brune, Paris'e gönderilmesinde tesirinin olduğu Halet Efendi'nin Bâbıâli'deki Rus sultasından kopamadığı bilgisini Bonaparte'a iletmeyi de ihmal etmemişti. Italinski Halet Efendi'nin Paris'te Markoff'un buyruğu altında olmasına razı gelinmesi şartıyla Türk sefirin Paris sefaretine karşı çıkmayacağını belirtmişti. Brune'ün iddiasına göre Halet Efendi'nin de bu durumdan haberi vardı ve rıza göstermekteydi. Hatta bu emri bizzat Bâbıâli'den almıştı[689]. Mamafih, Halet

---

[686] Brune'ün nezaretinde belirlenen bu hediyeler arasında Bonaparte için iki koşum takımı ve bir adet çelenk, Talleyrand'a ise bir adet koşum takımı ve bir bohça vardı. Bkz. Süheyla Yenidünya Gürgen, *Devletin Kahyası Sultanın Efendisi Mehmed Said Hâlet Efendi*, s. 65; ayrıca Bonaparte için bizzat III. Selim'in seçtiği otuz elmasla bezeli bir sorguç da mevcuttu bkz. Pierre Coquelle, "l'Ambassade du Maréchal Brune a Constantinople…, s. 67.

[687] Brune'den Talleyrand'a, Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 206, fo. 189, 2 Prarial XI (22.05.1803).

[688] *"Halet Efendi, Bâbıâli'nin büyükelçisi olarak Paris'e gidiyor, Yirmi günlük yürüyüşün ardından 14 Thermidor'da (02.08.1803) Bükreş'e varmış ve buradan 18'inde Paris'e gitmek üzere ayrılacak olduğunun haberini aldım. Mütekabiliyet esasına göre General Brune'ün İstanbul'daki karşılamasının tıpatıp aynısı kendisine de uygulanacağından Fransa'da eşit muamele görmesi gerekir. Netice itibariyle Strazburg ve diğer ara yerleşimlerde şerefine yakışır bir muamele görmesi hususunda gerekli emirleri vermenizi rica ediyorum"* Brune'den Savaş Bakanlığı'na, Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 206, fo. 416, 15 Fructidor XI (02.09.1803); "*General Brune'ün İstanbul'da tecrübe ettiği resepsiyonun benzerinin kendisine gösterilmesi, geçtiği yerlerde kendisine saygıda kusur edilmemesi ve seyahatinin keyifli olduğu kadar rahat geçmesi için adımlar atılması hususunda…"* bkz. Brune'den İçişleri Bakanlığı'na Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 206, fo. 418, 15 Fructidor XI (02.09.1803); Bununla birlikte Halet Efendi, Strazburg'da belediye başkanı ve generallerden oluşan bir heyet tarafından karşılanmış ve on bir pare top atışıyla selamlanmıştı Fakat kendisine mihmandar tayin edilmediğinden ve Paris'e varır varmaz Fransız Dışişleri tarafından saygıda kusur edildiğinden bahsetmişti. Bkz. Süheyla Yenidünya Gürgen, *Devletin Kahyası Sultanın Efendisi Mehmed Said Hâlet Efendi*, s. 68; Bu bilgilerden Brune'ün çabalarının işe yaramadığı anlaşılmaktadır.

[689] Pierre Coquelle, "l'Ambassade du Maréchal Brune a Constantinople…, s. 67.

Efendi'nin birçok misyonu arasında bizzat Bâbıâli'den böyle bir talimat aldığı izine rastlanamamıştır[690].

4. İngiliz-Fransız Savaşının Yeniden Başlama Süreci ve Bunun Osmanlı Devleti'ne Tesiri

1803 itibariyle Fransa ve İngiltere arasında yeni bir harp patlak vermek üzereydi. 25 Mart 1802'de imzalanan Amiens Barışı'nın üzerinden henüz bir sene geçmemişti ki, tarihleri boyunca savaşmayı adet haline getiren bu iki devlet, tekrar savaşın eşiğine gelmişti. 1803 yılı itibariyle Avrupa'da, 1801 Luneville ve 1802 Amiens ile potansiyel güç dengeleri oluşmuştu. Bu antlaşmalar ile 19. asra girerken Batı Avrupa'da Fransa'nın, Doğu Avrupa'da Rusya'nın ve denizlerde de İngiltere'nin jeopolitik üstünlüğü kabul ediliyordu. Mevzubahis antlaşmalar, diğer büyük ve küçük devletlerce de resmî olarak ya da pasif şekilde[691] kabul edilmişti. Hâlihazırda Avrupa coğrafyasında hiçbir unsur, ufukta yeni bir savaşın bu kadar erken görüneceğini tahmin edemezdi. Kaldı ki, hem Fransa'nın hem de İngiltere'nin barışı devam ettirmek için geçerli nedenleri mevcuttu. Bonaparte, devam edegelen savaşlardan dolayı yorgun ülkesini dinlendirmek ve rejimine destek sağlamak maksadındayken, İngiltere başbakanı Addington, Pitt'ten devraldığı makamına sulh vaatleriyle gelmesi sebebiyle barış ortamını korumak istemekte haklı görünüyorlardı.

a. Mısır ve Malta Üzerindeki Anlaşmazlık ve Sébastiani'nin Raporunun İngiltere'deki Tesiri

Amiens Barışı, esasında Bonaparte'ın zaferiydi. İngiltere'nin kazanımının sınırlı olduğu bu antlaşmada, Fransa lehine pek çok madde olduğu gibi birkaç yasal boşluk da mevcuttu. Fakat buna rağmen bile Amiens'in yasal bağlayıcılığı İngiltere'yi

[690] Süheyla Yenidünya Gürgen, *Devletin Kahyası Sultanın Efendisi Mehmed Said Hâlet Efendi*, s. 60-61.

[691] Günümüz uluslararası hukukunda zımni kabul bir anlaşma metodu olarak kabul edilmese de 18. yüzyılın politika dünyasında söz konusu antlaşmaya itiraz etmemek bir kabul yöntemiydi. Simmons'un tabiriyle "zımni kabul, sessiz ve pasif kalarak verilir. Herhangi bir eylemle açık açık, doğrudan ve belirgin bir şekilde ifade edilmezdi" Bkz. Alan John Simmons, *Moral Principles and Political Oblications*, Princeton Üniversitesi Yayınları, Princeton 1981, s. 80.

Mısır ve Malta'dan bir an önce tahliye etmeye yetmiyordu. Fransa bu toprakların bir an evvel tahliyesini arzularken, Albay Sébastiani'nin Ekim 1802'de Mısır'daki gözlem ve analizlerini kaydettiği raporun 30 Ocak 1803'te *Le Moniteur* gazetesinde yayımlanması ile İngiltere cenahında Mısır'ın Fransızlarca tekrar işgal edileceği kaygısı baş göstermişti. İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Hawkesbury, Sébastiani'nin raporu hakkındaki görüşlerini şu şekilde açıklamıştı: "*Bu rapor, Majestelerinin hükûmetine, Mısır'daki kuvvetlere komuta eden subaylara ve oradaki İngiliz ordusuna karşı en affedilmez imalar ve suçlamalar içermektedir; suçlamalar ve imalar tamamen asılsızdır. Majestelerinin temellüklerine zarar veren görüşleri ihtiva etmektedir ve bu görüşler Majesteleri ile Fransız Hükûmeti arasında akdedilen antlaşmanın* (Amiens'in) *ruhuna ve hükümlerine doğrudan ve açıkça aykırı olan görüşlerdir."*[692] Oluşan siyasî kriz çözülemediği gibi İngiliz *Morning Chronicle* gibi yayın organlarında Fransa'dan İngiltere'ye iltica eden Jean-Gabriel Peltier gibi gazetecilerin Bonaparte, ailesi ve rejimi hakkında yazdıkları yazılar da krizi körükledi. Dönemin İngiltere'nin Paris elçisi Whitworth, Lord Hawkesbury'ye şöyle demişti: "Birinci Konsül savaşa başvuracak olursa bunun sebebini mevzubahis sorunların tabiatından öte, kamuya açık yayınların kaşıyıp sürekli canlı tutmasında aramak gerekir."[693]

Tüm bu gelişmelerin ışığında; Fransa, İngiltere'nin Mısır ve Malta'nın tahliyesini bilerek ertelediğini, hatta bu topraklardan çıkmaya hiç niyetleri olmadığını düşünüyordu. Fransa'nın İstanbul'daki büyükelçisi Brune'ün, İngiliz birliklerinin halen İskenderiye'de bulunmalarını "Mısır'da yeni bir girişimin tasarıları (İngiliz) birliklerinin tahliyesini geciktirdi. Halen İskenderiye'deki mevcut işgalleri bu temellere dayanmaktadır." sözleriyle ifade etmesi[694] bu görüşü kanıtlar nitelikteydi. İngilizler ise, Mısır'ı tahliye ettikleri an Fransa'nın tekrar Mısır'ı işgal etmesinden korkuyordu. Bunlara ek olarak Akdeniz'de Rus ve Fransız varlığına engel olmak için Malta'nın tahliyesini de erteliyordu. Ayrıca Rus-Fransız münasebetlerinin ilerlemesi

---

[692] Guillaume de Garden, *Histoire générale des traités de paix et autres transactions principales entre toutes les puissances de l'Europe depuis la paix de Westphalie*, C. VIII, Paris 1848, s. 132.
[693] Simon Burrows, "Culture and Misperception: The Law and the Press in the Outbreak of War in 1803", *The International History Review*, S. 18 (Kasım 1996), No 4, ss. 793-818, s. 795.
[694] Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 205, fo. 479-482, 19 Ventôse XI (10.03.1803), Brune'ün Fransız Dışişleri Bakanlığı'na göndermiş olduğu mektup.

İngiltere için endişe verici noktaya varmıştı. Bu iki devletin Osmanlı İmparatorluğu'nu paylaşma gayelerinin nüksetmesi, Malta ve Mısır konusunda acele etmemelerinin sebebi olarak görülüyordu. Bu esnada Fransa'nın Malta'daki temsilcisi General Vial tarafından adayı tahliye etmeleri yönünde sürekli baskı gören İngiliz Malta valisi Londra'dan tahliye emri gelmeden Malta'yı katiyen terk etmeyeceği konusunda direnmekteydi[695]. Buna ek olarak İngiltere'nin St. Petersburg'daki elçisi Sör John Warren, Rus sarayındaki gelişmelere dayanarak Londra'ya Malta'yı tutabildikleri kadar ellerinde tutmalarını önermişti. Fakat İngilizlerin Malta'yı ellerinde tutma konusundaki kararı Albay Sébastiani'nin raporuyla birlikte kesinleşmişti. Britanya 1802'nin sonunda Malta'yı alıkoymak için makul bir gerekçe bekliyorlardı ve Sébastiani'nin raporunun yayınlanması onlara istedikleri fırsatı vermişti. Whitworth tarafından 'Ya Malta ya savaş' temeline dayanan ültimatomla taleplerini açıkça ifade etmeye başlamışlardı[696]. 9 Şubat'da Lord Hawkesbury Paris'teki elçisi Whitworth'e, İngilizlerin ancak Fransızların Mısır'ı tekrar işgal etmeyeceklerine emin olduklarında Malta'dan çıkacaklarını Fransız Dışişleri'ne bildirmesini söylemişti[697].

Bonaparte ise İngiliz Hükûmeti'ni Amiens Barışı'nın maddelerine riayet etmemekle suçlamaktaydı: Mısır halen tahliye edilmemiş, Ümit Burnu'nun halen Hollanda'ya iadesi gerçekleşmemiş ve Malta'nın şövalyelere teslimi kesin bir dille reddedilmişti. Ayrıca Bonaparte, Amiens Antlaşması'nın 8. maddesinin (Osmanlı topraklarının bütünlüğünün garanti edilmesi) İngilizler tarafından talep edilmesine rağmen yine İngilizler tarafından ihlal edildiğini savunmaktaydı. Bonaparte huzuru bozanın kendisi olmadığını her fırsatta vurgularken şu sözleri kullanmaktadır: "*İngiliz birlikleri hala İskenderiye ve Malta'da. Hükûmetimin şikâyet etmeye hakkı vardır… Hükûmetim, kıtadaki barış ortamını yurttaşlarına garanti etmektedir ve denizlerde de sulhun devamını ummaktadır. Bu sulh ortamı tüm ulusların hem ihtiyacı hem de iradesidir. Hükûmetim antlaşmaların uygulanması yoluyla sulhu korumak ve ulusumuzun şerefini gözetmek için yapılabilecek her şeyi yapacaktır. Ancak*

[695] General Vial'den Brune'e, Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 205, fo. 492, 29 Ventôse XI (20.03.1803).
[696] Conrad Gill, "The Relations Between England and France in 1802", *The English Historical Review"*, C. 24 (Ocak 1909), No 93, s. 73.
[697] Simon Burrows, "Culture and Misperception: The Law and the Press in the Outbreak of War in 1803", s. 812.

İngiltere'de iki parti iktidar için çarpışmaktadır. Biri barışı sağladı ve bunu da korumaya kararlı görünüyor. Diğeri Fransa'ya karşı amansız bir nefret yemini etmiş. Meclislerindeki bu fikir ayrılıkları, hem barışçıl hem de tehdit edici olabilmektedir. Partilerin bu mücadelesi sürdükçe Cumhuriyet Hükûmeti'nin sağduyusu bazı tedbirlere ihtiyaç duymaktadır. 500.000 adam Cumhuriyet'i müdafaa etmek ve intikamımızı almak için hazır olmalıdır… Londra'daki entrikalar neyi getirirse getirsin, başka ulusları yanına çekemeyecek. Hükûmetim, İngiltere'nin bugün Fransa ile tek başına savaşamayacağını gururla belirtmektedir. Fakat ümitvâr olalım ve İngiliz kabinesinin makul olacağına ve sağduyunun sesine kulak vereceklerine inanalım. Evet, şüphesiz her geçen gün barış daha da güçlenecektir… Huzur ortamı savaşın getirdiği felaketleri unutturacaktır. Fransa ve İngiltere birbirlerini mutlu edecek ve tüm dünyanın takdirini kazanacaklardır."[698]

Bonaparte'ın barış ortamını korumak istemesinin yegâne sebebi şüphesiz savaşın yıpratıcı etkilerinden ulusunu korumak değildi. Bonaparte esasında 1803 senesinde İngiltere ile savaşmaya hazırlıklı değildi. Donanmasını henüz yenileyememiş, Rusya'dan ithal ettiği ve Tuna üzerinden gelen malzemelerle gemi yapımını hızlandıramamış, kara ordusunu hazır hale getirememişti. Askerî harekâtlar sebebiyle ordusu zayıflamıştı. Yeni askerler yetiştirilmeli, filosunun hazır olması için zaman kazanmalıydı. Bu koşullar altında en az iki sene daha sulhun güvenli ortamına ihtiyaç duymaktaydı[699]. Tüm bunların yanı sıra işin ticarî dezavantajları da hesaba katılmalıdır. Fransa ve İngiltere arasında herhangi bir ticaret antlaşmasının olmaması barış ortamının sunduğu avantajları hafifletmekteydi. Meseleye İngiltere nezdinden bakılacak olursa; 1801 senesinde İngiliz Hükûmeti barışı yüksek sesle dile getirirken en çok desteği tüccar sınıfından almıştı. Fakat bu sınıf Amiens Antlaşması'nda ticarî çıkarların muhafazasıyla ilgili herhangi bir taahhüt görememişti. Dolayısıyla ticarî yaptırımları eksik gören tüccar sınıfının hükûmete baskı yapmış olması ve Addington'ın da bu sebeple Malta'yı elden çıkarmak istememesi anlaşılabilir. Bir açıdan Malta sorunu, Fransa ve İngiltere arasında süregelen ticarî çıkar çatışmalarının

[698] Bonaparte'dan Senato ve Yasama Kurulu'na, *Correspondance de Napoléon Ier*, C. VIII, no: 6591, 20 Şubat 1803, s. 219-220.
[699] Simon Burrows, "Culture and Misperception: The Law and the Press in the Outbreak of War in 1803", s. 812.

yalnızca bir kolu idi. Malta'nın tahliyesinin başlıca tehlikelerinden birisi Levant'taki İngiliz ticaretinin uğrayacağı zarar olmalıydı. Fakat Malta sorunu hiç gündeme gelmemiş olsa dahi, iki devletin uzun süre barış halinde kalacakları şüpheliydi. Zira "Devrim ve Napolyon Savaşları" 18. yüzyıl boyunca devam eden büyük ticaret ve kolonizasyon mücadelesinin son safhalarını oluşturmaktaydı. Fransız halkı, Devrim'in yarattığı kaos ortamında kaybettiklerini yerine koymak arzusundaydı, haliyle ticarete bel bağlanmıştı. Mamafih dünya üzerinde hangi noktada ticaret yapmak isteseler karşılarına İngiltere çıkıyordu[700]. Dolayısıyla Amiens Antlaşması'nın oluşturduğu suni sulh ortamı, her iki devletin kendilerini bir sonraki savaşa hazırladıkları bir mola olmaktan ileriye gidemedi. İngiltere ve Fransa'nın birbirlerinin malî durumlarını, askerî organizasyon yapılarını, içişleri ve dışişlerindeki gelişmeleri iyi bilmeleri de her daim yeni bir savaşa hazır bulunmalarını kolaylaştırmaktaydı. Bonaparte, İngiltere'nin kıtadaki müttefiklerine ödediği yüklü sübvansiyonlar sebebiyle merkez bankasının beş yıldır senetler için ödeme yapamadığından haberdardı. Ayrıca Addington Hükûmeti'nin barış yapmaktaki hevesli tavrı da İngilizlerin barış ortamına en azından malî açıdan ne kadar muhtaç olduklarını göstermekteydi. Dokuz yıllık savaştan çıkan İngiltere'nin ekonomik çöküş içinde olduğu aşikârdı, haliyle yukarıda Bonaparte'ın "İngiltere'nin Fransa'ya karşı tek başına savaşamayacağı" yorumu gerçeği yansıtmaktadır.

İngilizler ise Fransa'nın Devrim ile birlikte iflas ettiğini, tüm sosyal ve politik sistemlerinin çöktüğünü, hükûmetlerinin iş bilmez ve yeteneksiz idarecilerin elinde olduğunu düşünüyorlardı. Ayrıca Fransızların genel olarak finansal becerilerden yoksun olduğu ve servetlerini isyanlarla tükettikleri yönünde genel bir kanı mevcuttu[701]. Fakat İngiltere'nin Paris'teki *chargé d'affaire*'i olan ve Seyyid Ali Paşa ile Amiens müzakerelerinden hatırlayacağımız Cornwallis[702]'ten sonra Paris'e *ad interim*[703] gönderilen Anthony Merry, Fransa'nın finansal durumuyla ilgili yaptığı

[700] Conrad Gill, "The Relations Between England and France in 1802", s. 74.
[701] Conrad Gill, "The Relations Between England and France in 1802", s. 74.
[702] Cornwallis 1. Markisi Charles Cornwallis. Amiens Barışı'na hükûmeti adına imza atmıştı. Bkz. Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE], TRA/18020001.
[703] Lat. Geçici olarak. Bir diplomatın iki ülke arasında sadece belirli bir konunun ele alınmasında görevlendirilmesi durumu. Bkz. Ahmet Emin Dağ, *Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi* Sözlüğü, Vadi Yayınları, İstanbul 2016, s. 16. Cornwallis ve Merry örneğinde Amiens Barışı'nın imzalanması ve

gözlemlerle, mukim elçi Whitworth'ün analizlerine aykırı bir görüş beyan etmişti. Merry'nin hükûmetine gönderdiği mektupta "*Geniş kaynaklara sahip bu hükûmet, ordusu ve hükûmetin özünü teşkil eden Devrimci güçler dışında hiçbir kaynağa ödeme yapmıyor.*"[704] ifadelerini kullanmıştı. Merry'nin bu beyanı şüphesiz hükûmetini uyarma niteliği taşımaktaydı. Merry'ye göre Fransız hazinesi Whitworth'ün iddia ettiği gibi kaynaktan yoksun değildi, hele hükûmetleri finansal darlıkta hiç değildi. Merry raporunda, Fransa hazinesinde sadece orduya ayrılan geniş bir mali kaynağın olduğu ve bu kaynakla desteklenecek zengin Fransız ordusunun Britanya kara ordularına üstünlük sağlayacağı çekincesiyle hükûmetini bilgilendirdiği düşünülebilir. Mamafih sonrasında yaşanan olaylar, Whitworth'ün Fransa hazinesinin boş olduğu ve bir başka savaşın Fransa'yı mali yıkıma uğratacağı görüşünün İngilizler arasında da yaygın olduğunu göstermekteydi. İngiltere ile Fransa arasında Mısır ve Malta konusunun görüşüldüğü müzakereler, 1803 itibariyle başlamıştı. 18 Şubat 1803'te Bonaparte, İngiltere'nin Paris'teki elçisi Lord Whitworth'ü makamında kabul etti. Görüşmenin detaylarını ihtiva eden mektubu 21 Şubat'ta Londra'ya gönderen Whitworth şunları yazmıştı:

"*…Birinci Konsül bana Amiens Antlaşması'nın barışın tüm doğal ve uzlaştırıcı etkilerini getirmek yerine, yalnızca kıskançlık ve giderek artan bir güvensizlik oluşturduğunu söyledi. Bu güvensizliğin artık bir talihsizliğe yol açabileceğini de ekledi… İlk şikâyeti antlaşma ile tahliye taahhüdünde bulunduğumuz Malta ve İskenderiye oldu. Bu bağlamda asla fikrinin değişmeyeceğini belirtti… Daha sonra Mısır faslına başladı. Mısır'ı ele geçirmek isteseydi bunu bir ay önce yirmi beş bin asker göndererek yapabileceğini söyledi. İskenderiye'de bulunan dört bin İngiliz askerinin burayı korumaktan çok, Mısır'ı işgal etmek için bir bahane oluşturduğunu söyledi.* (Mısır'ı) *bir koloni haline getirme arzusuna rağmen bunu yapmayacağını, zira bu kazanımın kendisini bir saldırgan gibi göstereceğini beyan etti. Mısır'ı ele geçirmenin bir savaş tehlikesine değeceğine inanmadığını söyledi. Kâh Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşüyle, kâh Bâbıâli ile varacağı bir uzlaşma vasıtasıyla Mısır'ın zaten er ya da geç Fransa'ya ait olacağını söyledi…*(Ayrıca*) İngiltere, Rusya*

hükümlerinin uygulanmasındaki rolleri sebebiyle bu iki İngiliz, geçici/ad interim maslahatgüzar olarak Paris'te hizmet vermişlerdi.

[704] Conrad Gill, "The Relations Between England and France in 1802", s. 73-74.

ve Fransa'nın bir gün böyle bir eşkıya yuvasını (Mısır'ı kastediyor) *yok edip, yağmalamak yerine topraklarını ekip biçerek mamur etmenin çıkarlarımıza olduğunu anlayacaklarını umduğunu söyledi. Bunun üzerine Albay Sébastiani'nin raporunun yayımlanmasının ve Fransa'nın Mısır'a yönelik tasavvurlarının İngiltere'de yarattığı spekülasyon üstünde olabildiğince durdum. Bize* (İngiltere'ye*) barışı korumamız için birkaç şeyin yeteceğini savundu: savaşı tekrar başlatarak kazanacağı çok az şey ve kaybedeceği çok şey olduğunu belirtti. Diğer yandan da Akdeniz'den Santo Domingo'ya gitmekte olan gemiler ve birlikleri ile Mısır'ı kolayca tekrar ele geçirebileceğini ve bunu İngiltere'yi topraklarından çıkarmak için defalarca Fransa'ya başvuran Türklerin onayıyla yapabileceğinden bahsetti… Malta ve Mısır da dâhil olmak üzere Türk İmparatorluğu'nun bütünlüğünün etkili bir şekilde güvence altına alınacağı, Mısır'la ya da herhangi bir Türk toprağıyla ilgili her türlü şüpheyi ortadan kaldıracak bir projenin tasarlanmakta olduğunu ifade etti."*[705] Whitworth, Londra'ya gönderdiği bu raporda Bonaparte'ın savaşa istekli olmamakla beraber Mısır konusunda ne kadar hassas olduğunu ifade eden şu cümleleri de kullanmıştı: "*Sanki karşımda Avrupa'nın en güçlü ülkelerinden birinin başkanı değil de ejderhalardan birinin kaptanı vardı.*"[706]

b. Sébastiani'nin Misyonunun Gerçek Amacı

Bu noktada Fransa'nın Mısır ve Malta hususundaki gerçek tasavvurlarını anlayabilmek için Bonaparte'ın Albay Sébastiani'yi hangi vesile ile Mısır'a gönderdiğini bilmekte fayda vardır. Bu bağlamda Bonaparte'ın kendi muhaberatından istifade etmekteyiz. Mısır'daki İngiliz varlığının henüz gerçek bir krize dönüşmesinden evvel, 29 Ağustos 1802 tarihinde Dışişleri Bakanı Talleyrand'a gönderilen bir yazısında Bonaparte şöyle diyor:

"*Yurttaş Bakan, yurttaş Sébastiani'nin kâtip tercüman Jaubert ve General Songis'nin yaveri Yüzbaşı Berge eşliğinde Toulon'dan bir firkateyne binip Trablus'a gitmesini istiyorum… Albay, Mısır'ın durumunu öğrenmek için oradan İskenderiye'ye gidecek, daha sonra Filistin'deki işlerin durumunu tespit etmek için Yafa'ya; oradan*

[705] *The Morning Chronicle*, 19 Mayıs 1803, S. 10606.
[706] Albert Sorel, *L'Europe et La Révolution Française,* C. VI, Paris 1903, s. 272.

da Akka, İzmir, Zenta, Kefalonya ve Korfu yolunu kullanarak Fransa'ya dönecektir. Yanında Trablus Bey'ini İtalya Cumhuriyeti'ni tanımaya teşvik etmek için sizden bir mektup olsun. Yine Kahire Paşası'na ve Dış İlişkiler Genel Komiseri'ne, (Sébastiani'nin) *İskenderiye ve Kahire'ye gideceğine dair bir mektup yazın. İngilizlerin Mısır'ı antlaşmaya uygun olarak tahliye edip etmediğini öğrenmek, her şeyin iyi işlediğine emin olmak ve genel komiserin oradan ayrılmasına engel bir durum olup olmadığını tespit etmek için, bölgede bir subayın olması gerekmekte. Osmanlı büyükelçisinin seyahatinin asıl amacının İngilizlerin İskenderiye'yi boşaltıp boşaltmadığını gözlemlemek olduğunu bildiren bir mektup göndermesi de iyi olacaktır. Yurttaş Sébastiani'ye, Yafa ve Akka'daki Suriye Hristiyanlarının durumlarının iyi olduğundan ve Nasıra Manastırı'nın ayrıcalıklarından faydalandıklarından emin olması için bir talimat verin. Bu ayrıcalıkları onlara Fransa'nın hamiliği sağlamaktadır."*[707]

Bonaparte ayrıca, 5 Eylül'de de bizzat Sébastiani'ye yazdığı talimatname[708] ile Mısır'a gidiş amacını belirtmişti:

"*Yurttaş Sébastiani, Denizcilik Bakanı'nın belirlediği firkateynle Berberi Trablus'a gidecek.*

1. *Bey'in* (Trablus Bey'inin) *İtalya Cumhuriyeti'ni tanıması sağlanacak.*
2. *Şayet abluka halen devam etmekteyse, Bey'in savaş halinde olduğu güçlerle arabuluculuk yapmak için -fazla zorlamadan ve pek ilgili gözükmeden- teklifte bulunacak.*
3. *İskenderiye'ye gidecek; limanda neler olup bittiğini, savaş gemilerinin durumunu, İngilizlerin ve Türklerin sahip olduğu askerî kuvvetleri kaydedecek. Ayrıca surların ve kulelerin vaziyetini, bizim oradan ayrılışımızdan bu yana hem İskenderiye'de hem de tüm Mısır'da neler olup bittiğini, Mısırlıların mevcut durumunu, Şeyh El-Messiri, İngiliz ve Türk*

[707] Bonaparte'dan Talleyrand'a, *Correspondance de Napoléon Ier*, C. VIII, no: 6276, 29 Ağustos 1802, s. 9-10.
[708] Bonaparte'dan Sébastiani'ye, *Correspondance de Napoléon Ier*, C. VIII, no: 6308, 5 Eylül 1802, s. 25-26.

komutanlarıyla görüşmelerinin detaylarını not alacak ve bu bilgileri bir brik ile gönderecek.

4. *Gize'ye İngilizler hâkimse, onların refakatinde Gize'ye gidecek, gündüz vakti Rahmaniye, Terrane ve diğer yerlerin sakinleriyle sohbet edip her şeyi not alacak. Gize'ye vardığında Paşa'ya yazacak, onun da onayıyla Kahire'ye gidecek; orada büyük şeyhleri görecek, Kahire Kalesi'nin durumunu, civar tahkimatları not edecek. Benim tarafımdan herkese güzel sözler söyleyecek: Mısırlıları çok sevdiğimden, onların mutluluklarını istediğimden, sıklıkla Mısırlıları andığımdan söz edecek.*
5. *Kahire Paşası, Talleyrand tarafından yazılmış bir mektup almış olmalı. Bu mektupta Kahire'ye derhal bir subay gönderip* (Sébastiani'yi kastediyor*) her şeyin yolunda olup olmadığını öğrenme arzum yer almakta. Ayrıca Mısır'ın iyiliğini istediğim ve beylerle arabuluculuk yapıp yapamayacağım hususunu da yine bu mektupta bulabilir. Paşa, beylerle görüşmek için Yukarı Mısır'a gitmek isterse gitsin, yoksa* (Sébastiani) *Kahire'de sekiz-on gün kaldıktan sonra, her şeyi görüp, herkesle konuştuktan sonra geri dönebilir. Geri dönmek isteyen Fransızları soracak ve beraberinde getirecek. Adı İlyas olan bir tercümanı soruşturacak ve onu da yanında getirecektir. Dış ilişkilerden sorumlu bir komiserin Kahire'ye gelişini bildirecek.*
6. *Yafa'ya gidecek, Filistin surlarının durumunu öğrenecek. Filistin'de ne olup bitiyorsa kaydedecek. Cezzar'ın durumunu sorup soruşturacak.*
7. *Akka'ya gidecek, Cumhuriyet memurunun Akka'ya geleceği haberini Cezzar'a bildirecek. Yaptığı tahkimatları soruşturacak… Onların mutlu olmalarını dilediğimden ve her yerde Bâbıâli'den övgüyle bahsedecek."*

Bonaparte'ın talimatlarında Albay Sébastiani'ye açıkça Mısır'ın tekrar işgali için bir ön çalışma yapmasını söylemediği anlaşılmaktadır. Belgeler ve muhaberat metinleri bize ikilinin Sébastiani yola çıkmadan önce bir araya geldiği konusunda da bir malumat sunmuyor. Fakat Bonaparte ve Albay Sébastiani arasında kayda alınmamış bir görüşmenin gerçekleşmiş olması ve Bonaparte'ın Mısır hususundaki asıl emelini Sébastiani'ye şifahi olarak bildirmiş olması ihtimal dâhilinde

gözükmektedir. Ancak muhaberata ve belgelere bakıldığında Bonaparte'ın Sébastiani'yi Mısır'a gönderme amacının İngilizlerin bölgeyi terk edip etmediğini ve mevcut askerî durumunu öğrenmek, Mısır'da kalan Fransızları geri getirmek ve Mısırlıları Fransa'nın kendilerine karşı her daim iyi hisler beslediği yönünde propaganda faaliyetleri yürütmek olduğu anlaşılmaktadır.

Sébastiani'nin raporunda Mısır'ı tekrar ele geçirmek için 6000 Fransız askerinin yeteceği şeklindeki ifadesi de Fransa'nın Mısır'a tekrar çıkacağı düşüncesini doğrular niteliktedir. Elbette Bonaparte'ın Whitworth ile görüşmesinde belirtildiği gibi, Mısır'dan tamamen ümidi kesmemiş olduğu, Mısır'ı yeniden ele geçirmek istediği sır değildi. Dolayısıyla, Bonaparte'ın Albay Sébastiani'ye verdiği vazifenin temelde Mısır'ı tekrar ele geçirmek için bir ön çalışma niteliği taşıdığı fikri gayet anlaşılabilir bir düşüncedir.

İngiltere ve Fransa arasında Mısır ve Malta konusunda çıkan gerginlik, İngiltere'nin Paris elçisi Lord Whitworth'ün Paris'ten geri çağırılmasıyla doruk noktasına ulaştı. Whitworth giderayak Londra'nın ültimatomunu Talleyrand'a vermişti fakat Fransa *kılıcı ilk çeken İngiltere olursa, kılıcı kınına son koyan tarafın kendileri olacağını*[709] belirterek İngilizlerin teklifini hiddetle reddetti. 26 Nisan'da Londra'dan Whitworth aracılığıyla çekilen ültimatoma göre İngiliz birlikleri ve idaresi Malta'da on yıllığına kalacaktı. Bonaparte bu talepleri küstahça buldu ve Whitworth'e pasaportu iade edildi[710]. Bonaparte 17 Mayıs'ta Papa'ya "… bir yıl önce size İngiltere ile yapılan barışı bildirmekten nasıl zevk aldıysam, bugün de savaşın Avrupa'yı zora sokmanın eşiğinde olduğunu bildirmekten o kadar elem duyuyorum… İngiltere antlaşmanın maddelerini hiçe sayarak Malta'yı tahliye etmeyi reddetmekte… Artık sınıra dayandım… Savaşın ya da savaştan kaynaklanabilecek talihsizliklerin

[709] Albert Sorel, "La Paix d'Amiens: IV: Comment au Paix Fut Rompue", *Revue des Deux Mondes (1829-1971),* S. 11, No. 2 (15 Eylül 1902), s. 324.

[710] Pasaport iadesi diplomasi terminolojisinde misyondaki diplomatın görevde olduğu ülke tarafından "ülkeyi derhal terk etmesini" talep etmek için kullanılan bir kavramdır. Geçmişte büyükelçi gibi yüksek rütbeli diplomatlar bugün bildiğimiz anlamda diplomatik pasaport defteri taşımadıklarından bunun yerine pasaporta eş değer olarak görülen ve girdikleri ülkelerin gümrüklerine takılmamaları için diplomatik düzeyde geçerliliği olan seyahat belgeleri taşırlardı. Bu belgeye *laissez passer* (fr. bırakınız geçsinler) adı verilmekteydi. Bkz. Ahmet Emin Dağ, *Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi* Sözlüğü, Vadi Yayınları, İstanbul 2016, s. 237. *Laissez passer,* bugün halen Avrupa Birliği üyesi ülkelerin kimi memurlarına verdiği ve dokunulmazlıklarını sağlayan bir pasaport türü olarak varlığını korumaktadır.

müsebbibi ben değilim…" yazmış[711], İngiltere ile ilişkilerin kopma noktasına geldiğini bildirmişti. 19 Mayıs'ta iki tarafın elçileri kendi ülkelerine dönmek üzere yola çıkmıştı. Ertesi gün, henüz her iki taraftan da savaş ilanı gelmeden İngiltere'nin, Audierne Körfezi'ndeki Fransız gemilerini ele geçirdiği ve Fransız ticaret gemilerine ambargo konulduğu öğrenilmişti. Bonaparte daha sonra derhal bir tebliğ yayınlatarak Fransa Cumhuriyeti ve İtalya Cumhuriyeti topraklarında bulunan tüm İngilizlerin tutuklanması, İngiliz mallarına ambargo uygulanması ve Fransa'da bulunan on sekiz ila altmış yaş arasındaki tüm İngiliz erkeklerinin savaş esiri sayılmasını emretmişti[712]. Tutuklananlar arasında İngiltere'nin İstanbul elçisi Lord Elgin de bulunmaktaydı. İstanbul'da hastalanan Elgin, bir İngiliz firkateyniyle ülkesine dönmekteyken Marsilya'dan karaya çıkarak, Manş'ı geçmek üzere Calais'ye ulaşmak için Fransız topraklarını kullanmak gibi büyük bir hatada bulunmuş, 23 Mayıs'ta Paris'ten geçerken diplomatik dokunulmazlığına rağmen tutuklanmıştı[713].

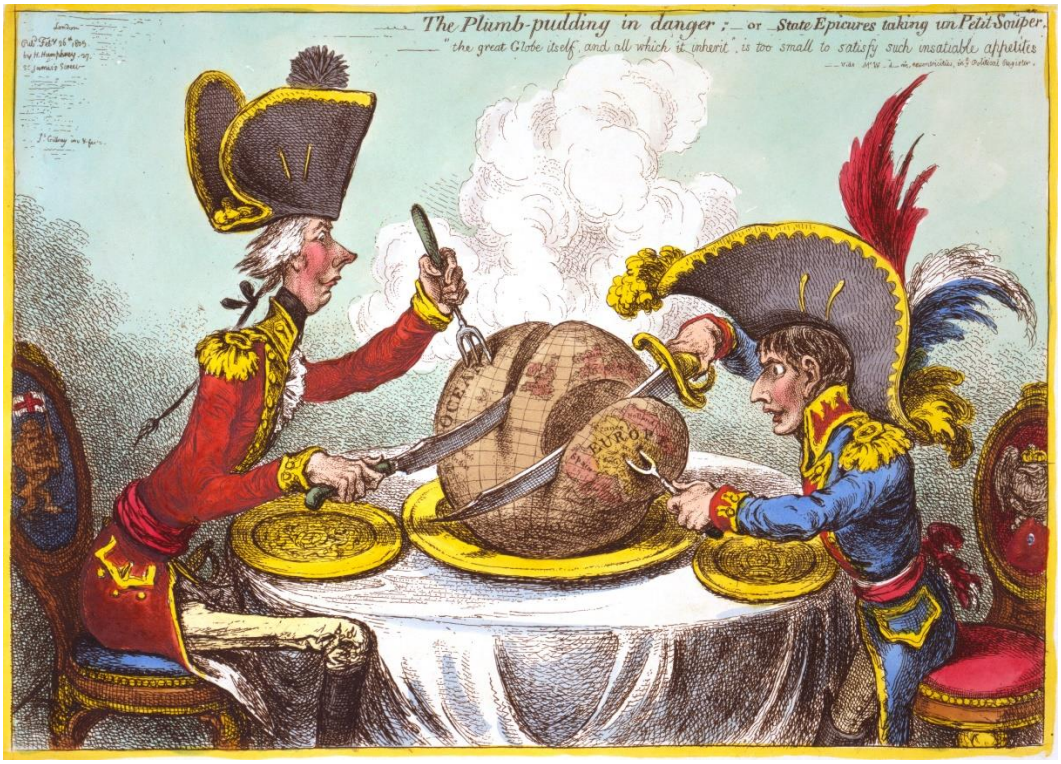
İngiliz Parlamentosu'nda 25 Mayıs günü savaş aleyhtarlarına karşı "Sadece Malta için savaşmıyoruz, Mısır için savaşıyoruz. Sadece Mısır için değil, Hindistan için de savaşıyoruz. Sadece Hindistan için değil, Büyük Britanya'nın bekası için savaşıyoruz… Malta tek başına savaş için yeterli sebep değildir. Mısır ya da Hindistan'ın emniyeti de değildir. Büyük Britanya'nın *çıkarları* savaşa değerdir." sözleriyle[714] savaş ilanına parlamenterler nezdinde meşruiyet kazandırıldı.

Böylece 18 Mayıs 1803 tarihinde III. Koalisyon Savaşları başlamış fakat ertesi yıla kadar gerçek bir koalisyon formuna bürünememişti. 1804 senesinde Bonaparte'ın Fransa İmparatoru olup Britanya'yı işgal etme planı suya düşene kadar, Avrupa'da İngiltere'ye olan güven tazelenmiş sayılmazdı. William Pitt'in tekrar başbakanlık koltuğuna oturmasıyla donanma tahkim edilmiş ve İngiliz donanma gücü Britanya'yı bir Fransız işgalinden kurtarmıştı. 21 Ekim 1805'te Trafalgar'da Amiral Nelson'ın filosuyla karşılaşan Fransız-İspanyol birleşik donanması paramparça edilmiş, Fransa

---

[711] Bonaparte'dan Papa VII. Pius'a, *Correspondance de Napoléon Ier*, C. VIII, no: 6752, 17 Mayıs 1803, s. 317-318.
[712] Albert Sorel, "La Paix d'Amiens…, s. 336-337.
[713] Pierre Coquelle, *Napoléon et l'Angleterre 1803-1813 d'Après des documents Inèdits, des Archives des Affaires Etrangère, des Archives Nationales et du Foreign Office*, Paris 1904, s. 83.
[714] *The Parliament History of England from the Earliest Period to the Year 1803*, C. XXXVI, London 1820, s. 1463.

tekrar kıtaya mahkûm kılınmıştı. Trafalgar deniz savaşının en mühim neticesi ise tüm bu savaşı arkalarına yaslanıp izleyen diğer Avrupalı güçlerin, İngiltere'yi tekrar yanında savaşılacak bir kuvvet olarak görmeye başlamaları olmuştu.

James Gillray'in 1805 başlarında yayınlanan karikatürü. Karikatür, William Pitt ve Bonaparte'ı dünyayı aralarında bölüşürken tasvir eder. Pitt, küresel deniz üstünlüğü arzusunun simgesi olarak okyanusu alır; çatalı bir tridenti[715] *andırmaktadır. Bonaparte ise İngiltere, İsveç ve Rusya dışında tüm Avrupa'yı almaktadır. Zira Fransa'nın büyük bir kara ordusu vardır ama denizlerde sözü geçmemektedir. İngilizler ise güçlü bir donanmaya sahiptir fakat kıtada çok az ilerleme kaydetmişlerdir. Karikatürde resmedildiği üzere her ikisi de açgözlülükle dünyayı paylaşırken, diğerinin gözünü nereye diktiğinden habersiz görünmekte. Gillray bu hicvini çizerken henüz Trafalgar muharebesi yapılmamıştı. Fakat muharebenin neticesi, bu karikatürün vermek istediği mesajı doğrular nitelikteydi.*

[715] Yunan mitolojisinde denizlerin tanrısı Poseidon'un silahı.

c. Fransa, İngiltere ve Rusya'nın Akdeniz üstündeki diğer tasavvurları

Akdeniz'i üç havzaya ayıran görüş; Sicilya ile Levant (Doğu Akdeniz) arasında yer alan ve kuzeyinde Çanakkale üstünden Boğazlar'a uzanan, güneyde ise Mısır, Güney Anadolu ve Kıbrıs'ı kapsayan bölgeyi Doğu Havzası olarak isimlendirmektedir. Bu havzanın kontrolü temelde Malta merkezli bir filo tarafından idare edilebilirdi. İkinci havza olarak Adriyatik Havzası; Osmanlı Devleti'nin batı sahilleri aracılığıyla Venedik ve Trieste üstünden Orta Avrupa yolunu açmaktaydı. Bu havzanın kontrolü Korfu, Kefalonya, Zante gibi bölgelerin idare altına alınmasıyla sağlanabilmekteydi. Batı Akdeniz Havzası olarak nitelendirilen üçüncü havza ise Sicilya'dan Cebelitarık'a uzanan bölümdü. İngiltere ve Fransa için bu havzanın kontrolü tüm Akdeniz'in kontrolü için en az diğerleri kadar kritik önem arz etmekteydi[716]. Avrupalı büyük devletlerin her birinin Doğu Akdeniz üstünde siyasi ve askeri güç dengesini korumak, bu dengeleri dilediğinde etkilemek, kendi ticaretlerinin devamını sağlamak, düşman ticaret filolarını ve askeri tedarik hatlarını abluka altına alabilmek, askeri malzeme tedariki, deniz kuvvetlerinin bölgedeki üslerine erişimi ve daha geniş ölçekte Hindistan'ın zengin kaynaklarına erişim gibi karmaşık ve dönem dönem değişkenlik gösteren çıkarları mevcuttu. 1793-1815 Devrim ve Napolyon Savaşları'na katılan devletler için de Akdeniz'in kontrolü hayati öneme sahip olduğundan Akdeniz büyük bir siyasî ve askerî çatışma alanı haline gelmişti.

1802'de resmen tanınan ve Rus garantörlüğünde olan Yediada'da ise durum şöyleydi: İngiltere, Doğu Akdeniz'de Fransız varlığını silmek, bölgeyi Fransız işgalinden korumak amacıyla adalara ve Mora'ya daha fazla asker göndermesi için Rusya'yı teşvik etmekteydi. Bölgeye asker yığan Rusya'nın 1804 Mart'ında 9000 askeri vardı. Yediada Cumhuriyeti aracılığıyla özellikle müstahkem Korfu limanında varlığını sağlamlaştıran Rusya, bölgede ticaret ve sahil seyrüseferini kontrol etmekteydi. Fakat bu durum daha önce Rusları bölgeye çağıran İngilizleri rahatsız

[716] Ian Chessell, "Britain's Ionian Consul: Spiridon Foresti and Intelligence Collection", *Journal of Mediterranean Studies,* S. 16, No: 1&2, Mediterranean Institute, University of Malta 2006, s. 45.

etmiş, temsilcileri aracılığıyla adalar ve anakarada İyonya konsolosu Spiridion Foresti vasıtasıyla bir istihbarat ağı kurmayı başarmıştı[717].

Akdeniz'deki istihbaratın önemi, Devrim savaşlarının yayılmasıyla artmış ve bu nedenle Foresti gibi temsilci/istihbaratçılar önemli birer figür haline gelmişti. İyonya Adaları, büyük güçlerin hararetle istediği topraklardı. Bu bölge hem Doğu'dan, hem de Adriyatik Havzası'ndan istihbarat toplamak için ideal bir konumdaydı. Foresti tarafından toplanan istihbarat İngiliz Hükûmeti'ne, Akdeniz komutanlarına ve diğer yetkililere kolaylıkla iletilebiliyordu. Osmanlı Devleti'nin Avrupa topraklarındaki faaliyetler, Adriyatik'teki seyrüsefer, Fransız işgali altındaki İtalya, adalardaki düşman faaliyetleri ve Doğu Akdeniz havzasındaki askeri- siyasi durumlar hakkında istihbarat sağlanmaktaydı. Tüm bu istihbarat ağının ilgi alanına İstanbul, İzmir ve İskenderiye gibi büyük Osmanlı şehirleri de girmekteydi[718].

Zamanla başka İngiliz temsilcileri de Londra'dan gelerek Mora'daki yerel ağlara sızmıştı. Bu görevliler sadece bölgedeki Fransız faaliyetlerine dair bilgi toplamakla yetinmemekte, aynı zamanda Doğu Akdeniz'de olan biten her şeyi raporlayıp Londra'yı bilgilendirmekteydiler. Bu planın bir parçası olarak İstanbul'daki düşman hareketleri ve uyguladıkları politika hakkında malumat alabilmek için yerel paşalara mühimmat ile askeri yardım vaadleri verilmekteydi. Zira yerel paşaların bölgeyi tanımaları ve İstanbul'dan haber alma potansiyelleri sayesinde İngiltere; Mora, adalar ve Bâbıâli'den paha biçilmez bilgilere erişim sağlamaktaydı. Bu noktada İngiltere edindiği istihbaratı düşmanını bertaraf etmek maksadıyla kullanabileceği gibi, aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin "arabuluculuğunu" üstlenebilmekteydi[719].

Paris'e gelen istihbaratlar, İngilizlerin Mora'nın çeşitli noktalarına Fransız bayrağı taşıyan ve Fransızca konuşan kaptanların komutasındaki gemilerden silah indirdikleri yönündeydi. Bonaparte bu konuyla ilgili İstanbul'daki Fransız büyükelçisi

---

[717] Evangelos Zarokostas, *From Observation to Dominion: Geopolitics, Colonial Knowledge and the Origins of the British Protectorate of the Ionian Islands 1797-1822,* (Bristol Doctoral College, Tarih Bölümü, Basılmamış Doktora Tezi), 2018, s. 67.

[718] Ian Chessell, "Britain's Ionian Consul: Spiridion Foresti and Intelligence Collection (1793-1805)", *Journal of Mediterranean Studies,* S. 16, No. 1, Ocak 2006, s. 50.

[719] Evangelos Zarokostas, *From Observation to Dominion: Geopolitics, Colonial Knowledge and the Origins of the British Protectorate of the Ionian Islands 1797-1822* (Bristol Doctoral College, Tarih Bölümü, Basılmamış Doktora Tezi), 2018, s. 68.

Brune'e, İngilizlerin Bâbıâli'yi Fransa'ya karşı kışkırtmak niyetli eylemlerde bulunduğu yönünde bilgi vermesini istemişti[720]. Fakat Bonaparte'ın henüz Şubat 1803'teki muhaberatına bakıldığında; Birinci Konsül'ün Fransa Koloniler ve Denizcilik Bakanı'na 900 tüfek, 400 tabanca ve barutun Korfu'ya gönderilmesini emrettiği bilindiğinden, İngilizlerin Fransız kılığında Mora'ya çıkmış olması iddiası anlamını yitirmektedir. Zira Şubat ayındaki talimatına göre Bonaparte, tüm bu silah ve mühimmatı hâlihazırda bölgedeki Türk hâkimiyetine karşı ayaklanan Süliyotlara ve Mora'daki diğer isyancılara göndermekteydi. Üstelik silah ve mühimmatı götüren subayın bir diğer vazifesi isyancılara Bonaparte'dan bir mektup iletmekti[721]. Talimatın devamında bu sevkiyatın çok gizli olarak gerçekleşmesini ve görevlendirilecek subayın Atina'dan bilgi aktarması istenmişti. Dolayısıyla en erken Şubat 1803'ten itibaren Mora'daki isyancılara Fransa tarafından yardım edildiği bilgisi göz önüne alındığında, Ağustos 1803'te Brune'e gönderilen emir bir şaşırtmaca amacıyla verilmiş olabilir. Mora'daki İngiliz temsilcilerinin, o esnada savaş halinde olduğu Fransa'nın bu faaliyetlerini İstanbul'daki elçisi aracılığıyla Bâbıâli'ye iletmiş olması ve Bonaparte'ın da Mora'daki Fransız subaylarının esasında Fransızlar gibi giyinmiş, Fransızca konuşan İngilizler olduğu yönünde Bâbıâli'yi manipüle etmek istemiş olması imkân dâhilinde görünmektedir.

Yukarıdaki veriler ışığında Avrupalı güçlerin Doğu Akdeniz'deki hâkimiyet mücadelesinde kullandığı araçlardan birisinin istihbarat olduğu söylenebilir. Şüphesiz bugün Ege Denizi'ni de kapsayan Doğu Akdeniz havzasının düşmanın faaliyetleri hususunda bir istihbarat merkezi olarak stratejik öneminin, Bonaparte'ın Mısır seferi ile doruğa ulaştığını söylemek yanlış olmayacaktır. İkinci bölümde değinildiği üzere, Fransa'nın Mısır ve Malta ile ilgili tasavvurlarının haberini İngiliz amiraller Lord Keith ve Horatio Nelson'a yine Akdeniz'deki istihbarat ağı sağlamıştı. Hatırlanacağı üzere Bonaparte'ın Mısır'a giden filosunun rotası dahi Nelson'a bir Ragusa gemisi tarafından bildirilmişti. Dolayısıyla Napolyon Savaşları süresince askerî organizasyon kadar istihbarat organizasyonlarının faaliyetlerinin önemi de oldukça büyüktü. Elbette

[720] Bonaparte'dan Talleyrand'a, *Correspondance de Napoléon Ier*, C. VIII, no: 6985, 8 Ağustos 1803, s. 445.
[721] Bonaparte'dan Denizcilik ve Koloniler Bakanı Decrès'ye, *Correspondance de Napoléon Ier*, C. VIII, no: 6599, 21 Şubat 1803, s. 223-224.

Akdeniz'de istihbarat sadece İngiltere'nin tekelinde değildi. Fransa da bu bahiste birkaç girişimde bulunmuştu. Bu girişimlerden en çarpıcısı şüphesiz Sébastiani'nin Mısır misyonuydu. Yukarıda tafsilatıyla değinilen bu misyonun mahiyeti ve Avrupa'da yarattığı etki, kıtanın bir kez daha savaşın trajedisiyle yüzleşmesine sebep olmuştu.

Elbette Avrupa'da savaşın yeniden başlamasının tek sebebini Sébastiani'nin Mısır misyonu olarak görmek doğru olmayacaktır. Fransız albayın bu misyonu ve yayımladığı rapor, İngiltere ve geleneksel koalisyon ortakları için sadece bir casus belli sayılabilirdi. Bonaparte'ın agresif yayılmacı politikası, Ortaçağ'ın sonundan itibaren Avrupa diplomasisinde uygulanagelen güçler dengesi prensibinin tekrar tatbikine sebep olmuştu. Devrim sonrası Fransası karşısında bir bir kurulan koalisyonlar, esasında Avrupa içi güç dengesini koruma politikası olarak tanımlanan bir tür tepkiydi. Lakin İngiltere'nin tekrar tekrar formüle ettiği bu sistem için kullanılan diplomasi araçlarının, Fransa'nın hızla genişlemesi karşısında pek de etkili olduğu söylenemezdi. İngiltere'nin geleneksel müttefikleri bir bir Fransız boyunduruğuna girmekte ya da koalisyona katılmakta isteksiz görünmekteydi. İttifak sistemlerinin baş döndürücü bir hızda değiştiği bu dönemde Fransa da kendi yoldaşlarını arama yoluna girmiş, kadim müttefiki Osmanlı Devleti ile Mısır seferi sonrası kopan bağlarını sağlamlaştırmak için adımlar atmıştı. Akabinde iki ülke arasında yeniden büyükelçi değiş tokuşu olmuş, mukim ve daimi temsilcilikler tekrar faaliyete geçmişti. Bu süreçte Osmanlı Devleti, Fransa ile ilk kez milletlerarası mütekabiliyet prensiplerine göre hazırlanmış bir ittifak antlaşmasına imza atmıştı. Bu bağlamda 1802 Paris Antlaşması, 1535'ten itibaren akdedilen kapitülasyonlar ve ittifaknâmelerin tek taraflı tabiatı ile karşılaştırıldığında, Osmanlı diplomasisi için de büyük bir adımdı.

IV. BÖLÜM: DEĞİŞEN POLİTİKALAR

1799'da Fransa'da konsüllük idaresine geçildiğinde dış politika uygulamalarının sorumluluğu teorik olarak cumhuriyetin üç konsülünün hükümetine aitti. Fakat anayasanın "yalnızca Birinci Konsülün kararı yeterlidir" şeklinde belirtilen 42. maddesine dayanan bir hükmüyle diğer alanlarda olduğu gibi bu alanda da Bonaparte'ın üstünlüğü tesis edilmişti[722]. Bu tarihten itibaren cumhuriyetin yasama gücü tedricen zayıflarken, yürütmenin hareket özgürlüğünü neredeyse hiç kısıtlanmamaktaydı. Yalnızca ticari anlaşmalar ve savaş ilanları yasama onayına tabi tutulmaktaydı. Senato sadece barış antlaşmaları ve ittifaklar hakkında önceden "bilgilendirilmekteydi". Karar verme sürecine etkin katılımları neredeyse yoktu. Aynı şey danıştay için de söylenebilirdi. Yürütme erki ile ilgili olarak da, Konsüllük ve İmparatorluk Anayasa, bakanlık makamına herhangi bir siyasi sorumluluk vermemekteydi. 18 Brumaire ve Birinci Restorasyon dönemleri arasında dışişleri bakanları için de aynı şey söz konusuydu. Bakanlar dış politikanın uygulanmasında rol alsalar da hiçbiri bu dönem aralığında Fransız dış politikasına gerçekten tesir etmemişti. Hatta bu bakanlar önceden Napoléon'a danışmadan herhangi bir resmi karar alacak durumda değildi. Talleyrand'ın bu bakımdan diğer dışişleri bakanlarından pek farkı yoktu[723]. Erkin tek bir kişide yoğunlaşmasıyla karakterize edilen bu kurumsal çerçeve, on yıl önce monarşiyi yıkıp yerine cumhuriyeti ilan eden Fransız ulusunun imparatorluğa doğru adım adım nasıl sürüklendiğini anlamamız açısından son derece önemlidir.

Bu bölümde Birinci Fransız İmparatorluğu'nun kuruluşuyla birlikte değişen Fransız dış politikası ve Osmanlı Devleti'nin Napoléon'un doğu politikasındaki konumu ele alınacaktır. Bu bağlamda Fransa'nın Türk politikasının tatbiki için İstanbul Büyükelçisi olarak tayin edilen Horace Sébastiani'nin, Bâbıâli'deki Rus ve İngiliz hiziplerine yönelik faaliyetleri incelenecektir. Napoléon'un ve Sébastiani'nin

---

[722] Jacques Godechot, "Sens et Importance de la Transformation des Institutions Révolutionnaires à l'Époque Napoléonienne", *Revue d'Histoire Moderne et Contemporaine*, C. 17, No. 3, Temmuz-Eylül 1970, ss. 795-813, s. 801.

[723] Jean Baillou, *Les Affaires Étrangères et le Corps Diplomatique Français,* C. I, s. 293.

1806 Türk-Rus savaşının başlamasındaki etkileri ve bu savaşı başlatan nedenler tartışılacaktır. İngiltere'nin 1807'de Bâbıâli üzerinde uygulamaya koyduğu gambot diplomasisi ve Fransa'nın Boğazlar ile İstanbul müdafaasındaki rolü ele alınacaktır. Akabinde III. Selim'in halli ile değişen Fransız dış politika uygulamaları ve Tilsit'te projelendirilen Osmanlı Devleti'nin paylaşım tasarıları incelenecektir. Son olarak Bâbıâli'nin Fransa odaklı dış siyasetinin İngiltere'ye meyletmesinin sebepleri tartışılacaktır.

1. Fransız İmparatorluğu'nun Yükseliş Döneminde Türk Politikası

a. Erken Napoléon Savaşları

1789 Fransız Devrimi'nin ardından Avrupa'da hızla yükselen Fransız yayılmacılığını önlemek amacıyla Britanya önderliğinde iki girişimde bulunulmuştu: 1793-1797 Birinci Koalisyon ve 1799-1801 İkinci Koalisyon. Her iki koalisyon da amacına ulaşamamış ve 1802'de İngiltere ile Fransa arasında bir barış anlaşması imzalanmıştı. Fakat taraflar arasında imzalanan Amiens Antlaşması da barışı muhafaza etmeye yetmemişti. 1803 Mayıs ayında iki ülke arasında Malta ve Mısır konularında uzlaşmazlık yaşanmış, eski düşmanlıklar yeniden su yüzüne çıkmıştı. Akabinde 1803'te İngiltere, Avusturya, Prusya, Rusya ve İsveç'ten oluşan üçüncü bir koalisyon kurulmuş ancak bu koalisyon ancak 1805'e kadar aktif olmamıştı. Bu Üçüncü Koalisyon İngiltere açısından oldukça gerekliydi çünkü Bonaparte artık Avrupa'da bir askerî İmparatorluk arayışına başlamış, Fransa'nın Ren'e doğru genişlemesini sağlamış ve Kuzey İtalya'daki tahakkümünü tam olarak kabul ettirmişti. Fransa ayrıca İsviçre'yi işgal etmiş ve Hollanda'da bir işgal ordusu bırakmıştı. Ayrıca Malta konusunda İngiltere'ye zorluk çıkardığı yetmezmiş gibi Mısır'ı ikinci kez işgal edecekleri hususunda genel bir kanaat söz konusuydu. Tüm bunlar Amiens Antlaşması kazanımlarının iki ülke için adilane olmadığı yönünde İngilizleri öfkelendirmekteydi. Bunlara ek olarak Fransa, İngiltere ile savaş halindeyken, kendi limanlarını, uydu devletlerinin ve işgal altındaki bölgelerin limanlarını İngiliz mallarına kapatmıştı. Bütün bu süreç geçmiş yıllarda denizlerdeki egemenliğinden yararlanan İngiliz ticaretini ciddi anlamda etkilemişti. Daha önceki bölümlerde değindiğimiz gibi Kuzey Birliği'nin Baltık Denizi'ni İngiltere'ye kapatması nedeniyle 1801 senesi itibariyle

ekonomik krize giren Britanya'nın, Amiens Antlaşması'yla kıta ticaretinin restorasyonunun yanısıra, Fransa, İtalya ve Hollanda'da İngiliz tüccarlara yeni pazarlar açılacağına dair genel bir beklentisi vardı. Mamafih bu beklentiler gerçekleşmediğinde İngiltere, Bonaparte'ın Fransız kontrolündeki limanları İngiliz ticaretine açmayı reddetmesiyle hüsrana uğramıştı.

İngiltere açısından yaşanan tüm bu olumsuz gelişmelere ilaveten Mısır, Suriye ve Korfu'ya seyahat eden Albay Sébastiani'nin istihbarat faaliyetlerine ilişkin raporlar, Doğu Akdeniz'deki Fransız tasarıları konusunda endişeler yaratmıştı. Bu endişeler Fransız Hükûmeti'nin resmî gazetesi *Le Moniteur*'de, Sébastiani'nin "*Mısır'ı yeniden fethetmek için altı bin adam yeterli olur*" ifadesinin de dâhil olduğu raporundan alıntılarla yayınlandığında doruğa ulaşmıştı. Akabinde İngiltere, Fransa'nın Akdeniz'e hâkim olacağı çekincesiyle Malta'nın terkini ertelemeye karar vermiş ve bu karar Amiens Barışı'nın hükümlerine aykırı olduğu gerekçesiyle Bonaparte tarafından tepkiyle karşılanmıştı.

16 Mayıs 1803'te İngiliz Parlamentosu, Fransa ve Fransız kontrolündeki limanlara ambargo ilan etmişti. İki gün sonra, bir İngiliz firkateyni, savaşın ilk düşmanca eylemini gerçekleştirerek bir Fransız gemisini zapt edince 20 Mayıs'ta Bonaparte, Senato'ya İngiltere'nin barışı bozduğunu ilan etti[724] 22 Mayıs'ta Fransa ve İtalya'daki tüm İngiliz vatandaşlarının tutuklanmasını emretti[725] ve 23'ünde Bonaparte'ın emriyle General Mortier 25.000 adamıyla Hannover'e yürüdü[726].

Mayıs 1803'te İngiliz-Fransız düşmanlığı yeniden başladığında, İngilizlerin kıtada çok az desteği vardı. Fransa ile yaptığı iki savaştan askeri ve ekonomik olarak hasarla çıkan Avusturya tekrar savaşa dâhil olmakla ilgilenmemiş; Prusya, Hannover kanallarının İngiliz ticaretine kapatılmasıyla ilgili endişelerini dile getirmiş, bu da kuzey Almanya'da ciddi ekonomik yankılar uyandırmıştı. Bu durum Fransızların Hannover'i işgal etmesinden daha fazla endişe yaratmıştı. Yalnızca Rusya Korfu'ya

[724] Bonaparte'dan Senato'ya, *Correspondance de Napoléon Ier*, C. VIII, no: 6755, 20 Mayıs 1803, s. 318-320.
[725] Bonaparte'dan İtalya Dışişleri Bakanı Marescalchi'ye, *Correspondance de Napoléon Ier*, C. VIII, no: 6759, 22 Mayıs 1803, s. 322.
[726] *Correspondance de Napoléon Ier*, C. VIII, no: 6763, 23 Mayıs 1803, s. 326. Bonaparte'dan General Murat'ya.

birkaç firkateyn göndermişti[727]. Fakat genel itibariyle 1803 yazına gelindiğinde, Kıta Avrupası ufukta görünen Anglo-Fransız savaşına dâhil olmak konusunda isteksiz görünmekteydi. Ancak 1805'e kadar yaşanan olaylar, Fransa'ya karşı Avrupa genelinde kararlı bir muhalefet doğuracak ve bu muhalefet Üçüncü Koalisyon savaşlarının başlamasına neden olacaktı.

Gerçekleşmesi iki yıldan fazla süren savaş, Fransız ordusu tarafından dört ay gibi kısa bir sürede sona erdirildi. Doğaçlama seferlerle ordularını Fransa ve kuzeybatı Almanya'dan hızla doğuya doğru süren Napoléon, ana Avusturya ordusunu Ulm'de teslim olmaya zorladı. Bu felaket, müttefiklerin zafer umutlarını fiilen sona erdirerek Avusturya ordusu ve Habsburg monarşisinin bekâsı meselesini gündeme getirdi. 13 Kasım'da Napoléon'un süvarileri, savunmadan yoksun kalan Viyana'ya girerken[728], ana ordusu ricat eden Avusturya ve Rus ordularını Moravya'ya kadar kovaladı[729]. Müttefikler kritik bir durumdaydı; moral bozukluğu, disiplinsizlik, erzak ve mühimmat eksikliği her iki orduyu da tehdit etmekteydi. Komutanlar arasındaki ciddi fikir ayrılıkları her türlü girişimi daha başlamadan felce uğratmaktaydı. Bu durum, zaten barış arayan Avusturya'yı dizlerinin üzerine çöktürdü. Bu arada, Ulm'deki teslimiyetle neredeyse aynı anda, Lord Nelson komutasındaki İngiliz donanması, İspanya'nın güneyindeki Trafalgar Burnu açıklarında birleşik bir Fransız-İspanyol filosunu yakalayıp imha etmişti. Nelson'ın hayatına mâl olan bu İngiliz deniz zaferi, Fransa'nın karadaki zaferi kadar kusursuzdu, ancak sonuçları eşit değildi. Napoléon'un zaferleri Kıtadaki savaşı kazanmasını sağlarken; Nelson, Britanya'nın ancak hayatta kalmasını sağlayabilmişti.

Üçüncü koalisyon savaşları sırasında meydana gelen bu hadiseler, Napoléon'un kılıcının Pitt'in altınına, askeri gücün ise siyaset ve diplomasiye karşı zaferi olduğu yönündeki yaygın algıyı desteklemişti. Pitt, Ocak 1806 başlarında umutsuzluk içinde öldüğünde bu algı sembolik olarak doğrulandı. Yine de savaş, siyaseti önemsiz hale getirmemişti. Öncelikle Napoléon, Güney Alman devletlerini müttefik olarak yanına çekerek, askeri başarılardan önce hayati bir siyasi zafer kazanmıştı. Ayrıca Prusya'yı

[727] Robert Goetz*, 1805 Austerlitz Napoleon and the Destruction of the Third Coalition,* Londra 2005, s. 24.
[728] *Grand Armée* bülteni, *Correspondance de Napoléon Ier*, C. XI, no: 9476, 13 Kasım 1805, s. 485.
[729] *Grand Armée* bülteni, *Correspondance de Napoléon Ier*, C. XI, no: 9510, 18 Kasım 1805, s. 519.

idare edebilme yeteneği Ulm'den sonra hayatta kalmasına ve Austerlitz'deki nihai zaferini garantiye almasına yardımcı olmuştu.

Pressburg Antlaşması ile Üçüncü Koalisyon savaşlarının sonuna gelindiğinde, Napoléon Almanya'yı yeniden şekillendirme ihtiyacı içine girdi. Napoléon, Temmuz 1806'da Fransa himayesinde bir Ren Konfederasyonu kurdu[730]. Aynı ay içinde Kutsal Roma İmparatorluğu'nun on altı üyesi, eski imparatorluktan ayrıldıklarını ve yeni konfederasyona katıldıklarını ilan etti. Ağustos ayında *ne kutsal, ne Roma, ne de imparatorluk* [731] olan Kutsal Roma İmparatorluğu'nun 844 yıllık varlığının resmen sona erdiği ilan edildi. Napoléon, işgali altındaki topraklar ve müttefikleri üzerindeki Fransız kontrolünü tahkim etmeye devam ederken, akrabaları ve en sadık mareşallerine krallıklar dağıtmaya başladı. Kardeşi Louis'yi kral ilân etmesi için Batavya Cumhuriyeti'ne baskı yaptı. Napoli tacını ise diğer kardeşi Joseph'e verdi. Diğer prenslikleri, sadık generali olan kayınbiraderi Murat, Savaş Bakanı Berthier ve Dışişleri Bakanı Talleyrand arasında paylaştırdı. Fransız Devrimi'nin eşitlik ilkesi Napoléon'a ırsi aristokrasisini kurma imkânı sunmuştu. Bu yeni krallar ve prenslerin her biri aynı zamanda Fransız İmparatorluğu'nun birer büyük devlet adamıydı ve bu nedenle Napoléon'un otoritesine tabiydiler. Avrupa'nın yarısı bu paylaşımı dehşet içinde izlerken, İmparator kıtanın geri kalanı üzerinde kişisel kontrolünü sağlamıştı. Waterloo'dan başka hiçbir savaş, Austerlitz'in Avrupa tarihi üzerindeki geniş etkisi ile boy ölçüşemez. Zafer o kadar eksiksiz ve orantısızdı ki, Napoléon'u, kendisinin ve ailesinin çıkarları doğrultusunda Avrupa'yı yeniden şekillendirmek için istediği her şeyi yapma konusunda özgür bıraktı[732].

---

[730] Napoléon, Ren Konfederasyonu'nun kurulduğu haberini kardeşi Napoli Kralı Joseph'e şu sözlerle iletmiştir: "*Frankfurt'ta Ren Konfederasyonu adı altında birleşen Alman prensleri, İmparatorluğun Baş Şansölyesi'nin başkanlık ettiği iki kuruldan oluşan bir meclis topluyor. Ben de Ren Konfederasyonu'nun koruyucusu unvanını aldım*." Bkz. Napoléon'dan Napoli Kralı Joseph Bonaparte'a, *Correspondance de Napoléon Ier*, C. XIII, no: 10635, 12 Ağustos 1806, s. 81.

[731] Kutsal Roma İmparatorluğu'nu tanımlayan bu söz Fransız filozof Voltaire'e aittir. Bkz. Voltaire, *Œuvres Complètes de Voltaire*, Ed. Condorcet, C. XI, Garnier, Paris 1878, s. 542.

[732] Robert Goetz, *1805 Austerlitz Napoleon and the Destruction of the Third Coalition,* s. 305-306.

James Gillray'in 23 Ocak 1806 tarihli politik hicvi.

Napoléon'u hararetle zencefilli kurabiyeler pişiren bir fırıncı olarak tasvir eden Gillray bu karikatüründe, imparatorun Kıta Avrupası'nı hızlı bir şekilde zapt ettikten sonra akrabaları ve generallerini güçlü mevkilere yerleştirme konusundaki açık niyetinden duyduğu endişeyi ifade ediyor. Bavyera, Württemburg ve Baden'in taze pişmiş kralları fırından çıkarılırken, bir grup "Gerçek Korsikalı Kralcıklar" (Bonaparte'ın akrabaları) soldaki teslimat sepetinde hazır pişmiş halde bekliyorlar. Piskopos mitresiyle fırıncı yamağı olarak görev yapan Fransa Dışişleri Bakanı Talleyrand, Polonya, Macaristan ve Türkiye'yi yoğurup, şekillendiriyor. Çöp olan hükümdarlar, "Korsikalı Yıkım Süpürgesi" tarafından fırının kül deliğine gönderiliyor.

b. Konsüllükten İmparatorluğa

Bonaparte'ın imparatorluğa giden yolda attığı adımların ilk basamağı ülke içindeki hoşnutsuzlukları bastırmak olmuştu. Bu maksatla devrim idealleri ve Roma Katolik Kilisesi arasında bir uzlaşı sağlamak niyetiyle Papa VII. Pius ile 1801 Konkordatosu olarak bilinen antlaşmayı imzalamıştı[733]. Böylece içerideki Fransız Katoliklerin şikâyetleri bastırılmış, Vatikan ile barışılmıştı. Ayrıca Devrim ile kabul edilen Katolik Kilisesi'nin Fransız Hükûmeti'ne tabiiyeti kanunu böylece ilga edilmişti. Bonaparte durumu lehine çevirerek Fransa genelindeki piskoposların atanması ve kilise mal varlığının kontrolü için de adımlar atmıştı. Din ile barışıldığı fikri, yeni elde edilen topraklarda Fransız tahakkümünü daim kılmak açısından stratejik bir hamleydi. Ardından önce Luneville ve akabinde Amiens ile genel bir barış dönemi başladığında,

[733] Konkordatonun maddeleri ve muhteviyatı için bkz. Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE], TRA/18010001-001, TRA/18010001-004.

Ağustos 1802'de ömür boyu konsül olarak seçilen Bonaparte'ın önünde imparatorluk için büyük bir engel kalmamıştı. Zaten Birinci Konsül olarak diğer iki konsülden daha fazla yetkisi vardı. 1802 referandumu[734] ile rejim hala cumhuriyetti fakat özünde monarşik unsurlar taşımaktaydı. Bu durum Bonaparte'ın monarşiyi tekrar restore edip kral olacağı görüşünü sağlamlaştırmıştı. Fakat Mart 1804'te Bourbon Hanedanı'nın bir üyesi olan Enghien Dükü'nün rejim karşıtı olması ve monarşinin yeniden kurulması için darbe planlaması suçuyla idam ettirilmesi ile bu genel görüş etkinliğini yitirmişti. Bonaparte ile Bourbonlar arasında en ufak bir uzlaşma olamayacağı görülmüş ve yeni bir monarşinin yaratılması mümkünse bile bunun Devrim öncesi monarşisinin restorasyonu yoluyla olmayacağı anlaşılmıştı. Devrimin kalabalık aktörleri olan burjuvazi de kralcı bir restorasyon fikrinden hoşlanmıyor, Bourbonların geri dönüşüne karşı bir garanti olarak "irsiyet yoluyla imparatorluk" fikrini destekliyordu. Netice itibariyle 18 Mayıs 1804'te Fransız Senatosu, Cumhuriyet Hükûmeti'ni Fransız İmparatorluğu'na çeviren bir karar alarak Bonaparte'ı imparator olarak seçmişti[735]. Bonaparte bu andan itibaren I. Napoléon olarak anılacaktır.

Bir propaganda dehası olan imparator için, unvanının sadece halk ve senato tarafından onaylanması yetmiyordu. Avrupa'nın eski ve mevcut tüm imparatorları gibi kabul görmek için dini bir onaya ihtiyacı vardı ve bu onayı Papa VII. Pius'dan alacaktı. Elbette örneğin Britanya'daki mevkidaşı III. George, Papa'dan değil Anglikan Kilisesi'nin başpiskoposu tarafından tacını almışsa da, Napoléon'a 1801 Konkordatosu ile tekrar Katolik kıldığı imparatorluğunda Papa'dan başkası tarafından taç giydirilemezdi. Napoléon tıpkı kendinden bin yıl önce Charlemagne nasıl taç giydiyse öyle taç giymeyi istiyordu.

Bu noktada Napoléon, kendi monarşisi ile *Ancien Régime*'in monarşisi arasında belirgin farklar ortaya koymaya başlamıştı. Eski tip monarşiden temkinli bir biçimde uzaklaşmaya başlamış ve yeni tip bir monarşik yapının tesis edilmesiyle,

---

[734] 10 Mayıs 1802'de 7 milyon Fransız seçmenle yapılan yeni anayasa referandumunda, seçmenlerden "Bonaparte yaşam boyu konsül olmalı mı?" sorusunun cevabını vermeleri istenmişti. İki gün sonra senato da aynı soruyu yanıtladı. Referandum sonucunda Napoléon Bonaparte ömür boyu Birinci Konsül seçilmişti. Bkz. *Bulletin des Lois de la République Française*, C. VI (171-219), No. 183, s. 177; No. 205, s. 533.

[735] 18 Mayıs 1804 kararlarını içeren anayasa için bkz. *Bulletin des Lois de la République Française*, Seri 4, C. 1-16.

Bourbonların tekrar başa geçmesini engellemeye çalışmıştı. Bu fikrin kamuoyunda sağlamlaştırılması için bir dizi sembol kullanılmıştı. Örneğin Napoléon bir kral değil, imparator olmuştu. Roma kökenli bu unvan, krallık kadar cumhuriyetle uzlaşmaz değildi. Zira Roma Cumhuriyeti de daha sonra kendi içinden imparatorlar çıkartırken, krallığı devirip kurulmuştu. Ayrıca imparatorluk tabiri sadece bir siyasi rejimi tanımlayan bir sözcükten öte aynı zamanda geniş tahakküm alanını ifade etmek için de kullanılmaktaydı. Fransa'da imparatorluk öncesinde dahi sömürgeleri, kolonileri ve ülkenin topraklarının genişliğini vurgulamak için Fransız İmparatorluğu tabiri kullanılmaktaydı[736]. Bu noktada Napoléon'un imparatorluğu için yalnızca Roma İmparatorluğu'na atıfta bulunduğundan bahsedilemez. Fransız İmparatorluğu'nun doğuşu, aynı zamanda ayrıca bir Kutsal Roma İmparatoru olan Charlemagne ve Karolenjleri de anımsatmaktaydı. Dolayısıyla Fransız İmparatorluğu'nun sembolleri arasına Karolenj kartalı ve Merovenj arısı gibi figürlerin eklenmesi düşünülmüştü. 1789 sonrası uluslaşma sürecinin bir parçası olarak, bir imparator çevresinde birleşen Fransızlar, bin yıl önceki atalarının mirasıyla ortak bir değeri paylaşmalıydı. Dolayısıyla Frankların kralı Charlemagne -her ne kadar etnik kökeni tartışmalı olsa da- yeni Fransız İmparatorluğu için yüce bir figürdü. Ayrıca savaş sonrası elde edilen Belçika ve Renanya ile eski Frank İmparatorluğu'nun sınırlarına yeniden sahip olunmuştu. Dolayısıyla Fransa'yı bir imparatorluğa çevirmek, Charlemagne ile yüzyıllar sonra tarihsel bir bağ kurmak anlamına gelmekteydi[737].

[736] Bu bahse bir örnek XV. Louis'nin III. Osman'a gönderdiği bir mektupta görülebilir. 19 Mayıs 1755 tarihli bu mektupta kral, Fransa ve Osmanlı Devleti için "*imparatorluklarımız arasındaki kadim dostluk bağı*" ifadesini kullanmıştı. Bkz. Louis Bonneville de Marsangy, *le Chevalier de Vergennes son Ambassade a Constantinople*, C. I, Paris 1894, s. 376.

[737] Michel Kerautret, "Napoléon et la Quatrième Dynastie: Fondation ou Restauration?", *La Dingité de Roi, Regards sur la Royauté en France au Premiere XIXe Siècle,* ed. Hélène Becquet-Bettina Frederking, Rennes 2009, s. 38-40.

İmparator Napoléon'un karısı Josephine'e taç giydirdiğini tasvir eden ıstampa (2 Aralık 1804). Napoléon ve Josephine'in pelerinlerinde ve ayaklarının altındaki halıda Merovenj arısı figürleri görülüyor. Arı ve Kovan Antik Mısır'dan Merovenjlere kadar birçok kültürde çalışkan/müreffeh bir toplumu ve mutlak monarşiyi simgelemekteydi. Aynı şekilde Karolenj kartalı da egemenliğin, gücün ve imparatorluğun sembolleriydi[738].

[738] http://catalogue.bnf.fr/ark:/12148/cb41509761s (erişim tarihi: 12.02.2022).

c. Bâbıâli'de Rus Etkisinin Artması

İstanbul'daki Rus ve İngiliz elçileri, Fransa'nın Türk topraklarına saldıracağı konusunda Bâbıâli'ye telkinde bulunmakta, Fransa aleyhindeki bu gelişmeler Brune'ün tazminat ve gümrük tarifeleri hususundaki müzakerelerine olumsuz etki etmekteydi. Brune'e göre Ruslar İstanbul'da adeta hüküm sürüyor, Bâbıâli'yi Rumlar, Rumları da Ruslar yönetiyordu[739]. Mora'nın Fransızlar tarafından işgal edileceği dedikodularının artması üzerine Napoléon, Paris'teki Türk Büyükelçisi Halet Efendi'yle yaptığı görüşmede bu iddiaları yalanlamış, bunların Rusya'nın çarpıtmaları olduğunu, Rusların bu cihetle Rumlar ile Türkleri karşı karşıya getirmek istediğini iddia etmişti. Napoléon ayrıca Türk devlet adamlarının bu durumu fark edemeyecek kadar bilgisiz olduğunu eklemişti. Akabinde Padişahın güvenini kazanmak için Napoléon, tercümanlarından Jaubert'i bir mektup ile III. Selim'e göndermiş; iddiaların Fransa ile Osmanlı Devleti'nin arasını açmak için Rusya ve Avusturya'nın oyunu olduğunu belirtmişti[740].

Napoléon Brune'u bu meseleden haberdar ederek III. Selim'e Jaubert aracılığıyla hem Fransızca, hem de Türkçe bir mektup gönderdiğinden bahsetmişti. Mektubun çift dilli olmasının sebebi yine Napoléon'un kendi ifadesiyle "*padişahın mektubu kimseye göstermek zorunda kalmadan okuyabilmes*i" içindi. Bu noktada Napoléon'un temel kaygılarından biri Bâbıâli üzerindeki nüfuzlarından dolayı Rum tercümanların meseleye dâhil olmasını istememesiydi. Napoléon mektubunda, III. Selim'e yazdıkları konusunda ciddi olduğundan, Osmanlı Devleti'ni siyasî olarak desteklemek istediğinden ve Türklerin biraz kuvvet kazanıp silkelenmeleri gerektiğinden bahsetmekteydi. Mektupta ayrıca III. Selim'e ve Osmanlı Devleti'ne karşı hiçbir art niyet taşımadığını bilakis tüm enerjisini İngilizlere yönelttiğini belirtmekteydi[741].

1804 senesi itibariyle Napoléon'un bu düşüncelerinin sahih olduğu söylenebilir. Zira gerçekten Boğazlardan geçip Ege'ye çıkan Rus gemisi sayısı gün geçtikçe artmaktaydı. Napoléon'un 27 Temmuz 1803'te Brune'e gönderdiği bir başka mektupta

---

[739] Brune'den Dışişleri Bakanlığı'na, Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 207, fo. 112, 18 Brumaire XII (10.11.1803).
[740] Süheyla Yenidünya Gürgen, *Devletin Kahyası Sultanın Efendisi Mehmed Said Hâlet Efendi*, s. 79.
[741] Bonaparte'dan Brune'e, *Correspondance de Napoléon Ier*, C. IX, no: 7619, 14 Mart 1804, s. 290.

bu artış açıkça görülmektedir: "*Bâbıâli kendi zafiyetinin kurbanı oldu. Osmanlı Devleti şu iki şeyden ötürü savaşmaksızın yok olabilir: bir, Rusların boğazlardan geçişine ve Korfu'ya yerleşmelerine izin vermek; iki, Takımadalardaki Yunan gemilerinin Rus bayrağıyla seyretmelerine göz yummak… Boğazlardan 5 ila 6 bin kadar Rus askeri geçti. Bu birliğin ne gibi bir amacı olabilir? Tek bir amacı var, o da Mora'yı ele geçirmek, ben İngiltere ile meşgulken Avusturya ile birlikte Osmanlı'nın Avrupa'daki topraklarını işgal etmek. Ve Bâbıâli nihayetinde kendisine karşı kullanılacak bu birliklerin geçmesine izin verecek kadar aptal! Bana karşı bir planları olduğunu sanmıyorum. Yüz bin adamımın bulunduğu İtalya'da 6 bin Rus beni endişelendirmez. Fakat Rusya İstanbul'u tehdit etmeye karar verirse Mora'daki 6 bin Rus Epir'deki birlikleri kontrol altına almak için bir destek mevzi olacaktır… Yunan bayrağı meselesine gelirsek, çare çok basit: Yunanlıların Türk bayrağı haricinde bir bayrakla boğazdan geçmesine izin vermemek… Bâbıâli bu şekilde davranmaya devam ederse çok geçmeden tüm Yunanistan Rusya'nın olacak ve Türkler savaşa bile girişemeden ülkelerinden sürülecek… Boğazdan geçen Rus birliklerin sayısını ve Rusların Karadeniz'deki ciddi hazırlıklarını bana bildirin ancak son olarak, Osmanlı İmparatorluğu'nun durumu ve bize karşı tutumları ile ilgili elinizden geldiğince ileri gidin*"[742].

Napoléon bu kaygıları taşırken, öte yandan St. Petersburg da tıpatıp aynı kaygıları taşımaktaydı. Fransa'nın nüfuz alanını genişletmesiyle Balkanlar ve Mora üstündeki etkisinin gün geçtikçe arttığı; Mora'ya, Ege adalarına hatta Boğazlar'a hakim olmaya çalıştığı fikri, Rusya'nın Osmanlı politikasında belirleyici bir motivasyon olmuştu. 1803 senesi sonlarına doğru Rus Dışişleri Bakanı Vorontsov, İtalya'daki Fransız birliklerinin esas hedefinin Arnavutluk'u ele geçirmek olduğundan neredeyse emin olduğunu I. Aleksandr'a ilettiğinde, Çar derhal İyonya'daki kuvvetlerini arttırmaya karar vermişti. Rus birliklerinin Boğazlardan geçerek Korfu'ya sevkiyatı bir sene boyunca sürmüş, bu bir sene sonunda İyon adalarında konuşlandırılan Rus kuvvetlerinin sayısı 8000'e ulaşmıştı. Mayıs 1805'te bu sayı 10721'e yükselecekti[743].

[742] Napoléon'dan Brune'e, *Correspondance de Napoléon Ier*, C. IX, no: 7874, 27 Temmuz 1804, s. 432-434.
[743] Valeriy Morkva, *Russia's Policy of Rapprochement with the Ottoman Empire in the Era of the French Revolutionary and Napoleonic Wars 1792-1806,* (Bilkent Üniversitesi, Ekonomi ve Sosyal

Boğazlardan geçen ya da seyrüsefer halinde görülen Rus gemileri sene boyunca Fransız konsoloslukları, ticaret komisyonları ya da sıklıkla olduğu gibi Fransız gemi kaptanları tarafından Fransız Elçiliği'ne bildiriliyor, elçilik tarafından da Fransız Dışişleri'ne rapor ediliyordu[744]. Brune bu durumu "Bâbıâli'den her geçen gün toprak kaybediyoruz" şeklinde yorumlayarak İstanbul'daki Fransız etkisinin gün be gün azaldığını ifade etmekteydi[745].

Ege'deki Rus varlığının ne anlama geldiğini Yediada Cumhuriyeti'nin Rus temsilcisi olan Kont Mocenigo'ya St. Petersburg'dan gönderilen ve bir dizi talimat içeren muhaberattan öğrenmekteyiz. Talimatlara göre Rusya'nın birincil amacı bölgedeki Fransız ilerleyişine karşı barikat oluşturmaktı. Bu eylem Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'daki topraklarının daha güçlü bir Avrupalı devletin eline geçmesini önlemek tasarısıyla meşru bir zemine oturtulmuştu. Şüphesiz bir diğer sebep de Yunanlılar ve Slavlar arasında Fransız propagandasının ilerleyişini durdurmak ve Balkanların Ortodoks tebaasının Rusya'yla kurduğu kalbî bağı kendisi için bir nüfuz aracı olarak kullanmaktı. Haliyle bu ikili strateji gerek Bâbıâli'nin gerek de bahsi geçen Ortodoks tebaanın kafasını karıştırabilirdi. Bu sebeple Ruslar, Bâbıâli nezdindeki itibarını korumak maksadıyla Yunanistan'daki sadık taraftarlarını harekete geçirecek hamleyi yapma konusunda beklemede kaldılar. Dışişleri Bakanı Çartoriski'nin[746] kaleme aldığı talimatta "her şeyi öyle bir hazırla ve makineyi öyle bir kur ki, gelişmeler kararımızı hangi yönde etkilerse etkilesin, planımızı gerçekleştirelim" ifadesi Rusya'nın Osmanlı ve Balkanlar politikası hakkında yeterli malumatı vermekteydi. Ayrıca Rus bakana göre Osmanlı İmparatorluğu çöküşün eşiğindeydi. Şayet çöküş gerçekleşirse Rusya, 1799 Türk-Rus ittifakı ile elde edilen tüm ticarî ve siyasî menfaatlerini kaybetmiş olacaktı. Rusya zayıf ve sessiz komşusu olarak gördüğü Osmanlı Devleti'nin stratejik konumu itibariyle, bu çöküşün

Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi), Ankara 2010, s. 295, 299-301.

[744] Bir Fransız kaptanından gelen rapor, Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 207, fo. 240, 12 Nivôse XII (03.01.1804).

[745] Pierre Coquelle, "l'Ambassade du Maréchal Brune a Constantinople…, s. 68.

[746] Polonezköy (Adampol)'ün kurucusu olarak tanıdığımız Adam Çartoriski, esasında Rusya'nın Balkan ve Polonya politikalarının öncü isimlerinden biriydi. Bkz. Johanna Granville, "Czartoryski, Adam Jerzy", *Encyclopedia of Russian History*, C. I, Ed. James R. Millar, Macmillan Reference, 2004, s. 355-356.

gerçekleşmesine müsaade edemezdi. Zira Fransa'nın Balkanlara doğru ilerlemesi sadece Türkler için değil Ruslar için de kendi çıkar sahasına yapılan tehlikeli bir saldırı olarak görülmekteydi. Fakat Osmanlı'yı savunmak demek Osmanlı'nın Ortodoks tebaasıyla, özellikle Yunanlarla, ilişkileri tehlikeye atmak anlamına gelebilirdi. Çartoriski'ye göre bu dilemmadan çıkışın yegâne yolu Yunanların çıkarlarının Bâbıâli nezdinde korunacağı sözü vermek ve Osmanlı'dan Ortodoks nüfus için tavizler talep etmekti. Böylece hem Osmanlı Hükûmeti Yunanların bağımsızlık arzularının yarattığı iç krizlerden korunacak hem de Rusya kendi konumunu Yunanları küstürmeden sağlamlaştırabilecekti[747].

Bu esnada Halet Efendi'nin Paris'ten mütemadiyen Fransa'nın Mora'ya saldıracağıyla ilgili raporlar göndermeye devam etmesi[748] İstanbul'u olası bir Fransız saldırısına karşı Rus Hükûmeti'yle ortak bir paydada buluşturmaktaydı. Korfu'daki Rus birliklerinin Osmanlı'ya karşı kullanılmayacağının garantisi Ruslar tarafından Bâbıâli'ye iletilmekteydi. Böylece Ruslara karşı kendisini emniyette hisseden Bâbıâli'nin 1798 ittifakının yenilenmesi fikrine yeşil ışık yakacağı düşünülmekteydi. Fakat Çartoriski'ye göre bu ittifakın yenilenmesi sadece Osmanlı tarafı için avantajlı, Rusya için ise büyük bir yüktü. Zira Osmanlı Devleti askerî olarak müttefiklerine herhangi bir fayda sağlayacak durumda değildi[749]. Ayrıca Bâbıâli'nin devletlerarası ilişkilerde benimsediği belirsiz tutum, Rus Hükûmeti'nin gözünden kaçmıyordu. Rus Bakan, Osmanlı Devleti'ni "*en kritik anda taraf değiştirebilecek*" ve "*samimiyetinden asla emin olunamaz*" şeklinde tanımlamaktaydı[750]. Dolayısıyla Rusya için pek de avantajlı olmayan bu ittifakın gerçekleşmesi için en azından bir İngiliz onayı alınmalıydı. Londra'ya giden Rus yetkiliye verilen talimatta "Osmanlı İmparatorluğu'nun mevcudiyeti son ana kadar korunmalı fakat ancak çöküşün kaçınılmaz olduğu anda Osmanlı toprakları üzerinde Rusya ve İngiltere söz sahibi olmalı" ifadeleri yer almaktaydı. Hazırlanan antlaşma taslağına göre şayet Fransızlar

---

[747] Valeriy Morkva, *Russia's Policy of Rapprochement with the Ottoman Empire in the Era of the French Revolutionary and Napoleonic Wars 1792-1806,* s. 305-309.
[748] Süheyla Yenidünya Gürgen, *Devletin Kahyası Sultanın Efendisi Mehmed Said Hâlet Efendi*, s. 78.
[749] Armand Goşu*, La troisième coalition antinapoléonienne et la Sublime Porte 1805*, ISIS, İstanbul 2003, s. 121.
[750] Valeriy Morkva, *Russia's Policy of Rapprochement with the Ottoman Empire in the Era of the French Revolutionary and Napoleonic Wars, 1792-1806,* s. 316.

Adriyatik kıyılarına çıkartma yaparlarsa Eflak ve Boğdan'ın müdafaası için 20.000 askerle buralar ele geçirilecekti. Ayrıca Britanya'ya Mora'daki limanlardan birisi verilecek ve Mısır'ın olası bir saldırıya karşı korunması için de İngiliz kuvvetlerinin İskenderiye'de konuşlandırılması sağlanacaktı[751].

Bu antlaşma taslağının temel alındığı yeni İngiliz-Rus ittifakı 11 Nisan 1805'te imzalandı. Fakat bu tarihten önce 29 Aralık 1804'te İstanbul'daki Rus büyükelçisi Italinski'ye, tecdid-i ittifak konusunda Osmanlılarla müzakereleri başlatma talimatı gönderilmişti. Müzakerelerin ilk etabında ittifakın mahiyeti, müttefik yardımlarının kapsamı ve türü, toprak bütünlüğünün karşılıklı garantisi, savaş ganimetinin paylaşılması ve müttefik deniz filoları arasındaki selamlama kuralları gibi daha küçük ayrıntılar görüşülmüştü. Bu maddeler 1805 Nisan'ı sonunda III. Selim tarafından onaylanmıştı[752].

Müzakerelerin ikinci etabının gizli maddeleri kapsaması planlanmaktaydı. Bu bağlamda Italinski, Bâbıâli'yi antlaşmanın gizli bölümü hakkında bilgilendirmiş ve ilk iki gizli maddenin projelerini sunmuş ancak 2 Mayıs'ta Jaubert'in Napoléon'dan bir mektupla çıkagelmesi müzakerelerin aniden askıya alınmasına neden olmuştu. Çalışmamızın ilerleyen kısımlarında detayıyla değineceğimiz bu mektup başta Italinski olmak üzere Pera'daki kordiplomatik arasında büyük bir heyecan yaratmıştı. Italinski derhal Bâbıâli'ye bir nota göndererek, Napoléon'un mektubunun ciddiye alınması halinde, Rusya'nın Osmanlı topraklarına gireceği ve İngiltere'nin adalara filo göndereceği tehdidinde bulunmuştu[753].

Rus tehdidi üzerine müzakereler yeniden başladı. Rus Dışişleri Bakanı Çartoriski ittifak antlaşmasının yenilenmesi müzakereleri boyunca Italinski'ye sayısız talimat göndermişti. Bu talimatlar arasında üç madde dikkat çekmekteydi. Bunların ilki, Bâbıâli'nin Rusya ile yakınlaşması ve Fransa'dan uzaklaşmasını sağlayacak bir antlaşma yapmaktı. İkincisi, Bâbıâli'nin Fransa'ya karşı oluşturulacak bir koalisyonda

---

[751] Valeriy Morkva, *Russia's Policy of Rapprochement with the Ottoman Empire in the Era of the French Revolutionary and Napoleonic Wars 1792-1806,* s. 317.
[752] Akdes Nimet Kurat, *Türkiye ve Rusya*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990, s. 47.
[753] Parandier'den Dışişleri Bakanlığı'na, Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 209, fo. 341, 14 Floréal XIII (04.05.1805).

yer almasını sağlayacak bir muahedeye imza atmasını sağlamaktı. Üçüncüsü ise Osmanlı'daki Hıristiyan tebaa adına içişlerine müdahale ve taviz elde etme hakkı kazanmaktı. Rus Bakan'a göre Bâbıâli bu üç maddeyi ciddiye almamak için elinden geleni yapacaktı[754]. Velhasıl bakan haklı çıkacak ve Bâbıâli özellikle koalisyonlara katılma konusunda isteksizliğini en başından itibaren belli edecekti. Müzakerelerde Osmanlıların Fransız karşıtı koalisyona doğrudan katılımından söz edilmemişti. Bunun yerine, Bâbıâli, müttefiki Rus İmparatoru ile ortak hareket edecekti[755].

8 Temmuz 1805'te Rus elçiliğinin ilk tercümanı Joseph Fonton, 3. ve 4. gizli maddelerin taslaklarını Mahmud Râif Efendi'ye teslim etti[756]. Reisülküttap bunları görünce şaşırdı ve kalan maddelerin metnini istedi. Lakin Rus tarafı için en önemli olan 3. ve 8. maddeler Bâbıâli için kabul edilemezdi. Maddelerin ilki Rus silahlı kuvvetlerinin Tuna prenslikleri topraklarında konuşlandırılmasıyla ilgiliydi. İkincisi Osmanlı'nın Hıristiyan tebaasının Müslümanlarla eşit sosyal statüye sahip olması yönündeydi. Rus tarafının her iki maddeyi de anlaşmanın son metnine dâhil etme umutları, Rus yanlısı Bâbıâli drogmanı Dimitrios Moruzi'nin etkisi altında olan Mahmud Râif'e bağlıydı. Ancak 4 Ağustos 1805'te Mahmud Râif azledilmiş, yerine Ahmed Vasıf geçmişti[757]. Rus Dışişleri, bu değişikliği Bâbıâli'deki Rus etkisine karşı bir önlem olarak değerlendirmişti. Sonunda, Rusya için en önemli iki gizli madde Bâbıâli tarafından tartışılmadan reddedilmiş ve Italinski'nin Osmanlıların kararını etkilemeye yönelik çabaları sonuçsuz kalmıştı. 23 Eylül 1805'te, Rusya'nın önem

---

[754] Armand Goşu, *La troisième coalition antinapoléonienne et la Sublime Porte 1805*, ISIS, İstanbul 2003, s. 121-122.

[755] Valeriy Morkva, *Russia's Policy of Rapprochement with the Ottoman Empire in the Era of the French Revolutionary and Napoleonic Wars 1792-1806*, s. 318-319.

[756] 1805 ittifakının gizli maddelerinin muhtevası için bkz. Armand Goşu, *La troisième coalition antinapoléonienne et la Sublime Porte 1805*, ISIS, İstanbul 2003, s. 163-165; bu maddelerin değerlendirilmesi için bkz. Jacob Coleman Hurewitz, "Background of Russia's Claim to the Turkish Straits: A Reassessment", *Belleten*, C. 28, S. 111, Temmuz 1964, s. 501-503.

[757] Esasında Mahmud Raif, III. Selim dönemindeki yenileşme hareketlerinin önde gelen isimlerinden olduğu için yeniçerilerin tazyikinden dolayı bilmecburiyye azledilmiş, memuriyeti baş-ruznamçecilik ve Karadeniz Boğaz Nazırlığı gibi vazifelere kaydırılmıştır. Kabakçı isyanının ilk kurbanlarından olması bu özelliğinden kaynaklanmaktaydı. Bkz İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C. 5, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1971, s. 352.

verdiği maddeler çıkarılmış olsa da, Osmanlı-Rus savunma anlaşması yeniden imzalanmıştı[758].

d. Napoléon'un İmparatorluğu'nun Tanınması Meselesi

1804'te Napoléon'un iyi niyet mektubunu III. Selim'e getiren Jaubert[759], padişahın cevabını[760] ve güzel dileklerini alıp Temmuz'da Paris'e geri dönmüştü. Her ne kadar Jaubert iki ülke arasındaki bağları sağlamlaştırmada önemli bir rol oynayarak, büyükelçi Brune'ün vazifesini kolaylaştırmış olsa da Napoléon'un imparatorluğunun ilanından sonra Brune için ciddi sonuçlar doğurmasına neden olacaktı. Yeni unvanının Bâbıâli tarafından kolayca tanınacağını düşünen Napoléon, taç giymeden önce bu kutlu haberi ilk öğrenenin III. Selim olmasını arzulamış, Brune'den de bunu padişaha duyurmasını istemişti. Fakat muhaberatta yaşanan gecikmeler dolayısıyla Brune, Napoléon'u imparator ilan eden senato kararıyla, yukarıda bahsedilen mektubu aynı anda almıştı. Vakit kaybetmeden Bâbıâli'ye gitmiş ve Reisülküttap'ın meseleyi önceden bildiğini öğrenmişti. Ayrıca bu haberin III. Selim'i çok memnun ettiği kendisine iletilmişti[761]. Bundan sonraki adım imparatorluğun tasdiki için karşılıklı itimatnamelerin Brune ve Halet Efendi arasında değiş tokuş edilmesiydi. Bu noktada diplomatik teamüle uygun olarak tasdike kadar Brune ile Bâbıâli arasındaki resmî iletişim durdurulmuştu[762]. Fransız Dışişleri Bakanlığı'ndan Brune'e itimatname gönderilmiş ve aynı zamanda kendisine bir ikazda bulunulmuştu: Bu ikaza göre Bâbıâli'nin Halet Efendi'nin Napoléon'un imparatorluğunu tasdik eden itimatnamesi Paris'e ulaşana kadar Brune'ün kendi itimatnamesini Bâbıâli'ye vermemesi istenmişti. Fakat Brune, Rus ve İngiliz elçilerin padişahı Napoléon'un imparator unvanını reddetmeye zorlayarak Bâbıâli'deki Fransa prestijini zayıflatmak amacında

---

[758] Valeriy Morkva, *Russia's Policy of Rapprochement with the Ottoman Empire in the Era of the French Revolutionary and Napoleonic Wars 1792-1806,* s. 314-323.
[759] Pierre Amédée Jaubert, Napoléon'dan III. Selim'e bir yıl arayla iki farklı mektup getirmiştir. Burada bahsettiğimiz ilk ziyareti 1804 senesinin Nisan-Mayıs aylarındadır. İkinci gelişinde de 1805 senesinin yine Nisan-Mayıs aylarını İstanbul'da geçirmiş, akabinde İran misyonu sebebiyle Tahran'a gitmiştir. Bu iki ziyaret Jaubert'in misyonunun ve ayların aynı olması sebebiyle sıklıkla karıştırılmaktadır.
[760] Naoléon'dan Talleyrand'a, *Correspondance de Napoléon Ier*, C. IX, no: 7850, 6 Temmuz 1804, s. 422.
[761] Pierre Coquelle, "l'Ambassade du Maréchal Brune a Constantinople…", s. 69.
[762] Resmî temaslar askıya alınmış olsa da iletişim gayri resmî olarak devam etmişti.

olduklarını biliyordu. Bu mesele hakkında Brune'ün Reisülküttap ile ilk mülakatı tartışmalı geçmişti. Reisültküttap, Bonaparte'ın imparator olmasına abartılı şekilde sevinirken, Türkçede imparator kelimesinin bir karşılığı olmadığından bahsetmişti. Reisülküttap'ın ifade ettiğine göre Türkler için "Padişah" sözcüğü egemenliğin en yüksek mertebesini temsil etmekte ve bu unvan Fransa kralları için de kullanılmaktaydı[763]. III. Selim devri vakanüvislerinden Mütercim Asım Efendi bu bahisle ilgili "İmperatorluk unvânı, Nemçe hükümdârlarına mevzû' elkāb" iken, bu unvanı "pençe-i tegallüble Rusyalu dahi ihtilâs eylemişidi" demekteydi. Reisülküttabın Brune'e cevabına göre "Devlet-i 'aliyye 'an-asl Françe hükümdârlarına Pâdişâh lafzını ıtlâk eylemişiken, İmperator lafzı dahi Pâdişâh ma'nâsına masruf"tu. "Pâdişâh lafzına İmperatorluk ma'nâsı verilmek, lafz-ı şâyi'inin ma'nâsını" değiştirmek anlamına gelmekeydi. Buna karşılık Brune de, "*Bu husûsa devletim tarafından me'mûriyyetim olup, beher hâl bir cevâb ahzına mecburum*" demekteydi[764].

Brune, gözlemleri neticesinde göre Avusturya İmparatoru'nun Bâbıâli tarafından "imperador" olarak, Rus Çarı'nın da "imperador ve padişah" olarak nitelendirildiğini bildiğinden; Napoléon'un da I. Aleksandr gibi nitelendirilmesini istemişti[765]. Fakat Napoléon Çar'ın Bâbıâli'deki unvanını değil Alman İmparatoru'nun unvanı olan imperador'u istemekteydi[766]. 12 Temmuz'daki bir diğer mülakatta Reisülküttap Napoléon'u geçmiş Fransa kralları gibi padişah olarak tanıyacaklarını tekrar bildirmişti. Eylül ortasına gelindiğinde Bâbıâli'deki Rus baskısı tavan noktasına gelmiş gibi görünmektedir. Bir başka mülakatta Reisülküttap Rusya'nın imperador unvanının tanınmasına karşı çıktığını Brune'e itiraf etmişti. Çar unvanını Napoléon'la paylaşmayı kabul edene kadar, Napoléon'un imparator unvanını Osmanlı Devleti'ne tasdik ettirmesi zaman alacak gibi görünmekteydi[767]. Ayrıca Asım Efendi'nin aktardığına göre Reisülküttap, "lafz-ı mezkûr ıtlâkında beyne'd-düvel muvâfakat bulursa" imparatorluk unvanını Bâbıâli'nin de tasdik edeceğini bildirmişti[768].

---

[763] Pierre Coquelle, "l'Ambassade du Maréchal Brune a Constantinople…", s. 70.
[764] Mütercim Ahmed Âsım Efendi, *Âsım Efendi Tarihi…,* s. 65-66.
[765] Pierre Coquelle, "l'Ambassade du Maréchal Brune a Constantinople…", s. 70.
[766] Napoléon'dan Talleyrand'a, *Correspondance de Napoléon Ier*, C. IX, no: 7888, 31 Temmuz 1804, s. 440.
[767] Pierre Coquelle, "l'Ambassade du Maréchal Brune a Constantinople…", s. 71.

[768] Mütercim Ahmed Âsım Efendi, *Âsım Efendi Tarihi,* s. 66.

Bu noktada Brune, Ruffin yerine baş tercüman olarak tayin edilen Franchini'yi[769] de sıklıkla Bâbıâli'ye gönderir olmuştu. Bu görüşmelerde Reisülküttap'ın ifadelerine göre, III. Selim'in 'General Bonaparte'ı muhabbetle andığını belirtmiş, lakin halen İmparator unvanı yerine General dendiği dikkatlerden kaçmamıştı. Ekim'in ilk günlerinde Brune'ün içinde bulunduğu durum daha da katlanılmaz hale gelmişti ve kordiplomatiğin gözünde de presitijini yitirmeye başlamıştı. Bu tarihlerde Napoléon'un imparator olarak tanınması bir an evvel gerçekleşmezse Paris'e geri çağırılacağını Reisülküttap'a bildirmişti[770]. Fakat Bâbıâli halen daha bu ültimatomu ciddiye almamakta, Reisülküttap Franchini'ye Brune'ün başka sebeplerden ötürü Paris'e çağırılıp çağırılmadığını sormaktaydı. Brune ayrılış sebepleri arasında "…*bu kadar ufak ama Osmanlı İmparatorluğu'nun emniyeti ve şanı açısından da bir o kadar önemli bir meseleyi Osmanlı idarecilerinin çözemediği"* gerekçesini göstererek III. Selim nezdinde ne kendisinin ne de Napoléon'un yeterli itibarının olmadığı kanaatine vardığını ifade etmişti[771].

Bâbıâli'nin neredeyse doruk noktasına ulaşmış olan bir diplomatik krizi çözme süreci III. Selim dönemi dış politikasını anlamak adına müstesna bir örnektir. Ordusunu modernize etme sürecinde tarafsızlık politikasını sürdürme amacında olan Osmanlı Devleti'nin bu tutumu, zamanla denge politikası olarak tavsif edilecektir. Mamafih, denge politikası bazı açılardan politik zafiyet olarak yorumlansa da daimi savaş halinde olan, içerde isyanlarla boğuşan ve dönemin üç büyük gücü tarafından mütemadiyen taciz edilen bir devletin bekası adına atmak durumunda kaldığı makul hamleler olarak telakki edilmelidir. Nitekim Osmanlı Devleti, savaş tehdidi altında ayakta kalma, bekâsını sürdürme mücadelesi vermekteydi. Rusya, Bâbıâli'yi iki saray arasında bir tercih yapmaya zorlamakta ve Bâbıâli Napoléon'u imparator olarak

---

[769] Franchini Brune'ün talebiyle Ruffin'in mevkisine getirilmiştir. Ruffin ise danışman tercüman olmuştur. Bkz. Napoléon'dan Talleyrand'a, *Correspondance de Napoléon Ier*, C. IX, no: 7849, 6 Temmuz 1804, s. 421; Brune'ün Ruffin'i her zaman yeteneksiz bulduğu ve yaşından ötürü artık emekli edilmesi gerektiğini sıklıkla ifade ettiği bir sır değildi. Buna rağmen Ruffin daha uzun süreler büyükelçilikte çalışmaya devam etti.

[770] Brune'den Dışişleri Bakanlığı'na, Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 209, fo. 21, 19 Vendémiaire XIII (11.10.1804).

[771] Brune'den Dışişleri Bakanlığı'na, Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 209, fo. 21-22, 19 Vendémiaire XIII (11.10.1804).

tanıdığı takdirde Osmanlı Devleti'ne karadan ve denizden amfibi harekât yapacağı tehdidini savurmaktaydı[772]. Dahası ileriki aylarda Reisülküttap, Napoléon'un imparatorluk haberini Brune'den çok daha evvel aldıklarını ve Rus Dışişleri Bakanı Prens Çartoriski'den Osmanlı'nın Napoléon'un imparatorluğunu asla tanımamasını istediğine dair bir mektup geldiğini itiraf etmişti[773]. Rus büyükelçisi Italinski de Bâbıâli'ye unvanın tanınmaması hususunda nota üstüne nota vermekteydi[774]. Dolayısıyla Rusya tasdik etmeden Bâbıâli adım atamamaktaydı. Paris'te bulunan Halet Efendi de bu krizi bertaraf etmenin Rusya'dan geçtiği görüşündeydi. Çok geçmeden III. Selim de Halet Efendi'nin Rusya'nın razı edilerek imparatorluk unvanının tasdik edilmesinin tek çıkar yol olduğu konusundaki fikrini benimseyecek ve Rusya'nın bir an evvel ikna edilmesi için gereğinin yapılmasını Bâbıâli'ye emredecekti[775].

5 Kasım'da Napoléon Halet Efendi'ye Bâbıâli imparator unvanını tasdik etmezse Brune'ü geri çekeceğini bildirmişti. Bu esnada Reisülküttap ile görüşen Brune, Rusların asıl amacının Osmanlı topraklarını ilhak etmek olduğunu belirterek Rus tasallutundan kurtulmaları için Reisülküttap'ı ikna etmeye çalışmaktaydı. Aralarındaki bir mükâlemenin sonunda da bir ay önce Halet Efendi'ye gönderdiği itimatnamenin bir nüshasını tevdi etmiş, üç gün içinde bir cevap almazsa görevi bırakacağını bildirmişti. 9 Aralık'a kadar bekleyen Brune, herhangi bir akis alamayınca İstanbul'daki Fransız cemiyetine Paris'e geri döneceğini duyurmuştu. Üç gün daha bekleyen Brune'ün ümidi 12 Aralık'ta kırılmıştı. Bunun üzerine Brune eşi ve mahiyetiyle Kâğıthane'ye gitmiş ve orada Sadrazam tarafından gönderilen bir memur ile karşılaşmıştı. Memur, Brune'den geri dönmesini rica etmiş, bu ricaya karşılık Brune'ün birkaç gün bekleyeceğini fakat bir gelişme olmazsa yoluna devam

---

[772] Brune'den Dışişleri Bakanlığı'na, Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 209, fo. 23, 19 Vendémiaire XIII (11.10.1804); Bâbıâli'nin Napoléon'un imparatorluğunu tasdik etmesi durumunda Rusya ve İngiltere birleşik donanmasının Mısır'a ve hatta İstanbul'a gireceği söylentileri mevcuttu. Bkz. BOA, HAT 137/5616.

[773] Parandier'den Dışişleri Bakanlığı'na, Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 209, fo. 243, 29 Ventôse XIII (20.03.1805).

[774] Parandier'den Dışişleri Bakanlığı'na, Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 209, fo. 22, 19 Vendémiaire XIII (05.10.1804).

[775] Süheyla Yenidünya Gürgen, *Devletin Kahyası Sultanın Efendisi Mehmed Said Hâlet Efendi*, s. 95.

edeceği cevabını vermişti[776]. Beş gün geçmiş olduğu halde Bâbıâli'den haber gelmeyince Brune İstanbul'u tamamen terk ederek Paris'e gitmek üzere yola koyulmuştu[777].

Öte yandan Paris'te bulunan Halet Efendi de, Brune'ün İstanbul'da yaşadığı sıkıntıların bir benzerini yaşamaktaydı. Paris, Bâbıâli'nin Rus tesiri altında hareket etmesinden, daha doğrusu hareket bile edememesinden son derece rahatsızlık duymaktaydı. Fransızlara göre Bâbıâli sadece bîtaraflık sözünü bozmuyor aynı zamanda yüzlerce yıllık Türk-Fransız dostluğunu bir vehme feda ediyordu. Halet Efendi sürekli olarak Dışişleri'yle görüşüyor fakat Bâbıâli tarafından inisiyatif almaması emredildiği için tüm hamleleri felce uğruyordu. Halet Efendi Bâbıâli'yi imparatorluğun tasdikine ikna etmesi hususunda sıkıştırılıyordu. Bu esnada İstanbul'dan gelen tahriratlardan, Bâbıâli'nin Rus yanlısı bir politika izlemeye temayül gösterdiği fakat yine de dış politikada belirsiz davranmaya devam edeceği anlaşılmaktaydı. Halet Efendi'ye göre bu son derece yanlış bir tutumdu zira kendisi bu tutumun Paris'te nasıl akis uyandırdığını bizzat gözlemlemekteydi. Ona göre Osmanlı Devleti artık tarafını seçmeliydi[778]. Bunların yanı sıra Bâbıâli'nin kendi içinde de huzursuzluk mevcuttu. Osmanlı devlet adamları bu meselenin bu kadar karmaşık hale gelmesindeki asıl vebalin Reisülküttap ve maiyetinde olduğundan yakınmaktaydı. Dahası durumdan o denli rahatsızdılar ki, Franchini'nin aktardığına göre mutat görüşmelerinden birinde İbrahim Efendi ve Çelebi Efendi'nin, işlerin bu hale gelmesinden duydukları üzüntüyü belirtirken gözleri yaşarmıştı. Ayrıca kordiplomatik arasında Reisülküttap'ın meseledeki beceriksizliği yüzünden III. Selim tarafından geri plana alındığıyla ilgili söylentiler dolaşmaktaydı[779]. Brune'nün büyükelçiliğinin son günlerinde bu konuyla ilgili Reisülküttap'la değil İbrahim Efendi görüşmesi de Fransız

[776] Pierre Coquelle, "l'Ambassade du Maréchal Brune a Constantinople…", s. 72.
[777] Parandier'den Dışişleri Bakanlığı'na, Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 209, fo. 95, 3 Nivôse XIII (24.12.1804).
[778] Bahsi geçen dönemde Halet Efendi'nin Paris'teki faaliyetleri sefirliği hakkında detaylı bilgi almak için bkz. Süheyla Yenidünya Gürgen, *Devletin Kahyası Sultanın Efendisi Mehmed Said Hâlet Efendi*, s. 92-105; İstanbul'daki Rus elçisi Italinski de Bâbıâli'yi bir seçim yapması yönünde sıkıştırmaktaydı bkz BOA, HAT 33/1582.
[779] Brune'den Dışişleri Bakanlığı'na, Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 209, fo. 22, 19 Vendémiaire XIII (11.10.1804).

elçiliği tarafından bu söylentilerin sahih olduğu yönünde yorumlanmıştı. İbrahim Efendi Brune ile yapılan mülakatlardan birinde, Sultan III. Selim'in buyruğu doğrultusunda bundan böyle bu konuyla kendisinin ilgileneceğini bildirmiş ayrıca Fransız elçinin öne sürdüğü gerekçelerin makul olduğuna ikna olduğunu Brune'e bildirmişti[780].

Şubat 1805'te Paris'e gelen bir havadis, iki ülke arasındaki sıkıntılı gidişatın bir süreliğine değişmesine neden olmuştu. Ruffin'e tevdi edilen bir hattı hümayunda III. Selim'in Napoléon'dan imparator diye bahsetmiş olması[781] Fransızları memnun etmişse de imparatorluğun Osmanlı Devleti nazarında halen resmiyet kazanmamış olması, vaziyeti tekrar eski haline döndürmüştü. Bu esnada kendini İtalya Kralı ilan eden Napoléon, Fransa İmparatoru unvanının yanına bir de İtalya Kralı unvanının eklenmesini talep edecekti. Napoléon'un giderek artan nüfuzu karşısında müttefik arayışına çıkan Rusya, Avusturya ve İsveç ile ittifak edince Napoléon Osmanlı ile tekrar yakınlaşma teşebbüslerine girişti. Bu amaçla Halet Efendi ile yaptığı bir görüşmede kendisinin Paris'ten ayrılacağı söylentilerinin asılsız olduğunu anlamıştı[782].

Tüm diplomatik kaideleri, elçileri, dışişleri bakanlarını bir kenara bırakarak, muhatabına doğrudan ulaşmak isteyen Napoléon bu meseleyi derhal çözüme kavuşturmak adına III. Selim'e bir mektup gönderdi. 30 Ocak'ta kaleme alınan fakat Mayıs'a[783] kadar padişaha ulaşmayan bu mektupta III. Selim'e şöyle hitap etmekteydi:

---

[780] Brune'den Dışişleri Bakanlığı'na, Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 209, fo. 21-22, 19 Vendémiaire XIII (11.10.1804).

[781] […] *maslahatgüzar Ruffin'in iş bu mükâlemesinden gayet haz ettim, münsif adam imiş. İnşallah-ü Teâlâ devletlü imparatoruna sadakat ve güzel hizmet eder* […] Şubat 1805 tarihli hatt-ı hümayun, Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 209, fo. 186.

[782] Süheyla Yenidünya Gürgen, *Devletin Kahyası Sultanın Efendisi Mehmed Said Hâlet Efendi*, s. 101.

[783] Mektubu İstanbul'a Jaubert getirmişti. Jaubert'in 10 Nisan ila 30 Mayıs tarihleri arasında İstanbul'da olduğunu, İstanbul'daki maslahatgüzar Parandier'nin muhaberatından öğrenmekteyiz. 2 Mayıs 1805'te Jaubert'in III. Selim ile şahsen Kâğıthane'de görüştüğünü, mektubu bizzat padişahın kendisine teslim ettiğini biliyoruz. Bkz. Pierre Amédée Jaubert, *Voyage en Arménie et en Perse: fait dans les années 1805 et 1806,* Paris 1821, s. 2-3; Parandier'den Dışişleri Bakanlığı'na, Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 209, fo. 342, 14 Floréal XIII (4 Mayıs 1805).

"*Sen, yüce Osmanlıların soyundan gelen, dünyanın en büyük devletlerinden birinin imparatoru sen, saltanatını mı bıraktın? Rusya'nın sana emir vermesine nasıl katlanırsın? Sana verdiğimi bana geri vermiyorsun, çıkarlarına karşı bu kadar kör müsün? Rusya'nın Korfu'da 15000 adamı varsa sence bu benim için mi? Silahlandırdıkları gemilerini İstanbul önlerine çekecekler. Korfu'daki birliklerini Rusya'ya geri göndermek ya da bu kuvvetleri arttırmak bahanesiyle bir gün Yunanlılar tarafından desteklenen bir Rus filosu ve ordusu başkentini işgal edecek ve imparatorluğun seninle birlikte tarihe gömülecek, bunu göremeyecek kadar kör müsün? Hanedanın bir gecede unutulup gidecek…*

Reisülküttabın sana ihanet ediyor. Dîvanının yarısı kendisini Rusya'ya satmış! Kaptan Paşa'nın ölümü seni en yakın dostundan mahrum bıraktı. Seni iki kez uyardım, üçüncü kez uyarıyorum. Dîvanını lağvet! Reisülküttap'a hak ettiği cezayı ver ve kaybetmekte olduğun İstanbul'da kendin hüküm sür. Bana gelince, senin dostun olmak istedim. Her daim ilk adımı atan Fransa'nın dostluğunu reddetmekte ısrar ediyor ve düşmanlarına bir köle gibi boyun eğmek istiyorsan ben de kendimi geri çekeceğim. Hiçbir zaman zayıf bir düşman olmadım. Dîvanın, Mısır ve Suriye'de nizamı sağlamak için hiçbir adım atmıyor. Mekke ve Medine'nin kaybedilmesinden onlar sorumlu. Dostlarına hakaret edip düşmanlarına şefkat besliyor. İran savaşta, Rusya tarafından tehdit ediliyor ve senin zayıf Dîvanın, daha doğrusu onu yöneten hainler, bırak yardımına koşmayı, duruma nasıl müdahale edeceklerini dahi bilmiyorlar. Cesaretleri ancak bana işliyor. Bu yüzden tek dostun olan Fransa adına sana yazıyorum; tabii saltanatının tüm köşe başlarını zapt etmiş olan o adamlar mektubumun sana ulaşmasına izin verirlerse!

Uyan, Selim! Nazırlarını dostlarından seç, hainleri sür ve gerçek dostların olan Fransa ve Prusya'ya güven. Yoksa ülkeni, dinini ve hanedanını kaybedeceksin. Gerçek düşmanın Ruslardır çünkü Karadeniz'e hâkim olmak istiyorlar ve bunu İstanbul olmadan yapamazlar çünkü senin tebaanın yarısının dini olan Rumların dinine mensuplar. Ne düşünmem, ne yapmam gerektiğini tayin etmek için cevabını bekliyorum. Artık yönetemiyorsan ve tamamen Fransa'nın düşmanlarından yanaysan en eski müttefikimin körlüğüne ve kötü idaresine üzülürüm. Ama seni bu kadar büyük kılan kaderin, Süleyman'ın, Mustafa'nın, Selim'in imparatorluğunu mahvetmek

amacında olduğunu da anlarım. Çünkü dünyadaki her şey değişir, her şey yok olur yalnız Tanrı baki kalır."[784]

Bu mektubun geldiği dönemde Rusya ile tecdid-i ittifak müzakereleri yürütmekte olan Bâbıâli, ittifak antlaşmasının gizli maddelerinin Osmanlı açısından taşıdığı menfî yükün de etkisiyle müzakerelere ara vermişti. Napoléon'un bu mektubunun da bahsi geçen sürecin sekteye uğramasında etkisi olduğu düşünülebilir. Mamafih III. Selim'in mektuba cevabı son derece politik ve arasında kaldığı her iki gücü de kızdırmayacak şekilde özenle seçilmiş dostane kelimelerden müteşekkil olacaktı[785].

Osmanlı Devleti'nin Fransa'yı imparatorluk, Napoléon'u da imparator olarak tanıması 2 Aralık 1805'te Fransa, Rusya ve Avusturya arasında vuku bulan, Fransa'nın galip geldiği Austerlitz Muharebesi nâmıdiğer Üç İmparator Savaşı'ndan sonra gerçekleşecekti. Avusturya, Ulm ve Austerlitz muharebelerinde Fransa'ya mağlup olunca 26 Aralık 1805'te Presburg Antlaşması'nı imzalamak durumunda kalmıştı. Bu antlaşma ile Venedik, Napoli ve Dalmaçya, Fransa hâkimiyetine girmişti. Bu sınır değişikliği Osmanlı Devleti ile Fransa'yı sınır temasına sokmuştu. Böylece Osmanlı Devleti'nin Rus ve İngiliz ittifakına bağlılığı Üçüncü Koalisyon Savaşları'nın sonucuna göre tamamen tersi istikamette seyretmeye başlamıştı. Fransa'nın askerî zaferleri, Avusturya ve Rusya'nın Austerlitz'de hezimete uğraması, Bâbıâli'de Fransa'nın lehine ciddi etkiler yaratmış netice itibariyle Fransa'ya karşı daha uzlaşmacı bir tutum sergilenmesine sebep olmuştu. Bu bağlamda Ruffin, Ocak 1806'da Bâbıâli'ye bir nota vermişti. Bu notasında Ruffin, Bâbıâli'nin bundan böyle

---

[784] Napoléon'dan III. Selim'e, *Correspondance de Napoléon Ier*, C. X, no: 8298, 30 Ocak 1805, s. 130-131; Napoléon, III. Selim'e yazdığı bu mektubu "Türk İmparatoru" başlığıyla kaleme almıştı. Daha önceki tarihlere ait muhaberatlarında padişaha her zaman "Sultan" olarak hitap etmişse de bu mektubunda "İmparator" diye hitap etmesinin sebebinin mütekabiliyete duyduğu saygıyı göstermek olduğu anlaşılmaktadır. Zaten kendisi de mektupta "*Sana verdiğimi bana geri vermiyorsun"* diyerek bunu açıkça belirtmiştir.

[785] […] *Binaenaleyh Devlet-i 'Aliyyem ile Fransa devleti beyninde münakit olan bünyân-ı muhabbet ve erkân-ı silm ve saffet-i karim indiras olmayıp yevmen fe yevmen payidar olması ol hâlik-i gün ve mekândan müsted'âmız olmakla* […] III. Selim'den Napoléon'a, Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 209, fo. 267, 21 Safer 1220 (21 Mayıs 1805).

suskun kalamayacağını, Ruslarla yenilediği ittifakını İngilizlerle de tecdid ettiği takdirde Osmanlı Devleti'nin çöküşünün kati olacağını sert bir dille ifade etmişti[786].

Askeri zaferler sonrası Osmanlı Devleti'ni Fransa safına çekmeye yönelik bu diplomatik hamleler üzerine Bâbıâli derhal Rus gemilerinin boğazlardan geçişini sınırlandırmış ve İngiltere ile ittifak yenileme müzakerelerini askıya almıştı. Sadrazam Hâfız İsmaîl Paşa tarafından Fransız Dışişleri Bakanı Talleyrand'a dostluk, ittifak, iyi niyet temennileri ile bezeli bir yazışmada Paşa, Napoléon'u defalarca imparator diye anmıştı[787]. Ayrıca III. Selim de Napoléon'un kazandığı bunca zaferden sonra imparatorluğunun tasdik edilmemesinin anlamı olmadığına kanaat getirmişti[788]. Dönemin vakanüvislerinden Mütercim Asım da bu meseleyi *Âsım Efendi Tarihi*'nde Prusya ve Avusturya'nın imparatorluk unvanını tasdik eylemesinden sonra "Devlet-i 'Aliyye'ye imperatorluğun tasdîkından cüz'î ve küllî bir zarar gelmeyeceği" ifadesiyle kayda geçirmişti[789].

Derhal birkaç gün içinde Muhib Efendi'nin Paris'e olağanüstü elçi olarak gönderilmesi, Napoléon'un imparatorluğunun resmen tanınması ve padişahın name-i hümayununun kendisine teslim edilmesi kararlaştırılmıştı. Napoléon'un 5 Haziran 1806'da İstanbul'un ileri gelenlerini etkilemek için verdiği debdebeli kabul töreninde Muhib Efendi "*hâlâ Fransa imparatoru ve padişahı ve İtalya kralı*[790] *haşmetlü,*

---

[786] Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 211, fo. 26-28, 15 Ocak 1806. Fransız maslahatgüzarın Reisülküttap'a gönderdiği resmî notanın kopyasıdır. Notanın kopyasında imza yoktur, fakat belgenin muhtevasında yazan kişi kendisinden maslahatgüzar olarak bahsetmiştir. O dönemde belgelerde sıkça adına rastladığımız iki maslahatgüzardan (Ruffin ve Parandier) notanın üslubu ve yazı karakterinden notanın Parandier'nin kaleminden çıktığına inanmaktayız.

[787] Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 211, fo. 14, 10 Ocak 1806, Sadrazam Hâfız İsmaîl Paşa'dan Fransız Dışişleri Bakanı Talleyrand'a gönderilen mesajın Fransızca tercümesidir.

[788] "[…] *Beç'i ve bu kadar memaliki fetheyleyüp iki imparatoru birden bozduktan sonra artık imparatorluğuna söz yoktur. Frınçe milleti ve imparatoru dostumuz iken beyhude inkâr eylemenin mânası yoktur. Halk da neler söyler, sözün doğrusu budur* […]" Enver Ziya Karal, *Selim III'ün Hatt-ı Hümayunları*, s. 91.

[789] Mütercim Ahmed Âsım Efendi, *Âsım Efendi Tarihi*, s. 94-96.

[790] Muhib Efendi'ye teslim edilen orijinal name-i hümayunda İtalya kralı ibaresi yer almaz. Daha sonra Paris'te bir başka krize sebebiyet verecek olan bu hadise neticesinde, Fransızlar İtalya Kralı ibaresini ekletmek isterler. Muhib Efendi kabul etmez ve kararında diretir. Kabuldeki nutkunda İtalya kralı ifadesini kullanmaz. Fakat Fransız Hükûmeti'nin resmi yayın organı olan *Le Moniteur* gazetesi, ertesi gün (6 Haziran) Türk elçisinin hitabına ve Fransızca tercümesine İtalya Kralı ibaresini ekleyerek koyar. Bu durum Muhib Efendi tarafından büyük bir krize dönüştürülerek İstanbul'a bildirilir, fakat III. Selim konunun bu kadar uzamasına sinirlenir: "[…] *böyle vakitte Paris'e gidecek elçi değilmiş. İtalya krallığını nutka alma deyu bu herife tenbih mi olundu. Suphanallah ne acayip adam imiş, iptida*

miknetlü, meveddetlü ulu dostları Evvelki Napoléon cenâblarına hâiz oldukları rütbe-i imparatorinin tehniyeti ve muhabbet-i kâmile ve safvet-i şâmilelerini hâvi nâme-i humâyûnları"nı sunmuştu[791].

GAZETTE NATIONALE ou LE MONITEUR UNIVERSEL

A dater du 1 janvier an X, les Actes du Gouvernement et des Autorités constituées, contenus dans le MONITEUR, sont officiels.

N° 157. VENDREDI, 6 Juin 1806.

INTERIEUR.

Paris, le 5 juin.

دولت علیه ایلچیسناك

فرانچه ایمپراطوری وپادشاهینه

افاده ایلدن نطقیدر

TRADUCTION.

SIRE,

Gazette Nationale ou le Moniteur Universel'in 6 Haziran 1806 tarihli haberi. Muhib Efendi'nin Tuileries Sarayı'na gidip Napoléon huzuruna çıkışı konu edilmektedir[792].

memuriyetin erbabı değildir deyu herkes imza eylemişti. Gaflet olunmuş, bir doğru söz var ki Paris'te durmam devlete muzırdır diyor amenna bu pek eşek herifin ikamati […]" Enver Ziya Karal, *Selim III'ün Hatt-ı Hümayunları*, s. 91-92.

[791] Bu hitaba cevaben Napoléon "[…] *ordularımın başarılarının bir diğer avantajı da müttefiklerimin en eskisine, en faydalısına destek ve yardımda bulunmaktır. Bu konuda size alenen ve ciddiyetle teminat veriyorum. Osmanlı'nın saadeti ve teessürleri Fransa'nın saadeti ve teessürleridir. Sayın büyükelçi, bu sözlerimi Sultan Selim'e iletin ki düşmanlarım ona ulaşmak isterse bu sözlerimi hatırlasın. Benden asla korkacak bir durumu olmasın, benimle birleştiğinde hiçbir düşmanın da gücünden korkmak zorunda kalmayacaktır.*" *Correspondance de Napoléon Ier*, C. XII, no: 10315, 5 Haziran 1806, s. 529-530.

[792] *Gazette Nationale ou le Moniteur Universel*, 6 Haziran 1806, No. 157.

e. Horace Sébastiani'nin İstanbul Büyükelçisi Olarak Tayini

Fransa, Pressburg Antlaşması ile Avusturya'dan Venedik ve Dalmaçya'yı almış, Britanya'yı desteksiz bırakmış, Austerlitz'de Rus ordusuna büyük kayıplar verdirmişti. 1806 senesi süresince Avrupa haritasını dilediği gibi şekillendirmiş ve taze imparatorluğun Batı'daki restorasyonunu tamamlayarak Doğu politikasını uygulamaya başlamıştı. Doğu politikasının icrası için özel olarak seçtiği isim, General Sébastiani'ydi.

İmparatorluk unvanının tasdiki ve Muhib Efendi'nin Paris'e gelmesiyle Türk-Fransız dostluğunun tekrar tesisi söz konusuysa da İstanbul'daki Fransız elçiliğinde hala mukim bir büyükelçi bulunmamaktaydı. Dolayısıyla Brune'ün gidişiyle boşalan makama derhal bir başka büyükelçinin atanması gerekmekteydi. Bu sebeple Sébastiani 2 Mayıs 1806 tarihinde Fransa İmparatorluğu'nun İstanbul büyükelçisi olarak resmen atandı[793]. Sébastiani'nin geçmiş Bâbıâli tecrübesi ve Osmanlı coğrafyasının politik iklimine aşina olması sebebiyle yeni büyükelçi olarak seçilmiş olması mümkün görünmektedir. Ayrıca 1801 senesinde Paris Antlaşması maddelerinin kabulü için İstanbul'a geldiğinde, bu vazifesini başarıyla ifa etmiş olması sebebiyle padişah nezdinde olumlu bir intiba bıraktığı kanısı hâkimdi. Özellikle 1802 antlaşmasının 2 ve 9. maddelerinin Fransa'yı Osmanlı nezdinde tekrar en kapitüler devlet haline getirmesi, Fransa'nın doğu politikasının temel prensiplerinin başında yer alan ilkelerdendi. Dolayısıyla Sébastiani'nin antlaşma maddelerini –Bâbıâli'de Mısır işgali sonrası yükselen İngiliz-Rus tesirine rağmen- III. Selim'e kabul ettirebilmesi ve tali entrikaları bertaraf ederek antlaşmanın kabulünde önemli rol almış olması yeni büyükelçiyi Fransız doğu siyasetinin uygulanabilirliği ve sürdürülebilirliği bağlamında aktif bir politik figür haline getirmişti. Ayrıca Sébastiani'nin 1802'de Amiens Barışı'nın bozulmasına neden olan meşhur raporu ve Osmanlı topraklarına aşinalığı da büyükelçiliğe seçilmesinin sebepleri arasındadır. Her ne kadar bu misyonun *Le Moniteur*'de yayımlanan raporu, Bâbıâli'de Fransa'nın aleyhine infial yaratmış olsa da raporun bizatihi kendisi Sébastiani'nin diplomasideki ehliyetinin bir kanıtı olarak kabul edilmelidir. Sébastiani, misyonu boyunca Osmanlı topraklarında -

[793] Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 211, fo. 258, 2 Mayıs 1806.

özellikle Mısır ve Suriye'de- yürüttüğü istihbarat faaliyetleri ve bilgi toplama, toplanan bilgiyi rasyonel ve sistematik bir şekilde rapora dökme hususlarında kendisini Fransız dışişlerine ve Napoléon'a kanıtlamıştı. Öyle ki Sébastiani tarafından kaleme alınan rapordaki ifadeler Fransa ve İngiltere arasında iyice gerginleşen ilişkileri kopma noktasına getirmişti. Raporun mahiyeti bugün dahi modern tarihçiler tarafından Amiens Barışı'nın bozulmasının ve Üçüncü Koalisyon Savaşları'nın başlamasının temel sebebi olarak görülmektedir.

Muhib Efendi'nin 5 Haziran'daki kabulünden 4 gün sonra Napoléon, Sébastiani'ye büyükelçiliği sırasında dikkat edeceği hususların yer aldığı bir talimatname iletilmesi emrini verir. İmparator talimatnameyi iki kısma ayırır: İlki Sébastiani ve bakanlık yazışmalarının muhtevasıdır. Bunlar Osmanlı Devleti'nin coğrafi ve siyasi durumuna ilişkin istihbarat raporlarıdır. İkinci kısım Napoléon'un büyükelçiden hususiyetle üstünde durmasını istediği özel talepleridir[794]. Napoléon'dan Sébastiani'ye iletilen talimatnamenin içeriği şöyledir:

1. Büyükelçim her koşulda ve her şartta Bâbıâli'de güven ve emniyet telkin etmeye çalışmalıdır. İstanbul'dan hiçbir şey istemediğimi açıkça belirtmelidir. Tüm tarafları pasifize etmek ve şu güçsüz haliyle bile Rusya'yı etkisi altına alan ve bastıran bu akıl almaz imparatorluğu yeniden organize etmek istiyorum.
2. Politikamın daimi amacı, Rusya'yı –doğrudan ya da dolaylı olarak- hedef alarak Fransa, Bâbıâli ve İran'dan oluşan üçlü bir ittifak kurmaktır.
3. En kapitüler güç olarak muamele görmek istiyorum. Fakat kaybettiğim itibarı kibir, güç ya da tehditle değil, maharet, telkin ve güven ile kazanmak istiyorum[795]. Büyükelçim memnuniyet yaratmalı.

---

[794] Napoléon'dan Talleyrand'a, *Correspondance de Napoléon Ier*, C. XII, no: 10339, 9 Haziran 1806, s. 549-551.

[795] Fuat Köprülü, Édouard Driault'nun *la Politique Orientale de Napoléon: Sébastiani et Gardane 1806-1808* adlı eserini Türkçe'ye tercüme ederken bahsi geçen üçüncü maddeyi sehven "*Kibir ve azamet veya dostluk yok*" ifadeleriyle çevirmiştir. Driault'nun kendi eserinde bu kısım "*pas d'arrogance, de l'amitié*" (Tr. Kibirle değil, dostlukla) şeklinde yazmaktadır. Fakat talimatnamenin orijinalini gören Driault üçüncü maddeyi (*Mais je veux regagner l'influence que j'ai perdue, par l'adresse, l'insinuation, la confiance, et non par l'arrogance, la force ou la menace)* frankofon okuyucunun anlayacağı gibi kısaltmış ise de, talimatnamenin orijinalini görmeyen Köprülü bu maddeyi tamamen bambaşka bir anlama gelecek şekilde tercüme etmiştir. Bkz. Édouard Driault, *Napoléon'un Şark Siyâseti Selîm-i Sâlis, Napoléon, Sébastiani ve Gardane*, Çev. Fuad Köprülü, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2013, s. 44;

4. Bâbıâli'deki hiçbir isyancıyı, Mısır ya da Suriye'deki eski dostlarımı ve hiçbir Yunanı desteklemem. Benim politikam tek ve basittir: Bâbıâli ile samimi ve yakın ilişkiler kurmak.
5. Bâbıâli ile güvene, dostluğa ve samimiyete dayalı ilişkiler kurmak istiyorum fakat sadece bu yeterli değil. Bu ilişkilerin Rusya, İngiltere ve tüm Avrupa tarafından da görülmesini istiyorum. Dostane olan her şeyi (onların) gözlerine sokun fakat kırgınlık ve memnuniyetsizlikleri örtbas edin.
6. Büyükelçim Rusya'yı gözden düşürmek üzerine çalışmalar yapmalı. Rusya'nın askeri gücü ve birliklerinin cesareti her koşulda ve sürekli olarak değersizleştirilmeli. Rus elçiliğine soğuk ve ilgisiz davranın, nezaketle değil kibirle yaklaşın. Fransa'nın Rusya ile ilişkileri ne olursa olsun İstanbul'daki Fransız elçiliği Rus elçiliğine her zaman soğuk davranmalıdır. Bilakis barış yapılacağı zaman Avusturya, Prusya ve İngiltere ile iyi geçinilebilir.
7. Tüm müzakerelerin nihai amacı, Boğazın Ruslara kapatılması, Akdeniz ve Karadeniz arasındaki boğazların silahlı/silahsız tüm gemilerin geçişine yasaklanması (gemilerin lombar kapaklarının kapalı tutulması ve geminin silahsızlandırılması bahaneleri boş bahanelerdir), Yunan gemilerinin Rus bayrağıyla seyrüseferine izin verilmemesi, Rusya'ya karşı her yerin tahkim edilmesi ve silahlandırılması, Gürcülere boyun eğdirilmesi ve Bâbıâli'nin Eflak ve Boğdan'da mutlak gücünü tesis etmesini sağlamaktır.
8. Osmanlı İmparatorluğu'nu bölüşmek istemiyorum. Bana imparatorluğun dörtte üçünü verseler bile, yine de istemiyorum. Bu büyük imparatorluğu güçlendirmek, sağlamlaştırmak ve onu Rusya'ya karşı bir direnç olarak kullanmak istiyorum.

Sébastiani'ye iletilen talimatname maddelerinin hemen hepsi Rusya'nın Osmanlı üstündeki faaliyetlerinin sınırlandırılmasına yönelik olduğundan Sébastiani'nin büyükelçiliği dönemindeki icraatları da bu metinle şekillenmiş bulunmaktadır.

Talimatnamenin maddeleri, esasında İmparatorun niyetlerini açıkça ortaya koyar niteliktedir. 1. maddede Austerlitz Savaşı ve Pressburg Antlaşması ile hemhudut

---

Édouard Driault, *la Politique Orientale de Napoléon: Sébastiani et Gardane 1806-1808*, Paris 1904, s. 60.

olduğu Osmanlı Devleti'nin Avrupa'daki toprakları üstünde hiçbir emeli olmadığını ifade eder. Bâbıâli'nin bu hususstaki korkularının temelinde Rusya'nın telkinlerinin olduğu bilindiğinden Sébastiani'nin vazifelerinden ilki Bâbıâli'yi teskin etmekti. 3. madde ise Fransa'nın Mısır'ı işgaliyle birlikte Bâbıâli'de yükselen Rusya ve İngiltere tesirine karşı büyükelçinin izleyeceği yolu tarif etmektedir. 4. maddede Napoléon, Balkanlarda çıkan Sırp isyanlarında ya da Pazvandoğlu ayaklanmasında parmağı olduğu imalarına cevap vermektedir ve büyükelçisinden Bâbıâli'yi bu konuda teskin etmesini istemektedir. 7. maddede ise dikkat çeken husus Rus bayraklı Rum gemilerinin seyrüseferiyle ilgilidir. Özellikle beratlı Rum tüccarlarını ilgilendiren bu bahis, ileride İngiliz ve Rus büyükelçilerinin Bâbıâli'ye sunacağı şikâyetler arasında yer alacaktır[796]. Zira beratlı Rum tüccarlar, ekseriyetle Rus konsoloslardan berat satın alarak Osmanlı Devleti içindeki hiçbir reayanın sahip olmadığı ticari haklardan ve gümrük muafiyetinden yararlanmakta, bu esnada Rus sancaklı gemiler ile ticaret yapmaktaydılar[797]. Fakat Fransa, bu beratlı tüccarların Rusya'nın siyasi çıkarları hesabına çalışan, Akdeniz ve Karadeniz'de serbestçe dolaşan görevliler olduğu kanaatindeydi. Nitekim ilerleyen aylarda Fransız dışişleriyle Ruffin ve Paranidier arasında yapılan muhaberatlarda beratlı Rum tüccarların faaliyetlerinin sınırlandırılması konusuna sıklıkla yer verilmişti[798]. Fener Rum Patriği de yayımladığı bir buyruk ile "*çeşitli sebepler ve bahanelerle Rus tebaası haline gelen, Rus beratı alan ve Rus sancağı altında seyreden Hristiyanlara*[799]*, Tanrı'ya ve hükûmete karşı*

---

[796] […] *(Bâbıâli) Akla hayale gelmeyen, duyulmamış icatlar çıkartıp beratlılarımızla olan sözleşmelerimize karşı çıktı.*[…] Rus General Mikhelson'dan, Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 213, fo. 149, 20 Kasım 1806; […] *Majestelerinin İzmir'deki konsolosu Bâbıâli emriyle dragomanların uzaklaştırıldığını ve beratlarını teslim etmeleri için çağırıldığını söylüyor… Daha önce de karşı çıktım ve şimdi bu muameleye daha resmî olarak itiraz edeceğim… Bâbıâli'ye daha etkili bir müdahale gerekip gerekmediğini belirlemek size kalmış* […] Bkz. *Journals of the House of Commons,* C. 63, 25 Ağustos 1806, s. 549, Arbuthnot'dan Fox'a, Avam Kamarası Tutanakları.

[797] Beratlı tüccarların faaliyetlerinin kısıtlanmasıyla ilgili İngiliz büyükelçisi Arbuthnot'un Bâbıâli ile ateşli mükâlemeleri hakkındaki tafsilat ve bahsi geçen kısıtlamaların İngiliz filosunun İstanbul'a gelmesindeki etkisi için Fatih Yeşil, "İstanbul Önlerinde Bir İngiliz Filosu: Uluslararası Bir Krizin Siyasî ve Askerî Anatomisi", *Nizâm-ı Kadîm'den Nizâm-ı Cedîd'e III. Selim ve Dönemi,* Ed. Seyfi Kenan, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM), İstanbul 2010, ss, 391-493, s. 392-394; Beratlı tüccarlar ve berater sistemi ile ilgili bkz Cihan Artunç, "The Price of Legal Institutions: The Beratlı Merchants in the Eighteenth-Century Ottoman Empire." *Journal of Economic History,* C. 75, S. 3, Eylül 2015, ss. 720-748.

[798] Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 210, muhtelif muhaberat.

[799] Ortodoks Rumlar kastedilmektedir.

olan bu yabancı tahakkümünden ve himayesinden çıkmaları için" açık çağrıda bulunmuştu[800].

Bu esnada Bâbıâli'nin taraf değiştirdiğinden ve Fransa ile ittifak yapacağından endişelenen Italinski, durumu St. Petersburg'a, iletmiş, Osmanlı Hükûmeti'nin Rusya ile ilişkileri koparmak için fırsat kolladığını ifade etmişti[801]. Ruslar, Sébastiani'nin gelişinin esasında ne anlama geldiğini, 1806 yazında yaşanan gelişmelerin basit bir büyükelçi değiş tokuşundan fazlası olduğunu bilmekteydi. Fransızların Bâbıâli'de yeniden nüfuz kazanmak için özellikle Sébastiani'yi gönderdiğinin farkındaydı. Fakat Rusya'nın Osmanlı üstündeki tahakkümünü korumaya niyetli oluşu 20 Temmuz 1806'da Rus temsilcisi Pierre d'Oubril tarafından Paris'te imzalanan bir Fransız-Rus barış anlaşmasını onaylamayı reddetmesinden sonra daha net bir şekilde ortaya çıktı. Oubril Antlaşması[802] olarak bilinen bu antlaşma Rusya'yı Akdeniz'de etkisiz bırakıyor, Karadeniz'e çekilmeye zorluyordu. Dahası Fransa ve Rusya, Osmanlı İmparatorluğu'nun bağımsızlığını ve bütünlüğünü garanti ediyordu. Antlaşmanın Çar tarafından onaylanmaması ise esasında Sébastiani'nin Bâbıâli'deki Rus etkisini kırmasına ve Rusya'nın Osmanlı'nın toprak bütünlüğünü garanti etmediği yönünde propaganda yapmasına olanak sağlamıştı. Talleyrand'ın bu konuyla ilgili sözleri meseleyi özetler niteliktedir: "*Rusya ne Osmanlı'nın ne Ragusa'nın bağımsızlığını garanti etmek ne de Karadağ'ı terk etmek istiyor. Osmanlı İmparatorluğu'nun güçlenmesini istemiyor. Osmanlı'da kargaşanın her daim hüküm sürmesini istiyor. Bölünmeler sebebiyle zayıflayan bu ülkeye saldırmak için karşısına çıkacak ilk fırsatı değerlendirmek isteyecek. Bu nedenle Boğaz'ı Ruslara kapatmak ve entrikalarıyla Türkiye'yi dört bir yandan kuşatmalarını engellemek için bir an önce harekete geçmek lazım.*"[803]

---

[800] Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 213, fo. 102-105.

[801] Valeriy Morkva, *Russia's Policy of Rapprochement with the Ottoman Empire in the Era of the French Revolutionary and Napoleonic Wars 1792-1806,* s. 342-343.

[802] Antlaşma projesine göre Rusya Kator'u Fransızlara terk ediyor, Yedi Adalar'ın bağımsızlığını tanıyordu. Ragusa da Bâbıâli'nin güvencesi altında yeniden bağımsız olacaktı. Balkanlar'daki Rusya tarafından üstü kapalı desteklenen tüm isyan hareketleri reddedilmiş olacaktı.

[803] Talleyrand'dan Sébastiani'ye 10 Eylül 1806 tarihli muhaberattan, bkz. Édouard Driault, *la Politique Orientale de Napoléon: Sébastiani et Gardane 1806-1808*, s. 61.

2. Türk-Rus Savaşı (1806-1812) Esnasında Fransa'nın Etkisi

Napoléon'un imparatorluğu tanındıktan sonra, Rusya kendisiyle ilgili bir yaptırım beklemeye başlamıştı. St. Petersburg Bâbıâli'nin bundan sonraki hamlesinin boğazların Rus gemilerine kapatılmasına ilişkin karar alacağını beklemekteydi. Buna tedbir almak için Italinski'ye bir talimatname gönderildi. Talimatname göre Bâbıâli, Rus gemilerinin boğazlardan geçişini kısıtlamaya teşebbüs ettiği takdirde Italinski'den açıktan tehdide başvurması istenmişti. 1806 Mart ayının ortasında da İstanbul'daki İngiliz büyükelçisi Rusya lehine hareket ederek, Bâbıâli'yi Rusya'ya karşı yapacağı herhangi bir düşmanca davranışın Büyük Britanya'nın çıkarları için bir tehdit olacağı konusunda uyardı. Italinski yine Mart ayında Reisülküttap ile görüşmelerinden birinde Bâbıâli'nin İngiltere ile ittifakının yenilememesi, Fransız İmparatoru unvanının Rusya'nın onayı olmadan tasdik edilmesi, Fransızlarla gizli müzakereler yürütülmesi, Rus sınırlarına yakın bölgelerde askerî hazırlıkların arttırılması[804] ve Rus ticaretine yönelik engeller konması gibi konular hakkında hoşnutsuzluklarını dile getirdi. Ayrıca Ruslar halen Fransa'nın Osmanlı topraklarında gözü olduğu vurgusunu yapıyor, yaklaşan Fransız tehdidine karşı Osmanlı topraklarını korumayı teklif ediyorlardı. Sırf bu amaçla Türk-Rus sınırında 100 bin asker[805] bekletiyordu, fakat elbette Rusya dışında hiçbir güç bu askeri kuvvetlerin başka amaçlar için kullanılıp kullanılmayacağını garanti edemezdi. 1806 senesi yazına doğru İstanbul'daki Rus ve İngiliz tesiri azalırken, bu ülkelerin gösterdiği saldırganlık da aynı oranda artmaktaydı. 31 Mart'ta Italinski Bâbıâli'ye bir nota daha sundu. Notaya göre Bâbıâli Rusya ile yaptığı ittifak antlaşmasına sadık kalmalı, Fransa tarafından gelen herhangi bir öneriyi kulak ardı etmeli ve Tuna bölgesindeki askerî hazırlıklarını derhal sonlandırmalıydı.

---

[804] 1806 bahar ayları boyunca gelen veriler ışığında Ruffin'in hazırladığı rapora göre Osmanlı ordusu hem karadan hem denizden tahkimat yapmaktaydı. Korvet, fırkateyn ve yelkenlilerden müteşekkil bir tümen şimdiden Korfu'ya doğru yola çıkmıştı. Ayrıca takımadalardan ve Mısır'dan gemi sevkiyatı yapılıyordu. Ruffin'in ilettiğine göre "*Sultan, Asya'dan Rumeli'ye aceleyle asker sevk etmişti*" bkz Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 211, fo. 284, 14 Mayıs 1806.

[805] Rus General Michelson'un Tuna boyunda beklettiği asker sayısı Italinski'nin beyanında 90 ila 100 bin arasında iken, Sébastiani'nin Ekim ayındaki muhaberatına göre bu sayı 15-20 bin arasındaydı bkz Pierre Coquelle, "Sébastiani Ambassadeur à Constantinople 1806-1808 d'après des documents inédits", *Revue d'Histoire Diplomatique*, Yıl 18, s. 583.

Şayet Bâbıâli, Tuna bölgesindeki bu hazırlıklara devam etmekte diretirse, Rus birliklerinin Tuna beyliklerine girmesi işten bile değildi. Fakat bu operasyon bu toprakları işgal etmekten ziyade olası bir Fransız işgaline karşı Osmanlı toprak bütünlüğünün korunması amacıyla yapılacaktı[806]. Bu nota, Bâbıâli kadar Fransa tarafında da dehşetle karşılandı. Napoléon notayla ilgili Talleyrand'a "*madem Osmanlı'yı bu kadar korumak istiyorlar, neden Sırplara para yardımı yapmaktan vazgeçmiyorlar? Ve eğer Fransa'ya karşı bir sefer planlayacak kadar Bâbıâli'nin çıkarlarını gözetiyorsa neden 3-4 binlik bir birlikle Sırpları alt edemiyorlar?*" yazmıştı[807]. İmparatora göre Rusların Osmanlı'nın emniyetine dair duydukları kaygının sahih olmadığı çok açıktı.

a. Sébastiani'nin İstanbul'daki İlk Faaliyetleri

Fransız Büyükelçisi İstanbul'da şaşaalı bir merasim ile karşılanmış ve daha sonra huzura gayri resmî kabulü esnasında III. Selim'den kendisi ve Napoléon hakkında iltifatlar işitmişti. Resmî kabulde de hediyeler tevdi edilmiş, sadece büyükelçiye beş at ve bir yazlık saray tahsis edilmişti[808]. İngiliz ve Rus elçileri padişahın bu ikramından şikâyet edip diplomatik geleneklere uymadığını iddia etseler de III. Selim "Napoléon'un elçisini layıkıyla onurlandıramadığı"ndan hayıflanmıştı[809].

Sébastiani'nin yolda olduğu süre zarfında İstanbul'da Ruffin, Eflak ve Boğdan voyvodaları olan Prens Morozi ve Prens İpsilanti'nin görevlerinden azledilmesi için Reisülküttap ile müzakereler yürütmekteydi[810]. Büyükelçinin gelişini müteakip günlerde Bâbıâli Rusya ile son köprüleri de atarak Morozi yerine Kalimaki, İpsilanti yerine de Suço'yu atadı. Fransız Hükûmeti açıkça Rusya için faaliyet yürüten bu voyvodaların bir Rum isyanını örgütlediğini düşünmekteydi. Rusların kışkırtmasıyla başlayan Sırp ayaklanmasının bir ihtilalin habercisi olduğu yönünde Bâbıâli'ye

[806] Valeriy Morkva, *Russia's Policy of Rapprochement with the Ottoman Empire in the Era of the French Revolutionary and Napoleonic Wars 1792-1806,* s. 337-339.
[807] Napoléon'dan Talleyrand'a, *Correspondance de Napoléon Ier,* C. XII, no: 10346, 11 Haziran 1806, s. 555-557.
[808] BOA, HAT/256-14689.
[809] Pierre Coquelle, "Sébastiani Ambassadeur à Constantinople 1806-1808 d'après des documents inédits", s. 579.
[810] Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 211, 1806 senesinin ilk yarısı muhtelif Ruffin muhaberatı.

telkinde bulunulması gerektiğine inanmaktaydı[811]. Napoléon'a göre bu iki isim Rus ajanıydı[812]. Zaten Rus elçiliği tercümanlarından Pierre Fonton'un Morozi ile irtibat halinde olduğu ve gizli görüşmelerde bulundukları 1802'de belgelenerek kanıtlanmıştı[813]. Talleyrand'a göre ise Bâbıâli de iki voyvodanın ihanetine dair istihbarat edinmişti[814]. Ayrıca bu isimler Bâbıâli'deki birçok devlet adamını Rus altınlarıyla satın alarak işi Osmanlı'nın parçalanmasına götürecek faaliyetler yürütmüşlerdi. Rus tarafına çalıştığı iddia edilen voyvodaların makamlarından alınması ve İstanbul'daki Rus ajanlarından biri olduğuna inanılan Valide Sultan Kethüdası Yusuf Ağa'nın hacca gitmesini[815] Fransa, Bâbıâli'deki Rus sultasının kırılmaya başladığı şeklinde yorumlamıştı.

Bu kanaat Ruslar ve İngilizler arasında da kabul görmüştü. Arbuthnot'un[816] aktardığına göre Italinski Bâbıâli'deki itibarının azaldığının farkındaydı, özellikle boğazlardan Rus gemilerinin geçişlerinin sınırlandırılması hususunda Reisülküttap'a

---

811 Napoléon Talleyrand'a: "[…] *Rusya niyetini gizleme zahmetine dahi girmiyor… İsyan edeni desteklemek düşmanlık eylemidir, bunu bilmiyor mu? Rusya'nın Sırplara 'silahlarınızı bırakın, liderinizi teslim edin, eski düzene dönün o zaman Bâbıâli ile sizin için müzakere edeceğim' demesi gerekmez mi? Bunun yerine Rusya ne teklif edecek? Sırbistan'ın bağımsızlını ilan etmek isteyecek. Sırplar arasında patlak veren bu isyanın amacı budur. Bu, Osmanlı'yı Asya'ya doğru itmek için uzun zamandır üzerinde düşündükleri büyük planın bir gelişmesidir. Eğer Sırp Rumları da Eflak ve Boğdan'ın elde ettiği bağımsızlığı isterse, Mora ve Türk İmparatorluğu'nun pek çok yerinde bulunan Rumlar da aynı şeyi isteyecek ve böylece Osmanlı İmparatorluğu derhal çökecek… Rus elçi hangi hakla Eflak'ın iç işlerine karışıyor? Eflak Rusya'ya mı yoksa Bâbıâli'ye mi ait?*[…] diye yazmaktaydı. bkz Napoléon'dan Talleyrand'a, *Correspondance de Napoléon Ier*, C. XII, no: 10346, 11 Haziran 1806, s. 555-557.

812 Napoléon, III. Selim'e şöyle yazar […] *Eflak ve Boğdan'a gelince … Şu an buraları yöneten Rum prensleri Rus ajanlarıdır* […] bkz Napoléon'dan III. Selim'e, *Correspondance de Napoléon Ier*, C. XII, no: 10382, 20 Haziran 1806, s. 580-581.

813 Armand Goşu*, La troisième coalition antinapoléonienne et la Sublime Porte 1805*, ISIS, İstanbul 2003, s. 51.

814 Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 213, fo. 145. Talleyrand, Bâbıâli'nin edindiği istihbaratın kaynağını belirtmez. Fakat Napoléon'un mektupları ve Sébastiani'nin notaları göz önüne alındığında, kaynağın yine Fransızların kendileri olduğu düşünülebilir. Elbette Bâbıâli'nin Eflak ve Boğdan'dan istihbarat alabileceği sayısız kaynağı mevcuttu.

815 Yusuf Ağa, Valide Sultan'ın ölümüyle 1806'da hacca gitmek üzere makamını bırakmıştı. Fakat genel görüş Yusuf Ağa'nın İstanbul ve Anadolu'daki nizam-ı cedid karşıtlarından çekinerek vazifesini bıraktığı yönündeydi bkz İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Nizam-ı Cedid Ricalinden Valide Sultan Kethüdası Meşhur Yusuf ağa ve Kethüdazâde Arif Efendi", *Belleten,* C. 20*,* S. 79, Temmuz 1956, s. 488. Yusuf Ağa'nın makamını terkiyle ilgili bir diğer görüş, Rus hesabına çalıştığından Fransa ile ilişkilerin düzeltilmesi sürecinde Rus yanlısı devlet adamlarının ayıklanması neticesinde kendisinin de Mekke'ye gönderilmiş olduğudur. Fransız tarafı da bu görüşü savunmaktadır.

816 Charles Arbuthnot, 6 Haziran 1804 ila 29 Ocak 1807 tarihleri arasında Büyük Britanya'nın İstanbul'daki büyükelçisi idi.

itirazlarını sunduğunda, Reisülküttap'ın tavrı onu endişelendirmişti[817]. Hem Italinski hem de Arbuthnot'a göre Osmanlı Devleti zaten Rusya ile savaşmaya kararlıydı, tüm askerî hazırlıklar bunu gösteriyordu. Türkler savaşı başlatmak için yeni Fransız büyükelçisinin İstanbul'a gelmesini bekliyorlar gibiydi[818]. Sébastiani'nin gelişinden sonra Eflak ve Boğdan voyvodalarının azledilmesi müttefikler nezdinde de bunu kanıtlıyordu. Öyle ki Arbuthnot'un muhaberatına göre voyvodaların makamlarından alınması tamamen Sébastiani'nin marifetiydi[819]. Ayrıca Sébastiani'nin Boğazlar'ın Rus ve İngiliz gemilerine kapatılması yönünde Bâbıâli'yi sıkıştırması Rusların gözünden kaçmamıştı[820]. St. Petersburg'a göre Rusların Akdeniz'deki varlığı ticaretlerinin yanı sıra Osmanlı Devleti'nin emniyetini savunmak amacına matuftu fakat bu durum Fransa'nın çıkarlarına ters düştüğünden Fransız elçisi Bâbıâli'yi kışkırtmaktaydı.

Talleyrand ise Rusya'nın agresif dış politikasının tüm Avrupa'yı etkileyeceği kanaatindeydi. Ona göre hâlihazırda Balkanlar'ı birbirine katan St. Petersburg'un gözünü Avrupa'ya dikmeyeceğinin garantisi verilemezdi: "*Avrupa'nın gelecekteki kaderi ne olacak?*" diye soruyordu Talleyrand ve "(bu kader) *farklı ve karşıt fraksiyonlara bölünmüş ve tutkuların körleştirdiği emirlere itaat ederken medeniyeti ayakta tutan duyguları, davranışları ve görevleri bilmiyor ya da umursamıyor gibi görünen fevri ve değişken bir kabinenin kaprislerine mi bağlı olacak?*" diye ekliyordu. Talleyrand'a göre Rusya genişlemeci çarpık politikalarını uygulamaya koymak için uzun süredir beklemedeydi. "*Çok az ulus, projelerinin sürdürülmesinde Ruslardan daha fazla ustalık ve istikrar sergilemiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nu yıpratmak için Polonya'ya karşı 60 yıldır hile ve şiddet uyguladılar. Bâbıâli'ye karşı isyanda açıkça*

---

[817] Arbuthnot'un muhaberatına göre Italinski Reisülküttap'a Rus gemilerinin geçişleri hususunda antlaşmanın ilgili maddelerine aykırı davranıldığını savunur, Reisülküttap ise cevaben İyonya Adaları'nın işgalinin ancak İtalya'daki istikrarsız ortamın devamı halinde süreceğini, şu an tüm memleket Bonaparte'a ait olduğu için bu istikrarsızlığın sona erdiğini belirtir. Bkz. *Journals of the House of Commons,* C. 63, Arbuthnot'dan Fox'a, 25 Nisan 1806, s. 549.

[818] Valeriy Morkva, *Russia's Policy of Rapprochement with the Ottoman Empire in the Era of the French Revolutionary and Napoleonic Wars, 1792-1806,* s. 350-351.

[819]Arbuthnot'un 29 Ağustos 1806'da Britanya Dışişleri Bakanı Charles Fox'a göndermiş olduğu muhaberat ve ekine koyduğu 1802 tarihli voyvodalar nizamnamesi, Fox'un eline 20 Eylül'de geçmişti. Arbuthnot'un bu muhaberatı parlamentoya sunulmuştu *Cobbett's Parliamentary Debates*, C. VIII, s. 206.

[820] Rus General Mikhelson'dan, Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 213, fo. 149, 20 Kasım 1806.

Sırpları teşvik ettiler, onlara silah sağladılar; onlara komuta etmek için subaylar gönderdiler. Karadağlıların vahşi mizacını ve yağma tutkularını teşvik ederek, onların öfkesini uyandırdılar ve onları da silahlandırdılar. Ayrıca, gelecekteki amaçları için ve planlarının bir sonucu olarak, Mora sakinlerinin korkularını ustaca söylentilerle kışkırttılar sonra da onları gizlice silahlandırdılar. Sonunda anlamsız bahaneler altında, Korfu'yu ve kendisinin kabul ettiği İyon Denizi'nin diğer adalarını ellerinde tuttular."[821]

Osmanlı Devleti'nin savaşa hazırlandığı, Boğaz kalelerini tahkim ettiği günlerde dahi müttefik gemilerinin halen boğazlardan geçebiliyor oluşu Sébastiani'yi hayrete düşürmekteydi. Büyükelçi, Talleyrand'a Bâbıâli'nin yürüttüğü savaş hazırlıkları hususunda "*Türk ordusunun birkaç ay içinde savaş hazır hale gelebilmesi zor görünüyor. Bu hükûmet bugüne kadar nasıl bir sahte emniyet hissi içinde yaşadı! Gelecekleri için nasıl da dikkatsizlerdi! ... Çanakkale'yi savunmak mümkün olacak mı? Hiç sanmıyorum*" diye yazmaktaydı[822]. Fransız büyükelçisi artık Osmanlı Devleti'nin topraklarının emniyetini ve Ege'deki Rus varlığının İstanbul için tehlike arz ettiğini savunmanın Bâbıâli nezdinde bir akis uyandırmadığının farkına varmış olacak ki, açıktan tehdide başlamıştı. 16 Eylül'de Bâbıâli'ye sunduğu bir notada[823] şöyle diyordu: "*Sadece dostluk ilkelerine değil aynı zamanda Bâbıâli'nin tarafsızlık ilkelerine göre Boğazların Rus savaş ve asker, cephane veya erzak taşıyan gemilere kapatılması hususunda emir aldım… İngiltere ve Rusya gibi düşmanlarımız ile ittifakın yenilenmesi sadece tarafsızlığın açık bir ihlali değil aynı zamanda Bâbıâli'nin bu devletlerin safında yer alması ve bu güçleri Fransa'ya karşı desteklemesi anlamına geldiğinden bu hususta imparatorum Fransa'nın menfaatlerine ve itibarına uygun tedbirler almak zorunda kalacaktır*." Sébastiani notasının devamında ayrıca Napoléon'un Dalmaçya'daki büyük ordusunu hatırlatmakta ve imparatorunun bu gücü devreye sokmaktan çekinmeyeceğini eklemekteydi.

Morozi ve İpsilanti'nin makamlarından alınmasından dört gün sonra Rus büyükelçisi Italinski, Bâbıâli'ye sert bir nota vererek bu iki ismin azledilmesinin 1802

---

[821] Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 213, fo. 146-147.
[822] Édouard Driault, *la Politique Orientale de Napoléon: Sébastiani et Gardane 1806-1808*, s. 65-66.
[823] Ignace de Testa, *a.g.e.*, C. II, s. 279-281.

fermanına[824] aykırı olduğunu savunmuştu. Böylece voyvodaların görev süreleriyle alakalı bu durumu bir çatışma bahanesi haline getirerek bunların derhal makamlarına iadesini talep etmişti[825]. 29 Eylül'de Italinski Bâbıâli'ye yine bir nota vermiş, voyvodalar makamlarına iade edilmezse İstanbul'u terk edeceğini bildirmişti[826]. İngiliz büyükelçisi Arbuthnot da Bâbıâli'ye bir nota vererek, Fransa ile savaş halinde olan Prusya ve Rusya ordularının ürkütücü bir resmini çizmiş, İsveç ve Avusturya'nın da Napoléon aleyhine savaşa dâhil olduğunu belirtmişti. Müttefiklerin asker gücünün giderek arttığını, Fransa'nın nihayetinde yenik düşeceğini ve Osmanlı'yı da beraberinde sürükleyeceğini ifade etmiş[827], voyvodaların azlinin hangi amaca hizmet ettiğini öğrenmek istediğinde de Bâbıâli'den sadrazamın bu şekilde uygun gördüğü cevabını almıştı. Dahası 12 Ekim'de bir İngiliz filosunun boğaz açıklarında görüldüğü iddiası üzerine[828] İngiliz elçiliği eski voyvodalar makamlarına iade edilmezse İngiltere'nin Rusya ile fiiliyatta birleşeceğini duyurdu[829].

Bâbıâli tüm bu tazyikten sonra geri adım atarak iki voyvodanın makamlarından azlinden sorumlu tuttuğu bu kişiyi, Sadrazam İsmail Paşa'yı, azledecek ve barışın

---

[824] Bu ferman Yaş Antlaşması sonrasında Rusya'nın Eflak ve Boğdan voyvodalarının görev sürelerinin belirlenmesi yönündeki ısrarı neticesinde 24 Eylül 1802'de çıkartılmıştı. Buna göre voyvodalar 7 sene görevde kalacaktı. Morozi ve Ipsilanti'nin azledildikleri tarihte görev sürelerinin bitmesine henüz 3 sene vardı.

[825] Valeriy Morkva, *Russia's Policy of Rapprochement with the Ottoman Empire in the Era of the French Revolutionary and Napoleonic Wars, 1792-1806*, s. 347.

[826] Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 213, fo. 145.

[827] İngiliz büyükelçinin bu notasının verildiği tarihlerde Jena'daki savaş sürmekteydi. Napoléon Jena muharebesinde galip gelse de Sébastiani İstanbul'da savaşın sonucundan bihaberdi. Talleyrand ile iletişimi kesilmiş olduğundan müttefik güçlerin gerçekten de Fransız ordusuna galip geldiğini düşünmüş olabilir. Dolayısıyla Sébastiani, Arbuthnot'un notasında iddia ettiklerini yalanlayamamıştı bkz Pierre Coquelle, "Sébastiani Ambassadeur à Constantinople 1806-1808 d'après des documents inédits", s. 582.

[828] Bahsi geçen filo Arbuthnot'dan Fox'a giden 29 Eylül tarihli muhaberat neticesinde gelmiş olmalı. Zira Arbuthnot bu muhaberatında "*Majestelerinin bu imparatorluğa karşı düşmanca hareket etmek zorunda kalacağı günler yakındır… Bâbıâli'nin filosunu güvenli bir yere çekmesi imkânsız. Bir İngiliz filosuna ait gemiler Türk gemilerinin bulunduğu limana kolaylıkla girebilir ve bu limanları koruyacak herhangi bir kaleleri de yoktur… Kalelerin şu anki durumunda gemilerimize karşı herhangi bir direniş yapılamaz*" yazmıştı. Bkz. *Journals of the House of Commons,* C. 63, 29 Eylül 1806, s. 550, Arbuthnot'dan Fox'a, Avam Kamarası zabıtları. İngiliz filosunun 1806-1807 senesinde Çanakkale ve İstanbul boğazlarındaki faaliyetleri için bkz. Fatih Yeşil, "İstanbul Önlerinde Bir İngiliz Filosu: Uluslararası Bir Krizin Siyasî ve Askerî Anatomisi", s, 391-493.

[829] Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 213, fo. 145.

devamı hususunda niyetinin sahih olduğunu gösterecekti[830]. Akabinde 16-17 Ekimde Morozi ve İpsilanti'yi makamlarına iade etmek durumunda kalacaktı. Sébastiani bu durumu "*imparatorluğun tarihindeki en utanç verici teslimiyet*" olarak yorulmayacaktı[831]. Sébastiani iki voyvodanın makamlarının iadesinde "en az *bir Rus kadar Rus*" gördüğü Reisülküttap'ın[832] de parmağının bulunduğundan ve Reisülküttap'ın Morozi tarafından satın alındığından yakınacaktı[833]. Voyvodaların makamlarına iadesi Osmanlı-Rus savaşını engellemeye yetmeyecek, Rusya'yı Eflak ve Boğdan'ı işgal niyetinden vazgeçiremeyecekti. Zira voyvodaların görevlerine iadesi St. Petersburg için kâfi değildi. 28 Ekim 1806'da Rus ordusunun Başkomutanı General İvan İvanoviç Mikhelson'a, boğazların Rus gemilerine açılması, Büyük Britanya ile ittifakın yenilenmesi ve Fransızlarla tüm ilişkilerin kesilmesi gibi diğer talepler yerine getirilinceye kadar Dinyester'i geçmesi ve Boğdan'ı işgal etmesi emredildi[834]. Dolayısıyla Bâbıâli voyvodalara ilişkin talepleri yerine getirmesine rağmen Rus birlikleri sözde tedbiren Eflak ve Boğdan'ı işgal etmişti[835]. Haber, İstanbul'a Boğdan voyvodasının tahriratı ile geldi[836]. Padişah havadis karşısında büyük bir şaşkınlığa uğradıysa da ilk kaygısı Rusya ile ittifakı dolayısıyla İngiltere'nin de harbe girip girmeyeceği olmuştu[837]. Voyvodaların makamlarına iadesi

---

[830] Bâbıâli, Arbuthnot'a Ipsilanti ve Morozi'nin makamlarından azliyle sorumlu tuttuğu sadrazamın vazifesinden azledildiği malumatını vermişti. BOA, HAT/ 264-15295; Sadrazam İsmail Paşa 14 Eylül 1806 tarihinde azledilmişti. Bkz. İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C. 5, s. 69.

[831] Édouard Driault, *la Politique Orientale de Napoléon: Sébastiani et Gardane 1806-1808*, s. 67.

[832] Dönemin Reisülküttabı Mehmed Said Galib Efendi, Ekim 1806'da Ahmed Vâsıf Efendi'nin yerine reîsülküttaplığa tayin edilmiş, Eflak ve Boğdan voyvodalarını tekrar iş başına getirilmesi onun döneminde gerçekleşmişti. Bkz. Orhan F. Köprülü, "Galib Paşa, Mehmed Said", *DİA,* C. 13, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1996, s. 330.

[833] Édouard Driault, *la Politique Orientale de Napoléon: Sébastiani et Gardane 1806-1808*, s. 72.

[834] Valeriy Morkva, *Russia's Policy of Rapprochement with the Ottoman Empire in the Era of the French Revolutionary and Napoleonic Wars, 1792-1806*, s. 358.

[835] Yaş'tan İstanbul'daki Rus elçiliğine gönderdiği mektupta Rus diplomat Rodofinikin, Rus ordusunun Boğdan'a 40 bin kişilik bir kuvvetle 10 Kasım'da girdiğini yazar. Bkz. Rodofinikin'den Rus elçiliğine (Elçilik tercümanı Fonton'un Hançerli'ye ilettiği muhaberat), Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 213, fo. 152, 17 Kasım 1806.

[836] Enver Ziya Karal, *Selim III'ün Hatt-ı Hümayunları*, s. 96. Talleyrand'a göre haber, işgal orduları komutanı General Mikhelson'un bizzat Bâbıâli'ye gönderdiği bir mektuptan öğrenilmişti. Bkz. Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 213, fo. 145.

[837] "[…] *ah pek gafiliz, İngilterelü her ne dedi ise hatırları için, beyler maddesine, ne dedi ise müsaade ettik. O dahi Rusyaluya tekellüf etti. Eğer Rusyalu bilâ mucip üzerimize gelür ise ne muamele edecek?* […)" Enver Ziya Karal, *Selim III'ün Hatt-ı Hümayunları*, s. 96.

gerçekleşmesi halinde Eflak ve Boğdan'ın işgal edilmeyeceği konusunda İngiltere Rusya'ya kefil olduğundan, Rusya'nın resmen savaş ilan etmesi halinde İngilizlerin kimden yana ve nasıl tavır alacağı konusu gündeme geldi. İleriki günlerde Arbuthnot Bâbıâli'ye bir nota vererek "Kralımın Rus İmparatoru ile yaptığı antlaşmaların, bu imparatorluğun (Osmanlı Devleti) korunmasından ve emniyetinden başka niyetler taşımadığı"nı ifade etmiş, İngiltere'nin gelecekteki tutumu hakkında açık beyanda bulunmuştu[838].

Napoléon, 10 Kasım'da Berlin'de yayımladığı bir pusulayla[839] "Fransız ordusunun, Bâbıâli tüm bağımsızlığıyla yeniden varlık gösterene, Eflak ve Boğdan'ın Bâbıâli'ye ait olduğu ilan edilene kadar Polonya ve Berlin'i terk etmeyeceği"ni bildirmişti. Ertesi gün III. Selim'e bir mektup[840] göndermiş, açıkça savaşa davet etmişti: "*Jena'da unutulmaz bir zafer kazandım ve başka zaferlere doğru yürüyorum. Prusya orduları yok edildi ya da esir alındı. Bütün ülke benim. Berlin'deyim, Varşova'dayım. 300 bin adamımla zafere yürüyorum ve siz beyliklerinizi yeniden ele geçirene kadar sulh yapmayacağım. Güveninizi geri kazanın. Kader imparatorluğunuzun devamını istiyor. Onu kurtarmak gibi bir vazifem var ve zaferlerimi sizle paylaşıyorum. Bâbıâli'nin gücünü yeniden kazanması ve ordularını Bender, Hotin ve Dinyester'in tüm hattını kapsayacak şekilde ilerletmesi gereken an budur. Rusların bu hattan çekildiklerini biliyorum, bana doğru geliyorlar. Onları arayıp, bulacağım. Artık sallanmayın, sizi ancak aciz kalırsanız yenerler. Vilayetlerinizi aldılar, Osmanlı yiğitliğiyle onları geri almalı.*"

Kasım 1806 boyunca, Sébastiani'nin Reisülküttap ile mülakatları hep aynı bahis üzerindeydi. Bâbıâli savaş ilan etmekte halen çekinceli davranıyor, Sébastiani ise Osmanlı'nın bekleyecek bir günü daha olmadığını savunuyordu. Fakat III. Selim'in Napoléon'a gönderdiği 30 Kasım tarihli mektubunda Bâbıâli'de esen siyasî rüzgârın durulduğu ve Fransa tarafında yer alınacağına dair karar verildiği görülecekti. Padişah, Napoléon'a şimdiye kadar tüm hazırlıkları gizlilik içinde yürüttüklerini, fakat

---

[838] Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 213, fo. 153.
[839] *Grand Armée* Bülteni, *Correspondance de Napoléon Ier*, C. XIII, no: 11230, 10 Kasım 1806, s. 635.
[840] Napoléon'dan III. Selim'e, *Correspondance de Napoléon Ier*, C. XIII, no: 11232, 11 Kasım 1806, s. 638-639.

mektubun yazıldığı gün itibariyle temel noktalarda ordugâhların oluşturulmasına, mühimmat ve malzeme tedarikine, kale tahkimatlarına, donanmanın silahlandırılmasına açık açık devam edildiğini yazmıştı. Namesinin sonunda padişah, ittifakın tesisi için yetkilendireceği bir elçiyi imparatora göndereceğini de eklemişti[841].

Napoléon birkaç gün sonra Sébastiani'ye gönderdiği bir talimatla, büyükelçiye Bâbıâli ile gizlice bir saldırı ve savunma antlaşması yapma yetkisi verdi. Napoléon ayrıca büyükelçiyi Türk birliklerini Hotin'e kaydırması yönünde Bâbıâli'yi ikna etmesini ve Bâbıâli'yi içinde bulunduğu uyuşukluk halinden tez zamanda kurtarmasını istedi[842]. İmparator, Sébastiani'ye gönderdiği talimatla birlikte aynı gün III. Selim'e de bir mektup gönderdi. Napoléon mektubunda "*Bu saate kadar ihtiyatlı davrandıysanız bile, Rusya karşısında daha fazla alçak gönüllülük artık zafiyet anlamına gelir ve bu da imparatorluğunuzu mahveder*" yazmıştı[843].

b. Savaş İlanı

Rus ordusu karşısında Tuna kaleleri teker teker düşerken 20 Kasım'da Rus birliklerin Komutanı General Mikhelson Bâbıâli'ye bir mektup ulaştı. Mektupta Mikhelson, hükûmetinin işgal emrini meşrulaştıracak nedenleri sıralarken Fransa safında yer alan Bâbıâli'ye 1798'de Mısır'da yaşadığı "utanç ve aşağılanmayı" anımsatıyordu. Mikhelson mektubunda geçmişte Osmanlı Devleti'nin 'en kadim dostu olan Fransa' tarafından nasıl hüsrana uğratıldığını, Mısır'ın işgali esnasında Rus Hükûmeti'nin Türklere nasıl 'kucak açtığını' hatırlatmıştı. Ayrıca Bonaparte'ın nizam-ı cedid karşıtlarını itaate zorlama, Yeniçerileri bastırma ve Osmanlı Devleti'ni koruma vaadiyle Fransız ordusunu Rumeli'ye sokmak için hazırda beklediği uyarısında bulunmuştu. Mikhelson'a göre tüm bu olası tehlikeye karşı Rusya'nın tüm varlığı Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü savunmaya ve Fransızların bölgedeki varlığını kırmaya yönelikti. Mikhelson ayrıca Tuna bölgesinde ikamet edenlerin bu

[841] Ignace de Testa, *a.g.e.*, C. II, s. 282-284.
[842] Napoléon'dan Sébastiani'ye, *Correspondance de Napoléon Ier*, C. XIV, no: 11337, 1 Aralık 1806, s. 4.
[843] Napoléon'dan III. Selim'e, *Correspondance de Napoléon Ier*, C. XIV, no: 11338, 1 Aralık 1806, s. 4-5.

işgalden kesinlikle zarar görmeyeceğinin teminatını[844] vermekteydi[845]. Mamafih, generalin bu "lütufkârane" sözlerine rağmen, esasında bölgeden bilgi alan Fransız istihbaratı "insanlar arasında kutsal olan her şeyin ayaklar altında çiğnendiğine ve Rusya elçisi henüz İstanbul'dayken ve hükümdarının dostluğunun güvencelerini Bâbıâli'ye sunarken bile her gözenekten insan kanı aktığına" dair malumat sunuyordu[846].

Mikhelson "tüm iyi niyetiyle" Tuna kalelerini işgal etmeye devam ettiği sırada, İstanbul'da Italinski de hükûmetinin işgal kararına en az Bâbıâli kadar şaşırmış haldeydi. Bâbıâli, Italinski'den bir açıklama bekliyordu fakat Rus büyükelçi Bâbıâli tercümanı Hançerli'ye[847] işgalin sebebini bilmediğini açıkça itiraf etmekteydi: "*Olanlardan ve bunlara sebep olan şeylerden habersizim.* (Merkezden) *Bir kurye gelir de Reisülküttap'a söyleyecek birkaç lafım olur diye düşünüyordum fakat bekleyişim boşa çıktı, kurye gelmiyor. Saraydan 26 Ağustos'tan beri haber alamadım, muhtemelen benim İstanbul'u terk ettiğimi varsayıyorlar*"[848]. Italinski, tüm çabalarına rağmen Bâbıâli'ye sunabileceği makul açıklamayı St. Petersburg'dan alamayacak, işgalin düşmanca bir niyet taşımadığı yönünde ısrar etmekten başka bir girişimde bulunamayacaktı. Arbuthnot da Italinski gibi gelişmelere şaşırmış görünüyordu. Bâbıâli'ye Hançerli vasıtasıyla sunduğu notada mutlak suretle bir yanlış anlaşılma

---

[844] Mikhelson bölgede yaşayan halka zarar gelmemesi için askerini tembihlemiş ve "*herhangi cins ve millette olurlar ise zerre kadar rencide olmayacaklar*" demişti. Bkz. BOA, HAT/91-3740.

[845] Mikhelson'dan, Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 213, fo. 148-150, 20 Kasım 1806.

[846] Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 213, fo. 145.

[847] Bâbıâli dragomanlarından Aleksander Hançerli (ya da Fransız muhaberatlarındaki ismiyle Hautzeri–Handjeri) ihtilaflı voyvodalar döneminde Morozi ile Kalimaki'den sonra III. Selim tarafından Eflak Voyvodası olarak atanmış fakat Rus işgali yüzünden görev yerine hiç ulaşamamıştı. Yunan isyanı esnasında Rusya'ya kaçmış, burada üç ciltlik bir Fransızca-Türkçe lügat hazırlayıp dönemin Rus çarı I. Nikolay'a ithaf etmişti. Hançerli'nin soyu halen Rusya'dadır. Bkz. Ernest Mézière, "Handjeri, Alexandre, prince", *Nouvelle Biographie Générale Depuis les Temps les Plus Reculés Jusqu'à Nos Jours Avec les Renseignements Bibliographiques et l'Indication des Sources à Consulter*, Ed. Jean Chrétien Ferdinand Hoefer, C. XXIII, Paris 1858, ss. 289-290, s. 289-290; Hançerli'nin üç ciltlik lügati için bkz. Alexandre Handjeri, *Dictionnaire Français-Arabe-Persan et Turc*, C. I-II-III, l'Imprimerie de l'Université Impériale, Moskova 1840-1841.

[848] Italinski'den Hançerli'ye, Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 213, fo. 150-151, 11 Aralık 1806.

olduğunu savunuyor, Rus birliklerinin Tuna vilayetlerinde ilerlemesini "talihsiz bir kaza" olarak nitelendiriyordu[849].

Italinski duruma makul bir izahat getiremese de Talleyrand, Rusya'nın voyvodalar bahsinde istediğini almasına rağmen neden işgale giriştiğinin sebebini Fransa-Prusya savaşına bağlamaktaydı. Fransız bakana göre Prusya Fransa'ya savaş ilan edince[850], Osmanlı Devleti'ne dair planlarında sürekli karşısında engel olarak çıkan bu iki gücün birbirleriyle savaşıp, birbirlerini oyalaması St. Petersburgu'u sevindirmiş, Ruslar o andan itibaren artık beklemeye gerek kalmadığı kanaatine varmış ve General Mikhelson'a işgali başlatması emrini vermişti[851]. Lakin Fransa'nın Prusya ile savaşı kısa sürmüş, Prusya'nın ilan-ı harbinden yalnızca on sekiz gün sonra 27 Ekim'de Napoléon Berlin'e girmişti[852]. Akabinde Ruslar birliklerini Dinyester'de toplarken, Vistül'e varan Fransız ordusu, Rusları geri çekilmeye zorlamıştı. Napoléon 27 Aralık'ta savaş devam ederken Talleyrand'a gönderdiği bir mektupta, Rusların büyük mareşallerinin ağır hezimetlere uğratıldığı bilgisinin İstanbul'a iletmesini istedi[853]. Talleyrand'ın ifadesine göre, Rusların Fransız ordusu karşısında uğradığı hezimet Osmanlılar için umutları yeniden yeşertmişti[854].

29 Aralık günü Italinski, tüm Rus elçilik memurları, İstanbul'daki Rus tüccarlar ve hatta Rusya'nın koruması altındaki Rum tüccarların bir kısmı İstanbul'dan

---

[849] Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 213, fo. 152.

[850] Prusya 9 Ekim 1806'da Fransa'ya savaş ilan etmişti. Nisan 1795 tarihli Basel Barışı'nda tarafsızlık protokolü imzalayan Prusya, 1795'ten itibaren ilk kez Fransa'ya karşı bir koalisyona dâhil olmuştu. Napoléon'un *Grand Armée*'si Prusya'nın bu kadar yakınındayken savaş ilanı şaşırtıcı görülebilir fakat Prusya hükümdarı III. Friedrich Wilhelm, Napoléon'un İngilizler ile barış müzakereleri yaptığını ve Hannover'ı İngiltere'ye teklif ettiğini öğrendiğinde daha *şerefli bir son* alternatifini değerlendirip, savaş inanında bulunmuştu. Bkz. Karen Hagermann, *Revisiting Prussia's Wars Against Napoleon: History, Culture and Memory,* Çev. Pamela Selwyn, Cambridge Üniversitesi Yayınları, New York 2015, s. 33.

[851] Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 213, fo. 146, 28 Şubat 1807.

[852] Napoléon Berg Granddükü ilan ettiği kayın biraderi ve arkadaşı Murat'ya Berlin'in düşüşünü "*dün Berlin'e girdim. Berlin çok güzel*" sözleriyle bildirmesi, en az savaşın süresi kadar kısa ve Fransız ordusunun zaferi kadar net cümlelerle ifade edilmesi açısından dikkat çekicidir. Bkz. Napoléon'dan Murat'ya, *Correspondance de Napoléon Ier,* C. XIII, no: 11099, 28 Ekim 1806, s. 525.

[853] Napoléon'dan Talleyrand'a, *Correspondance de Napoléon Ier*, C. XIV, no: 11510, 27 Aralık 1806, s. 112.

[854] Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 213, fo. 146, 28 Şubat 1807.

ayrıldı. Rus kordiplomatiğe pasaportları iade edildi, hiçbiri tutuklanmadı[855]. 30 Aralık'ta Bâbıâli Rusya'ya ilan-ı harpte bulundu. 1807'nin ilk günü Napoléon, III. Selim'e bir mektup daha yazdı. Mektubunda Padişahı nihayet savaş ilanında bulunduğu ve Rus birliklerine mukavemet ettiği için tebrik ediyor, şahsının da 80 bin kişilik bir Rus ordusunu mağlup ettiğini, pek çok topuna ve muhtelif silahlarına el koyduğunu yazıyordu. Ezcümle Rus ordusunun durumunun her geçen gün kötüye gittiğini, Padişahın da bunu fırsat bilip Rusların üstüne yürümesi gerektiğini hatırlatıyordu. Bir yandan da ittifak muahedesinin yapılması için III. Selim'in sadık temsilcilerinden birini kendisine göndermesini istiyordu. Napoléon'un tasarısına göre bu temsilci Osmanlı Devleti'nin projelerini, kaynaklarını aktaracak böylece III. Selim ve Napoléon savaşı birlikte yürütecekti[856]. İmparatorun, Bâbıâli'nin savaşa girmesini ve ittifak neticesinde askerî harekâtları birlikte tertip etmesini bu denli istemesi göz önüne alındığında, Türk safında savaşması için Fransız askerleri göndermesi gayet tabiiydi. Nitekim birkaç hafta sonra Talleyrand'dan Sébastiani'ye bu konu ile ilgili yazmasını istemişti. Buna göre imparator, Bâbıâli isterse Tuna boyuna 25 bin askerini göndermeyi, Karadeniz'e çıkacak bir Türk filosuna 6 gemisi ile iştirak etmeyi ve Boğaz'ın savunmasına destek olmak için birkaç topçu birliği göndermeyi teklif etmekteydi[857]. Aynı gün Dalmaçya Orduları kumandanı General Marmont'a İstanbul'a beş istihkâm subayı ve bir o kadar top gönderilmesini emretmekteydi. Bosna ve Vidin'deki[858] paşalara da subay, erzak ve elden çıkarılabilecek mühimmatı vermenin yanı sıra askerî danışmanlık yapılmasını da istemişti. Ayrıca ilerleyen günlerde 60.000 Türk askerini takviye etmek amacıyla 25.000 bin Fransız askeri gönderilmesi de söz konusuydu. Bu birlikler Vidin'de Türk ordusuna katılarak Rus

[855] 1798 Mısır'ın işgaliyle Fransa'ya savaş ilan eden Osmanlı Devleti, Fransa'nın İstanbul'daki maslahatgüzarı Ruffin ve elçiliğin kâtip tercümanı Kieffer'i Yedikule'de yaklaşık üç sene "misafir etmişlerdi". O sene İstanbul'da mukim bir Fransız büyükelçisi bulunmamaktaydı. Rus elçiliği Ruffin'in başına gelenlerden ve geçmişte Bulgakov'un da Yedikule'deki hapsinden ibret almış olmalı ki, resmî ilan-ı harpten önce İstanbul'u terk etmiştir. Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 213, fo. 146.

[856] Napoléon'dan III. Selim'e, *Correspondance de Napoléon Ier*, C. XIV, no: 11533, 1 Ocak 1807, s. 128-129.

[857] Napoléon'dan Talleyrand'a, *Correspondance de Napoléon Ier*, C. XIV, no: 11729, 29 Ocak 1807, s. 256.

[858] Napoléon'un Pazvandoğlu ile geçmiş münasebetlerinden yola çıkarak Vidin'e askeri personel ve teçhizat göndermeyi düşünmesi anlaşılabilir. Lakin Vidin paşası Pazvandoğlu 24 Ocak 1807'de ölmüştü. Bu talimat ise 27 Ocak'ta kaleme alınmıştı. Bâbıâli'nin onayı dışında yapılan Fransız yardımı çalışmamızın ileriki kısımlarında görüleceği üzere yeni paşa tarafından kabul edilmeyecekti.

birliklerinin farklı yöne kanalize olmalarını sağlayacaktı. Bu askerler Fransız ordularından çekinen Rus birliklerin gözünü korkutacaktı. Bunların yanı sıra bölgedeki paşalar talep ettiği taktide yirmi, otuz civarında subay gönderilmesi ile silah ve mühimmat takviyesi yapılması planlanmaktaydı. Zira imparatora göre Türkler artık Fransa'nın hem gerçek müttefiki hem de samimi dostuydu. Bu sebeple Türklerin çıkarlarına göre hareket etmek gerekmekteydi. Zira Osmanlı Devleti'nin Ruslara savaş ilân etmesi Fransızlar açısından oldukça memnun edici bir hadiseydi[859].

c. Arbuthnot ve İngiltere Ne Yapacak?

1806'nın son günlerinde Italinski ve Rus büyükelçiliği İstanbul'u terk ederken onların gidişini sessizce izleyen Arbuthnot, Ocak 1807'de hükûmetinden aldığı bir dizi talimat üzerine Bâbıâli'nin yolunu tutmuştu. Sébastiani'nin gelişinden itibaren Bâbıâli'nin tutum değiştirdiğinden yakınan İngiliz büyükelçi, boğazların Rus gemilerine kapatılması ve Eflak-Boğdan voyvodalarının azledilmesi gibi meseleler hakkındaki şikâyetlerini bir kez daha yinelemiş ve hükûmetinin Rusya ile aldığı ortak kararı Reisülküttap'a aktarmıştı. Bu ortak karara göre Bâbıâli İngiltere ile ittifakını yenilemediği ve Sébastiani'yi İstanbul'dan derhal kovmadığı takdirde Rusya karadan, İngiltere denizden Osmanlı payitahtını kuşatacaktı[860]. Reisülküttap Galib Efendi, Arbuthnot'u tehdide dönüşen tekliflerini padişaha derhal bildireceği konusunda temin etmiş[861] bunun üzerine hiç vakit kaybetmeden bu mükâlemenin detaylarından Sébastiani'yi haberdar ederek bu meseleyi bir an evvel hükûmetine bildirmesini istemişti[862].

Bu mükamele ile İngiltere'nin savaşa dâhil olacağı kesinleşmişti. Rus elçiliğine pasaport iadesi yapılmış olsa da Arbuthnot ve elçilik heyetine pasaportları iade edilmediğinden[863] İngiliz büyükelçi hapsedileceği korkusuna kapılmış olsa gerek, iki

---

[859] Napoléon'dan Marmont'a, *Correspondance de Napoléon Ier*, C. XIV, no: 11734, 29 Ocak 1807, s. 259-261.

[860] Reisülküttap Galib Efendi'den Sébastiani'ye, Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 213, fo. 62, 27 Ocak 1807; Arbuthnot'un bahsi geçen notası 26 Ocak tarihlidir.

[861] Şüphesiz bu bir oyalama yöntemi olarak kullanılmıştı. Arbuthnot'a somut bir cevap verilmemişti.

[862] Reisülküttap Galib Efendi'den Sébastiani'ye. Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 213, fo. 63, 27 Ocak 1807.

[863] Arbuthnot Bozcaada açıklarından 29 Ocak 1807'de Bâbıâli'ye gönderdiği notada "*pasaport iadesinin reddini aldım ve Majesteleri ile dostane ilişkileri sürdürmek isteyen bir ülkede olduğuma artık*

gün içinde bulduğu ilk İngiliz gemisine (*Endymion*) binip Bozcaada'ya gitmişti[864]. Sébastiani'ye göre Arbuhnot öyle bir histeri içindeydi ki gece vakti Pera'daki konutundan gizlice kaçıp bindiği geminin demir almasını dahi beklememiş, çapayı tutan halatı kesip atarak bir an önce yola çıkılmasını istemişti[865].

Arbuthnot'un Britanya firkateynlerini Boğaz'da görme arzusu, muhaberatının üslubunda açıkça görülmektedir. Hükûmetine mütemadiyen, Çanakkale ve İstanbul boğazlarının ne denli savunmasız olduğu ve kolayca aşılabileceğiyle ilgili yorum ve görüşlerini içeren mektuplar gönderiyor, bir donanma, ya da hiç olmazsa bir filo ile Çanakkale'den hasarsız geçilebileceğini savunuyordu[866]. Bu noktada genel kanı Arbuthnot'un bir İngiliz filosunun İstanbul önlerine gelmesinin Bâbıâli'yi ikna etmede tüm diplomatik müzakerelerden evla olacağı kanaatinde olduğu yönündedir. Bu görüş, büyükelçinin Bâbıâli'yi savaşla tehdit etmesini bir diplomatik yöntem olarak kullandığını desteklemektedir[867]. Belki de Arbuthnot gerçekten de Bâbıâli'yi İngiliz filolarıyla tehdit etmenin ve tipik İngiliz diplomasi metodu olan gambot diplomasisinin bir noktaya kadar işe yarayacağını düşünmüş olmalıdır. Hatta İstanbul'u terk ettikten sonra dahi Kaptan-ı Derya Sâlih Paşa ile irtibatı kesmemiş olması ve müzakerelere devam etmesi bunu kanıtlar niteliktedir. Ancak 1 Mart

---

inanmıyorum" yazar ve güvenliğinden endişe ettiği gerekçesiyle İstanbul'u terkettiğini belirtir. Bkz. Arbuhtnot'dan Bâbıâli'ye, Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 213, fo. 228-229.

[864] Arbuthnot, "*casusların bolca bulunduğu*" bir ülkeden gizlice ayrılmanın zor olacağını düşündüğünden ailesi ve İngiliz tüccarlarını şüphe çekmeden İstanbul'dan kaçırabilmek için *Endymion*'da bir davet tertip eder. Gemideki İngilizlere şehri neden gizlice terk etmek zorunda kaldığını açıklar ve ayrıldıktan sonra Reisülküttaba verilmesi için bir nota bırakır. Gemideki İngiliz tüccarların aileleri ve malları da İstanbul'da kalır. Gemideki İngilizler ve *Endymion*'un kaptanı, Arbuthnot'un bu tuhaf davranışını protesto eder. Bkz. Aysel Yıldız, *Vaka-yı Selimiyye or the Selimiyye Incident: A Study of the May 1807 Rebellion*, (Sabancı Üniversitesi, Doktora Tezi), 2008, s. 272-273; Sébastiani Arbuthnot'un bu ilginç hareketini "*bu gidişin acelesi beni bile utandırıyor*" sözleriyle açıklar. İstanbul'da kalan tüccar aileleri için üzülür, bu nedenle Osmanlı yetkililerinden İngilizlerin geride kalan ailelerine dokunulmamasını ister. Aynı gün İstanbul'daki tüm İngiliz gemilerine ve mallarına el konulduğunu öğrenir. Bkz. Sébastiani'den Talleyrand'a, Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 213, fo. 91, 30 Ocak 1807.

[865] Sébastiani'den Talleyrand'a, Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 213, fo. 91, 30 Ocak 1807.

[866] Bu bahiste Arbuthnot'un merkeze gönderdiği görüş ve önerileri 29 Eylül 1806, 15 ve 27 Ocak 1807 tarihli muhaberatlarda görülebilir. Bkz. Arbuthnot'dan Fox ve Howick'e, Avam Kamarası zabıtları, *Journals of the House of Commons*, C. 63, s. 550-551.

[867] Aysel Yıldız, *Vaka-yı Selimiyye or the Selimiyye Incident: A Study of the May 1807 Rebellion*, s. 275.

1807'de harekâtın durdurulmasından ve Büyük Britanya filosunun İstanbul'u terk etmesinden sonra dahi, nerede yanlış yapıldığıyla ilgili görüş belirtmesi, akıllara harekâtın temelindeki motivasyonun gerçekten diplomatik bir taktik olup olmadığı sorusunu getirebilir. Arbuthnot "*Bir İngiliz filosunun daha önce harekete geçmesi mümkün olsaydı mutlak bir başarı kesin olurdu."* İstanbul'un alınacağına kesin gözle bakıyordu. Ona göre Türk-İngiliz ittifakının yenilenme ihtimali ortadan kalktığı an savaşa başlamalıydı[868]. Bu meselede bir başka ayrıntı da Sâlih Paşa ile yapılan görüşmelerin muhtevasıdır. Arbuthnot 13 Şubat'ta Sâlih Paşa ile görüşmüş, Sâlih Paşa büyükelçiyi İstanbul'a dönerek yetkililerle müzakerelerde bulunması için ikna etmeye çalışmış, İngiltere tavassutuyla Rusya ile yapılacak bir ittifakın Fransa'nın husumetine sebep olacağından bahsetmişti. Bunun üzerine Arbuthnot Osmanlı Devleti'nin emniyetini garanti etmiş hatta bir Türk temsilci ile birlikte Mikhelson'a bizzat gidip işgali durdurmasını isteyeceği vaadinde bulunmuştu. Sébastiani Sâlih Paşa ile Arbuthnot arasında müzakerelerin devam ediyor olmasından duyduğu öfkeyi "*Ne zayıflık, ne istikrarsızlık! Bunu nasıl bekleyebilirler?*" sözleriyle ifade etmişti[869].

Bu esnada Londra'dan İngiliz amiral ve büyükelçiye bir talimatname gönderilmiş, görüşmelerden sonuç alınamadığı takdirde filonun boğazları geçerek İstanbul'a girilmesi istenmişti[870]. Zaten Arbuthnot da, Bozcaada'da bulunan İngiliz Filosu Kumandanı Duckworth ile yaptığı toplantıda, komutana "vakit kaybetmeden" boğazdan geçmesi yönünde ısrar etmişti. İngiliz filosuna kara ordusunun eşlik etmiyor olması[871], İngiltere'nin 'diplomatik maksadı'na hâsıl olmasını zorlaştıracak gibi görünmekteydi.

d. Sébastiani'nin İstanbul Savunmasındaki Rolü

Bozcaada açıklarındaki İngiliz filosu, Bâbıâli'yi olası bir işgal senaryosuna karşı hazırlıklı olmaya mecbur kılmıştı. Süratli bir biçimde boğaz hisarları ve

---

[868] Arbuthnot'dan Howick'e, Avam Kamarası zabıtları, *Journals of the House of Commons,* C. 63, 10 Nisan 1807, s. 551.
[869] Sébastiani'den Talleyrand'a, Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 213, fo. 93, 30 Ocak 1807.
[870] Aysel Yıldız, *Vaka-yı Selimiyye or the Selimiyye Incident: A Study of the May 1807 Rebellion*, s. 277.
[871] Fatih Yeşil, *Trajik Zafer: Büyük Güçlerin Doğu Akdeniz'deki Siyasi ve Askeri Mücadelesi (1806-1807)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2017, s. 62-64.

tahkimatlarının güçlendirilmesi icap etmekteydi. Bu amaçla III. Selim, 1805'ten itibaren Osmanlı Devleti hizmetinde bulunan ve 1807'de de İstihkâm Başmüfettişliği görevini yürüten Antoine de Juchereau de Saint-Denys'den[872] Çanakkale ve İstanbul boğazlarının mevcut durumuyla ilgili bir rapor hazırlamasını istemişti. Saint-Denys tarafından hazırlanan rapora göre Kilitbahir ve Sultaniye istihkâmları herhangi bir düşman filosunun geçişini engelleyecek durumda değildi[873]. Sébastiani bu raporun akabinde yaveri De Lascours'u bazı bataryaları yeniden inşa etmek için Çanakkale'ye göndermiş lakin genç teğmen bölgeye varamadan İngiliz filosu Marmara Denizi'ne girmişti[874].

Çanakkale'de bulunan De Lascours da Saint-Denys'nin gözlemlerini destekleyecek haberler vermekteydi. De Lascours'a göre Çanakkale Boğazı'ndaki istihkâm ve bataryalar herhangi bir düşman geçişine direnecek vaziyette değildi[875]. Bu raporla iyice endişelenen Sébastiani bölgeye[876] iki topçu bölüğü ve birkaç top göndererek boğazın tahkim edilmesini istemişti[877]. Lakin Padişahın da bizzat Çanakkale Boğazı'nın tahkim emrine rağmen bu işe memur Kaptan Paşa ve Feyzullah Efendi tahkimatlarla yeterince alakadar olmamaktaydı. Fransızlar kendilerini

---

[872] Napoléon ve Sébastiani gibi Korsikalı olan Antoine de Juchereau de Saint-Denys (1778-1850), terör döneminde tüm mal varlığını kaybetmiş bir babanın oğluydu. Aile mirasına *ulusal mülk yaptırımları* kapsamında devlet tarafından el konulunca geçimini sağlamak için nizam-ı cedid ordusunda istihkâm subayı olmak üzere İstanbul'a geldi. Özellikle 1806'daki Rus savaşı ve 1807'de İstanbul'un İngilizler tarafından kuşatılması vakalarında gösterdiği yararlılıktan dolayı III. Selim tarafından Hilâl Nişanı ile taltif edildi. Kabakçı Mustafa İsyanı'ndan sonra Napoléon tarafından ülkesine geri çağırıldı. Osmanlı Devleti ile ilgili iki eser kaleme almıştır: Révolutions de Constantinople en 1807 et 1808, précédées d'observations générales sur l'état actuel de l'Empire Ottoman (Paris 1819) ve Histoire de l'Empire Ottoman depuis 1792 jusqu'en 1844 (Paris 1844). Bkz. *Biographie Universelle Ancienne et Moderne: histoire par ordre alphabétique de la vie publique et privée de tous les hommes qui se sont fait remarquer par leurs écrits, leurs actions, leurs talents, leur vertues ou leurs crimes*, C. 21, ikinci baskı, Paris 1843, s. 283-285.

[873] Antoine de Juchereau de Saint-Denys, *Révolutions de Constantinople en 1807 et 1808: précédées d'observations générales sur l'état actuel de l'Empire Ottoman*, C. II, Paris 1819, s. 53-54.

[874] Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 213, fo. 91.

[875] Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 213, fo. 154-155.

[876] Sébastiani raporunda *Budthumi'*ye topçu bölüğü gönderdiğini yazar. Fakat *Budthumi*'nin neresi olduğu belirsiz olduğundan, General bu sözcükle Bigalı'yı kastediyor olmalıdır. Zira Bigalı Tabyası 1807'deki İngiliz-Rus tehdidine karşı alelacele inşa edilmeye başlanmış, inşanın bitmesi 1818'i bulmuştu. Bkz. Özkan Keskin, "On Dokuzuncu Yüzyılda Çanakkale Boğazı'nda Yeni Bir Savunma Noktası: Bigalı Kalesi", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, C. 22, S. 2, 2021, s. 262-267.

[877] Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 213, fo. 154-155.

uyardığında da İngilizlerin boğaza taarruz etmeye cesaret edemeyeceklerini savunarak sultanın hazinesini beyhude yere bu tahkimatlara sarf etmek istemediklerini ifade ediyorlardı[878].

Sébastiani bu manzarayı "*İngiliz-Rus müttefik filosunun şehrin önüne geldiğini görme noktasındayız. Çanakkale tahkimatları kötü durumda ve çok fazla direneceklerini sanmıyorum. General Marmont'nun bana gönderdiği istihkâm ve topçu subaylarının gecikmesinden derin üzüntü duyuyorum. Bir ay önce gelselerdi, Çanakkale Boğazı ve İstanbul'u müdafaa etmek için zamanımız olurdu.*"[879] Sözleriyle özetlemekteydi. Yine de Arbuthnot'un gönderdiği mektuptan İngilizlerin boğazdan geçme niyetlerinin kati olduğunu anlayan III. Selim, Çanakkale istihkâmlarının tahkiminin hızlandırılması ve silah ve mühimmat noksanlarının tez elden giredilmesi için emir üstüne emirler vermekteydi[880].

Hazırlıklar son sürat devam ederken Sébastiani, Osmanlı Devleti'nin olası bir kuşatmadan çekinip müttefiklerin taleplerini kabul edeceğinden endişe etmekteydi. Sébastiani Bâbıâli'nin Arbuthnot'un tehditlerine boyun eğmemesini takdir etmekle birlikte padişahın olası bir işgal durumunda müttefiklerin kendisine dayatacağı tüm şartları kabul etmek durumunda kalacağına inanmaktaydı[881]. Sébastiani raporunda bu endişesini şu sözlerle dile getirmekteydi: "*Bâbıâli cesurca direnme kararı aldı; İngiltere'nin kendisine yaptığı aşağılayıcı teklifleri reddetti. Bu asil kararlılık, zaferlerle taçlandırılmayı hak ediyor. İstanbul doğal konumu gereği deniz saldırılarına karşı oldukça mukavemetli. Bazı işler aceleyle ve cahilce yapılıyor. Ancak yine de düşmanın tasarılarına engel olabilirler. Kara kuvvetleri olmayan İngilizler, nüfusu 800 bin kişi olan İstanbul'u sadece filolarıyla zapt edemez ancak Türk donanmasına ciddi hasarlar verebilir.*

Bâbıâli'nin, sonunda Rusların ve İngilizlerin iradesine boyun eğeceğinden de korkmamız gerekmiyor mu? İstanbul'un düşmesinin Osmanlı Devleti'nin yıkımına

[878] Enver Ziya Karal, *Selim III'ün Hatt-ı Hümayunları*, s. 101.
[879] Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 213, fo. 59.
[880] Enver Ziya Karal, *Selim III'ün Hatt-ı Hümayunları*, s. 99-101.
[881] Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 213, fo. 154.

sebep olmayacağını biliyorum. Polonya'ya ve Dalmaçya'ya yerleştirilen iki Fransız ordusu, imparator tarafından Türklere vaad edilen emniyeti sağlamayı garanti ediyor ancak korku bu gerçekleri görmelerine engel olabilir. Yine de, emniyetini ve refahını isteyen bu devletin memurlarını gerçek çıkarları konusunda aydınlatmak için her türlü çabayı göstereceğim."[882] Sébastiani raporunun devamında İstanbul'u savunabilecek silahlı kuvvetin ordu değil bizzat halkın kendisi olacağını da ekleyerek "*Osmanlı Devleti'nin şu anda sergilediği gayret ancak alkışlanabilir ve umuyorum ki Fransa ile yaptığı ittifak Türkiye'yi bu mücadeleden galip çıkaracaktır*." diye belirtmekteydi.

Sébastiani'nin, Dalmaçya'dan gelecek mühendis ve topçu subaylarını beklerken, boğaz tahkimatlarının güçlendirilmesinde olduğu kadar İstanbul'un savunmasında da inisiyatif aldığı görülmektedir. Türk yetkililerle bu konuda görüşen Sébastiani kimsenin itiraz etmesine fırsat kalmadan ilk savunma tedbirlerinin uygulamaya konulmasını da istemiş, "*İstanbul'un savunmasını ben kendim halledeceğim*" demişti[883]. Akabinde neredeyse dört asırdır top görmeyen eski surların bataryaları yenilenmiş, Sarayburnu bir müstahkem yapıta dönüştürülmüştü. Padişah da çalışmaları sık sık ziyaret ederek kısa süre zarfında kaydedilen ilerlemeye hayran kalarak Sébastiani'ye minnettarlığını dile getirmişti[884].

Sébastiani şehri müdafaa sorumluluğunu üstlenmişti. İstanbul'da bulunduğu aylar boyunca tavsiyelerinin kulak ardı edilmesi konusunda öfkeliydi. "*Burada şehrin müdafaasıyla ilgilenen tek kişi benim*" demekte ve İstanbul'da umursamazlığın yerini korkunun aldığını belirtmekteydi. Kendisi için de endişe etmekteydi. "*İngiliz donanması buraya ulaşırsa İstanbul'u terk etmem istenmeyecek muhtemelen Yedikule'ye hapsedileceğim*" diye belirtmekteydi[885]. Sébastiani İngiliz-Rus müttefik

[882] Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 213, fo. 59-60.
[883] Sébastiani Türk yetkililerin onun sözlerini sükûnetle dinleyerek uysallıkla kabul ettiklerini ifade etmektedir. Bkz. Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 213, fo. 91.
[884] Pierre Coquelle, "Sébastiani Ambassadeur à Constantinople 1806-1808 d'après des documents inédits", s. 587.
[885] Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 213, fo. 154.

filosunun İstanbul'a doğru gelmekte olduğu haberini çoktan almış ve şehrin müdafaası için yeterli vakti olmadığına kâni olmuştu.

İlerleyen günlerde Sébastiani İstanbul müdafaası için bir layiha kaleme almış[886] ve Reisülküttap'dan bu layihayı III. Selim'e iletmesini rica etmişti. Sébastiani'nin İstanbul müdafaası hakkındaki önerileri arasında şunlar yer almaktaydı:

1- Şehri bombardımandan korumak için İngiliz filosunun yaklaşmasını engellemek.
2- İngiliz filosunun Türk filosu ve donanmasına zarar vermesine mani olmak için liman girişini müdafaa etmek.
3- İngiliz gemilerinin seyir halindeyken şehre ateş açmalarını engellemek için kıyılarda konuşlanan bataryalardan çapraz ateş açmak.

Sébastiani'ye göre İngiliz donanması kendisini kesin bir kayba uğramadan limana giriş yapamazdı. Sarayburnu, Tophane ve Üsküdar tarafından atılacak toplar İngiliz gemileri için büyük tehlike arz edecekti. Tüm emirler, harekâtın merkezi konumunda olması gereken tek bir kaynaktan çıkmalıdır. Genel komutan aşağıdaki konulardan haberdar olmalıydı:

1- Birlikler ve komutanları,
2- Sahip oldukları pozisyonlar ve savunacakları mevkiler,
3- Batarya sayıları ve nerde bulundukları,
4- Batarya komutanlarının isimleri,
5- Her bataryanın kaç kişiden oluştuğu,
6- Her bataryanın manevrası için gerekli olan toplar, fişekler ve diğer ikmal malzemeleri.

Sébastiani'ye göre herşeyden önce karışıklık ve düzensizlikten kaçınmak esastı ve bu ancak herkesin tam olarak nerede olması gerektiğini ve ne yapması gerektiğini bilmesiyle sağlanabilirdi. Kumandanlar askerlerini, askerler de kumandanlarını bilmeliydi. Her gün öğle vakti, son yirmi dört saat içinde olup bitenler sadrazama bildirilmeliydi. Mevcut istihkâm ve bataryalar tahkim edildikten sonra topçulara

[886] Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 213, fo. 215-218.

günde en az dört saat manevra eğitimi ve özellikle kızdırılmış gülle atışı talimi verilmeliydi. Asker tayın ve iaşe konularında kesinlikle bir kaygı taşımamalıydı. Yemek dağıtımı her gün eksiksiz yapılmalıydı. Askerin vazifesini doğru yaptığından emin olmak için gece boyunca sık sık teftişler yapılmalıydı. Komutanlar uyanık kalarak askerlere örnek teşkil etmeliydi. Zaten cesur olan askere kumandanlar kararlılık ve güven aşılamalıydı.

Batarya ve tabyaların önlerinde birbirine yüzer adım uzaklıkta olacak şekilde nöbetçi devriye hattı oluşturulmalıydı. İki saatte bir nöbet değişimi yapılmalıydı. Nöbetçiler kapıların güvenliğinden sorumlu olmalı, gece gemilerin yanaşmasına karşı tetikte olmalı ve bağlı bulundukları kumandana derhal rapor vermeliydi. Bu arada her gece, özellikle sakin havalarda, şalupa filosu kürek çekerek İngiliz filosunu rahatsız etmeliydi. Osmanlı filosunu Dolmabahçe'de tutmak kesinlik çok tehlikeliydi. Filo illaki Dolmabahçe'de bulunacaksa onu korumak için en az iki batarya inşa edilmeliydi. Sébastiani bu layihanın bir kopyasını, Paris'e gönderdiği 3 Mart tarihli muhaberatının ekine iliştirmişti[887].

Payitaht kuşatma ve işgal tehdidi altındayken Sébastiani, Fransa'nın İzmir Başkonsolosu'ndan İngiliz filosunun durumu hakkında istihbarat almıştı. Bu istihbaratı derhal Reisülküttap'a ileten Sébastiani Bâbıâli'ye İstanbul, İzmir ve Levant'taki limanlarda bulunan tüm İngilizlerin tutuklanması ve mallarının müsadere edilmesini talep eden bir nota verdi.[888]. 27 Şubat'ta tüm Osmanlı mülkünde düşman ilan edilen İngilizlerin mallarına el konulması, tüccarların tutuklanması, gemilerin kıyılara yaklaştırılmaması ve görüldükleri yerde ele geçirilmesi için vilayetlere fermanlar gönderildi. Aynı dönemde İran Şahı da İngiliz mallarının müsadere edilmesi yönünde karar almış ve bu karar iki ülkede eş zamanlı olarak uygulamaya konulmuştu[889]. Sébastiani'nin raporuna göre III. Selim Cezayir Dayısı'na İngiliz ticaretinin durdurulması için gerekli tedbirleri almasını emrettiği bir ferman yollamıştı. Fermandaki teknik detayları bizzat Dayı'nın akrabası olan mevcut Kaptanıderya Seydi

---

[887] Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 213, fo. 251.
[888] Ignace de Testa, *a.g.e.*, C. II, s. 293.
[889] Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 213, fo. 233.

Ali Paşa hazırlamıştı[890]. Sébastiani tüm bu gelişmeleri Paris'e aktarırken raporuna Osmanlı topraklarında Fransızlara iyi muamele edileceğinden, özellikle Cezayir'de Fransa Başkonsolosu'na ve Fransız ahaliye imtiyazlı davranılacağından şüphesi olmadığını da eklemişti. Mart başında Osmanlı topraklarında İngiliz mallarının satışı yasaklandı[891]. Osmanlı mülkünde İngiliz ticaretinin sekteye uğratılmasından doğan ithal mal açığını müttefik ve dost bir devlet olarak Fransa kapatmaya talip olacak ve bu uluslararası krizden kendi adına ticarî fayda temin etmeyi başarabilecekti. Böylece bu kriz, Osmanlı Devleti ile Fransa askeri, ticari ve diplomatik açıdan birbirine daha da yakınlaşmasına neden olacaktı.

e. İngiliz Filosu Boğazlarda

Arbuthnot'un İstanbul'dan ayrılışı savaş hazırlığının alameti olsa da ne Bâbıâli ne Londra henüz resmen savaş ilân etmişti. Arbuthnot, Bozcaada'ya vardığında Amiral Duckworth ve filosu bölgeye yeni ulaşmıştı. Literatürde Çanakkale önlerine konuşlanan İngiliz filosunun faaliyetleri hakkında tafsilatlı bilgi veren çalışmalar bulunduğundan[892] biz bu meseleyi anonim Fransız raportörlerin[893] istihbaratları doğrultusunda şekillenen raporlar ile Sébastiani'nin şifreli muhaberatını merkeze alarak tasvir etmeye çalışacağız.

Bahsi geçen raporlara göre Arbuthnot'un Bozcaada'ya gelişiyle Türk-İngiliz savaşı gayri resmî olarak zaten başlamıştı. Amiral Duckworth Bozcaada'da bir süre kaldıktan sonra 80 toplu üç, 74 toplu iki gemi ile Çanakkale Boğazı'na ulaştı. 19

---

[890] Seydî Ali Paşa'nın lakabı Cezayirli idi. Cevdet Paşa'ya göre Seydî Ali Paşa aslen Çerkesti. Fakat evvelden Cezayir Ocağı'nda hizmet gördüğünden adı *Cezayirli*ye çıkmıştı. Bkz. İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, s. 222. Mevcut Cezayir Dayısı ile Seydî Ali Paşa arasında bir akrabalık bağı olup olmadığı bilinmemektedir. Sébastiani'nin Seydî Ali Paşa'nın lakabından ötürü onu Cezayirli sanması kuvvetle muhtemeldir.

[891] Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 213, fo. 280-281.

[892] Bu bahiste Fatih Yeşil'in iki eseri meseleyi birinci ağızdan İngiliz kaynaklarıyla sunmuş olduğundan oldukça kıymetlidir. Bkz. Fatih Yeşil, "İstanbul Önlerinde Bir İngiliz Filosu: Uluslararası Bir Krizin Siyasî ve Askerî Anatomisi", s, 391-493; Fatih Yeşil, *Trajik Zafer*. Ayrıca Aysel Yıldız da doktora tezinde bu bahsi Arbuthnot'un muhaberatlarına dayandırarak tafsilatlandırmıştır. Bkz. Aysel Yıldız, *Vaka-yı Selimiyye or the Selimiyye Incident: A Study of the May 1807 Rebellion*, 2008.

[893] İsimsiz kaynaklardan elde edilen bilgilerden derlenen bir rapor Fransız senatosuna sunulmuştu. Muhbirlerin isimleri ve mevkileri belirtilmemiş olsa da Fransız kordiplomatik ve tüccarların istihbarat ajanı olarak merkezi bilgilendirdiğine şüphe yoktur.

Şubat[894] sabahı İngiliz filosu Çanakkale istihkâm ve tabyalarından biteviye ateşe tutulduysa da istihkâmlar iyi tahkim edilmediğinden top atışları gemilere isabet etmemişti[895]. Böylece İngiliz filosu talihin ve rüzgârın yardımıyla Gelibolu önlerine kadar geldi. Gelibolu önlerine geldiğinde 74 toplu bir Türk gemisi ve beş firkateynle karşılaştı. Mürettebat camideydi[896]. Fransız Senatosu'nda okunan raporda "*kendi onurlarına leke sürerek, yalnızca bu milletin* (İngilizlerin) *işlemeye muktedir olduğu cürmü*" işleyerek İngiliz gemilerinden mürettebatı camide olan boş Türk gemilerine ateş açıldığı belirtilir. Bu saldırı neticesinde 10 Türk gemisi yakıldı. Henüz savaş ilan edilmemişti, Türk sefiri halen Londra'daydı[897]. Sébastiani İngiliz filosunun Çanakkale'den geçtiği haberini alır almaz bu istihbaratı merkeze bildirmişti: "*İngiliz amiralinin her istediğini elde edeceğinden hiç şüphem yok; İstanbul'un müdafaası için hiçbir şey hazır değil. Üstelik panik ve dehşet doruk noktasında. Sadrazamı biraz önce gördüm; derhal işe koyuldu ancak hükûmetin diğer üyelerinde artık olmayan bir cesareti uyandırmak için gereksiz çaba sarf ediyorum. Benim işim zor ancak yine de burada kendimizi savunmaya çalışacağım. İngilizler isterse tutuklanır ya da kovulurum. Talihsiz tüccarlarımıza acıyorum*"[898].

20 Şubat günü beş gemi, dört firkateyn ve iki bombardımandan müteşekkil İngiliz filosu İstanbul'un bir buçuk top menziline demir atmıştı. Sébastiani İngilizlerin sarayın önünde görülmesinin saray ahalisinde paniğe sebep olduğundan, kadınların ve hadımların ağlaşıp, bağrıştığından bahsetmektedir[899]. Hemen ertesi gün Arbuthnot bir sandalla gemiden ayrılmış ve müzakere teklif etmek için kıyıya yaklaşmıştı. İngilizlerin talepleri şöyleydi: İlki, derhal yapılması şartıyla, Fransız Büyükelçisi'nin

---

[894] 19 Şubat aynı zamanda 108 yıl sonra 1915'te Çanakkale Deniz Savaşları'nın başladığı gündür. Birinci Dünya Savaşı'nda İngiliz donanması aynı yerden aynı gün geçmek için harekâtı 19 Şubat günü başlatmıştı.

[895] Çanakkale istihkâm ve tabyalarının tahkimatı ve bölgede yeni yapılan kalelerle ilgili bkz Özkan Keskin, "On Dokuzuncu Yüzyılda Çanakkale Boğazı'nda Yeni Bir Savunma Noktası: Bigalı Kalesi", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları,* 22, 2 (2021), ss. 255-275.

[896] 19 Şubat 1807 (11 Zihicce 1221) kurban bayramın ikinci gününe tekabül etmekteydi. Mürettebatın camide olmasının bir sebebi bu olmalıdır.

[897] Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 213, fo. 222.

[898] Ignace de Testa, *a.g.e.*, C. II, s. 298.

[899] Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 213, fo. 189.

görevden alınması ve Fransa'ya savaş ilan edilmesiydi[900]. İkinci talep mühimmat yüklü 15 savaş gemisinin Malta'ya nakledilmesiydi[901]. Üçüncü talep Çanakkale istihkâmlarının İngilizlere terkedilmesiydi[902]. İngilizlerin son talebi ise Eflak ve Boğdan'ın Rus idaresine girmesi ile İsmail ve Tuna üzerindeki kalelerin Rusya'ya bırakılması olmuştu[903].

Daha evvel İstanbul önlerinde bir düşman donanması görmeyen saray ahalisi ile bayram topundan başka top sesi işitmeyen III. Selim'in içinde bulunduğu pakin hali Arbuthnot'un taleplerinin kabul edilmesi için yeterli görünmekteydi. Dolayısıyla taleplerden ilkini uygulamaya koyan Dîvan, İshak Bey'i Sébastiani'ye gönderip büyükelçinin güvenliği hususunda endişeleri olduğunu[904] ve derhal İstanbul'u terk etmesinin doğru olacağını bildirdi[905]. Sébastiani bunun üzerine, hiçbir şeyin onu görevinden vazgeçirmeyeceğini, İmparator'un emriyle İstanbul'da bulunduğunu ve burayı sadece onun emriyle terk edeceğini bildirerek hiçbir şeyden korkmadığını söylemişti. Ayrıca konunun sadece Osmanlı'nın haysiyeti olmadığını aynı zamanda İngilizlerin şartları kabul edildiği takdirde Osmanlı Devleti'nin Avrupa'daki otuz milyonluk nüfusunun İngilizler hâkimiyetine geçeceğini ifade etti. Bunun üzerine bu gücü İngiltere'ye terk etmektense, bu şehri teslim edip gitmenin daha evla olduğunu sözlerine ekledi[906].

Bâbıâli ve Arbuthnot arasında yürütülen müzakereler bir noktada çıkmaza girmiş olsa da devam etmekteydi. Sébastiani İngiliz eski büyükelçisinin şartlarını ve

---

[900] Sébastiani, Arbuthnot'un talepleriyle geldiği gün merkeze bir rapor göndermiş, raporunda Arbutnot'un taleplerini sıralamıştı. Rapora göre bu ilk talepte sadece Sébastiani'nin görevden alınması yer almaktaydı, Fransa'ya savaş ilan edilmesi şartı yoktu. Biz çalışmamızda Fransız senatosunda okunan talepleri temel aldık. Bahsi geçen rapor için bkz. Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 213, fo. 189-192.

[901] Sébastiani'nin raporunda bu gemilerin altı aylığına İngilizlere teslim edileceği belirtilmektedir.

[902] Sébastiani'nin raporunda, İngilizlerin sadece Çanakkale değil aynı zamanda Karadeniz girişinde ve İskenderiye'de de garnizon kurması şartı yer almaktadır.

[903] Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 213, fo. 223.

[904] İshak Bey aynı akşam Sébastiani'nin yanına giderek Türklerin kendilerini savunacak durumda olmadığını ve İngilizlerin elçiyi savaşın faili olarak gördüğünü belirterek Sébastiani'nin güvenliğinden endişe ettiğini söylemişti. Bkz. Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 213, fo. 246-247.

[905] Enver Ziya Karal, *Selim III'ün Hatt-ı Hümayunları*, s. 102.

[906] Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 213, fo. 247-248.

Bâbıâli'nin İngilizlerle müzakere etmeye niyetli olduğunu öğrenince, Dîvan'a çıkarak öfkesini yüksek sesle ifade etmişti. Raporunda bu anı şöyle nakletmektedir: "*İstanbul'u kurtarmak için Avrupa'daki topraklarınızı feda ediyorsunuz. İngilizlerin istediği şey Rus ordusunun Tuna'dan geçişini kolaylaştırmak, Karadeniz'den Rus filosunun gelişini beklemek ve Mora'da isyan çıkarmak için İstanbul'u işgal etmektir*." Sébastiani'ye göre *basit ama gerçekçi akıl yürütmeler her zaman Türk bakanlar üzerinde tesirli olduğundan*, büyükelçinin bu nutku da Dîvan üyeleri üzerinde etkili olmuş ve Türkler bunun üzerine kendilerini savunma kararı almıştı[907]. Sébastiani gelişmeleri merkeze aktarırken "*tüm bunların hepsi benim telkinlerim sayesinde oldu*" diye yazmaktaydı[908].

Dîvan'da ateşli tartışmaların sürdüğü günlerde Napoléon'dan III. Selim'e bir mektup geldi: "*Majesteleri devletlerini savunmaya karar verdi. Onu tüm imkânlarımla destekleyeceğimden emin olabilir. Rus ordusu önümde ricata devam ediyor. Osmanlı Devleti'ni tahkim etmenin zamanı geldi. Majesteleri, ortak düşmanlarımızı bir an olsun rahat bırakmamak adına tüm etkili önlemleri almalıdır.*"[909] Sébastiani mektubu derhal o gün tercüme ettirip Sultan III. Selim'e sunmuş ve Osmanlı Devleti İngilizlere direndiği takdirde imparatorunun dostluğunun baki kalacağını ifade etmişti. Sébastiani, III. Selim'in bu mektubu büyük bir memnuniyetle karşıladığını, derhal İstanbul'un tahkimi için emirler verdiğini ve de İngilizlerle tüm müzakereleri kesip atma kararı aldığını kaydetmektedir[910]. Bâbıâli'nin bu yeni tavrı İngilizleri oldukça öfkelendirmişti. Fransız senatosunda "*görgüsüz adam*" olarak nitelendirilen Arbuthnot, şartları kabul edilmediğinde "*ya şartlarımızı kabul edersiniz ya da bombalarımızı*" diyerek Bâbıâli'yi alenen tehdit etmişti[911].

Yine de İngilizlerle irtibatı kesmek derhal savaş pozisyonu almak anlamına geleceğinden, Bâbıâli vakit kazanmak ve bu esnada hazırlıkları tamamlamak için

---

907 Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 213, fo. 189-190, 248.
908 Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 213, fo. 245-246.
909 *Correspondance de Napoléon Ier*, C. XIV, no: 11671, 20 Ocak 1807, s. 220.
910 Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 213, fo. 191.
911 Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 213, fo. 223/A.

İngilizlerle müzakerelere devam etme kararı aldı. Bu karar işe yaradı ve Arbuthnot'un hastalığı sebebiyle nota trafiğinin seyrelmesi de bu politik manevrayı kolaylaştırdı. Arbuthnot hasta yatağında yatarken, onun vazifesini Amiral Duckworth devraldı ve nota trafiği tekrar başladı. 23-28 Şubat arasında devam eden nota trafiğinde Duckworth, Sébastiani'nin görevden alınması, 1799 antlaşmasının yenilenmesi, otuz Türk gemisinin İngilizlere teslim edilmesi ve Çanakkale Boğazı'na İngiliz garnizonları kurulması gibi bilinen taleplerini yineledi. Tüm bu şartlar Osmanlı gücünün denizde tamamen yok edilmesine sebep olacağından Bâbıâli karşı notalarla bu ağır koşulların hafifletilmesini talep etti. İngiliz tarafı, Sébastiani'nin kovulması ve 1799 ittifakının yenilenmesi meselesinde ısrar edince Dîvan kabul ediyormuş gibi yaparak anlaşmayı imzalamakla görevli İngiliz temsilcilerinin kıyıya yanaşacakları yerin seçimi konusunda itirazlar ileri sürerek zaman kazandı. Arbuthnot 25 Şubat'ta temsilcilerin kıyıya çıkabileceği bir nokta gösterilmesini istediğinde Türk tarafı kendisine "Türk mülkünde bundan böyle bir İngiliz'in tebaanın öfkesine maruz kalmadan karaya çıkmayı göze alabileceği bir karış toprak dahi bulunmadığını, hatta bizatihi padişahın dahi, İngilizleri Müslümanların öfkesine karşı savunacak kadar güçlü olmadığı" cevabını verdi[912].

Bu esnada Amiral Duckworth, Halet Efendi'ye[913] ilettiği bir notada "*Bâbıâli'nin kendi tebaası üzerinde otorite sahibi olmadığı bu yüzden müzakereler için güvenli bir yer bulunamayacağını açıkça anladığını*" ifade ederek esasında Bâbıâli'nin barış yapmaya niyetli olduğunu ancak Fransız entrikaları yüzünden aklı çelinen Bâbâli'ye karşı silaha sarılmaktan geri kalmayacaklarını yazdı. Bu kanıt olarak Thomas Louis'e ilettiği emirlerin bir nüshasını Bâbâli'ye gönderdi[914]. Bu talimatnamenin yazıldığı tarih itibariyle[915] İngilizler Sébastiani'nin İstanbul'dan gönderilmesi konusunda

[912] Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 213, fo. 223.
[913] Halet Efendi o esnada beylikçi idi
[914] Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 213, fo. 229.
[915] Talimatnamenin tarihi belirsizdir. Biz, talimatnamedeki müzakere koşullarının niteliği dolayısıyla Halet Efendi'ye gönderilen notanın tarihi olan 26 Şubat 1807'den bir ya da iki gün önce yazıldığı kanaatindeyiz.

diretmekten vazgeçmiş ve Fransız büyükelçinin görevden alınmasını Bâbıâli'nin inisiyatifine bırakmak durumunda kalmıştı[916].

Bu esnada 22 Şubat'ta General Marmont'un emriyle Dalmaçya'dan bir istihkâm subayı ve iki topçu yüzbaşısı İstanbul'a gelerek tahkim çalışmalarına katılmak için bataryalara gönderildi. Bunların da yardımlarıyla bataryalara 300 parça top yerleştirildi. Subayları takip eden yüz denizci de batarya kurulumlarında yardımcı oldu. Sébastiani hızlanan tahkim çalışmalarını şöyle ifade etmekteydi: "*Vezirlerin her biri bizzat savaşmak için Padişah'tan emir aldı. Burada herkes birer asker. Ben de örnek teşkil etmek için kendimi batarya inşasına adadım*." [917]

İstanbul'da sur tahkimatları ve batarya inşaları son sürat devam etmekteydi. Sébastiani'nin öngördüğü gibi Yedikule'den Sarayburnu'na uzanan tüm hatta toplar yerleştirilmişti. Sébastiani tarafından görevlendirilmiş bir yarbayın[918] raporuna[919] göre durum şöyleydi:

Yer	**Top**	**Havan**
Baruthane Gerisi	30	-
Yedikule Önü	10	-
Samatya	18	3
Kadırga Limanı	-	20
Çatladıkapı	16	6
İbrahim Efendi	-	24
İbrahim Efendi, Aşağısı	16	3
-	12	12

[916] Duckworth'ün Louis'e gönderdiği talimatnamenin bir nüshası Halet Efendi'ye iletilmiş, Sébastiani de bu yolla talimatnameyi kopyalayıp Dışişlerine göndermiştir. Söz konusu talimatname için bkz Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 213, fo. 229-232; Sébastiani'nin raporunda talimatname ile ilgili bilgi için bkz Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 213, fo. 245-246.

[917] Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 213, fo. 190.

[918] Vincent-Yves Boutin (1772-1815), 1806'da İstanbul'a gelmiş bir topçu yarbayıydı. İstanbul'un müdafasında, özellikle de Sarayburnu mevkiinde inşa ettiği bataryalar ile gösterdiği gayret ve cesareti sebebiyle Sultan III. Selim tarafından Hilal Nişanı ile taltif edilmiştir. Hatta bir ara Tuna'daki hizmet etmesi için sadrazam tarafından ordugâha dahi çağırılmıştır. Sébastiani, Boutin'in ordugâha çağırılma sebebini kendisinin Boutin'in hizmetlerinden sıklıkla bahsetmiş olmasına bağlamaktadır. Arapçası son derece iyi ve Müslüman âdetlerine aşina olan Boutin ilerleyen yıllarda Fransa'nın Cezayir seferine bizzat katkı sunmuştur Bkz. *Mercure de France*, Ed. Alfred Valette, Yıl 35, No. 630, C. 174, Paris 1924, s 664.

[919] Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 213, fo. 224.

Yer	Top	Havan
?	-	6
İncili Köşk	24	6
Saray Terasları	40	6
?	8	6
Hastalar Kapısı	16	6
Çinili Köşk (Sağ)	20	6
Çinili Köşk (Sol)	16	6
?	32	6
?	40	6
?	22	6
?	4	6
?	8	6
?	10	?

Yer	Top	Havan
Defterdar Yokuşu	12	9
Tophane	72	6

Asya Yakası	Top	Havan
Kız Kulesi	14	
Salacak	14	10
İbrahim Paşa	10	10
Harem İskelesi	22	
Saray	14	4
Kadıköy Burnu	20	

Fransız senatosuna sunulan rapora göre Sultan III. Selim, İngiliz taleplerine reddedip İstanbul'u müdafaa kararını aldığı andan itibaren son derece metanetli ve kararlı bir tutum sergilemişti. Rapora göre padişah "*Sarayda büyümüş olmasına rağmen, ordugâhta yetişmiş bir hükümdarın tavırlarına*" sahipti. Gece gündüz askerlerin dolaşmakta ve bataryaları teftiş etmekteydi. 2 Mart'ta birlikleri dolaşırken Sébastiani'yi görüp yanına çağırdı. Büyükelçiye İngilizlerin kendisini görevden alması ve '*en iyi dostuna*' savaş açması konusunda ısrar ettiğini ifade etti. Mamafih kendisinin buna niyeti olmadığını, bilakis tasarılarında sebat edeceğini, nasıl ki imparator

kendisine itimat ettiyse, kendisinin de imparatora itimadının olduğunu Napoléon'a iletmesini büyükelçiden istedi[920].

Gerçekten de İstanbul tam anlamıyla tahkim edilmişti. Saray, Avrupa ve Asya kıyılarındaki inşa çalışmaları tamamlanmış, asker ve ahalinin motivasyonu tazelenmişti. Sébastiani bu durumu "*İstanbul bugün en iyi müdafaa pozisyonundadır. Hükûmeti ve halkı öyle cesaretlendirdik ki beş günden kısa sürede bataryalara yaklaşık üç yüz top yerleştirildi*" sözleriyle ifade etmekteydi[921].

1 Mart'ta İngiliz filosu geri dönme kararı alıp Çanakkale Boğaz'ına doğru yola çıktı. Amiral Duckworth'ün bir sabah filosunu toplayıp aniden ayrılışı, Türk filosunda heyecan yaratmış bu coşku mürettebatta İngiliz filosunu kovalama arzusuna neden olmuştu. Sébastiani'ye göre padişah[922] bu arzuya engel olmasaydı muhakkak suretle bir isyan çıkacaktı. Karadeniz'de Ruslara karşı mücadelesiyle tanınan, son derece cesur bir adam, ayrıca iyi bir denizci olan Seydî Ali Paşa[923] komutasındaki iki adet üç güverteli, iki adet 84 toplu ve beş adet 74 toplu gemi, sekiz firkateyn ve sekiz korvetten müteşekkil Türk filosuna Çanakkale Boğazı'na ilerlemesi emri verilmişti[924].

---

[920] Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 213, fo. 223.

[921] Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 213, fo. 246.

[922] Raporda *sa hautesse* elkabıyla andığı kişinin padişah olduğu kanaatindeyiz. Dönemin Fransız muhaberatlarının hemen hepsinde Osmanlı padişahı "*sa hautesse*" (haşmetmeabları) elkabıyla anılmaktadır. "*Sa/votre majesté*" elkabı yalnızca *ancien régime* ve imparatorluk dönemlerinde Fransız imparatoru/kralları için kullanılmıştır ve s*a/votre hautesse*'den daha üst bir mevkiiyi temsil eder. Yine dönemin resmî temaslarında Fransız tarafı yüksek rütbeli Osmanlı devlet adamları için (sadrazam, kaptan-ı derya vs.) "*son/votre altesse*" (prens ve prenseslere verilen soyluluk unvanı) unvanını kullanmaktadırlar.

[923] Seydî Ali Paşa, 24 Şubat 1807'de Çanakkale Boğazı savunmasında yarar gösteremediği için görevinden azledilen Sâlih Paşa'nın yerine Kaptan-ı Derya'lığa getirilmişti. Aynı zamanda Çanakkale'deki Fransız subaylarına Çanakkale Boğazı'nın tahkim edilmesinin boşa masraf olduğunu ifade eden eski baş-defterdar yeni Çanakkale'ye boğaz nazırı Feyzullah Efendi'nin de başı kesilmişti. Sébastiani Feyzullah efendinin idamını "Çanakkale Boğazı nazırlığına getirilen *maliye bakanı*nın başı kesildi" şeklinde merkeze iletir. Sébastiani, Feyzullah Efendi'nin hâlihazırda baş defterdarlık makamında bulunmadığından habersiz olmalıdır. Yahut III. Selim'in müdafada gösterdiği kararlılığı Paris'e aktarırken ifadesini güçlendirmek için hizmetini aksatan nazırları idam ettirdiği izlenimi de yaratmak istemiş olabilir. Bir başka ihtimal de Sébastiani'nin nazır/bakan (boğaz nazırında olduğu gibi) ayrımını yapamamış olma ihtimalidir. Sébastiani'nin ilgili muhaberatı için bkz. Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 213, fo. 283; Feyzullah Efendi'nin baş defterdarlığı ve irad-ı cedîd defterdarlığı için bkz. İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, s. 303.

[924] Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 213, fo. 247-248.

Fransız senatosuna sunulan rapora göre İngiliz filosunun sarayda yarattığı panik ahaliye sirayet etmemiş, bu durum ahaliyi korkutmak yerine genel bir öfkeye sebep olmuştu. Ahalinin gösterdiği yüreklilik Fransız senatosunda şu sözlerle ifade edilmekteydi: "*Ayın 20'sinde, akşam beşte, İngiliz donanması sarayın önünde görüldü. Bu beklenmedik gelişme karşısında ahali silaha sarıldı, Padişah bataryaların inşasının hızlandırılmasını bizzat takip etti. Erkekler, kadınlar, çocuklar, Türkler, Ermeniler, Rumlar, ulema, şeyh, derviş hepsi kürekleri, çapaları eline aldı. Fransız istihkâm ve topçu subayları aynı gece Dalmaçya'dan İstanbul'a geldi. Beş günde bataryalara beş yüz parça top yerleştirildi ve Türk İmparatorluğu bazı evler ve bazı kamu binalarının yıkılmasına rağmen, ulusların bir kez kaybettiklerinde asla geri kazanamayacakları yegâne varlıkları olan şeref ve haysiyetini kurtardı*"[925].

Sébastiani İstanbul'un tahkiminde, Patrikhaneye bağlı din adamları dâhil Rum tebaanın büyük gayret gösterdiğini hatta sur inşasına Patrik V. Grigorios'un dahi bizzat nezaret ettiğini söyleyerek Rumların cesaretini takdir etmekteydi[926]. Padişah çalışkan Rum tebaasından duyduğu memnuniyeti göstermek adına Patrik'e bir kaftan hediye etmiş, Patrik de Çanakkale Boğazı'nı tahkim eden Rumların arasına üç piskoposunu göndermişti. Büyükelçi, Rum vatandaşların tahkimat işlerde çalışmasını büyük oranda Bâbıâli Tercümanı Hançerli'nin tesirine bağlamaktaydı. Hançerli'nin Sultan Selim'e sadakati imparatorluktaki tüm Rum tebaanın hayrınaydı. Ayrıca bazı Mora ve Manya sakinleri devlete bağlılıklarını kanıtlamak arzusuyla Ruslara karşı savaşmak için arzuhal sunmuşlardı[927]. Rum Ortodoks Patriği V. Grigorius[928] da altında 24 metropolitin[929] imzasının bulunduğu bir buyrukta Osmanlı Hükûmeti'nin, tebaası

[925] Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 213, fo. 222.
[926] Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 213, fo. 245-246.
[927] Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 213, fo, 282-283.
[928] V. Grigorius, 1806-1808 seneleri arasında ilk, 1818-1821 arasında ikinci ve üçüncü kez Patrik olarak görev yapmıştır. Buyruğu kaleme alan Patrik V. Grigorius'un Yunan İsyanı başgösterdiğinde Filiki Eterya Cemiyeti ile işbirliği yaptığı ve Eflak-Mora isyanlarına müdahil olduğunun tespit edilmesi üzerine 1821'in paskalya günü görevinden uzaklaştırıldığı ve sonrasında II. Mahmud'un emriyle Patrikhanenin orta kapısında infaz edildiğini de belirtmek gerekir. Bkz. Bülent Atalay, "Fener-Rum Ortodoks Patrikhanesi'nin Siyasî Faaliyetleri" Türkler, XIII, Ed: Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Ankara 2002, s. 87-98.
[929] Kayseri metropoliti Filote (Philothée), Efes metropoliti Dionysius, Ereğli metropoliti Meletius, Kizikos metropoliti Macarius, Nikomedya metropoliti Athanas, İznik metropoliti Daniel, Kadıköy

Ortodoks Rumların "*saygınlık, güvenlik, sükûnet içinde şerefleriyle yaşamalarına özen gösterdiği*" vurgusu yapılarak Rum tebaanın Sultan'a *sadık kalması ve emirlerine tabii olması* gerektiği belirtilmekteydi. Bahsi geçen buyruk, "*ulu ve merhametli Sultanımız için Tanrımıza dua etmeli böylece Tanrı ve Sultan'ın lütfunu kazanmalıyız*" sözleriyle sona ermekteydi[930].

Değinilmesi icab eden bir başka husus da düşman filosunu gören ahalinin İstanbul'un müdafaasında topyekûn gayret göstermesine rağmen Sébastiani'nin raporlarında özellikle Rumların fedakârlığının ön plana çıkarılmasıdır. Bu tutum Fransız dış politikasının stratejik hamlelerinden biri olarak okunabilir. Bu hamle ile Ortodoks Rumların, hamiliğine soyunan Rusya'ya meyletmek yerine Osmanlı Devleti'ne bu zor zamanlarda ne kadar da bağlı olduğu vurgulanmak istenmiş olmalıdır. Sur inşasında çalışan Rum tebaaya bizzat nezaret eden Patrik imgesi bu anlatıyı destekler mahiyettedir.

3. Fransa'nın Değişen Doğu Politikası

a. Türk-Fransız İttifakının İmzalanma(ma)sı

Sébastiani İstanbul'a gönderilirken uygulaması istenen bir husus da Türk-İran-Fransız üçlü ittifakını temin etmesiydi. Sébastiani'nin İstanbul'a gelir gelmez yaptığı ilk icraat olan voyvodaların değiştirilmesi Fransa açısından büyük bir diplomatik başarıydı. Bu başarı Sébastiani'nin güvenini arttırdı ve Bâbıâli üzerindeki Rus ve İngiliz nüfuzunu kırabileceğine olan inancını pekiştirdi. Fransa bunun üzerine Bâbıâli'ye üçlü ittifak önerisinde bulundu ancak Sultan Selim bu öneriyi derhal kabul etmeyerek değerlendirmek için zaman istedi. Bu esnada Fransa-Rusya arasında barış anlaşmasının imzalandığı (20 Temmuz d'Oubril Barışı) haberi geldi. İstanbul'daki Rus

---

metropoliti Jeremi, Terkos metropoliti Gregori, Selanik metropoliti Gerasime, Bursa metropoliti Anthime, Niksar (Neosezar/Yeni Kayseriye) metropoliti Meletius, Karaferye metropoliti Krisanti, Atina metropoliti Gregori, Ankara metropoliti Joannikios, Alaşehir (Filedelfi/Philadephie) metropoliti Dorothe, Patras metropoliti Policarpe, *Proïlass* metropoliti *Parthenios*, Maruni metropoliti Neophyte, Gökçeada metropoliti Nikefor, Oleni metropoliti Filaret, Bosna metropoliti Kalinik (*Callinique*), Alasonya metropoliti Joannikios, Farsala metropoliti Parthenius, Kapadokya metropoliti Seraphis.

[930] Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 213, fo, 102-105, Şubat 1807. Bâbıâli'nin Sırp isyanı örneğinde olduğu gibi Devlet-i Aliyye'nin ortodoks tebasıyla sorun yaşadığı dönemlerde asi tebaayı teskin etmek adına Patrikhane'nin tavassutuna başvurduğuna dair örnekler mevcuttur. Bkz. BOA, HAT/ 1365-54061.

büyükelçisi Italinski, St. Petersburg'daki gerçek durum hakkında tam olarak bilgilendirildiğinde ve Çar'ın bu anlaşmayı onaylamayacağını doğruladığında, Sébastiani ittifak bahsini tekrar gündeme getirmişti. Fransa açısından bu ittifakın en önemli kazanımı Gürcistan, Kırım ve Baserabya'nın Ruslardan alınması olacaktı. Talleyrand'dan Sébastiani'ye 20 Ocak 1807'de gönderilen bir mektuba göre Rus ordusu müttefik Türk-İran ordusu karşısında direnemezdi. Bakana göre, İran Gürcistan'a yürürse, Erzurum Valisi Sabık Sadrazam Yusuf Ziya Paşa da var gücüyle o bölgeye destek vermeliydi. Bu amaçla Bâbıâli'yi Yusuf Ziya Paşa'nın kuvvetlerini o yöne sevketmesi için ikna etmek gerekmekteydi[931]. Böylece Rusya, Batıdan Fransa, doğudan da Türk-İran müttefik ordusu tarafından sıkıştırılacaktı. Mart ayında padişah Yusuf Ziya Paşa'ya Gürcistan üstüne yürümesini emretmiş[932] bu bilgi ayrıca Sébastiani'yle de paylaşılmıştı[933].

Aralık ayında bir talimatnameyle[934] Napoléon ile görüşmeye gönderilen Seyyid Mehmed Emin Vahid Efendi, Mart başında[935] Varşova'ya varmıştı. Vahid Efendi burada Talleyrand'la görüştükten sonra Napoléon'un Varşova'dan ayrıldığını öğrenmişti[936]. Vahid Efendi'nin Napoléon ile görüşmesi üç ayı bulacaktı. Bu esnada Talleyrand ile müzakere eden Vahid Efendi, bakanın kendisinden *bütün dünyayı kışkırtmak ve tehlikeye atmak gibi, hiçbir usul ve kaideye uymayan nice garip tekliflerde bulunması*nı hayretle karşılamıştı. Talleyrand'ın Türk elçiyi şaşırtan talepleri arasında askeri harekâtlar için Fransız birliklere Osmanlı topraklarından geçiş izni verilmesi yer almaktaydı. Üstelik Türk topraklarına giren Fransız birlikleri askerlerin iaşesi hususunda destek de istemekteydi. Vahid Efendi'nin böyle bir şartı

---

931 Ignace de Testa, *a.g.e.* C. II, s. 290-291.
932Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 213, fo, 350.
933 BOA, HAT/148-6245.
934 BOA, HAT/145-6096.
935 Vahid Efendi sefaretnamesinde Varşova'ya ne zaman vardığını yazmaz fakat bu tarih *Grand Armée* bültenine göre 1 ya da 2 Mart'tır. Bkz. *Grand Armée* Bülteni, *Correspondance de Napoléon Ier*, C. XIV, no: 11917, 2 Mart 1807, s. 363.
936 Napoléon'un 23 Şubat tarihinde Talleyrand'a yazdığı mektuba göre, imparator hem Türk hem İran elçisinin faydasına göre Berlin'e gönderilmesi gerektiğini yazmıştı. Napoléon, Talleyrand'ı karargâh kuracağı Toruń'a çağırmış fakat bahsi geçen elçilerle henüz görüşmek istemediğinden bu elçiler Talleyrand'ı Toruń'a kadar izlemesinler diye onlara bakanın Berlin'e gideceği yönünde yalan söylemesini istemişti. Bunun gibi manipülasyonlarla Vahid Efendi aylarca atıl bekletilmişti. İlgili mektup için bkz. Napoléon'dan Talleyrand'a, *Correspondance de Napoléon Ier*, C. XIV, no: 11862, 23 Şubat 1807, s. 326.

kabul etme yetkisi bulunmamaktaydı. Dahası Fransız birlikleri Osmanlı'nın sadece Avrupa topraklarından değil, Asya'daki topraklarından da geçeceklerdi[937]. Zira imzalanması an meselesi olan Fransa ve İran ittifak anlaşmasıyla Fransa'nın İran'a destek topçu ve mühimmat göndermeyi gerekli görmesi durumunda[938] Fransız birlikleri Osmanlı topraklarından geçeceklerdi.

Talleyrand, Vahid Efendi'den Osmanlı Hükûmeti'nin kendi sınırları içinde İran'a siyasi, askeri veya ticari amaçlarla seyahat eden Fransızların korumasını da talep etmişti. Ayrıca Fransa'ya giden İranlılar da aynı imtiyazdan yararlanacaktı. Karşılığında da başka hiçbir devlete daha büyük imtiyazlar verilmemesi koşuluyla Fransa, yeni gümrük tarifesini kabul edecekti. Bakan ayrıca bu ittifakın Rusya ve İngiltere'ye karşı gelecekte yapılacak tüm savaşlarda uygulanmasını amaçlamaktaydı. Fransa ve Osmanlı Devleti, savaş zamanında Balkanlar veya Dalmaçya'daki salgınlar için karşılıklı olarak verilecek desteğin niteliği ve miktarı üzerinde daha sonra anlaşacaktı. Talleyrand'ın antlaşma taslağına göre, padişah İstanbul Boğazı'nı Rus savaş gemilerine ve Çanakkale Boğazı'nı ise hem Britanya hem de Rusya gemilerine kapatmalıydı. Rusya'nın Boğazlar'daki seyrine izin veren Türk-Rus ittifakı da asla yenilenmemeliydi[939]. Vahid Efendi, Talleyrand'ın taleplerine ne cevap vereceğini bilemeyerek Bâbıâli'ye yazması gerektiğini belirtmişti[940]. Bu süre zarfında Vahid Efendi ile aynı maksatla orada bulunan İran yetkili temsilcisi Mirza Rıza vazifesini tamamlamış ve nihayet Fransa'nın isteği doğrultusunda İran-Fransız ittifakı imzalanmıştı[941].

Fransa, Bâbıâli'nin Rus savaşı için askeri destek talebinde bulunmasını istemekteydi. Fransız ricali arasındaki genel kanı, Türk ve İranlıların Napoléon'dan

---

[937] Vernon John Puryear, *Napoleon and the Dardanelles*, California Üniversitesi Yayınları, Berkeley 1951, s. 171-172.

[938] Fransız-İran ittifak antlaşmasında bahsi geçen maddeler için bkz. Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE], TRA18070019/001, madde 6 ve 7. İran ve Fransa arasında imzalanan 4 Mayıs 1807 tarihli ittifak muahedesinin Fransızca nüshasından.

[939] Vernon John Puryear, *Napoleon and the Dardanelles*, s. 172.

[940] Yavuz Ercan, "Seyyid Mehmed Emin Vahîd Efendi'nin Fransa Sefaretnamesi", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM),* Yıl 1991, S. 2, s. 108-109.

[941] 4 Mayıs 1807'de Finkenstein'da imzalanan 16 maddelik Fransa-İran ittifak antlaşması için bkz Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE], TRA18070019/001 ve TRA18070019/005.

Rusya karşısında Fransız desteği ve yardımı talep ettikleri yönündeydi [942]. Napoléon, muhaberatında Sébastiani ve Rumeli paşalarına Tuna boyunda Ruslarla mücadele etmeleri için askerî yardım gönderebileceğini sıklıkla belirtmekteydi. Nisan ayında III. Selim'e gönderdiği bir başka mektupta kendi ifadesiyle *Süleyman'ın soyundan geldiğini cümle âleme kanıtlayan* padişaha "*generaller, subaylar, her türden silah, hatta para*" ne isterse göndermeye hazır olduğunu belirterek, karşılığında İran Şahı ile anlaşıp Ruslara ortak harekât yapılmasını istiyordu. Napoléon ayrıca Rus tarafından barış teklifi aldığını, lakin bu teklif Bâbıâli'nin çıkarına uygun olmadığı için kabul etmediğini de belirtmişti[943].

Napoléon'un bu hüsnü niyetinin kanaatimizce açıklanabilir iki sebebi mevcuttur. İlki Türk devletini *ataletten sıyrılarak* Ruslarla savaşması için teşvik etmek olmalıdır. Zira Tuna boylarında Fransız birlikleriyle güçlendirilmiş bir Türk askerî varlığının Mikhelson kuvvetlerinin ilerlemesine engel olması ve Vistül boyunda Fransa ile savaşan ana Rus ordusundan Mikhelson'a takviye yapılması, Fransa'nın Polonya'da ilerleyen *Grand Armée*'sinin önünü açacaktı. Bu gerekçe zaten Napoléon'un muhaberatında da açıkça ifade edilmektedir. İkinci sebebi ise, Osmanlı'ya desteğe gönderilen Fransız birliklerinin, bu vesileyle Türk topraklarında serbestçe dolaşabilme fırsatı yakalamasıydı[944]. Bu ikinci sebep Tilsit Antlaşması ile değişen Fransız doğu siyaseti açısından büyük bir fayda sağlayacaktı. Zira Fransa, Tilsit ile birden açıkça yön değiştirdiği Türk siyasetinde, artık Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü temin ve tesis etmek için çabalamayacak, 1812'ye kadar Rusya'nın büyük mefkûresine ayak uyduracaktı. Bu cihetle Osmanlı topraklarında hali hazırda konuşlandırılan birliklerinin faydasının görüleceği günün geleceği kanaatindeydi. Bu bağlamda Napoléon generallerinden Rumeli paşalarına birer mektup yazmalarını istemişti. Bu mektuplarda Fransız askerlerinin Osmanlı topraklarından serbest geçiş hakkının

[942] Berthier'den Marmont'a, *Correspondance de Napoléon Ier*, C. XIV, no: 11734, 29 Ocak 1807, s. 260.
[943] Napoléon'dan III. Selim'e, *Correspondance de Napoléon Ier*, C. XV, no: 12277, 3 Nisan 1807, s. 14-15.
[944] "…*Türklerle aram iyiyken Türk sınırında çalışma yapmam için*…" (Napoléon'un Türk sınırında mevzilenmesiyle ilgili maddi kaynağa ihtiyaç duyduğundan ve yıllık bütçenin idareli kullanılmasından bahsettiği bir muhaberattandır) Bkz. Napoléon'dan Eugène'e, *Correspondance de Napoléon Ier*, C. XV, no: 12554, 7 Mayıs 1807, s. 204.

olduğuna dair Bâbıâli'nin izni olduğu, ilgili fermanın da yakında kendilerine ulaşacağı yazılacaktı[945].

Vahid Efendi'nin Talleyrand ile görüşmelerinde sıklıkla bu konu üstünde durulmuştu. Vahid Efendi, Talleyrand'ın Osmanlı hududundan Fransız askeri sokma talebini Bâbıâli'ye iletilmişti. Sefir, Talleyrand'ın güya Osmanlı ordusuna yardım etme maksadıyla böyle bir talepte bulunduğunu belirtmekteydi. Fakat Talleyrand'ın esas maksadının "Osmanlı Devleti'ne fitne ve fesat bulaştırmak amacıyla hem Karadağ-Sırbistan taraflarına, hem de İstanbul- Çanakkale boğazlarına Fransız askeri göndermek ve ayrıca İngiltere'ye savaş ilan etmek" konularında kendisinden bir yazılı taahhütname almaya çalıştığını ifade etmiştir[946].

Lakin Bâbıâli Rumeli'deki Türk topraklarında ve zinhar İstanbul'da[947] Fransız askeri görmek istemiyordu[948]. Aynı şekilde Tuna üstündeki Türk birliklerine yapılacak bir Fransız desteği de kabul edilmemişti[949].

Vahid Efendi sefaretnamesinde, Sébastiani'nin ittifak maddelerinin Osmanlı Devleti'nin isteğine göre düzenleneceği vaadini Bâbıâli'ye verdiğini yazmaktadır[950]. Bu vaade güvenip görüşmelere giden Vahid Efendi, iki ülke arasındaki müzakerelerde Türk tarafının taleplerinin olduğu gibi kabul edileceğini, yetki alanının dışına çıkmasını gerektiren durumlar olmayacağını düşünüyordu. Sefirin tam yetkiyle Varşova'ya gittiğine dair bilgiyi, Sébastiani 9 Şubat günü dışişlerine gönderdiği muhaberatta bildirmişti. Sébastiani "*Babıali, Fransa ile ittifak istiyor. Gönderdiği elçi bir saldırı ve savunma antlaşması yapmak için gerekli yetkilere sahip. Hatta elçi,*

---

[945] Berthier'den Marmont'a, *Correspondance de Napoléon Ier*, C. XIV, no: 11734, 29 Ocak 1807, s. 259-260.

[946] Yavuz Ercan, "Seyyid Mehmed Emin Vahîd Efendi'nin Fransa Sefaretnamesi", s. 108-109.

[947] İstanbul önlerindeki İngiliz filosu ayılalı 10 gün olmuştu, İngiliz filosunun Rus filosuyla birleşip geri döneceği İstanbul'da yaygın bir kanı olduğundan şehrin müdafası halen gündemdeydi. Dolayısıyla Fransız askerinin İstanbul'a müdaafaya destek olmak maksadıyla gönderilmesi teklif edilmişti.

[948] Napoléon'dan Talleyrand'a, *Correspondance de Napoléon Ier*, C. XIV, no: 11986, 11 Mart 1807, s. 415.

[949] "*Bâbıâli asker talebinde bulunmadı… Tuna ve İstanbul'da bir Fransız ordusu mevcudiyeti Türkleri memnun etmez*" Bkz. Napoléon'dan Talleyrand'a, *Correspondance de Napoléon Ier*, C. XIV, no: 12014, 12 Mart 1807, s. 431-432.

[950] "*…Devlet-i aliyye tarafından murahbas elçi ol tarafa vardığı anda saltanat-ı seniyyenin dilhâh u matlûbu vech üzre her şey tanzim olunacaktır deyu Fransız elçisi Ceneral Sebastiyani'nin Dersaadet'te resmen ve sarîhan iddi'a…"* Bkz. Erol Çağlar, *Mehmed Emin Vahîd Efendi'nin Fransa Sefareti ve İngiltere İle Yapılan Görüşmelere Dair Takriri*, (İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2002, s. 98.

Fransız birliklerinin Türk topraklarının bazı bölümleri üzerinden geçişine onay vermeye yetkilidir" diyordu[951]. Esasında Sébastiani'nin bu cümleleri kısmen gerçeği yansıtmaktaydı. Bâbıâli'den Sébastiani'ye iletilen 20 Mayıs 1807 tarihli bir notada Bosna Paşası'na 15 top ve topçu subayı gönderilmesi konusunda Marmont'a hitaben bir mektup yazılması isteniyordu[952].

Vahid Efendi, 28 Mayıs günü[953] nihayet Napoléon ile görüşebildi. Görüşme karşılıklı iyi niyet temennilerin değiş tokuşu ile başladı, akabinde Vahid Efendi III. Selim'in fermanını imparatora tevdi etti[954]. İlerleyen günlerde ittifak müzakerelerine Vahid Efendi ve Caulaincourt[955] arasında devam edilmesi kararı alınsa da Türk sefirin Caulaincourt ile müzakereleri başladığı gibi nihayete erdi. Vahid Efendi, Caulaincourt'a sadece Rusya'ya karşı bir savunma paktı imzalaması için yetkisi olduğunu bildirmişti. Fransız tarafı ittifaknameye, Fransa'nın Levant'taki ticarî imtiyazları ve Bâbıâli'nin İngiltere'ye karşı tutumuna ilişkin bir madde ekletmekte de zorlanmaktaydı. Hatta Caulaincourt, hem Rusya'ya hem İngiltere'ye karşı bir saldırı paktı yapılmasını önerdiğinde, Vahid Efendi İngiltere ve Bâbıâli arasında resmen savaş ilan edilmediği için bu konuda bir şey yapılamayacağını belitmişti[956].

---

[951] Ignace de Testa, *a.g.e.,* C. II, s. 296-297.

[952] Bâbıâli'den Sébastiani'ye nota, Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 214, fo. 43. 20 Mayıs 1807.

[953] Vahid Efendi, sefaretnamesinde Napoléon ile görüştüğü günün Danzig'in düştüğü günden bir gün sonra olduğunu yazar. Danzig'in düştüğü günü de sefaretnamesinde kimi yerde 1 Haziran, kimi yerde 27 Mayıs olarak belirtir. Bkz. Yavuz Ercan, "Seyyid Mehmed Emin Vahîd Efendi'nin Fransa Sefaretnamesi", s. 109, 113. Napoléon, Polis Bakanı Fouché'ye yazdığı mektupta Danzig'in 26 Mayıs sabahı teslim olduğunu yazar. Bu durumda Vahid Efendi'nin Danzig'in düşüşü için 27 Mayıs olarak verdiği tarih daha doğru olmalıdır. Lakin Vahid Efendi 2 Haziran'da Napoléon ile görüştüğünü yazar (*Fenkeşten Sarayı'na varışımız Danzig Kalesi'nin tamamen zaptedildiği 1 Haziran 1807 tarihine rastladı. Ertesi sabah Dîvan Tercümanı Jober* (Jaubert) *adlı kişi gelip bizi davet etti.)* Vahid Efendi'nin Napoléon ile görüşmesini *Grand Armée* bülteni de 28 Mayıs olarak belirtir. İlgili muhaberat ve bülten için bkz. Napoléon'dan Fouché'ye, *Correspondance de Napoléon Ier,* C. XV, no: 12649, 26 Mayıs 1807, s. 267; 77 numaralı *Grand Armée* bülteni, no: 12691, 29 Mayıs 1807, s. 280.

[954] Yavuz Ercan, "Seyyid Mehmed Emin Vahîd Efendi'nin Fransa Sefaretnamesi", s. 109, 110.

[955] Armand-Augustin-Louis de Caulaincourt (Türk belgelerinde Kolenkort/Kolenkor), ileriki günlerde Napoléon'un Tilsit müzakerecilerinden olacak, fayda gösterdiği için aynı sene Fransa'nın St. Petersburg büyükelçisi olarak göreve başlayacaktı. Bu vazifesini Rusya seferine kadar sürdürecekti. Napoléon'un yakın dostu ve danışmanıydı.

[956] Édouard Driault, *la Politique Orientale de Napoléon: Sébastiani et Gardane 1806-1808,* s. 169-170.

b. III. Selim'in Halli'nin Fransa'daki Etkisi

Vahid Efendi'nin III. Selim'den aldığı talimatları Danzig'de Napoléon ve Caulaincourt'a ilettiği sırada, İstanbul isyanla mücadele etmekteydi. 29 Mayıs'ta III. Selim'in halli ile sonuçlanacak Kabakçı Mustafa İsyanı[957] ve bu isyanın sonuçları Türk-Fransız ilişkileri açısından önemli sonuçlar doğuracaktı. Dönemin Fransız İmparatorluğu resmî yayın organı *Le Moniteur* başta olmak üzere pek çok Fransız gazetesi ve imparatorluğa bağlı krallık ile dukalıkların gazeteleri de vakayı haftalar sonra Vidin'deki muhabirleri vasıtasıyla öğrenip, haber yapmıştı.

Le Moniteur'ün haberine[958] göre "Sultan III. Selim'i tahttan indiren devrim[959], herhangi bir dış etkinin değil, İmparatorluğun sorunları karşısında halkın tepkisi" olarak görülmektedir. Habere göre Nizam-ı Cedid, bir halk ayaklanmasına sebep olmuştu. Fakat ayaklanma sadece Nizam-ı Cedid kaynaklı değildi. Aynı zamanda "uzun süredir imparatorluğun her tarafında görülen genel hoşnutsuzluk, hükûmetin zayıflığı ve bakanların yolsuzlukları, vilayetlerdeki anarşi hali, Rumeli'deki çeteler, Sırp isyanının bir türlü sonlanmaması, Belgrad'ın kaybedilmesi, Müslümanları hacdan ve peygamberin kabrini ziyaretten mahrum bırakan Arabistan'daki sorunlar, Rusya'ya karşı mağlubiyetler, Eflak ve Boğdan'ın işgali gibi" sorunlara bağlanmaktaydı. Yine *Le Moniteur*'e göre halk, yeniçerilerin savaş için İstanbul'dan ayrılmasıyla Nizam-ı Cedid ordusunun İstanbul'u teslim alacağını, bakanların Sultan'ı kandırarak İstanbul'a İngilizleri ve Edirne'ye de Rusları çağırdıklarını, böylece bu iki yabancı gücün yeniçerileri yok edeceklerini düşünmekteydi. Gazete III. Selim'in tahttan indirilmesini şöyle aktarır: "*Türkler arasında kutsal bir gün olan Cuma günleri, Yeniçeriler Atmeydanı'nda toplanır. Padişah aralarındaki kardeşliğin bir nişanı olarak yeniçerilere çorba dağıttırır, şayet yeniçeriler sultana kızgınlarsa çorbayı içmezler. İşte 29 Mayıs Cuma günü bu âdete göre toplanan yeniçeriler, sultanlarına*

---

[957] Kabakçı Mustafa İsyanı ile ilgili tafsilatlı bilgi için bkz. Aysel Yıldız, *Crisis and the Rebellion in the Ottoman Empire: Downfall of a Sultan in the Age of Revolution,* I. B. Tauris, Londra 2017; Yunus İnce, "Bir Görgü Tanığının Gözünden Kabakçı Mustafa İsyanı", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi Prof. Dr. Cihat Özönder'in Anısına*, S. 9, Ankara 2008, ss. 281- 308; Fahri Derin, "Kabakçı Mustafa Ayaklanmasına Dair Bir Tarihçe", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi,* S. 27, Yıl:1973 (Mart), İstanbul 1973, ss. 99-110; Reşad Ekrem Koçu, *Kabakçı Mustafa*, Doğan Kitap, İstanbul 2001.

[958] *Gazette Nationale ou le Moniteur Universel,* 13 Temmuz 1807, No: 194, s. 1.

[959] İsyan, Fransız basınında ve Napoléon'un muhaberatında *devrim (la révolution)* olarak tanımlanmaktadır.

saltanatından memnun olmadıklarını ilettiler. III. Selim'den tahtı yeğeni Mustafa'ya devretmesini istediler." Haberin devamında Nizam-ı Cedid, Rus, İngiliz yanlısı olduğu için ya da *Le Moniteur*'ün iddia ettiği gibi "*Fransa karşıtı entrikalar düzenlemek*" suçuyla başı kesilen devlet adamlarının bir listesi[960] mevcuttur.

Le Moniteur'ün haberine göre isyan, doğrudan Fransa ile ilişkilendirilebilecek bir durum değildi. Bilakis, öldürülen devlet ricalinin ekserisinin Fransız karşıtı politikalarıyla tanınması, İngiliz ya da Rus etkisinde olması Fransız kamuoyunda isyanın neticesinin hayırla sonuçlandığı kanaatini uyandırmıştı. Örneğin haberin devamında "*ulema ve yeniçeriler yeni padişaha Fransızlar ile ittifakı sadakatle sürdürme kanaatinde olduklarını bildirdiler. İmparator Napoléon'un düşmanlarıyla bizim düşmanlarımız aynı kişilerdir, ilhak edilen vilayetlerimizi geri almak için savaş istiyoruz diyorlar"* ifadeleriyle aslında isyanın Divan'ı, Fransa'nın düşmanlarından temizleyen bir devrim niteliği taşıdığı algısı oluşturulmaktaydı.

Le Moniteur'ün haberinin yukarıdaki pasajının gerçeklerle kısmen bağdaşmadığını kabul etmek gerekir. Napoléon'un kamuoyu algısını manipüle etmek gibi bir huyu olduğu da göz önüne alındığında, haberin imparatorun hoşuna gidebileceği gibi yapıldığına şüphe yoktur. Nitekim Napoléon, İstanbul'daki isyanın haberini aldığında Varşova gazetelerinde yayınlatılması için metin taslağını bizzat

[960] Gazetede yazan bu isimler şunlardır: İbrahim (Nesim) Efendi, sadaret kethüdası, III. Selim'in favori ismi, Nizam-ı Cedid'in baş aktörlerinden olduğu, Rumeli'deki asileri koruduğu, Pasvandoğlu ve Deli Kadri'nin arkadaşı olduğu, Sırpları kayırdığı, evinde bir Sırp vekilin bulunduğu, gizliden Rus dostu olduğu gereçkesiyle halkın gazabına uğramıştı; Bahriye Nazırı Hacı İbrahim Efendi, en büyük Nizam-ı Cedid ve Rus tarafgirlerinden olması sebebiyle; eski Reisülküttaplardan ve eski İngiltere elçisi (ilk İngiltere elçisi Yusuf Agâh Efendi'nin sırkatipliğini yapmaktaydı, Fransız gazetesi kendisini İngiltere elçisi olarak yazmıştır) İngiliz Mahmud Raif Efendi, Rus ve İngiliz tarafdarı olması, Eflak ve Boğdan ile ilgili Rusya ile yapılan antlaşmaları hazırlaması sebebiyle; Divân-ı Hümâyûn Kâtibi Selim Efendi ve Rikab-ı hümayun reisülküttabı (Sâfi Ahmed Efendi. bkz Cevdet, C.8, s. 162-163) Nizam-ı Cedid tarafdarı olmaları sebebiyle; zimmetine para geçirdiği iddia edilen zengin bir gümrük memuru Hasaniko; Moralı Seyyid Ali Efendi, (sabık) tersane emini, Mısır seferi sırasında Fransa büyükelçisi idi (Fransız haber kaynakları Seyyid Ali Efendi'nin öldürüldüğünü yazsa da, kendisi bundan iki yıl sonra ölecektir. Lakin ismi asilerin talep ettiği isimler arasındaydı); İrad-ı Cedîd Defterdarı Ahmed Bey; Mabeynci Kör Ahmed Bey; III. Selim'in sırkatibi (Ahmed Efendi) bu son üçünün ne suçla öldürüldüğü bilinmiyor, Prens Moruzi'nin hamileriydiler; Bostancıbaşı (Şakir Bey) Boğazı ele geçirmek için görevi kötüye kullanma (muhabir burada 26 Mayıs'ta Şakir Bey'in gemisiyle Büyükdere'de asileri itaate zorladığı vakaya değinmiş olmalıdır); Valide Sultan Kethüdası Yusuf Ağa, büyük bir Fransız düşmanıydı, Mareşal Brune'ün İstanbul'dan ayrılmasının sebebinin o olduğu düşünülüyor; Şamlı Ragıp Efendi (Rikab-ı Hümayun Kethüdası) (Ragıp Efendi öldürülmemiştir, gazetede yazılan malumat yanlıştır); Halil Haseki (Macar Tabyası zabiti); Kapan naibi (Abdüllatif- Lütfullah Efendi); tüm bu ricalin kasalarında 50 milyona yakın para bulunduğu iddia edilmiştir.

kendisi hazırlar. Haber metni taslağında "*İstanbul'da bir devrim gerçekleşti. Sultan Selim ve Bâbıâli ricalinden on iki kişinin boğazları Yeniçeriler tarafından kesildi. Sultan Mustafa tahta geçti. Halkın bu ayaklanmasının nedeni, Sırpların ilerlemesinden ve Yeniçerilerin hükûmetin şikâyet ettiği enerji eksikliğinden kaynaklanmaktadır. Bakanları Sırplarla ve Ruslarla iyi geçinmekle suçladılar*."[961] ifadelerini kullanır ve haberin kesin ve resmî olduğunun altını özellikle çizer.

Napoléon'un emriyle yayımlanan yanlış haberlerin ilk örneği bu değildir. Örneğin 4 Nisan'da "*Türk ordusu Kırım'a, İran ordusu ise Gürcistan'a girdi*" ifadeleriyle güçlendirilmiş, *zafer yakındır* temalı haberin, imparatorluğundaki tüm mareşal ve valilere gönderilmesini emretmişti[962]. Üstelik Napoléon'un kamuoyu manipülasyonlarının tek aracı basın da değildi. İmparator aynı zamanda gri propaganda yoluyla kitleleri harekete geçirebileceğine inanmaktaydı[963]. Bu bahiste henüz Rus savaşı başlamadan evvel Türkleri kışkırtıp savaşı tez elden başlatmak için kullandığı propaganda metodu oldukça dikkat çekicidir. Napoléon'un Rus savaşının ortasında Poznań'daki karargâhından baş şansölyesi Cambacérès'e şu satırları yazar: "*en son çıkan iki Grand Armée raporlarını*[964] *Türkçe ve Arapçaya tercüme ettir ve bol sayıda basıp İstanbul'a gönder. Toplam 6000 kopya basılsın. Bir de 'Yaşlı bir Osmanlı'dan kardeşlerine' başlığıyla on sayfalık bir broşür hazırlat, bu meseleyle kendin ilgilen. Broşürde Ruslara karşı tepki, Rus politikası gibi konular ve Osmanlıların elde etmek istedikleri sonucun bir tasviri yapılsın. Türkçe ve Arapça*

---

[961] Napoléon'dan Le Marois'ya, *Correspondance de Napoléon Ier*, C. XV, no: 12819, 24 Haziran 1807, s. 369.

[962] Napoléon'dan Berthier'ye, *Correspondance de Napoléon Ier*, C. XV, no: 12286, 4 Nisan 1807, s. 20-21.

[963] Napoléon Bonaparte'ın askerî ve siyasî kariyeri boyunca propagandanın her türlüsünü retorikteki mahareti sayesinde başarıyla uygulayabildiği bir sır değildir. Bu bağlamda George Orwell'ın insan tabiatı hakkında derin ve isabetli tespitler ihtiva eden Hayvan Çifliği adlı alegorik ve aynı zamanda politik eserinde, hayvanların lideri olan domuzun adının Napoléon olması şaşırtıcı olmamalıdır. Domuz Napoléon "tebaasını" manipüle etmek, kararsız kalanları kendi lehinde karar almaya yönlendirmek ve kendisinin en iyi lider olduğunu kabul ettirmek gibi yönlemlerle çiftliğin lideri olur. Tebasını bazen korkutur, bazen ortak bir düşmana karşı birleştirir, yalan söyler, çoğu zaman sömürür. Güç Napoléon'un elindedir, dolayısıyla halkına sunduğu bilgi (düşmanın kim olduğu, suçu kimin işlediği, çiftlik halkı için neyin iyi neyin kötü olduğu bilgisi) muhakkak doğrudur. Bkz. George Orwell, *Hayvan Çiftliği,* çev. Halide Edip Adıvar, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1954.

[964] Bahsi geçen bu raporlar *Correspondance de Napoléon Ier'*de de yer alan 39 ve 40 numaralı *Bulletin de la Grand Armée*ler olmalıdır. Napoléon'un Cambacérès'e verdiği bu emir 11 Aralık 1806 tarihlidir. Bu tarihten önce çıkan son iki rapor 7 Aralık 1806 tarihli 39 numaralı ve 9 Aralık 1806 tarihli 40 numaralı rapordur. Bahsi geçen raporlar için sırasıyla bkz. *Correspondance de Napoléon Ier*, C. XIV, no: 11406, 7 Aralık 1806, s. 42-43 ve no: 11423, 9 Aralık 1806, s. 57.

olarak 10 bin tane basılsın… Bin tanesini Marsilya'ya gönder. Buradan Levant'a giden gemilere verilsin. İstanbul'daki elçiye de bin adet gönder… İş bittiğinde iyi yazılıp yazılmadığını anlamak ve bu konudaki düşüncelerini öğrenmek için (Paris'teki) *Türk büyükelçisine metni çaktırmadan göster.*"[965]

Yukarıda bahsi geçen raporlar dönemin Paris büyükelçisi Muhib Efendi ve Cambacérès[966] arasında geçen bir sohbete konu olmuş, Cambacérès tam da Napoléon'un istediği gibi Muhib Efendi'ye Türkçeye çevirttiği raporlardan birini vermek istemişti[967]. Muhib Efendi bu raporları Rusların uydurma savaş kayıtları olduğunu varsayarak İstanbul'a göndermiş, üstünde pek durmamıştı. Lakin Napoléon'un Cambacérès'den istediği ikinci broşür kendisine gösterildiğinde, Muhib Efendi sinirlenmiş ve bu broşürle ilgili Cambacérès'e bir protesto sunmuştu. "Müezzin-i Osmanîden Kendi Dindaşlarına Hitab Olan Nutku" başlığını taşıyan bu broşürün muhteviyatını Muhib Efendi'nin 4 Şubat 1807 tarihli kaimesinden öğrenmekteyiz[968]. Napoléon'un Cambacérès'e hazırlattığı bu propaganda metnini Asım Efendi nakletmektedir. Metne göre Fransa'nın Mısır'ı işgalinden sonra

---

[965] Napoléon'dan Cambacérès'e, *Correspondance de Napoléon Ier,* C. XIV, no: 11435, 11 Aralık 1806, s. 63-64.

[966] Muhtelif Türkçe eserde Muhib Efendi'nin diyaloğa girdiği kişinin İmparator vekili Prens Kanitzer olduğu yazmaktadır. Lakin imparatorluk vekilliği gibi yüksek bir makamda olan bu kişinin adına Napoléon'un onlarca ciltlik muhaberatı arasında rastlanamamıştır. Jean-Jacques-Régis de Cambacérès ise imparatorluk döneminin baş şansölyesi olduğu için (1804-1814) bu iki şahsın aynı kişi olduğuna inanıyoruz. Ayrıca Cambacérès'in bahsi geçen propaganda metnini hazırlatıp Vahid Efendi'ye bizzat gösterme vazifesi ve Muhib Efendi'nin de bu propaganda metnini Prens Kanitzer'den öğrenmesi, bu iki kişinin esasında aynı kişi olduğunu kanıtlayan etkenlerdendir. Asım Efendi ise, bu metnin Kieffer'e hazırlatıldığını yazmaktadır. Bkz. Mütercim Ahmed Âsım Efendi, Âsım Efendi Tarihi…, s. 618. Lakin Kieffer, imparatorluk vekili değildi. 1803 senesinde Halet Efendi'nin Paris misyonu ile sefire Paris'e kadar eşlik etmiş, akabinde Paris'te kalmıştı. 1806 senesi itibariyle *Grand Armée* bültenlerinin hazırlanması vazifesini üstlenmişti. Napoléon'un Cambacérès'den istediği *Grand Armée* bültenlerinin Türkçe tercümesini de muhtemelen Kieffer yapmıştı. Lakin hayalî "Müezzin Osman" karakterinin oluşturulmasında Kieffer'in rolünün ne olduğu belirsizdir.

[967] Faik Reşit Unat, *Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri* adlı eserinde bahsi geçen yazının bir risale olarak bastırılıp bastırılmadığını tesbit edemediğini belirtir. Bkz. Faik Reşit Unat, *Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri,* s. 191. Risalenin gerçekten de bastırılıp, Türk büyükelçiye gösterildiği Napoléon'un yukarıdaki muhaberatından anlaşılmaktadır.

[968] Faik Reşit Unat, *Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri*, s. 190-191.

Mısır'dan Fransa'ya kaçan bir Kıptî olan Müezzin Osman, dindaşlarını Rusya ile savaşa[969] ve Fransa ile ittifaka[970] davet etmektedir.

Bu sırada İstanbul'da Sébastiani yeni padişah IV. Mustafa tarafından akredite olmayı beklemekteydi. Sébastiani, kendi ifadesiyle "İslam kardinalleri" olan ulema tarafından yapılan kışkırtmalar neticesinde tahta çıkan IV. Mustafa'yı pek becerikli bulmuyor, "*seleflerindeki ışık Mustafa'da mevcut değil*" diyordu. Büyükelçi, Osmanlı hanedanının son üyesi olan Mahmud'un da epilepsi olması sebebiyle hanedanın sonunun geldiği fikrindeydi. Fakat kendisi için de endişeliydi. III. Selim'e olan muhabbeti yüzünden yeni hükûmetin kendisini dışlamasından çekiniyor, hatta sâkıt padişahın frankofil tabiatının IV. Mustafa dönemi Türk-Fransız münasebetlerine olumsuz yönde etki edeceğini düşünüyordu. Yeni Dîvan eskisinin dış politikasını sürdürecek mi, yeni padişahın karakteri nasıldır, Sébastiani'ye nasıl yaklaşacak? gibi endişeleri mevcuttu. IV. Mustafa'nın Sébastiani ile ilk teması ise büyükelçinin akreditasyonu vesilesiyle değil, III. Selim döneminde istenen ve Bosna'da konuşlanan Marmont topçularının geri gönderilmesiyle ilgili olacaktı[971].

IV. Mustafa selefinin dış politikasını kısmen devam ettirme kararı almış ve 14 Haziran'da Sébastiani'ye bir nota gönderterek Türk-Fransız ittifakının imzalanmasına niyetli olduklarını göstermek istemişti. Notaya göre Bâbıâli bu ittifakı güçlendirmek maksadıyla İngiltere ve Rusya'ya karşı yürütülen mevcut savaşı tüm gücüyle sürdüreceğinin altı çiziliyordu. Şayet bu iki güçle barış yapmak gerekirse de bunun Fransa ile birlikte yapılacağının taahhütü veriliyordu. Karşılık olarak Fransa'nın da tek başına Rusya ile bir barış antlaşması imzalamamasını, savaşan güçler arasında yapılacak antlaşmada Bâbıâli delegesinin de akdî taraf olarak kabul edilmesini istiyordu. Bâbıâli ayrıca Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğüne aykırı koşulların,

---

969 *… Moskov Devleti, Devlet-i 'Osmâniyye'nin tehdîmine ve nâmımızın ta'dîmine sa'y ü ihtimâm etmiş ve Âsitâne-i Sa'âdet'de Seray-ı Hümâyûn üzerine kendi bayrağını dikmeğe tasmîm-i niyyet eylemişiken, yâ dîndâşlar! İşbu tekâsül ü hayretde kalur iseniz, hâlimiz neye müncerr olur…* Bkz. Mütercim Ahmed Âsım Efendi, Âsım Efendi Tarihi…, s. 619.

970 *… Zîrâ Fransa Devleti bizim ile sâdıkāne kavî ittifâk üzere olduğunu ferâmûş etmeyüp ve zikr olunan ittifâk gerek ehl-i İslâm'a ve gerek Fransalu'ya ol mertebede hayırludur ki, her ne ki ehl-i İslâm'ın başına mutlu yâhûd ma'âzallah gayr-i mutlu gelür ise, Françe Devleti'ne dahi öylece olur. Andan başka Françe tarafından hiçbir korkumuz yokdur. Ve biz Françe Devleti'yle birlikde iken, düşmenimiz her kim ise ol düşmenden korkmazuz…* Bkz. Mütercim Ahmed Âsım Efendi, Âsım Efendi Tarihi…, s. 621-622.

971 Pierre Coquelle, "Sébastiani Ambassadeur à Constantinople 1806-1808 d'après des documents inédits", s. 595-596.

yani Küçük Kaynarca Antlaşması'nda yer alan ve Bâbıâli'nin hürriyetine kasıt taşıyan şartların kaldırılmasını ve Fransız Hükûmeti'nin gelecekte (Küçük Kaynarca ile) benzer koşulları dikkate almayacağına dair resmî taahhütünü istemişti. Notanın devamında, Vahid Efendi'nin tam yetkili temsilci olarak müzakerelere katılması için salahiyetli olduğu belirtilmişti[972]. Bu notayla Vahid Efendi'nin Danzig'de yaşadığı "tam yetki" sorununun çözümlenmesi amaçlanmıştı. Sébastiani de aynı gün Bâbıâli'ye verdiği bir nota ile Osmanlı Devleti'nin sunduğu ön şartları kabul ettiğini tasdik etmişti. Ayrıca Bâbıâli resmen istemedikçe Mora ve Dalmaçya'daki Fransız birliklerinin Osmanlı topraklarına girmeyeceğinin de taahhüdünde bulunmuştu[973]. Lakin tüm bu nota trafiğinin gerçekleştiği ve Fransa'nın Osmanlı toprak bütünlüğünü taahhüt altına aldığı 14 Haziran günü, Napoléon Ruslara karşı Friedland Muharebesi'nde galip gelerek, Osmanlı Devleti'ni Rusya ile paylaşmayı öngören Tilsit Antlaşması'nın yolunu açmıştı.

c. Tilsit Antlaşması ve Osmanlı Devleti'ndeki Akisleri

Friedland Muharebesi'nden sonra Çar'la barış müzakerelerine başlayan Napoléon'a tüm doğu politikasını değiştiren iki haber gelmişti. Bunlardan ilki Viyana'da bulunan temsilcisi Antoine-François Andréossy'dendi. Andréossy, Napoléon'a Avusturya'nın ittifaka sıcak bakmadığına dair çıkarımlarını içeren bir mektup göndermişti[974]. Napoléon kış aylarından itibaren Avusturya'nın mevcut savaş ve ittifaklar sistemi hakkında ne düşündüğünü bilmek istiyordu. Mart ayında Talleyrand'a şöyle yazmıştı: "*Avusturya Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü teminat altına alan bir antlaşma istiyorsa, tamam olur. Rusya'nın Türklerden toprak elde ettiği bir senaryoda kendisi de eşit pay almak istiyorsa, bu da yapılabilir*"[975].

---

[972] Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 214, fo. 149, (Fransızca tercümesi); C. 214, fo. 160, (Orijinal).
[973] Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 214, fo. 158.
[974] Napoléon'dan Talleyrand'a, *Correspondance de Napoléon Ier*, C. XV, no: 12813, 24 Haziran 1807, s. 367.
[975] Napoléon'dan Talleyrand'a, *Correspondance de Napoléon Ier*, C. XIV, no: 11918, 3 Mart 1807, s. 365.

Birkaç hafta sonra Avusturya'nın Türk toprakları ile ilgili bir proje teklif etmesi durumunda derhal kabul edilmesi yönünde Talleyrand'a talimat vermişti[976].

Aynı gün gelen diğer haber İstanbul'dandı. Napoléon, mektubu okuduktan sonra Çar'a dönüp "Bu, Türk İmparatorluğu'nun artık var olamayacağını söyleyen Tanrı'nın bir hükmüdür" diye haykırdığı nakledilmiştir[977]. Aynı gün gelen bu iki havadisle iki potansiyel müttefik bir anda saf dışı kalıyordu.

III. Selim'in artık karar alıcı pozisyonunda olmaması, Fransız politikasını Tuna'nın diğer yakasındaki destek noktasından mahrum etmişti. İstanbul'da yaşanan gelişmeler üzerine Napoléon Bâbıâli'yi artık tereddüt etmeden ve pişmanlık duymadan terk etmiş ve daha etkili bir ittifak planı yapmaya başlamıştı. Paris'in Osmanlı Devleti'ne sırt çevirmesinin nedenlerini Tilsit müzakerelerine katılan, Rus tarafıyla sıkı pazarlıklarda bulunan ve Napoléon'un Rus politikasında belirleyici isimlerden olan Anne Jean Marie René Savary şöyle nakletmektedir: "*Rahmetli padişah bizim dostumuz ve müttefikimiz olduğundan, halefinin Fransa'ya düşman olan hizipten yana olacağından şüpheleniliyordu. Yeni Sultan, Fransız tarafının bir ajanı olduğu suçuyla Prens Suzo'nun başını kestirdiği*[978] *için bu daha da olası görünüyordu*[979]*... Bütün bu gelişmelerin ışığında ne yaparsak yapalım, İstanbul'da artık kalıcı olarak var olamayacağımız sonucuna vardık. Ruslar, Türk başkentinde büyük bir nüfuza sahiptiler. Karadeniz kıyılarının büyük bir kısmına ve nehirlerin döküldüğü yerlere de sahip olduklarından, güçleri herhangi bir dengeyi kabul etmeyecek kadar sağlam bir şekilde kurulmuştu. Yunanlılar ise, kendilerini uzun zamandır ezen boyunduruktan kurtulacakları anı sabırsızlıkla bekliyorlardı. Türk Hükûmeti'nin mekanizması bozulmuştu ve kendisini kurtaracak kaldıracı sabitleyecek hiçbir dayanak noktası sunmuyordu. Anlaşabileceğimiz yegâne hükümdarı kesin olarak kaybetmiştik.*

[976] Napoléon'dan Talleyrand'a, *Correspondance de Napoléon Ier*, C. XIV, no: 12181, 26 Mart 1807, s. 545.
[977] Albert Vandal, *Napoléon et Alexandre Ier, l'Alliance Russe sous le Premier Empire*, C. 1, Paris 1891, s. 73.
[978] Tilsit'ten sonra Türk-İngiliz yakınlaşması için İstanbul'a gelen Sör Arthur Paget'in Bâbıâli temasları Fransız Büyükelçiliği'nden gizli tutulmaya çalışılmıştı. Bu diplomatik temasları Fransızlara sızdıran kişi Suzo'ydu. Suzo'nun başı bu sebeple kesilmişti. Bkz. Paul Gaffarel, *Campagnes du Premier Empire Succès et Revers (1809-1812)*, Paris 1890, s. 37-38.
[979] Anne Jean Marie René Savary, *Mémoires du Duc de Rovigo (M. Savary,) écrits de sa main pour servir à l'histoire de l'empereur Napoléon*, C. 2 (1 ve 2. kısımlar), s. 80.

Avrupa'da Türkler bir ulus olarak görülmüyordu. Türkleri, Asya'ya geri sürülmesi gereken büyük bir kabile olarak görme âdeti vardı. Bunu da onlardan daha üstün bir ulus olan Yunanlılar, büyük bir gücün de yardımıyla yapacaktı. Bu nedenle, Türklerden bağımsız olarak Rusya ile bir anlaşmaya varmayı tercih ettik ve (Osmanlı Devleti'ni) *terk etmek için Sultan'ın ölümünden yararlandık. Kendi çıkarlarımız için doğruyu mu, yanlışı mı yaptığımıza karar vermek istemiyorum ama itiraf etmeliyim ki kesinlikle inancımızı koruyamadık. Özellikle de Türkiye'yi savaşa biz sürüklemişken, inancımızı koruyamadık*[980].

Savary'nin hatıratının devamında naklettiği üzere Fransa'nın Osmanlı Devleti'ni terk etmesine neden olan bir başka düşünce daha vardı. Napoléon Rus savaşında ele geçirdiği bölgeleri elinde tutmak istiyordu. Bu motivasyona göre Osmanlı Devleti, Rusya'ya kaybettiği toprakları bizzat kendisi geri almadıkça, Rusya'dan bu toprakları Bâbıâli'ye geri vermesini istemek Fransa'ya avantajını kaybettirecekti. Yani Rusya ile yürüttüğü barış müzakerelerinde Fransa, sahip olduğu krediyi Osmanlı topraklarının iadesi yönünde değil, kendi kazanımlarını elde tutmak için kullanmak isteyecekti. Osmanlı Devleti'nin çıkarlarını Rusya'ya karşı savunmak demek, Rusya'yla savaşmaya devam etmek demekti. Dolayısıyla Fransa, hem Bâbıâli'yi hem de Rusya'yı aynı anda kazanamıyordu. Savary'nin aktardığına göre Bâbıâli'yi kaybetmemek için yapılacaklar konusunda Napoléon'a bir plan önerilmişti. Bu plana göre Fransız ordusu başladığı işi bitirecek ve Rus İmparatorluğu'nu ortadan kaldırmaya girişecekti[981]. Son derece külfetli ve maliyetli olan bu proje Napoléon'un aklına yatmamıştı. Zira imparator artık savaşın bitmesini istiyor ve ülkesinin çıkarlarını koruyacak bir güçle ittifak yapmayı düşünüyordu. Neticede Napoléon, barış görüşmeleri boyunca yakından tanıma fırsatı bulduğu I. Aleksandr ile ittifak kurabileceğini kanaatine varmış ve barış müzakerelerinin de bu bağlamda yürütülmesini istemişti.

Napoléon 24 Haziran'da Talleyrand'a bir talimat göndererek Rusların barış teklif ettiklerini ve Ruslarla yapılacak müzakerelerde Bâbıâli'nin de menfaatlerinin korunacağını Sébastiani'ye bildirmesini istemişti. Ayrıca Bâbıâli ile ortak hareket

[980] Anne Jean Marie René Savary, *Mémoires du Duc de Rovigo…,* s. 81.
[981] Anne Jean Marie René Savary, Mémoires du Duc de Rovigo…, s. 81-82.

edeceği konusunda Sébastiani'nin padişahı temin etmesini istiyordu. Fakat Çar'ın zaman kazanmak için mütareke ve müzakere yapmak istediği anlaşılırsa Napoléon Niemen'i geçecek ve yakındaki Sadrazam'ın ordusuyla buluşacaktı[982]. Görüldüğü gibi Napoléon hala Bâbıâli'yi yedekte tutuyor, Rusya'ya sunacağı teklifin Çar tarafından kabul edilmemesi ihtimaline karşı Osmanlı Devleti ile tam olarak bağları henüz koparmıyordu.

İki imparatorun bizzat yaptığı müzakereler neticesinde 9 Temmuz günü Fransa ve Rusya arasında Tilsit Antlaşması imzalandı. Fakat bu antlaşmanın niteliği yenen bir devlet ile yenilen bir devlet arasında imzalanan bir antlaşma olmaktan ziyade bir ittifak antlaşması mahiyetindeydi[983]. Napoléon, aynı gün antlaşmanın Bâbıâli'yi ilgilendiren maddeleriyle ilgili Sébastiani'ye haber verilmesi yönündeki talimatını Talleyrand'a iletti:

"*Guilleminot, Michelson'ın karargâhına gitmeli. Oradan sadrazama gidecek, yapılan sulh ve ittifak antlaşmasının Bâbıâli'yi ilgilendiren maddelerini sadrazama bildireceğiniz bir mektup taşıyacak. Sadrazam'a, General Michelson'un Eflak ve Boğdan'ı tahliye edeceğini ve bir Türk-Rus barış antlaşması imzalanana kadar Türk birliklerinin Eflak ve Boğdan'a girmemesi gerektiğini bildireceksiniz. Talimatlarımı Guilleminot'ya verecek ve ona Bâbıâli'yi ilgilendiren maddeleri ileteceksin. Sonra bu subay İstanbul'a gidecek. Senden Sébastiani'ye şifreli bir mektup taşıyacak. Büyükelçime bu mektupla Bâbıâli politikamın değişmek üzere olduğunu bildireceksin. Buna rağmen, kararsız olduğumu, Sultan Selim'in kaderinin yüreğime dokunduğunu ileteceksin. Fakat elçime ve askerlerime gösterilen kıt saygının hoşuma gitmediğini ve antlaşmanın yapılması için Bâbıâli'den birinin gönderilmesi gerektiğini yazacaksın. Eflak ve Boğdan'ın kimse tarafından işgal edilmemesi, Osmanlı birliklerinin Tuna hattında kalması, Karadeniz'deki dört Rus gemisinin Boğaz'dan geçişinin sağlanması gerektiğini bildireceksin. Bâbıâli, Paris'e tam yetkili bir elçi göndersin ve arabuluculuğumu açıkça kabul etsin. Topçularımın vazifelerinden alıkonulmasına ve büyükelçime yapılan saygısızlıklara şaşırdığımı açıkça belirteceksiniz. Sébastiani,*

[982] Napoléon'dan Talleyrand'a, *Correspondance de Napoléon Ier*, C. XV, no: 12813, 24 Haziran 1807, s. 366.
[983] Aziz Tekdemir, "Napolyon'un Moskova Seferi, 1812", *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, C. 15, S. 1 (Mart 2018), s. 93.

Sultan Mustafa'nın (cülusuyla ilgili) bana yazmamasına içerlediğimi bildirsin. İçerledim, çünkü Sultan'ın imparatorluğunu ben tek başıma koruyorum. Ben onları korumasaydım Türkler Rusya'ya direnmeyeceklerdi. Hâlâ Bâbıâli'nin dostuyum; ama Rusya'nın da dostu oldum. Bu nedenle, her zaman uzlaştırma yollarını aramak gerekir. Ayrıca Varşova'daki Türk elçiye (Vahid Efendi) *barışın yapıldığını ve Bâbıâli'nin de buna dâhil olduğunu bildirmek için bir not yazacaksınız. Yeni padişahın tahta çıkışından bu yana büyükelçime gösterilen saygısızlıktan ve topçularımın neredeyse utanç verici bir şekilde görevden alınmasından dolayı rahatsız olduğuma değinilsin. Sébastiani'ye İstanbul'daki tüm topçuları ve Fransızları Dalmaçya'ya geri göndermesini tavsiye ederim*."[984] Napoléon'un talimatı uyarınca Guilleminot, önce Sadrazam Çelebi Mustafa Paşa'ya gitmiş, Tilsit Antlaşması'nın ilgili maddelerini sadrazama iletmişti. Bir sonraki adım Sébastiani'yi bilgilendirmekti. Fakat 9 Temmuz'da gönderilmesi icap eden muhaberat 21 Ağustos'a kadar Sébastiani'nin eline geçmeyecekti.

Bu esnada Sébastiani Tilsit'te yaşananlardan habersizdi. Bir Fransız-Rus antlaşmasının imzalanması halinde, Bâbıâli'nin de kesin olarak söz sahibi olacağı yönündeki teminatlarını vermeye devam ediyordu. Fakat Temmuz sonunda ateşkesin, Ağustos başında da Tilsit Antlaşması'nın haberi İstanbul'a geldiğinde, Sébastiani kendini zor bir durumunun içinde buldu: "*İstanbul'da bulunduğum zaman diliminde bazen kendimi çok zor durumların içinde buldum. Fakat hiçbiri bundan daha fazla ıstırap vermemişti. Bâbıâli'yi aldatıyor gibi hissediyorum*…" diyordu[985].

Sébastiani, Tilsit Antlaşması'nın imzalandığını 9 Ağustos'ta Bâbıâli'ye çağrıldığında ve Sadrazam Çelebi Mustafa Paşa'ya iletilen mektup kendisine okunduğunda öğrenmişti. Bahsi geçen mektupta, şu üç koşulun padişah tarafından kabul edilmesi istenmekteydi:

---

[984] Napoléon'dan Talleyrand'a, *Correspondance de Napoléon Ier*, C. XV, no: 12886, 9 Temmuz 1807, s. 404-405.

[985] Pierre Coquelle, "Sébastiani Ambassadeur à Constantinople 1806-1808 d'après des documents inédits", s. 599.

1. Padişah ve Çar'ın orduları ve filoları arasındaki muharebeler karada ve denizde derhal sona erdirilecek; bununla ilgili tebligatlar akdî taraflar tarafından komutanlara iletilecekti.

2. Rus birlikleri Eflak- Boğdan'ı terk edecek fakat Bâbıâli ve Rusya arasında yapılacak barış antlaşması imzalanıp, taraflar arasında değiş-tokuş edilene kadar Osmanlı birliklerinin de Eflak- Boğdan'da bulunmalarına izin verilmeyecekti.

3. Rus Çarı, Bâbıâli ile yapılacak bir barış antlaşmasında Napoléon'un arabuluculuğunu kabul etmekteydi. Barış müzakerelerinin yapılabilmesi için iki ülkenin tam yetkili temsilcileri, akdî tarafların uygun göreceği bir yerde toplanacaktı[986].

Tüm bunların ne anlama geldiği büyükelçiye soruldu. Bununla beraber Sébastiani'ye, 1802 Paris Antlaşması, Napoléon'un III Selim'e yazdığı mektuplar, Brune'ün ve kendisinin notaları gösterildi. Bu mektup ve notalarda Fransa, Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü garanti etmekteydi. Sébastiani de en az Bâbıâli kadar şaşkındı. Tilsit Antlaşması'nın İstanbul'daki tesiri de büyük olmuştu. Bir anda bir Fransız karşıtı propaganda baş göstermiş, Fransız Büyükelçiliği iki defa saldırıya uğramış, Sébastiani bir saldırgan tarafından silahla tehdit edilmişti[987].

Sébastiani Bâbıâli'yi mütarekeye imza atması yönünde sıkıştırmakta gecikmedi. Her ne kadar bir meşverette tüm taleplerin reddedilmesi yönünde karar çıktıysa da, Sébastiani'nin meselenin Fransa ile savaşa gidebileceği yönündeki uyarılarıyla 4 Rus gemisinin Boğazlar'dan geçmesi dışındaki tüm talepler neticede onaylanmıştı. Kısa süre içinde bir iltihaki akit hazırlanıp imzalanarak Sébastiani'ye sunuldu ve aynı zamanda Sadrazama da mütarekenin şartlarının yerine getirilmesi için tam yetki ile talimat verildi. Ardından Galib Efendi mütarekenin imzalanacağı

[986] Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 215, fo. 45.
[987] Pierre Coquelle, "Sébastiani Ambassadeur à Constantinople 1806-1808 d'après des documents inédits", s. 599-601.

Slabozia'ya gönderildi ve 9 ay sürmesi ön görülen mütareke 25 Ağustos 1807'de imzalandı[988].

Sonraki haftalarda da Bâbıâli'nin Tilsit Antlaşması'na gösterdiği tepki devam etmiş ve bu durumu Paris'e nakleden Sébastiani'ye yeni Dışişleri Bakanı[989] Champagny'den bir muhaberat gelmişti. Muhaberat Champagny imzalı olsa da Napoléon tarafından dikte ettirildiği bilinmektedir: "*Tilsit Antlaşması, Bâbıâli'yi tüm arzularını yerine getirmediği için rahatsız etmiş olabilir. Kırım'ı geri almaktan ve imparatorluğunu eski sınırlarına getirmekten başka bir şeyle ilgilenmiyorlardı. Ancak, hükûmetinin henüz devrildiği bu zafiyet halinde, nasıl bu kadar büyük sonuçlar elde edebileceklerine inanacak kadar kör olabilirler? Kötü teşkilatlanmış, kendi paşalarını katleden, hiçbir askerî taktikten anlamayan, disiplinsiz ve tüm sefer boyunca 20.000 Rusla baş edemeyen Türk ordusunun kendi marifeti olamaz mı bu? Üstelik Tilsit Antlaşması, 10 bin kişiye indirilmiş bu orduyu* (Türk ordusu) *kaçınılmaz bir yıkımdan kurtarmadı mı? Eflak ve Boğdan'ı, buraları savunmaktan aciz haldeki Bâbıâli'ye geri vermiyor mu?* (Bu antlaşma) *on yıllık bir savaşta sadrazamın ve tüm Osmanlı kuvvetlerinin yapamadığını bir kalemde yapmadı mı? Fransa'nın başka taahhütleri var mıydı? Hangi antlaşmayla Fransa Bâbıâli'ye bağlandı?*[990] *İmparatora bir Türk elçisi gönderdiler ve bu elçi iki hafta boyunca hiçbir şeyi imzalamak istemedi. İmparator ve Padişah arasında diplomatik nitelik taşımayan bağ, iki ülke arasındaki ilişkileri de belirlemiştir. İmparator nezaket göstererek bu ülkenin çıkarlarına bağlı olduğunu gösterdi fakat bu taahhütler ancak şahsi olabilir. Selim tahttan indirildi. Yerine gelen padişah ise Fransa'nın dostu olduğuna dair herhangi bir davranış göstermedi. İlk on beş gün Bâbıâli'den davet almadın. İmparator'a da ne bir tebliğ geldi ne de bir elçi ona akredite edildi. Hiçbir mektup yazılmadı. Senin mektuplarından da, Selim'in Fransa ile olan bağlarının Mustafa ile benzer bir ilişki kurmayı engellediği anlaşılıyor… Bâbıâli'nin isteği üzerine gönderilen topçular görevlerinden*

[988] Süheyla Yenidünya, "Kaos ve Kriz Ortamında (1807-1808) Fransa'nın Babıâli Üzerindeki Etkisi", *History Studies International Journal of History*, C. 5, S. 1, s. 415.

[989] 12 senedir Dışişleri Bakanlığı yapan Talleyrand'ın, Napoléon'un politikalarını artık onaylamadığı için istifa ettiği söylenegelir. Talleyrand'ın yerine Jean-Baptiste de Nompère de Champagny gelir.

[990] Şüphesiz Napoléon 1802 Paris Antlaşması'na imza attığını unutmuştu. Paris Antlaşması'nın 5. maddesine göre " Fransa Cumhuriyeti ve Bâbıâli, mülklerinin bütünlüğünü karşılıklı olarak garanti ederler."

alındılar ve kötü muameleye maruz kaldılar. Tüm bunlar Bâbıâli'nin (Fransa'ya) *yaklaşımının değiştiğine dair bir kanıt değil mi? İmparator, bu kaprisli, tutarsız ve acımasız hükûmet için bir barış antlaşmasını reddedip, tüm sorumluluğunu tek başına aldığı bir savaşı sürdürmek zorunda mı? İmparator, artık ateşkesin onaylanmasını, Bâbıâli'nin Fransız arabuluculuğunu kabul ederek Paris'e bir elçisini göndermesini istiyor. Şayet böyle olursa ve Bâbıâli Fransa'ya güvenmeye devam etme kararı alırsa, İmparator onları yine destekleyecektir. Eflak ve Boğdan'a hâkim olmasını garanti edecektir. Fakat İngiltere ile barış yaparsa, Fransa'ya yüz çevirirse Bâbıâli'yi kaybedilmiş addedin. O zaman İmparator, Osmanlı topraklarının bölünmesi için sunulan projeyi reddetmeyecek. Yine de İmparator bu kaçınılmaz sonu hızlandırmak istemiyor. Bâbıâli kendisine sadık kaldığı sürece onu destekleyecektir*."[991]

Mütarekenin imzalanmasından ve yukarıdaki açık tehditten sonra Bâbıâli'de elini güçlendirdiğine inanan Sébastiani, Osmanlı-Rus antlaşmasının nerede imzalanacağı, Bâbıâli temsilcisinin kim olacağı gibi konuları gündeme getirmeye başlamıştı. Dahası Kabakçı İsyanı'nda büyükelçiliğin aranması, bazı devlet adamlarını büyükelçilik konutunda saklandığı yönünde suçlanması da, Sébastiani'nin Reisülküttap Halet Efendi'ye sıraladığı şikâyetleri arasında yer almaktaydı[992]. Sébastiani'nin defanstan saldırıya geçmesinin mantığı Napoléon'un Sébastiani'yi her zaman Bâbıâli'ye karşı yumuşak huylu bulması ve sert cevaplar vermediği için eleştirmesinden kaynaklanmaktaydı[993]. Napoléon özellikle geri gönderilen topçular konusu başta olmak üzere, Bâbıâli'nin şikâyetlerine sert cevaplar vermediği için Sébastiani'ye kızgın olduğunu Champagny'ye belirtmişti[994]. Dolayısıyla aniden beliren bu tavır değişikliği bir hükûmet politikası idi.

---

[991] Ignace de Testa, *a.g.e.,* C. II, s. 302-303.
[992] Süheyla Yenidünya, "Kaos ve Kriz Ortamında (1807-1808) Fransa'nın Babıâli Üzerindeki Etkisi", s. 416.
[993] Napoléon, Sébastiani'yi Bâbıâli'ye karşı yumuşak huylu bulmaktaydı. Sébastiani'nin 1806'da Türk-Rus savaşının başında Rus elçisinin hapse atılması için Bâbıâli'ye baskı yapmaması buna bir örnek olarak gösterilebilir. Napoléon bu konuda büyükelçiyi eleştirmişti. Sébastiani'nin bu eleştiriye cevabı için bkz. Sébastiani'den Dışişleri'ne, Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 213, fo. 250-251.
[994] Napoléon'dan Champagny'ye, *Correspondance de Napoléon Ier*, C. XVI, no: 12161, 16 Eylül 1807, s. 34,

Bu esnada Bâbıâli de Fransa'nın tavassutuyla imzalanan Slobozia Mütarekesi'nin koşullarının tam olarak uygulanmadığından dolayı Sébastiani'ye sitem etmekteydi. 28 Ekim 1807'de Bâbıâli'den Sébastiani'ye tevdi edilen bir notada Bâbıâli bu konudaki endişelerini dile getirmekteydi. Bâbıâli, mütareke şartlarını behemehâl yerine getirmek için adımlar atmış, birliklerini Tuna'nın gerisine geçmiş, Rus esirleri serbest bırakmıştı. Lakin Bozcaada önünde demirlemiş olan Rus amiral, mütarekenin şartlarının uygulanmasıyla ilgili emir almış olmasına rağmen esirleri serbest bırakmamaktaydı. Dolayısıyla söz konusu mütarekenin prensiplerine aykırı davranmaktaydı. Üstlelik Eflak ve Boğdan'daki kalelerin tahliyesi geciktiriliyordu. Rusya'nın İsmail'e sevk etmekte olduğu mühimmat hala Tuna kıyılarında bekletilmekteydi ve Rusların hala Memleketeyn'e yeni birlikler sevk ettiği haberleri Bâbıâli'nin kulağına gelmişti. Tüm bunlara ek olarak Rusya mütarekenin bir ya da iki maddesinin değiştirilmesi için bir komiser atamıştı. Bu durum *ad hoc* tam yetkili temsilciler tarafından müzakere edilen maddelerde düzenleme ve değişiklik yapma taahhüdüne aykırıydı. Bâbıâli böyle bir uygulamanın örneğinin daha evvel hiç görülmediğini ifade etmekteydi. Dolayısıyla buradan, Rusya'nın sadece Osmanlı Devleti ile imzaladığı mütareke koşullarına değil, aynı zamanda Fransa ile yaptığı Tilsit Antlaşması'na da riayet etmediği anlamı çıkmaktaydı. Rusya Osmanlı topraklarının tahliyesine ilişkin maddelerin tatbikinde tereddüt etmekteydi. Bâbıâli'nin, yalnızca mütareke koşullarını yerine getirmek için değil, aynı zamanda tam yetkili temsilcilerini barış görüşmeleri yapmak ve sonuçlandırmak üzere görevlendirdiği göz önüne alındığında, Rusya'nın sulh koşullarına riayet etmemesi, Bâbıâli'ye göre Fransa'nın tepkisini çekmeliydi. Zira Fransa arabulucu ülke konumundaydı[995].

d. Türk Topraklarının Paylaşılması Projesi

Napoléon ve I. Aleksandr arasında yürütülen Tilsit görüşmeleri, temelde Avrupa siyasetini alt üst eden ve bu özelliği ile müstakil bir çalışmanın konusu olmayı hak

[995] Bâbıâli'den Sébastiani'ye nota, Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 215, fo. 153, 28 Ekim 1807/25 Şaban 1222.

eden bir süreçtir. I. Aleksandr, kısa süre içinde kara Avrupası'nın hâkimi olan ve *Grand Armée*'siyle Rus sınırlarına dayanan Napoléon karşısında ağır bir hezimete uğramış, barışa mecbur kalmıştı. Fakat diğer yandan Napoléon da uzayan seferlerin mali külfeti yüzünden barış istemekteydi. Böylece nispeten denk şartlarla müzakere masasına oturan iki imparator, Avrupa'nın diğer ülkelerinin kaderlerini tayin etmeye başladılar. Daha önce de değinildiği gibi 9 Temmuz 1807'de imzalanan Tilsit Antlaşması, Fransa ile Rusya arasında barışı yeniden tesis etmiş ve ittifaklarını teyit etmişti. I. Aleksandr'ın ısrarı üzerine Fransa, Prusya topraklarının bir kısmını iade edecekti. Bununla birlikte, 12 Temmuz 1807'de Königsberg'de (bugün Kalilingrad) imzalanan başka bir muahedeye göre, iade Prusya'nın savaş tazminatını ödenmesinden sonra gerçekleşecekti. I. Aleksandr, Napoléon'un ele geçirdiği bölgeleri açıkça veya dolaylı olarak tanıdı. Ayrıca Fransa ve İngiltere arasında arabulucu olacaktı. Aynı şekilde, Napoléon da Rusya ile Osmanlı Devleti arasında barışın yeniden sağlanması için arabuluculuk üstlenecekti[996]. Şayet İngiltere, Rus tavassutunu reddederse, Rusya 1 Aralık 1807'de İngiltere'ye savaş ilan edecekti[997].

Antlaşmanın gizli ve ayrı maddelerinde işin rengi değişmekteydi. Tilsit Antlaşması'nın 8 numaralı gizli maddesi, Osmanlı Devleti'nin paylaşımı ile ilgiliydi. İki imparator Bâbıâli'nin üç ay içinde Fransız arabuluculuğunu kabul etmemesi halinde, Osmanlı Devleti'ne karşı ortak hareket etme konusunda anlaştılar. Müttefikler böyle bir askeri müdahale için belirli savaş araçlarını tanımladılar: Rumeli ve İstanbul dışında Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa'daki tüm eyaletleri "Türklerin boyunduruğundan kurtulacaktı."[998]

Tilsit Antlaşması'nın kayda geçmiş şartları bu şekildeydi. Lakin iki imparator arasındaki görüşmelerde kayda geçmemiş pek çok meselenin olduğu bilinmektedir. Bunlardan biri, uzun vadede büyük politik ve ekonomik etkilere sebep olan Kıta Ablukası'yla ilgiliydi. 21 Kasım 1806'da Napoléon, Britanya Adaları'nı abluka altına

---

[996] İngiltere ile ilgili madde 13, Osmanlı Devleti ile ilgili madde 23 numaralı maddelerdir. Bkz. Tilsit Antlaşması, Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE], TRA/18070010; Jules de Clerq, *Recueil des Traités de la France,* C. 2, Paris 1864, s. 210-212.

[997] Tilsit Antlaşması gizli maddeleri no. 4. Bkz. Jules de Clerq, *Recueil des Traités de la France,* C. 2, s. 214.

[998] Serge Tatistceff, *Alexandre Ier et Napoléon d'apres leur correspondance inédite 1801-1812*, Paris 1891, s. 180; Jules de Clerq, *Recueil des Traités de la France,* C. 2, s. 214.

aldığını ilan eden ve İngilizlerle her türlü ticareti yasaklayan Berlin Kararnamesi'ni yayınlamıştı[999]. Fransa tüm müttefiklerinin bu kararname şartlarına uymasını talep ediyordu. Napoléon'un planladığı Türk-İran-Fransız ittifaklar sisteminde dahi bu projenin etkileri gözlemlenmekteydi. Çalışmamızın daha önceki kısımlarında değinildiği gibi, Türk-Fransız ve İran-Fransız ittifaklarının maddeleri arasında İngiliz ticaretinin kısıtlanmasıyla ilgili ayrıntılar mevcuttu. Aynı şartlar Tilsit'te Rusya'ya da sunuldu. O tarihte henüz Rusya limanlarını kapamadığı için, Rusya'dan Avusturya ve Prusya üzerinden İngiltere'ye ulaşan ticaret ağı ancak Austerlitz muharebesinden sonra imzalanan Presburg Antlaşması ile Avusturya sahneden çekildiğinde bir miktar kesintiye uğramıştı. Rus-Fransız ittifakı ise İngiltere'nin ticarî ve siyasî çıkarlarına ağır bir darbe vurmuştu[1000]. Tilsit'ten sonra Rus tarafı ablukayı resmen kabul etmese de, Fransa ile imzaladığı ittifak antlaşması uyarınca İngiltere ile ilişkilerini kesmek zorunda kaldı. Bu eylem aynı zamanda Rus limanlarının İngiliz gemilerine kapatılması demekti ve bu da dolaylı olarak Kıta Ablukası'na katılım anlamına geliyordu. Müttefikler ayrıca Danimarka, İsveç ve Portekiz'deki limanları ablukaya almaya ve bu ülkelerin İngiltere'ye savaş ilan etmesini sağlamaya çalışacaklardı. 1807 senesinin sonunda Rusya, gerçekten de limanlarını İngiltere'ye kapatmıştı.

Rus-İngiliz ittifakının çökmesine ve yerine Rus-Fransız ittifakının doğmasına sebep olan bu olaylar zincirinin ilk halkası olan Napoléon-I. Aleksandr arasındaki ikili görüşmeler kayda alınmamışsa da İngiliz istihbaratı I. Aleksandr'ın yakın çevresinden anonim bir muhbir ile Tilsit görüşmelerinde iki imparatorun niyetlerini öğrenebilmişti[1001]. Haber büyük bir hızla yayılmış, dönemin İngiliz Dışişleri Bakanı George Canning'in 15 Ağustos 1807 tarihli muhaberatıyla, Bozcaada önlerinde Halet Efendi'yle barış müzakereleri yürütmek olan Arthur Paget'e iletilmişti[1002]. Paget, bu bilgiyi Türk tarafına aktarmışsa da, Bâbıâli'den bu konuyla ilgili bir akis almamıştı.

---

[999] Berlin Kararnamesi için bkz. *Correspondance de Napoléon Ier*, C. XIII, no: 11283, 21 Kasım 1806, s. 682-685.
[1000] René Bittard des Portes, "les Préliminaires de l'Entrevue d'Erfurt (1808)", *Revue d'Histoire Diplomatique publiée par les soins de la Société d'Histoire Diplomatique*, Yıl 1890, s. 95-96.
[1001] Thomas Munch-Petersen, "The Secret Intelligence from Tilsitt in 1807", *Napoleonica la Revue*, No. 18, Yıl 2013, s. 26-27.
[1002] Arthur Paget, *The Paget Papers Diplomatic and Other Correspondance*, C. II, Londra 1896, s. 323.

Tilsit görüşmelerinde kayda alınmamış bir diğer mesele de Osmanlı Devleti'nin paylaşımı ile ilgiliydi. Yukarıda bahsedilen 8 numaralı gizli madde dışında kayıtlara geçmiş herhangi bir resmî tutanak yoktur. Dolayısıyla Osmanlı Devleti'ni bölen bu antlaşma neticesinde müttefiklere hangi bölgelerin tahsis edildiğine dair yazılı bir resmî antlaşma metni elimizde mevcut değil. Tilsit'te imzalanan üç antlaşmanın yalnızca ikisi kamuyla paylaşılmıştı: Fransa-Rusya ve Fransa-Prusya antlaşmaları. Yukarıda zikredilen gizli maddeleri ihtiva eden antlaşma ise iki imparator arasında kalmıştı. Gizli antlaşma, akdedilen koşullar ortadan kalktığı için ileriki tarihlerde kamuya ve dolayısıyla tarihçilerin kullanımına açılmıştı[1003].

Ayrıca iki imparator arasında Türk topraklarının bölünmesiyle ilgili şifahi bir antlaşma olduğuna dair şüphe yoktur. Zira Napoléon'un daha sonraki muhaberatında Tilsit görüşmelerinde bu bahsin iki imparator arasında konuşulduğuna dair izler mevcuttur. Örneğin 1 Kasım 1807 tarihli bir muhaberatında Napoléon, Osmanlı Devleti ile ilgili sorunların artık tamamen bitmesi gerektiğini ve bu konuda Rusya'nın tekliflerine açık olduğunu ifade etmekteydi[1004]. Savary'ye gönderdiği 7 Kasım 1807 tarihli bir başka muhaberatında Napoléon, Rusya'nın Eflak ve Boğdan'ı ilhak etmesi halinde Prusya'ya iade edeceği bazı yerleri elinde tutacağını belirtmişti. İmparator Osmanlı Devleti ile ilgili konularda Rusya ile yeni kurulan bağların gelişmesine katkı sağlayacak her türlü projede yer alacağını açıkça ifade etmekte ve "*dünya ikimiz için yeterince büyük*" yazmaktaydı. Muhaberatının devamında Napoléon yine "Rusya'nın Türk İmparatorluğu ile ilgili tasarıları konusunda… bağımızı kuvvetlendirecek her türlü eyleme onay verdiğini" ifade etmekteydi[1005].

Napoléon ve I. Aleksandr'ın Osmanlı Devleti'nin paylaşımı yönünde uzun uzadıya yaptıkları müzakerelerin asıl tanığı Claude François Méneval'di. Méneval, Napoléon'un uzun yıllardır kâtipliğini yaptığından imparatorun sadık bir sırdaşı konumundaydı. Rus seferi boyunca da Napoléon'un yanındaydı. İki imparatorun

[1003] Claude-François de Méneval, *Mémoires pour servir à l'histoire de Napoléon Ier depuis 1802 jusqu'à 1815*, C. 2, Paris 1894, Genişletilmiş baskı, s. 107.
[1004] Napoléon'dan Savary'ye, *Correspondance de Napoléon Ier*, C. XVI, no: 13318, 1 Kasım 1807, s. 133.
[1005] Napoléon'dan Savary'ye, *Correspondance de Napoléon Ier*, C. XVI, no: 13339, 7 Kasım 1807, s. 146.

Niemen Nehri üstündeki meşhur sal müzakerelerinde Napoléon'un yanında sadece Méneval bulunmaktaydı. Méneval, ikili arasındaki konuşmaları o an için kayda geçirmemiş olsa da, 1827 senesinde üç cilt halinde yayımladığı hatıratının ikinci cildinde Napoléon ve I. Aleksandr arasındaki konuşmaların ayrıntılarını aktarmaktadır. Méneval'in tanıklığına göre orduları büyük muharebelerden çıkan Napoléon ve I. Aleksandr, barış müzakereleri yürütülürken birbirleriyle oldukça yakın dostluk ilişkileri geliştirmişlerdi. İkili, kimi zaman çadırlarına kapanıp saatler boyunca kayda geçmeyen toplantılar tertip etmişti. Napoléon bu görüşmelerde bazen Méneval'den bir Osmanlı haritası getirmesini isterdi. Méneval'in aktardığına göre Napoléon ve I. Aleksandr bu haritaya eğilerek Avrupa'daki Türk topraklarının nasıl taksim edileceği ile ilgili uzun görüşmeler yaparlardı. Pek çok bölgenin taksimi konusunda mutabakata varan iki imparatorun anlaşamadığı tek bir yer vardı: İstanbul. Napoléon, İstanbul'un dünya imparatorluğunun merkezi[1006] olduğunu belirtmişti[1007]. Lakin I. Aleksandr ise Roma'nın mirasını İstanbul'da sürdürmeyi hayal etmekteydi. Dolayısıyla iki taraf da İstanbul'u diğerine kaptırmak istememekteydi. Bu yüzden İstanbul'un kimseye ait olmaması, burada bağımsız bir hükûmet kurulması hususunda mutabakata varılmıştı[1008].

Napoléon, bundan on yıl sonra Saint-Hélène'deki sürgünü esnasında Tilsit görüşmeleri ve bu görüşmelerde Osmanlı Devleti ile ilgili alınan kararlar hakkında şunları ifade etmişti: "*I. Aleksandr'ın Osmanlı Devleti'ni ele geçirme planı tüm düşüncelerinin temelini oluşturuyordu. Bu konuda birlikte birkaç görüşme yaptık. Teklifi bana sunduğunda ilk başta büyülendim çünkü bu 'barbarları' Avrupa'dan atmanın medeniyetimizin gelişmesi için faydalı olacağına inandım. Lakin bu durumdan doğacak sonuçları düşündüğümde Türk hâkimiyeti altında yaşayan çok*

[1006] Méneval'in Napoléon'dan alıntıladığı cümle tam olarak "*Constantinople, c'est l'empire du monde!*"'dur. Mot-a-mot tercümesiyle "İstanbul, dünyanın imparatorluğudur". Lakin Napoléon'un İstanbul'un tarih boyunca sahip olduğu jeostratejik avantajına atfen zikrettiği bu cümlenin anlam tercümesi tarafımızca "İstanbul, dünya imparatorluğunun merkezidir" şeklinde yapılmıştır.

[1007] Claude-François de Méneval, *Mémoires pour servir à l'histoire de Napoléon Ier depuis 1802 jusqu'à 1815*, C. 2, Paris 1894, Genişletilmiş baskı, s. 104-105.

[1008] İstanbul'da bağımsız bir hükûmet kurulması fikrinin Çar I. Aleksandr'a ait olduğu söylenmektedir. İleriki zamanlarda gerçekleşecek St. Petersburg büyükelçisi Caulaincourt ve Rus Dışişleri Bakanı Rumyantsev'in arasındaki görüşmelerde İstanbul konusunda bir mutabakata varılamayınca, Caulaincourt Çar'ın İstanbul'da bağımsız bir hükûmet kurma tasarısının değerlendirilmesini teklif etmişti. Bkz. Serge Tatistceff, *Alexandre Ier et Napoléon d'apres leur correspondance inédite 1801-1802*, s. 343.

sayıda Yunan'ın, Rusya'ya korkunç derecede bir üstünlük vereceğini idrak ettim ve bu projeyi reddettim. Çünkü Aleksandr özellikle İstanbul'u istiyordu. Buna izin veremezdim zira bu durum Avrupa'daki güç dengelerini alt üst ederdi. Gerçi bu projeyle Mısır'ı, Suriye'yi ve Adalar'ı ben alacaktım, ama yine de bunlar Rusya'nın kazanımlarına denk değildi. Bu Kuzey barbarları zaten oldukça güçlülerdi ve muhtemelen Avrupa'nın başına bela olurlardı… Çünkü Rusya'da bir asker her zaman asker kalır… Ayrıca zaten Ruslar fakirdir ve yeni bölgeleri zapt etmeye ihtiyaç duyarlar. Benden sonra ne kadar haklı ve öngörülü olduğumu göreceksiniz."[1009]

Napoléon'un Rusya'ya vermek istemediği bir diğer bölge Akdeniz'di. İmparator, Akdeniz'de nüfuz oluşturmak ve bölgede bir başka büyük gücün varlığına engel teşkil etmek maksadıyla Prusya topraklarından fedakârlık yapmaya hazırdı. Tilsit Antlaşması arifesindeki muhaberata bakıldığında Kotor ve Korfu'nun Fransa'ya verilmesi için ısrar ettiği ve Adriyatik'i bir Fransız gölüne çevirmek istediği açıkça görülmektedir[1010]. Tilsit Antlaşması'nın ertesi günü ise iki imparatorun Bâbıâli ve Dalmaçya ile ilgili emirlerinin bulunduğu bir ek karar yayınlanmıştı. Bu kararnamede Rus gemilerinin Korfu'dan çekilerek Karadeniz'e geri dönmesi yönünde her iki imparatorun onayı mevcuttu. Hatta çalışmamızın önceki kısımlarında değinildiği gibi bu gemilerin Karadeniz'e seyrederken Türk boğazlarından güvenle geçebilmesi için Sébastiani'nin Bâbıâli'yi ikna etmesi kararı da yine bu ek kararnamede mevcuttur[1011]. Kısacası Napoléon, I. Aleksandr'ı Akdeniz'den çıkması yönünde ikna etmiş ve bunu yukarıda zikredilen kararname ile meşrulaştırmıştı. Rusya bu durumda, Osmanlı Devleti ile 1798'deki ittifakı yoluyla kazandığı Doğu Akdeniz'deki kalelerden derhal çıkmak zorunda kalacak ve Yunanistan ile Karadağ'daki etkisini kaybedecekti.

e. Tilsit'ten Erfurt'a

Tilsit Antlaşması sonrasında Rusya'nın Paris büyükelçisi olarak Tolstoy[1012] gönderilmişti. Fransa'nın St. Petersburg büyükelçisi de Vahid Efendi ile Danzig'deki

[1009] *Correspondance de Napoléon Ier*, C. XXXII, 14 Şubat 1817, s. 323-324.
[1010] Napoléon'dan Napoli Kralı Joseph Napoléon'a, *Correspondance de Napoléon Ier*, C. XV, no: 12851, 4 Temmuz 1807, s. 386.
[1011] Napoléon ve I. Aleksandr'ın kararları, *Correspondance de Napoléon Ier*, C. XV, no: 12885, 9 Temmuz 1807, s. 402-403.
[1012] Pyotr Aleksandroviç Tolstoy, Rusya'nın Bâbıâli nezdinde ilk akredite büyükelçisi olan ve Osmanlı Devleti'ne sığınan İsveç kralı Demişbaş Şarl'ın (XII. Karl) Rusya'ya iadesini talep ettiği için

müzakerelerinden hatırlayacağımız Caulaincourt olmuştu. Napoléon'un bu iki isim ile görüşmeleri ve mektupları, imparatorun Tilsit ile değişen dış politikasını anlamak açısından oldukça önem taşımaktadır. Özellikle 1812 Rus seferine değin büyükelçi olarak St. Petersburg'da bulunması sebebiyle Caulaincourt'a gönderilen talimat, muhaberat ve mektuplar, Napoléon'un sadece Rus politikasına değil, aynı zamanda Osmanlı Devleti'ni de merkezine oturttuğu doğu politikasına ışık tutan önemli verileri içermektedir.

Slobozia Mütarekesi'ne göre Eflak ve Boğdan'ın mütarekeyi akdeden taraflarca boşaltılması şart koşulmuştu. Buna göre Rusya, birliklerini Tuna'nın gerisine çekmekle kalmayıp, aynı zamanda el koyduğu silahları ve gemileri de iade etmeliydi. Lakin Çar, bu yükümlülüğü hiçbir zaman ciddiye almamıştı. Bu koşulları uygulamak adına I. Aleksandr, bölge halkının Türkler tarafından zorbalığa uğradığı gerekçesiyle mütarekeyi onaylamayı reddetmişti. Akabinde geri çekilmeye başlamış olan ordusuna tekrar eski mevzilerine dönme ve Memleketeyn'den ayrılmama emri vermişti. Dahası Tilsit Antlaşması uyarınca tahliye edilmesine rağmen, Bükreş Eylül ayında tekrar Ruslar tarafından işgal edilmişti[1013]. Napoléon bu gelişmeleri Ekim ayı başlarında öğrendiğinde mütarekenin tatbikinden sorumlu subay olan Guilleminot'ya, tahliyeyi erteleme bahanelerinden mahrum bırakmak için Ruslara yaptırımda bulunulması emrini vermişti. Napoléon ayrıca Çar'a, Eflak ve Boğdan tahliye edildiği takdirde Prusya'nın iadesini edileceğinin hatırlatılmasını istedi[1014]. Lakin Rusya açıkça antlaşma ve mütareke şartlarına riayet etmemesine rağmen, Napoléon Çar'a bu konularda baskı yapamamaktaydı. Zira Çarla olan ittifakı, İngiltere'ye karşı elinde güçlü bir kozdu. Öncelikle Rus limanlarının İngiliz mallarına kapanması İngiltere ekonomisine ağır bir darbe vuracaktı. Dahası, Tilsit Antlaşması'na göre İngiltere ile barış yapılacaksa, bu barış Rus tavassutuyutla gerçekleşecekti. Şayet İngiltere Rus arabuluculuğuna yanaşmazsa, o zaman Rusya İngiltere ile 1 Aralık itibariyle savaşa

Yedikule'ye atılan Pyotr Andreyeviç Tolstoy'un torunudur. Fransız-Rus savaşında büyük fayda göstermiş bir general olan Tolstoy, Paris'te büyükelçilik vazifesini ifa ederken Napoléon'un çelişkili tavırlarını görmüş ve Çar'a herhangi bir Fransız işgaline hazırlıklı olunması yönünde ikazda bulunmuştu.

[1013] Napoléon'dan Savary'ye, *Correspondance de Napoléon Ier*, C. XVI, no: 13225, 6 Ekim 1807, s. 74.

[1014] Napoléon'dan Savary'ye, *Correspondance de Napoléon Ier*, C. XVI, no: 13225, 6 Ekim 1807, s. 74.

girecekti. Kısacası Napoléon Rusya'ya göbekten bağlı hale gelmişti. 13 Kasım 1807'de Caulaincourt'a verilen talimatnamede Napoléon, Rusya'nın Türk toprakları üstündeki hırslarını Fransa'nın faydasına kullanmanın elzem olduğunu şu sözlerle belirtmekteydi: "*Rusların bu kadim projesi Rusya'yı Fransa'ya bağlayan bir bağdır ve bu açıdan Rusların umutlarını kırmamaya özen gösterin*."[1015] Dolayısıyla Rusya'nın Osmanlı toprakları üstündeki emelleri her daim canlı tutulmalı ve bu emelleri gerçekleştirebilecek yegâne müttefikin Fransa olduğu illüzyonu korunmalıydı. Böylece Fransa, Rusya'ya bağımlı olduğu kadar, Rusya da Fransa'ya bağımlı kılınabilirdi. Esasında bu karmaşık politik düğümde Eflak ve Boğdan'ın tahliyesinin pek önemi yoktu. Zira bu bölgeler zaten uzun süredir Rus tesiri altındaydı ve demografik yapısı bir Rus idaresi ile ahenk kazanabilirdi. Napoléon'un, Fransa'nın çıkarlarına en az zarar verecek şekilde taviz vermesi gerekecekse, bu taviz şüphesiz Eflak ve Boğdan olacaktı.

Lakin zaman içerisinde Napoléon'un düşünceleri değişime uğradı. Savary'ye yazdığı mektupta "*Türk meselesine gelince, çok fazla olasılık içeren nazik bir konu… Ancak bu imparatorluk her geçen gün çöküşe gidiyor*" diyordu[1016]. Dolayısıyla imparatorun Eflak ve Boğdan'ın tahliyesi meselesinde nasıl ve kimden yana tavır alacağı henüz kesin değildi. Üstelik Rusya'nın, Eflak ve Boğdan'ı tamamıyla ilhak etmesi demek, kendi ülkesine komşu ve coğrafi uzantısı sayılan toprakları da idaresi altına alması demekti. Bu durumda Rusya, sadece Avrupa içine girmiyor aynı zamanda Fransa'nın Balkanlarla iletişimini de kesiyordu. Napoléon'un Niemen Nehri üstünde I. Aleksandr ile yaptığı meşhur gizli görüşmeler esnasında iki imparator Kuzey Akdeniz (Ege) havzasının, -Yunanistan, Epir, Arnavutluk ve hatta Bosna'nın- Fransız tâbiyetine girmesi yönünde fikir birliğine varmıştı. Lakin Memleketeyn'in Rusya tarafından ilhakı söz konusu olursa ve yukarıda zikredilen bölgelerle Fransa'nın karadan bağlantısı zorlaşacaktı. Rusya kendi sınırına yakın iki eyaleti derhal topraklarına katacakken, Fransa'ya ulaşımı ve iletişimi zor bölgeler kalacaktı. Üstelik

[1015] Albert Vandal, "Les Instructions données par Napoléon à M. de Caulaincourt après la Paix de Tilsitt", *Revue d'Histoire Diplomatique publiée par les soins de la Société d'Histoire Diplomatique*, Yıl 1890, s. 75.
[1016] Napoléon'dan Savary'ye, *Correspondance de Napoléon Ier*, C. XVI, no: 13253, 14 Ekim 1807, s. 89.

bu topraklar çetin coğrafi koşullara sahipti, fakirdi, erişimi zordu ve savaşçı bir millet tarafından korunmaktaydı. Bu bölgeleri almak için Türklerle savaşmak, aldıktan sonra buraları elde tutmak içinse daha çok savaşmak gerekecekti. Üstelik tüm bu mücadelenin başka etkileri de olacaktı. Napoléon'a göre Osmanlı Devleti, Eflak ve Boğdan olmadan da hayatta kalabilirdi. Lakin Balkanları da kaybederse Türk imparatorluğunun çöküşü kaçınılmaz olacaktı. Bu durumda parçalanan imparatorluğun kalıntılarını derhal Fransa ve Rusya arasında taksim etmek gerekecekti. Osmanlı Devleti yıkıldığı takdirde, hazırda bekleyen İngiltere aslan payını almak için derhal harekete geçecekti. Napoléon bu durumda Yunanistan, Adalar ve Mısır'ı, Malta ve Sicilya'da konuşlanmış İngiltere'ye kaptırabilirdi. O halde Osmanlı Devleti'nin kısmen bölünmesi projesinin uygulanması imkânsızdı. Bu sebepten dolayı imparatorluğun tümden bölünüp paylaşılması gerekmekteydi[1017].

Napoléon bu projesini Rus çarı I. Aleksandr'a iletebilmek için St. Petersburg'a atanan büyükelçisi Caulaincourt'a 12 Kasım 1807 tarihinde bir talimatname verdi. Talimatname, Napoléon'un Osmanlı Devleti ile ilgili tasavvurlarını açıkça ortaya koyan bilgiler muhteva etmekteydi. Dışişleri bakanı Champagny elinden çıkan bu talimata göre "Eflak ve Boğdan'ın hâlihazırdaki işgali, Rumyantsev'in[1018] Savary'ye yaptığı teklifler ve Rus ordusunun genel hareketleri hesaba katıldığında, Rusya'nın bu iki eyaletten çıkmak gibi bir niyetinin olmadığı gün gibi açıktır. Eflak ve Boğdan'ın Ruslar tarafından işgaline İmparator pek karşı değildir. Gün geçtikçe zayıflayan Osmanlı Devleti'ni, İmparatorun federatif sistemini pekiştiren birkaç Prusya eyaletine sahip olmak karşılığında kendi çıkarına göre feda edebilir"di[1019]. Rusların Eflak ve Boğdan'ı alması karşılığında Balkan topraklarının bir kısmının Fransa'ya bırakılmasının Napoléon için uygun olmadığı Caulaincourt'a bildirilmişti. Napoléon Prusya'dan payını istiyordu. Avrupa'daki Türk topraklarının iki imparator tarafından taksim edilmesinin, Osmanlı Devleti'nin çöküşüyle sonuçlanacağını bilen Napoléon,

[1017] Albert Vandal, "Les Instructions données par Napoléon à M. de Caulaincourt après la Paix de Tilsitt", *Revue d'Histoire Diplomatique publiée par les soins de la Société d'Histoire Diplomatique*, Yıl 1890, s. 60-61.
[1018] Nikolay Rumyantsev, dönemin Rus ticaret bakanıdır. Fakat yukarıda anılan talimatnamenin yazıldığı tarihten birkaç ay sonra dışişleri bakanlığına getirilecekti.
[1019] Albert Vandal, "Les Instructions données par Napoléon à M. de Caulaincourt après la Paix de Tilsitt", *Revue d'Histoire Diplomatique publiée par les soins de la Société d'Histoire Diplomatique*, Yıl 1890, s. 72.

"Osmanlı İmparatorluğu'nun bu düşüşü Petersburg kabinesi tarafından istenebilir. Bunun kaçınılmaz olduğunu biliyoruz; ancak bunu hızlandırmak iki imparatorluğun politikası değil, bu büyük enkazın taksimatını her iki imparator için daha avantajlı bir şekilde yapılabileceği ana kadar ertelemeliler." diyordu[1020]. Dolayısıyla Napoléon'un yeni arzusu Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünün mevcut haliyle kalması ve kaçınılmaz bölünme gerçekleşecekse bunun Rusya ve Fransa arasında ayrı bir müzakerede karara bağlanmasıydı. Ayrıca Osmanlı Devleti üzerine yapılacak olası bir ortak harekâta hazırlıklı olmak için Napoléon, Vistül Nehri'nin sol yakasını boşaltmaya yanaşmamaktaydı. Zira Çar, Dinyester ile Eflak ve Boğdan'ı da tahliye etmeyecekse, Napoléon da ordularını geri çekmeme ve silahsızlanmama hakkını mahfuz tutacaktı[1021].

Napoléon ve I. Aleksandr'ın Eflak ve Boğdan'ın Rusya tarafından ilhakı hususunda prensipte anlaşmasının akabinde yeni gündem Osmanlı Devleti'nin bu meseleye nasıl tepki vereceği olmuştu. Bu noktaya Caulaincourt'a verilen talimatnamede temas edilmiştir. Tilsit'te görüşülen konular üzerine iki imparator ayrı bir antlaşma yapacaktı. Bu esnada Bâbıâli'ye Eflak ve Boğdan'ın bütünlüğü garanti edilmeye devam edilecek, lakin Memleketeyn'in tahliyesinin neden gerçekleşmediğini soran Bâbıâli'ye yanıltıcı cevaplar verilecek ve bahaneler üretilecekti. Akabinde Paris'te Fransa'nın arabuluculuğuyla Osmanlı Devleti ve Rusya arasında bir antlaşma imzalanacak, böylece Osmanlı güçleri barış ortamında olduklarına inandırılacaktı. Böylece Napoléon ve Çar, Osmanlı Devleti'nin parçalanması ve taksimatı için yeni bir görüşme yapıp meseleyi karara bağlayana kadar, Bâbıâli'nin oyalanması gerekmekteydi.

Aralık 1807'de, I. Aleksandr'ın Eflak ve Boğdan'ın ilhakı karşılığında Fransa'nın Prusya topraklarını alması teklifine sıcak bakmadığı haberi Paris'e geldi[1022].

[1020] Albert Vandal, "Les Instructions données par Napoléon à M. de Caulaincourt après la Paix de Tilsitt", *Revue d'Histoire Diplomatique publiée par les soins de la Société d'Histoire Diplomatique*, Yıl 1890, s. 73-74.

[1021] Albert Vandal, "Les Instructions données par Napoléon à M. de Caulaincourt après la Paix de Tilsitt", *Revue d'Histoire Diplomatique publiée par les soins de la Société d'Histoire Diplomatique*, Yıl 1890, s. 74.

[1022] Albert Vandal, "Documents Relatifs au Partage de l'Orient, Négocié entre Napoléon et Alexandre Ier (Janvier-Juin 1808)", *Revue d'Histoire Diplomatique publiée par les soins de la Société d'Histoire Diplomatique*, Yıl 1890, s. 422.

Napoléon'un Çar'ı kaybetmemek için tek bir seçeneği kalmış gibi görünüyordu: Osmanlı Devleti'ni parçalamak. Hatta Mısır seferinde istediğini elde edemeyen Napoléon, doğuya duyduğu derin arzuyu bir kademe daha yukarı taşıdı ve gözünü Hindistan'a dikti. 1808 senesinin Şubat ayında Napoléon'un Çar I. Aleksandr'a gönderdiği bir mektup bunu kanıtlar niteliktedir. Napoléon mektubunda Çar'a Tuna üstündeki birliklerini hazır tutmasını tavsiye etmekte, kendisinin de Dalmaçya'daki birlikleri ile Boğaz'dan geçecekleri bir harekâta hazır olduğunu bildirmekteydi. Mektubun devamında 50.000 kişilik Fransız, Rus ve Avusturya askerlerinden müteşekkil bir ordu ile İstanbul'dan Hindistan'a yürüyeceklerini ve İngiltere'yi bu şekilde dize getireceklerini ifade etmekteydi[1023].

Yukarıda zikrettiğimiz mektubu Çar'a, Caulaincourt takdim etmişti. Caulaincourt'un Paris'e gönderdiği raporlardan Çar'ın yeni projeden memnuniyet duyduğu anlaşılmaktaydı. Çar'ın, Anadolu üstünden Hindistan'a yürünmesi teklifiyle ilgili Caulaincourt'a verdiği cevap "İmparator Napoléon'un önerdiği her şey bize uyuyor. Hindistan'a sahip olmak isterse onu destekleriz… İmparator Napoléon, Türkleri Asya'dan da kovalamak istiyor mu?" şeklindeydi[1024] . Mart başında Çar, Caulaincourt'u tekrar çağırmış ve Tilsit görüşmelerine atıfta bulunarak "İmparator Türk İmparatorluğunu yok etmek istemediği için o gün ittifakımızı sağlamlaştırmak adına Eflak ve Boğdan'dan fazlasını istemedim. Lakin fikirler değişir, İmparator'a uygun gelen bana da uygun gelir." demişti[1025]. Çar ve Caulaincourt arasındaki görüşmenin devamında ikili hangi noktalardan Osmanlı topraklarına çıkartma yapılabileceği üstünde konuşmuşlardı. Çar'ın Tuna birlikleri ile İstanbul'a gireceği

[1023] Napoléon'dan I. Aleksandr'a, *Correspondance de Napoléon Ier*, C. XVI, Numarasız, 2 Şubat 1808, s. 489.
[1024] Albert Vandal, "Documents Relatifs au Partage de l'Orient, Négocié entre Napoléon et Alexandre Ier (Janvier-Juin 1808)", *Revue d'Histoire Diplomatique publiée par les soins de la Société d'Histoire Diplomatique*, Yıl 1890, s. 435.
[1025] Albert Vandal, "Documents Relatifs au Partage de l'Orient, Négocié entre Napoléon et Alexandre Ier (Janvier-Juin 1808)", *Revue d'Histoire Diplomatique publiée par les soins de la Société d'Histoire Diplomatique*, Yıl 1890, s. 438.

yönündeki beyanı üzerine Caulaincourt, Esterâbâd'a[1026] da bir birlik gönderilmesi ve Trabzon'dan da çıkarma yapılmasını tavsiye etmişti[1027].

Ertesi gün Caulaincourt ve dışişleri bakanlığına getirilen Rumyantsev bir başka görüşme yapmış bu görüşmede Bakan, "*Fransa her zaman Mısır'ı, Rusya da her zaman İstanbul'u istedi… Hindistan Seferi tam size göre. Bizim için Tilsit'te kararlaştırılandan daha fazlasını yapın çünkü biz de o zaman kararlaştırılandan fazlasını yaparız. Sonrasında size memnuniyetle yardımcı olacağız*" demişti. Bu noktadan sonra Rus bakan ve Fransız büyükelçi, Osmanlı topraklarının hangisinin kime pay edileceği ile ilgili tartışmalara devam etmiş, bu tartışmanın da odak noktasını İstanbul'un ve boğazların kim tarafından alınacağı teşkil etmişti. Olası bir bölünme senaryosunda Osmanlı'nın Avrupa'daki topraklarının adilane bir şekilde taksim edilmemesi ihtimali üzerinde durulmuştu. Büyükelçiye göre Osmanlı'nın Hıristiyan tebaasının yaşadığı bölgeler Rusya'ya, Müslümanların yaşadığı coğrafya ise Fransa'ya kalacaktı. Fransa bu toprakları aldıktan sonra burada yaşayan Türk ve Müslümanlar Anadolu'ya göçecek ve böylece Fransa ciddi bir nüfus kaybına uğrayacaktı. Ayrıca Fransa kesinlikle Çanakkale Boğazı'na sahip olmalıydı. Bakan ise Rusya'nın Karadeniz'le olan coğrafi bağı sebebiyle Çanakkale ve İstanbul boğazlarını özellikle istemekteydi. Bakan sözlerini şöyle bitirmekteydi "*Siz İstanbul'a uzaksınız. Bizim kazanımlarımızı kıskanmanıza gerek yok çünkü sizin payınız da çok güzel… Üstelik sizin çıkarınız bizimkilerden fazla olacak çünkü Hindistan'ı ve Mısır'ı siz alacaksınız.*"[1028]

Görüldüğü üzere, Hindistan seferi fikrinin vücut bulması ile birlikte yeni paylaşım senaryoları ortaya atılmıştı. Şimdi artık her iki ülke de daha fazla toprak istiyor, diğerinin olası kazanımlarına itiraz ediyordu. Örneğin Fransa artık Balkanlar'da elde edeceği toprakların değerini Rusya'nın İstanbul'u almasıyla eşit

[1026] Bugün İran'ın kuzeydoğusunda bulunan ve Gürgân adıyla anılan şehir.
[1027] Albert Vandal, "Documents Relatifs au Partage de l'Orient, Négocié entre Napoléon et Alexandre Ier (Janvier-Juin 1808)", *Revue d'Histoire Diplomatique publiée par les soins de la Société d'Histoire Diplomatique*, Yıl 1890, s. 440.
[1028] Caulaincourt ve Rumyantsev'in Osmanlı Devleti topraklarının paylaşımına yönelik 2 Mart 1808 tarihindeki detaylı diyaloğu Caulaincourt'un 19 numaralı raporunda mevcuttur. Bkz. Albert Vandal, "Documents Relatifs au Partage de l'Orient, Négocié entre Napoléon et Alexandre Ier (Janvier-Juin 1808)", *Revue d'Histoire Diplomatique publiée par les soins de la Société d'Histoire Diplomatique*, Yıl 1890, s. 440-446.

görmüyordu. Zira İstanbul'u alan Karadeniz ve Akdeniz üzerinde söz sahibi oluyordu. Lakin Fransa Akdeniz'deki nüfuzunu arttırmak niyetinde olduğundan İstanbul'u Rusya'ya kaptırmak istemiyordu. Rusya ise İstanbul'a sahip olmayacaksa Hindistan seferine destek olmayacağını bildiriyordu. Fransa tarafı bunun üzerine Rusya'ya İstanbul yerine Trabzon'u öneriyordu. Rusya ise Fransa'nın zaten Mısır'a sahip olacağını, dolayısıyla Akdeniz'deki varlığını pekiştireceğini iddia ediyordu. Büyükelçi bu argümana Akdeniz'deki İngiliz varlığını hatırlatarak cevap veriyor, Mısır'ı almak için sadece Osmanlı Devleti'nin yıkılmasının yeterli olmayacağını, bir de İngilizlerle mücadele etmek gerekeceğini savunuyordu. Yani Fransa'nın istediği toprakları almak için sarf edeceği gayret, Rusya'nınki ile örtüşmüyor, ayrıca elde edilecek toprakların değerini de eşit görmüyordu. Nihayetinde Caulaincourt İstanbul'da ayrı bir hükûmet kurulması teklifini sunmuştu. Bu teklife de Rus tarafı itiraz etmişti. 9 Mart'ta taraflar net olarak taleplerini ve itirazlarını ortaya koymuş, bu detaylar Caulaincourt tarafından Paris'e gönderilmişti. Buna göre: Rusya, Eflak, Boğdan, Besarabya ve Bulgaristan'a sahip olmak istiyor, karşılığında Fransa'ya Arnavutluk, Bosna'nın bir kısmı, Mora, Kandiye'yi veriyordu. Ayrıca Avusturya da, Hırvatistan ve Bosna'nın bir kısmını alacaktı. Sırbistan bağımsız olacak ve Avusturya hanedanından bir prense veya Rusya'nın grandüşesi ile evlenen herhangi bir yabancı prense verilecekti. Büyük bölünme senaryosunda ise: Rusya; Eflak, Boğdan, Besarabya ve Bulgaristan'ın yanı sıra Bulgaristan'dan başlayan ve Trayanopoli'ye[1029] uzanan dağ silsilesiyle belirlenen bir sınıra sahip olacaktı. Meriç, bu hattın denize kadarki sınırını oluşturacaktı. Fransa ise Bosna, Arnavutluk, Mora, Kandiye, Kıbrıs, Rodos, Takımadalar, İzmir ve Levant'ta Suriye ile Mısır'ın limanlarına sahip olacaktı. Avusturya, Sırbistan'ı eyaleti olarak alacak, Fransa'nın Arnavutluk sınırını güçlendirmek için isteyebileceği kısımlar dışında Makedonya'ya sahip olacaktı. Dolayısıyla Üsküp'ten Orfani'ye Avusturya sınırının denizde biteceği bir hat çekilecekti. Hırvatistan ise Fransa'nın ya da Avusturya'nın olabilirdi. Bununla beraber bahsi geçen bu üç ülke, Hindistan'a ortak bir sefer düzenleyecekler fakat Rusya, Hindistan'dan toprak talebinde bulunmayacaktı.

[1029] Trayanopoli bugün Dedeağaç'ta kalan bir yerleşim birimi. Burada bahsedilen dağ zinciri Rodop Dağları'dır.

Bu düzenlemeye Fransa tarafı karşı çıktı. Fransa'nın Türk topraklarının paylaşımı ile ilgili sunduğu teklifler şöyleydi: İstanbul Rusya'nın olamazdı. Şayet Rusya ısrarla İstanbul'u istiyorsa o halde Çanakkale Boğazı Fransa'ya verilecekti. Avusturya'nın Makedonya'daki kaybı Hırvatistan ya da Bosna'dan telafi edilebilirdi. Lakin ilk iki teklifin de Rusya'ya uymaması durumunda, İstanbul'da bağımsız bir hükûmet kurulmalıydı. Bu durumda Rusya bunun tazminatını Trabzon'u alarak sağlayabilirdi. Ayrıca Fransa'nın Suriye ve Mısır seferlerinde Rusya destekte bulunmalıydı[1030].

Caulaincourt ve Rus tarafı arasındaki konuyla ilgili görüşmeler 1808 yazına kadar sürmüşse de Osmanlı topraklarının nasıl taksim edileceğiyle ilgili çıkmaza girilmişti. Napoléon da bu esnada Caulaincourt'dan gelen muhaberattan Rus tarafının taleplerini öğrenmiş ve bunları makul bulmamıştı. Nihayetinde 24 Haziran 1808'de Caulaincourt, Çar I. Aleksandr'a meselenin kendi boyunu aştığını ve artık Napoléon ile görüşmesi gerektiğini bildirdi[1031].

Neticede iki imparator, beş ay önce Niemen üstündeki toplantılarında kararlaştırdıklarını bir neticeye vardırmak ve Avrupa jeopolitiğinin çehresini bir kez daha değiştirmek üzere derhal bir toplantı tertip etmişti. Çar'ın Erfurt'a gitmek üzere yola çıktığını öğrenen Napoléon 27 Eylül'de bölgeye ulaşmıştı[1032]. Avusturya'nın Fransa Büyükelçisi Metternich de bir temsilci göndermişti. İmparator, Rus tarafının Osmanlı Devleti'nin bölünmesiyle ilgili baskın çıkmaya çalışacağını düşünmüş ve yakın zamanda İstanbul'dan dönmüş olan Sébastiani'ye danışarak, ondan bölünmenin avantajları ve dezavantajları ile ilgili fikir almıştı. Ayrıca D'Hauterive kontundan Osmanlı Devleti'nin nasıl bölünebileceğiyle ilgili bir çalışma yapmasını istemişti. D'Hauterive, konuyla ilgili 15 sayfalık bir bildiri kaleme aldı ve topografik çalışmalarla raporunu destekledi. Bildirisinin neticesinde Osmanlı Devleti'nin

---

[1030] Albert Vandal, "Documents Relatifs au Partage de l'Orient, Négocié entre Napoléon et Alexandre Ier (Janvier-Juin 1808)", *Revue d'Histoire Diplomatique publiée par les soins de la Société d'Histoire Diplomatique*, Yıl 1890, s. 456-457.

[1031] Albert Vandal, "Documents Relatifs au Partage de l'Orient, Négocié entre Napoléon et Alexandre Ier (Janvier-Juin 1808)", *Revue d'Histoire Diplomatique publiée par les soins de la Société d'Histoire Diplomatique*, Yıl 1890, s. 467, 470.

[1032] Çar, ancak 14 Eylül'de St. Petersburg'dan yola çıkacaktı. Müzakerelere katılmak için Caulaincourt da 11 Eylül'de Erfurt'a doğru yola çıkmıştı. Bkz. René Bittard Des Portes, "Les Préliminaires de L'Entrevue d'Erfurt (1808)", s. 139, 143.

parçalanmasının kaçınılmaz olduğu lakin bunun şu an için uygun olmadığı kanaatine varmıştı[1033]. Her iki diplomatından da Osmanlı Devleti'nin bölünmesi durumunda karşılaşılabilecek olumsuzlukları öğrenen Napoléon, Rusya'ya Eflak ve Boğdan'dan başka bir yer verilmemesi gerektiğine ikna olmuştu.

Harita 6: D'Hauterive'in Osmanlı topraklarının nasıl bölünebileceğine dair planı. Kırmızıyla "I" olarak belirtilmiş yerler Rusya'ya, "II" olarak belirtilmiş yerler Fransa ve Avusturya'ya ait olacaktı[1034].

Napoléon'un doğu hayallerinin bir kere daha sönmesinin tek sebebi şüphesiz iki diplomatın layihaları değildir. İmparator, 1807 senesinden itibaren bir yandan da İber Yarımadası'ndaki savaşla meşguldü. Hatırlanacağı üzere, Napoléon 1806'da Kıta Abluka'sını ilan ettiği zaman müttefiklerinden İngiliz gemilerine limanlarını kapatmalarını istemişti. Bu talebi Portekiz için de geçerliydi. Lakin Portekiz limanları

[1033] *Mémoire sur le partage projété de la Turquie européenne par le comte d'Hauterive,* Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE], Mémoires et Documents/Turquie, C. 33.
[1034] Trandafir G. Djuvara, *Cent Projets de Partage de la Turquie*, Paris 1914, s. 374-375.

kapatmayı ertelemekteydi. Hiddetlenen Napoléon, limanlarını İngiliz ticaretine kapatmadığı takdirde Portekiz'i ele geçireceğini söylemişti[1035]. Ekim ayına gelindiğinde Napoléon, Portekiz'in üç parçaya bölünmesini ön gören genelgeyi yayımladı[1036] ve General Junot'ya ordusuyla Portekiz'e girmesini emretti[1037]. 1808 Mayıs ayının başlarında İspanya kralı IV. Carlos tahttan indirildi ve yerine Napoléon'un kardeşi Joseph Bonaparte getirildi[1038]. Akabinde İspanya genelinde halk ayaklanmaları başladı. İngiltere de, Arthur Wellesley[1039] komutasındaki ordusu ile Portekiz yanında yer almaktaydı. İspanya'da işlerin kötüye gitmesi, Napoléon'un Osmanlı Devleti'ni bölme ve Türk toprakları üzerinden Hindistan'a yürüme teşebbüslerine bir süre ara vermesinin başlıca sebebi olarak görülmektedir.

Bu koşullar altında Erfurt'ta görüşen Napoléon ve I. Aleksandr, Osmanlı Devleti'nin bölünmesine yönelik tasarılarını uygulamamaya karar verdiler. Napoléon İspanya meselesiyle uğraşırken doğuda başka bir cephe açmanın getireceği külfeti ön görmüştü. Fakat İmpataror'u asıl şaşırtan Çar'ın da İstanbul'u ele geçirme emelleri üstünde diretmemiş olmasıydı. I. Aleksandr'ın yalnızca Eflak ve Boğdan'a razı gelmesinin sebebi tarihçi Driault'a göre Rusya'nın da Fransa'yı Akdeniz'de görmek istememesiydi. Şayet Caulaincourt ve Çar arasındaki görüşmelerde müzakere edildiği gibi bir taksimat yapılırsa, İstanbul dâhil Ege Denizi'nin doğusu Rusya'ya, batısı Fransa'ya kalacaktı. Bu durumda Rusya, Fransa ile hemhudut olacaktı. Bu senaryoda Çanakkale ve İstanbul Boğazları'nın Fransa tarafından tacizi söz konusu olabilirdi. Hatta belki Fransa, İstanbul'u Çar'dan almak için bir sefere dahi çıkabilirdi. Şüphesiz

---

[1035] Napoléon Talleyrand'dan Portekiz elçisini çağırıp, ona şöyle demesini ister: "*1 Eylül'e kadar Portekiz'in limanlarını İngiltere'ye kapatması gerektiğini bildirin… Aksi takdirde, Portekiz'e savaş ilan edeceğim ve Portekiz'in borcunun teminatı olarak da İngiliz mallarına el koyacağım… 20.000 Fransız, 1 Eylül'de İspanyol ordusuna katılmak ve Portekiz'i zapt etmek için Boyonne'a gidecek*." Bkz. Napoléon'dan Talleyrand'a, *Correspondance de Napoléon Ier*, C. XV, No. 12928, 19 Temmuz 1807, s. 433.

[1036] *Correspondance de Napoléon Ier*, C. XVI, No. 13287, 23 Ekim 1807, s. 111-112.

[1037] Napoléon'dan General Junot'ya, *Correspondance de Napoléon Ier*, C. XVI, No. 13314, 31 Ekim 1807, s. 128-130.

[1038] Napoléon, 5 Haziran 1808'de bir muhtırayla Joseph Bonaparte'ın İspanya kralı olduğunu halka beyan eder. Bkz. *Correspondance de Napoléon Ier*, C. XVII, No. 14066, 5 Haziran 1808, s. 317-318.

[1039] I. Wellington Dükü Arthur Wellesley'nin bu erken sayılabilecek askeri başarısı ileride de devam edecekti. Özellikle 1815 Waterloo Savaşı'nda, Napoléon'a karşı kesin bir İngiliz zaferi kazanılmasında ve I. Fransız İmparatorluğu'nun sona ermesinde büyük rol oynamıştı. 1828-1834 seneleri arasında iki defa İngiltere Başbakanı olarak görev yapmıştı. Bkz. Norman Gash, "Wellesley, Arthur", *Dictionary of National Biography*, Ed. H. C. G. Matthew-Brian Harrison, C. 58, s. 1-27.

Rusya, boğazlar ve İstanbul'da Fransızları görmektense giderek gücünü yitirmekte olan Türk Hükûmeti'ni yeğlerdi. Rusya'nın çıkarı İstanbul'a girmekti lakin aynı zamanda Fransa'nın da İstanbul'a girmesini engellemekti. Ayrıca Napoléon'un İber Yarımadası'ndaki meşguliyeti, Osmanlı'nın bölünmesi için yapacakları savaşlara mani teşkil etmekteydi. Zira Fransa askerî gücünü İspanya'ya kaydırmaktaydı[1040].

I. Alexandre'ın Osmanlı Devleti'nin toprakları üstündeki tasavvurlarının değişmesinnin bir diğer sebebi de Fransız eski Dışişleri Bakanı Talleyrand'ın da etkisi olmalıdır. Metternich'in beyanına göre Napoléon tarafından Erfurt'a çağırılan ve Dışişleri bakanı olmamasına rağmen Erfurt görüşmelerinde yer alması istenen Talleyrand, burada Çar'la görüşmüş, Napoléon ile yapacağı ittifakın uygunsuz kaçacağı yönünde I. Alexandr'ı uyarmıştı. Eski bakan Çar'a, Fransa'nın çıkarları ile Napoléon'un şahsi hırslarının artık birbirinden farklı olduğunu, Avrupa'yı imparatorun karanlık hırslarından kurtarabilecek tek ittifakın Avusturya-Rusya ittifakı olduğunu söylemişti [1041]. I. Aleksandr'a göre Talleyrand'ın uyarıları, Napoléon'un hırslarına karşı hükûmet içinde güçlü bir muhalefetin kendini gösterdiği anlamına gelmekteydi. Bu aynı zamanda İmparatorluğun heybetli yapısında çatlaklar olduğunun habercisiydi[1042].

Tüm bu gelişmeler ışığında artık birbirine duydukları güven azalan Napoléon ve I. Alexandre,12 Ekim 1808 tarihinde Erfurt İttifak Antlaşması'nın imzalanması için her iki ülkenin dışişleri bakanları olan Champagny ve Rumyantsev'i yetkilendirdi. 14 maddeden müteşekkil bu ittifak antlaşmasının 8, 9, 10 ve 11. maddeleri direkt olarak Osmanlı Devleti ile ilgiliydi. Bu esnada Alemdar Mustafa Paşa İstanbul'a yürümüş, Osmanlı tahtına II. Mahmud çıkmış, IV. Mustafa tahttan indirilmiş, III. Selim ise katledilmişti. Tüm bu gelişmeleri Türk Hükûmeti'nin istikrarsızlığı ve çöküşü telakki

---

[1040] Édouard Driault, *la Politique Orientale de Napoléon: Sébastiani et Gardane 1806-1808*, s. 348-349.

[1041] Metternich, oğlu tarafından yayınlanan hatıratında şöyle yazar: *Talleyrand, Erfurt'a geldiğinin ilk günü kendisini İmparator Aleksandr'a tanıttı ve ona "Efendim, siz burada ne arıyorsunuz? Avrupa'nın kurtuluşu sizin elinizde ve bunu ancak Napoléon'a karşı çıkarak başarabilirsiniz. Fransız halkı medenidir, hükümdarı ise değil. Rusya'da da hükümdar medeni, halkı değil. Bu nedenle Rus Çar'ı ancak Fransız halkının müttefiki olabilir."* Bu sözler Talleyrand tarafından Metternich'e Paris'te iletmişti. Bkz. Richard de Metternich, *Mémoires, Documents et Écrits Divers Laissès par le Prince de Metternich Chancelier du Cour et d'État*, C. II, Paris 1880, s. 248.

[1042] Serge Tatistceff, *Alexandre Ier et Napoléon d'apres leur correspondance inédite 1801-1802*, s. 455.

eden Fransa ve Rusya, İstanbul'da yaşananları Eflak ve Boğdan'ın ilhakı için geçerli sebepler olarak ele almıştı. Bu bağlamda hazırlanan 8. maddeye göre: "*yaşanan ihtilal ve idari değişikliklerden dolayı Bâbıâli, Eflak ve Boğdan ahalisinin can ve mal emiyetini sağlayamayacak duruma geldiğinden Rusya'nın Eflak ve Boğdan'ı ilhakı*" söz konusuydu[1043]. Rusya, 8. maddenin tatbikini gizlilik içinde yapmayı ve Bâbıâli ile bu konuda dostça müzakere edeceğini taahhüt etmekteydi[1044]. Napoléon'un ısrarı üzerine Rusya derhal Eflak ve Boğdan üzerine yürümemeyi kabul etti. Harekete geçmeden önce İngiltere ile barış yapılması gerekli görülmekteydi.

Antlaşmanın İngiltere barışını bağlayan hükümleri ise muhtelif koşullar içermekteydi. Örneğin antlaşmanın 5. maddesine göre İngiltere ile barış ancak Londra'nın Eflak ve Boğdan'ın Rusya'ya kalmasını kabul etmesi şartıyla mümkün olabilirdi[1045]. İngiltere ayrıca Fransa'nın İspanya'da kurduğu yeni düzeni de tanımalıydı[1046]. Bu şartların kabul edilip edilmeyeceğinden emin olmak isteyen Napoléon, Rusya'nın Eflak ve Boğdan ile ilgili niyetini Bâbıâli'ye açmadan önce Londra müzakerelerinin sonuçlanmasını beklemenin daha yerinde olacağını düşünmekteydi. Napoléon'a göre Türkler, Rusya'nın emellerini İngiltere ile barış yapılmadan önce öğrenirse, Fransa'dan yana umudu kesebilir ve İngiltere ile tedafüî bir ittifak yapabilirlerdi. Bu bağlamda İngiltere ile derhal barış görüşmelerini başlatmak amacıyla Napoléon ve I. Aleksandr müşterek bir mektup yazarak İngiltere Kralı III. George'a gönderdi. Mektupta, Avrupa'nın mevcut durumu hakkında müzakereler yürütmek için Erfurt'ta toplandıklarını belirten iki imparator, kralı genel bir barışa davet etmekteydi[1047].

Erfurt Antlaşması'nda karara bağlanan bir başka husus da her iki müttefikin Osmanlı Devleti'nin –Eflak ve Boğdan hariç- toprak bütünlüğünü korumayı taahhüt etmesiydi[1048]. Lakin Osmanlı Devleti, Eflak ve Boğdan'ın Rusya'ya bırakılmasını

[1043] Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE], TRA/18080016, 8. madde.
[1044] Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE], TRA/18080016, 9. madde.
[1045] Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE], TRA/18080016, 5. madde.
[1046] Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE], TRA/18080016, 6. madde.
[1047] Napoléon ve I. Aleksandr'dan İngiltere Kralı III. George'a, *Correspondance de Napoléon Ier*, C. XVII, No. 14373, 12 Ekim 1808, s. 638-639.
[1048] Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE], TRA/18080016, 11. madde.

reddettiği takdirde Rusya, Osmanlı Devleti'ne savaş ilân edebilecekti. Fransa bu savaşa katılmayacak, Bâbıâli ile ilişkilerini kesmeyecekti. Lakin Osmanlı Devleti ile üçüncü bir devletin (örneğin Avusturya) Rusya'ya savaş ilan etmesi halinde, Fransa Rusya ile ortak hareket edecek ve savaşa dâhil olacaktı[1049]. Antlaşmanın tasdikinden sonra Napoléon ve I. Aleksandr, bir sene sonra tekrar görüşüp durum değerlendirmesi yapmak üzere sözleşip, ülkelerine doğru yola çıktılar. Lakin bu iki imparator birbirlerini bir daha göremeyeceklerdi.

f. Fransa'nın Doğu Politikası Karşısında Osmanlı Devleti

Napoléon'un, Tilsit ve Erfurt antlaşmaları arasında Osmanlı Devleti'nin bölünmesiyle ilgili mütemadiyen karar değiştirdiği esnada, Sébastiani İstanbul'da mutlak bir izolasyon içindeydi. Merkezden bu konuyla ilgili aldığı muhaberatın sınırlı olması, Sébastiani'nin adım atmasına engel olmaktaydı. 1807 sonlarında Fransa'nın esas gündemi İspanya ve Portekiz meselesiydi. Dolayısıyla Sébastiani ve Bâbıâli, imparator için ikinci planda kalmaktaydı. Sébastiani'nin bu dönemdeki faaliyetleri Rusya'nın Slabozia Mütarekesi'nin maddelerini ihlal etmesi ekseninde gerçekleşmekteydi. Büyükelçi sıklıkla Reisülküttab tarafından çağırılıyor ve Fransa'dan Rusya konusunda yaptırım istiyordu. Sébastiani'nin kabullerinden birisi 10 Aralık 1807 tarihinde gerçekleşmişti. Reisülküttab, Eflak ve Boğdan'ın Rusya'ya bırakılması teklifiyle gelen bir arabulucuyu ve Bâbıâli'nin Fransa'dan kopup, Rusya'ya yaklaşması için gayret gösteren Arthur Paget'i reddettiklerini bildirmişti. Bâbıâli, Fransa ile yaptığı akde aynen uymaktaydı lakin halen Eflak ve Boğdan'daki Rus tehdidi bitmemişti. Bâbıâli artık Paris'teki müzakerelerin hızlanmasını ve mütarekenin koşulsuz uygulanması hususunda bir Fransız yaptırımı talep etmekteydi[1050].

Akabinde Champagny, Bâbıâli'yi teskin etmek maksadıyla Sadrazam Çelebi Mustafa Paşa'ya hitaben bir mektup kaleme almıştı. 22 Ocak 1808 tarihli bu mektupta

[1049] Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE], TRA/18080016, 10. madde.
[1050] Ignace de Testa, *a.g.e.*, C. II, s. 306-307.

Champagny Fransa ve Bâbıâli arasındaki dostça ilişkilerin daim olmasını dilemekte ve Fransa'nın Osmanlı Devleti aleyhine faaliyette bulunmadığını zira bu iki ülke çıkarlarının ortak olduğunu vurgulamaktaydı[1051].

Napoléon'un planları hiç bu istikamette değildi. Ocak 1808 ortalarında Napoléon'un aklında Prusya'yı zapt etmek karşılığında Eflak ve Boğdan'ı Rusya'ya bırakma düşüncesi doğmuş ve Bâbıâli'nin bu konuyla ilgili nabzını yoklamak istemişti. Bu bağlamda Champagny, Muhib Efendi'yle yaptığı bir görüşmede sefire, Rusya'nın Eflak ve Boğdan'ı tahliye etme ihtimalinin bulunmadığından bahsederek, Bâbıâli'nin buraları müdafaa etmek için bir niyeti olup olmadığını sormuştu. Rusya ile sürdürülen barış müzakerelerinde Fransa'nın arabuluculuğuna artık güven duymayan Muhib Efendi, İstanbul'u konuyla ilgili bilgilendirmişti. Sefir ayrıca Rusya'nın niyetinin sulhtan yana olmadığı yönünde İstanbul'u uyararak, tedbirin elden bırakılmaması gerektiğini iletmişti[1052].

Aynı zamanlarda Napoléon, Champagny'den Sébastiani'ye bir mektup yollamasını ve bu iki vilayetin Rusya'ya bırakılması konusunda padişahın ne düşündüğünü öğrenmesini istemişti[1053]. Champagny'den Sébastiani'ye 14 Ocak'ta giden bir mektup iki temel soru ihtiva etmekteydi. Buna göre Sébastiani, Bâbıâli'ye açıkça Eflak ve Boğdan'ı elinde tutmak için hangi savaş araçlarını kullanacağını ve olası bir Rus harekâtı halinde Fransa ile birlikte savaşıp savaşmayacağını soracaktı[1054].

Çalışmamızın önceki kısımlarında da değinildiği gibi Napoléon tam olarak bu tarihlerde I. Aleksandr'ın ordusu ile birleşip, İstanbul üzerinden Hindistan'a yürümeyi planlamaktaydı. Hatta St. Petersburg'daki büyükelçisi bu ortak harekâtın detayları ile ilgili Rumyantsev ve Çar ile görüşmeler yapmaktaydı. Dolayısıyla değil Eflak ve Boğdan'ı Rusya'ya karşı savunmak, Osmanlı Devleti'nin hiçbir toprağı için Ruslara karşı savaşmayı planlamamaktaydı. Bilakis, bu tarihlerde Osmanlı topraklarının müttefikler arasındaki taksimatının ayrıntıları kararlaştırılmaktaydı.

[1051] BOA/HAT, 1360-53560.
[1052] BOA/HAT, 1357-53222.
[1053] Napoléon'dan Champagny'ye, *Correspondance de Napoléon Ier*, C. XVI, No. 13446, 12 Ocak 1808, s. 243-244.
[1054] Champagny'den Sébastiani'ye, Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 216, fo. 25, 14 Ocak 1808.

Bu noktada Napoléon'un cevabını öğrenmek istediği ikinci sorunun niteliği önem arz etmekteydi: "Şayet İngilizler Korfu'ya çıkarma yaparsa, Bâbıâli, Ali Paşa'yı bu kaleyi ikmal etmeye zorlar mı ve 4-5 bin Fransız askerinin anakaradan geçişine izin verir miydi?"[1055] Napoléon, İngilizlerin 1808'in bahar aylarında Korfu'ya saldıracağını düşünmekteydi. Hatırlanacağı üzere Korfu, Tilsit Antlaşması ile Rusya tarafından Fransa'ya iade edilmişti. Bu tarihten önce dönemin Rus-İngiliz antlaşmaları uyarınca İngiltere'nin Korfu'ya saldırmaması öngörülmüşse de artık yeniden Fransa'ya bağlanan bu ada İngiliz tehdidi altındaydı. Bu nedenle Korfu Kalesi'nin müdafaasında Osmanlı paşalarının Fransa'nın lehinde hareket etmeleri oldukça hayatiydi. Lakin Napoléon'un muhaberatına bakıldığında, geçmişte Fransa ile siyasî bağlar kuran Tepedelenli Ali Paşa'nın 1807 sonları itibariyle bu bağları koparmak üzere olduğu ve dahası Napoléon'un, Paşa ve İngiltere arasında bir yakınlaşmadan endişelendiği görülmektedir.

Napoléon, Korfu'da bulunan Berthier'yi, Ali Paşa'nın kiminle münasebet kurduğunu, iç ve dış muhaberatının içeriğini öğrenmesi için görevlendirmişti[1056]. Ali Paşa'nın Fransa'ya karşı tutumunun değişmesinden dolayı bölgedeki hâkimiyetini yitirmekten endişe eden Napoléon, Paşa'nın kendi iradesiyle değilse de en azından Bâbıâli'nin emriyle Fransa lehine hareket etmesini dilemiş olmalıdır. Dolayısıyla Sébastiani'ye iletilen birinci soru, esasında ikinci sorunun taşıdığı kaygı ile yöneltilmişti. Napoléon halen padişahın, paşalar üstündeki nüfuzuna bel bağlamaktaydı. Bu koşullar altında Bâbıâli'den Eflak ve Boğdan'ın Ruslara bırakmasını talep etmek anlamsız olurdu. Bilakis, Rusya'nın Slobozia Mütarekesi'nin şartlarından biri olan Memleketeyn'in tahliyesi maddesine aykırı bir harekâtta bulunmasına karşılık Bâbıâli'nin safında savaşacağı izlenimi yaratmak, Napoléon'un çıkarları bağlamında daha anlaşılabilir bir politik manevra olacaktı. Dolayısıyla bu ilk soru birden fazla cevabı öğrenmek için yöneltilmişti. Napoléon öncelikle Eflak ve

[1055] Champagny'den Sébastiani'ye, Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 216, fo. 25, 14 Ocak 1808. Sébastiani Korfu'ya Fransız geçişi için Bâbıâli'yi özellikle sıkıştırmaktaydı. Bkz. BOA/HAT, 241-13510; 1360-53538; 1365-54040.

[1056] Napoléon'dan General Berthier'ye iletilmesi için Joseph Bonaparte'a verdiği talimat, *Correspondance de Napoléon Ier*, C. XVI, No. 13233, 9 Ekim 1807, s. 78-79. Napoléon'dan General Berthier'ye iletilmesi için Joseph Bonaparte'a verdiği talimat.

Boğdan'ın Bâbıâli nezdinde savaşmaya değip değmeyeceğini ölçmekteydi. Ardından Bâbıâli'nin halen Fransa ile ortak bir askerî harekâta girmeyi isteyip istemediği sınanmakta ve Fransa'nın hala Bâbıâli'den yana olduğu izlenimi yaratılmaktaydı. Son olarak da Osmanlı Devleti'nin "savaş araçları"nın niteliği ve niceliği hususunda bilgi edinmekti.

Sébastiani bu soruları Dîvan'a şöyle yöneltmektedir: "İmparator'um benden size şu soruyu sormamı istiyor. Şayet Rusya, Eflak ve Boğdan'ı tahliye etmeyi reddederse Bâbıâli bu konuda ne yapacaktır? Bâbıâli, buraları Rusya'ya bırakmamak için tekrar uzun ve zahmetli bir savaşa ve bu savaşın getirebileceği riske girmeye niyetli midir?"[1057] Sébastiani'ye "İslamiyet'in, kanının son damlasına kadar savaşmadan en küçük bir İslam toprağından dahi vazgeçmeyi yasakladığı" cevabı verilmişti. Osmanlı Devleti'nin Eflak ve Boğdan'ı savaşmaksızın teslim etmeyeceğini anlayan Sébastiani, durumu Paris'e "Bâbıâli'de alarm" koduyla bildirirken halifenin emriyle savaşacak Müslüman dünyasını karşısında almanın Fransa açısından feci sonuçları olabileceği yönünde görüşünü de belirtmişti. Tüm bu savaş ve keşmekeşten en çok Osmanlı sınırları içinde yaşayan Fransızların zarar göreceğini de raporuna eklemişti[1058]. 15 Şubat'ta Bâbıâli'den Sébastiani'ye iletilen bir notada ise o güne kadar Napoléon tarafından verilen vaatler ve dostluk nişanlarına aykırı şekilde gelişen "Fransa'nın mizacında meydana gelen değişikliğin" esas sebebi sorgulanmıştı[1059].

Sébastiani'nin bu kritik soruyu sorma biçimiyle, Champagny'den aldığı talimat arasında büyük farklar olduğu net bir şekilde görülebilmektedir. Sébastiani, Eflak ve Boğdan'ı ilgilendiren soruyu sorarken kullandığı cümleler, Bâbıâli'de endişe yaratmıştı. Hatta bu üslubu yüzünden Champagny'nin eleştiri oklarına maruz kalmıştı[1060]. Lakin Napoléon'dan IV. Mustafa'ya gelen bir mektup, Osmanlılara endişelenecek bir şey olmadığı yönünde garanti vermekteydi. Napoléon mektubunda Bâbıâli ve Rusya arasındaki barışı tesis edeceğine söz veriyor, karşılığında Bâbıâli'yi

---

[1057] BOA/HAT, 241-13510.
[1058] Pierre Coquelle, "Sébastiani Ambassadeur à Constantinople 1806-1808 d'après des documents inédits", s. 606-608.
[1059] Ignace de Testa, *a.g.e.*, C. II, s. 307.
[1060] "*14 Ocak tarihli muhaberatım görünüşe göre yeterince anlaşılmamış*." Champagny'den Sébastiani'ye, Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 216, fo. 186, 17 Mart 1808.

İngiltere ile savaşa davet ediyordu[1061]. 4 Mart 1808'de Sultan IV. Mustafa da, Napoléon'a bir mektup kaleme almıştı. Padişah, imparatora Tilsit Antlaşması'ndan sonra kendisine verilen tüm sözleri ve Türk topraklarının bütünlüğünün sağlanacağı yönündeki taahhütleri hatırlatmaktaydı[1062].

St. Petersburg'daki Fransız büyükelçisi Caulaincourt'un, Rus Dışişleri Bakanı Rumyantsev ile Osmanlı Devleti topraklarının taksimatı üzerine yürüttükleri fikir teatisi, şüphesiz artık İstanbul'un da malumuydu. Paris'teki Türk büyükelçi Muhib Efendi kanalıyla da bu kanaat pekişmekteydi. Sébastiani'nin 14 Mart 1808 tarihinde Paris'e gönderdiği bir rapor bunu kanıtlar niteliktedir. Sébastiani raporunda Muhib Efendi'nin aldığı malumatlar neticesinde Fransız desteğine güvenilmemesi gerektiği ile ilgili Bâbıâli'yi ikaz ettiği yazmaktaydı. Muhib Efendi'ye göre Napoléon artık geri dönülmez bir biçimde Rus siyasetinin kollarına düşmüştü ve şayet Ruslar talep ederse Osmanlı Devleti'ni feda etmekten çekinmezdi. Sébastiani, gün be gün azalmakta olan Fransız tesiriyle ilgili "Fransa, artık Osmanlı Devleti'ne ihanet eden sadakatsiz bir müttefik olarak görülüyor. Türkler artık Fransa'dan, Rusya'dan nefret ettiğinden daha çok nefret ediyor" yazmaktaydı[1063]. Bu esnada artık sağlığı gittikçe bozulan Sébastiani'nin, Dışişleri Bakalığı'na mütemadiyen ilettiği ülkesine dönme talebi karşılık bulmuştu. Büyükelçi vazifesini büyükelçilik baş sekreteri Latour-Maubourg'a[1064] devredip Paris'e dönmek için hazırlıklar yapmaya başlamıştı[1065].

Mayıs ayında[1066] Sultan IV. Mustafa bir kez daha Napoléon'a verdiği sözleri ve vaateri hatırlatma gereği duymuştu. Padişah mektubunda, Fransa İmparatoru'nun Osmanlı Devleti topraklarının bütünlüğünü ve Bâbıâli'nin bağımsızlığını emniyet

---

[1061] Pierre Coquelle, "Sébastiani Ambassadeur à Constantinople 1806-1808 d'après des documents inédits", s. 608. İlgili mektubun Sébastiani tarafından sadarete sunulması hakkında bkz. BOA/HAT, 1361-53572; 1365-54040.
[1062] Ignace de Testa, *a.g.e.,* C. II, s. 308.
[1063] Ignace de Testa, *a.g.e.,* C. II, s. 308.
[1064] Just Pons Florimond de Faÿ de Latour-Maubourg, Sébastiani gittiği andan itibaren maslahatgüzar (*chargé d'affaires*) olarak vazifelendirilmişti. Napoléon'un muhaberatında adı sıklıkla geçen General Marie-Victor-Nicolas de Fay Latour-Maubourg ile karıştırılmamalıdır.
[1065] Pierre Coquelle, "Sébastiani Ambassadeur à Constantinople 1806-1808 d'après des documents inédits", s. 610.
[1066] IV. Mustafa'nın Napoléon'a gönderdiği mektubun tarihi Fransız Dışişleri Bakanlığı tercüme bürosu tarafından "Nisan 1808" olarak atılmıştır. Mektubun altında "Rabiulevvel 1223'ün son günleri (Nisan 1808)" ibaresi mevcuttur. Lakin Rabiulevvel ayının sonları Mayıs 1808'in son günlerine tekabül etmektedir. Mektubun tercümesini Jaubert yapmış, muhtemelen sehven Nisan 1808 yazmıştır.

altına alan taahhütlerde bulunduğunu ve Rusya ile akdedilecek antlaşmanın Bâbıâli'nin de faydasına olacağı yönünde güvence verdiğini bir kez daha vurgulamaktaydı. Padişah sözlerine şöyle devam etmekteydi: "Majestelerine duyduğumuz samimi dostluk ve itimata binaen sulh müzakerelerinin bir an evvel sonuçlanması için, konferansların Paris'te yapılmasını biz de uygun bulduk. Dışişleri Bakanı'nızın Paris'teki tam yetkili temsilcimizle ve bizlerin de İstanbul'da büyükelçiniz Sébastiani ile yazışmalarımıza göre, işlerin ivedilikle ve müspet şekilde sonuçlanması gerektiğini düşünüyoruz. Mütareke müddeti sona erene kadar, düşmanlıkların yeniden başlamayacağına karar verildiğine göre Majestelerinin arabuluculuğunun asıl maksadı, mütareke müddetinin bitmesinden sonra da sulh müzakerelerinin uzamasını önlemek olmalıdır."[1067]

Mektup, Ağustos'ta Paris'e ulaştığında, IV. Mustafa artık Osmanlı tahtında olmayacaktı. 1808 Temmuz'unda Alemdar Mustafa Paşa'nın İstanbul'a yürümesiyle başlayan karışıklıklar neticesinde IV. Mustafa hal', III. Selim şehit edilmiş, II. Mahmud ise Osmanlı tahtına oturmuştu. 15 Kasım'da ise yeniçerilerin isyanı ile karışıklıklar doruğa ulaşmış ve Alemdar Mustafa Paşa'nın öldürülmesiyle sonuçlanmıştı [1068].

g. Türk-İngiliz Yakınlaşması ve Kal'a-yı Sultaniye Antlaşması

İstanbul'da yaşanan son gelişmeler Fransa'nın aleyhine seyretmekteydi. Reform taraftarlarının yenilgisi, dolaylı olarak Fransız hizbinin yenilgisi olarak nitelendirilmekteydi. Paris'teki barış müzakerelerinin nihayete ermemesi, Tilsit ve Erfurt görüşmelerinin mahiyeti hakkındaki söylentiler neticede Fransa'nın Bâbıâli'deki etkisinin giderek azalmasına sebep gösterilmekteydi. Şüphesiz tüm bunlar İngiliz nüfuzu için avantajdı.

Tilsit Anlaşması'nın imzalanmasından sonra Osmanlı topraklarının Fransa ve Rusya arasında pay edileceği istihbaratını alan İngiltere, kıtanın doğu sınırını müttefiklere kaptırmak niyetinde değildi. İngiltere bu kaygıyla derhal Bâbıâli ile

[1067] IV. Mustafa'dan Napoléon'a, Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 215, fo. 233-234, Rabiulevvel 1223.
[1068] Kemal Beydilli, "Alemdar Mustafa Paşa", *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi DİA*, C. 2, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 1989, s. 364-365.

diplomatik temas yolları aramaya başlamıştı. Lakin İngiliz filosunun İstanbul önlerine demirleyişi, Bâbıâli'nin hafızasında hala tazeydi. Sébastiani de Türklerin, barış müzakereleri için Bozcaada önlerine gelen Arthur Paget ile görüşmesini istememekteydi. Lakin Rusya ve Osmanlı Devleti arasında Paris'te yürütülen barış müzakerelerinin uzaması, İngiltere'nin Bâbıâli'deki etkisinin artmasına sebebiyet vermekteydi. Üstelik İngiltere ile barış yapıldığı takdirde boğazlardan geçecek İngiliz filolarının Karadeniz'de Osmanlı lehine varlık göstereceği kanaati oluşmuştu. Lakin hem Sébastiani'nin şiddetli itirazları, hem de Napoléon'un açık tehditleri[1069], İngiltere ile yapılacak barışın ertelenmesine neden olmuştu[1070]. Arthur Paget, İngiltere Dışişleri Bakanı George Canning'e konuyla ilgili yazarak Bâbıâli'nin, Sébastiani'nin etkisi altında olduğu için mantıklı düşünemediğini ifade etmiş, Reisülküttabın kendisine gönderdiği mektuplardan Sébastiani'nin dili ve üslubunun sezildiğini bildirmişti[1071].

Paget, 22 Ekim 1807'de Dışişleri'ne yazdığı bir mektupta Bâbıâli'yle yapılacak antlaşmanın şu an için mümkün olmadığını zira Türk tarafının iletişimi kestiğini belirterek Çanakkale Boğazı'ndan ayrılmıştı[1072]. Bu tarihten aylar sonra Paget'ın müzakere dosyası Viyana Elçisi Robert Adair'e verilmiş, Adair Bâbıâli ile antlaşma yapmaya memur edilmişti.

İngiltere Bâbıâli ile tekrar dostane ilişkiler yürütmek durumundaydı zira kıtada Napoléon tehdidine karşı koyabilecek son dayanak Osmanlı Devleti'ydi. Zira Prusya Fransızlara boyun eğmiş Rusya Fransa'nın müttefiki olmuştu. İspanya ve Portekiz zaten Napoléon'un baskısı altındaydı. Avusturya ise 1805'teki yenilgisinin yaralarını sarmakla meşguldü. Dolayısıyla Osmanlı Devleti'nin Avrupa'daki toprakları İngiltere açısından son derece stratejik hale gelmekteydi. İngiliz Parlamentosu'nda da Britanya birleşik filolarının İstanbul'a hareketi bir hata olarak nitelendirilmekte, tüm bunların

[1069] Napoléon, Champagny aracılığıyla: "*Fakat İngiltere ile barış yaparsa, Fransa'ya yüz çevirirse Bâbıâli'yi kaybedilmiş addedin. O zaman İmparator, Osmanlı topraklarının bölünmesi için sunulan projeyi reddetmeyecek.*" demekteydi. Bkz. Ignace de Testa, *a.g.e.*, C. II, s. 303.
[1070] Süheyla Yenidünya, "Kala-i Sultaniye Antlaşması'nın Gizli Görüşmeleri", *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 11, S. 1, Edirne 2009, s. 314-317.
[1071] Arthur Paget, *The Paget Papers…,* s. 309, 331.
[1072] Arthur Paget, *The Paget Papers*…, s. 373.

sadece Rusya'ya yaradığı savunulmakta, bu stratejik yanlışın sorumluları suçlanmaktaydı[1073].

Bâbıâli ile barış müzakereleri için görevlendirilen Adair, Çanakkale Boğazı girişindeki Kumburnu'na demirlemişti. Adair, 11 Ekim 1808'de Reisülküttap Said Galib Efendi'ye hitaben kaleme aldığı mektubuna, Avrupa'nın mevcut siyasî durumunu değerlendirerek başlamıştı. Adair daha sonra Napoléon'un Tilsit Antlaşması'ndan sonra Avrupa kamuoyuna yayılan tasarılarına dikkat çekmişti. Adair'e göre Napoléon'un korkunç projesini hayata geçirmesinin önünde iki engel vardı. İlki, Rusya ile Türk topraklarının taksimatı konusunda yaşanan anlaşmazlık, ikincisi de İspanya'daki gelişmelerdi. Dolayısıyla Bâbıâli, Napoléon'un Osmanlı Devleti'ni kayırdığı zannına asla kapılmamalıydı. Zira Napoléon başındaki bu badireleri atlatır atlatmaz, gözünü tekrar Osmanlı Devleti'nin geniş topraklarına dikecekti. İngiltere ise Bâbıâli'nin her zaman dostu olmuştu. Ancak 1807 senesinde vuku bulan talihsiz İstanbul kuşatması, İngiltere'yi Rusya'ya bağlayan bir ittifak angajmanı sebebiyle gerçekleşmişti. Dolayısıyla maziye sünger çekip, İngiltere ve Bâbıâli arasındaki samimi dostluğu bir antlaşma ile pekiştirmek gerekmekteydi. Üstelik bu sadece bir barış antlaşması olmayacaktı. Adair, Galib Efendi'ye aynı zamanda bir ekonomik reform programı da teklif etmekteydi. Osmanlı Devleti'nin zengin kaynaklarını en etkili biçimde değerlendirmek elzemdi. Zira Adair'in beyanına göre Osmanlı Devleti'nin gelirleri yabancı güçlerin insafına bırakılmıştı. Bâbıâli'nin siyasal istikrarına da katkıda bulunması planlanan ve çok ince hesaplanmış bir dizi reform paketi İngiltere tarafından titizlikle uygulanacaktı. Böylece Osmanlı Devleti'nin iç işlerinde yaşadığı sorunlar da çözüme ulaşacak, imparatorluğun tüm unsurları devlete itaat edeceklerdi[1074].

Adair'in mektubuna cevaben Galib Efendi, Arbuthnot'ın uygunsuz davranışları dışında, Bâbıâli ve İngiltere arasında şu ana kadar hiçbir düşmanlık yaşanmadığını onaylamış ve iki ülke arasındaki bağların yeniden tesis edilmesini istediğini ifade etmişti. Bu bağlamda Vahid Efendi'nin tam yetkiyle müzakere etmeye

---

[1073] *The Parliamentary Debates From The Year 1803 To The Present* Time, Londra 1812, s. 476.
[1074] Bahsi geçen mektup için bkz. Robert Adair, *The Negotiations for the Peace of the Dardanelles in 1808-9: With Dispatches and Official Documents*, C. I, Londra 1845, s. 36-44.

memur edildiğini bildirmişti[1075]. Bu noktadan itibaren Adair-Vahid Efendi görüşmeleri başlamıştı. Bu esnada Çanakkale açıklarında İngiliz gemilerinin seyrettiği istihbaratını alan Fransa'nın Mora Konsolosu, bu hususu Fransız dışişlerine iletmiş, Bâbıâli'nin İngiltere ile barış görüşmelerine başladığını bildirmişti[1076]. İlerleyen günlerde Fransa'nın Çanakkale Konsolosu da benzer bir ihbarda bulunmuşsa da, Türk yetkililer tarafından oyalandığı için bu durumu daha önce haber veremediğini bildirmişti[1077].

Bâbıâli'nin İngiltere ile görüşmeyi kabul ettiğinden haberdar olan, lakin görüşmelerin içeriği hakkında bir malumatı olmayan maslahatgüzar Latour-Maubourg, Bâbıâli'ye bir nota vererek müzakerelerin durumu ile ilgili bilgilendirilmeyi talep etmişti. Fransız maslahatgüzarın bu talebine Galib Efendi'den karşı nota ile sert bir cevap gelmişti. Son birkaç senedir Bâbıâli'nin dış işlerine sürekli müdahalede bulunan Fransa'ya bir uyarı niteliği taşıyan bu nota ile iki ülke arasındaki diplomatik ilişkilerin seyrinin dramatik bir şekilde değiştiği açıkça gözlemlenmektedir.

Galib Efendi notaya, 1806 sonları 1807 başlarında dört ülke arasındaki karışık siyasî durumu anlatan bir özetle başlamaktaydı. Buna göre Rusya ile savaşan Fransa'nın, Bâbıâli'yi yanına çekerek bir Türk-Rus savaşı başlattığını, o esnada Rusya ile müttefik olan İngiltere'yi de, Bâbıâli'ye karşı düşmanca eylemlerde bulunmaya mecbur bırakıldığını belirtmekteydi. İngilizlerin hemen sonra barış için Bâbıâli'ye başvurduğunu fakat Fransa ile olan dostluk bağlarından dolayı Bâbıâli'nin 8-10 aydır İngilizlerin tekliflerini reddettiğini bildirmekteydi. Galib Efendi, Türk-İngiliz barışının Fransa tarafından şiddetle engellenmeye çalışılmasının yegâne sebebi olarak, Fransa'nın İngiltere'ye duyduğu kini göstermekteydi. Fransa, hem Bâbıâli'nin İngiltere ile barış yapmasına engel olmakta, hem de Rusya ile bir yıldır yürütülen barış müzakerelerine taş koymaktaydı. Paris'teki Türk Büyükelçisi Muhib Efendi'nin konuyla ilgili tüm soruları cevapsız kalmakta ve büyükelçi, Dışişleri Bakanı

[1075] Robert Adair, *The Negotiations for the Peace of the Dardanelles…,* s. 45.
[1076] Fransa'nın Mora Konsolosu'ndan Dışişleri'ne, Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 217, fo. 65.
[1077] Fransa'nın Çanakkale Konsolosu'ndan Dışişleri'ne, Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 217, fo. 227.

Champagny tarafından mütemadiyen oyalanmaktaydı. Galib Efendi, Napoléon'un Bâbıâli'nin düşmanıyla bir de müttefik olduğunu hatırlatmaktaydı[1078].

Galib Efendi'nin bu çıkışına son derece şaşıran Latour-Maubourg, bir karşı nota ile açıktan tehdide başladı. Maslahagüzar notasında, Bâbıâli'nin en eski ve en sadık müttefiki olan Fransa ile başkentini kuşatan, boğazlarındaki kalelerine saldıran İngiltere'yi aynı kefeye koymasına şaşırdığını ifade etti. Latour-Maubourg'a göre Bâbıâli, çıkar yoldaşı olan Fransa ile bağını koparmayı göze alıyorsa ve dostluklarını İngiltere'ye feda etmeye hazırsa, Fransa da buna karşılık vermeye hazırdı[1079]. Fransa ve Osmanlı Devleti arasında kopuş başlamıştı. Latour-Maubourg, Reisülküttap ile yaptığı görüşmelerin ayrıntılarını Paris'e aktarırken, "*Türkler bize artık güvenmiyorlar*" demekteydi. Bu esnada Erfurt Antlaşması imzalanmış, Napoléon bir kez daha Türk politikasını değiştirmişti. Antlaşmaya göre Eflak ve Boğdan haricinde hiçbir Türk toprağı Rusya'ya bırakılmayacaktı. Fransız Dışişleri Bakanı Champagny derhal antlaşma maddelerinin uygulanması için çalışmalara başlamış, Latour-Maubourg'a gönderdiği bir talimatnamede Eflak ve Boğdan'ı Rusya'ya vermesi ve Tuna'nın iki ülke arasında sınır kabul edilmesi yönünde Bâbıâli'yi ikna etmesini istemişti. Champagny'ye göre bir türlü nihayete ermeyen Türk-Rus barış müzakereleri ancak Rus tarafı istediğini alınca sonuçlanabilirdi. Latour-Maubourg, gerekirse Rusya ile barış yapmanın tek yolunun bu olduğu konusunda diretecek, ancak bu fikrin Fransa'dan değil, Rusya'dan çıktığını belirtecekti[1080].

Bu sırada Paris'te bulunan Rus Dışişleri Bakanı Rumyantsev ve Türk Büyükelçi Muhib Efendi arasında bir görüşme gerçekleşmişti. Muhib Efendi'nin tercümanı tarafından Champagny'ye gizlice getirilen bu habere göre Rumyantsev, Muhib Efendi'ye Rusya'nın Osmanlı Devleti'nin düşmanı olmadığını, aksine barışın bir an evvel gerçekleşmesini arzuladığını belirtmişti. Bakan, Fransa'yı aradan çıkartarak İstanbul'a gizlice göndereceği Mareşal Prozovski vasıtasıyla doğrudan sadrazamla görüşmeyi planlamaktaydı. Rumyantsev, büyükelçiye şunu soruyordu:

[1078] Reisülküttap Galib Efendi'den Latour-Maubourg'a, Archives du Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères [AMEAE] La Courneuve, Correspondance politique, Turquie, C. 217, fo. 169-170. (verilen notanın Fransızca nüshası.)
[1079] BOA/HAT, 1360-53562.
[1080] Vernon John Puryear, *Napoleon and the Dardanelles,* s. 348-349.

Bâbıâli, Tuna'yı iki devlet arasında sınır olarak kabul eder miydi? Buna karşılık Rusya da, Osmanlı Devleti'nin bütünlüğüne saygı göstereceğine dair taahhütte bulunacaktı. Muhbire göre, Muhib Efendi Rumyantsev'e net bir cevap verememişti lakin bir ulak göndererek Bâbıâli'ye bu konuyu bildirmişti[1081]. Prozovski'nin bu konuyu görüşmek için İstanbul'a gidip gitmediğine dair kesin bir malumat bulunamamışsa da, Aralık ve Ocak aylarında Yaş'ta bulunduğu bilgisi mevcuttur. Rumyantsev ve Muhib Efendi arasında geçen bu gizli toplantının mahiyeti ise, Rus devlet adamlarının Balkanlar'daki sıcak çatışma ortamının Rusya'yı olumsuz yönde etkilediğine ve Osmanlı ile devam eden savaşın artık bitmesi gerektiğine dair kanaatini ortaya koyan örneklerden birisidir[1082].

Fransa'nın tüm itirazlarına ve tehditlerine rağmen Robert Adair ve Vahid Efendi tarafından 5 Ocak 1809'da Osmanlı Devleti ile İngiltere arasında 12 maddelik Kal'a-yı Sultaniye Antlaşması imzalanmıştı[1083]. Bu antlaşmayla Osmanlı Devleti ve İngiltere arasındaki barış yeniden tesis edilmişti. Lakin Avrupa tarihi açısından Kal'a-yı Sultaniye Antlaşması'nın en önemli özelliği, Napoléon'un Kıta Ablukası sisteminde açılan ilk gedik olmasıdır. Antlaşmanın 5. maddesiyle Osmanlı mülkünde İngiliz ticareti tekrar işler hale gelmiş, 6. maddesiyle gümrük resim oranları %3'e çekilmiş, 4 ve 7. maddesiyle de İngiltere eskiden sahip olduğu imtiyazları tekrar elde ederek en kapitüler ülke haline gelmişti.[1084]. İngiliz ticaretini ilgilendiren maddeler Fransız tarafında büyük bir etkiye sebep olmuştu. Maslahatgüzar Latour-Maubourg derhal Reisülküttaba bir nota vererek antlaşmayı protesto etmiş, "*Fransızların zaferleri ve*

[1081] BOA/HAT, 851-38144, 851-38146. Champagny'nin bu görüşmeyi nasıl öğrendiğine ve görüşmenin ayrıntılarına dair Napoléon'a sunduğu rapor için bkz. Ignace de Testa, *a.g.e.,* C. II, s. 330-331; Rumyanstev'in hangi sebeple Paris'te bulunduğuna dair bkz. Vernon John Puryear, *Napoleon and the Dardanelles*, s. 349.

[1082] Prozovski'nin Aralık 1808 ila Ocak 1809 tarihlerinde Yaş'ta bulunuşu ve Rusya'nın Osmanlı savaşının sonlanmasıyla ilgili fikirleri için bkz. Hasan Demiroğlu, *Rusya'nın Balkan Siyaseti: Ortodoks Birliği ve Panslavizm (Başlangıçtan 1876'ya Kadar)*,Selenge Yayınları, İstanbul 2022, s. 112-114.

[1083] TNA, *FO 881/86, 1809*. Kimi kaynaklarda 12 maddelik antlaşmanın 4 adet de "gizli ve ayrı maddesi" olduğu belirtilmektedir. Bkz. İsmail Hâmi Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi,* C. IV, Türkiye Yanyınevi, İstanbul 1972, s. 99. Gizli ve ayrı maddeler Vahid Efendi ve Adair arasındaki görüşmelerde kaydedilmişse de padişah ve kral tarafından onanan antlaşma metninde yer almamaktadır. Antlaşmanın gizli maddeleri Noradounghian'da yine imzasız olarak nakledilmiştir. Bkz. Gabriel Noradounghian, *Recueil d'Actes Internationaux de l'Empire Ottoman*, C. II, s. 84-85.

[1084] Robert Adair, *The Negotiations for the Peace of the Dardanelles…,* s. 120-123.

kanlarıyla kurulan Kıta Ablukası sistemini çiğnemeye cesaret eden birisinin Fransa'nın düşmanı sayıldığı"nı bildirmişti[1085].

Antlaşmanın 11. maddesiyle ise İstanbul ve Çanakkale boğazları barış zamanı tüm yabancı savaş gemilerine kapatılmıştı. Ancak bu antlaşma, boğazları Akdeniz'e açılan tek geçiş olarak gören Rusya'nın manevra kabiliyetini etkilemekteydi. Daha önce sadece Bâbıâli ve Rusya arasında mevzubahis olan Boğazlar meselesi, İngiltere'nin girişimiyle ilk kez uluslararası bir nitelik kazanmış oldu[1086]. Bu durum aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin 1809'dan itibaren Boğazlar üstündeki yetkisini başka uluslarla paylaşmaya başladığı anlamına gelmekteydi.

Kal'a-yı Sultaniye Antlaşması'nın Türk-Fransız ilişkileri açısından bir diğer önemi şüphesiz Bâbıâli'nin dış politikada Fransa eksenli izlediği diplomasinin sonu olarak kabul edilmesidir. Napoléon'un özellikle Levant'ta var olma çabaları, Akdeniz'e meşru yollarla yerleşen ve Kıta Ablukası'nı delen İngiltere tarafından bertaraf edilmişti. Ayrıca Napoléon'un kıta ablukası neticede sadece karasal bir blokajı kapsamaktaydı. Dolayısıyla bu sistemin okyanuslarda ve özellikle Akdeniz'de başarısız olması kaçınılmazdı. Fransa'nın deniz gücü yetersizdi, İngiltere'nin deniz gücüne yaptırım uygulayamayacağının farkındaydı. Haliyle Kıta Ablukası, Doğu Akdeniz'de hiçbir zaman gerçekten uygulanamamıştı. İlerleyen yıllarda Rusya da İngiltere ile tekrar ticarete başladığında, abluka sisteminin tamamen ortadan kalktığı görülecektir.

Fransız İmparatorluğu'nun ilanından sonra dış politikasında daha agresif bir tutum izlemeye başlayan Napoléon'a karşı İngiltere liderliğinde bir koalisyon daha kurulmuştu. Koalisyon üyelerinden olan Rusya ve Avusturya ile savaşan Fransa, gelişmiş kara ordusunun ve kitle ordusunun avantajıyla bu iki ülkeye karşı büyük zaferler elde etmişti. Bu zaferler neticesinde Kutsal Roma İmparatorluğu yıkılmış, Ren Federasyonu kurulmuştu. Fakat Fransa aynı başarıyı denizlerde İngiltere'ye karşı sağlayamamıştı. 1806'da İngiltere'yi ekonomik yaptırımlarla alt edebilmek için Kıta

[1085] Antlaşmanın haberi Ocak ayının ikinci haftası İstanbul'a ulaşır. Latour-Maubourg 17 Ocak'ta haberi öğrenir öğrenmez Bâbıâli'ye bir nota verir. Bkz. Robert Adair, *The Negotiations for the Peace of the Dardanelles,* s. 136.
[1086] Rifat Uçarol, *Siyasi Tarih (1799-1999),* Filiz Kitabevi, İstanbul 2000, s. 103

Ablukası sistemini geliştiren Napoléon, savaşlarla dize getirdiği Rusya'ya kıta ablukasına katılımı ve Prusya toprakları karşılığında Osmanlı topraklarını vaadetmişti. Toprak bütünlüğü üzerindeki bu paylaşım projelerinden habersiz olan Osmanlı Devleti, Fransa'nın ısrarıyla Rusya'ya karşı savaşa girmişti. Rusya'nın tedafüi müttefiki İngiltere ise gambot diplomasisi uygulamış, Osmanlı Devleti'ni Fransa'nın tesirinden ayırmak maksadıyla filolarıyla İstanbul önlerine gelmişti. Bu gelişmeler 1805'ten itibaren iç isyanlarla mücadele eden III. Selim'in hükümranlığının sonu olmuştu. Mayıs 1807'de çıkan Kabakçı Mustafa İsyanı ile III. Selim hal' edilmiş ve yerine IV. Mustafa geçmişti. III. Selim'in halli ile Türk ittifakını gözden çıkartan Napoléon, Çar I. Aleksandr ile tasarladığı Osmanlı topraklarının paylaşımı projesini hayata geçirmeye karar vermişti. Bu paylaşım projesinin ayrıntılarını öğrenen Osmanlı Devleti, Fransa ile münasebetlerini gözden geçirme kararı almıştı. 1808'de Sébastiani ülkesine geri dönmüş ve Babıali'deki Fransız tesiri yerini tedricen İngiltere'ye bırakmıştı. 1809'da Osmanlı Devleti ve İngiltere arasında Kal'a-yı Sultaniye Antlaşması imzalanmış ve Osmanlı Devleti'nin Fransa eksenli dış politikası nihayete ermişti.

SONUÇ

1756 yılı, Avrupa diplomasisi için kartların yeniden dağıldığı bir seneydi. Avrupalı büyük güçler uzun süredir benimsedikleri ittifaklar sistemini birkaç yıl içerisinde terk etmiş ve ortaya eski düşmanların müttefik olduğu yeni bir manzara çıkmıştı. İngiltere, geleneksel müttefiki Avusturya yerine Prusya'yla; Fransa ise Prusya'yı terk ederek Avusturya ile ittifak antlaşmaları imzalamıştı. Diplomatik Devrim/*Renversement des alliances* olarak tanımlanan bu "değiştokuş" neticesinde Fransa, kadim müttefiki Osmanlı Devleti'nden de kopmak durumunda kalmıştı. Bu süreçte diplomatik ilişkiler eskisi gibi devam etse de, Osmanlı Devleti artık Fransa'nın ittifaklar sisteminde yer almamaktaydı. Bu durum, 1792 senesinde Birinci Fransız Cumhuriyeti'nin kuruluşuna kadar devam etmişti. Fransa'da monarşinin ilgası ve akabinde kralın giyotine gönderilmesi ile bu yeni ittifak modeli kendiliğinden çökmüştü.

1789 Fransız Devrimi ve cumhuriyetin ilanı, kıta monarşilerini eşi görülmemiş bir biçimde tehdit etmiş ve bir kitle ordusuyla ilk kez karşılaşan Avrupa hükümetlerini teyakkuza geçirmişti. Akabinde bu güçler derhal Fransa ile olan tüm diplomatik münasebetlerini kestiler, tüm dış temsilcilerini kapattılar ve savaş pozisyonu aldılar. Böylece Birinci Koalisyon kuruldu ve Devrim Savaşları başladı.

Avrupa devletler sistemi içerisinde Fransız Devrimi'ni varlığı için bir tehdit olarak görmeyen tek ülke Osmanlı Devleti'ydi. Bunu bugünden 1792 senesine baktığımızda rahatlıkla söyleyebiliriz. Çünkü bugün, devrimin dönemin Avrupası'da oluşturduğu müthiş tepkiye ve sonuçlarına daha geniş bir zaviyeden bakabiliyor ve analiz edebiliyoruz. Devrimi, fikrî arka planını, onu hazırlayan sebepleri, Avrupa monarşilerinde yarattığı kaygıyı dönemin devlet adamlarının, filozoflarının, generallerinin bizzat kaleminden okuyup, birinci el kaynaktan öğrenebilme şansına sahibiz. Aynı zamanda devrimin ve cumhuriyetin Osmanlı Devleti'ndeki akislerinden de haberdarız. Elbette Osmanlılar için devrim her gün karşılaşılan sıradan bir vaka değildi. Kimi devlet adamları ve vakanüvisler, Avrupa tarihini tamamen değiştirecek hadiselerin fitilini yakan bu gelişmeyi, oldukça çarpıcı ve hatta sert bir üslupla tenkit

etmişti. Fakat devrim ve cumhuriyet nosyonlarının kendi topraklarında kök salmasına engel olmak adına topa tüfeğe sarılıp, Fransa'ya savaş ilan etmediler. Bilakis, genç cumhuriyetin diplomatik temsilcilerinin İstanbul'da hizmet vermeye devam etmesine izin verdiler, bu temsilcilere finansal destekte bulundular ve kimi zaman diğer Avrupa elçilerine karşı bu temsilcileri müdafaa ettiler. Bu bağlamda Fransa'yla diplomatik ilişkileri dahi kesmeyen Osmanlı Devleti ile ordularını Fransız sınırına yığan Avusturya ve Prusya'nın yaklaşımları arasındaki fark sebebiyle yukarıdaki önermeyi rahatlıkla dile getirebilmekteyiz.

Fransız Devrimi'nin, Avrupa devletleri için muazzam bir tehdit teşkil ederken neden Osmanlı Devleti'nde aynı aksi yaratmadığı sorusunun birden fazla cevabı olduğu su götürmez bir gerçektir. Bu sorunun cevabı Avrupa ve Türk tipi monarşi formlarının farklılıklarında aranabilir. Bu iki monarşik yapılanma prensipte ve pratikte taban tabana zıt niteliklere sahiptir. Bu tespiti devrimden kırk yıl önce yapan Montesquieu'ye göre dört çeşit yönetim biçimi mevcuttu: Demokrasi, Aristokrasi, Monarşi ve Despotizm. Fransız filozof kabaca Avrupa'nın monarşiyle yönetildiğini, Asya'nın ise despotizm ile idare edildiğini Kanunların Ruhu Üzerine/*De l'esprit des lois* adlı eserinde belirtmişti. Bu bir noktaya kadar -belirli sınırlar dâhilinde- doğru bir önermedir. Gerçekten Avrupa, farklı dilleri konuşan, farklı feodal lordları olan tek ve büyük bir monarşi gibidir. Avrupa'nın üstünde yükseldiği ortak değerler, tüm kıtayı çok başlı fakat aynı uzuvlara sahip bir organizma haline getirmiştir. Buradaki her uzuv, monarşi içindeki sosyal sınıfları temsil etmektedir. Toplumsal sınıfların birbirini kontrol ettiği, her birinin bir üstündekine sorumlu olduğu hiyerarşik bir sosyal yapı söz konusudur. Bu yapı monark ve maiyeti arasındaki münasebette de rahatlıkla gözlemlenmektedir. Montesquieu'ye göre soylu ve ruhban sınıfı olmayan bir monark nihayetinde bir despota dönüşeceğinden, monarşide sınıfların varlığı elzemdir. Montesquieu tam da bu noktada Osmanlı Devleti özelinden Doğu'nun sosyal sınıfları olmadığı için despotizmle idare edildiğini belirtir. Doğu'da yöneten ve yönetilen arasında -aslında var olması gereken- basamakların eksikliğinin, despotizminin esas kaynağı olduğunu ileri sürer. Montesquieu doğunun *despotizm illetine* yakalanmasını ise "iklim teorisi" ile açıklar. Bilimsel olarak hiçbir zaman kanıtlanamayan ve ironik biçimde son derece örosentrik bir zihniyetin mamulü olan bu teori,

Batı'nın/Avrupa'nın "dünyaya hükmetmesinin", Doğu'nun/Asya'nın ise "köleleşmesinin" meşru açıklamasıdır. Montesquieu'nün bu teorisinin 20. yüzyılda Alman asıllı Amerikalı teorisyen Karl August Wittfogel tarafından Doğu Despotizmi/O*riental Despotism* adlı eserinde benimsenmesi ve modern çağlara taşınması ise dikkat çekicidir. 18. yüzyılın oryantalist paradigmasının, Wittfogel'in 1957 gibi yakın tarihli bir yayınında izlerini hala gösterebilmesi oldukça anlamlıdır. Bu iz, 20. yüzyıl boyunca doğu toplumlarının "despot liderlerinden muzaffer batılılar tarafından kurtarılması" geleneğinde de kendisini trajik biçimde göstermektedir.

Doğu -Montesquieu'nün iddia ettiği gibi- hakikaten despotizmle mi yönetiliyordu? Şüphesiz Osmanlı Devleti, Montesquieu'nün tanımını yaptığı monarşi tipine uymuyordu. Peki, bu durumda despotik yönetim kategorisine mi girmeliydi? Fransız filozofa göre despotizm hiçbir yasa ve kural tanımaksızın bir toplumu keyfi bir biçimde yönetmek demekti. Lakin Osmanlı padişahı elbette her ne kadar hükmetme yetkisini ırsi ve metafizik unsurlardan alsa da devleti tamamen keyfî bir biçimde idare etmiyordu. Avrupa'daki gibi sultanı denetleyen soylu ve ruhban sınıfları olmasa da örfi ve şer'i hukuk başta olmak üzere tebaanın ve ordunun memnuniyeti gibi unsurlar meşruiyetinin denetçisi konumundaydı. Bu bağlamda toplumsal sınıflardan yoksun diye meşvereti idaresinin merkezine yerleştiren, alacağı kararlardan önce muhakkak işin uzmanlarına danışan, devletin bekâsı adına geleneksel odakların muhalefetine rağmen ıslahatlara girişen, ıslahatlardan rahatsız olan yenilik karşıtı asi askerler yegâne saltanatını sonlandırmak için Topkapı Sarayı'na yürürken *kardeş kanı dökülmesin* diye emrine amade olan nizam-ı cedid birliklerine çatışma emri vermeyen Sultan III. Selim, bir despot olarak tanımlanabilir mi?

Şu halde Osmanlı Devleti'nin de monarşiyle, sadece Avrupa tipi monarşiden farklı bir tür monarşiyle idare edildiği fikrine sıcak bakmak gerekir. 1806-1808 yılları arasında Fransa'nın İstanbul büyükelçiliğini yapmış Horace Sébastiani, Osmanlı Devleti'nin ne tür bir monarşi olduğunu şu sözlerle ifade eder: "*Osmanlı İmparatorluğu askerî bir monarşidir. Hüküm süren hanedanın başı savaşçıydı. Ordularının başında eyalet eyalet dolaştı, fetihler yaptı. Böylece monarşileri gelişti ve serpildi.*"

Tüm bu önermeler Osmanlı Devleti'nin Fransız Devrimi ve cumhuriyeti tehdit olarak görmemesinin temel sebepleri arasındadır. Dolayısıyla Osmanlı Devleti, genç Fransız Cumhuriyeti ile diplomatik temaslarını sürdürmekte ve yeni antlaşmalara imza atmakta bir beis görmedi. Fransa, 1792 ile 1797 seneleri arasında İstanbul'a iki büyükelçi ve iki orta elçi gönderdi. Bu elçiler, iki ülke arasındaki münasebetleri revize etmek, Bâbıâli ile ittifak antlaşması imzalamak ve cumhuriyetin tanınmasını sağlamakla vazifelendirildiler. Bunlar aynı zamanda III. Selim'in ıslahat programının tatbiki için Fransa ile Osmanlı Devleti arasında birer vasıta oldular. İki devlet arasındaki diplomatik ilişkilerin milletlerarası mütekabiliyet prensibine göre devam etmesi için 1797'de Seyyid Ali Efendi de Osmanlı Devleti'nin ilk Paris Büyükelçisi olarak Fransa'ya gönderildi.

İstanbul'da bunlar olurken, Fransa'da Korsikalı bir topçu subayı olan Napoléon Bonaparte, kariyerindeki basamakları hızla tırmanmaktaydı. Avusturya ile savaşlar sürmekteyken, Bonaparte İtalya cephesine gönderildi ve burada büyük başarılara imza atarak Avusturya'yı ağır kayıplarla barışa zorladı. 1797 senesinde Avusturya ve Fransa arasında imzalanan Campo-Formio Antlaşması'nın Avrupa siyasetinde büyük tesiri oldu. Bu antlaşma öncelikle Birinci Koalisyon savaşlarının bitmesine ve İngiltere'nin Fransız devrim orduları karşısında yalnız kalmasına neden oldu. Fakat Campo-Formio aynı zamanda Fransa'nın Osmanlı Devleti'yle olan diplomatik ilişkilerini de dolaylı olarak etkiledi. Avusturya sınırını emniyet altına alan Fransa'nın Osmanlı Devleti'ne ve onunla yapacağı ittifaka artık ihtiyacı kalmadı. 1797 senesinde İstanbul'daki vazifesi esnasında hastalanıp ölen büyükelçi Aubert-Dubayet'nin yerini doldurmak için yeni bir büyükelçi dahi atanmadı. Böylece Campo-Formio Antlaşması ile Türk-Fransız ilişkileri yeni bir safhaya geçti. Fransa deniz aşırı kolonilerinin kayıplarının telafisi ve İngiltere'nin Hindistan güzergâhına set çekmek amacıyla birkaç yüzyıldır üstünde düşündüğü bir projeyi hayata geçirmeye karar verdi ve 1798'de Mısır'ı işgal etti.

Osmanlı Devleti'ne ait Mısır'ın, Bonaparte komutasındaki Fransız Doğu Orduları tarafından işgali hakkında hem dönemin tarihçileri hem de modern tarihçiler oldukça tafsilatlı, kimi zaman çelişkili, fakat çoğunlukla faydalı yayınlar kaleme aldılar. Bu yayınların pek çoğu, 1798-1801 seneleri arasında Mısır'da neler olduğuna

dair okuyucuyu aydınlatacak bilgiler sunuyor. Özellikle Türk-İngiliz müttefik kara kuvvetlerinin günbegün ilerleyişi, kimi İngiliz subayların hatıratlarında en ufak ayrıntısına kadar mevcuttur. Cezzar Ahmed Paşa'nın efsanevi Akka Savunması'nın tafsilatı ve hastalıktan kırılan Fransız birliklerinin siperlerdeki sefaleti, bir Fransız subayın günlüğünde kendisini gösterir. General Hutchinson ve Sadrazam Yusuf Ziya Paşa arasında geçen entelektüel sohbetlerin ilginç detaylarını ise İngiliz ordusunun sahra doktorundan öğreniyoruz.

Mısır'ın işgali gerçekten de 19. yüzyılın şafağında yaşanmış en önemli olaylardan biriydi. Mısır'da eski dostlar savaştı, kadim düşmanlar ittifak kurdular. Doğal düşmanlar olan Osmanlı Devleti ve Rusya, tarihlerinde ilk kez müttefik oldular. Rus filoları, Boğaziçi hisarlarından atılan top atışlarıyla selamlanarak Türk boğazlarından geçti. İngiliz amiraller evlerine III. Selim'in hediyeleri ve Hilâl Nişanları ile döndüler. Fransızlar Mısır'ın sonsuz kumlarından antikitenin kalıntılarını çıkardılar ve Mısırbilim'i oluşturdular. Kimi modern tarihçiler ve teorisyenlere göre Mısır'ın işgali ve akabinde yaşananlar, Arap Rönesansı'nı ve Nahda hareketinin doğumunu tetikledi. Bonaparte, doğu rüyasını gerçekleştirebilmek için İslam'a geçmeyi dahi göze aldı. Mısır'ı elinde tutabilmek için siyasetin derinliklerinden her türlü gayriahlaki metodu çıkartıp, yürürlüğe koydu ve Fransız tipi makyavelciliğin en müşahhas örneklerini hayata geçirdi.

Fransa'nın Mısır'ı işgali projesinin tarihi arka planına bakıldığında, 16 ve 17. yüzyılın emperyalist/kolonyalist paradigmasının Fransız dış siyasetinde kendisine nasıl yer bulduğu rahatlıkla gözlemleniyor. Deniz aşırı kolonileşmenin ilk tohumlarının atıldığı bu dönemde, Fransa da pastadan payına düşeni, yani Mısır'ı istedi. Elbette Avrupa'nın siyasi ikliminin ve süregelen savaşların buna el vermediği unutulmamalı. Ayrıca 16. yüzyıl Doğu Akdenizi'ne hükmeden Osmanlıları savaşarak alt etmek imkânsızdı. Bu noktada Fransa en iyi yaptığı sanatı, yani diplomasiyi devreye soktu.

1536'da erken modern dönem Avrupası'nın o ana kadar bildiği tüm diplomatik gruplardan çok daha aykırı bir ittifak modeli böylece doğdu. Türk-Fransız ittifakının, Avrupa'yı kelimenin gerçek manasıyla sarstığı iddialarına Christine Isom-Verhaaren,

Kâfirle İttifak adlı eserinde açıklamalar getirir. Isom-Verhaaren, 1536 ittifakının Avrupa'da yarattığı etkinin ve bu ittifakın gayritabii ontolojisinin Habsburg propagandalarıyla şekillenmiş Avrupa merkezli bir tarih yazımının ürünü olduğunu söyler. Isom-Verhaaren bu ittifakın Habsburgluların iddia ettiği gibi bir sapkınlık olmadığını, bilakis 16. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin Avrupa Akdeniz dünyasının temel yapıtaşı olduğunu ve bu iki devletin ortak düşmanlara karşı ortak askerî harekatlara girmesinin tabiiliğini savunur.

Bu düşünce bizi devlet aklına ya da çalışmamızda sıkça andığımız adıyla *raison d'état*'ya getiriyor. *Raison d'état* ilk olarak 1589 senesinde Botero tarafından kavramsallaştırıldıysa da, bu kavramın fikrî arka planında Machiavelli'nin siyasi ahlak doktrininin yer aldığı kabul edilir. Buna göre devletin varlığını sürdürebilmesi hükümdarın en temel misyonudur. İtalyan düşünüre göre hükümdar dini değil, devletin başlıca çıkarlarını merkezine almalıdır. Devletin çıkarları ve bekâsı esas amaçken din dâhil diğer her şey bu amaç doğrultusunda kullanılması gereken bir araçtır. Fakat dinin devlete yön verdiği egemenlik biçimi Machiavelli'ye göre sorunlu bir yönetim biçimidir. Bu yüzden Makyavelizm esasında Avrupa felsefesinde geleneksel düşünceden ayrılışı simgeler ve Hıristiyanlık tarafından desteklenen Orta Çağ'ın siyasi ahlakından köklü bir kopuşu işaret eder. Machiavelli'nin bu doktrini bir yüzyıl sonra *raison d'état* kavramıyla dönemin siyasi paradigmasının bel kemiğini oluşturacaktır. Fakat bu noktada, 16. yüzyılda bu doktrini siyasi pratiğe döken en önemli şahsın I. François olduğunu belirtmek gerekir. I. François'nın Kanunî Sultan Süleyman ile kurduğu ittifakın tabiatı, Fransız siyasetinin *raison d'église*/kilise dogmatizminin temel prensiplerinden kopmaya başladığı yönünde bir fikir verebilir. Bir Hıristiyan kralın, Müslüman bir sultanla –üstelik de bir halifeyle- ortak bir amaç uğruna müttefik oluşu, Fransız siyasetinde devlet aklı pratiğinin ilk örneklerinden birisi olarak gösterilebilir.

Dolayısıyla Türk-Fransız ilişkilerini bir de *raison d'état*/hikmet-i hükümet perspektifinden ele almak, iki ülke arasındaki diplomatik temayüllerin ontolojik yapısını gerçekten anlayabilmek açısından faydalı olacaktır. Britanya'nın 19. yüzyıl dış siyaset vizyonu ve diplomatik uygulamalarının en önemli isimlerinden birisi sayılan ve başbakanlık dâhil pek çok bakanlık yürüten Palmerston Vikontu Henry John

Temple, 1848'de Dışişleri Bakanı iken parlamentodaki hitabında şu sözleri söyler: "*Bizim ebedi müttefiklerimiz ve düşmanlarımız yoktur. Sadece ebedi çıkarlarımız vardır. Bu çıkarları her daim gözetmek ise bizim aslî vazifemizdir*." Lord Palmerston'ın bu sözleri şüphesiz sadece Britanya dış politika vizyonunu değil, Avrupa'nın Rönesans ve Aydınlanma ile benimsediği siyaset ve diplomasi vizyonunu da temsil eder. Bu vizyonun oluşmasında rol oynayan ve çalışmamızda genel hatlarıyla açıklamaya çalıştığımız politik, ekonomik, felsefi ve sosyal faktörler, ülkeden ülkeye kısmen farklılık göstermekle birlikte, Avrupa siyaset ikliminde çoğunlukla müşterektir. Fransa'nın dış politikası da bu faktörlere göre şekillenmiştir ve bu faktörleri oluşturan gelişmeleri anlamadan Fransız dış politikasını etkileyen/yönlendiren unsurları idrak etmek oldukça güçtür.

Devletlerarası ilişkilerde mutlak ve daimi ittifakların bulunmayışı, bir ülkenin dış politikasını pragmatik, ön görülemez ve güvenilmez kılar mı? Örneğin Osmanlı Devleti'nin Mısır'ın işgalini öngörememesinin nedeni Türk-Fransız ilişkilerinin 1798'e kadar nispeten istikrarlı bir biçimde seyretmesi miydi? Osmanlı Devleti, Fransa'yı mutlak müttefiki olarak görme yanılgısına mı kapılmıştı? 1798 senesinde kaleme aldığı layihasında Reisülküttap Âtıf Efendi şöyle söyler: "*Her devletin dış politikasında iki esas vardır: birincisi değişmeyen şartlara göre hareket tarzıdır. Buna nazaran Rusya ve Avusturya tabii düşmanlarımızdır. Onların kuvvetlenmesi istenilmez ve düşmanlarıyla ittifak yapmak lazımdır. İkincisi, değişen şartlara yani vakit ve hale göre tertibat almaktır ki, işte Fransa'ya karşı bu ikinci sebeple harekete geçmek ve ancak normal şartlar avdet edince tekrar birinci yolu takip etmek doğru olur*." Âtıf Efendi'nin layihasındaki bu ifadeler bile başlı başına yukarıdaki sorunun cevabı olarak yorumlanabilir.

Osmanlı Devleti'nin Avrupa güçler dengesindeki yerinin çoğu zaman satranç tahtasındaki bir piyon olarak nitelendirilmesi ise yine Avrupa merkezli bir bakış açısının ürünü olduğu gerçeği göz ardı edilmemeli. Osmanlı Devleti'nin dış politika vizyonu ve bu vizyonu oluşturan etkenlerin Avrupa'nınkilerle paralellik göstermesi, Bâbıâli'nin Avrupa güçler dengesinden neden ayrı tutulamayacağı yönünde bir fikir verir. Osmanlı Devleti'nin -III. Selim dönemi özelinde- dış politikaya gösterdiği ihtimam, içinde bulunduğu koşullara göre oldukça dikkat çekicidir. Devletin bu

hususta ki tek kusuru ise muhtemelen Avrupa tipi dış siyaset uygulamalarına ve diplomasi pratiklerine çok geç entegre olmasıdır.

Çalışmamızın muhtelif yerlerinde Osmanlı Devleti'nin değişen dünya düzeninde hayatta kalabilmek için kendi *raison d'état*'sını pratiğe soktuğundan ve bunu yaparken kullandığı yöntemlerin modern tarihçi tarafından zâfiyet olarak nitelendirildiğinden bahsetmiştik. Peki, Osmanlı Devleti'ni bu metotları uygulama yoluna sokan mecburi sebepler nelerdi ve bu mecburiyetler nelere yol açtı?

Geleneksel görüş, Osmanlı Devleti'nin 15. yüzyılın ortalarından 17. yüzyılın ortalarına kadar Avrupa'da rakipsiz bir güce sahip olduğunu savunur. Devletin klasik çağında, geniş askeri kuvveti, büyük örgütlenme kabiliyeti ile Padişah bizzat savaş meydanlarında önemli fetihlere imza atarak nüfuz alanını genişletti. Bu altın çağda devletin diplomasiye olan ihtiyacı nispeten azdı ve yabancı güçlere taleplerini iletmek için *ad hoc* diplomatik metotları tercih etmekteydi. Ancak, 1683'teki başarısız II. Viyana kuşatması, ardından 1683-1697 Avusturya-Osmanlı Savaşı ve 1699 Karlofça Antlaşması sonucunda Devletin görkemli günleri sona ulaştı ve Osmanlı'nın Avrupa'daki üstünlüğü sona erdi. Yine de yeni statüko, kendilerini hâlâ Avrupa'daki Hıristiyan devletlerden üstün gören Osmanlı yönetici seçkinleri tarafından hemen kabul edilmedi.

19. yüzyılın başlarında çöküşünün Avrupalılar tarafından iştahla gözlendiğinin farkında olan Osmanlı Devleti, Avrupa içi ihtilaflarda tarafsızlık politikasına meyletmek durumunda kaldı. Bu yeni siyasi tutum, daha sonra Osmanlı'nın Avrupalı güçlerin çatışmalarını kendi çıkarları için kullanmaya ve ortak düşmanlara karşı geçici ittifaklar formüle etmeye çalıştığı "denge politikası" kavramıyla izah edilecektir. Osmanlı Devleti bu koşullar altında, hemen hemen her olayda müzakere etmeye zorlandı ve bunun sonucunda diplomasi, devletin bekası açısından son derece kritik bir enstrüman haline geldi. Bununla birlikte, emekleme aşamasında olan Osmanlı diplomatik teşkilatı çağın artan diplomasi ihtiyacına ayak uydurmakta yetersiz kalmaktaydı. Askeri ve politik baskılar devleti dışarıdan oydukça, devletin bekası için reform içeride gerekli hale geldi. Zira Osmanlı diplomasisinin teçhizatı, zayıflığını telafi edecek kuvvetli niteliklere sahipse de, diplomasiye dayanak olacak tek faktör

olan ordu, varlık gösteremeyecek kadar zayıf kalmıştı. 18. yüzyılın sonunda Avrupa'da diplomasi, yüksek vasıflı profesyonel diplomatlara, dönemin şartlarına göre mükemmel bir iletişim ağına ve yönetimle koordinasyonu sağlamak için efektif bir merkezi büroya ihtiyaç duyan çok karmaşık ve teknik bir iş haline gelmişti. Avrupa'nın diplomatik teşkilatı, Osmanlı Devleti'nin klasik çağında *ad hoc* diplomatik yöntemlere göre tasarlanmış büronun (Reisülküttaplık) modası geçmiş idari mekanizmasını aşmaktaydı. Mütekabiliyet tecrübesinden yoksun diplomasi teşkilatı ve geleneksel dış siyaset vizyonu, Osmanlı Devleti'nin Avrupa'daki diplomatik usullere ayak uydurmasını zorlaştırmaktaydı. Ayrıca bu dönemde muhafazakâr bürokratlardan müteşekkil devlet kurumlarında, hükûmet organizasyonu ve prosedürlerinde kayda değer bir değişiklik/iyileştirme gerçekleşmemişti. Dahası, diplomasideki maharetin devlet için hayati önem taşıdığı bu dönemde hükûmet, yeni diplomatik usulleri uygulayacak profesyonel bir kordiplomatikten yoksundu. Devletin kurumları yeni tip diplomatları yetiştirme ve mevcutlara hizmet içi eğitim verme konusunda da kayda değer gelişmeler sergileyemedi.

III. Selim dönemi sınırlı modernleşme girişimlerinin istenen başarıya ulaşılamamasının temel nedenlerden biri, Osmanlı diplomasisinin eski aygıt ve yöntemlerinin çoğunu muhafaza etmesi olarak görülebilir. III. Selim reformist bir padişah olmasına rağmen, devletin İslamî kalıbı, niyetlenilen bu restorasyona izin vermediğinden, bu değişiklikler ancak güçlükle uygulanabilmişti. İstanbul'daki Fransız maslahatgüzarı Parandier'nin Napoléon'un imparatorluğunun tanınması ile ilgili ısrar ettiği görüşmelerinde divan üyelerinin hep bir ağızdan "Allah'ın izniyle/ Allah izin verirse olur" temennileri, devletin dış siyasetinde benimsediği usulün tekniği açısından fikir vermektedir. Bu davranış usulü, batılı fikir ve yöntemlerin ayrılmaz bir parçası olan sekülerite ile bağdaşmamaktaydı. Dolayısıyla Osmanlı Devleti'nin, batının diplomatik sistemine entegre olmayı istemesine rağmen bu entegrasyonun beraberinde getireceği zihniyeti kötü ve hatta kâfirce bulması, reformların imparatorluk kurumlarının tekmil köşe bucağına kök salmasını engellemekteydi. Bu durum devlet idaresindeki bir paradoks olarak kendisini gösterir: Devletin hedefi İslamî, fakat araçları sekülerdi. Bu ikisi devletin iç dinamiklerinde son derece uzlaşmaz unsurlardı. Zira III. Selim'in reformları için belirlediği temel amaç,

devleti eski ihtişamına kavuşturmaktı. Bu amaçla, Avrupa'nın silah ve tekniklerinin ithal edilmesini teşvik etti fakat bu tekniklerle birlikte Avrupa'nın fikirleri de geldi. Ancak batının fikir ve yöntemlerinin yüzeysel biçimde tatbiki, III. Selim'in reform programının ve hayatının sonunu getirecekti. III. Selim'in iyimserliği, enerjisi ve takdire şayan niyetleri, ona istediği başarıyı getirmeye yetmese de tüm eylemlerinin olumsuz sonuçlandığı söylenemez. Avrupa'da daimi elçiliklerin kurulması, devlet kadrolarının Avrupa fikirleriyle tanışmasını sağladı. Bu kurumlardaki bürokrat ve diplomatlar İstanbul'a dönüşlerinde, bürokratik hiyerarşi içinde batıya bakan bir azınlığın mensupları olarak Bâbıâli'de memur oldular. II. Mahmud, selefinin modernleşme teşebbüslerini devam ettirdi ve sürekli diplomasiyi başarıyla benimsedi. Bu bağlamda III. Selim'in saltanatı, değişimin kıvılcımını çaktı ve *başarıları* hatta *başarısızlıkları* ile birlikte bir yüzyıl sonra küllerinden doğacak bir ulusun yaktığı ateşin öncülü oldu.

KAYNAKÇA

1. ARŞİV KAYNAKLARI

A) OSMANLI ARŞİVİ (BOA), İSTANBUL/TÜRKİYE

Cevdet Dâhiliye (C. DH.): 35/1722.

Cevdet Hariciye (C.HR.): 46/2295, 40/1997.

Hatt-I Hümâyûn (HAT): 171-7310, 113/4535, 264-15265, 168-7108, 175/7644, 34-1727, 22-12400, 1456-23, 33-1604, 267-15520, 1241-48260, 34-1727, 230/12805, 127/5244, 168/7108, 234/13037, 171/7310, 168/7108, 851-38144, 851-38150, 1360-53562, 241-13510, 1360-53538, 1365-54040, 1357-53222, 1360-53560, 148-6245, 145-6096, 1365-54061, 91-3740, 264-15295, 256-14689, 33/1582, 137/5616, 251/14251, 226/12576, 176/7735, 177/7763, 261/1507, 256/14720, 169/7219.

B) ARCHIVES DU MINISTÈRE DE L'EUROPE ET DES AFFAIRES ÉTRANGÈRES (AMEAE) LA COURNEUVE/PARİS/FRANSA

Correspondance Politique/Turquie: Nº. 182: 1791, Ocak-Aralık; Nº. 183: 1792, Ocak-Ekim; Nº. 184: 1792, Kasım-1793 Mayıs; Nº. 185: 1793 Haziran-Eylül; Nº. 186: 1793 Eylül-1794, Ocak; Nº. 187: 1794 Ocak-Mayıs; Nº. 188: 1794 Haziran-Ağustos; Nº. 189: 1794: Eylül-Aralık; Nº. 190: 1794: Aralık-1795 Nisan; Nº. 191: 1795 Nisan-Eylül; Nº. 192: 1795 Eylül-1796 Ocak; Nº. 193: 1796 Ocak-Haziran; Nº. 194: 1796 Haziran-Eylül; Nº. 195: 1796 Eylül-1797 Mart; Nº. 196: 1797 Mart-Eylül; Nº. 197: 1797 Eylül-1798 Mart; Nº. 198: 1798 Mart-Eylül; Nº. 199: 1798 Eylül-1799 Ocak; Nº. 200: 1799 Ocak-Eylül; Nº. 201: 1799 Eylül-1800 Eylül; Nº. 202: 1800 Eylül-1801 Eylül; Nº. 203: 1801 Eylül-1802 Nisan; Nº. 204: 1802 Nisan-Eylül; Nº. 205: 1802 Eylül-1803 Mart; Nº. 206: 1803 Mart-Eylül; Nº. 207: 1803 Eylül-1804 Mart; Nº. 208: 1804 Mart-Eylül; Nº. 209: 1804 Eylül-1805 Haziran; Nº. 210: 1805 Haziran-Aralık; Nº. 211: 1806 Ocak-Mayıs; Nº. 212: 1806 Haziran-Aralık; Nº. 213: 1807 Ocak-Nisan; Nº. 214: 1807 Mayıs-Ağustos; Nº. 215: 1807 Eylül-Aralık; Nº. 216: 1808 Ocak-Haziran; Nº. 217: 1808 Temmuz-Aralık.

Mémoires et Documents/Turquie: Nº: 33

Traités et Accords: TRA/18070010; TRA/17870005; TRA/18080016; TRA/18070019/001; TRA/18070019/005; TRA/18010001/001; TRA/18010001/004; TRA/18020010; TRA/18020001.

C) ARCHIVES NATIONALES (AN), PARİS/FRANSA

Affaire Étrangères, Correspondance Reçue du Consulat de Constantinople (1668-1708): AE/B/I/376, F:146.

D) THE NATIONAL ARCHIVES (TNA), LONDRA/BİRLEŞİK KRALLIK

FOREIGN OFFICE (FO): 881/86.

MPI: 1/536/6.

SP: 105/109/309.

E) THE BRITISH LIBRARY (TBL), LONDRA/BİRLEŞİK KRALLIK

India Office Records and Private Papers: IOR/L/MIL/17/16/17.

2. SÜRELİ YAYINLAR

Gazette Nationale ou le Moniteur Universel, 8 Ağustos 1797 (21 Thermidor V).

Gazette Nationale ou Le Moniteur Universel, 17 Nisan 1801(27 Gérminal IX).

Gazette Nationale ou le Moniteur Universel, 30 Ocak 1803 (10 Pluviôse XI).

Gazette Nationale ou le Moniteur Universel, 6 Haziran 1806.

Gazette Nationale ou le Moniteur Universel, 13 Temmuz 1807.

Le Stamboul, Yıl 30, No. 281, 7 Ekim 1898.

The London Gazette, No. 15074, 27 Ekim 1798.

The London Gazette, No. 15078, 6 Kasım 1798.

The Morning Chronicle, 19 Mayıs 1803.

3. YAYINLANMIŞ ARŞİV KAYNAKLARI

Ambassade de M. de Nointel à la Porte Ottomane Depuis l'anneée 1670 Jusques et Compris l'année 1679, C. II, 644, Bibliotheque Royale de Munich (Bayerische StaatsBibliothek).

Annales patriotiques et littéraires, ou la Tribune des hommes libres, Yıl 6, No. 202, 10 Temmuz 1795.

Bulletin des Lois de la République Française, S. 4, C. I-XVI.

Bulletin des Lois de la République Française, C. VI.

Cobbett's Parliamentary Debates, C. VIII.

Copie du texte des Capitulations franco-ottomanes de 1153 (1740) (Kitāb-i 'Ahdnāme-i Hümāyūn-i Saādet-Maḳrūn), Archives et manuscrits de la Bibliothèque universitaire des Langues et Civilisations. Manuscrits turcs, MS TURC 151-153.

Correspondance Inédite Officielle et Confidentelle de Napoléon Bonaparte: États de Venise, Paris 1819.

Correspondance de Napoléon Ier, publiée par ordre de l'Empereur Napoléon III, C. I, Paris 1858.

Correspondance de Napoléon Ier, publiée par ordre de l'Empereur Napoléon III, C. III, Paris 1859.

Correspondance de Napoléon Ier, publiée par ordre de l'Empereur Napoléon III, C. IV, Paris 1860.

Correspondance de Napoléon Ier, publiée par ordre de l'Empereur Napoléon III, C. V, Paris 1860.

Correspondance de Napoléon Ier, publiée par ordre de l'Empereur Napoléon III, C. VI, Paris 1861.

Correspondance de Napoléon Ier, publiée par ordre de l'Empereur Napoléon III, C. VII, Paris 1861.

Correspondance de Napoléon Ier, publiée par ordre de l'Empereur Napoléon III, C. VIII, Paris 1861.

Correspondance de Napoléon Ier, publiée par ordre de l'Empereur Napoléon III, C. IX, Paris 1861.

Correspondance de Napoléon Ier, publiée par ordre de l'Empereur Napoléon III, C. X, Paris 1862.

Correspondance de Napoléon Ier, publiée par ordre de l'Empereur Napoléon III, C. XI, Paris 1862.

Correspondance de Napoléon Ier, publiée par ordre de l'Empereur Napoléon III, C. XII, Paris 1862.

Correspondance de Napoléon Ier, publiée par ordre de l'Empereur Napoléon III, C. XIII, Paris 1863.

Correspondance de Napoléon Ier, publiée par ordre de l'Empereur Napoléon III, C. XIV, Paris 1863.

Correspondance de Napoléon Ier, publiée par ordre de l'Empereur Napoléon III, C. XV, Paris 1864.

Correspondance de Napoléon Ier, publiée par ordre de l'Empereur Napoléon III, C. XV, Paris 1864.

Correspondance de Napoléon Ier, publiée par ordre de l'Empereur Napoléon III, C. XVI, Paris 1864.

Correspondance de Napoléon Ier, publiée par ordre de l'Empereur Napoléon III, C. XVII, Paris 1865.

Correspondance de Napoléon Ier, publiée par ordre de l'Empereur Napoléon III, C. XXXII, Paris 1870.

Journals of the House of Commons, C. 63.

Lettres Instructions et Mémoires de Colbert, Haz. Pierre Clément, C. II, Kısım II, Imprimerie Impériale, Paris 1863.

The Oxford Handbook of Modern Diplomacy, Ed: Andrew F. Cooper, Jorge Heine, Ramesh Thakur, Oxford Universtiy Press, United Kingdom 2013.

The Parliament History of England from the Earliest Period to the Year 1803, C. XXXV, London 1819.

The Parliament History of England from the Earliest Period to the Year 1803, C. XXXVI, London 1820.

The Parliamentary Debates From The Year 1803 To The Present Time, Londra 1812.

4) KAYNAK ESERLER, TEZLER, ARAŞTIRMA VE İNCELEME ESERLERİ

ADAIR, Robert, *The Negotiations for the Peace of the Dardanelles in 1808-9: With Dispatches and Oficcial Documents*, C. I, Londra 1845.

AFYONCU, Erhan, "Sokullu Mehmed Paşa", *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (TDVİA), C. 37, İstanbul 2009, s. 354-357.

AHISKALI, Recep, *Osmanlı Devlet Teşkilatında Reisülküttâblık (XVIII. Yüzyıl),* Tarih ve Tabiat Vakfı (TATAV) Yayınları, İstanbul 2001.

_____, Recep, "Reîsülküttâb", *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (TDVİA), C. 37, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 2007, s. 546-549.

AHMED CEVDET PAŞA, *Târîh-i Cevdet (1.,2.,3.,4. Ciltler),* C. 3, Yay. Haz. Sadık Emre Karakuş-Murat Babuçoğlu, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği Kültür Yayınları, Ankara 2017.

_____, *Tarih-i Cevdet,* C. 7, Dersa'adet Matba'a-i Osmâniyye 1309.

_____, *Târîh-i Cevdet: Kitap 1 (1.,2.,3.,4. Ciltler),* C. 1, Yay. Haz. Sadık Emre Karakuş-Murat Babuçoğlu, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği Kültür Yayınları, Ankara 2017.

_____, *Târîh-i Cevdet: Kitap 1 (1.,2.,3.,4. Ciltler),* C. 4, Yay. Haz. Sadık Emre Karakuş-Murat Babuçoğlu, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği Kültür Yayınları, Ankara 2017.

AKTEPE, Münir, "Abdülhamid I", *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (TDVİA), C. 1, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 1988, s. 213-216.

ALISON, Archibald, *History of Europe From The Commencement of The French Revolution in 1789 To The Restoration of The Bourbons in 1815,* Paris 1841.

ALİ REŞAD, *Fransa Büyük İhtilali Tarihi*, C.1, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2018.

ARDELEANU, Constantin, "The Opening and Development of the Black Sea for International Trade and Shipping (1774–1853)", *Euxeinos,* 14/2014, s. 30-52.

ARİSTOTELES, *Metafizik*, Çev: Prof. Dr. Ahmet Arslan, Sosyal Yayınları, İstanbul 1996.

ARTUNÇ, Cihan, "The Price of Legal Institutions: The Beratlı Merchants in the Eighteenth-Century Ottoman Empire." *Journal of Economic History*, C. 75, S. 3, Eylül 2015, s. 720-748.

ASLANTAŞ, Selim, *Osmanlı'da Sırp İsyanları*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2007.

ATALAY, Bülent, "Fener-Rum Ortodoks Patrikhanesi'nin Siyasî Faaliyetleri" Türkler, XIII, Ed: Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Ankara 2002, s. 87-98.

BAILLOU, Jean, *Les Affaires Étrangères et le Corps Diplomatique Français,* C. I, Centre National de la Recherche Scientifique, Paris 1984.

BELLAIRE, J.-P., *Précis des Opérations Générales de la Division Française du Levant chargée, pendant les années V, VI et VII, de la défense des îles et possessions ex-vénitiennes de la mer Ionienne, formant aujourd'hui la République des Sept-Isles,* Paris 1805.

BERKES, Niyazi, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Yay. Haz. Ahmet Kuyaş, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul Ekim 2012.

BERRIDGE, G.R., JAMES, Alan *A Dictionary of Diplomacy*, Palgrave, 2001.

BERTHIER, Louis-Alexandre, *Mémoires du Maréchal Berthier, Prince de Neuchatel et de Wagram, Major-Général des Armées Françaises,* Paris 1827.

BERTRAND, Henri Gatien, *Guerre d'Orient. Campagnes d'Égypte et de Syrie 1798-1799. Mémoires Pour Servir a l'Histoire de Napoléon*, C. II, Paris 1847.

BEYDİLLİ, Kemal "Selim III", *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (TDVİA), C. 36, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 2009, s. 420-425.

_____, "Alemdar Mustafa Paşa", *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (TDVİA), C. 2, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 1989, s. 364-365.

"Diplomasi: Devletlerarası İlişkileri Yürütme Aracı", *Üç Kıta-Bir Tarihçi: Prof. Dr. İlhan Şahin Armağanı,* Ed. Güljanat Kurmangaliyeva Ercilasun-Muhammed Bilal Çelik, Bursa 2021, ss. 51-75

_____, "İgnatius Mouradgea d'Ohsson (Muradcan Tosunyan): Ailesi Hakkında Kayıtlar, 'Nizâm-ı Cedîd'e Dâir Lâyihası ve Osmanlı İmparatorluğundaki Siyâsî Hayatı", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi,* S. 34, 198, s. 247-314.

_____, "Küçük Kaynarca'dan Yıkılışa", *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi* (içinde), Ed: Ekmeleddin İhsanoğlu, C. 1, IRCICA, İstanbul 1994.

_____, "Mühendishâne-i Bahrî-i Hümâyun", *TDVİA*, C. 31, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2006, s. 515-516.

_____, "Nizâm-ı Cedid", *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (TDVİA), C. 33, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 2007, s. 175-178.

_____, "Seyyid Ali Efendi", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 37, İstanbul 2009, s. 45-47.

_____, "Şehzâde Elçisi Safiyesultanzâde İshâk Bey", *İslâm Araştırmaları Dergisi*, S. 3, 1999, ss. 73-81.

_____, "Yûsuf Paşa, Koca", *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 44, İstanbul 2013, s. 23-25.

_____, *1790 Osmanlı-Prusya İttifâkı (Meydana Gelişi-Tahlili-Tatbiki)*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1981.

BIANCHI, Thomas-Xavier, *Notice Historique sur M. Ruffin*, Paris 1825.

BILLIG, Michael, *Banal Milliyetçilik*, Çev: Cem Şişkolar, Gelenek Yayıncılık, İstanbul Aralık 2002.

BIRO, Sydney Seymour, *The German Policy of Revolutionary France*: *A Study in French Diplomacy During the War of the First Coalition 1792-1797*, C. II, Harvard University Press, Cambridge 1957.

BITTARD DES PORTES, René, "Les Préliminaires de L'Entrevue d'Erfurt (1808)", *Revue d'Histoire Diplomatique publiée par les soins de la Société d'Histoire Diplomatique*, Yıl 1890, s. 95-144.

Biographie Universelle Ancienne et Moderne: histoire par ordre alphabétique de la vie publique et privée de tous les hommes qui se sont fait remarquer par leurs écrits, leurs actions, leurs talents, leur vertues ou leurs crimes, C. 21, ikinci baskı, Paris 1843.

BONNAC, Jean-Louis d'Usson, *Mémoire historique sur l'ambassade de France à Constantinople*, Paris 1894.

BUNBURY, Henry, *Narratives of Soma Passages in the Great War with France from 1799 to 1810*, Londra 1854.

BURKE, Edmund, *Reflections on The French Revolution*, Londra 1951.

BURROWS, Simon, "Culture and Misperception: The Law and the Press in the Outbreak of War in 1803", *The International History Review,* S. 18 (Kasım 1996), No 4, s. 793-818.

CAPEFIGUE, Jean-Baptiste Honoré Raymond, *L'Europe Pendant le Consulat et l'Empire de Napoléon,* C. 3, Paris 1840

CELAL NURİ, *İştirak Edemediğimiz Harekât*, Cemiyet Kütüphanesi, İstanbul 1936.

CHARLES-ROUX, François, "La Politique Française en Égypte a la fin du XVIIIe Siècle", *Révue Historique,* C. 91, no. 1, 1906, s. 1-20.

_____, "La Politique Française en Égypte a la fin du XVIIIe Siècle", *Révue Historique,* C. 91, no. 2, 1906, s. 225-252.

_____, "Le Projet Français de Commerce Avec l'Inde par Suez Sous le Règne de Louis XVI", *Revue de L'Histoire des Colonies Françaises,* Paris 1925, s. 411-448.

_____, *Le projet français de conquête de l'Égypte sous le règne de Louis XVI*, Kahire 1929.

_____, *Les Origines de L'Expédition d'Égypte*, Paris 1910.

CHESSELL, Ian, "Britain's Ionian Consul: Spiridion Foresti and Intelligence Collection (1793-1805)", *Journal of Mediterranean Studies,* S. 16, No. 1, Ocak 2006, s. 45-61.

CHOISEUL GOUFFIER, Marie Gabriel Florent Auguste de, *Voyage Pittoresque de la Grèce*, Paris 1782.

CLERQ, Jules de, *Recueil des Traités de la France,* C. 1, Paris 1880.

_____, *Recueil des Traités de la France,* C. 2, Paris 1864.

COLE, Juan, *Napoleon's Egypt: Invading the Middle East,* Palgrave Macmillan, New York 2007.

COQUELLE, Pierre, "l'Ambassade du Maréchal Brune a Constantinople (1803-1805), *Revue d'histoire diplomatique*, XVIII/1, Paris 1904, s. 53-73.

_____, "Sébastiani Ambassadeur à Constantinople 1806-1808 d'après des documents inédits", *Revue d'Histoire Diplomatique*, Yıl 18, C. XVIII, Librairie Plon, Paris 1904, s. 574-611.

_____, *Napoléon et l'Angleterre 1803-1813 d'Après des documents Inèdits, des Archives des Affaires Etrangère, des Archives Nationales et du Foreign Office*, Paris 1904.

ÇAĞLAR, Erol, *Mehmed Emin Vahîd Efendi'nin Fransa Sefareti ve İngiltere İle Yapılan Görüşmelere Dair Takriri*, (İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2002.

ÇELİK, Yüksel, "Nizâm-ı Cedîd'in Niteliği ve III. Selim ile II. Mahmud Devri Askerî Reformlarına Dair Tespitler (1789-1839)", *Nizâm-ı Kadîm'den Nizâm-ı Cedîd'e III. Selim ve Dönemi*, Ed: Seyfi Kenan, İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM), İstanbul Aralık 2010, s. 565-590.

DANİŞMEND, İsmail Hâmi, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi,* C. IV, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1972.

_____, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C. V, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1971.

DANJOU, Felix, *Achives Curieuses de L'Histoire de France Depuis Louis XI Jusqu'a Louis XVIII,* Série II, C. IV, Paris 1837.

DASKALOV, Roumen, *The Making of a Nation in the Balkans Historiography of the Bulgarian Revival,* Central Europen University Press, Budapeşte 2004.

DAUNOU, Pierre Claude François, *Œuvres Posthumes de M.J. Chénier*, C. I, Paris 1824.

DAVISON, Roderic H., "Russian Skill and Turkish Imbecility: The Treaty of Kuchuk Kainardji Reconsidered", *Slavic Review*, Sep., 1976, Vol. 35, No. 3 (Sep., 1976), Cambridge University Press, ss. 463-483.

DEBIDOUR, Antonin, *Recueil des Actes du Directoire Exécutif: Procès-Verbaux, Arrêtés, Instructions, Lettre et Actes Divers*, C. I, Paris 1911.

_____, *Recueil des Actes du Directoire Exécutif: Procès-Verbaux, Arrêtés, Instructions, Lettre et Actes Divers*, C. II, Paris 1911.

DEHÉRAIN, Henri, Orientalistes et Antiquaires: La Vie de Pierre Ruffin, Orientaliste et Diplomate: 1742-1824, C. 1, Paris 1929.

DEMİROĞLU, Hasan, *Rusya'nın Balkan Siyaseti: Ortodoks Birliği ve Panslavizm (Başlangıçtan 1876'ya Kadar)*,Selenge Yayınları, İstanbul 2022.

DERİN, Fahri, "Kabakçı Mustafa Ayaklanmasına Dair Bir Tarihçe", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi,* S. 27, Yıl:1973 (Mart), İstanbul 1973, s. 99-110.

DERRÉCAGAIX, Victor-Bernard, *Le Lieutenant-Général Comte Belliard Chef d'état-major de Murat,* Paris 1909.

DESCARTES, René, *Yöntem Üzerine Konuşma*, Çev: Mehmet Karasan, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara 1962.

DIJN, Annelien de, *French Political Thought From Montesquieu to Tocqueville,* Cambridge University Press, Cambridge 2008.

DJUVARA, Trandafir G., *Cent Projets de Partage de la Turquie,* Paris 1914.

DRIAULT, Édouard, *la Politique Orientale de Napoléon: Sébastiani et Gardane 1806-1808,* Paris 1904.

_____, *Napoléon et Europe la Politique Extérieure du Premier consul 1800-1803,* Paris 1910.

_____, *Napoléon'un Şark Siyâseti Selîm-i Sâlis, Napoléon, Sébastiani ve Gardane*, Çev. Fuad Köprülü, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2013.

EMSLEY, Clive, *British Society and the French Wars 1793-1815*, London 1979.

ERCAN, Yavuz, "Seyyid Mehmed Emin Vahîd Efendi'nin Fransa Sefaretnamesi", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM),* Yıl 1991, S. 2, s. 73-125.

FEDAKÂR, Cengiz, "1787-1792 Osmanlı-Avusturya-Rus Savaşlarında Edirne Lojistiği", *Prof. M. Tayyib Gökbilgin ve Edirne Sempozyumu 15 Nisan 2015 Bildiriler*, Ed. İbrahim Sezgin ve Veysi Akın, İstanbul 2016, s. 151-160.

_____, "1787-1792 Osmanlı-Rus Harplerinde Kılburun, Özi Nehri ve Hocabey Muharebeleri", *Karadeniz Araştırmaları*, S. 46, Yaz 2015, s. 119-136.

FEDÂKAR, *Kafkasya'da İmparatorluklar Savaşı,* Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2014.

_____, "Mora İsyanı (1770), *Tarihin Peşinde Bir Ömür Abdülkadir Özcan'a Armağan*, Haz. Hayrunnisa Alan, Ömer İşbilir, Zeynep Aycibin, Muhammet Ali Kılıç, Kronik Kitap, İstanbul 2018.

FEDORAK, Charles John, "In Search of a Necessary Ally: Adington, Hawkesbury, and Russia, 1801-1804", *The International History Review*, S. 12, no. 2 Mayıs 1991, s. 221-245.

_____, *The Addington Ministry and the Interaction of Foreign Policy and Domestic Politics 1800-1804*, (University of London, London School of Economics and Political Science, Basılmamış Doktora Tezi), Londra 1990.

_____, "Catholic Emancipation and the Resignation of William Pitt in 1801", *A Quarterly Journal Concerned with British Studies*, C. 24, No. 1 (Bahar 1992), s. 49-64.

FIRGES, Pascal, "Gunners for the Sultan: French Revolutionary Efforts to Modernize the Ottoman Military", *The Ottoman Empire and its Heritage*: *Politics, Society and Economy*, Ed: Suraiya Faroqhi, Halil İnalcık, Boğaç Ergene, Brill, Leiden-Boston 2014, s. 165-187.

_____, *French Revolutionaries in the Ottoman Empire: Diplomacy, Political Culture, and the Limiting of Universal Revolution, 1792-1798*, Oxford Üniversitesi Yayınları, Oxford 2017.

FLEMING, Katherine Elizabeth, *The Muslim Bonaparte: Diplomacy and Orientalism in Ali Pasha's Greece,* Princeton University Press, Princeton 1999.

GAFFAREL, Paul, *Campagnes du Premier Empire Succès et Revers (1809-1812)*, Paris 1890.

GARDEN, Guillaume de, *Histoire générale des traités de paix et autres transactions principales entre toutes les puissances de l'Europe depuis la paix de Westphalie*, C. VIII, Paris 1848.

GILL, Conrad, "The Relations between england and France in 1802", *The English Historical Review"*, C. 24 (Ocak 1909), No 93, s. 61-78.

Godechot, Jacques, "Sens et Importance de la Transformation des Institutions Révolutionnaires à l'Époque Napoléonienne", *Revue d'Histoire Moderne et Contemporaine*, C. 17, No. 3, Temmuz-Eylül 1970, ss. 795-813.

GOETZ, Robert, *1805 Austerlitz Napoleon and the Destruction of the Third Coalition*, Londra 2005.

GOŞU, Armand, *La troisième coalition antinapoléonienne et la Sublime Porte 1805*, ISIS, İstanbul 2003.

GÖR, Emre, "1881 Tarihli Şehbenderler Nizamnamesş Üzerine Bir İnceleme", *Sosyal Bilimler Akademi Dergisi,* C. 2, S. 1, Mayıs 2009, s. 70-85.

GRAMMONT, Henri Delmas, de *Un Pacha d'Alger Précurseur de M. de Lesseps (1586)*, Cezayir 1886.

GRANVILLE, Johanna, "Czartoryski, Adam Jerzy", *Encyclopedia of Russian History*, C. I, Ed. James R. Millar, Macmillan Reference, ABD 2004.

GÜRKAN, Emrah Safa, "Bir Diplomasi Merkezi Olarak Yeni Çağ İstanbul'u", *Antik Çağdan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi, Siyaset ve Yönetim*, C. I, İstanbul 2015, ss. 372-399.

HAGERMANN, Karen, *Revisiting Prussia's Wars Against Napoleon: History, Culture and Memory*, Çev. Pamela Selwyn, Cambridge Üniversitesi Yayınları, New York 2015.

HERBETTE, Maurice, *Une Ambassade Turque Sous Le Directoire*, Paris 1902.

HICKS, Peter, "Napoleon as a Politician", *The Napoleonic Empire and the New European Political Culture*, Ed. Peter Hicks- Agustin Guimera, Palgrave Macmillian, Basingstoke 2012, ss. 70-81.

HINSLEY, Francis Harry, *Power and the Pursuit of Peace: Theory and Practice in the History of Relations Between States*, Cambridge University Press, Cambridge 1963.

HITZEL, Frédéric, "Étienne-Félix Hénin, Un Jacobin à Constantinople (1793-1795), *Anatolia Moderna–Yeni Anadolu*, S. 1, 1991, s. 35-46.

_____, "L'institution des jeunes de langue de Constantinople au début du XIXe siècle", *De Samarcande à Istanbul: Étapes Orientales: Hommages à Pierre Chuvin*, II, (Paris: CNRS Editions, 2015), ss. 259-275.

HOBSBAWM, Eric J., *Devrim Çağı: Avrupa 1789-1848*, Çev: Bahadır Sina Şener, Dost Kitabevi, Ankara 2003.

HOLLAND, Henry, *Travels in the Ionian Isles, Albaniea, Thessaly, Macedonia during the Years 1812 and 1813*, Londra 1815, Londra 1815.

HUREWITZ, Jacob Coleman, "Background of Russia's Claim to the Turkish Straits: A Reassessment", *Belleten,* C. 28, S. 111, Temmuz 1964, s. 459-503.

III. Selim'in Sırkâtibi Ahmed Efendi Tarafından Tutulan Rûznâme, Yay. Haz: Sema Arıkan, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1993.

IŞIKSEL, Güneş, "II. Selim'den III. Selim'e Osmanlı Diplomasisi: Birkaç Saptama", *Nizâm-ı Kadîm'den Nizâm-ı Cedîd'e III. Selim ve Dönemi,* Ed: Seyfi Kenan, İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM), İstanbul Aralık 2010, s. 315-338.

İNALCIK, Halil, "Türk Diplomasi Tarihinin Sorunları", *Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç,* Ed. İsmail Soysal, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1999.

_____, *Osmanlılar: Fütühat, İmparatorluk, Avrupa ile İlişkiler*, Timaş Yayınları, İstanbul 2010.

_____, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, C. I, Ed. Halil İnalcık-Donald Quataert, Çev. Halil Berktay, Eren Yayıncılık, İstanbul 2004.

İNCE, Yunus, "Bir Görgü Tanığının Gözünden Kabakçı Mustafa İsyanı", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi Prof. Dr. Cihat Özönder'in Anısına,* S. 9, Ankara 2008, s. 281-308.

İPŞİRLİ, Mehmet, "Galata Sarayı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi,* C. 13, İstanbul 1996, s. 322-323.

İSKİT, Temel, *Diplomasi: Tarihi, Teorisi, Kurumları ve Uygulaması*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2018.

JAUBERT, Pierre Amédée, *Voyage en Arménie et en Perse: fait dans les années 1805 et 1806,* Paris 1821.

Journals of the House of Commons, C. 63.

KABAKÇI, Enes, *Sosyolojiyi Kurmak: Montesquieu, Tocqueville, Comte, Durkheim*, Vadi Yayınları, İstanbul 2020.

Kapitülasyonlar Tarihi Manası Esasları, Çev: Ali Reşad & Macar İskender, Kanaat Matbaası, Dersaadet 1330.

KARABIÇAK, Yusuf Ziya, "'Why Would We Be Limberte?' Liberté in The Ottoman Empire, 1792-1798", *Turcica 51* (2020), s. 219-253.

_____, *Local Patriots and Ecumenical Ottomans: The Orthodox Patriarchate of Constantinople in the Ottoman Configuration of Power, 1768-1828,* (McGill University Department of History and Classical Studies, Basılmamış Doktora Tezi), Montreal 2020.

KARAL, Enver Ziya, "Yunan Adalarının Fransızlar Tarafından İşgali ve Osmanlı-Rus Münasebatı 1797-1798", *Tarih Semineri Dergisi I*, İstanbul 1937, s. 100-127.

_____, *Fransa-Mısır ve Osmanlı İmparatorluğu (1797-1802)*, İstanbul 1938.

_____, *Selim III'ün Hatt-ı Hümayunları*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1999.

KENNEY James J. Jr., "Lord Whitworth and the Conspiracy Against Tsar Paul I: The New Evidence of the Kent Archive", *Slawic Review*, S. 36, No. 2 (Haziran 1977), s. 205-219.

KERAUTRET, Michel, "Napoléon et la Quatrième Dynastie: Fondation ou Restauration?", *La Dingité de Roi, Regards sur la Royauté en France au Premiere XIXe Siècle,* ed. Hélène Becquet-Bettina Frederking, Rennes 2009, s. 35-48.

KESKİN, Özkan, "On Dokuzuncu Yüzyılda Çanakkale Boğazı'nda Yeni Bir Savunma Noktası: Bigalı Kalesi", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları,* 22, 2 (2021), s. 255-275.

KISSINGER, Henry, *Diplomasi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2006.

KITROMILIDES, Paschalis M., "Orthodoxy and the West: Reformation to Enlightenment", *The Cambridge History of Christianity C. V,* s. 187-209.

_____, "Republican Aspiration in Southeastern Europe in the Age of the French Revolution", *The Consortium on Revolutionary Europe 1980*, Ed. Donald. D. Horward, C. I, s. 275-285.

KOÇU, Reşad Ekrem, *Kabakçı Mustafa*, Doğan Kitap, İstanbul 2001.

KODAMAN, Timuçin - AKÇAY, Ekrem Yaşar, "Kuruluştan Yıkılışa Kadar Osmanlı Diplomasi Tarihi ve Türkiye'ye Bıraktığı Miras", *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 22, Aralık 2010, s. 75-92.

KÖPRÜLÜ, Orhan F., "Galib Paşa, Mehmed Said", *DİA,* C. 13, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1996, s. 329-331.

KURAN, Ercüment, *Avrupa'da Osmanlı İkamet Elçiliklerinin Kuruluşu ve İlk Elçilerin Siyasi Faaliyetleri 1793-1821*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1988.

KURAT, Akdes Nimet, *Türkiye ve Rusya*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990.

KUZUCU, Serhat, "Rus Çarı I. Pavel Dönemi Osmanlı-Rus Siyasi İlişkileri ve Napoléon'a Karşı Ortak Mücadele", *Karadeniz Araştırmaları*, Sayı 38, Yaz 2013, s. 75-87.

KÜRKÇÜOĞLU, Ömer, "The Adoption and Use of Permanent Diplomacy", *Ottoman Diplomacy*, Ed: A. Nuri Yurdusev, Palgrave Macmillan 2004, s. 131–150.

LA MEURTHE, Boulay de, *L'Expédition D'Égypte Etude Sur Les Tentatives du Directoire Pour Communiquer Avec Bonaparte Le Secourir et Le Ramener,* Paris 1885.

Larousse Encyclopédique Illustré, C. I, Larousse, Paris 1997.

LAS CASES, Emmanuel de, *Mémorial de Sainte-Hélène,* C. I, Paris 1842.

LEIBNIZ, Gottfried Wilhelm, *Mémoire de Leibnitz à Louis XIV sur la Conquête de l'Égypte*, Paris, 1840.

LOKKE, Carl Ludwig, "Pourquoi Talleyrand ne fut pas Envoyé a Constantinople", *Annales Historique de la Revolution Française*, S.56, Paris 1933, s. 153-159.

MACHIAVELLI, Niccolò, *Discourses on Livy,* The University of Chicago Press, Chicago 1996.

_____, *Hükümdar*, Çev: Selahattin Bağdatlı, Sosyal Yayınlar, İstanbul 1984.

MACKESY, Piers, *British Victory in Egypt 1801 The End of Napoleon's Conquest*, Londra 1995.

MANESSIS, Aristovoulos, "L'activité et les projets politiques des patriotes grecs dans les Balkans vers la fin du xviiie siècle", *Balkans Studies,* C. III, 1962, s. 75-118.

MARSANGY, Louis Bonneville de, *le Chevalier de Vergennes son Ambassade à Constantinople,* C. I, Paris 1894.

MARCÈRE, Édouard de, *Une ambassade à Constantinople. La politique orientale de la Révolution française,* C. 1, Paris 1927.

MARSOT, Afaf Lutfi Al-Sayyid, *Egypt in the Reign of Muhammed Ali,* Cambridge University Press, New York 1984.

MARTIN, Pierre-Dominique, *Histoire de L'Expédition Française en Égypte,* C. 1, Paris 1815.

_____, *Histoire de L'Expédition Française en Égypte Pendant les Années 1798, 1799, 1800 et 1801,* C. 2, Paris 1815.

MASSON, Paul, *Histoire du Commerce Français Dans le Levant au XVII. Siècle,* Paris 1896.

MEINECKE, Friedrich, *Machiavellism: The Doctrine of Raison D'etat and Its Place in Modern History*, Trans: Douglas Scott, Yale University Press, New Haven 1962.

MEISSONNIER, Henri Antoine Petit-Jacques, "Trésor de Monnaies D'Argent des XVIe et XVIIe Siècles Découvert à Is-Sur-Tille", *Mémoires de la Commission des Antiquités de la Côté-d'Or,* C. 38, 1997, s. 173-206.

Mémoires tirés des papiers d'un homme d'État sur les causes secrètes qui ont déterminé la politique des cabinets dans les guerres de la Révolution, C. 6, Paris 1832.

MÉNEVAL, Claude-François de, *Mémoires pour servir à l'histoire de Napoléon Ier depuis 1802 jusqu'à 1815*, C. 2, Paris 1894.

MERİÇ, Cemil, *Umrandan Uygarlığa*, İletişim Yayınları, İstanbul 2002.

METTERNICH, Klemens von, *Mémoires, documents et écrits divers laissés par le prince de Metternich Chancelier de Cour et d'état,* C. I, Paris 1880.

_____, *Mémoires, Documents et Écrits Divers Laissès par le Prince de Metternich Chancelier du Cour et d'État*, C. II, Paris 1880.

MÉZIÈRE, Ernest, "Handjeri, Alexandre, prince", *Nouvelle Biographie Générale Depuis les Temps les Plus Reculés Jusqu'à Nos Jours Avec les Renseignements Bibliographiques et l'Indication des Sources à Consulter*, Ed. Jean Chrétien Ferdinand Hoefer, C. XXIII, Paris 1858, s. 289-290.

MIKHAIL, Alan, "The Nature of Plague in Late Eighteenth-Century Egypt", *Bulletin of the History of Medicine*, Vol.82, No.2, The Johns Hopkins University Press 2008, s. 249-275.

MORKVA, Valeriy, *Russia's Policy of Rapprochement with the Ottoman Empire in the Era of the French Revolutionary and Napoleonic Wars,*

1792-1806, (Bilkent Üniversitesi, Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi), Ankara 2010.

MUNCH-PETERSEN, Thomas, "The Secret Intelligence from Tilsitt in 1807", *Napoleonica la Revue*, No. 18, Yıl 2013, s. 22-67.

MURPHY, Orville T., *Charles Gravier, Comte De Vergennes French Diplomacy in the Age of Revolution: 1719-1787*, State University of New York Yayınları, New York 1982.

MÜTERCİM AHMED ÂSIM EFENDİ, Âsım Efendi Tarihi (Osmanlı Tarihi 1218-1224/1804-1809), Haz. Ziya Yılmazer, C. 1, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2015.

NİTAS, Koraltay, "Fransa Yönetim Sistemi", *Yirmi Birinci Yüzyılda Yönetim*, Türk İdari Araştırmalar Vakfı, Ankara 2003, ss. 200-278.

NİZAMÜ'LMÜLK, *Siyasetnâme*, Haz. Prof. Dr. Mehmet Altan Köymen, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1999.

OMONT, Henri, *Missions Archéologiques Françaises En Orient Aux XVII et XVIII Siècles*, K. 1, Imprimerie Nationale, Paris 1902.

ORWELL, George, *Hayvan Çiftliği,* çev. Halide Edip Adıvar, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1954.

ÖZCAN, Abdülkadir, "İzzet Mehmed Paşa, Safranbolulu", *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 23, İstanbul 2001, s. 560-561.

PAGET, Arthur, *The Paget Papers Diplomatic and Other Correspondance*, C. II, Londra 1896.

PAJOL, Charles-Pierre-Victor, *Kleber Sa Vie, Sa Correspondance*, Paris 1877.

PELLEW, George, *The Life and Correspondence of Addington, first Viscount Sidmouth*, C. I, Londra 1847.

PETERS, Erin A., *The Napoleonic Egyptian Scientific Expedition and The Nineteenth Century Survey Museum,* Seton Hall University, Yayımlanmamış Yükseklisans Tezi, South Orange NJ 2009.

PRICE, Roger, *Fransa'nın Kısa Tarihi*, Çev: Özkan Akpınar, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul 2012.

PURYEAR, Vernon John, *Napoleon and the Dardanelles*, California University Press, Berkeley 1951.

RANKE, Leopold von, *The History of Servia and The Servian Revolution*, Çev. Alexander Kerr, Londra 1853.

REBEJKOW, Jean Christophe, "Voltaire, Diderot, Catherine II and the Russo-Turkish War of 1768-1774", *Journal of Historical Archaeology & Anthropological Sciences,* Vol.3, Issue 3, 2018, s. 392-398.

RÉMUSAT, Claire-Elisabeth-Jeanne Gravier de Vergennes, "Mémoire Inédites de Mme de Rémusat", *Revue Des Deux Mondes: Recueil de la Politique de L'Administration et des Moeurs,* Temmuz-Ağustos 1879, C. 34, s. 304-333.

ROUSSEAU, François, *Kléber et Menou En Egypte Depuis Le Depart de Bonaparte (Aout 1799-Septembre 1801)*, Paris 1900.

SAID, Edward, "Orientalism: The Cultural Consequences of the French Preoccupation with Egypt", *Napoleon in Egypt Al-Jabarti's Chronicle of the French Occupation 1798,* Princeton 2006.

_____, *Şarkiyatçılık: Batı'nın Şark Anlayışları,* Çev: Berna Ülner, Metis, İstanbul 1999.

SAINT-DENYS, Antoine de Juchereau de, *Révolutions de Constantinople en 1807 et 1808: précédées d'observations générales sur l'état actuel de l'Empire Ottoman*, C. II, Paris 1819.

_____, *Histoire de l'Empire Ottoman Depuis 1792 Jusqu'en 1844*, C. I, Paris 1844.

SAINT-PRIEST, François-Emmanuel Guignard de, *Mémoires sur l'ambassade de France en Turquie et sur le commerce des Français dans le Levant*, Paris 1877.

SARGY, Michel de Niello, *Mémoires Secrets et Inédits Pour Servir a l'Histoire Contemporaine*, C. I, Verneral et Tenon, Paris 1825.

SARICAOĞLU, Fikret, *Kendi Kaleminden Bir Padişahın Portresi Sultan I. Abdülhamid (1774- 1789)*, Tarih Ve Tabiat Vakfı Yayınları, İstanbul 2001.

SAVARY, Anne Jean Marie René, Mémoires du Duc de Rovigo (M. Savary,) écrits de sa main pour servir à l'histoire de l'empereur Napoléon, C. 2 (1 ve 2. kısımlar).

SAVARY, Jacques, *Le Parfait Négociant, ou Instruction Générale pour tout ce qui regarde le Commerce de France & des Pays Etrangers*, C. I, Paris 1757.

SCOTT, Ernest, *Terre Napoléon a History of French Explorations and Projects in Australia*, Methuen, Londra 1911.

SÉDILLOT, Jean Jacques Emmanuel, "Jaubert (Pierre-Amédée-Emilien-Probe)", *Biographie Universelle Ancienne et Moderne: Histoire Par Ordre Alphabétique de la Vie Publique et Privée de Tous Les Hommes Qui Se Sont Fait Remarquer Par Leurs Écrits, Leurs Actions, Leurs Talents, Leurs Vertus ou Leurs Crimes*, C. XX, Paris 1858.

SHAW, Stanford J., "The Nizam-ı Cedid Army under Sultan Selim III: 1789-1807", *Oriens*, Vol. 18, 1965-1966, s. 168-184.

SIMMONS, John, *Moral Principles and Political Oblications*, Princeton Üniversitesi Yayınları, Princeton 1981.

SOREL, Albert, "La Paix d'Amiens: IV: Comment Aa Paix Fut Rompue", *Revue des Deux Mondes (1829-1971),* S. 11, No. 2 (15 Eylül 1902), s. 311-341.

_____, *L'Europe et La Révolution Française,* C. VI, Paris 1903.

SOYSAL, İsmail, *Fransız İhtilâli ve Türk-Fransız Diplomasi Münasebetleri (1789-1802),* Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1999.

STRICKLAND, Lloyd, "Leibniz's Egypt Plan (1671-1672): from Holy War to Ecumenism", *Intellectual History Review,* C. 26, S. 4, s. 461-476.

STRONG, John W., "Russia's Plans For an Invasion of India in 1801", *Canadian Slavonic Papers/Revue Canadienne des Slavistes*, Vol. 7, 1965, s. 114-126.

ŞAKUL, Kahraman, "From Mare Clausum to Mare Liberum: Black Sea Diplomacy in the Era of Russo-Ottoman Duopoly", *Kritika: Explorations in Russian and Eurasian History*, S. 21, No. 4, Güz 2020, s. 701-732.

_____, "Osmanlılar Fransız İhtilali'ne Karşı: Adriyatik ve İtalya Sularında Osmanlı Donanması", *Nizâm-ı Kadîm'den Nizâm-ı Cedîd'e III. Selim ve Dönemi*, Ed: Seyfi Kenan, İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM), İstanbul Aralık 2010, s. 255-313.

ŞİŞMAN, Adnan, "Galatasaray Mekteb-i Sultânisi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi,* C. 13, İstanbul 1996, s. 323-326.

TAILLANDIER, Saint-René, "Le Général Philippe de Ségur Sa Vie et Son Temps III – Napoléon Dans L'Intimité et Dans les Grandes Crises Selon Ségur", *Revue Des Deux Mondes: Recueil de la Politique de L'Administration et des Moeurs,* Mayıs 1875, C. 9, s. 99-144.

TALLEYRAND, Charles-Maurice de, *Essai sur les Avantages à Retirer de Colonies Nouvelles dans les Circonstances Présentes*, Paris 1797.

TATISTCEFF, Serge, *Alexandre Ier et Napoléon d'apres leur correspondance inédite 1801-1802*, Paris 1891.

TEKDEMİR, Aziz, "Napolyon'un Moskova Seferi, 1812", *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi,* C. 15, S. 1 (Mart 2018), s. 91-113.

TESTA, Ignace de, *Recueil des Traités de la Porte Ottomane avec Les Puissances Étrangères Depuis le Premier Traité Conclu en 1536 Entre Suleyman et François I Jusqu'a Nos Jours*, C.I, Paris 1864.

_____, *Recueil des Traités de la Porte Ottomane avec Les Puissances Étrangères Depuis le Premier Traité Conclu en 1536 Entre Suleyman et François I Jusqu'a Nos Jours*, C. II, Paris 1865.

The Cambridge Modern History Atlas, Ed: A. W. Ward, G. W. Prothero, Stanley Leathes, Cambridge University Press, London 1912.

The Ottoman Empire and its Heritage: *Politics, Society and Economy*, Ed: Suraiya Faroqhi, Halil İnalcık, Boğaç Ergene, Vol. Brill, Leiden-Boston 2014.

The Universal Dictionary of Trade and Commerce: With Large Additions and Improvements, Adapting The Same to The Present State of British Affairs In America, Since The Last Treaty of Peace Made In The Year 1763, Londra 1774.

The Universal Politician and Periodical Reporter of the Most Interesting Occurences Which Happen Throughout the World for July and August 1796, 1796.

THIERS, Adolphe, *Historie de la Révolution Française*, C.2, Paris 1839.

_____, *History of the Consulate and the Empire of France under Napoleon*, C. I, Londra 1845.

THIERY, Alfred, *Journal de L'Expédition Anglaise en Egypte Dans L'année Mil Huit Cent*, Paris 1823.

THUAU, Etienne, *Raison d'État et pensée politique à l'époque de Richeulieu,* Albin Michel, Paris 2000.

TÓTH, Ferenc, "Égypte. La Double Mission du Baron de Tott à la fin de l'Ancien Régime", *Africa: Rivista trimestrale di studi e documentazione*

dell'Istituto italiano per l'Africa e l'Oriente, No. 2, 2002, s. 147-178.

_____, "Un Hongrois en Égypte avant Napoléon La Mission Secrète du Baron de Tott", *Revue historique des armées,* No. 270, 2013, s. 14-22

TOTT, François Baron de, *Mémoire du Baron de Tott sur les Turcs et les Tartares*, C. 4, Amsterdam 1784.

TURNER, Frank M., *Avrupa Düşünce Tarihi: Rousseau'dan Nietzsche'ye*, Kafka, İstanbul 2019.

TÜRCAN, Talip, "Ülü'l-Emr", *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (TDVİA), C. 42, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 2012, s. 295-297.

Türkiye Tarihi 1603-1839, Ed: Suraiya Faroqhi, Çev: Fethi Aytuna, C. 3, Kitap Yayınevi, İstanbul 2011.

UÇAROL, Rifat, *Siyasi Tarih (1799-1999)*, Filiz Kitabevi, İstanbul 2000.

Un Ancien Diplomate Le Régime des Capitulations Son Histoire Son Application Ses Modifications, Paris 1898.

UNAT, Faik Reşit, *Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1968.

UŞAKOV, Fyodor, Ed. R. N. Mordvinov, Institut Istorii Akademii Nauk, C. II, Moskova 1952, No: 79, 29 Ağustos 1798.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, "Âmedî Galib Efendi'nin Murahhaslığı ve Paris'ten Gönderdiği Şifreli Mektuplar", *Belleten*, C. 1, S. 2, Ankara 1937, s. 357-410.

_____, "Nizam-ı Cedid Ricalinden Valide Sultan Kethüdası Meşhur Yusuf ağa ve Kethüdazâde Arif Efendi", *Belleten,* C. 20, S. 79, Temmuz 1956, s. 485-525.

_____, "Selim III'ün Veliaht İken Fransa Kralı Lüi XVI ile Muhabereleri", *Belleten*, II/5-6 (1938), s. 191-246.

VANDAL, Albert, "Documents Relatifs au Partage de l'Orient, Négocié entre Napoléon et Alexandre Ier (Janvier-Juin 1808)", *Revue d'Histoire Diplomatique publiée par les soins de la Société d'Histoire Diplomatique*, Yıl 1890, s. 421-470.

_____, "Les Instructions données par Napoléon à M. de Caulaincourt après la Paix de Tilsitt", *Revue d'Histoire Diplomatique publiée par les soins de la Société d'Histoire Diplomatique*, Yıl 1890, s. 54-78.

_____, *L'Odyssée d'un Ambassadeur Les Voyages du Marquis de Nointel (1670-1680)*, Paris 1900.

_____, *Louis XIV et L'Égypte*, Paris 1889.

_____, *Napoléon et Alexandre Ier, l'Alliance Russe sous le Premier Empire*, C. 1, Paris 1891.

VIRGIL, *The Aeneid*, Çev. Robert Fitzgerald, Random House, 1983.

VOLTAIRE, François Marie Arouet, *le Fanatisme ou Mahomet le Prophète,* Amsterdam 1753.

_____, *Œuvres Complètes de Voltaire*, Ed. Condorcet, C. XI, Garnier, Paris 1878.

VON CLAUSEWITZ, Carl, *On War*, Translated by: Michael Howard and Peter Paret, Oxford University Press, New York 2007.

Voyage de Dimo et Nicolo Stephanopoli en Grèce, pendant les années V et VI (1797 et 1798), d'après deux missions, dont l'une du gouvernement français, et l'autre du général en chef Buonaparte, Yay. Prytanée National Militaire Öğretmenleri, C. I, Paris 1799-1800.

Voyage de Dimo et Nicolo Stephanopoli en Grèce, pendant les années V et VI (1797 et 1798), d'après deux missions, dont l'une du gouvernement

français, et l'autre du général en chef Buonaparte, Yay. Prytanée National Militaire Öğretmenleri, C. II, Londra 1800.

WILMOT, Catherine, *An Irish Peer on the Continent (1801-1803) Being a Narrative of the Tour of Stephen, IInd Earl Mount Cashell through France, Italy, etc*, Ed. Thomas Ulick Sadleir, Londra 1920.

WITTMAN, William, *Travels in Turkey, Asia-Minor, Syria and Across the Desert Into Egypt, During the Years 1799, 1800 and 1801 in Company with the Turkish Army and the British Military Mission: to which are Annexed, Observations on the Plague andı n the Diseases Prevalent in Turkey and a Meteorological Journal*, Londra 1803.

YALÇINKAYA, M. Alaaddin, "Yusuf Agâh Efendi", *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, Cilt: 2, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2008,

YENİDÜNYA GÜRGEN, Süheyla, "Napolyon'un Şark Politikasını İhyâ Etmek: Horace Compte Sébastiani'nin İstanbul-Mısır Seyahatleri (1801-1802) ve Raporları", *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı,* S. 27, (Güz 2019), s. 89-125.

_____, *Devletin Kâhyası Sultanın Efendisi Mehmed Said Hâlet Efendi*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2018.

_____, "Atabegân-ı Saltanat: Avrupa'ya Özenen Müceddidler Mi? Heterodoks Zındıklar Mı?", *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı,* Yıl 16, Güz 2008, S. 25, ss. 63-86.

_____, "Kala-i Sultaniye Antlaşması'nın Gizli Görüşmeleri", *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 11, S. 1, Edirne 2009, s. 309-325.

_____, "Kaos ve Kriz Ortamında (1807-1808) Fransa'nın Babıâli Üzerindeki Etkisi", *History Studies International Journal of History*, C. 5, S. 1, s. 405-424.

YEŞİL, Fatih, "İstanbul Önlerinde Bir İngiliz Filosu: Uluslararası Bir Krizin Siyasî ve Askerî Anatomisi", *Nizâm-ı Kadîm'den Nizâm-ı Cedîd'e III. Selim ve Dönemi,* Ed. Seyfi Kenan, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM), İstanbul 2010, s, 391-493.

_____, *Trajik Zafer: Büyük Güçlerin Doğu Akdeniz'deki Siyasi ve Askeri Mücadelesi (1806-1807)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2017.

YILDIZ, Aysel, "Vaka-yı Selimiyye or the Selimiyye Incident: A Study of the May 1807 Rebellion", (Sabancı Üniversitesi, Doktora Tezi), 2008.

_____, *Crisis and the Rebellion in the Ottoman Empire: Downfall of a Sultan in the Age of Revolution,* I. B. Tauris, Londra 2017.

YILMAZ, Çoşkun, "Osmanlı Siyaset Düşüncesinde Kavramlar", *Türkler Ansiklopedisi*, Ed: Hasan Celal Güzel, Prof. Dr. Kemal Çiçek, Prof. Dr. Salim Koca, C. 11, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 34-44.

ZAROKOSTAS, Evangelos, *From Observation to Dominion: Geopolitics, Colonial Knowledge and the Origins of the British Protectorate of the Ionian Islands 1797-1822* (Bristol Doctoral College, Tarih Bölümü, Basılmamış Doktora Tezi), 2018.

ZÜRCHER, Eric Jan, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, Çev: Yasemin Saner Gönen, İletişim Yayınları, İletişim Yayınları, İstanbul 2000.

5) DİJİTAL KAYNAKLAR

https://www.etymonline.com/word/diplomat#etymonline_v_31449

https://www.britannica.com/topic/Encyclopedie

https://www.britannica.com/biography/Jean-Jacques-Rousseau/Major-works-of-political-philosophy

https://www.britannica.com/biography/Voltaire

https://www.britannica.com/topic/ideology-society

https://www.britannica.com/biography/Gottfried-Wilhelm-Leibniz

https://www.britannica.com/place/Magna-Graecia

https://www.britannica.com/topic/diplomacy

http://catalogue.bnf.fr/ark:/12148/cb44436486f

http://catalogue.bnf.fr/ark:/12148/cb41509761s